

TALOUSRIKOKSET



SUOMALAISEN LAKIMIESYHDISTYKSEN
JULKAISUJA, E-sarja N:o 16

Raimo Lahti – Pekka Koponen (toim.)

Talousrikokset

Julkaisuvaliokunta

Pekka Vihervuori, puheenjohtaja

Markku Helin

Mika Hemmo

Raimo Lahti

Tatu Leppänen

Risto Nuolimaa

Lea Purhonen, sihteeri

Tilausosoite

Suomalainen Lakimiesyhdistys

Kasarmikatu 23 A 17

00130 Helsinki

p. (09) 603 567

f. (09) 604 668

sly@lakimies.org

www.lakimies.org

Kannen suunnittelu: Heikki Kalliomaa

Kannen kuva © William Whitehurst/CORBIS/Skoy

© Suomalainen Lakimiesyhdistys ja kirjoittajat

ISSN 1458-0446

ISBN 978-951-855-263-8

Gummerus Kirjapaino Oy, Vaajakoski 2007

Sisällys

Esipuhe	VII
---------------	-----

TALOUSRIKOSOIKEUDEN YLEISIÄ KYSYMYKSIÄ

Raimo Lahti

Talousrikosoikeuden yleisistä opeista	3
---	---

Jaakko Rautio

Menettämisseuraamusten yleiset opit – onko niitä?	29
---	----

KESKEISIÄ TALOUSRIKOSSÄÄNNÖKSIÄ

Pekka Koponen – Ritva Sahavirta

Kirjanpitorikokset	55
--------------------------	----

Pekka Koponen

Velallisen rikokset	103
---------------------------	-----

Ritva Sahavirta

Rahanpesurikokset	145
-------------------------	-----

Ritva Sahavirta

Verorikokset	177
--------------------	-----

Klaus Nyblin

Yrityssalaisuusrikokset	227
-------------------------------	-----

LIITTEET

Rikoslain talousrikossäännöksiä	285
---------------------------------------	-----

Oikeustapaushakemisto	293
-----------------------------	-----

Kirjoittajat	299
--------------------	-----

Esipuhe

Talousrikosoikeus on rikosoikeuden keskeinen osa-alue. Tämä painotus otettiin huomioon Suomen rikoslainsäädännön kokonaisuudistuksessa, jonka tärkeimmät osittaisuudistukset ajoittuvat 1990-luvulle ja 2000-luvun alkupuolelle. Lisäksi vuonna 2003 toimeenpantiin merkittävä talousrikossäännösten osittaisuudistus.

Taloudellisen rikollisuuden kysymyksiin alettiin kiinnittää kasvavaa kriminaalipoliittista huomiota 1980-luvulta alkaen niin kotimaassa kuin kansainvälisesti. Euroopan unionissa rikoslainsäädännön lähentäminen ja rikosoikeudellinen yhteistyö kohdistuvat nimenomaan taloudellisessa toiminnassa tehtävien rikosten ja muiden väärinkäytösten torjuntaan. Kuvatun kehityksen seurauksena koti- ja ulkomainen talousrikosoikeudellinen tutkimus on voimistunut.

Tämän teoksen artikkeleissa käsitellään talousrikosoikeuden yleisiä kysymyksiä ja keskeisiä talousrikossäännöksiä. Kirjan artikkeleissa tarkastellaan seuraavia talousrikosten lajeja: kirjanpito-, rahanpesu- ja verorikoksia, velallisen rikoksia sekä yrityssalaisuusrikoksia. Kirjan pääpaino on siten talousrikosoikeuden erityisessä osassa – keskeisten talousrikossäännösten systematisoinnissa ja tulkinnassa. Artikkeleissa tähdätään teorian ja käytännön hedelmälliseen vuorovaikutukseen.

Kirjan taustana ja sen sisältöä määrävänä seikkana on se, että talousrikossäännösten osittaisuudistus vuodelta 2003 synnytti tarpeen tuottaa nimenomaan tuolloin uudistettuja talousrikossäännöksiä selvittävää oikeustutkimusta. Allekirjoittaneiden toimittamana Suomalainen Lakimiesyhdistys julkaisi kokoomateoksen ”Uudistettu talousrikosoikeus” (E-sarja N:o 10, 2004). Käsillä olevan kirjan useimmat artikkelit perustuvat samojen kirjoittajien artikkeleihin, jotka on julkaistu tuossa vuoden 2004 teoksessa. Artikkelit ovat pääosin valmistuneet loppuvuonna 2006, mutta muutamia korjauksia ja tarkennuksia niihin on tehty alkuvuodesta 2007.

Tämän ”Talousrikokset”-kirjan artikkeleiden valintaan on vaikuttanut se, mistä talousrikosoikeuden kysymyksistä on oikeuskehityksen vuoksi erityistä

käytännöllistä tarvetta ajanmukaistetuille kirjoituksille. Sen vuoksi kirjaa ei ole toimitettu uudistettuna painoksena vuoden 2004 vastaavasta teoksesta. Tähän kirjaan on myös otettu uutena aiheena menettämisseuraamusten yleisiä oppeja käsittelevä artikkeli.

Artikkeleiden kirjoittajissa on sekä teorian että käytännön edustajia. Käytännön tehtävissä pitkään toimineilla kirjoittajillakin on vahva yhteys tutkimukseen. Valtionsyyttäjä Pekka Koponen on talousrikosoikeudesta väitellyt oikeustieteen tohtori. Asianajaja Klaus Nyblin ja valtionsyyttäjä Ritva Sahavirta valmistelevat väitöskirjojaan kirjoitusteemoihinsa liittyvistä talousrikosoikeuden kysymyksistä. Kaikkien kirjoittajien akateemisenä yhteisönä on Helsingin yliopiston rikos- ja prosessioikeuden sekä oikeuden yleistieteiden laitos.

Teoksen venyneessä toimitustyössä ovat ratkaisevasti avustaneet kustannustoimittaja Pipsa Kostamo ja tekstin taitosta huolehtinut Anssi Sinnemäki. Kirjan tekemiseen on saatu taloudellista tukea sisäasiainministeriön poliisiosaston talousrikollisuuden tutkimukseen osoittamasta määrärahasta. Suomalainen Lakimiesyhdistys on hyväksynyt kirjan julkaisujensa E-sarjaan. Lausumme kirjoittajille sekä toimitustyössä avustaneille ja kirjan syntymiseen muuten myötävaikuttaneille parhaat kiitoksemme.

Helsingissä tammikuussa 2007

Raimo Lahti

Pekka Koponen

TALOUSRIKOSOIKEUDEN YLEISIÄ KYSYMYKSIÄ

Talousrikosoikeuden yleisistä opeista

1 ALUKSI

Esillä olevan kirjan päähuomio kohdistuu keskeisiin talousrikossäännöksiin: niiden systematisointiin ja tulkintaan. Tässä aihepiiriin johdattelevassa kirjoituksessa käsitellään talousrikosoikeuden yleisiä kysymyksiä. Ensiksi tehdään selkoa talousrikoksista kriminaali- ja rikosoikeuspolitiikan kohteena sekä selvitetään talousrikosoikeuden sääntelyn erityispiirteitä. Sitten luodaan katsaus talousrikosoikeuden tutkimukseen ja teoreettiseen keskusteluun. Näillä tarkasteluilla pohjustetaan sitä kirjoituksen otsikosta ilmenevää kysymyksenasettelua, missä määrin talousrikosoikeus on muusta rikosoikeudesta eriytynyttä. Voidaanko perustellusti puhua talousrikosoikeuden yleisistä opeista, jolloin rikoslain uudistettuja yleisiä oppeja ei käsitetä täysin yhte-näisesti ja johdonmukaisesti sovellettaviksi?

Näihin kysymyksiin annettavilla vastauksilla on merkitystä arvioitaessa, mitä tehtäviä tai haasteita tällaisten erityispiirteiden tiedostaminen asettaa noiden yleisten oppien kehittelylle. Talousrikosoikeuden erityisongelmien tunnistamiseksi on myös eriteltävä vuoden 2004 alussa voimaan tullutta rikoslain yleisen osan (vastuuopin) uudistusta (515–540/2003)¹ ja sen vaikutusta talousrikosoikeuteen. Samoin on syytä kommentoida korkeimman oikeuden ennakkopäätösten merkitystä tällä oikeudenalalla. Rikosoikeuden yleisistä opeista analysoin muita kysymyksiä tarkemmin rikosoikeudellista lainsoveltamisoppia. Kiinnitän myös huomiota eurooppalaiseen ja kansainväliseen rikosoikeuskehitykseen ja sen vaikutuksiin.²

¹ Ks. HE 44/2002 vp, PeVL 31/2002 vp ja LaVM 28/2002 vp.

² Kirjoituksen pohjana on Lahti 2004. Ks. myös Lahti 2005 ja 2006.

2 TALOUSRIKOSOIKEUDEN ESIINNOUSU KRIMINAALI- JA RIKOSOIKEUSPOLITIIKASSA

Taloudellisen rikollisuuden ja talousrikosoikeuden asema lainsäädännössä, kriminaalipoliittisessa päätöksenteossa ja kriminaalitieteissä on olennaisesti kasvanut 1980-luvulta lähtien. Tosin jo 1970-luvun lopulla taloudellinen rikollisuus nousi julkisen keskustelun aiheeksi. Merkittävä käännekohta on yli 20 vuoden takaa, koska oikeusministeriö vuonna 1983 vahvisti rikoslainsäädännön kokonaisuudistuksen tapahtuvan vaiheittaisesti laajoin osareformein ja katsoi kiireisimmän uudistustarpeen kohdistuvan julkista taloutta ja taloudellista lainsäädäntöä vastaan tehtyjä rikoksia ja keskeisiä varallisuusrikoksia koskeviin sääntelyihin. Samana vuonna valmistui taloudellisen rikollisuuden selvittelytyöryhmän mietintö.³

Rikoslainsäädännön kokonaisuudistuksen ensimmäisen vaiheen valmistelu tapahtui oikeusministeriön asettaman hankeorganisaation – rikoslakiprojektin – johtoryhmän asettamissa omaisuus-, vaihdanta- ja talousrikostyöryhmissä. Valmistelun tuloksena annettiin vuonna 1988 lainsäädäntöesitys, ja se hyväksyttiin kaksi vuotta myöhemmin (769–834/1990).⁴ Talousrikostyöryhmän valmisteltavia olivat sääntelyt, jotka koskevat rikoksia julkista taloutta vastaan (rikoslain, RL, 29 luku), säännöstelyrikoksia ja salakuljettusta (RL 46 luku) sekä elinkeinorikoksia (RL 30 luku). Näistä kahta ensimmäistä rikosryhmää yhdistää se, että kriminalisoidut teot ovat vahingollisia yhteiskunnan taloudelliselle järjestykselle. Kolmannessa ryhmässä on kysymys taloudelliseen toimintaan – elinkeino- tai yritystoimintaan – liittyvistä rikoksista. Tämän kolmannen ryhmän alaisuuteen voidaan lukea myös veltallisen rikokset (RL 39 luku), jotka rikoslakiprojektin valmistelussa sisällytettiin vaihdantarikoksiin.

Rikoslainsäädännön kokonaisuudistuksen toisessa vaiheessa rikoslakiin sisällytettiin muun muassa uudet luvut työ- ja ympäristörikoksista sekä eräiden aineettomien oikeuksien loukkaamisesta (RL 47–49 luku; 578–742/1995), ja samassa yhteydessä otettiin käyttöön oikeushenkilön rangaistusvastuu (RL 9 luku; 743/1995). Nämä uudistukset olivat jatkoa rikoslakihankkeen ensimmäisen vaiheen talousrikossääntelylle. Jo sitä ennen oli RL 32 lukuun lisätty ns. rahanpesua koskevat säännökset kansainvälisten sopimus-

³ Ks. OLV 6/1983.

⁴ Lainvalmisteluasiakirjoista ks. etenkin hallituksen esitys (HE) 66/1988 vp. ja lakivaliokunnan mietintö (LaVM 6/1990 vp. Uudistuksesta ks. Lahti 1991.

velvoitteiden täyttämiseksi (1304/1993) ja RL 39 luvun velallisen rikoksia koskevia säännöksiä muutettu sääntelyn tehostamiseksi (317/1994). Arvopaperimarkkinarikoksia koskevat säännökset uudistettiin 1990-luvun lopulla (RL 51 luku; 475/1999, muut. 300/2005).

Valtiovallan merkittäviä toimenpiteitä talousrikollisuuden ja harmaan talouden vähentämiseksi ovat olleet valtioneuvoston periaatepäätöksillä vuosina 1996, 1998 ja 2001 vahvistetut tämän alan toimintaohjelmat. Harmaan talouden ja talousrikollisuuden torjuntaan liittyvä Viranomaisyhteistyön kehittämisprojekti (VIRKE) perustettiin erillisellä valtioneuvoston periaatepäätöksellä vuonna 2000.⁵ Toimintaohjelmat ovat saaneet jatkoa, ja vuonna 2006 valmistui sisäasiainministeriön työryhmäehdotus yritysturvallisuusstrategiaksi.⁶

Nämä talousrikollisuuden ja harmaan talouden vähentämiseksi tarkoitetut ohjelmat ja hankkeet ovat tähänneet laaja-alaiseen talousrikostorjuntaan. Rikoslain talousrikossäännösten uudistaminen tapahtui siis ennen näiden rikosten ennaltaehkäisyä, valvonnan ja tutkinnan voimaperäistä tehostamista. Tilannetta ryhdyttiin korjaamaan 1990-luvun loppupuolelta alkaen. Onkin ilmeistä, ettei pelkästään talousrikossäännösten ajanmukaistamisella ja näille rikoksille asetettujen rangaistusuhkien saattamisella oikeudenmukaiseen suhteeseen muihin rikoksiin verrattuna saavuteta tavoiteltua talousrikostorjunnan ja -kontrollin vaikuttavuutta. Rikosoikeudellisen järjestelmän tehokkuus on ratkaisevasti riippuvainen koko rikosprosessista eli rikosvastuuseen saattamisesta vastaavien eri viranomaisten (valvonta-, poliisi- ja syyttäväviranomaisten sekä tuomioistuinten) toimintaedellytyksistä.⁷

Eräs viimeaikaisten lainuudistusten painopistealue on ollut tehostaa rikoksella saadun omaisuuden jäljittämistä ja takaisinsaantia. Sitä tavoitetta on pyritty edistämään mm. ulosottolakiin lisätyllä ulosoton kiertämissäännöksellä (UL 4:9.4; 481/1999) ja rikoslain menettämisseuraamuksia koskevien säännösten muutoksella (RL 10 luku; 875/2001). Menettämisseuraamukset ovat talousrikosoikeuden seuraamusjärjestelmän tärkeä osa.⁸

Valtioneuvoston vuoden 1998 periaatepäätökseen pohjautui oikeusministeriön työryhmälle vuonna 2000 osoitettu toimeksianto selvittää rikoslain

⁵ Ks. näistä ohjelmista tiivistetysti SM:n työryhmäraportti 2004, s. 3. Niiden taustasta ks. erit. Alvesalo 2003, s. 42–47. Ks. myös yleisesti Alvesalo ym. 2006, eri kohdin.

⁶ Ks. SM:n työryhmäraportti 2006.

⁷ Ks. yleisesti esim. Ohisalo 2004.

⁸ Ks. tähän teokseen sisältyvää Jaakko Raution artikkelia.

talousrikoksia koskevien tunnusmerkistöjen toimivuutta ja tehdä ehdotus havaittujen epäkohtien poistamiseksi. Tämän työryhmän valmistelun pohjalta uudistettiin rikoslain talousrikossäännöksiä ja eräitä niihin liittyviä lakeja 1.4.2003 lukien (61–65/2003).⁹ Tällöin uudistetut rikoslain säännökset ovat käsillä olevan teoksen artikkeleiden pääasiallisena tutkimusaiheena.

Mainitun vuoden 2003 lainuudistuksen tärkeimmät muutokset merkitsivät kirjanpitorikosten tunnusmerkistöjen tarkistamista ja rangaistavuustason ankaroitamista sekä rahanpesua koskevien itsenäisten rikostunnusmerkistöjen säätämistä. Muut, vähäisemmät muutokset kohdistuivat oikeushenkilön rangaistusvastuun sääntelyyn sekä yrityssalaisuusrikoksia ja velallisen rikoksia koskeviin säännöksiin. Rahanpesurikosten sääntelyä koskee keskeisesti myös rahanpesun estämisestä ja selvittämisestä annetun lain (68/1998) uudistaminen 1.6.2003 lukien (365/2003).¹⁰

Kokoavasti voidaan todeta, että taloudelliseen rikollisuuteen kohdistettu lisääntyvä kriminaalipoliittinen huomio on vaikuttanut olennaisesti myös rikosoikeuspolitiikkaan. Talousrikosoikeudesta on tullut tärkeä osa uudistuvaa rikoslainsäädäntöä. Vastaavasti on syntynyt tarvetta pohtia talousrikosoikeuden erityispiirteitä, koska Suomen ja muidenkin maiden rikoslakiuudistuksia valmisteltaessa on ollut erisuuntaisia näkemyksiä, kuinka hyvin rikosoikeudellinen järjestelmä soveltuu taloudellisen toiminnan väärinkäytösten torjuntaan taikka työturvallisuuden tai ympäristönsuojelun edistämiseen.

3 TALOUSRIKOSTEN SÄÄNTELYSTÄ RIKOSLAKIUUDISTUKSESSA JA KRIMINALISOINTIPERIAATTEIDEN JA LAILLISUUSPERIAATTEEN MERKITYKSESTÄ

Rikoslain kokonaisuudistuksen valmistelussa otettiin huomioon rikosoikeuden käyttöä rajoittavat kriminalisointiperiaatteet. Perinteistä oikeushyväluokituksista sääntelymallia täydennettiin soveltamalla ns. elämänuu-¹¹

⁹ Ks. HE 53/2002 vp ja LaVM 18/2002 vp.

¹⁰ Ks. HE 173/2002 vp, perustuslakivaliokunnan lausunto (PeVL) 58/2002 vp, LaVL 24/2002 vp ja hallintovaliokunnan mietintö (HaVM) 16/2002 vp.

¹¹ Ks. laajemmin Lahti 1978. Vrt. viimeaikaiseen keskusteluun kriminalisointiperiaatteista, erit. Melander 2002.

Käytännön valmistelutyössä oli kuitenkin keskeistä selvittää voimassa olleen oikeuden soveltamisessa ilmenneitä ongelmia ja mahdollisia rangaistavuuden aukkoja.¹² Taloudellisen toiminnan alueella rikosoikeudellisen sääntelyn ala laajeni ja rangaistavien tekotyyppien rangaistustaso keskimäärin ankaroitui.

Talousrikossäännöksiä valmisteltaessa ei ollut juurikaan mahdollisuuksia kriminalisointien todelliseen hyöty–haitta-vertailuun, varsinkin kun jo hankkeen alkuvaiheessa otettiin kanta, ettei varsinaiselle rikosoikeudelliselle järjestelmälle vaihtoehtoisia, rankaisullisia hallinnollisia seuraamusjärjestelmiä kehitetä rikoslakihankkeen osana. Siten esimerkiksi myöhemmin kilpailunrajoituksia, EU-avustusten väärinkäytöksiä ja viimeksi arvopaperimarkkinoita varten käyttöön otettuja rankaisullisia maksuseuraamuksia ei järjestelmällisesti selvitetty rangaistusseuraamusten vaihtoehtoina. Tämä oli jälkikäteen ajatellen huomattava puute lainvalmistelussa.¹³

Kriminalisointiperiaatteista oli saatavissa tukea sen kaltaiselle lainsäätäjän punninnalle, että kun esimerkiksi elinkeinorikossäännöksillä suojeltava perimmäinen etuus on talouselämän toimintaedellytysten turvaaminen, rikosoikeudellinen sääntely itsessään ei saa tarpeettomasti rajoittaa yksilöllistä tai elinkeinovapautta. Kriminalisoimisen ultima ratio -rajoituksesta (viimekätisyydestä) ja suhteellisuusperiaatteesta on johdettavissa varovaisuusperiaate rangaistavuuden rajojen harkintaan. Esimerkiksi se, että talous- ja varallisuussäännöksissä on pääsääntöisesti säädetty vain tahallisesti syyksi luettavat teot rangaistaviksi, on ymmärrettävissä tätä taustaa vasten. Vastaavasti törkeitä tekemuotoja koskevia tunnusmerkistöjä ei säädetty kaikkia talousrikosten tekotyyppejä varten. Rikosoikeudellisen laillisuusperiaatteen epätasällisyyskielto ja sen tausta-arvot taas saivat suhtautumaan pidättyvästi sellaisiin rikostunnusmerkistön muotoiluihin, joissa taloudelliset väärinkäytökset olisi määritelty hyvin väljästi¹⁴; perinteisesti on puhuttu rikosoikeuden fragmentaarisesta luonteesta. Samoin torjuttiin esimerkiksi sellainen rikosvastuun laajennus, joka olisi nimenomaisesti kriminalisoinut laittomien taloudellisten toimenpiteiden tausta-vaikuttajien (kuten rahoittajien) toiminnan¹⁵.

¹² Omakohtaiset kannanotot perustuvat osaltaan kirjoittajan osallistumiseen rikoslain kokonaisuudistusta valmistelleen rikoslakiprojektin työhön.

¹³ Vrt. nykykeskusteluun hallinnollista seuraamuksista arvopaperimarkkinoiden väärinkäytösten kontrollissa, Häyrynen 2006, luku 8.

¹⁴ Vrt. esim. liiketoimintakiellon määräämisen edellytyksiin sitä koskevassa laissa (1059/1985).

¹⁵ Vrt. kuitenkin RL 5:8 ja 30:9–10 (2003), joiden mukaan rikosvastuu voidaan kohdentaa myös tosiasiallista päätösvaltaa käyttävään.

Luku- ja muu lakisystematiikka, rikostunnusmerkistöjen rakenne ja rangaistusuhat pyrittiin talousrikossäännöksiä laadittaessa muotoilemaan niin, että talous- ja varallisuusrikossäännökset muostaisivat sisäisesti mahdollisimman johdonmukaisen (koherentin) kokonaisuuden ja olisivat linjassa rikoslain kokonaisuudistuksen yleisten tavoitteiden kanssa. Siten uudistustyössä pyrittiin noudattamaan yhtenäisiä kriminalisointiperiaatteita ja rikossäännösten kirjoittamisperusteita.

On kuitenkin huomattava, että aiemmin omaksutut lainsäädäntöratkaisut ja niiden myötä muodostunut oikeustila hillitsivät halukkuutta lakisystematiikan muutoksiin. Esimerkiksi velallisen rikosten systematiikassa säilytettiin myöhemmin käytännössä ongelmalliseksi osoittautunut tekotyypin (RL 39:1–2) jaottelu sen mukaan, onko kysymys velkojen varallisuusaseman todellisesta vai näennäisestä huonontamisesta. Edelleen kriminalisointiperiaatteiden valossa riidanalainen säännös voi tulla sijoitetuksi sille huonosti sopivaan luku- tai säännösyhteyteen. Tästä sopii esimerkiksi verorikkomus (RL 29:4), joka on korostuneesti veronsaajan asemaa turvaava hallinnollinen tehostekriminalisointi rangaistusarvoltaan vakavampien vero- ja avustusrikossäännösten yhteydessä¹⁶.

Uudistamisideoita haettiin oikeusvertailun perusteella Suomeen rinnastettavista maista – etenkin Ruotsista ja Saksasta, joissa oli samoihin aikoihin vireillä talousrikossääntelyiden uudistamista. Esimerkiksi avustusrikoksia koskeviin säännöksiin saatiin Saksasta esikuva. Uuskrimalisointien intoa rajoitti edellä mainittu varovaisuusperiaate, vaikka siis rikoslain kokonaisuudistus on laajentanut rangaistavan käyttäytymisen alaa.

Talousrikossäännösten laadinnassa tulee ottaa huomioon myös rikosoikeudellisen laillisuusperiaatteen sisältämä epätäsmällisen rikoslain kielto. Talousrikosoikeudessa vallitsee jännite vastakkaisiin suuntiin vaikuttavien pyrkimysten kesken: Toisaalta laillisuusperiaatteesta johtuvan epätäsmällisyyskiellon vuoksi rikostunnusmerkistöt tulisi kirjoittaa mahdollisimman tarkkarajaisiksi. Toisaalta talousrikossäännösten tulisi mahdollistaa niiden toimintaympäristöissä ja tekotavoissa tapahtuvia tulkinnan muutoksia enemmän kuin on yleensä tarvis perinteisiä omaisuusrikoksia koskevia säännöksiä sovellettaessa.

Paheksuttavat oikeushyvien loukkaukset ja tekotavat on sellaisten perinteisten omaisuusrikosten kuin varkauden ja vahingonteon (RL 28:1 ja 35:1) perustunnusmerkistöissä helpohkoa kirjoittaa kohtuullisen tarkkarajaisesti ja merkitykseltään vakiintuneita käsitteitä käyttäen, kun taas (laajasti ym-

¹⁶ Ks. tarkemmin Lahti 1991, 268. Vrt. yleisesti Hakamies 2005, erit. s. 251–253.

märrettävien) talousrikosten tekotapojen kriminalisoimiseksi joudutaan tunnusmerkistöissä huomattavassa määrin turvautumaan normatiiviselle harkinnalle sijaa antaviin käsitteisiin ja rangaistussäännökset kirjoittamaan entistä yleisluonteisemmin. Nuo käsitteet ovat usein vahvasti sidoksissa tekojen toimintaympäristöjä sääntelevään aineelliseen lainsäädäntöön ja myös taloustieteelliseen käsitteistöön, vaikka vankeusuhkaiset rangaistussäännökset on pyritty keskittämään rikoslakiin ja kirjoittamaan muodollisesti mahdollisimman itsenäisesti ilman viittauksia erillislainsäädäntöön. Sellaisten rikostunnusmerkistöjen ulottuvuuden harkintaan sisältyy tyypillisesti hankalaa rajankäyntiä kielletyn ja sallitun riskinaiheuttamisen tai menettelytavan kesken taloudellisessa toiminnassa. Tällaisilla rikossäännöksillä suojeltavat oikeushyvät eivät yleensä rajoitu yksilöllisiin etuihin, ja niillä on usein laajennettu rangaistavuutta vaarantamisvastuun eri muotoihin. Kaikki nämä seikat lisäävät kiperien tulkintaongelmien esiintymistä.

Talousrikokset tehdään tyypillisesti oikeushenkilön toimintapiirissä. Talousrikossäännöksiä uudistettaessa tiedostettiin näistä rikoksista vastuuseen saattamiseen liittyvän erityispiirteitä, joita ei ole ollut mahdollista hallita perinteisten osallisuussäännösten tai laiminlyöntivastuuopin avulla. Oikeushenkilön rangaistusvastuun käyttöönotto (1995) merkitsi uuden vastuumuodon omaksumista näissä ns. organisaatorikoksissa. Työ- ja ympäristörikoslukuihin otettiin erityiset yksilöllisen vastuun kohdentumista koskevat säännökset (RL 47:7 ja 48:7). Rikosoikeuden yleisten oppien uudistuksessa (2003) sisällytettiin osallisuussäännösten yhteyteen säännös oikeushenkilön puolesta toimimisesta (RL 5:8).¹⁷

Rikosoikeuden yleisten oppien soveltuvuuteen liittyy muitakin ongelmia. Eräs talousrikoksille tunnusomainen piirre on, että yksittäisten tekojen sijasta on monesti tärkeää arvottaa tekosarjoja, niiden ilmentämää kokonaisjärjestelyä ja niiden tarkoitusperiä, jopa eräänlaista ”systeemivääryyttä”. Tähän nähden on ristiriidassa tai ainakin jännitteisessä suhteessa se perinteisen rikosoikeusajattelun vaatimus, jonka mukaan rikosvastuu edellyttää yksittäisteon ilmentämää syyllisyyttä ja rikostunnusmerkistön kuvauksesta on mahdollisimman tarkkarajaisesti ilmentävä tekoa, teko-olosuhteita ja teon mahdollista seurausta luonnehtivat tunnusmerkistötekijät. Onkin esitetty väite perinteisten rikosoikeusdoktriinien huonosta ja kärjistyneimmillään mahdottomasta soveltumisesta talousrikoksiin.¹⁸

¹⁷ Ks. problematiikasta yleisesti esim. Lahti 1998 ja Nuotio 2006 sekä jäljempänä jakso 6.

¹⁸ Alvesalo 2003, s. 14 ja 51–52 viittauksineen.

4 TALOUSRIKOSOIKEUDEN TUTKIMUKSESTA JA TEOREETTISESTA KESKUSTELUSTA

Aihepiirin tutkimuksessa kohteen – taloudellisen rikollisuuden – epämää-
räisyys on tuottanut määrittelyongelmia. Rikoslainsäädännön uudistamis-
asiakirjoissa ei ole taloudellisen rikollisuuden tai talousrikosoikeuden yksi-
selitteistä määritelmää, koska esimerkiksi rikoslaissa tai sen lukusystematii-
kassa näitä käsitteitä ei käytetä. Olen edellä vuoden 1990 lainuudistusta kä-
sitellessäni tuonut esiin taloudellisen rikollisuuden käsitteen silloisen kahta-
laisen määrittelytavan: toisaalta on kysymys yhteiskunnan julkistaloutta tai
muuten sen taloudellista järjestystä vastaan kohdistuvista rikoksista (engl.
economic crime), toisaalta taloudellisen toiminnan yhteydessä tehtävistä ri-
koksista (engl. business crime).

Nykyään yleisesti omaksutun määritelmän mukaan talousrikollisuudella
tarkoitetaan tyypillisesti liike- ja yritystoimintaan liittyviä oikeudettomaan
hyötymiseen tähtääviä rikoksia. Usein määrittelyä täydennetään lukemalla
käsitteen alaan myös yritystoimintaan verrattava vastaavanlainen toiminta,
jotta mm. rahanpesu- ja verorikokset sisältyisivät kattavasti määritelmän alai-
suuteen.¹⁹ Poliisin tietoon tulleesta talousrikollisuudesta ylivoimainen valta-
osa on epäiltyjä vero- ja kirjanpitorikoksia sekä velallisen rikoksia.²⁰

Talousrikollisuutta ja -rikosoikeutta koskeva kotimainen tutkimustoimin-
ta on viime vuosina huomattavasti voimistunut. Sanotunlaista tutkimusta ja
selvitystyötä tehtiin alkuaan paljolti viranomaisaloitteisesti ja kriminologi-
sesti tai kriminaalipoliittisesti suuntautuen.²¹

Rikosoikeustieteen alalta ovat ensimmäisiä laajoja perustutkimuksia Turun
yliopistossa 1980-luvulla valmistuneet *Pekka Viljasen* lahjomis- ja muita vir-
karikoksia sekä *Asko Lehtosen* veropetosta koskevat väitöskirjat.²² *Harri Ven-*
ton Lapin yliopistossa 1990-luvun alkupuolella hyväksytty väitöskirja käsitte-
lee maksukyvyttömyyttä ja konkurssia rangaistavuuden edellytyksinä siten,
että keskeinen painotus työssä kohdistuu rikosoikeuden yleisiin oppeihin.²³

¹⁹ Käsittemäärittelyyn liittyvästä keskustelusta ks. esim. Lahti 1991, s. 877–882 ja Hakamies 2005, s. 159–163.

²⁰ Ks. viimeksi Rikollisuustilanne 2005, jakso Talousrikokset (Martti Lehti), s. 115–128.

²¹ Viimeaikaisista kokoavista teoksista ks. Lehtola – Paksula 1997, Laitinen – Virta 1998 sekä Alvesalo 1998, Alvesalo – Lahti 1999 ja Alvesalo ym. 2006 sekä väitöskirjat Alvesalo 2003 ja Tapani 2004, luku II.

²² Ks. Viljanen 1984 ja Lehtonen 1986.

²³ Ks. Vento 1994.

Pian Venton kirjan ilmestymisen jälkeen *Kimmo Nuotio* arvioi laajassa artikkelissaan taloudellista rikollisuutta yleisten oppien kannalta. Hänen havaitsemiaan tätä rikosryhmää koskevia erityispiirteitä oli tahallisuus- ja osallisuus-opissa sekä oikeushenkilön piirissä tehtyjen rikosten vastuun kohdentamisessa. Nuotio piti kuitenkin ennenaikaisena lausua siitä, missä määrin talousrikokset ja muut yhteisöjen toiminnassa tyypillisesti tapahtuvat rikokset ovat erkaantumassa omien yleisten oppiensä varassa kehittyviksi. Hänen huolensa aiheena oli, ettei silloinen rikosoikeustiede kyennyt antamaan riittävää ajattelullista perustaa rikosoikeuden yleisten oppien uudistamiselle eikä niitä ratkovalle oikeuskäytännölle.²⁴

Suomalainen rikosoikeusteoria vahvistui 1990-luvun jälkipuoliskolla kahden ansiokkaan väitöskirjan johdosta. *Ari-Matti Nuutila* ja *Kimmo Nuotio* käsitelivät tutkimuksissaan modernin, hyvinvointivaltiollisen rikosoikeuden (rikosvastuun) teoreettisia perusteita. Nuutilan väitöskirjan pääaiheena on rikosoikeudellinen huolimattomuus. Nuotion tutkimuksen kohteena ovat rikosvastuun syyksilukemisen rakenteet sekä kausaalisuuden ja vaaran käsitteiden asema niissä.²⁵ Vaikka kumpikaan ei ole väitöskirjassaan pitänyt erityisesti silmällä talousrikoksia, molempien teosten anti on tärkeä myös talousrikosoikeuden teoreettiselle ymmärtämiselle sekä sitä oikeudenalaa koskeville oikeusperiaatteiden kehittelylle sekä käsitteen- ja systeeminmuodotukselle.

Talousrikosoikeuden erityispiirteitä on tarkasteltu 2000-luvun vaihteen molemmiin puolin julkaistuissa *Matti Nissisen*, *Markku Salmisen*, *Sanna Heikinheimon*, *Kari Tolosen* ja *Kaisa Mäkelän* hyvätaisoisissa lisensiaattitutkimuksissa. Aiheina ovat olleet rikosvastuun kohdentaminen yhteisössä (Nissinen), velallisen rikos (Salminen), rahanpesu (Heikinheimo), talousrikossäännösten tulkinta (Tolonen) sekä talouselämän rikokset, rikosoikeus ja kriminaalipolitiikka (Mäkelä).²⁶

Arvopaperimarkkinarikosten alalta ovat ilmestyneet *Tero Kurenmaan* väitöskirja sisäpiirintiedon väärinkäytöstä (2003) ja *Janne Häyrysen* väitöskirja arvopaperimarkkinoiden väärinkäytöstä (2006).²⁷ Vuonna 2004 valmistuivat seuraavat kaksi talousrikosoikeudellista väitöskirjaa: *Pekka Koposen*

²⁴ Nuotio 1995, erit. s. 971–983.

²⁵ Ks. Nuutila 1996 (Turun yliopisto) ja Nuotio 1998 (Helsingin yliopisto).

²⁶ Ks. Nissinen 1997, Salminen 1998, Heikinheimo 1999, Tolonen 2000, Mäkelä 2001. Nämä kaikki opinnäytetyöt on tehty Helsingin yliopiston piirissä.

²⁷ Kurenmaa 2003 (Helsingin yliopisto) ja Häyrynen 2006 (Helsingin kauppakorkeakoulu).

talousrikoksista rikos- ja rikosprosessioikeuden yhtymäkohdassa ja *Jussi Tapanin* petoksesta liikesuhteessa; heillä kummallakin on myös merkittävää alan artikkelituotantoa.²⁸

Rikosoikeudelle ja sen osa-alueelle, talousrikosoikeudelle, on edeltäneen kuvauksen perusteella luotu viimeisten kymmenen vuoden aikana vankkaa teoreettista ja empiiristä perustaa. Taustana tutkimusalan metodologisille ja sisällöllisille uudistusvaatimuksille voidaan pitää edellisessä jaksossa 3 selostettua kehitystä: Rikoslainsäädännön kokonaisuudistuksen seurauksena oikeudenalaa on modernisoitu kauttaaltaan ja talousrikosoikeuden asema on tällöin muodostunut aivan keskeiseksi. Rikoslailta suojeltavien oikeushyvien piiriä on laajennettu taloudellisen toiminnan entistä tehokkaammaksi turvaamiseksi. Yritysorganisaatioissa tehtyjen rikosten vastuun kohdentamista on säännelty uudella tavalla: niin hyvin tarkentamalla yksilöllisen vastuun määräytymistä kuin ottamalla käyttöön oikeushenkilön rangaistusvastuu. Uudet talousrikosten tunnusmerkistöt on kirjoitettu yleensä entistä yleisluonteisemmin, mikä on jättänyt tuomioistuimille harkinnanvaraa määrittää raja hylättävien ja hyväksyttävien talouselämän käyttäytymismallien kesken.

Seuraavassa tarkastelen lähemmin niitä metodologis-teoreettiselta kannalta kiinnostavia kysymyksenasetteluja tai havaintoja, joita Harri Vento, Markku Salminen, Kari Tolonen, Kaisa Mäkelä, Jussi Tapani ja Pekka Koponen ovat tutkimuksissaan nostaneet esiin.

Harri Vento on velallisen rikoksia koskevassa väitöskirjassaan korostanut tunnusmerkistöntekijöiden tulkinnassa taloudellisten käsitteiden merkitystä ja hyödyntänyt sallitun riskin käsitettä huolellisen taloudenhoidon vaatimusta määrittäessään.²⁹ Saman aihepiirin tutkimuksessaan *Markku Salminen* kehittää edelleen ajatusta rikosoikeuden ja talousoikeuden (lähinnä kirjanpito- ja yhtiöoikeuden) välisestä yhteydestä, jotta olisi mahdollista päätyä entistä perustellumpiin systematisointi- ja tulkintasuosituksiin. Salmisen työn painopiste on osakeyhtiöihin kohdistuneiden tekotapojen analyysissa, jolloin hän pitää monimutkaisten velallisten rikosten selvittämisessä olennaisena tunnistaa suunnitelmalliset teot kokonaisuudeksi eikä kokonaisuuden osina.³⁰

²⁸ Ks. Koponen 2004 (Helsingin yliopisto) sekä artikkeleista erit. Koponen 2002 ja tähän teokseen sisältyvä Koposen tuotanto; Tapani 2004 (Turun yliopisto) ja artikkeleista erit. Tapani 2002 ja 2006.

²⁹ Vento 1994, erit. s. 236–241 ja 272–273.

³⁰ Salminen 1998, erit. s. 21–22 ja 54–67.

Kari Tolonen kehittää tutkimuksessaan talousrikoksiin, etenkin velallisen rikoksiin, sovellettavaa tulkintamallia ja päätty puoltamaan dynaamiseksi (vastakohtana staattiselle) luonnehtimaansa tulkintatapaa. Dynaamisessa tulkintatavassa otetaan huomioon tosiasiallinen toimintaympäristö ja tilannekohtainen oikeudellinen kokonaisjärjestely. Tulkinnan apuna käytetään myös ns. tyyppitapausajattelua, jolloin ”normia konkretisoidaan ja tosi-seikastoa abstrahoidaan”.³¹

*Kaisa Mäkelä*n tutkimuksella on useampia tavoitteita. Sen yhtenä polkuna on hyödyntää sadan rauenneen konkurssin empiiristä aineistoa tyyppitapausajattelun edelleen työstämisessä. Tutkimuksen pääpaino on kuitenkin kriminaalipoliittisesti suuntautuvan rikosoikeusteorian kehittäessä talousrikosoikeutta varten. Teoksessa esitetään rikosoikeudelliseen käsitejärjestelmään ja vastuupoppiin kehittäjiä, joilla järjestelmän tehokkuus voitaisiin turvata: sitoutuminen materialisoituvaan säännöstulkintaan, rikosvastuun sisällön objektivointi ja riskin käsitteen varaan jäsenyviin oppien omaksuminen. Tulkinnan apuna käytettävää suojeluobjektia tulee konkretisoida siten, että velallisen rikoksissa lähtökohdaksi otetaan osakeyhtiö ja sen muodostama toimintaympäristö (osakeyhtiön toimintaan liittyvät vastuu- ja velvollisuussuhteet).³²

Jussi Tapanin teoreettisesti suuntautuvassa väitöskirjassa selvitetään sellaisen rikosopin hyödyntämistä tai soveltumista petoksiin liikesuhteissa, jossa vastuurakenteeseen luetaan ns. objektiivinen syyksilukeminen tai toisin ilmaisten teon huolimattomuus. Tapani lukee itsensä rikoslainopin kriminaalipoliittisen suuntautumisen edustajaksi. Tämän mukaisesti rikoslainlainopissa kehitettävän vastuukriteeristön on toisaalta tuotettava sisäistä rationaalisuutta rikosoikeusjärjestelmään, mutta toisaalta sen olisi jätettävä tilaa oikeudellisen harkinnan kontekstuaalisuudelle. Oikeudellisen vastuunarvioinnin (lainkäytön) ja systeeminmuodostuksen (oikeustieteen) tulee kytkeytyä taloudellisiin ja sosiaalisiin käytäntöihin. Petosrikoksen tunnusmerkistön mukaisuutta käsittelevässä osassa Tapani noudattaa ns. teleologista varovaisuutta, mikä tarkoittaa punninnassa pienemmän painon antamista oikeushyviin suojalle kuin toiminnalliselle vapaudelle. Väitöskirjansa teoreettisessa osassa Tapani pohtii talousrikosoikeuden ilmentämää rikosoikeuden eriytymiskehitystä ja pitää tavoiteltavana kehittää rikosoikeuden erityisen osan yleisiä oppeja, jotka toimisivat metanormeina sovellettaessa varsinaisia yleis-

³¹ Tolonen 2000, erit. s. 100, 156–157 ja 160–161. Tyyppitapausajattelusta ks. myös Nuutila 1996, s. 160–172.

³² Mäkelä 2001, erit. s. 9–13, 102–112 ja 232–241.

ten oppien säännöksiä erinäisiin rikostunnusmerkistöihin.³³ – Myöhemmässä laajassa artikkelissaan Tapani korostaa yleisten oppien konkreettisuutta ja niiden vuorovaikutusta yksittäisiin rikossäännöksiin; väljiä ja abstrakteja yleisen osan säännöksiä on konkretisoitava erityisen osan yleisissä opeissa.³⁴

Myös *Pekka Koposen* artikkeliväitöskirjan yhteenveto-osaan sisältyy talousrikosoikeuden oikeuslähde- ja tulkintaoppia koskevia teoreettis-metodologisia pohdintoja. Hän katsoo lainsäännöksen tarkoitukseen nojautuvalla teleologisella tulkinnalla ja eri tulkintavaihtoehtojen tosiasiallisiin vaikutuksiin perustuvien reaalisten argumenttien huomioon ottamisella olevan tärkeä merkitys. Tulkinnassa tulee sovittaa yhteen rangaistussäännöksen tavoitteet huomioon ottava teleologinen tulkinta, asianosaisten perusoikeudet ja oikeusperiaatteet. Tuloksena pitäisi olla tasapainoinen kokonaisuus, jossa eri suuntaan vaikuttavat perusteet arvioidaan rinnakkain. Laillisuusperiaatteen noudattamisessa joudutaan jatkuvasti vetämään rajaa ennakoitavuuden ja rikosvastuun toteuttamisen kesken. Lain soveltajan on näissä tilanteissa esitettävä avoimesti kumpaankin suuntaan vaikuttavat argumentit. Ilmeisesti hyväksyvästi Koponen katsoo, että säännöksen yleiskielellisestä sanamuodosta tekotavan kuvauksessa voidaan talousrikoksissa poiketa hänen puoltamansa avoimen argumentoinnin pohjalta laillisuusperiaatteen estämättä.³⁵

Edellä olevasta talousrikosoikeudellisesta tutkimuskatsauksesta voidaan tiivistää seuraavanlaisia päätelmiä. Talousrikosten lajeihin keskittyvissä tutkimuksissa rikoslainopin teoriaa rakennetaan ottamaan huomioon rikosoikeussääntelyn ja aineellisen oikeuden välinen yhteys ja taloudellinen toimintaympäristö. Rikosoikeudellisesta laintulkintaopista näissä tutkimuksissa ilmaistaan vaihtelevin käsittein, että talousrikosoikeudelle tunnusomaiset harkinnanvaraiset säännökset antavat sijaa erityyppisin argumentein perusteltaville lainsovelluksille. Talousrikosoikeudessa on tarvetta eriyttää vastuuopillisia käsitteitä ja kehittää säännösten systematiikkaa.

Rikosoikeudellisen laintulkintaopin suhteesta oikeusjärjestyksessämme vahvistuneeseen laillisuusperiaatteeseen on viimeaikaisessa oikeuskirjallisuudessa eriäviä näkemyksiä.³⁶ Näkemyksissä on jonkin verran eroja sen

³³ Tapani 2004, eri kohdin, erit. s. 81, 86 ja 100–101.

³⁴ Tapani 2006, s. 325–332. Ks. myös Lehtimaja 1981, s. 40–41, ja Tiedemann 1992, s. 285–286.

³⁵ Koponen 2004, erit. s. 15–16 ja 28–36.

³⁶ Ks. seuraavassa lausuttavan johdosta Lahti 2005, s. 103–110 viittauksineen.

suhteen, miten paljon rikosoikeudellisten säännösten katsotaan antavan sijaa tulkinnalle – normaalikielisen sanarajan mahdollisesti ylittäen – ja mikä on erityyppisten tulkinta-argumenttien asema ja painoarvo. Oma käsitykseni on, ettei lain normaalikielinen sanaraja ole ehdoton ja että kieliopillinen tulkinta on kiinteässä yhteydessä muihin tulkinta- ja argumentointitapoihin. Olen tuotannossani pitänyt teleologisen ja siihen läheisesti liittyvän systemaattisen tulkinnan merkitystä huomattavana ja laajentanut teleologisen tulkintatavan kriminaalipoliittisesti suuntautuvaksi rikoslainopiksi.

Ihmis- ja perusoikeusajattelun voimistuttua on punninnan tyyppisessä argumentaatiossa kiinnitettävä huomiota myös etenkin laillisuusperiaatteen tausta-arvoihin, ennakoitavuuteen ja epäillyn oikeusturvaan. Käytännössä ne lienevät usein vastapainona nimenomaan teleologisen tulkinnan taustalla oleville kriminaalipoliittisille (hyöty)näkökohdille, jotka mielestäni tyypillisesti – vaikkeivät suinkaan välttämättä – puoltavat laajaa tai laajentavaa tulkintaa rangaistussäännöksen suojelutarkoituksen ja rikosvastuun tehokkaaksi toteuttamiseksi. Tällaisessa lainsovelluksen puolesta ja vastaan -punnintatilanteessa tuomion perusteluiden seikkaperäisyydelle ja avoimuudelle on mielestäni asettava korostuneita vaatimuksia eikä sanotunlaisten argumenttien etusijajärjestys ole yleisesti määrättävissä. Erisuuntaisten perustelujen vakuuttavuutta on arvosteltava muun muassa säännös- ja toimintaympäristökohtaisesti sekä sen mukaan, miten kauas säännöksen soveltamisen ydinalueelta ja keskeisimmästä suojelutarkoituksesta edetään.

5 TALOUSRIKOSOIKEUDESTA RIKOSOIKEUDEN UUSITTUJA YLEISIÄ OPPEJA, KORKEIMMAN OIKEUDEN ENNAKKOPÄÄTÖKSIÄ SEKÄ EUROOPPALAISTA JA KANSAINVÄLISTÄ RIKOSOIKEUSKEHITYSTÄ VASTEN

Rikosoikeuden yleisten oppien uudistuksen toteuttaminen rikoslainsäädännön kokonaisuudistuksen loppuvaiheessa oli periaatteessa ongelmallista, koska aiemmat erityisen osan lainsäädäntömuutokset oli saatettu voimaan esimerkiksi syyksiluettavuutta ja rikokseen osallisuutta koskevien ennakkolisten käsitysten varassa.³⁷ Toisaalta vuoden 2003 uudistuksessa on omak-

³⁷ Ks. kritiikistä jo LaVM 6/1990 vp HE:n 66/1988 vp johdosta, s. 3.

suttu varovaisen uudistamisen asenne. Rikosoikeudellisen vastuun edellytyksiä, vastuuvapausperusteita sekä yritystä ja osallisuutta koskevat säännökset ovat asiasisällöltään olennaisesti aiemman oikeustilan mukaisia. Uusien säännösten katsotaan perustuvan oikeuskäytännössä ja -kirjallisuudessa vakiintuneisiin periaatteisiin.

Rikosoikeuden yleisten oppien kodifiointitarve perustellaan ennen kaikkea laillisuusperiaatteen ja oikeusturvan asettamilla vaatimuksilla. Uudistuksen esitoissa tuodaan kuitenkin esiin jännite, joka vallitsee toisaalta oikeusvarmuutta tavoittelevan, kattavan sääntelyn ja toisaalta joustavan oikeuskehityksen turvaavan sääntelyn kesken.³⁸ Tällainen jännite pätee yleisesti rikoslainsäädäntömmen kokonaisuudistukseen, koska rikosoikeutta on siinä modernisoitu vastaamaan hyvinvointivaltiolista ajattelua samalla pyrkien siihen, ettei syntyisi ristiriitaa ihmis- ja perusoikeuksia kunnioittavan oikeusvaltion arvojen kanssa. Yleiseurooppalaisessa katsannossa on poikkeuksellista, että talous-, työ- ja ympäristörikoksia koskevat rangaistussäännökset on laajasti ja melko yleisluonteisin tunnusmerkistökuvauksin sisällytetty rikoslakiin ja oikeushenkilön rangaistusvastuu on otettu käyttöön. Nämä piirteet ovat merkinneet hyvinvointivaltiolle ja riskiyhteiskunnalle ominaisen, tehokkuutta painottavan ja dynaamista tulkintamallia puoltavan rikosoikeusajattelun huomattavaa vahvistumista.³⁹

Rikosoikeuden yleisillä opeilla tarkoitetaan oikeusperiaatteiden, teorioiden, käsitteiden samoin kuin oikeuslähdeopin ja juridisten metodien muodostamaa kokonaisuutta.⁴⁰ Niitä ei ole mahdollista tyhjentävästi määritellä oikeussäännöksin. Vasta lainopissa ja oikeudellisessa käytännössä normiaineiston pohjalta kehiteltyjen oppirakennelmien avulla kyetään oikeussäännöt jäsentämään rationaaliseksi järjestämäksi eli systeemiksi. Vaikka uudessa rikoslain 3 luvun 1 §:ssä säännellyn laillisuusperiaatteen katsotaan edellyttävän vastuuopin periaatteiden ja käsitteiden entistä kattavampaa määrittelyä lainsäädännöksi, laillisuusperiaate ei mielestäni yhtä tiukoin kielloin rajoita yleisten oppien kehittämistä lainkäytössä kuin miten se määrittää rikostunnusmerkistöjä ja rikosoikeudellisia seuraamuksia.⁴¹

³⁸ Ks. HE 44/2002 vp, s. 8–9.

³⁹ Kysymys on offensiivisen rikosoikeuspolitiikan voimistumisesta defensiivisen rikosoikeuspolitiikan kustannuksella. Ks. tästä erottelusta ja offensiivisen rikosoikeuspolitiikan kritiikistä Jareborg 1994.

⁴⁰ Ks. erit. Frände 2005, s. 5. Viimeksi laajahkosti rikosoikeuden yleisistä opeista ks. Tapani 2006.

⁴¹ Tarkoitan tässä lähinnä epämääräisen tai epätäsmällisen rikoslain kieltoa ja rikoslain soveltamisen ennakoitavuuden asetusta (millä argumentilla on merkitystä analogian ja tulkinnan erottelussa). Ks. tarkemmin esim. HE 44/2002 vp, s. 32–35.

Rikosoikeuden yleisten oppien tehtävänä on turvata johdonmukaista ja yhtenäistä oikeudenalan soveltamista. Rikosoikeuden erityisen osan edellä jaksossa 3–4 kerrotunlainen laajentuminen ja sen moniaineksisuuden lisääntyminen kuitenkin vaikeuttavat tämän tavoitteen saavuttamista. Talousrikosoikeuden eriytymiseen ja sitä koskevan rikosoikeusteorian kehittämisen tarpeeseen vaikuttavat nimenomaan talousrikosten sääntelyn erityispiirteet ja niiden heijastuminen säännösten soveltamiseen: Modernien, taloudelliseen toimintaan liittyvien rikosten tunnusmerkitöt eivät ole yhtä tarkkarajaisia kuin perinteisten rikosten tunnusmerkitöt ja edellisten tunnusmerkitöt ovat vähemmän itsenäisiä kuin jälkimmäisten. Talousrikosten tunnusmerkitöt ovat vahvasti sidoksissa käyttäytymisnormeja määrittävään aineelliseen oikeuteen ja taloustieteelliseen käsitteistöön, ja niiden soveltamisessa liike-elämän toimintaympäristön lainalaisuuksien tunteminen on tärkeää.

Oikeudellisessa käytännössä ja varsinkin korkeimman oikeuden ennakkopäätöksillä konkretisoidaan talousrikossäännösten ja niitä koskevien yleisten oppien soveltamista. Korkeimman oikeuden merkittäviä talousrikoksia koskevia ennakkopäätöksiä saadaan kuitenkin huomattavalla viiveellä. Lisäksi niiden sisältämät oikeusohjeet ovat fragmentaarisia, eli vasta lukuisten samojen säännöksiä koskevien ennakkopäätösten perusteella säännösten tulkinnot täsmentyvät. Esimerkiksi velallisen rikoksissa ensimmäiset merkittävät ennakkopäätökset annettiin viisi vuotta uudistuksen jälkeen (KKO 1995:64 ja 163). Verorikkomuksen maksukyvyttömyystunnuksen tulkintaa koskevat ensimmäiset ennakkopäätökset annettiin niin ikään viitisen vuotta säännöksen voimaan tulon jälkeen (KKO 1995:137 ja 1996:35) ja erityisen merkittävä ratkaisu lähes kymmenen vuoden jälkeen (KKO 2004: 46). Oikeushenkilön piirissä tehdyistä rikoksista vastuun kohdentumisen periaatteet ovat täsmentyneet vasta usealle vuosikymmennelle ajoittuneiden ennakkopäätösten perusteella, ja tosiasiallista päätösvaltaa käyttävän vastuuasema selkiintyi parinkymmenen vuoden aikaisen vaihtelevan oikeuskäytännön jälkeen vasta vuoden 2001 ratkaisulla (KKO 2001:85–86) – kaksi vuotta ennen tämän vastuuperusteen kirjaamista lakiin (RL 5:8 ja 30:9–10).⁴²

Korkeimman oikeuden ennakkopäätöksiä voi arvioida myös siltä pohjalta, missä määrin niissä on ilmaistu oikeuslähde- ja laintulkintaopillisia seik-

⁴² Mainittujen ennakkopäätösten sisällöllisestä analyysistä ks. jäljempänä Pekka Koposen ja Ritva Sahavirran artikkeleita.

koja ja kuinka seikkaperäisiä ja avoimia niiden perustelut ovat. Eräänä piirteenä nimenomaan talous- ja varallisuusrikoksia koskevissa viimeaikaisissa ennakkopäätöksissä on ollut kahtalaisen tulkintavan esiintyminen siinä merkityksessä, että yhtäältä on restriktiivisen tulkinnan lähtökohta esiin tuoden – tai sitä nimenomaisesti esiin tuomatta – pitäydytty vahvasti kieliopilliseen tulkintatapaan. Toisaalta ennakkopäätöksissä on havaittavissa dynaamiseksi luonnehdittavaa tulkintatapaa, jolloin omaksuttua ratkaisua on perusteltu useaa tulkintametodia hyödyntäen ja jolloin perustelut sisältävät puolesta ja vastaan -argumentteja ja niiden punnintaa⁴³.

Restriktiivisen tulkinnan lähtökohta on tuotu nimenomaisesti esiin ainakin ennakkopäätöksissä KKO 2004:81 (kohta 6) ja 2004:109 (kohta 16). Näissä perustelujen kohdissa katsotaan rikosoikeudellisesta laillisuusperiaatteesta johtuvan, että rikostunnusmerkistöjä on tulkittava suppeasti. Myös näiden ennakkopäätösten otsikoissa viitataan hakusanoina laillisuusperiaatteeseen. Tällä perustelulla on eroa esimerkiksi ennakkopäätöksissä KKO 1999:51, 2004:64 (kohta 7) ja 2005:53 (kohta 14) käytettyyn perusteluun, jonka mukaan rikostunnusmerkistöä ei saa tulkita laajentavasti syytetyn vahingoksi; KKO 2004:64:ssä torjutaan säännöksen selkeän kielellisen merkityksen laajentaminen.

Ensiksi luetelluissa ennakkopäätöksissä perusteluihin kirjatun sen lähtökohdan hyväksyminen, että laillisuusperiaatteesta johtuu vaatimus tulkita rikostunnusmerkistöjä suppeasti, merkitsisi in dubio mitius -periaatteen omaksumista yleisenä, vahvana tulkintaperiaatteena. Tämä on vastoin rikosoikeuskirjallisuudessa vallitsevaa käsitystä ja omaa näkemystäni, eikä sen tueksi liene esitettävissä argumentteja myöskään rikoslainsäädännön esitöistä.⁴⁴ Eri asia on, että supistavan tulkinnan tausta-arvoilla (ultima ratio, in dubio pro libertate) on merkitystä eri tulkintavaihtoehtojen punninnassa eräänlaisena metaperiaatteena varsinkin muiden tulkinta-argumenttien osoitaututtua samanarvoisiksi.

Mainittua restriktiivisen tulkinnan lähtökohtaa ei ole kuitenkaan yleisesti hyväksytty ennakkopäätöksissä, vaan korkeimman oikeuden ratkaisuihin on myös lukuisia edellä dynaamiseksi luonnehtimani tulkintatavan mukaisia rikostuomioita. Tällainen tulkintaperustelujen kirjoitustapa on mielestäni

⁴³ Dynaamisen tulkintatavan käsitettä ovat käyttäneet Tolonen (2000, s. 156–157) ja Tapani (2002, s. 957).

⁴⁴ Ks. esim. Jonkka 1994, s. 737, Lahti 1996, s. 935 viittauksineen, ja Tapani – Tolvanen 2005, s. 659. Vrt. Frände 2005, s. 34 ja 58.

asetettava etusijalle kiperiä tapauksia ratkaistaessa. Viime vuosien ennakkopäätöksistä ovat sanotussa suhteessa erityisen huomion arvoisia KKO 2002:11 (velallisen rikos), 2004:46 (verorikkomus) ja 2005:27 (arpajaislaki).

Rikosoikeuden eriytymistä edistävät myös eräät eurooppalaisen ja kansainvälisen rikosoikeuskehityksen ominaispiirteet. Euroopan unionin (EU) piirissä tapahtuva kehitys on omiaan lähentämään jäsenmaiden rikosoikeusjärjestelmiä, etenkin niiden tiettyjä erityisalueita – kuten Euroopan yhteisöjen taloudellisia etuja suojaavia rikostunnusmerkistöjä ja järjestäytyneen rikollisuuden määrittelyä ja torjuntakeinoja.⁴⁵ Erityisen merkittäviksi rikosoikeuden harmonisoinnissa ovat osoittautuneet ne EU:n ensimmäisen pilarin alaiset direktiivit ja kolmannen pilarin alaiset lainsäädäntötoimenpiteet – ns. yhteisöpetossopimus (1995) ja varsinkin puitepäätökset –, jotka ovat edellyttäneet tehokasta sanktiointia tiettyjen taloudelliseen toimintaan liittyvien väärinkäytöstyyppejen torjumiseksi.⁴⁶

EU:n lainsäädännöstä johtuva rikossäännösten lähentäminen koskee nimenomaan talousrikosoikeutta. Tällainen vaikutus on kohdistunut erityisesti rahanpesu- ja arvopaperimarkkinarikosten sääntelyyn, mutta myös esimerkiksi avustus- ja verorikossääntelyyn. Rahanpesun kriminalisoimisen perimmäiset juuret ulottuvat Eurooppaa kauemmaksi, Yhdysvaltoihin.⁴⁷

EU:n oikeudella on rikosoikeuteenkin entistä useammin tulkintavaikutusta, kun direktiivin tai puitepäätöksen täytäntöön panemiseksi annettua kansallista lainsäädäntöä sovelletaan EU-oikeusmyönteisesti. Rajoituksena silloinkin on, ettei lakisidonnaisuuden ja oikeusvarmuuden periaatteet huomioon ottaen rikoslakia saa tulkita laajentavasti syytetyn vahingoksi.⁴⁸

Pisimmälle kehiteltyjä suunnitelmia yhtenäisen lainsäädännön aikaansaamiseksi on eurooppalaisen talousrikosoikeuden alalla: ns. Corpus Juris -sääntelyhanke yhtenäisen Euroopan yhteisöjen taloudellisia etuja suojaavan rikos- ja rikosprosessioikeuden lainsäädännön luomiseksi sekä professori

⁴⁵ Ks. erit. EU:sta tehdyn Amsterdamin sopimuksen artikloja 29–32 ja 280.

⁴⁶ Ks. tästä oikeustilasta yleisesti esim. Nuotio 2003a ja Melander 2005.

⁴⁷ Ks. tarkemmin jäljempänä Ritva Sahavirran artikkelia rahanpesurikoksista.

⁴⁸ Ks. EY-tuomioistuimen käytännöstä yhteisön direktiivin tulkintavaikutuksesta etenkin Yhdistetyt asiat C-74/95 ja C-129/95 Rikosoikeudenkäynti X:ää vastaan, kohta 25, ja sen johdosta Eerola 1998, s. 38–39. EU-sopimuksen VI osaston tarkoittaman puitepäätöksen tulkintavaikutuksesta vastaavasti ks. C-105/03 Rikosoikeudenkäynti Maria Pupinoa vastaan, tuomio 16.6.2005, kohdat 43–45 (yleiset oikeusperiaatteet, erityisesti oikeusvarmuuden ja taannehtivuuskiellon periaatteet, rajoittavat tulkintavaikutusta).

Klaus Tiedemannin johdolla laadittu ehdotus ”Eurooppa-rikoksista” eli ehdotus yhtenäiseksi talousrikosoikeudeksi EU:ssa.⁴⁹

Vastaavasti kansainvälinen rikosoikeuskehitys on omiaan eriyttämään rikosoikeutta. Kun kansainvälistä rikostuomioistuinta koskeva Rooman perussäännön (1998) ratifiointi Suomessa oli valmisteilla, tarkoituksena oli tarvittaessa kansallisten säännösten muutoksin taata, että Suomi kykenee käyttämään ensisijaista tuomiovaltaansa eli tositalanteessa rikos- ja prosessi-oikeudelliset säännökset vastaavat perussäännön määräyksiä.⁵⁰ Sellainen kansallisten säännösten eli kansainvälistä oikeutta vastaan kohdistuvien rikosten (RL 11 luku; 578/1995) muutosesitys on sittemmin valmisteltu oikeusministeriön työryhmäehdotuksena.⁵¹

Edellä luonnehditut kehityspiirteet ovat omiaan heikentämään yleisten oppien edustamaa systeemijattelua ja niiden yleisyytasoa. Jonkin kansallisen oikeusjärjestyksen – kuten Suomen – rikosoikeusjärjestelmä ei ole täysin yhtenäinen, vaan siinä tapahtuu jonkinasteista eriytymistä uusien oikeudellisten ilmiöiden ja niiden sääntelyn myötä. On perusteltua puhua oikeudellisen pluralismin kasvusta ja tarpeesta kehittää dynaamista systeemijattelua rinnakkaisten oikeussääntelyiden ja oikeudellisten toimintaympäristöjen moninaistumisen hallitsemiseksi. Juuri talousrikosoikeus, johon tavalista enemmän vaikuttaa EU:n oikeus, soveltuu tyyppiesimerkiksi tällaisesta eriytymiskehityksestä.⁵²

6 TALOUSRIKOSOIKEUDEN ERIYTYMINEN JA SEN HAASTEITA YLEISTEN OPPIEN EDELLEEN KEHITTÄMISELLE

Talousrikosoikeuden eriytyminen ei välttämättä tarkoita, että sitä varten olisi säädetty tai säädettävä lukuisista muusta rikosoikeudesta poikkeavista ylei-

⁴⁹ Ks. edellisestä hankkeesta Delmas-Marty –Vervaele 2000 ja jälkimmäisestä Tiedemann 2002.

⁵⁰ Ks. Rooman perussäännön voimaansaattamislakia (1284/2000) ja sitä koskevaa HE:tä 161/2000 vp.

⁵¹ Ks. OM:n työryhmämietintö 2006:8. Ks. sitä edeltäneestä kritiikistä Heikkilä 2003.

⁵² Ks. tästä myös Lahti 2003, s. 143–145 ja etenkin oikeudellisesta pluralismista Delmas-Marty 2002, eri kohdin. Rikosoikeuden fragmentoitumisesta ja sektoroitumisesta ks. myös Nuotio 2003b, s. 264–266.

sistä opeista (periaatteista tai käsitteistä). Pikemminkin on kysymys tällaisen yleisesti sovellettavien oppien sekä niiden ja oikeussääntöjen muodostaman oikeusjärjestelmän mahdollistamasta joustavuudesta ja mukautumisesta dynaamisiin talousrikossäännösten tulkintoihin.⁵³ Olen tällä muotoilulla puoltanut maltillista kantaa rikosoikeuden jonkinasteisen eriytymisen hyväksymisessä. Vertailumielessä mainittakoon, että Euroopan johtaviin talousrikostutkijoihin kuuluva *Klaus Tiedemann* on äskettäin julkaissut talousrikosoikeuden yleistä osaa koskevan oppikirjan.⁵⁴

On toki myös tiedostettava sellaisen eriytymisen vaaratekijät eli ennen kaikkea se, että talousrikosten vastuun ja siihen saattamisen edellytyksiä ruvettaisiin yleisesti soveltamaan ankarammin kuin muilla rikosoikeuden osaluilla. Rikosoikeudellinen laillisuusperiaate ja oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin periaate perus- ja ihmisoikeuskäytännön mukaisine sovelluksineen asettavat joka tapauksessa takarajoja. Yhtäältä on pidettävä mielessä rikoslainsäädännön kokonaisuudistuksen johtoajatus yhtenäistää ja johdonmukaistaa rikosoikeutta ja rikoslainkäyttöä siten, että ne vastaisivat rationaalisen ja humanin kriminaali- ja rikosoikeuspolitiikan mukaisia arvoja ja tavoitteita – etenkin kriminalisointiperiaatteita sekä perus- ja ihmisoikeuksia. Toisaalta on tunnistettava siitä johtuvan perinteisten rikosoikeuden yleisten oppien modifiointitarve, että nuo opit eivät kaikilta osin vaikeuksitta sovellu talousrikosten käsittelyyn ja kuitenkin rikoslakiuudistuksemme keskeisenä sisältönä on juuri talousrikosoikeuden uudistaminen. Yksittäisiä rikostunnusmerkistöjä tarkistamalla voidaan osaltaan vähentää painetta yleisten oppien perusteettomaan muuntelemiseen.⁵⁵

Kaisa Mäkelä on kiinnostavasti puoltanut rikosoikeusjärjestelmän tarkastelua eräänlaisena jatkumona, jonka ytimessä olevat periaatteet (kuten laillisuus- ja syyllisyysperiaate) vaikuttaisivat enemmän tai vähemmän painokkaasti. Epäillyn oikeusturvan ja mainittujen periaatteiden painoarvo on erityisen suuri esimerkiksi henki- ja pahoinpitelyrikoksissa, kun taas talousrikoksissa olennaisten käyttäytymis- ja huolellisuusnormien arvioinnissa samojen periaatteiden rikosoikeuden käyttöä rajaava vaikutus on vähäisempi tai ainakin määrittynyt eri tavoin.⁵⁶

⁵³ Samansuuntaisesti Tapani 2004, s. 98–102, vaikka siinä suhtaudutaan epäillen puhumiseen talousrikosoikeuden yleisistä opeista.

⁵⁴ Tiedemann 2004.

⁵⁵ Vrt. yleisesti Rautio 2005.

⁵⁶ Ks. Mäkelä 2001, s. 238–239.

Rikosoikeuden yleisten oppien eriytymistä on vanhastaan edustanut se, että tuottamuksellisen rikoksen ja laiminlyöntirikoksen rakenteet jäsennetään eri tavoin kuin rikoksen perustyyppin eli tahallisen, aktiivisella toiminnalla tehdyn rikoksen rakenne. Rikosoikeuden yleisten oppien uudistuksessa nämä rikostyyppit näkyvät mm. uusissa niitä määrittävissä säännöksissä (RL 3 luvun 3 ja 7 §). Säännökset jättävät erittäin paljon harkinnanvaraa niitä koskevien oppien edelleen kehittelylle oikeustieteen ja -käytännön vuorovaikutuksessa.

Yritysorganisaatioiden (oikeushenkilöiden) piirissä tehtyjen rikosten vastuukysymyksiin on rikosoikeuden yleisten oppien uudistuksessa kiinnitetty huomiota, ja osallisuussäännösten yhteyteen on sisälletty säännös oikeushenkilön puolesta toimimisesta (RL 5 luvun 8 §). Tämän uuden säännöksen ongelmana on kuitenkin on, että se jättää vastuun kohdentamisen periaatteet tai mittapuut täysin määrittelemättä, vaikka laiminlyönnin rangaistavuutta koskevasta uudesta säännöksestä ja osallisuussäännöksistä saadaan täydentävää tulkintaohjetta.⁵⁷ RL 5 luvun 8 §:n säätämällä on joka tapauksessa tunnustettu, että yritystoimintaan liittyvillä (taloudellisilla) rikoksilla on sellaisia vastuun konstruoimiseen liittyviä erityispiirteitä, jotka perustelevat rikoslain yleiseen osaan otettavan säännöksen. Tämä säännös selvittää tekijäpiirin määräytymistä ja vahvistaa vakiintuneen oikeuskäytännön. Asiassa keskeisiä korkeimman oikeuden ennakkopäätöksiä (KKO 2000:74 ja 2001:85 ja 86) on käsitelty tämän teoksen kirjanpitorikoksia ja velallisen rikoksia koskevissa artikkeleissa.⁵⁸

Yksilöllisen rikosvastuun määräytymisen ohella on huomiota kiinnitettävä oikeushenkilön rangaistusvastuun soveltamiseen, koska tämän vastuumuodon käytännöllinen merkitys on jäänyt meillä vähäiseksi, mutta EU:n rikosoikeudellisessa lähentämisessä sille vastuumuodolle pannaan huomattava paino.⁵⁹ Muutoinkin tulisi pohtia ns. organisaattorikosten erityispiirteitä sekä rikosoikeudellisen yhteisö- ja yksilövastuun suhdetta organisaattorikoksissa.

Talousrikosten erityispiirteistä keskusteltiin rikosoikeuden yleisiä oppeja uudistettaessa myös tahallisuus- ja erehdyssäännöksiä (RL 3:6; 4:1–2)

⁵⁷ Ks. tematiikasta Nuotio 1995, s. 976–989, ja 2006, Nissinen 1997, eri kohdin, Lahti 1998 ja 2002. Viimeksi mainituissa artikkeleissani olen kriittisesti arvioinut toteutuneen lainsäädännön mukaista sääntelymallia.

⁵⁸ Ks. myös Tapani 2002, s. 946–951.

⁵⁹ Talousrikossäännösten uudistamisen yhteydessä (61/2003) oikeushenkilön rangaistusvastuuseen tuomitsemisessa ollutta harkinnanvaraa supistettiin. Ks. HE 53/2002 vp, s. 13–15.

muotoiltaessa. Talousrikokset esitettiin uudistusesityksen eduskuntakäsittelyssä tyypillisenä rikosryhmänä, johon ns. olosuhdetahallisuuden alimman asteen määrittely yksinomaan todennäköisyyskäsitteen avulla tuottaisi huomattavia käytännön vaikeuksia. Talouselämässä edellytetään lähtökohtaisesti pitkälle menevää selvälläolon- tai selonottovelvollisuutta yrityksen taloudellisesta tilanteesta tai toiminnan riskeistä. Tahallisesta rikoksesta tuomitseminen ei tällaisessa tapauksissa saisi olla kiinni vain siitä, onko syytetty faktisesti mieltänyt jonkin rikostunnusmerkistön mukaisen tosiseikaston olemassaolon varsin todennäköiseksi, vaan usein on kysymys normatiivissävyisestä harkinnasta, katsotaanko syytetyn saaneen luottaa tiedon paikkansapitävyyteen vai onko hänelle ollut asetettava sanotunlainen velvollisuus, kun hänelle on syntynyt varteenotettavan epäily tiedon paikkansapitämättömyydestä.⁶⁰

Eduskunnan lakivaliokunta poisti tahallisuussäännöksestä olosuhdetahallisuuden määrittelyn, koska katsoi sen soveltuvan erityisen huonosti talousrikosten olosuhdetahallisuuteen ja voivan nostaa niiden tahallisuuskynnystä. Olosuhdetahallisuus jätettiin tunnusmerkistöerehdystä koskevan säännöksen perusteella oikeuskäytännössä arvioitavaksi.⁶¹ Vuoden 2006 loppuun mennessä on annettu vain yksi näihin uusiin säännöksiin nojautuva ennakkopäätös (KKO 2006:64), ja se koskee huumausaineen laatuun kohdistuvaa tahallisuutta ja tunnusmerkistöerehdystä. KKO:n kaikki jäsenet – toisin kuin esittelijä – sovelsivat tapauksessa todennäköisyystahallisuutta, mutta epäselväksi jää, mikä on KKO:n linja muun tyyppisten rikosten olosuhdetahallisuuteen ja miten KKO suhteuttaa toisiinsa todennäköisyystahallisuuden, RL 4:1:n mukaisen tunnusmerkistöerehdyksen ja tarkoituksellisen tietämättömyyden.⁶²

Talousrikossäännösten soveltamiseen liittyy myös tavanmukaista enemmän rajanvetoa tunnusmerkistöerehdyksen (RL 4:1) ja kieltoerehdyksen (RL 4:2) kesken, varsinkin kun subsumptio- eli soveltamiserehdystä ei laissa säännellä.⁶³

⁶⁰ Ks. kritiikistä etenkin Koponen 2002, eri kohdin, ja Lahti 2001, s. 723–724.

⁶¹ LaVM 28/2002 vp, s. 9–10. Ks. tästä myös Pekka Koposen artikkelia velallisen rikoksista (jakso 5).

⁶² Ks. Matikkalan (2007) oikeustapauskommenttia viittauksineen ja väitöskirjaa Matikkala 2005, eri kohdin.

⁶³ Subsumptioerehdystä – jossa henkilö soveltaa jotakin lain määräystä virheellisesti – on laajasti tarkastellut Nuutila (1997, s. 243–255).

Eräs talousrikoksille tunnusomainen piirre on, että yksittäisten tekojen sijasta on monesti tärkeää arvottaa tekosarjoja, niiden ilmentämää kokonaisjärjestelyä ja niiden tarkoitusperiä, jopa eräänlaista ”systeemivääryyttä”. Tämä on ongelmallista yksittäistekojen syyllisyyttä ja laillisuusperiaatetta (rangaistavien tekojen täsmällistä määrittelyä) korostavalle rikosoikeusajattelulle. Tekosarjojen kokonaisvaltaisessa (materiaalisessa) tarkastelussa voi olla keskeistä selvittää esimerkiksi, mistä taloudellisissa luovutus- tai muissa toimitissa on asiallisesti ottaen kysymys, kuka tai ketkä ovat varallisuusdisponointien tosiasialliset määrääjät ja ovatko varallisuussubjektit todellisuudessa erillisiä. Oikeuskäytännössä on toistaiseksi niukasti asian arviointia selventäviä oikeustapauksia (ks. kuitenkin KKO 2003:13)⁶⁴.

Taloudellisen rikollisuuden ja talousrikosoikeuden tulevan tutkimuksen haasteista puhuttaessa on tärkeää tähdentää sen erityispiirrettä, monioikeudenalaisuutta ja monitieteisyyttä. Tämä on ymmärrettävää, kun oikeudenala on sidoksissa vastaavan aineellisen (taloudellisen) lainsäädännön – so. varallisuus-, yritys- ja vero-oikeuden sekä uuden oikeudenalan, insolvenssioikeuden – käsitteistöön ja sitä kautta tulkintoihin. Niin ikään oikeudellisen harkinnan kohteena olevien taloudellisten transaktioiden, kokonaisjärjestelyjen ja muiden toimien ymmärtäminen edellyttää myös talous- ja käyttäytymistieteellistä sekä kirjanpidon periaatteiden ja liike-elämän toimintaympäristöjen tuntemusta.

Talousrikosoikeus on osa modernia rikosoikeutta, jonka yleisistä opeista ei kansainvälisestikään ole käyty kovin paljon tieteellistä keskustelua.⁶⁵ Rikosoikeustieteen tehtävänä on tässäkin tuottaa teoreettista perustaa uudistetun rikosoikeuden ymmärtämiselle ja jäsentämiselle rationaaliseksi järjestelmäksi, siten että uudistettuja rikossäännöksiä kyetään käytännössä soveltamaan johdonmukaisesti ja yhtenäisesti. Oikeustieteen avulla voidaan osoittaa myös rajoja rikosoikeuden perusteetonta laajentamista tai sen epäsuotavia sovelluksia vastaan. Entistäkin tärkeämpää on tutkijoiden ja päätöksentekijöiden yhteistyö Euroopan unionissa ja laajemmalti kansainvälisesti.

⁶⁴ Ks. sen johdosta Pekka Koposen artikkelia velallisen rikoksista (jakso 7).

⁶⁵ Vrt. esim. Madrid-Symposium 1994 ja Tiedemann 2002.

LÄHTEET

- Alvesalo, Anne (toim.): *Kirjoituksia talousrikollisuudesta I*. Poliisiammattikorkeakoulun (PAKK) tiedotteita 1/1998. Helsinki 1998.
- Alvesalo, Anne: *The Dynamics of Economic Crime Control*. PAKK:n tutkimuksia 14/2003. Helsinki 2003.
- Alvesalo, Anne – Lahti, Raimo (toim.): *Kirjoituksia talousrikollisuudesta II*. PAKK:n tiedotteita 10/1999. Helsinki 1999.
- Alvesalo, Anne – Heiskanen, Sari – Laukkanen, Janne – Virta, Erja (toim.): *Huojuva talous. Juhlajulkaisu Markku Hirvonen 60 vuotta*. PAKK:n tiedotteita 49/2006. Helsinki 2006.
- Delmas-Marty, Mireille: *Towards a Truly Common Law. Europe as a Laboratory for Legal Pluralism*. Cambridge University Press. Cambridge 2002.
- Delmas-Marty, M. – Vervaele, J.A.E. (eds.): *The Implementation of the Corpus Juris in the Member States*. Volumes I–III. Intersentia. Antwerpen 2000.
- Eerola, Risto: Eurooppalaistuva rikosoikeus. *Juhlajulkaisussa Leena Kartio 1938 – 30/8 – 1998*. Turun yliopisto. Turku 1998, s. 31–46.
- Frände, Dan: *Yleinen rikosoikeus*. Suomentanut Markus Wahlberg. Edita. Helsinki 2005.
- Hakamies, Kaarlo: Maksukyvytön vai ei? Legaliteettiperiaate ja KKO 2004:46. *Oikeustiede – Jurisprudentia XXXVIII*. Suomalainen Lakimiesyhdistys (SLY). Jyväskylä 2005, s. 151–260.
- Hallintovaliokunnan mietintö hallituksesta esityksestä (HE 173/2002 vp) laeiksi rahanpesun estämisestä ja selvittämisestä annetun lain ym. muuttamisesta (HaVM 16/2002 vp).
- Hallituksen esitys rikoslainlainsäädännön kokonaisuudistuksen ensimmäisen vaiheen käsiteltäväksi rikoslain ja eräiden muiden lakien muutoksiksi (HE 66/1988 vp).
- Hallituksen esitys Kansainvälisen rikostuomioistuimen perussäännön hyväksymisestä sekä laeiksi sen ... voimaansaattamisesta ja rikoslain muuttamisesta (HE 161/2000 vp).
- Hallituksen esitys rikosoikeuden yleisiä oppeja koskevan lainsäädännön uudistamiseksi (HE 44/2002 vp).
- Hallituksen esitys eräiden rikoslain talousrikossäännösten ja eräiden niihin liittyvien lakien muuttamiseksi (HE 53/2002 vp).
- Hallituksen esitys laeiksi rahanpesun estämisestä ja selvittämisestä annetun lain sekä rikoslain 32 luvun 1 §:n muuttamisesta (HE 173/2002 vp).
- Heikinheimo, Sanna: *Rahanpesu erityisesti kriminalisoimien ja konfiskaation näkökulmasta*. PAKK:n tutkimuksia 6. Helsinki 1999.
- Heikkilä, Mikaela: Ett folkrättsligt perspektiv på kriminaliseringen av krigsförbytelse, folkmord och brott mot mänskligheten i Finland. *Tidskrift utgiven av Juridiska Föreningen i Finland* 2003, s. 455–479.
- Häyrynen, Janne: *Arvopaperimarkkinoiden väärinkäyttö*. SLY. Helsinki 2006.
- Jareborg, Nils: Defensiv och offensiv straffrättspolitik. *Nordisk Tidskrift för Kriminalvidenskab* 1994, s. 41–53.
- Jonkka, Jaakko: Rikosasiain oikeudenkäyntimenettelyn uudistamisesta. *Lakimies (LM)* 1994, s. 727–741.
- Koponen, Pekka: Tahallisuudesta talousrikoksissa. *Oikeustiede – Jurisprudentia XXXV*. SLY. Jyväskylä 2002, s. 235–342.

- Koponen, Pekka: *Talousrikokset rikos- ja rikosprosessioikeuden yhtymäkohdassa*. SLY. Helsinki 2004.
- Kurenmaa, Tero: *Sisäpiirintiedon väärinkäyttö*. SLY. Helsinki 2003.
- Lahti, Raimo: Rikosoikeuskomitean kriminalisointeja koskevat ehdotukset. *LM* 1978, s. 808–833.
- Lahti, Raimo: Rikoslain kokonaisuudistuksen ensimmäinen vaihe: varallisuus- ja talousrikossäännökset, I. *LM* 1991, s. 258–290.
- Lahti, Raimo: Perusoikeusuudistus ja rikosoikeus. *LM* 1996, s. 930–939.
- Lahti, Raimo: Rikosvastuun kohdentamisesta yhteisössä ja sen sääntelystä. *LM* 1998, s. 1271–1284.
- Lahti, Raimo: Rikoslain kokonaisuudistusta 30 vuotta – entä nyt? *LM* 2001, s. 718–725.
- Lahti, Raimo: Om fördelning av straffansvar i samfund och regleringen av den. Teoksessa *Flores juris et legum festskrift till Nils Jareborg*. Iustus Förlag. Uppsala 2002, s. 385–399.
- Lahti, Raimo: Rikosoikeuden yleisten oppien uudistamisesityksen arviointia. Teoksessa *Rikosoikeudellisia kirjoituksia VII Pekka Koskiselle 1.1.2003 omistettu*. SLY. Helsinki 2003, s. 137–153.
- Lahti, Raimo: Talousrikosoikeuden yleisistä opeista. Teoksessa Lahti, Raimo – Koponen, Pekka (toim.): *Uudistuva talousrikosoikeus*. SLY. Helsinki 2004, s. 3–16.
- Lahti, Raimo: Rikosoikeudellisesta oikeuslähte- ja lainsoveltamisopista. Teoksessa Huovila, Mika – Lahti, Raimo – Ojala, Timo (toim.): *Rikostuomion perusteleminen*. Helsingin hovioikeus. Helsinki 2005, s. 100–112.
- Lahti, Raimo: Talousrikosoikeuden uudistamisen erityispiirteistä ja ongelmista. Teoksessa Alvesalo, Anne ym. (toim.): *Huojuva talous* (ks. ed.). Helsinki 2006, s. 47–62.
- Laitinen, Ahti – Virta, Erja: *Talousrikokset. Teoria ja käytäntö*. PAKK:n oppikirjat 2/1998. Helsinki 1998.
- Lakivaliokunnan lausunto hallituksen esityksestä (HE 173/2002 vp) laeiksi rahanpesun estämisestä ja selvittämisestä annetun lain ym. muuttamisesta (LaVL 24/2002 vp).
- Lakivaliokunnan mietintö hallituksen esityksestä (HE 66/1988 vp) rikoslainsäädännön kokonaisuudistuksen ensimmäiseksi vaiheeksi (LaVM 6/1990 vp).
- Lakivaliokunnan mietintö hallituksen esityksestä (HE 53/2002 vp) eräiden rikoslain talousrikossäännösten ym. muuttamiseksi (LaVM 18/2002 vp).
- Lakivaliokunnan mietintö hallituksen esityksestä (HE 44/2002 vp) rikosoikeuden yleisiä oppeja koskevan lainsäädännön uudistamiseksi (LaVM 28/2002 vp).
- Lehtimaja, Lauri: Yleisten ja erityisten oppien tutkimuksesta rikosoikeudessa. *Oikeus* 1981, s. 37–45.
- Lehtola, Markku – Paksula, Kauko: *Talousrikosten tilannetorjunta*. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 142. Helsinki 1997.
- Lehtonen, Asko: *Veropetoksesta*. Lakimiesliiton Kustannus. Helsinki 1986.
- Madrid-Symposium für Klaus Tiedemann: *Bausteine des europäischen Wirtschaftsstrafrechts*. Carl Heymanns Verlag, Köln 1994.
- Matikkala, Jussi: *Tahallisuudesta rikosoikeudessa*. SLY. Helsinki 2005.
- Matikkala, Jussi: KKO 2006:64 – tahallisuus ja huumausaineen laatu. *LM* 2007, s. 109–118.
- Melander, Sakari: Kriminalisointiperiaatteet ja perusoikeuksien rajoitusedellytykset. *LM* 2002, s. 938–961.

- Melander, Sakari: Rikosoikeuden harmonisointi Euroopan unionissa – harmonisointiteoreettisia näkökulmia. *LM* 2005, s. 214–233.
- Mäkelä, Kaisa: *Talouselämän rikokset, rikosoikeus ja kriminaalipolitiikka*. SLY. Helsinki 2001.
- Nissinen, Matti: *Rikosvastuun kohdentamisesta yhteisössä*. PAKK:n oppikirjasarja 3/1997. Helsinki 1997.
- Nuotio, Kimmo: Taloudellisen rikollisuuden arviointi rikosoikeuden yleisten oppien kannalta. *LM* 1995, s. 950–985.
- Nuotio, Kimmo: *Teko, vaara, seuraus*. SLY. Helsinki 1998.
- Nuotio, Kimmo: Euroopan unioni kriminaalipolitiikan tekijänä – järkevän kriminaalipolitiikan päätepiste? *LM* 2003 (a), s. 1213–1235.
- Nuotio, Kimmo: Lainsäätäjä rikosoikeuden yleisten oppien parissa. Teoksessa *Rikosoikeudellisia kirjoituksia VII* (ks. ed.). Helsinki 2003 (b), s. 243–269.
- Nuotio, Kimmo: Esimiehen laiminlyöntiperusteinen vastuu alaisen tahallisesta rikoksesta liike-elämässä. Teoksessa *Rikosoikeudellisia kirjoituksia VIII Raimo Lahdelle 12.1.2006 omistettu*. SLY. Helsinki 2006, s. 323–356.
- Nuutila, Ari-Matti: *Rikosoikeudellinen huolimattomuus*. Lakimiesliiton Kustannus. Helsinki 1996.
- Nuutila, Ari-Matti: *Rikoslain yleinen osa*. Kauppakaari. Helsinki 1997.
- Ohisalo, Jussi: Talousrikosprosessin teoriaa ja käytäntöä. Teoksessa Lahti, Raimo – Koponen, Pekka (toim.): *Uudistuva talousrikosoikeus*. Helsinki 2004, s. 17–48.
- Oikeusministeriön lainvalmisteluosaston julkaisu (OLJ) 6/1983. Taloudellisen rikollisuuden selvittelytyöryhmän mietintö. Helsinki 1983.
- Oikeusministeriön (OM) työryhmämietintö 2006:8. Rikoksista kansainvälistä oikeutta vastaan. Helsinki 2006.
- Perustuslakivaliokunnan lausunto hallituksen esityksestä (HE 44/2002 vp) rikosoikeuden yleisiä oppeja koskevan lainsäädännön uudistamiseksi (PeVL 31/2002 vp).
- Perustuslakivaliokunnan lausunto hallituksen esityksestä (HE 173/2002 vp) laeiksi rahanpesun estämisestä ja selvittämisestä annetun lain ym. muuttamisesta (PeVL 58/2002 vp).
- Rautio, Ilkka: Ekonomisk brottslighet och straffrättens allmänna läror – lönar sig brott? Teoksessa *Forhandlingerne ved Det 37. nordiske Juristmøde i Reykjavik*. Bind I. Den islandske Styrelse. Reykjavik 2005, s. 299–315.
- Rikollisuustilanne 2005. Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos. Helsinki 2006.
- Salminen, Markku: *Velallisen rikos*. WSLT. Helsinki 1998.
- Sisäasiainministeriön (SM) työryhmän loppuraportti: Talousrikosstorjuntaan vaikuttavan lainsäädännön kehittäminen. Sisäinen turvallisuus 36/2004. Helsinki 2004.
- Sisäasiainministeriön (SM) työryhmämuistio. Elinkeinoelämän ja viranomaisten yhteinen strategia yrityksiin kohdistuvien rikosten ja väärinkäytösten vähentämiseksi. SM:n julkaisusarja 15/2006. Helsinki 2006.
- Tapani, Jussi: Rikosoikeudellinen laillisuusperiaate taloudellisten vaihdantasuhteiden puristuksessa. *Defensor Legis* (DL) 2002, s. 939–965.
- Tapani, Jussi: *Petos liikesuhteessa*. SLY. Helsinki 2004.
- Tapani, Jussi: Tuomari ja rikosoikeuden yleiset opit. *Oikeustiede – Jurisprudentia XXXIX*. SLY. Jyväskylä 2006, s. 295–397.

- Tapani, Jussi – Tolvanen, Matti: Oikeustapauskommentti (KKO 2004:109). *DL* 2005, s. 649–665.
- Tiedemann, Klaus: Zum Verhältnis von Allgemeinem und Besonderem Teil des Strafrechts. Teoksessa Lahti, Raimo – Nuotio, Kimmo (Eds./Hrsg.): *Criminal Law Theory in Transition – Strafrechtstheorie im Umbruch*. Finnish Lawyers' Publishing Company. Helsinki 2002, s. 280–289.
- Tiedemann, Klaus (Hrsg.): *Wirtschaftsstrafrecht in der Europäischen Union*. Freiburg-Symposium. Carl Heymanns Verlag. Köln 2002.
- Tiedemann, Klaus: *Wirtschaftsstrafrecht. Einführung und Allgemeiner Teil*. Carl Heymanns Verlag. Köln 2004.
- Tolonen, Kari: *Talousrikossäännösten tulkinta*. PAKK:n tutkimuksia 9. Helsinki 2000.
- Vento, Harri: *Maksukyvyttömyys ja konkurssi rangaistavuuden edellytyksenä*. SLY. Helsinki 1994.
- Viljanen, Pekka: *Virkarikoksista*. SLY. Vammala 1984.

Menettämisseuraamusten yleiset opit – onko niitä?

1 ALUKSI

Menettämisseuraamukset ovat jääneet rikosoikeudellisessa tutkimuksessa varsin vähälle huomiolle. Aluetta on ehkä pidetty perifeerisenä ja mielenkiinnottomana. Erkki Ailion väitöskirjaa¹ lukuun ottamatta oikeuskirjallisuudessa menettämisseuraamuksia on käsitelty lähinnä rikosoikeuden yleisesityksiin sisältyvissä lyhyehköissä jaksossa ja joihinkin erityiskysymyksiin paneutuissa artikkeleissa.

Prejudikaatteja konfiskaatiokysymyksistä on tosin säännöllisesti annettu. Syynä on ehkä ollut se, että tuomioistuimille konfiskaatiokysymykset ovat jokapäiväistä leipää. Ennen vuoden 2002 alusta voimaan tullutta konfiskaatiouudistusta (L 875–894) tuomioistuinten tuli tuomita menettämisseuraamukset viran puolesta, joskin syyttäjät esittivät näistä säännönmukaisesti vaatimuksia. Silti oikeudenkäynneissä menettämisseuraamukset eivät yleensä ole näytelleet suurta roolia. Onhan esimerkiksi murhaoikeudenkäynnissä sivuseikka, tuomitaanko puukko valtiolle, jos verrataan sitä kysymykseen, tuomitaanko elinkautinen vankeusrangaistus. Nytemmin RL 10:9:n mukaan syyttäjän on nimenomaan vaadittava konfiskaatiota. Uusi sääntely on luonnollisesti omiaan lisäämään syyttäjien tiedontarvetta konfiskaatiokysymyksistä ja konfiskaatiovaatimuksen näkyvyyttä oikeudenkäynnissä.

Muihin konfiskaatiolajeihin verrattuna varsin paljon huomiota on viime vuosina saanut rikoshyödyn menettäminen, jota voidaan hyvin perustein pitää keskeisimpänä konfiskaatiolajina. Syitä huomioon lienee kaksi. Ensinnäkin kansainvälisissä organisaatioissa on havahduttu huomaamaan, miten tärkeää on saada rikoshyöty pois rikosten tekijöiltä (ks. esim. YK:n Wienin huumausaineyleissopimus, SopS 44/1994, EN:n Strasbourgin konfiskaatiosopimus, SopS 53/1994 ja EY:n rahanpesupuitepätös 2001/

¹ Ailio, Erkki: *Esinekonfiskaatio Suomen rikosoikeudessa* (1964). Suhteellisen laaja esitys erityisesti hyötykonfiskaatiosta on väitöskirjassa Rautio, Jaakko: *Hyötykonfiskaatiokanne* (2006).

500/YOS ja EU:n konfiskaatiopuitemääräys 2005/212/YOS). Erityisesti huumausainekaupasta sekä talousrikollisuudesta saatu rikoshyöty ei kunnioita valtioiden rajoja, vaan yhteisesti hyväksyttyihin tavoitteisiin perustuva yhteistyö on välttämätöntä, jotta olisi toiveita pystyä edes jossain määrin ongelmaan pureutumaan.

Toisena syynä lienee ollut se, että on huomattu, ettei Suomikaan ole välttynyt vakavalta talous- ja huumausainerikollisuudelta. Korkealla taholla on kiinnitetty huomiota rikoshyötyyn. Paavo Lipposen I hallituksen (v:lta 1995) ja II hallituksen ohjelmassa (v:lta 1999) on kiinnitetty huomiota rikoshyödyn takaisinsaamiseen törkeistä taloudellista hyötyä tuottavista rikoksista. Rikoshyödyn takaisinperimisen tehokkuus on mainittu Matti Vanhasen (Anneli Jäätteenmäen) hallituksen ohjelmassa vuodelta 2003. Viranomaiset ovat parantaneet yhteistyötään, poliisi on panostanut talousrikosten tutkintaan ja on perustettu erityisesti talousrikoksiin keskittyviä syyttäjänvirkoja.²

Vaikka hyötykonfiskaatiolla ei ole fiskaalisia tarkoituksia, liikkuvat takaisinsaadut rikoshyödyt jo huomattavissa summissa. Vuosina 1997–2003 poliisin tutkimista talousrikosjutuista rikoshyötyä on saatu takaisin n. 215 000 000 euroa.³ Vuonna 2004 luku oli n. 35 000 000 euroa ja vuonna 2005 n. 56 000 000.⁴

Edellä mainitusta luonnollisesti seuraa, että menettämisseuraamuksia käsittelevällä tutkimuksella on entistä suurempi tilaus. Etenkin lainopillinen tutkimus, jossa tulkitaan ja systematisoidaan konfiskaatiosäännöksiä, voi olla suureksi avuksi ja hyödyksi esitutkinta- ja syyttäjäviranomaisille, tuomioistuimille, asianajajille sekä oikeuselämälle yleensäkin.

Pelkkiin säännösteksteihin perehtyminen ei useinkaan anna riittävää tai oikeaa kuvaa oikeusilmioista ”menettämisseuraamukset”. Rikosoikeudessa on perinteisesti yleisillä oppeilla katsottu olevan suuri merkitys; rikosoikeuden yleisiin oppeihin voidaan katsoa kuuluvan esimerkiksi käsitteet, teoriat, oikeusperiaatteet ja metodit. Yleisten oppien tehtävänä voidaan pitää tulkitusta- ja systematisointitehtävää. Lisäksi niillä voidaan hahmottaa oikeudenalan perusrakenteita.⁵

Rikosoikeudellisessa tutkimuksessa on selvitelty laajasti yleisiä oppeja. Suuren huomion ovat saaneet rikoksen käsite ja vastuuopit. Sitä vastoin menettämisseuraamuksille ei tutkimuksessa ole juurikaan pyritty muodosta-

² Ks. tästä Talousrikostutkiminnan tila, Sisäinen turvallisuus 37/2004.

³ Talousrikostutkiminnan tila, Sisäinen turvallisuus 37/2004, s. 20.

⁴ Sisäasianhallinnon vuosikertomus 2004, s. 13 ja Sisäasiainhallinnon vuosikertomus 2005, s. 8.

⁵ Ks. esim. Nuutila – Frände 1998, p. 559–561.

maan yleisiä oppeja, vaikka ei ole mitään estettä pyrkiä muodostamaan tällaisia oppeja jollekin rikosoikeuden osa-alueelle. Kysymys ei myöskään ole siitä, ettei yleisillä opeilla olisi merkitystä. Esimerkiksi konfiskaatiosäännösten tausta-ajatukset – miksi tällaiset säännökset on lakiin otettu – ovat hyvinkin huomionarvoisia säännösten tulkinnassa.

Tässä esityksessä ei pyritä likimainkaan kaikenkattavaan selvitykseen menettämisseuraamuksille ehkä muodostettavissa olevista yleisistä opeista. Pyrkimys on pikemminkin alustavaan kartoitukseen, joka sekin jää väistämättä aukolliseksi. Esityksessä keskitytään vain RL 10 luvun yleissäännöksiin, joiden lähempään esittelyyn tai tulkintaan ei mennä. Hyötykonfiskaatio saa hiukan enemmän sijaa kuin muut konfiskaatiolajit.

Aluksi tarkastellaan menettämisseuraamusten jaotteluita ja tarkoitusta sekä vertaillaan niitä eräisiin muihin oikeusilmiöihin. Tämän jälkeen täsmennetään loppuesityksen sisältö.

2 MENETTÄMISSEURAAMUSTEN LAJEISTA JA TARKOITUKSESTA

Rikosoikeudellinen menettämisseuraamus eli konfiskaatio määritellään useimmiten omaisuuden korvauksettomaksi menettämiseksi valtiolle rikoksen johdosta. Perinteisesti eri menettämisseuraamukset jaetaan esine- ja arvokonfiskaatioon. Ensimmäisessä tapauksessa tuomitaan esine tai oikeus menetetyksi. Sen sijaan arvokonfiskaatio kohdistuu omaisuuteen yleensä. Havainnollinen on pakkokeinolain (PKL) 3:1:n vakuustakavarikkosäännös, jossa puhutaan rahamäärän, siis arvon, menettämisestä. Esinekonfiskaatio taas on turvattavissa PKL 4:1:n takavarikkosäännöksellä.⁶

Toinen keskeinen jaottelu seuraa sitä, miten konfiskaatio-objekti liittyy rikokseen. Tieteisopissa, jota RL 10 luvussakin seurataan, on omaksuttu neljä kategoriaa: 1) rikoksen tuottama hyöty (RL 10:2), 2) rikoksentekoväline (RL 10:4), 3) rikoksen tuote (RL 10:5) ja 4) rikoksen kohde eli rikosesine (RL 10:5). Lisäksi RL 10:8:ssä säädetään RL 10:4-5:n esinekonfiskaation asemesta tuomittavasta toissijaisesta arvokonfiskaatiosta.

⁶ Luvussa on kuitenkin yksi puute; esineellä tarkoitetaan vain irtainta esinettä. Kiinteän omaisuuden konfiskaation täytäntöönpanon turvaamiseksi on turvauduttava vakuustakavarikkoon, ks. esim. Virolainen 1998, s. 399.

Vuoden 2002 alusta tuli voimaan myös uudenlainen konfiskaatioinstrumentti, laajennettu hyötykonfiskaatio (RL 10:3). Vaikuttaisi luontevalta sijoittaa se edellä mainittuun ykköskategoriaan. Se on kuitenkin oma konfiskaatiolajinsa, jolla on vaikutusta mm. oikeusvoimaoppien kannalta.⁷ Toki tausta-ajatus on sama, molemmilla säännöksillä pyritään saamaan rikoksen ”hedelmät” valtiolle, mutta säännökset poikkeavat selvästi toisistaan, mikä tulee esiin jäljempänä esimerkiksi jaksossa 6.

Menettämisseuraamuksia leimaa kaksijakoisuus: yhtäältä on hyötykonfiskaatio ja toisaalta ovat muut konfiskaatiolajit. Kuvaavaa on, että Saksassa on näille eri nimet: Verfall ja Einziehung. Kahtiajaon perustana voidaan pitää konfiskaatioiden erilaisia tausta-ajatuksia. Hyötykonfiskaation (RL 10:2) – kuten laajennetunkin (RL 10:3) – ajatuksena on ensisijaisesti estää rikoksella rikastuminen, kun taas muiden konfiskaatiolajien, rikosentekovälineen, rikosesineen ja rikoksen tuotteen menettämistä (RL 10:4–5) perusteellaan tarpeella saada vaaralliset esineet pois liikenteestä ja siten suojella yhteiskuntaa.

Jako on tietysti vain suuntaa-antava. Voidaan ottaa esiin RL 10:4–5:n nojalla tuomittavan esinekonfiskaation asemesta tuomittava toissijainen arvoconfiskaatio (RL 10:8), joka tulee kysymykseen silloin, kun esine kuuluu RL 10:7:ssä mainitulle bona fide tertiukselle tai kun esine on tavoittamattomissa. Tätä konfiskaatiota on vaikea perustella esinekonfiskaation tavoitteella saada vaaralliset esineet valtion turvalliseen huostaan.

Konfiskaatiolajien erilaisuudesta huolimatta jotain yhteisiä piirteitä on löydettävissä helpostikin. Voidaan viitata rikosoikeuden perinteiseen tapaan jaotella rikosten seuraamukset rangaistuksiin ja turvaamistoimiin. Nykyisin on aivan yleisesti hyväksytty näkemys, jonka mukaan menettämisseuraamukset ovat turvaamistoimia; tarkoituksena ei ole aiheuttaa rikosentekijöille kärsimystä, vaan tavoitteena on ennen kaikkea uusien rikosten ehkäiseminen.

Tämäkään tavoite ei kuitenkaan perustele kaikkia konfiskaatioita. Ensinnäkään hyötykonfiskaation tausta-ajatus ei suoraan perustele rikosten ennalta ehkäisemistä. Paavo Alkio⁸ on luonnehtinut hyötykonfiskaatiota erikoislaatuiseksi rikoksen seuraamukseksi, jota ei kuitenkaan ole pidettävä rangaistuksena.

⁷ LaVM 14/2001, s. 5.

⁸ Alkio 1948, s. 260.

Voidaan kyllä sanoa, että rikoshyödyn konfiskoinnilla voi olla myös sekä yleis- että erityispreventiivistä vaikutusta; konfiskaatio voi estää uusien rikosten rahoittamista ja toisaalta on usein sanottu, että rikosten hedelmien riistäminen voi olla pahin rangaistus. Asia on hyvin ymmärrettävissä, jos rikosentekijälle tuomitaan lyhyt ehdollinen vankeusrangaistus ja samalla vaikkapa kymmenien tuhansien eurojen konfiskaatio. Tieto rikoksesta seuraavan hyödyn menettämisestä voi hyvinkin saada potentiaalisen rikosentekijän luopumaan aikeistaan, ainakin jos kyse on rationaalisesti pro & contra -argumentteja pohtivasta henkilöstä. Nykyisin tosin katsotaan, että prevention voimassa tärkein tekijä on kiinnijäämisriskin suuruus, ei niinkään rangaistuksen ankaruus. Silti yhteiskunnan suojeleminen hyötykonfiskaatiolla lienee useimmiten varsin epärealistinen ajatus.

Hyötykonfiskaatiota voidaan ajatella myös vahingonkorvauksen sukulaisilmiönä. Vahingonkorvauksen tarkoituksena esitetään usein niin, että sen tehtävä on palauttaa tilanne samaksi kuin se oli ennen vahinkoa. Tästä seuraa korvausvelvollisuus vahingon aiheuttajalle ja oikeus korvaukseen vahingonkärsijälle. Lähtökohta hyötykonfiskaatiossa on juuri ottaa rikoksesta hyötyneeltä pois se etu, jonka hän rikoksella sai. Jos hyöty ei ole keneltäkään pois – esimerkiksi jos narkomaani ostaa huumausainetta, hän on saanut haluamansa, eikä hänellä ole oikeutta vahingonkorvaukseen, mutta myyjän taloudellisia intressejä ei tietenkään suojella – tilanne on selvä: hyöty tuomitaan valtiolle menetetyksi. Voidaan sanoa, että rikoksella on loukattu yhteiskuntajärjestystä tai yhteiskunnan rikoslainsäädännöllä suojelemissa oikeushyviä, mutta ongelmana vahingonkorvausanalogialle on se, ettei voida sanoa, että tästä ehkä seurannut vahinko olisi sama kuin rikoksen tuottama hyöty. Myöskään tämäntyyppinen yhteiskunnan aineeton vahinko ei ole sellainen vahinkotyyppi, jonka vahingonkorvauslainsäädäntö tunnustaisi.

Toinen tilanne on se, että hyöty on saatu jonkun toisen kustannuksella, joka on oikeutettu saamaan tappionsa korvatuksi. Tällaisessa tapauksessa RL 10 luvun 2 ja 11 §:ssä lähdetään siitä, että yksityinen etu käy julkisen edellä. Vahingonkorvaus on ensisijainen; jos vahinko on yhtä suuri kuin rikoksen tuottama hyöty, ei jää mitään konfiskoitavaa. Tosin hyöty konfiskoidaan, jos vahingonkorvausvaatimusta ei ole esitetty ajoissa, mutta vahingonkorvaus on toteutettavissa konfiskaatiotuomion jälkeenkin. Tässä fiskus siis on eräänlainen välietappi, asiainhoitaja, jos korvaukseen oikeutettu ei itse toteuta oikeuttaan ”oikeassa” ajassa. Toisaalta jos näin ei tehdä, jää ”vahingonkorvaus” valtiolle, vaikkei valtio sinänsä olekaan mitään vahinkoa kärsinyt. Huomattava on myös, että jos hyöty on suurempi kuin rikoksella aiheu-

tunut vahinko, vahingonkorvauksen ylimenevä osa konfiskoidaan hyötynä.

Laajennetussa hyötykonfiskaatiossa on tilanne jossain määrin toinen. RL 10:3:n mukaan voidaan konfiskoida omaisuus, jonka on syytä olettaa olevan peräisin vähäistä vakavammasta rikollisesta toiminnasta. Konfiskaation tuomitsemiskynnys on siis varsin matala, syytä olettaa -tasolla, kun taas tavallisessa hyötykonfiskaatiossa edellytetään täyttää näyttöä. Kun yleensä ei ole yksilöitävissä, mistä hyöty tarkalleen ottaen on peräisin, ei voida myöskään sanoa, mikä vahinko tätä hyötyä ehkä vastaisi; poikkeuksia voidaan kuitenkin ajatella olevan.

Esinekonfiskaatio taas on selkeiden turvaamistoimi. Rikoksentekevälineen konfiskaatiota harkittaessa on jo RL 10:4:n mukaan kiinnitettävä huomiota uusien rikosten ehkäisemiseen, ja RL 10:7:n mukaan esinekonfiskaatio voi raueta, jos esine tehdään vaarattomaksi tuomioistuimen määräämin tavoin. Lisäksi jos esineen hallussapito on kriminalisoitu, se voidaan konfiskoida esineen omistusoikeudesta riippumatta, jos sen omistajakin syyllistyi hallussapidolla rangaistavaan tekoon (RL 10:6.2). Näissä tapauksissa konfiskaatio on pakollinen RL 10:4–5:n mukaan, kuten myös silloin, kun rikoksentekevälineenä on käytetty hengenvaarallista välinettä. Muuten esinekonfiskaatiosäännökset ovat fakultatiivisia.

Esinekonfiskaation asemesta tuomittava arvokonfiskaatio on taas vaikeampi tapaus turvaamistoiminäkökulmasta. Alkio⁹ on pitänyt tällaista konfiskaatiota eräänlaisena julkisoikeudellisena vahingonkorvauksena, joka perustuu siihen, ettei valtio saakaan esinettä, johon sillä on rikoksen tekemisellä syntynyt oikeus.

Kanta ei enää ehkä vastaa RL 10:8:n ratiota, vaikkei sitä ole syytä täysin unohtaakaan. Arvokonfiskaatiota puolletaan esitöissä¹⁰ yhdenvertaisuusnäkökulmalla: esimerkiksi henkilö, joka käyttää varastettua rikoksentekevälinettä, ei ansaitse parempaa asemaa kuin se, joka käyttää omaa esinettään. Arvokonfiskaatiosääntelyssä näkyy myös preventiivinen näkökulma siinä mielessä, että pyritään estämään omaisuuden saattaminen konfiskaation ulottumattomiin; jos esine on saavuttamattomissa, on sen arvo konfiskoitava, paitsi jos vastaaja pystyy näyttämään, että esine on hävitetty tai käytetty. Toisaalta esimerkiksi Jussi Tapani ja Matti Tolvanen¹¹ ovat katsoneet, ettei

⁹ Alkio 1948, s. 258.

¹⁰ HE 80/2000 (konfiskaatiouudistus), s. 15 ja 32.

¹¹ Tapani – Tolvanen 2005, s. 1209. HE:n kantaa puolustaa Pekka Viljanen (Viljanen 2004, s. 497 ja 2006, s. 380–381).

rattijuopon auton arvoa voi oikeastaan perustella muusta kuin yleispreven-
tiivisestä näkökulmasta.

Jo sanotusta huomaa, että menettämisseuraamuksilla on yhteisiä piirteitä. Seuraavaksi pyritään kartoittamaan, ovatko nämä piirteet konkretisoitavissa eri periaatteiksi. Tässä lienee syytä huomauttaa, että jatkossa esiin tulevat periaatteet ovat luonteeltaan ennen kaikkea lain tulkintaa ohjaavia periaatteita. Rikosoikeutta luonnehtiva kirjoitetun lain sääntö estää normiluonteisten periaatteiden, jollaisena voidaan mainita kontradiktorinen periaate prosessioikeudessa, muovaamisen varsin pitkälle. Lisäksi rikoslain yleisen osan uudistaminen on entisestään vahvistanut rikosoikeuden luonnetta lakiin haktuna oikeutena.

Periaatteiden käsittelyn jälkeen otetaan esiin kysymys siitä, voidaanko konfiskaation rakenteelle antaa samanlaista systematisoivaa ja yleistä vaikutusta kuin rikoksen rakenteelle. Sitä ennen lienee hyödyllistä täsmentää, mitä RL 10 luvun keskeisimmät käsitteet rikos, taloudellinen hyöty, esine/omaisuus ja omaisuus tarkoittavat.

3 RIKOS, TALOUDELLINEN HYÖTY, ESINE JA OMAISUUS

Ensiksi on syytä täsmentää, mitä RL 10 luvussa tarkoitetaan rikoksella, joka on konfiskaation tuomitsemisen edellytys. Lähtökohtaisesti merkitys on sama kuin muuallakin rikoslainsäädännössä: laissa rangaistavaksi säädetty teko (RL 10:1.1). Rikoksena kuitenkin pidetään RL 10 luvussa myös tekoa, jonka on tehnyt syyntakeeton tai alle 15-vuotias (RL 10:1.2:n 1 kohta); muualla lainsäädännössä tällaiset teot eivät ole rikoksia. Lisäksi RL 10:1.2:ssa mainitaan, että anteeksiantoperusteen käsillä ole ei estä konfiskaation tuomitsemista. Sama koskee oikeushenkilön rangaistusvastuutilanteissa anonymiä syyllisyyttä (RL 10:1.2:n 3 kohta). Nämä kaksi kohtaa lienee otettu lakiin selvyiden vuoksi.

RL 10:2:ssä tarkoitettu taloudellinen hyöty lienee käsitteenä suhteellisen selvä, vaikkei laissa sitä täsmennetäkään. Aluksi lienee huomautettava sel-
vyyden vuoksi – toisenlaistakin kantaa on puolustettu – että taloudellinen hyöty voidaan tuomita menetetyksi niin in specie kuin arvonakin. Jälkimäinen on tietysti verrattomasti tavallisempaa, mutta käytännössä myös esinekonfiskaatioita on tuomittu. Tapauksessa KKO 1984 II 37 vakoilusta tuo-

mittu oli laatinut opaskirjan, jonka eräs vieras valtio oli kustantanut. Opaskirjoja pidettiin rikoksen tekemisestä saatuna palkkiona ja konfiskoitiin hyötynä. Tapauksessa KKO 2006:9 takavarikoidut käteiset rahat konfiskoitiin hyötynä, kun HO oli kumonnut takavarikon ja määrännyt arvokonfiskaat-ion. Vastaavasti kuin KKO:ssa meneteltiin myös ratkaisussa THO 2005:28.

Käytännössä on tietysti järkevää vaatia tällaista konfiskaatiota vain, jos esineet ovat takavarikossa, kuten tapauksessa KKO 2006:9 ja THO 2005:28. Laissa ei tunneta Saksan malliin mahdollisuutta muuntaa esinekonfiskaatiota arvokonfiskaatioksi tuomioistuimen päätöksellä, jos edellisen täytäntöönpano ei ole onnistunut. Oikeuskäytännössä on tosin tietyissä tilanteissa annettu ensisijainen määräys esineen konfiskoimisesta ja siltä varalta, ettei esinettä löydy, toissijainen määräys sen arvon konfiskoinnista (lahjusjuttuja, ks. esim. KKO 1986 II 17). Kuitenkin perinteinen kanta suhtautuu nurjasti tämäntyyppisiin tuomioistuimen antamiin täytäntöönpanoa koskeviin määräyksiin, mutta nykyisin tilanne lienee jo muuttunut ja muuttumassa. Mitään estettä ei luonnollisesti ole sille, että syyttäjää esittää vaihtoehtoiset vaatimukset tai asettaa ne etusijajärjestykseen.

Hyödyn pitää olla taloudellista. Esimerkiksi jos joku ryöstää vanhalta mumolta 200 euroa ja nauttiakseen hiukan pahoinpitelee tätä, ei jälkimmäinen ”aineeton hyöty” ole konfiskoimiskelpoista, ryöstösaalis tietysti on. Arvokonfiskaatiossa tilanne on tietysti melkoisen selvä, hyötyä pitää olla vähintään yksi sentti.

Esinekonfiskaatiossa tilanne voi periaatteessa olla hankalampi. Lähtökohteisesti esineellä pitäisi olla rahallista arvoa, pelkkä tunnearvo ei riitä.¹² Toisaalta voitaneen melkein pä esineellä kuin esineellä sanoa olevan jotain taloudellista arvoa, vaikkei siitä vapailla markkinoilta rahaa saisikaan. Eräässä vanhahkossa norjalaisessa ratkaisussa katsottiin, että hyötynä voitiin konfiskoida valuuttauudistuksen vuoksi käytöstä poistettuja rahoja, vaikkei niillä suuren lukumäärän vuoksi mitään markkina-arvoa ollutkaan. Taustalla lienee ollut pelko rahojen käyttämisestä esim. ulkomaalaisten huijaamiseen. – Eri asia sitten on, kannattaako aivan mitättömiä konfiskaatioita vaatia tai tuomita. Hyödyn vähäinen määrä on peruste luopua näistä toimista (ROL 1:8b, RL 10:10).

RL 10:4–5:n mukaan voidaan konfiskoida esine tai omaisuus ja luvun 8 §:n mukaan esineen tai omaisuuden arvo. RL 10:3:n mukaan voidaan konfiskoida omaisuus. Miksi mainitaan sekä esine että omaisuus ja onko termeillä kaikissa säännöksissä sama merkitys?

¹² HE 80/2000, s. 21.

Jo RL 10:4:ää edeltävässä välinekonfiskaatiosäännöksessä RL 2:16.3:ssa käytettiin termiä ”esine tai muu omaisuus”. Muotoilun taustalla lieenee ollut esineen käsite siviilioikeudessa.¹³ Esineellä käsitetään ihmistä ympäröivän luonnon rajattua aineellista kappaletta. Ihminen ei siis ole esine, joten pahoinpitelyssä käytettyä nyrkkiä ei voida konfiskoida.

Esineen määritelmä jättää siis ulkopuolelleen erilaiset aineettomat oikeudet, esimerkiksi saamisoikeudet tai osuudet avoimesta yhtiöstä. Sen sijaan omaisuudeksi nämä tietysti kelpaavat. Omaisuudeksi voidaan ymmärtää henkilön varallisuusosoikeuksien muodostama kokonaisuus. Velat eivät siis ole omaisuutta tässä mielessä, ja tuskinpa valtiolla olisi suurta intressiä konfiskoida rikoksen johdosta velkoja itselleen. Huomautettakoon, että jos kysymyksessä on sellainen oikeus, jota ei voida luovuttaa, on arvokonfiskaatio ehkä mahdollinen; oikeus kuulunee osittain toiselle.

Yhteenvetona voidaan sanoa, että itse asiassa termi ”esine” on turha, koska sen kattaa käsite ”omaisuus”. Tämä on nähtävissä myös RL 10:5:n otsikosta ”muun omaisuuden menettäminen”. Ei myöskään ole mitään syytä ymmärtää omaisuutta muussa merkityksessä, kun käsitellään RL 10:3:n säännöstä, jonka otsikkona on ”laajennettu hyödyn menettäminen”. Yksi jatkokysymys on kuitenkin esitettävä. Kun pykälän mukaan voidaan konfiskoida ei-vähäisestä rikoksesta peräisin oleva omaisuus, miten on arvon laita?

Nähdäkseni on selvää, ettei otsikosta huolimatta arvokonfiskaatio tule kysymykseen, kun sellaisesta ei ole laissa säännöstä. RL 10:3:ssä mainitaan vain kaksi kertaa omaisuus, eikä RL 10:8:n säännös koske kuin RL 10:4–5:ssä tarkoitetun omaisuuden arvon konfiskoimista.¹⁴ Tuhlattu omaisuus ei taas enää ole konfiskoitavaa varallisuutta edellä mainituin tavoin.¹⁵

Laajennetun hyötykonfiskaation käyttöala ei kuitenkaan jää niin suppeaksi kuin voisi ensi katsomalta luulla. On nimittäin perusteltua katsoa, ettei ole merkitystä sillä, että omaisuus on muuttanut muotoaan kerran tai useammin.¹⁶ Kanta perustuu siihen, että rikollisen toiminnan ja omaisuuden välillä vallitsee kuitenkin syy-yhteys, omaisuus ”on peräisin” vähäistä vakavamasta rikollisesta toiminnasta. Myös omaisuuden tuoton voidaan katsoa olevan peräisin rikollisesta toiminnasta.¹⁷

¹³ Ailio 1964, s. 80–81.

¹⁴ Vrt. HE 80/2000, s. 25.

¹⁵ Viljanen 2002, s. 15–16.

¹⁶ Viljanen 2002, s. 13 ja Nuutila 2003, s. 277.

¹⁷ Viljanen 2002, s. 13.

4 TULKINTAPERIAATTEISTA

4.1 Legaliteettiperiaatteesta

Ensiksi on syytä ottaa esiin rikosoikeuden kuningasprinsiippi, legaliteettiperiaate. Rikoslain 3 luvun 1 §:n 2 momenttiin on kirjattu se jo vanhastaan hyväksytty näkemys, jonka mukaan paitsi rangaistuksen myös muiden rikosoikeudellisten seuraamusten, kuten konfiskaation, on perustuttava lakiin. Suppeammassa legaliteettiperiaatepykälässä perustuslain (PeL) 8 §:ssä ei nimenomaisesti mainita muita rikoksen seuraamuksia kuin rangaistukset.

Mitä tällä sitten tarkoitetaan? Ensiksi voidaan mainita ja ohittaa se nykyään de facto trivialiteetti, ettei konfiskaatiosta saa säätää lakia alemmassa normissa. Tämä näyttäisi seuraavan myös siitä, että konfiskaatiolla puututaan henkilön omaisuuteen, jota suojataan lähtökohtaisesti PeL 15 §:ssä. Kuitenkaan perinteisten konfiskaatiosäännösten ei ole katsottu loukkaavan omaisuuden suojaa, eikä edes laajennetun hyötykonfiskaationkaan, koska laitonta alkuperää olevaa omaisuutta ei suojella.

Legaliteettiperiaatteen tosiasiallinen merkitys on toinen kuin toimia normihierarkian määrittelijänä. Yleensä periaatteen alle on mahdutettu Dan Fränden¹⁸ tavoin neljä sääntöä: epätasällisyys-, taannehtivuus-, analogia- ja praeter legem -kielto. Näistä kaikista voidaan sanoa jotain yleistä. Ensinnäkin kahden ensimmäisen kiellon adressaatti on tyypillisesti lainsäätäjää, kahden jälkimmäisen lainkäyttäjä.

RL 10 luku ei nähdäkseni mitenkään haasta epätasällisyyskieltoa. Päinvastoin, jotkin säännökset ovat jopa vaikeasti hahmotettavissa niiden piinalisuutta lähenevän tarkkuuden vuoksi; mainittakoon esimerkiksi RL 10:7–8:n luettelot siitä, ketkä voidaan konfiskaatioon tuomita luvun 4, 5 ja 8 §:n nojalla. Liiallinen täsmällisyys voi olla jossain suhteessa vahingollista praeter legem -kiellon, muttei epätasällisyyskiellon kannalta. RL 10 luvussa on tosin useita varsin avoimia termejä (esim. taloudellinen hyöty, esine, omaisuus, rikoksen kohde), mutta ne ovat varsin vakiintuneita eikä niiden soveltamisala jää liian epämääräiseksi. Ennemminkin niiden osalta pitää varoa, ettei syöllistytä analogiakiellon rikkomiseen.

Myös RL 3:2:n säännöstä siitä, että rikokseen sovelletaan ensisijaisesti sen tekohetken lakia, sovelletaan menettämisseuraamukseen. Konfiskaatiosäännöksen ajallinen soveltuvuus ratkeaa konfiskaation perustavan rikoksen

¹⁸ Frände 1989.

mukaan. Myöskään taannehtivuuskielto ei periaatteessa aiheuta ongelmia konfiskaatiosäännösten soveltamiseen. Tärkeää on tosin pitää silmällä konfiskaatiopaketin voimaantuloa, joka tapahtui vuoden 2002 alusta.

Yksi kysymys nousi konfiskaatiopaketin käsittelyssä esiin. RL 10:3:n mukaan voidaan nimittäin konfiskoida laajennettuna hyötynä myös omaisuutta saatuna tarkemmin täsmentämättömästä rikollisesta toiminnasta, joka siis on ajalta ennen kuin on tehty RL 10:3.1:ssä tarkoitettua rikosta (jota tässä kutsun liipaisinrikokseksi). Laajennettu hyötykonfiskaatio tulee kysymykseen, jos on tehty rikos, josta voidaan tuomita vähintään neljä vuotta vankeutta (ja muutama muu erikseen mainittu rikos) ja joka on luonteeltaan huomattavaa taloudellista hyötyä tuottavaa. – Todettakoon selvyiden vuoksi, että liipaisinrikoksesta tuomitaan hyöty RL 10:2:n mukaan.

Nyt siis voi aktualisoitua tilanne, että liipaisinrikos on tehty aikaisintaan 1.1.2002, mutta vähäistä vakavampi rikollinen toiminta, josta peräisin oleva omaisuus on konfiskoitavissa, on ajalta ennen 1.1.2002. Lainvalmistelutöissä¹⁹ katsottiin, että esitys on perustuslain mukainen. Kantaa voidaan puolustaa sillä, että henkilö, joka aikoo tehdä liipaisinrikoksen, voi ottaa huomioon konfiskaation ulottumisen myös muuhun ja vanhemman rikollisen toiminnan hedelmään.

Yhtä käytännössä esiintynyttä tulkintaongelmaa lienee paikallaan käsitellä tässä lyhyesti. Vanhan lain aikana vakiintunut tulkinta oli – voitaneen puhua jopa tavanomaisesta oikeudesta – ettei hyötyä konfiskoitu, jos asianomistajalla tai jollakulla muulla oli hyötyä vastaava oikeus vahingonkorvaukseen. Jo pelkkä mahdollisuus vaatia korvausta esti konfiskaation.²⁰ Syynä tulkinnalle lienee ollut se, ettei laissa tunnettu järjestelmää, jolla vahinkoa kärsinyt voisi saada jälkikäteen korvauksen valtiolta, jos hyöty olisi ehditty konfiskoida.²¹ Uudessa laissa puolestaan lähtökohtana on, että hyöty tällaisissa tapauksissa konfiskoidaan, mutta vahinkoa kärsinyt voi jälkikäteen toteuttaa oikeutensa (RL 10:2.3 ja 11.2). Nyt voidaan kysyä, miten lakia on tulkittava tilanteissa, jossa rikos on tehty ennen 1.1.2002, mutta asia käsitellään uuden lain aikana eikä asianomistaja toteuta oikeuttaan. Voiko syyttäjät vaatia hyödyn menettämistä uuden lain mukaisesti vai onko potentiaalinen yksityinen oikeus edelleen este tälle?

Ensi katsomalta vaikuttaisi siltä, että RL 3:2.1:n säännös, jonka mukaan rikokseen sovelletaan sen tekohetken lakia, ratkaisisi kysymyksen. Toisin sanoen potentiaalinen yksityinen oikeus edelleen estää konfiskaation. Lievemmän lain periaate ei tässä vaikuta asiaan, sillä lievempään lopputulokseen ei uuden lain nojalla tulla. Useat syyt kuitenkin puoltavat toisenlaista tulkintaa.

¹⁹ HE 80/2000, s. 54 ja PeVL 33/2001 (konfiskaatiouudistus), s. 2.

²⁰ KKO 1945 II 211, 1962 II 61, 1966 II 127, 1970 II 96 ja 1972 II 32.

²¹ Ks. myös Ailio 1964, s. 146.

Ensinnäkin voidaan todeta se seikka, ettei vanha tulkinta suoranaisesti perustu lain säännökseen. Toiseksi voidaan kyseenalaistaa se, soveltuuko RL 3:2.1 ylipäätään tällaiseen tilanteeseen. Ongelmassa on kysymys rikosoikeudellisen (konfiskaatio) ja yksityisoikeudellisen (vahingonkorvaus) vastuun yhteensovittamisesta. Kysymyksen ei ole siitä, että uusi laki johtaisi vastaajalle vanhaa lakia ankarampaan rikosoikeudelliseen lopputulokseen, vaan molempien nojalla tullaan samaan lopputulokseen: eliminoidaan rikoksella saatu hyöty, mikä oli ja on hyötykonfiskaation ratio. Erona on vain se, miten toteutetaan yksityisen oikeuden etusija konfiskaatioon nähden: vanhan lain aikaisen tulkinnan taustalla on epäilemättä ollut ajatus siitä, että asianomistajalle tulee antaa tilaisuus toteuttaa oikeutensa, eikä valtion pidä hyötykonfiskaatiolla tätä oikeutta viedä tai sen toteuttamista vaikeuttaa. Tulkinnan taroituksena ei varmastikaan ollut antaa vastaajalle mitään erityistä etua. Selvää vanhankin lain aikana oli, ettei tule tuomita sekä vahingonkorvausta että hyötykonfiskaatiota.²²

Voidaan myös nostaa esiin yhdenvertaisuusnäkökohta. Vanhasta tulkinnasta seuraa, että asianomistaja saattoi jättää joko tarkoituksellisesti tai tahattomasti, esimerkiksi kuoleman johdosta, oikeutensa toteuttamatta. Kuitenkin myös vanhan lain aikana katsottiin, ettei asianomistaja esimerkiksi sopimuksin rikoksentehtäjän kanssa voinut tehdä tyhjäksi valtion lakiin perustuvaa oikeutta saada hyöty konfiskoiduksi,²³ vaikka näin tosiasiaa saattoi käydä, koska mitään jälkikontrollia ei ollut siitä, toteuttiko asianomistaja oikeutensa. Uuden lain mukaisen tulkinnan pitäisi estää sen epäkohdan esiintymisen, että rikoksesta jäisi satunnaisten syiden takia perusteettomasti hyötyä konfiskoimatta.

Myös konfiskaation osalta noudatetaan lievemmän lain periaatetta. Käytännön esimerkkinä voidaan mainita KKO 2002:31, jossa RL 10:10:n kohtuullistamissäännöksen nojalla vastaaja vapautettiin v:n 1968 alkoholilakiin perustuvasta alkoholijuoman arvon ja hyödyn konfiskaatiosta.

Praeter legem -kiellosta seuraa, ettei ole mahdollista tuomita muunlaista konfiskaatiota ja muilla perusteilla kuin mitä laissa säädetään. Mitään rangaistusmaksimiin rinnastettavaa konfiskaatiokattoa ei laissa luonnollisestikaan ole. Kun RL 10:1:ssä säädetään konfiskaation yleisistä edellytyksistä – tehty rikos tai syyntakeettoman tai alle 15-vuotiaan teko sekä oikeushenkilön rangaistusvastuuseen liittyvät anonyymien tekijän tilanteet ja anteeksiantoperusteen perusteella rankaisemattomat teot – on selvää, ettei teko, jolta poistuu rikoksen luonne oikeuttamisperusteen vuoksi (esim. pakkotila), voi perustaa konfiskaatiota. Toisaalta kun RL 10:3:n mukaan voidaan tuomita

²² Ks. esim. KKO 1950 II 82.

²³ Ailio 1964, s. 141.

omaisuus menetetyksi laajennettuna hyötynä, ei arvokonfiskaatio ole mahdollinen, kun RL 10:8:n mukaan arvokonfiskaatio tulee kysymykseen RL 10:4–5:n esinekonfiskaation asemesta, eikä muuallakaan ole arvokonfiskaatiomahdollisuudesta ole säädetty.

Analogiakiellon sanelemana ratkaisuna voidaan taas nostaa esiin se, että RL 10:4–5:n mukaan esine tai omaisuus on konfiskoitavissa. Säännöksellä ehkäistään se aukko, että omaisuutena voidaan pitää muutakin kuin esinettä esineoikeudellisessa mielessä; esimerkiksi saamisoikeus mahtuu omaisuuden käsitteen piiriin, kun taas esineenä sitä ei voida pitää.

Toisaalta kiellon ei katsota estävän analogiatulkintaa vastaajan eduksi. Esimerkiksi voitaisiin ajatella tilannetta, jossa RL 10:3:n mukaisena laajennettuna hyötynä on konfiskoitavissa kiinteistö, jolla vastaaja on rikosuransa jälkeen ryhtynyt harjoittamaan täysin laillista liiketoimintaa. RL 10:10:n mukaan omaisuuden asemesta voidaan tuomita arvo, jos käsillä on kohtuullistamisperuste (konfiskaatio-objektin vähäarvoisuus, seuraamusluonteinen tuomitsematta jättäminen, menettämisseuraamuksen kohtuuttomuus). Vaikkei edes kohtuuttomuusperuste täyttyisi, voitaisiin hyvin ajatella, että vastaajan pyynnöstä hänet tuomittaisiin menettämään kiinteistön asemesta sen arvo. On myös valtion näkökulmasta edullisempaa saada selvää rahaa kuin kiinteistö, jolla majoilee jokin nyrkkipaja, vaikka tämä argumentti sinänsä juuri vastaajaystävällistä tulkintaa perustelekaan.

4.2 Muista periaatteista

Legaliteettiperiaatteen lisäksi voidaan RL 10 luvun säännöksistä johtaa myös muita laintulkintaperiaatteita. Näiden velvoittavuus ja ilmeisyys vaihtelevat. Lisäksi ne eivät välttämättä koske kaikkia konfiskaatiolajeja kuten legaliteettiperiaate.

Ehkä selvimpänä sääntönä voidaan nähdä RL 10:2.3:ssa ja 10:11.2:ssa esitetty sääntelymalli. Sitä voidaan kutsua *yksityisen oikeuden etusijasäännöksi*. Kuten edellä on todettu, vahingonkorvaus (tai edunpalautus) käy hyötykonfiskaation edellä. Laissa on pidetty silmällä vain RL 10:2:n mukaista tavallista hyötykonfiskaatiota. Vaikka toisenlaisiakin tulkintoja on esitetty, ei nähdäkseni ole periaatteellista estettä ulottaa sääntöä koskemaan myös laajennettua hyötykonfiskaatiota, joskin soveltamistilanteet lienevät enemmänkin teoreettisia.

RL 10:3:n mukaan voidaan laajennettu hyötykonfiskaatio tuomiota, jos on syytä olettaa omaisuuden olevan peräisin vähäistä törkeämmästä rikollisesta toiminnasta, kun taas RL 10:2:n mukaan hyötykonfiskaatio edellyttää tavan-omaisen näytön siitä, mistä rikoksesta hyöty on peräisin. Lähtökohtana on pidettävä, että RL 10:2:n konfiskaatio on ensisijainen, kuten jäljempänä esitetään. RL 10:3 voi tulla sovellettavaksi lähinnä kahdessa erityyppisessä tilanteessa. 1) On olemassa näyttöä konkreettisesta rikoksesta: ei niin vahvaa, että RL 10:2:n mukainen näyttökynnys ylittyisi, mutta kuitenkin niin vahvaa, että RL 10:3:n mukainen syytä olettaa -tasoinen näyttökynnys ylittyy. 2) Konkreettisesta rikoksesta ei ole mitään näyttöä tai se on niin mitätöntä, ettei edes syytä olettaa -tason näyttökynnys ylity, mutta olosuhteiden perusteella voidaan olettaa omaisuuden olevan peräisin vähäistä törkeämmästä rikollisuudesta.

Jälkimmäinen tilanne voidaan sivuuttaa. Sitä vastoin olisi ajateltavissa tapaus, jossa konkreettisesta rikoksesta olisi ensimmäisessä tilanteessa kuvattu näyttö, joka riittäisi perustamaan vahingonkorvausvastuun, mutta ei siis RL 10:2:n mukaista konfiskaatiovastuuta. On nimittäin ajateltavissa, ettei näyttövaatimus vahingonkorvausjutussa yleensä tai ainakaan jonkin erityissäänöksen perusteella ole niin korkea kuin rikosjutussa. Tässä tapauksessa voitaisiin siis tuomita vahingonkorvaus ja laajennettu hyötykonfiskaatio. Yksityisen edun etusija ja kaksinkertaisen seuraamuksen kiello puoltavat sitä, että tuomitaan vahingonkorvaus, mutta ei sitä vastaavaa laajennettua hyötykonfiskaatiota. Tällaisen tapauksen esiintyminen käytännössä lienee kyllä vain akateeminen mahdollisuus.

Myös RL 10:6:n säännös siitä, ettei bona fide tertiuksen omaisuutta konfiskoida, voidaan nähdä säännön ilmentymänä. Toki taustalla voidaan katsoa olevan jonkinlaisia syyksiluettavuus- ja omaisuudensuojanäkökohtia. Vielä voidaan mainita RL 10:11.3, jonka mukaan vakuusoikeuden haltijalla on oikeus saada maksu luvun 4–5 §:n nojalla konfiskoitavasta esineestä, ja RL 10:7, jonka mukaan omistaja voi saada esineen takaisin, jos se tehdään vaarattomaksi.

Yksityisen oikeuden etusijasäännöstä voidaan myös kehittää tai ottaa siihen osaksi sääntö, jota voisi kutsua vaikkapa *in dubio contra fiscus* -säännöksi eli epäselvässä tilanteessa on asia ratkaistava yksityisen oikeuden hyväksi ja valtiota vastaan. Heikkoa tukea tälle on ehkä saatavissa lainvalmistelutöistä,²⁴ jossa todetaan, että vahingonkorvaukselle maksettavaa korkea voidaan kattaa hyödyistä.

Painavat reaaliset argumentit puhuvat selvemmin säännön puolesta. Ensinnäkin voidaan todeta se, ettei menettämisseuraamuslainsäädännöllä pidä

²⁴ HE 80/2000, s. 23.

olla fiskaalisia tarkoituksia. Lain ratio on jotain muuta kuin kerätä varoja valtion kassaan. Itse asiassa esinekonfiskaatioista usein aiheutuu valtiolle vain kuluja, koska esineitä ei voida esim. huutokaupata vaan ne pitää hävittää tms.

Tärkeämpi näkökulma liittyy taloudelliseen kantokykyyn. Valtion näkökulmasta ei yksittäisenä konfiskaationa saatava lisäys valtionkassaan ole juuri koskaan erityisen huomionarvoinen, mutta yksityiselle voi korvauksen saaminen olla ”elämän ja kuoleman kysymys”. Myös oikeudenmukaisuusnäkökohdat voidaan mainita.

RL 10:2.3:sta ja 10:11.2:sta voidaan myös johtaa *useampikertaisen seuraamuksen kielto*. Taustalla on ajatus siitä, että yksinkertaisen seuraamuksen ylittäminen johtaa tosiasiallisesti konfiskaation/korvauksen käyttämiseen rangaistuksena.

Lainkohtien nojalla on selvää, että tuomitaan joko konfiskaatio tai vahingonkorvaus, ei molempia. Tosin ”potti” voi jakautua yhtäältä vahingonkorvaukseen ja toisaalta konfiskaatioon, mutta ei kuitenkaan päällekkäisiltä osin. Voidaan myös todeta, että RL 10:4–5:n ja 8:n nojalla tuomitaan ensisijaisesti esine menetetyksi ja toissijaisesti esineen arvo, ei molempia.

Voidaan nostaa esiin myös konfiskaation henkilöllinen ulottuvuus. Tavallinen ja laajennettu hyötykonfiskaatio voidaan tuomita yhteisvastuullisesti. Olisi siis periaatteessa ajateltavissa, että konfiskaatio lankeaisi valtiolle esimerkiksi kaksinkertaisena, kun yhteisvastuulliset A ja B molemmat suorittaisivat konfiskaation valtiolle. Käytännössä näin ei kuitenkaan pitäisi tapahtua, koska ulosottoviranomaisten tulee huolehtia siitä, että velvoite pannaan täytäntöön vain yhden kerran.²⁵ A ja B voivat myös keskenään riidellä siitä, mikä on heidän keskinäinen vastuunjakonsa, kuten ratkaisussa KKO 1985 II 90 tehtiin. Tätähän ei konfiskaatiotuomion oikeusvoima estä, koska tuomiossa on määrätty vain yhtäältä valtion ja toisaalta A:n ja B:n välisestä suhteesta, ei A:n ja B:n keskinäisestä vastuunjaosta.

Voidaan myös nostaa esiin sellainen tilanne, että tapaukseen soveltuisi kaksi konfiskaatiosäännöstä. Tavallisen hyötykonfiskaation ja laajennetun hyötykonfiskaation voisi hyvin ajatella olevan periaatteessa yhtä aikaa tuomittavissa. Toisaalta voidaan ajatella tilannetta, että rikoksen tekijä saisi palkkioksi rikoksentekovälineen.

Ensimmäisen esimerkin johdosta voidaan sanoa, että tapaukseen on sovellettava jompaakumpaa säännöstä. Lähtökohtana on, että laajennetuissa

²⁵ Ks. UL 3:17 ja Linna – Leppänen 2003, s. 283 ss.

hyötykonfiskaatiossa liipaisinrikokseen sovelletaan RL 10:2:n säännöstä, muutoin 3 §:ää, kuten käy ilmi ratkaisusta KKO 2006:9.²⁶

Toisenkin esimerkin osalta voidaan lähteä siitä, että sovelletaan vain toista säännöstä eikä tuomita valtiolle esimerkiksi välinettä RL 10:4:n tai sen arvoa RL 10:8:n nojalla ja sen lisäksi arvoa 10:2:n nojalla. Konfiskaatio-objektihan on oikeastaan koko ajan yksi ja sama, esine tekovälineenä ja esine palkkiona eli hyötynä, eikä konfiskaatiota tule käyttää rangaistuksena. Rikoksen vaarallisuus ja vahingollisuus ja tekijän syyllisyys pitää ottaa huomioon ”oikeata” rangaistusta määrättäessä.

Oma asiansa sitten on, kumpi säännös on ensisijainen. Omasta puolestani pidän lähtökohtana, että hyötykonfiskaatio on ensisijainen. Pidän rikoksella rikastumisen kieltoa yleisesti painavampana näkökohtana kuin uusien rikosten ehkäisemistä. Tekoväline voi olla luonteeltaan hyvinkin viaton, esim. tietokone, jota kuitenkin voidaan käyttää väärin. Tämä näkemys on ollut ehkä lainsäätäjälläkin, kun hyötykonfiskaatio on lähtökohtaisesti obligatorinen, kun taas välinekonfiskaatio on yleensä fakultatiivinen.²⁷ Hyötykonfiskaatio lienee myös usein helpompi näyttää toteen kuin esimerkiksi välineen sijasta tuomittavan arvokonfiskaation edellytykset.

Tässä voidaan myös ottaa esiin hyödyn laskemisessa lähtökohtaisesti noudatettava nettoperiaate: vain todellinen hyöty tulisi konfiskoida. Nytemmin tästä on oikeuskäytännössä livetty, usein viittauksin esityölausumaan²⁸ siitä, ettei vähennyksenä tulisi ottaa huomioon rikoksen valmistelusta tai täytännönpäntöä aiheutuneita kustannuksia. Kanta on vahvistettu ratkaisuissa KKO 1999:89, 2004:73 ja 2005:71. KKO on pitänyt ratkaisussaan 2007:1 kiinni bruttoperiaatteesta, vaikka kantaa voidaan hyvin perustein kritisoida.²⁹

Asiaa voidaan tarkastella siitä näkökulmasta, seuraako tästä soveltamiskäytännöstä tosiasiassa se, että konfiskaatio muodostuu rangaistukselliseksi. Nähdäkseni vastaus on selvästi myönteinen. Kun vähennykset jätetään huomiotta, seurauksena on tosiasiassa varallisuuden vähennys, sillä rikoksentekijä ei ole tältä osin rikoksella rikastunut. Konfiskaatiouudistuksessa lähdettiin nimenomaan siitä, ettei konfiskaatiota saa muodostua rangaistuk-

²⁶ Ks. myös laajennetusta hyötykonfiskaatiosta annetut Finlex-tapaukset VaaHO 2005:2 ja THO 2005:28.

²⁷ HE 80/2000 s. 16.

²⁸ HE 80/2000, s. 21.

²⁹ Vrt. myös KKO 2006:9.

selliseksi. Tämä näkökohta on huomattavasti painavampi kuin hallituksen esitykseen jossain vaiheessa ilmestynyt lausuma vähennysselvottomuudesta; mainittakoon, ettei tällaista ollut rikoslakiprojektin ehdotuksessa.³⁰ KKO tuntuu nostaneen lausuman suorastaan lain tasolle ratkaisussa KKO 2005:71. Toki joku saattaa paheksua sitä, että vähennykset sallittaisiin, mutta tällaiset moraalinäkökohdat on otettava – jos niin halutaan – huomioon jollain muulla tavalla kuin RL 10 luvun soveltamiskäytännöllä.³¹ Voidaan myös mainita sekin seikka, että jos rikoksen tekemiseen on hankittu väline, joka konfiskoidaan, mutta tätä ei oteta vähennyksenä huomioon, on tuloksena kaksinkertainen konfiskaatio.

Voidaan myös viitata siihen Nuutilan esiin tuomaan kantaan, että KKO:n linja johtaa rikosten arvottamisen kahteen ryhmään. Mala in se -rikokset ovat sellaisia yleisesti tuomittuja ”pahoja” tekoja, kuten tappo tai varkaus, kun taas mala prohibita -rikokset ovat moraalisesti värittömiä, ehkä tarkoituksenmukaisuuskriminalisointeja, kuten sinänsä hyödyllisen ja sosiaalisesti hyväksytyn liiketoiminnan harjoittamisen säätäminen rangaistavaksi ilman asianmukaista lupaa. Ensimmäisissä tapauksissa vähennyksiä ei oteta huomioon, jälkimmäisessä otetaan. Tällaisesta jaottelusta seuraa monia ongelmia.

Oma kysymyksensä on, voidaanko nettoperiaatetta soveltaa laajennetun hyödyn konfiskaatiossa. Menemättä tähän kysymykseen pidemmältä voidaan sanoa, ettei periaatteessa estettä tähän ole. Kuitenkin nettoperiaate soveltuu ennen kaikkea arvokonfiskaatioon, kun laajennetussa hyötykonfiskaatiossa menettäminen kohdistuu omaisuuteen. Asialla ei ehkä ole kuitenkaan erityisen suurta merkitystä, sillä RL 10:3:ssä annetaan harkintavaraa kahdessakin mielessä: ”omaisuus tai sen osa” ”voidaan” konfiskoida. Jo tällä perusteella voidaan ottaa vähennykset huomioon, puhumattakaan RL 10:10:n kohtuullistamismahdollisuudesta. Kysymys lienee kuitenkin akateeminen. Jos sitä rikollista toimea, josta peräisin olevaa omaisuutta konfiskoidaan, ei voida konkretisoida, niin tuskinpa kulujakaan pystytään konkretisoimaan.

On vaikea muodostaa muita periaatteita, jotka olisivat yhtä vahvoja kuin edellä mainitut. Voidaan toki nostaa esiin tulkinnallisia näkökohtia. Ensinnäkin RL 10:7:n mukaan konfiskaatio voi raueta, jos esine tehdään vaarattomaksi niin, ettei konfiskaatio ole enää tarpeen. RL 10:4.3:ssa säädetään, että välinekonfiskaatiota harkittaessa on erityisesti kiinnitettävä huomiota uusien

³⁰ Menettämisseuraamukset. Rikoslakiprojektin ehdotus. OLJ 4/1996.

³¹ Ks. myös Nuutila 2000, s. 71 ja Rätty 2005, s. 178 ss.

rikosten ehkäisemiseen. Vaikka säännös koskee periaatteessa vain välinettä, on näkökohta yhtä lailla huomion arvoinen pohdittaessa vastaavantyyppisiä, RL 10:5:ään perustuvia konfiskaatioita; 2 momentin 2 kohdan mukaanhan voi juuri esineen erityinen soveliaisuus joutua rikoksen kohteeksi tai rikolliseen käyttöön ja uusien rikosten ehkäisemisen tarve johtaa esineen konfiskoimiseen. Lisäksi voi olla varsin tulkinnanvaraista, onko jossakin tapauksessa esine väline vai rikosesine eli rikoksen kohde.

Mainittakoon paljon keskustelua herättänyt kysymys rattijuopon auton konfiskoimisesta, josta KKO on antanut kaksi prejudikaattia, KKO 2005:75 ja 76, ja yhden julkaisemattoman ratkaisun, KKO A: 17.11.2005, T: 2815. KKO omistaa melkoisen osan ennakkopäätösten perusteluista – jopa ehkä tärkeämpien seikkojen, erityisesti vastaajan rikoshistorian eli rikosten ennaltaehkäisemisen tarpeen kustannuksella – sen pohtimiseen, onko auto väline vai rikosesine. KKO päätyi jälkimmäiselle kannalle.³² Toisaalta alemmat oikeudet pitivät autoa välineenä ratkaisussa KKO 2005:76, samoin HeHO 2005:3 (KKO 3.10.2005: ei valituslupaa), jossa harhaututtiin väittämään, ettei HE:ssä ole asiaa kosketeltu.³³

Esimerkiksi tietynlainen kohtuusajattelu on RL 10:10:ään kirjattu. Vastavasti tästä säännöksestä, kuten myös vaatimatta jättämistä koskevasta säännöksestä rikosoikeudenkäynnistä annetun lain (ROL) 11:8b voidaan nostaa esiin prosessiekonomian ajatus. Vielä voidaan nostaa esiin jo perustuslakiin sisällytetty yhdenvertaisen kohtelun vaatimus, joka ilmenee esineen ja sen arvon konfiskaatiossa. Toisaalta näitä lyhyesti esiin nostettuja periaatteita ei voitane pitää kovin vahvoina tulkintaperiaatteina. Tietyissä mielessä ne ovat vain konfiskaatiosäännöksiä elementtien yleisnimityksiä.

5 KONFISKAATION RAKENTEESTA

5.1 Yleistä

Rikosoikeuden verrattomasti keskeisimpänä käsitteenä on yleensä pidetty rikoksen käsitettä nimenomaan rikoksen rakenteen näkökulmasta. Rikoslain

³² Ks. HE 80/2000, s. 28 ja Pekka Viljasen av:ssä 11 mainitut lähteet, joissa ollaan KKO:n kannalla, Tapani ja Tolvanen (av. 11) puolestaan pitävät autoa välineenä.

³³ Ks. myös I-SHO 2006:2 ja I-SHO 2006:5.

alkuluvuissa on säännöksiä niistä kysymyksistä, jotka säännönmukaisesti luetaan rikoksen käsitteen alle kuuluviksi. Rangaistavan rikoksen edellytykseksi luetaan kolme yläryhmää: tunnusmerkistönmukaisuus, oikeudenvastaisuus ja syyllisyys. Lyhyesti voidaan pohtia, onko vastaavanlainen konfiskaatiokäsite muodostettavissa näillä elementeillä.

Nyt voidaan tietysti ihmetellä, eikö kysymys ole väärin asetettu. Konfiskaatiohan on rikoksen seuraamus, joten luontevampi vertailukohta näyttäisi olevan rangaistuksen käsite. Tähän voidaan kuitenkin vastata, että konfiskaation edellytykset eivät tyhjenny konfiskaation perustavaan rikokseen, vaan kutakin konfiskaatiolajia koskevat omat lisäedellytyksensä. Rangaistushan seuraa tiettyssä mielessä automaattisesti, kun rikos todetaan tehdyksi; mitaamisperusteista ja rangaistuslajin valinnasta on toki omat säännöksensä. Mutta yhtä hyvin kuin puhutaan rikos- tai rangaistusvastuun edellytyksistä, voidaan puhua myös konfiskaatiovastuun edellytyksistä. Menettämisseuraamukseen voidaan tuomita muukin kuin rikoksen tekijä, esim. tavallisessa hyötykonfiskaatiossa rikoksesta tosiasiaassa hyötynyt, vaikkei hänellä rikoksen kanssa olisikaan mitään tekemistä. Konfiskaatiovastuu voidaan myös toteuttaa omassa oikeudenkäynnissään ilman rangaistusvaatimusta (ns. konfiskaatioprosessi).

Otan lähtökohdaksi uusimman yleisten oppien yleisesityksen³⁴ mukaisen rikoksen rakenteen ja vertaan sitä yleisluonteisesti RL 10 luvun konfiskaatiosäännöksiin, jotka ovat yleissäännöksiä soveltuen kaikkiin, niin rikoslakiin kuin sen ulkopuolisiinkin kriminalisointeihin.

Rikoksen rakenne on eri tutkijoilla usein hiukan erilainen. Erityisesti tahallisuus katsotaan usein toisaalta tunnusmerkistönmukaisuuteen kuuluvaksi elementiksi, toisaalta syyllisyyteen kuuluvaksi.³⁵ Frände sijoittaa tahallisuuden tunnusmerkistönmukaisuuteen, mikä on sikäli luonteva ratkaisu, että tahallisuus (tai tuottamus) on kriminalisoinnin osaelementti, joka kaippaa aina toteen näyttämistä.

³⁴ Ks. Frände 2005, s. 8–12 ja laajemmin s. 69 ss. koskien tahallisia toimintarikoksia.

³⁵ Ks. esim. Matikkala 2005, s. 45 ss.

5.2 Tunnusmerkistönmukaisuus

5.2.1 Objektiiviset tunnusmerkistötekijät

Tämä on ilman muuta olennaisin ryhmä konfiskaatiovastuun edellytyksissä. Ensinnäkin voidaan mainita RL 10:1:n säännös konfiskaation yleisistä edellytyksistä: rikos tai 2 momentissa mainittu rikokseen rinnastettava teko.

Lisäksi kullakin konfiskaatiolajilla on omat edellytyksensä. Esimerkiksi tavallisessa hyötykonfiskaatiossa RL 10:2:ssä mainittuja edellytyksiä ovat edellä mainitun rikoksen tms. lisäksi syntynyt taloudellinen hyöty sekä rikoksen ja hyödyn välinen syy-yhteys. Vielä voidaan mainita taloudellisen hyödyn määrä. Tämä tosin vaikuttaisi kuuluvan enemmänkin konfiskaation ”mittaamisperusteisiin”, säädetäänhän lisäksi RL 10:2.2:ssa mahdollisuus tietyissä tapauksissa arvioida hyödyn määrä. Momentin tarkoitus on kuitenkin helpottaa syyttäjän näyttövelvollisuutta. Kun konfiskaatiota täytyy erikseen nykyään RL 10:9:n mukaisesti vaatia, on hyödyn määrä aivan olennainen elementti, joka on ilmoitettava tietynsisältöisen tuomion saavuttamiseksi. Tilanne on siis erilainen kuin syyttäjän vaatiessa tietystä teosta rangaistusta, jolloin rubriikki ei sido tuomioistuinta, eikä tuomioistuin ole sidottu syyttäjän näkemyskseen rangaistuksen lajista ja määrästä. Tässä suhteessa ratkaisevia ovat ko. rangaistusasteikko ja lain mittaamis- yms. perusteet.

5.2.2 Subjektiiiviset tunnusmerkistötekijät

Tahallisuudella ja tuottamuksella ei juurikaan ole sijaa tärkeimmissä konfiskaatiomuodoissa; RL 10:2, 4 tai 5:ssä ei aseteta mitään sielullista suhtautumista koskevia edellytyksiä konfiskaatiovastuulle. Merkityksettömiä ne eivät konfiskaatiolainsäädännössä kuitenkaan ole.

RL 10:3:n laajennetussa hyötykonfiskaatiossa on yksi tähän ryhmään kuuluva tekijä. Konfiskaatio omaisuuden siirronsaaja-läheiseltä on mahdollinen, jos voidaan olettaa, että omaisuus on hänelle siirretty menettämisseuraamuksen tai korvausvelvollisuuden välttämiseksi. RL 10:6:n mukaan kolmannelle kuuluvaa, RL 10:4–5:n nojalla muutoin konfiskoitavaa omaisuutta ei saa yleensä konfiskoida. Konfiskaatio on kuitenkin mahdollinen siltä, jolle omaisuus on rikoksen tekemisen jälkeen siirretty, jos saaja on sen liittymisestä rikokseen tiennyt tai jos hänellä on ollut perusteltu syy sitä epäillä. Tällainen henkilö voidaan myös tuomita RL 10:8:n arvokonfiskaatioon, jos omaisuutta ei tavoiteta. Voidaan myös mainita RL 10:6 ja 8:ssä mainitut konfiskaatiomahdollisuudet, jos rikos on tehty omaisuuden omistajan suos-

tumuksin. Konfiskaatiota kohtuullistettaessa voi myös tässä käsitellyillä seikoilla olla merkitystä.

5.3 Oikeudenvastaisuus

Oikeudenvastaisuuteen kuuluu se, että vaikka tunnusmerkistö on täyttynyt, voi olla käsillä jokin muu peruste, jonka vuoksi teko ei ole oikeudenvastainen; kyse on oikeuttamisperusteista. Tällaisia perusteita ei RL 10 luvussa ole. Konfiskaatio voidaan kyllä jättää kokonaan tuomitsematta tai tuomita osittaisena RL 10:10:n nojalla, mutta kyse ei ole konfiskaatiovastuun edellytysten poispuotoamisesta vaan tietynlaisesta toimenpiteistä luopumisesta.

5.4 Syyllisyys

Syyllisyyteen kuuluvia seikkoja ovat syntyakeettomuus, tekijän alle 15 vuoden ikä ja anteeksiantoperusteet. Näiden osalta RL 10:1.2:ssa nimenomaan todetaan, ettei niillä ole konfiskaatiovastuun poistavaa vaikutusta. Tällaisella perusteella voi kuitenkin olla merkitystä harkittaessa menettämisseurauksen kohtuullisuutta.

6 ARVIOINTIA JA JATKOKEHITTELYÄ

Yhteenvedona voidaan todeta, ettei yhteisiä nimittäjiä juuri jää. Yllätyksenä tätä ei voi pitää, sillä konfiskaation eri lajit ja niiden tausta-ajatukset muodostavat kuitenkin melko heterogeeniset ryhmät.

Yleisestä konfiskaation rakenteesta voidaan puhua vain hyvin heikossa merkityksessä, toisin kuin rikoksen suhteen. Kaikkia lajeja koskee RL 10:1:n rikosedellytys. Objektiivisia tunnusmerkistötekijöitä kuuluu jokaiseen konfiskaatiolajiin, kullakin on omansa. Jos siis otetaan esiin rikosoikeudellisen konfiskaation ehkä yleisin määritelmä, rikokseen perustuva omaisuuden korvaukseton menettäminen valtiolle, huomataan, ettei juuri mitään lisäävää ole. Määritelmä on kuitenkin yhdessä kohdassa epätäydellinen. RL 10:1.2:n 1 kohdan mukaan syntyakeettoman tai alle 15-vuotiaan teko katsotaan myös konfiskaation perustavaksi rikokseksi. Muualla lainsäädännössä

taas tällaisen henkilön tekoa ei pidetä rikoksena, toisin kuin esimerkiksi Ruotsissa, jossa syyntakeettomuus tai rikosvastuun ikärajan täyttymättä jääminen on vain seuraamuskysymys. Sanottakoon selvyuden vuoksi, että em. momentin 2 ja 3 kohdat (anteeksiantoperuste, oikeushenkilön rangaistusvastuu anonyymin tekijän tilanteessa) näyttäisivät sinänsä mahtuvan rikoksen käsitteeseen ilman eri mainintaakin, joten kyse lienee vain selvennyksestä.

Yksi mahdollinen jatkokehitelmä olisi hyötykonfiskaation ja muiden konfiskaatiolajien erottaminen kahdeksi ryhmäksi alussa mainitulla tavalla. Tällöin yhteisiä nimittäjiä olisi helppo saada enemmän. Asiaa voidaan lyhyesti testata tavallista ja laajennettua hyötyä koskevien säännösten perusteella.

TAVALLINEN (RL 10:2)

LAAJENNETTU (RL 10:3)

Keneen konfiskaatio kohdistuu?

- | | |
|--------------------------|--|
| – tosiasiallinen hyötyjä | – sama (tai RL 10:3.1:ssa mainittu)
tai siirronsaaja-läheinen |
|--------------------------|--|

Millä edellytyksillä konfiskoidaan?

- | | |
|----------------------------------|---|
| – RL 10:1:n rikos tms., josta | – sama RL 10:3.1:n lisäksi
(yleinen edellytys) |
| | – ei-vähäinen rikollinen toiminta,
josta |
| – on saatu (syy-yhteys) | – on peräisin (syy-yhteys) |
| – taloudellista hyötyä (x määrä) | – omaisuus (erä x+y...) |

Mitä konfiskoidaan?

- | | |
|-----------------------------|-------------------------------|
| – hyöty arvona tai esineenä | – omaisuus (muttei sen arvoa) |
|-----------------------------|-------------------------------|

Hyötykonfiskaatioilla on siis useita yhteisiä nimittäjiä, joten yhteinen konfiskaatorakenne olisi luotavissa. Ongelmana kuitenkin on, että on varsin kyseenalaista, olisiko tällaisesta mitään hyötyä. Omasta puolestani pidän sitä oikeastaan vaarallisena, koska säännöksillä on olennaisia eroja, jotka saattaisivat hämärtä huonoin seurauksin. Yksityiskohtiin ei voida mennä, mutta joitain kriittisiä kohtia voidaan nostaa esiin.

Ensinnäkin rikosedellytys on rakenteeltaan erilainen säännöksissä, vaikka tästä kohdasta tuskin aiheutunee suuria hankaluuksia. Sitä vastoin on jo vaikea sanoa, onko syy-yhteys-vaatimus molemmissa konfiskaatioissa samanlainen. Se saattaa olla sitä, mutta oikeustila on vielä epäselvä. Nimenomaan laajennettu hyötykonfiskaatio on niin tuore ilmiö, että sen todellinen sisältö on vielä pitkälti määrittelemättä. Tästä syystä on myös vaikea sanoa, ovatko säännökset yhdenmukaiset siinä, keneen konfiskaatio kohdistetaan. Tavallisessa hyötykonfiskaatiossa tilanne on selvä, sillä konfiskaatio kohdistetaan todelliseen hyötyjään, vaikka RL 10:2:stä voi saada toisenkinlaisen kuvan. Sitä vastoin laajennetun hyötykonfiskaation suhteen tilanne on epäselvä: omaksutaanko sama lähtökohta vai käytetäänkö RL 10:3:n sanamuodon antamia mahdollisuuksia?

Tähän liittyy myös se, että laajennetussa hyötykonfiskaatiossa on omassa momentissaan säännelty omaisuuden siirtotilanteista (RL 10:3.2). Tästä löytyy kolme lisäedellytystä: omaisuus on siirretty, siirto on tapahtunut tarkoituksin välttää menettämisuraamus tai korvausvelvollisuus ja vastaanottaja on momentissa mainittu läheinen. Lisäksi RL 10:3.3:ssa säädetään, ettei omaisuutta voida konfiskoida, jos se on siirretty viisi vuotta ennen liipaisinrikoksen tekemistä. Siirtotilanteissa edellytykset ovat siis huomattavasti vaativammat kuin mitä edellä olevasta rinnakkaisesityksestä ilmenee.

Vastaava analyysi voitaisiin tehdä myös muiden konfiskaatiolajien suhteen, mutta vastaavat ongelmat koskisivat tätäkin tilannetta. Hyötykonfiskaatioiden rakenteet ovat kuitenkin lähtökohdiltaan varsin selkeät. Sitä vastoin muiden konfiskaatioiden osalta näin ei välttämättä ole. Yleisten oppien kehittäminen ei saa olla sillä tavalla itseriittoista, että niistä seuraa enemmän epäselvyyksiä ja harhaanjohtavuuksia kuin todellista hyötyä.

LÄHTEET

- Ailio, Erkki: *Esinekonfiskaatio Suomen rikosoikeudessa. Rikosoikeudellinen tutkimus*. Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen julkaisuja, A-sarja N:o 70. Helsinki 1964.
- Alkio, Paavo: *Tuomarin tehtävistä käräjillä*. Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen julkaisuja, B-sarja N:o 29. Porvoo 1948.
- Frände, Dan: *Den straffrättsliga legalitetsprincipen*. Juridiska föreningens i Finland publikationsserie, n:o 52. Ekenäs 1989.
- Frände, Dan: *Yleinen rikosoikeus*. Edita, Helsinki 2005.
- HE 80/2000. Hallituksen esitys Eduskunnalle menettämisuraamuksia koskevan lainsäädännön uudistamiseksi.

- LaVM 14/2001. Lakivaliokunnan mietintö HE 80/2000 johdosta menettämisseuraamuksia koskevan lainsäädännön uudistamiseksi.
- Linna, Tuula – Leppänen, Tatu: *Ulosottomenettely*. Talentum, Helsinki 2003.
- Matikkala, Jussi: *Tahallisuudesta rikosoikeudessa*. Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen julkaisuja, A-sarja N:o 263. Helsinki 2005.
- Menettämisseuraamukset. Rikoslakiprojektin ehdotus. *OLJ* 4/1996.
- Nuutila, Ari-Matti – Frände, Dan: *Rikosoikeuden yleiset opit. EIF IV*. Helsinki 1998, p. 559–561.
- Nuutila, Ari-Matti: Oikeustapauskommentti KKO 1999:89. Teoksessa Pekka Timonen (toim.): *KKO:n ratkaisut kommenttein II/1999*. Talentum, Helsinki 2000, s. 67–72.
- Nuutila, Ari-Matti: Menettämisseuraamuksia (RL 10 luku) koskevia vanhoja ja uusia ongelmia. Teoksessa Lahti, Raimo – Lappi-Seppälä, Tapio (toim.): *Rikosoikeudellisia kirjoituksia VII Pekka Koskiselälle omistettu*. Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen julkaisuja, A-sarja N:o 237. Helsinki 2003, s. 271–283.
- PeVL 33/2001. Lausunto lakivaliokunnalle HE 80/2000 johdosta menettämisseuraamuksia koskevan lainsäädännön uudistamiseksi.
- Rautio, Jaakko: *Hyötykonfiskaatiokanne*. WSOYpro, Helsinki 2006.
- Räty, Markku: Oikeustapauskommentti KKO 2004:73. *Defensor Legis (DL)* 2005, s. 178–182.
- Sisäasiainhallinnon vuosikertomus 2005 (Sisäministeriö).
- Sisäasiainhallinnon vuosikertomus 2004 (Sisäministeriö).
- Talousrikostutkinnan tila. Työryhmän loppumietintö. Sisäinen turvallisuus 37/2004. Sisäasiainministeriö 2004.
- Tapani, Jussi – Tolvanen, Matti: Lain vai perustelujen mukaan – pohdintoja rattijuopon ajoneuvon konfiskaatiosta. *DL* 2005, s. 1201–1212.
- Viljanen, Pekka: Rikoslain uuden 10 luvun mukaisesta hyödyn ja laajennetun hyödyn menettämisestä. *DL* 2002, s. 3–20.
- Viljanen, Pekka: Vielä rattijuopon auton konfiskoinnista. *DL* 2006, s. 370–381.
- Viljanen, Pekka: Voidaanko tai pitäisikö rattijuopon auto konfiskoida? *Lakimies* 2004, s. 493–501.
- Virolainen, Jyrki: *Rikosprosessioikeus I*. Pandecta, Rovaniemi 1998.

KESKEISIÄ TALOUSRIKOSSÄÄNNÖKSIÄ

Kirjanpitorikokset¹

1 KRIMINALISOINTIPERUSTEET

Taloudellisessa rikollisuudessa kirjanpitorikoksilla ja niitä koskevilla rangaistussäännöksillä on hyvin keskeinen asema. Nykyään kirjanpitorikokset ovat talousrikosten useimmin rikosoikeudenhoidossa esiintyvä rikostyyppi, koska kirjanpitorikos liittyy varsin usein myös muihin talousrikoksiin kuten verorikoksiin ja velallisen rikoksiin.² Taloudellisissa vaikeuksissa olevissa yrityksissä kirjanpidon laiminlyönnit ja virheet ovat hyvin tavallisia.³ Kirjanpitoa koskevilla velvollisuuksilla voi olla rikoksia ennalta estävää merkitystä. Muiden taloudellisten väärinkäytösten selvittäminen on niin ikään usein voimakkaasti riippuvainen asiassa saatavissa olevasta kirjanpidollisesta selvityksestä.⁴

Näin ollen on luonnollista, että lainsäätäjä on ottanut huomioon kirjanpidon olennaisen ja jatkuvasti kasvaneen merkityksen myös kirjanpitovelvollisuuden rikkomisen kriminalisointien muotoilussa. Kirjanpitorikoksia koskevia rangaistussäännöksiä on tiukennettu useaan otteeseen. Viimeisimpänä lainmuutoksena on talousrikossäännösten 1.4.2003 voimaan tulleeseen uudistukseen sisältynyt kirjanpitorikosten uusi sääntely. Yhtenä rangaistussäännösten tiukentamisen perusteena on ollut se, että lainkäyttäjä on ollut hidas

¹ Kirjoitusta koskevista asiantuntevista kommentaiteista lausumme kiitokset KTM Eino Mikkolalle ja Kät Kalevi Julkuselle.

² Kirjanpitorikosten määrä ylittää veropetosten ja velallisen rikosten määrän sekä poliisin tietoon tulleissa rikoksissa että tuomioistuinten ratkaisemissa rikosasioissa.

³ Esim. konkurssiasiamiehen toimistossa vuosina 1997–1998 tutkituissa sadassa rauenneessa konkurssissa erikoistarkastusten mukaan 64 prosentissa kirjanpitoa ei ollut laadittu lain ja hyvän kirjanpitotavan mukaisesti ja 40 prosentissa virheet olivat niin merkittäviä, että ne johtivat rikosilmoitukseen; ks. Mäkelä 2001, s. 56.

⁴ HE 66/1988 vp, s. 89–90 todetaan kirjanpidon kriminaalipoliittisesta merkityksestä, että huolellinen kirjanpito ehkäisee rikollisuutta, lisää rikosten ilmituloriskiä ja edistää rikosten selvittämistä.

soveltamaan edellä mainittuja lainsäätäjän kriminaalipoliittisia tavoitteita ja omaksumaan saman käsityksen kirjanpitorikosten moitittavuudesta.

Mainitussa viimeisessä lainmuutoksessa säädettiin kirjanpitorikokseen kokonaan uusi törkeä tekemuoto. Törkeän kirjanpitorikoksen rangaistusasteikko on rikoslaissa omaisuusrikoksissa tavanomainen neljästä kuukaudesta neljään vuotta vankeutta. Samalla luodun uuden perustekemuodon rangaistusasteikko on puolestaan sakosta kahteen vuotta vankeutta. Näin ollen aiemmasta, rikoslain yleisestä systematiikasta poikkeavasta sakosta kolmeen vuotta vankeutta ulottuneesta rangaistusasteikosta voitiin luopua. Lievä tekemuoto on edelleen kriminalisoitu kirjanpitolaissa kirjanpitorikkomuksena.

Uudistuksen esitöissä ilmenee edellä todettu tavoite ankaroittaa kirjanpitorikoksen rikosoikeudellista arviointia.⁵ Tämä on ollut kehityssuuntaukse-
na jo pidemmän aikaa. Kirjanpitorikoksen enimmäisrangaistusta korotettiin vuonna 1974 kuudesta kuukaudesta yhteen vuoteen vankeutta, vuonna 1991 kolmeen vuoteen vankeutta ja vuonna 2003 siis neljään vuoteen vankeutta. Hallituksen esityksessä mainituin tavoin myös tosiasiallinen rangaistuskäytäntö on ankaroitunut ja vankeusrangaistusten osuus kaikista tuomituista seuraamuksista on noussut. Rangaistuskäytäntö kirjanpitorikoksissa on silti ollut lievähkö verrattuna muihin talousrikoksia koskeviin tunnusmerkistöihin.⁶

Normaaliin kolmiportaiseen rangaistusasteikkoon siirtymistä olisi voitu perustella pelkästään lainsäädäntöteknisenä muutoksena. Esitöissä on kuitenkin arvioitu kirjanpitorikoksen rangaistuskäytäntöä laajemmin ja katsottu, että rangaistustasoa tulisi edelleen nostaa. Tätä on perusteltu erityisesti sillä, että kirjanpidon laiminlyömisellä, hävittämällä tai väärin pitämällä peitellään usein muita törkeitä rikoksia. Vaikka yksittäistapauksessa rangaistuksen mittaamista ei voida perustella toteen näyttämättömällä oletuksella muusta kirjanpitorikoksella peittelystä rikollisuudesta, ei rikoksentekijälle tulisi myöskään olla edullista ”valita” tunnusmerkistöä esimerkiksi hävittämällä kirjanpitoaineisto törkeän velallisen rikoksen selvittämisen estämiseksi.

Edellä mainittu tavoite on otettu huomioon myös tunnusmerkistöjen muo-
toiluissa. Kvalifioitujen törkeän tekemuodon kuvaus on melko lähellä aikaisemman kirjanpitorikoksen tunnusmerkistöä. Näin ollen huomattavan osan

⁵ HE 53/2002 vp, s. 5–6.

⁶ Yksittäisenä esimerkkinä voidaan mainita, että jäljempänä käsiteltävässä ratkaisussa KKO 2000:86 kirjanpidon laiminlyömisestä ja kaiken tosineiteaineiston hävittämisestä polttamalla tuomittiin rangaistukseksi 70 päiväsakkoa. Mittaamisesta ei tosin ollut kysymys ylemmissä oikeusasteissa.

teoista pitäisi tulla soveltamiskäytännössä arvioituiksi törkeinä kirjanpitorikoksina. Mikäli aikaisemmin kirjanpitorikoksen täyttäviksi katsottavat teot arvioitaisiin nyt laajamittaisesti uuden lain perustekomuodon mukaisiksi kirjanpitorikoksiksi, johtaisi tämä näissä tapauksissa enimmäisrangaistuksen laskemiseen kolmesta vuodesta kahteen vuoteen sekä syyteoikeuden vanhentumisajan lyhenemiseen kymmenestä vuodesta viiteen vuoteen. Tällöin lainmuutoksen vaikutus oikeuskäytäntöön voisi olla täysin päinvastainen lainsäätäjän tavoittelemaan lopputulokseen verrattuna eli tosiasiassa johtaa rangaistustason alenemiseen. Uusien säännösten soveltamiskäytännöstä saadut ensimmäiset kokemukset viittaavat siihen, että käytäntö on melko pitkälti ollut lainsäätäjän tavoitteiden mukainen.

2 KIRJANPITORIKOS JA LIEVEMMÄN LAIN PERIAATE

Kirjanpitorikoksissa joudutaan 1.4.2003 voimaan tulleen lainmuutoksen jälkeen usein harkitsemaan lievemmän lain periaatteen soveltamista. Samalla kun lainsäädäntöön lisättiin uusi törkeä kirjanpitorikos ja alennettiin tavallisen kirjanpitorikoksen rangaistusasteikkoa, poistettiin perustunnusmerkistöstä olennaisuusvaatimus. Arvioitaessa vanhan lain aikana tehtyä tekoa uuden lain voimassaoloaikana, on vertailussa otettava huomioon nämä molemmat muutokset ja suoritettava vertailu vanhan tunnusmerkistön ja molempien uusien tunnusmerkistöjen kesken.

Pääsääntöisesti uuden lain perustunnusmerkistö on lievemmän asteikkonsa vuoksi lievempi kuin vanhan lain mukainen tunnusmerkistö. Mikäli vanhan lain aikana tapahtunut ja vanhan kirjanpitorikoksen täyttävä menettely ei toteuta uuden törkeän kirjanpitorikoksen tunnusmerkistöä, sovelletaan tapaukseen uuden lain mukaista kirjanpitorikosta.

Lainmuutoksen tavoitteet sekä vanhan kirjanpitorikoksen ja uuden törkeän kirjanpitorikoksen melko pitkälle yhtenevät tunnusmerkistöt huomioon ottaen on kuitenkin ilmeistä, että huomattavassa osassa tapauksia arvioinnissa päädytään siihen, että vanhan lain aikana tapahtunut menettely täyttää uuden törkeän kirjanpitorikoksen tunnusmerkistön.

Näissä tilanteissa lievemmän lain periaatetta ei tule soveltaa siten, että sovellettavaksi rangaistussäännökseksi katsottaisiin lievimpänä uuden lain mukainen tavallinen tekomuoto, jossa rangaistusmaksimi on laskenut kolmesta kahteen vuoteen vankeutta. Uuden ja vanhan lain ankaruutta koskeva

vertailu tulee suorittaa arvioiden kumpaakin lakia kokonaisuutena. Rikoslain yleisen osan esitöissä todetaan, ettei sellainen menettely ole mahdollinen, että uudesta ja vanhasta laista valittaisiin lievimmät piirteet. Poikkeuksena tästä lausutaan ainoastaan, että rikoslainsäädännön muuttuessa sekä yleisten säännösten että tietyn rangaistussäännöksen osalta, saattaa tulla sovellettavaksi toiselta kohdin vanha ja toiselta kohdin uusi laki.⁷

Uusi laki on edellä mainituissa tilanteissa ankarampi törkeän tekemuodon käsittämän rangaistusasteikon vuoksi, joten tapaukseen tulee lievempänä sovellettavaksi vanhan lain kirjanpitorikossäännös. Kirjanpitorikosten asteikkokorotusten ja esitöiden nimenomaisten lausumien mukaisesti suhtautuminen näiden rikosten moitittavuuteen on muuttunut ankarammaksi.⁸

Syyksiluettavan menettelyn tulee aina täyttää sekä tekoaikana voimassa ollut että tuomitsemishetkellä voimassa oleva tunnusmerkistö. Uusi kirjanpitorikossäännös on tunnusmerkistöltään aiempaa rangaistussäännöstä hie-
man suppeampi. Uuden perustekomuodon osalta vanhan lain sisältämä olennaisuusvaatimus voi tietyissä poikkeuksellisissa tilanteissa merkitä sitä, että vastaajan kannalta vanha tunnusmerkistö on tosiasiallisesti lievempi kuin uuden lain kirjanpitorikos. Vertailu suoritetaan konkreettisen tapauksen olosuhteiden perusteella. Tällöin saatetaan olennaisuusvaatimuksen nojalla katsoa, ettei tietty menettely täyttänyt tekoajankohtana lainkaan kirjanpitorikoksen tunnusmerkistöä, vaikka se tuomitsemishetkellä sen täyttäisi. Lievemmän lain periaatteen mukaisesti kirjanpitorikosta ei voida tällöin syyksilukea. Olennaisuusarviointiin perustuva erotelu on siinä määrin hienojakoinen, että tämä tulkinta tullee kuitenkin kysymykseen vain harvoin.

Rangaistussäännöksen muuttamisella ankarammaksi on vaikutuksia myös rikoksen yksiköimisessä. Kirjanpitorikos on tyypillisesti teko, jossa useammalle vuodelle ajoittuva menettely voidaan yksiköidä yhdeksi rikokseksi. Törkeän kirjanpitorikoksen täyttävä tekijän toiminta tai laiminlyönnit ovat voineet tapahtua osaksi ennen uuden rangaistussäännöksen voimaantuloa 1.4.2003 ja osaksi sen jälkeen. Ehdoton edellytys törkeän tekemuodon syyksilukemiselle on, että 1.4.2003 jälkeen tapahtunut menettely täyttää uuden törkeän kirjanpitorikoksen tunnusmerkistön. Tämän ohella on vielä ratkaistava, voidaanko ennen uuden rangaistussäännöksen voimaantuloa tapahtunut menettely syyksilukea osana uuden lain aikana toteutunutta törkeää kirjanpitorikosta.

⁷ HE 44/2002 vp, s. 37, OLJ 5/2000 s. 39, samoin HE 66/1988 vp, s. 190.

⁸ HE 53/2002 vp, s. 17.

Sinänsä on mahdollista, että eri rikoksena vain lievemmän rikosnimikkeen täyttävä menettely voi tulla laajemman kokonaisuuden osaksi yksiköitynä sisällytetyksi ankaramman rangaistussäännöksen alaisuuteen.⁹ Samoin on pääsääntöisesti tulkittava täytetyn teon ja kvalifioitun yrityksen välistä suhdetta. Myös syyteoikeuden vanhentumisessa käsitellään yhdeksi rikokseksi yksiköityjä osatekoja yhtenä kokonaisuutena, jonka vanhentumisaika alkaa viimeisestä osateosta.¹⁰ Tällöin voidaan syyksilukea sellaisia menetteilyjä, jotka olisivat itsenäisinä tekoina jo vanhentuneita.

Tästä huolimatta perustelluimmalta tulkinnalta näyttää, ettei vanhan lain aikana tapahtunutta tekoa voida tuomita osana törkeää kirjanpitorikosta. Rikoksen tekohetkeä on tulkittu eri tavalla syyteoikeuden vanhentumisessa ja lievemmän lain periaatetta sovellettaessa.¹¹ Yhden rikoskokonaisuudenkin osalta ennen lainmuutosta tapahtuneen menettelyn syyksilukeminen törkeänä kirjanpitorikoksena ei perustuisi tekohetkellä voimassa olleeseen lakiin. Sitä voitaneen pitää laillisuusperiaatteeseen sisältyvän taannehtivuuskiellon vastaisena. Näin ollen lainmuutoksen molemmille puolin ajoittuva menettely tulisi ensisijaisesti yksiköidä yhdeksi vanhan lain kirjanpitorikossäännöksen nojalla tuomittavaksi teoksi. Mahdollista on myös jakaa se kahdeksi eri rikokseksi, joista vanhan lain aikana tapahtunut tuomitaan vanhan kirjanpitorikossäännöksen mukaan ja uuden lain aikana tapahtunut törkeänä kirjanpitorikoksena. Useammaksi teoksi yksiköiminen on kuitenkin vastaajan kannalta ankarampi vaihtoehto.

Oikeuskäytäntö ei ole tämän kysymyksen osalta yhtenäinen. Edellä esitetystä tulkintasuosituksesta poiketen esimerkiksi ratkaisuissa Kouvolan hovioikeus 27.1.2005 nro 112 ja 28.2.2006 nro 305 hovioikeus on katsonut riittäväksi, että rikos on osaksi tehty uuden lain aikana ja tuominnut koko tekoajan osalta yhdestä törkeästä kirjanpitorikoksesta.

Lievemmän lain periaatteen soveltamista kirjanpitorikoksessa koskeva tulkintakysymys on myös se, miten aineellisen kirjanpitolainsäädännön muutokset tältä osin arvioidaan. Kun kirjanpitorikos saa merkittäviltä osin sisältönsä kirjanpitolaista ja -asetuksesta, on siinä blankorangaistussäännöksen piirteitä.¹² Blankorangaistussäännöksen perusteena olevien substanssi-

⁹ Ks. esim. KKO 1996:42 maksuvälinepetoksen osalta.

¹⁰ Näin esim. verorikkomuksen osalta KKO 1995:137 ja velallisen epärehellisyyden osalta KKO 2000:108.

¹¹ Frände 2005, s. 47, HE 66/1988 vp, s. 189, HE 44/2002 vp, s. 37, Lahti 1991, s. 874.

¹² Tätä on problematisoinut mm. Pirjatanniemi 2001, s. 187.

säännösten muutoksiin ei puolestaan ole yleensä sovellettu lievemmän lain periaatetta.¹³ Kirjanpitovelvolliselta vaadittavaa menettelyä koskevat muutokset, esimerkiksi tilinpäätöksen laatimista tai kirjausten määräaikoja koskevien säännösten muuttaminen, eivät osoita muuttunutta suhtautumista tekoaikana voimassa olleen säännöksen rikkomisen rangaistavuuteen.¹⁴ Näin ollen kirjanpitorikoksen toteutuminen on arvioitava tekohetkellä voimassa olleen kirjanpitolainsäädännön mukaisesti.

3 KIRJANPITORIKOKSEN YKSIKÖINTI

Edellä on jo käsitelty kirjanpitorikoksen yksiköintiä lievemmän lain periaatteen ja taannehtivuuskiellon kannalta. Yleisemmin voidaan yksiköinnin osalta todeta, että kirjanpitovelvollisella on jatkuva ja keskeytymätön velvollisuus huolehtia toimintansa kirjaamisesta. Velvollisuus laatia määräajoin tilinpäätös ei katkaise kirjanpitovelvollisuuden jatkuvuutta. Kirjanpitovelvollisuuden sanotun kaltainen luonne vaikuttaa kirjanpitorikoksen yksiköintiin siten, että ns. luonnollisen katsantotavan¹⁵ nojalla voidaan näissä tunnusmerkistöissä päätyä usein laajojenkin kokonaisuuksien yksiköintiin yhdeksi rikokseksi.

Ajallisessa (pituussuuntaisessa) yksiköinnissä on luonnollista arvioida peräkkäisiä tilikausia yhtenä rikoksena, mikäli kysymyksessä on samantyyppinen kirjanpitovelvollisuuden rikkominen. Erityisesti kirjanpitovelvollisuuden laiminlyönti on yleensä tilikauden vaihtumisesta huolimatta luonteeltaan samankaltaista. Kirjausten ja tilinpäätösten laatimisen laiminlyönnit on syytä katsoa peräkkäisillä tilikausilla yhdeksi rikokseksi. Sama tulkinta sopii myös sellaisiin virheellisiin tai harhaanjohtaviin kirjauksiin, jotka koske-

¹³ Rikoslain 3 luvun 2 §:n 4 momentin mukaan teon rangaistavuus arvioidaan tekohetkellä voimassa olleiden säännösten tai määräysten perusteella, jos rikossäännös saa täsmällisen sisältönsä muualta laista tai sen nojalla annetuista säännöksistä tai määräyksistä, jollei laissa ole toisin säädetty tai jollei uusi sääntely osoita suhtautumisen teon rangaistavuuteen muuttuneen; ks. LaVM 28/2002 vp, s. 17.

¹⁴ Esim. ratkaisussa Itä-Suomen hovioikeus 17.5.2005 nro 555 todettiin nimenomaisesti, että muiden kuin käteismaksujen kirjaamisen määräajan pidentäminen kahdesta neljään kuukauteen ei ollut sellainen lievennys, jonka osalta olisi sovellettava tekoajan lain asemesta uutta lakia.

¹⁵ Oikeuskäytännössä sovellettu kriteeri, mm. ratkaisuissa KKO 1994:67 ja 1997:117.

vat selvästi samanlaista virhetyyppiä tai vuodesta toiseen jatkuvaa virheelistä kirjausta. Kirjanpitovelvollisen motivaatiotausta on tällöin yleensä sama. Laiminlyöntejä tai virheitä sisältävien tilikausien väliin ajoittuva virheetön tilikausi katkaisee menettelyn yksiköinnin kannalta eri kokonaisuuksiksi.

Kirjanpitoon kirjatut väärät yksittäiset tiedot voivat luonnollisesti olla myös toisistaan riippumattomia. Niillä ei välttämättä ole asiallista yhteyttä eivätkä ne tällöin myöskään yleensä nojautu yhtenäiseen motivaatioperustaan ja rikoksentekopäätökseen.¹⁶ Tällaiset virheet voidaan yksiköidä tilikausittain eri rikoksiksi. Periaatteessa ne voisivat muodostaa jokainen oman rikoksensa tilikauden sisälläkin, mutta käytännössä on useimmiten sovellettu tilikausikohtaista yksiköintiä. Luonnollisen tekokokonaisuuden on katsottu muodostuvan tilikauden aikana tehdyistä virheellisistä kirjauksista.

Tätä voi jossain määrin perustella myös sillä, että juoksevan kirjanpidon virheiden merkitys näkyy pääsääntöisesti vielä tilinpäätöksessä. Kun tunnusmerkistö on toteutunut välittömästi virheellisen kirjauksen merkitsemisellä kirjanpitoon, ei edellä sanottu ole sinänsä painava argumentti tilikausikohtaisen yksiköinnin puolesta. Ajallisesti lähekkäin saman tilikauden aikana tapahtuneissa virheellisissä kirjauksissa on kuitenkin myös motivaatiotausta usein yhtenevä.

Ratkaisussa KKO 2004:33 korostettiin kirjanpitovelvollisuuden jatkuvuutta. Kahdelle peräkkäiselle tilikaudelle ajoittunut kirjanpitovelvolliselle yhtiölle kuulumattomien palkkamenojen kirjaaminen yksiköitiin yhdeksi rikokseksi. Rikoksen vanhentumisaika alkoi jälkimmäisen tilinpäätöksen alkikirjoituspäivästä. Kirjanpitorikoksen tunnusmerkistö sinänsä täyttyy virheellisen kirjauksen tekohetkellä, kuten hovioikeuden tuomiossa eri mieltä ollut jäsen totesi, mutta virheen sisältyessä tilinpäätökseen teko jatkuu tilinpäätöksen laatimiseen saakka.¹⁷ Henkilöstökulujen kirjaamistapa oli jutussa jatkunut yhtenäisenä ja menettelyn tavoitteena oli ollut tuloksen heikentäminen.

Ajallisesti rajoitettu, saman tai samojen tekijöiden kirjanpitorikoksen täytävä toiminta saattaa tapahtua useamman yhteisön puitteissa taikka osaksi esimerkiksi ammatinharjoittamisessa. Kirjanpitorikosten (poikittaissuuntainen) yksiköinti nojautuu tällöin kirjanpitovelvollisen käsitteeseen. Jokainen

¹⁶ Rikoksen yksiköintiperusteista yleisemmin ks. esim. Frände 2005, s. 313–316, Nuutila 1997, s. 378 ss.

¹⁷ Jos virhe korjataan tilikauden aikana, rikoksen teko aika on väärän kirjauksen tekemisen ja sen korjaamisen välinen aika; ks. Sahavirta 2004, s. 232.

oikeushenkilö muodostaa oman oikeussubjektinsa ja kirjanpitovelvollisuuden vastaiset menettelyt on perusteltua yksiköidä kirjanpitovelvollisittain.

Edellä sanottu on perusteltua silloinkin, kun kirjanpitovelvollisten kesken on kiinteä taloudellinen yhteys, joka on vaikuttanut myös niiden edustajien menettelyyn. Usein esimerkiksi läheisyhtiöiden kesken tehdyt järjestelyt edellyttävät tietyn kirjaustavan soveltamista kaikissa järjestelyyn osallistuneissa yhtiöissä. Näissä tilanteissa selkeästi yhteinen motivaatioperusta voi puoltaa yksiköintiä yhdeksi rikokseksi, mutta pääsääntöisesti lähtökohtana tulee tällöinkin pitää jokaisen kirjanpitovelvollisen toiminnassa tehdyn rikoksen yksiköintiä omaksi teokseen. Kirjanpidon perustehtävä on pitää kunkin talousyksikön liiketapahtumat erillään muiden talousyksiköiden liiketapahtumista. Oikeuskäytännössä on mm. ns. valmisyhtiöiden perustamisissa tapahtuneet kirjanpitovelvollisuuden rikkomiset yksiköity yhtiöittäin eri rikoksiksi.

4 KIRJANPITOVELVOLLISUUS JA TEKIJÄASEMA

Kirjanpitorikokseen tekijänä voi syyllistyä kirjanpitovelvollinen tai kirjanpitovelvollisen edustaja. Kirjanpitovelvollisia Suomessa ovat kaikki, jotka harjoittavat liike- tai ammattitoimintaa. Harjoitetun toiminnan luonteesta riippumatta kirjanpitovelvollisia ovat aina mm. osakeyhtiöt, avoimet ja kommandiittiyhtiöt sekä yhdistykset. Kirjanpitovelvollisuus alkaa, kun liike- tai ammattitoimintaa ryhdytään harjoittamaan. Osakeyhtiön osalta ensimmäinen tilikausi alkaa kuitenkin perustettavan yhtiön osakkeiden merkintäpäivästä ja osuuskunnan osalta perustamiskirjan allekirjoituksesta.¹⁸

Liiketoimintana pidetään jatkuvaa tuotanto- tai palvelutoimintaa, jota harjoitetaan voitontavoittelun tarkoituksessa riskillä, että suoritteiden myynti tai tuotannontekijöiden ja rahoituksen saanti eivät aina markkinatekijöiden muutoksista johtuen toteudu suunnitelluin tavoin (KILAn lausunto 1994/1275). Ratkaistavana olevissa tilanteissa harkitaan tapauskohtaisesti onko tietty toiminta liiketoimintaa ja onko toiminnan harjoittaja siitä kirjanpitovelvollinen.

Kirjanpitolautakunta on esimerkiksi katsonut, että yksityishenkilö, joka oli vuosina 1994–1997 käynyt myyntihinnoiltaan 1–6 miljoonaan markkaan nousevaa arvopaperikauppaa, ei ollut harjoittanut liiketoimintaa. Arvopape-

¹⁸ Ks. KILA 2005/1757. Jos osakeyhtiö tai osuuskunta ottaa vastatakseen sen lukuun ennen perustamista tehdyistä toimista, tulee nämä toimet kirjata syntyhetkensä mukaisesti.

rikauppa oli hänen sivutoimensa, hänellä ei ollut toimintaa varten toimitiloja tai toiminimeä eikä pörssikaupan luonteen vuoksi asiakaskuntaa. Toiminta ei ollut suuntautunut ulospäin eikä tuotantovälineiden hankkimisesta ollut aiheutunut riskiä, koska niitä ei ollut (KILA 2000/1630). Taulujen maalaa- mista ja myyntejä ei pidetty lausunnossa KILA 2003/1697 tarkemmin kuva- tuissa olosuhteissa kirjanpitovelvollisena ammatti- tai liiketoimintana, kun toiminta oli kokonaisuudessaan melko vähäistä.

Liiketoiminnaksi katsottiin kuitenkin toisaalta yksityishenkilön harjoitta- ma autokauppa, jossa henkilö osti autoliikkeistä ajoneuvoja ja myi 1–2 au- toa kuukaudessa ansaintatarkoituksessa eteenpäin. Toiminta suuntautui ulos- päin, koska henkilö aktiivisesti tavoitteli lehti-ilmoituksilla asiakkaita sekä etsi ja välitti näille autoja. Toimintaan liittyi taloudellinen riski, joka ei ollut vähäinen (KILA 2001/1663). Vastaava rikosoikeudellinen tulkinta ilmenee esimerkiksi Vaasan hovioikeuden tuomiossa 24.5.2005 nro 755. Vastaaja oli n. neljän vuoden aikana hankkinut, kunnostanut ja myynyt edelleen yhteen- sä 74 vähäarvoista käytettyä autoa. Toiminta katsottiin kirjanpitovelvolli- seksi liike- tai ammattitoiminnaksi ja vastaaja tuomittiin rangaistukseen kir- janpitorikoksesta. Käräjäoikeus totesi päätöspäätöseläisyyksissään pitävänsä us- kottavana, ettei vastaaja ollut ymmärtänyt olevansa toiminnastaan kirjanpi- tovelvollinen. Tämä ei kuitenkaan kummankaan oikeusasteen mukaan muo- dostanut kieltoerehdystä.

Sanotut tulkinnat osoittavat osaltaan sen, että kirjanpitovelvollisuuteen ja sen nojalla kirjanpitorikoksen tunnusmerkistöön sisältyy oikeudellisesti voi- makkaasti arvostuksenvaraisia käsitteitä. Nämä voivat olla rikosoikeudelli- sessä arvioinnissa laillisuusperiaatteen kannalta ongelmallisia. Tällaiset nor- matiiviset käsitteet vaikeuttavat sen ennakoimista, millainen menettely kat- sotaan rangaistavaksi. Toisaalta oikeudellista arviointia koskeva selonotto- velvollisuus voidaan asettaa sitä korkeammaksi, mitä laajamittaisemmasta ja järjestäytyneemmästä toiminnasta on kysymys.

Kirjanpitolain 1 §:n mukaan jokainen joka harjoittaa liike- tai ammattitoi- mintaa Suomessa on kirjanpitovelvollinen. Säännös koskee myös niitä ulko- maalaisia, jotka harjoittavat jatkuvasti ko. toimintaa Suomessa olevasta kiin- teästä toimipaikasta (KILA 1994/1275). Ratkaisevaa ei näin ollen ole se, onko yhtiö rekisteröity Suomessa vai ulkomailla vaan se, onko yhtiöllä Suo- messa kiinteä toimipaikka.¹⁹ Kiinteän toimipaikan käsite on tulkinnanvarai- nen. Em. lausunnon mukaan epäitsenäinen edustaja, jolla on oikeus solmia

¹⁹ Kiinteän toimipaikan käsitteestä verotuksessa ks. TVL 13a § ja ArvonlisäveroL 11 §.

sopimuksia ulkomaisen yrityksen nimissä, muodostaa kiinteän toimipaikan. Sen sijaan lausunnossa ei katsota liiketoiminnan harjoittamisen itsenäisen edustajan välityksellä yksin synnyttävän kiinteää toimipaikkaa.

Konsernin emoyhtiö on lisäksi velvollinen laatimaan ja sisällyttämään tilinpäätökseensä konsernitalinpäätöksen kirjanpitolain 6 luvun 1 §:stä tarkemmin ilmenevin edellytyksin.²⁰ Suomalaisen emoyhtiön on siten tilinpäätöksessään otettava huomioon myös ulkomaisten tytäryhtiöidensä toiminta.

Konkurssipesän pesänhoitaja on kirjanpitovelvollinen velallisen liiketoiminnasta, jota konkurssipesä jatkaa. Uudessa konkurssilaissa on asetettu pesänhoitajalle myös rajoitettu velvollisuus saattaa velallisen kirjanpito valmiiksi konkurssin alkamiseen saakka. Lisäksi pesänhoitaja vastaa konkurssivelallisen aiempaa toimintaa koskevan kirjanpitoaineiston säilyttämisestä. Ratkaisussa KKO 1998:39 katsottiin, ettei ollut laillisuusperiaatteen vastaista ulottaa rangaistusvastuuta (tuottamuksellisesta) kirjanpitorikoksesta konkurssipesän uskottuun mieheen. Kirjanpitovelvollisuus sisältää liiketapahtumisen kirjaamisen ja tilinpäätöksen laatimisen ohella myös kirjanpitoaineiston säilyttämisen, joten uskottu mies oli rikosoikeudellisessa vastuussa hallintoaikanaan tapahtuneesta, törkeästä tuottamuksesta johtuneesta kirjanpitoaineiston katoamisesta.

Yhteisöt ovat kirjanpitolain 1 §:n mukaan aina kirjanpitovelvollisia, joten niiden toiminnan luonteella tai määrällä ei ole merkitystä arvioitaessa niiden velvollisuutta kirjata liiketapahtumia tai laatia tilinpäätöksiä.

Kirjanpitolakia ei sovelleta julkisyhteisöön eikä maatilatalouteen. Tosin kuntalain 67 §:n mukaan kunnan kirjanpitovelvollisuudesta, kirjanpidosta ja tilinpäätöksestä on sen lisäksi mitä kuntalaissa säädetään, soveltuvin osin voimassa mitä kirjanpitolaissa säädetään.²¹ Maa- sekä metsätalouden harjoittaja on toiminnastaan verotusta koskevien säännösten nojalla muistiinpanovelvollinen.²² Näissä muistiinpanoissa sovelletaan mm. kassaperiaatetta, mikä mahdollistaa verotuksellisten seikkojen huomioon ottamisen jaksotuksessa. Jos maatilataloutta harjoittaa yhteisö tai säätiö, se on toiminnastaan kuitenkin kirjanpitovelvollinen.

²⁰ Konsernitalinpäätöksen laatimisvelvollisuudesta ja sisällöstä esim. Havukainen 2006a, s. 335 ss., Järvinen – Prepula – Riistama – Tuokko 2002, s. 29–38.

²¹ Rikosoikeudellisena vastuuna voi tällöin tulla kysymykseen mm. virkarikos.

²² Verohallituksen päätöksessä muistiinpanovelvollisuudesta ja muistiinpanoista (22.12.1995/1807) säädetään sanotun velvollisuuden sisällöstä. Ks. Ossa 2002, s. 19–20 ja 85–86.

5 VASTUUN KOHDENTAMINEN KIRJANPITORIKOKSISSA

Kirjanpitovelvollisen edustaja on se, jolle säännösten mukaan kuuluu velvollisuus hoitaa yhteisön kirjanpitoa tai jolle kirjanpidon pitäminen on uskottu. Sääntelyn yksityiskohtaisuudessa on eroja. Osakeyhtiölain mukaan hallituksen on huolehdittava siitä, että kirjanpidon ja varainhoidon valvonta on asianmukaisesti järjestetty (uuden osakeyhtiölain 6 luvun 2 §:n 1 momentti ja aiemman lain 8 luvun 6 §:n 2 momentti). Jos yhtiöllä on toimitusjohtaja, on tämän huolehdittava siitä, että kirjanpito on lain mukainen ja varainhoito luotettavalla tavalla järjestetty.

Hallituksella on siten yleinen valvontavastuu ja toimitusjohtajalla vastuu juoksevan kirjanpidon yksityiskohtaisemmasta järjestämisestä ja sen valvonnasta. Vastuuta ei voi keskinäisin sopimuksin häivyttää siten, ettei sitä jäisi sanotuille orgaaneille lainkaan. Ratkaisu KKO 2001:85 koski tällaista tapausta, jossa kahdesta osakeyhtiön hallituksen jäsenestä toinen oli myös yhtiön toimitusjohtaja. Hallituksen jäsen vetosi korkeimmassa oikeudessa siihen, että hän oli sopinut toimitusjohtajana toimivan hallituksen jäsenen kanssa tämän huolehtivan yhtiön kirjanpidosta. Väitetty sopimus ei voinut vapauttaa hallituksen jäsentä vastuusta kirjanpidon laiminlyönnistä, koska hänen oli tullut valvoa toimitusjohtajan toimia kirjanpidon järjestämisessä.

Tehtävien jakamisella ja delegoimisella voi tietyin edellytyksin olla merkitystä rikosoikeudellisessa arvioinnissa, mutta nämä toimenpiteet eivät pääsääntöisesti vapauta kokonaan valvontavastuusta.²³

Ulkopuolisen tilitoimiston puolesta asiakkaiden kirjanpidon oikeellisuudesta vastaa henkilö, joka on vastuussa toimeksiannon asianmukaisesta toteuttamisesta. Tilitoimistossa työskentelevä kirjanpitäjä, joka mekaanisesti tekee vain pyydettyt kirjaukset, voi yleensä olla vain avunantaja kirjanpitorikokseen. Tämäkin rikosoikeudellinen vastuu edellyttää selvää poikkeamista lainmukaisesta menettelytavasta.²⁴ Vastaavasti on arvioitava kirjanpitovelvollisen palveluksessa olevan epäitsenäisen kirjanpitäjän vastuuta. Itsenäisen toimeksiannon nojalla kirjanpitoa hoitava kirjanpitäjä vastaa sen sijaan itse omasta toiminnastaan ja voi olla tekijänvastuussa ainakin silloin, kun

²³ Tehtävien ja toimivaltuuksien delegoinnin rikosoikeudellisesta arvioinnista ks. esim. Nuutila 1997, s. 137–138.

²⁴ Vento 2005, s. 27 ja 29.

toimeksiantoon sisältyy päätösvaltaa kirjanpitovelvollisen taloushallinnosta ja kirjanpidosta.²⁵

Rikosvastuun kohdentamisen kannalta vaikeita tulkintatilanteita saattaa esiintyä mm. niissä tapauksissa, joissa kirjanpitoa koskevan toimeksiannon on vastaanottanut isompi tilitoimisto, jossa kirjaukset on puolestaan varsin itsenäisesti suorittanut tilitoimiston palveluksessa oleva ammattitaitoinen kirjanpitäjä. Tällöin tilitoimiston edustajalla on toimeksiannon vastaanottaneena valvontavelvollisuus sen asianmukaisesta suorittamisesta, muttei välttämättä tietoisuutta konkreettisesta kirjausmenettelystä. Kirjaukset suorittaneella kirjanpitäjällä on vastuu omista toimenpiteistään eikä siviilioikeudellinen esimiehen käskykään lievennä hänen rikosoikeudellista vastuutaan omasta menettelystään. Tällaisella epäitsenäisellä kirjanpitäjällä ei kuitenkaan ole tekijäasemaa, ellei hänen menettelynsä täytä suorastaan tosiasiallista toimimista kirjanpitovelvollisen puolesta.

Kirjanpitovelvolliselle kuuluu asianmukaisen aineiston toimittaminen kirjanpitäjälle ja kirjanpitovelvollisella on myös viimekädessä päätösvalta kirjausmenettelystä. Mikäli kirjanpitovelvollinen ei toimita itsenäiselle kirjanpitäjälle säännösten mukaisen kirjanpidon laatimisen edellyttämää aineistoa, tulee kirjanpitäjän laiminlyönnin jatkuessa lopettaa toimeksianto rikosoikeudellisesta vastuusta vapautuakseen. Mitä pitempään ja mahdollisesti useamman tilikauden ajan laiminlyönnit ovat kestäneet, sitä todennäköisemmin kirjanpitäjän menettelyn voidaan katsoa edistävän kirjanpitovelvollisen kirjanpitorikosta. Kirjanpitovelvollisen mahdollisesti antamien lainvastaisten kirjausohjeiden noudattaminen voi välittömästi täyttää osallisuuden kirjanpitorikokseen.

Helsingin hovioikeuden ratkaisussa 10.4.2003 nro 1069 oli kysymys laajan ja kokonaisvaltaisen toimeksiannon saaneen tilitoimiston edustajan vastuusta. Hovioikeus katsoi, ettei kirjanpitovelvollisen yhtiön edustajien tekemien huomattavien nostojen kirjaaminen osakaslainoiksi ollut kirjaamishetkellä väärä kirjaus. Tilitoimiston edustajalle syntyi kuitenkin nostojen jatkuessa erityinen syy epäillä nostojen takaisinmaksutarkoitusta. Yhtiö laiminlöi julkisoikeudellisia maksuja eikä sillä ollut todellista osingonjakokykyä osakaslainojen takaisinmaksuun. Tilitoimiston edustajan olisi tullut selvit-

²⁵ Vento 2005, s. 27–29. Ks. myös OM LaVO 5/1984, s. 157. HE 66/1988 vp, s. 90 todetaan itse kirjanpitovelvollisen saattavan jäädä kokonaankin rangaistusvastuun ulkopuolelle. Päätösvalan rajojen tarkempi selvittäminen ja arvioiminen on kuitenkin käytännössä usein vaikeaa.

tää rahanostojen todellinen luonne ja oikaista nostoista tekemänsä kirjausmerkinnät vastaamaan yhtiön edustajien todellista tarkoitusta pitää varat itsellään. Tilitoimiston edustajan syyksi luettiin kirjanpitorikos.

Toisaalta esimerkiksi ratkaisussa Helsingin hovioikeus 30.6.2004 nro 2581 osakeyhtiön edustaja tuomittiin kirjanpitorikoksesta, kun hän oli laiminlyönyt esittää selvityksen yhtiöstä suorittamistaan nostoista kirjanpidon hoitaneelle tilitoimistolle, jolloin nostot olivat tulleet merkityiksi tosiasioita vastaamattomasti kassatilille. Todistajana kuultu tilitoimiston edustaja oliertonut saaneensa kuulla kirjanpitäjältä puuttuneista tositteista. Hän ei ollut antanut kirjanpitäjälle kirjausohjeita, mutta oli saattanut selvittää vastaajalle, että nostot kirjataan muun selvityksen puuttuessa kassaan. Jutussa on syytteen kohdistamiseen yksinomaan kirjanpitovelvollisen edustajaan saattanut vaikuttaa edellä mainittu rikosoikeudellisen vastuun tulkinnanvaraisuus tilanteissa, joissa kirjanpidon hoitamista koskevan toimeksiannon vastaanottajana on tilitoimiston edustaja ja konkreettiset kirjaukset on tehnyt tilitoimiston palveluksessa oleva kirjanpitäjä. Ongelmalliselta silti vaikuttaa tilitoimiston edustajan kuuleminen todistajan asemassa tilanteessa, jossa kirjaukset kassaan ovat olleet selvästi vääriä ja harhaanjohtavia.

Kirjanpitorikoksen tekemiseen yllyttäneiden tai siinä avustaneiden menettely arvioidaan yleisten osallisuusoppien mukaisesti. Esimerkiksi tilintarkastaja, joka tilikauden aikana tai tilinpäätöstä laadittaessa konsultoi kirjanpitovelvollista kirjausmenettelystä, saattaa joutua vastaamaan lainvastaisista neuvoistaan yllyttäjänä. Tilintarkastajan vastuuta avunantajana rajoittaa se, että menettelyn tulee tapahtua ennen rikoksen täytäntöönpanotoimintaa tai viimeistään sen aikana. Tiettyä tilikautta koskeva tilintarkastajan menettely saattaa kuitenkin edistää seuraavallakin tilikaudella tapahtuvaa kirjanpitorikosta.

Rikostorjunnan näkökulmasta on syytä korostaa, että asianmukaisesti hoidetulla tilintarkastuksella sekä ammattitaitoisten kirjanpitäjien suorittamalla neuvonnalla on merkittävä vaikutus kirjanpitorikosten ennalta estämisessä.²⁶

Aikaisemmin oikeuskirjallisuudessa on katsottu, että kirjanpitorikos on erikoisrikos, johon voi syyllistyä ainoastaan henkilö, jolla on lain edellyttämä asema.²⁷ Kirjanpitorikoksen osalta se on käytännössä merkinnyt vaatimusta tekijän yhtiöoikeudellisesta asemasta silloin, kun kirjanpitovelvollinen on yhteisö.

²⁶ Tähän nähdn tilintarkastuslain uudistamishdotuksissa esitetty tilintarkastuspakon poistaminen pieniltä osakeyhtiöiltä olisi ongelmallista. Ks. esim. Koponen 2005, s. 19 ss. ja esityksistä tilintarkastustyöryhmän raportti, s. 85–102 sekä HE 194/2006 vp.

²⁷ Mm. Nuutila 1997, s. 361–363.

Kirjanpitorikoksissa kuten eräissä muissakin talousrikoksissa on esiintynyt pyrkimystä välttää rikosvastuu pysyttelemällä yhtiöoikeudellisen vastuuaseman ulkopuolella. Vuoden 2003 uudistuksessa on kirjanpitorikoksen ja tuottamuksellisen kirjanpitorikoksen tunnusmerkistöä täsmennetty myös siltä osin, että tekijäpiiriin on lisätty oikeushenkilössä tosiasiallista määräysvaltaa käyttävä. Oikeuskäytännössä tosiasialliseen tekemiseen ja määräysvaltaan perustuva rikosoikeudellinen vastuu on hyväksytty jo ennen sanotua lainmuutosta.

Kirjanpitorikoksen osalta tämä ilmenee korkeimman oikeuden ratkaisusta 2001:86. Ratkaisussa pidettiin osakeyhtiössä tosiasiallista määräysvaltaa käytänyttä, mutta vailla muodollista asemaa yhtiön hallinnossa ollutta vastaajaa tunnusmerkistön tarkoittamana kirjanpitovelvollisen edustajana. Hänet voitiin siten tuomita kirjanpitorikoksen tekijänä. Ratkaisu oli äänestyspäätös, jossa vähemmistö katsoi laillisuusperiaatteen vastaiseksi laajentaa kirjanpitorikoksen tekijäpiiriä tosiasiallisesti yhtiön toimintaa johtaneeseen. Perusteluissa katsotaan kuitenkin, ettei kirjanpitorikosta koskevassa säännöksessä ole suoritettu kaikkia tapauksia kattavaa vastuun kohdentamista.²⁸ Rikosoikeuden yleisten periaatteiden nojalla ratkaistaan, ketkä ovat kirjanpitovelvollisen edustajia. Laajempaakin merkitystä voi olla myös sillä tuomion perusteluiden lausumalla, että rikosvastuun kohdentamisessa pyritään yleensäkin siihen, ettei vastuuta voida kiertää keinotekoisilla ja muodollisilla järjestelyillä.²⁹

Alempien oikeusasteiden oikeuskäytännössä tosiasialliseen määräysvaltaan perustuva tekijänvastuu oli hyväksytty jo ennen mainittua korkeimman oikeuden ratkaisua. Näin ollen kysymyksessä oleva lainmuutos on lähinnä vakiintuneen oikeustilan vahvistava ja rangaistussäännöksen täsmällisyysvaatimusta toteuttava.

Hallituksen esityksessä talousrikossäännösten muuttamisesta on arvioitu kirjanpitorikoksen tekijäasemaa ja vastuun kohdentamista myös ns. saattohoitotilanteita koskevien lausumien yhteydessä.³⁰ Esityksessä on pidetty ongelmallisena tapauksia, joissa varsinainen liiketoiminnan harjoittaja luovuttaa yrityksen ammattimaiselle saattohoitajalle. Mikäli saattohoitaja todistaa vastaanottaneensa kirjanpidon, mutta ilmoittaa sen tämän jälkeen kadonneen, voi olla vaikea selvittää kirjanpidon laiminlyöntejä ja puutteita luovutusta edeltävältä ajalta.

²⁸ Vastuun kohdentamisesta mm. Lahti 1998, s. 1271 ss., Nissinen 1997, s. 105 ss.

²⁹ Ks. Koponen 2002a, s. 167, Tapani 2006, s. 550.

³⁰ Ks. HE 53/2002 vp, s. 17–18.

Kuten hallituksen esityksessä todetaan, saattohoidon itsenäinen kriminalisointi ei liene perusteltua.³¹ Esitöissä lausuttua voimakkaammin on kuitenkin syytä korostaa, että sanottuihin tapauksiin voidaan puuttua kriminaalipoliittiset preventiotavoitteet turvaavalla tavalla myös voimassa olevan lain-säädännön nojalla.

Mikäli saattohoitaja ilmoittaa kirjanpitoaineiston kadonneen omana vastuuaikanaan epäuskottavin selityksin kuten esimerkiksi tulipalon, anastuksen tai tarkemmin yksilöimättömälle taholle tapahtuneen luovutuksen vuoksi,³² hänen menettelyynsä voidaan soveltaa kirjanpidon kätkemistä tai hävittämistä koskevaa rangaistussäännöstä. Teko pääsääntöisesti toteuttanee törkeän kirjanpitorikoksen tunnusmerkistön, joten rangaistus tällaisesta toiminnasta on varsin ankara. Rikosoikeudellinen puuttuminen saattohoidon kaltaiseen lähes ammattimaiseen talousrikosten edistämiseen on epäilemättä kriminaalipoliittisesti tarpeellista, koska näin samalla rajoitetaan mahdollisuuksia saattohoitoa edeltävien rikosten peittelyyn.

Oikeuskäytännössä on tuomiossa Itä-Suomen hovioikeus 18.5.2004 nro 633 katsottu, että yhtiön aikaisempi edustaja oli, tietäessään ettei aineiston vastaanottaja jatka liiketoimintaa eikä säilytä kirjanpitoaineistoa, luovuttamalla aineiston ja maksamalla sen vastaanottamisesta, tahallaan hävittänyt kirjanpitoaineiston. Näissä tilanteissa voitaneen yleensä katsoa sekä kirjanpitoaineiston luovuttajan että sen vastaanottavan saattohoitajan syyllistyvän kirjanpitorikokseen tekijäkumppaneina.

Rikosoikeudellisesti ongelmallisiksi saattavat silti edelleen muodostua erityisesti ne tilanteet, joissa suoritetaan useita peräkkäisiä, vajavaisesti dokumentoituja luovutuksia. Luovutuksissa on usein kirjattu vain yhtiön, osakeyhtiössä osakekannan, omistusoikeuden siirtyminen. Tällöin yhtiöoikeudellisen vastuuaseman selvittäminen voi olla sangen hankalaa. Hallituksen esityksen lausuma kirjanpitovelvollisuuden siirtymisestä myymisen yhteydessä on tältä osin epätarkka.³³ Osakeyhtiössä osakekannan omistus ei sinänsä suoraan luo vastuuta kirjanpidosta, vaikka ns. yhdenyhtiöissä päätös-jä määräysvalta yhtiössä useimmiten yhdentyy omistuksen kanssa. Mikäli

³¹ Tällaisen tunnusmerkistön luominen on sangen vaikeaa siten, että se olisi sekä kattava ja tehokas että täyttäisi laillisuusperiaatteen asettamat täsmällisyysvaatimukset. Kysymykseen liittyvistä lainsäädäntöongelmista antaa hyvän kuvan ruotsalainen lainvalmistelumatintö Bulvaner och annat, SOU 1998:47.

³² Esimerkiksi tuomiossa Helsingin hovioikeus 15.7.2005 nro 2456 ei pidetty vasta esituttu kinnassa esitettyjä väitteitä kirjanpitoaineiston tuhoutumisesta tulipalossa uskottavina.

³³ Vrt. HE 53/2002 vp, s. 18.

aikaisempi hallitus on päättänyt erota eikä uusia hallituksen jäseniä ole valittu, joudutaan yleensä turvautumaan tosiasiallisen määräysvallan selvittämiseen. Osakeyhtiölain hallituksen eroa ja valitsemista koskevista säännöksistä³⁴ on rikosoikeudellisessa arvioinnissa vain rajoitetusti apua.

Olenaisuusvaatimuksen poistaminen perustunnusmerkistöstä saattaa osaltaan selventää mm. saattohoitotapausten rikosoikeudellista arviointia niissä tilanteissa, joissa ei ole kysymys kirjanpitoaineiston hävittämisestä tai kätkemisestä. Näissä kuten eräissä muissakin tapauksissa on tulkinnanvaraista, täyttyykö kirjanpitorikoksen tunnusmerkistö kirjanpidon laiminlyönninä silloinkin, kun kirjanpitovelvollisella ei ole uusia kirjattavia liiketapahtumia. Lainmuutosta edeltäneeltä ajalta ratkaisussa Vaasan hovioikeus 31.8.2000 nro 886 katsottiin kirjanpitorikoksen toteutuneen useita yhtiöitä käsittäneessä saman vastuuhenkilön hallinnoimassa yritysrypeässä sellaisenkin yhtiöiden osalta, joiden ei ollut näytetty harjoittaneen liiketoimintaa. Niiden tosiasiallinen asema ja merkitys yrityskokonaisuudessa ei ollut pääteltävissä kirjanpidon laiminlyönnin vuoksi. Ratkaisussa Itä-Suomen hovioikeus 14.12.2004 nro 1637 hovioikeuden pysyttämässä käräjäoikeuden tuomion perusteluissa todettiin, ettei yhtiön liiketoiminnan vähenemisellä tai loppumisella luovutuksen jälkeen ollut vaikutusta rikosoikeudelliseen arviointiin. Kirjanpitolain edellyttämää kuvaa yhtiöstä ei voinut kirjanpitovelvollisuuden laiminlyönnin vuoksi saada. Menettelyn katsottiin täyttävän törkeän kirjanpitorikoksen tunnusmerkistön.

Kirjanpitovelvollisuus jatkuu keskeytyksittä eikä katkea omistusoikeuden siirroissa. Kirjanpitovelvollisen aikaisempaan toimintaan perustuvasta taloudellisesta asemasta on saatava asianmukainen kirjanpidollinen selvitys ja sen todentava tilinpäätös on laadittava määräaikana. Menettelyn moitittavuuden arvioimiseksi on kuitenkin tärkeää yksilöidä kirjanpidon laiminlyönnissä ainakin suuruusluokaltaan myös liiketapahtumien määrä.

Kirjanpitolain 8 luvun 4 §:n mukaan kirjanpitorikkomuksen tekijätunnusmerkki on avoin, joten kuka tahansa voi syllistyä säännöksessä rangaistavaksi säädettyyn tekoon. Avoimen tekijätunnusmerkin vastapainoksi tekotavat on säännöksessä rajattu vain tiettyjen kirjanpitolain säännösten rikkomiseen. Säännös on lisäksi toissijainen muualla lainsäädännössä ankarammin rangaistaviin tekoihin nähden.

³⁴ Ks. uusi OyL 6 luku 12.3 § ja vanha OyL 8 luku 2.3 §. Säännöksillä olisi merkitystä, jos soveltamiskäytännössä viimeisen jäsenen ei katsota voivan saada eroaan voimaan, kun hän ei voi saattaa eroaan toisen hallituksen jäsenen tietoon ja erohetki olisi siten vasta uusien hallituksen jäsenten valinta yhtiökokouksessa; ks. Kyläkallio – Iirola – Kyläkallio 2002, s. 584–585.

6 KIRJANPIDON VALVONTA JA ASIANOMISTAJUUS KIRJANPITORIKOKSESSA

Kirjanpitolain noudattamista valvoo kauppa- ja teollisuusministeriö. Kirjanpitolautakunta antaa neuvoja ja ohjeita kirjanpitolain soveltamisesta ja kirjanpidon pitämisestä.³⁵ Kirjanpitolautakunta antaa sekä yleisohjeita että lausuntoja. Käytännössä kirjanpitorikosta koskevat rikosilmoitukset tekee usein verohallinto, koska teot yleisimmin paljastuvat verotarkastuksilla.³⁶ Verohallintolaissa mainittu verohallinnon virkamiehen oikeus käyttää valtion puhevaltaa kirjanpitorikosta koskevassa asiassa ei kuitenkaan luo verohallinnolle asianomistajan asemaa kirjanpitorikoksen osalta.

Myös konkurssimenettelyssä on pesänhoitajalle asetettu velvoitteita, jotka osaltaan tuovat esille kirjanpitovelvollisuuden rikkomisia. Pesänhoitajan on laadittava velallisesta ja velallisen konkurssista selvitys, josta tulee ilmetä mm. se, miten velallisen kirjanpito on hoidettu, läheisille tehty merkittävät suoritukset sekä velallisen toiminnan ja tilien tarkastukset sekä niiden tarve.³⁷

Kirjanpitorikoksen suojeluobjekti on kirjanpidon luotettavuus sinänsä, vaikka säännöksessä kuvatus menettelyn rangaistavaksi säätämisen kriminaalipoliittisena tavoitteena onkin myös muun talousrikollisuuden torjuminen. Yritysten, luotonantajien ja veronsaajien kannalta on tärkeää, että elinkeinonharjoittajan kirjanpito antaa oikean kuvan kirjanpitovelvollisen taloudellisesta tuloksesta ja asemasta, jotta ko. tahot voivat perustaa omat ratkaisunsa tosiasioita vastaavaan tietoon. Heille ei kuitenkaan kirjanpitorikoksen seurauksena synny kuin välillistä vahinkoa. Ulkopuolisille kirjanpitovelvollisen menettelystä aiheutuva vahinko syntyy jonkun muun talousrikoksen kuten veropetoksen tai velallisen rikoksen seurauksena.³⁸

Oikeuskäytännössä on ratkaisussa KKO 1999:2 todettu, että kirjanpitorikoksella pyritään suojaamaan kirjanpidon luotettavuutta sellaisenaan eikä kirjanpitorikoksen tekijältä edellytetä hyötymis- tai vahingoittamistarkoitusta. Kirjanpitorikos ei aiheuta kenellekään välitöntä vahinkoa. Tämän vuoksi konkurssipesällä ei katsottu olevan asianomistajan asemaa. Vastaavasti todettiin ratkaisussa KKO 2000:86, ettei konkurssivelkojalla ollut asianomis-

³⁵ Asetus kirjanpitolautakunnasta 19.10.1973/784.

³⁶ Verohallintolaki 7 § 2 (27.6.1997/637).

³⁷ Konkurssilaki 9 luku 2 §.

³⁸ HE 66/1998 vp, s. 95–96, Rautio 2002, s. 1054–1055.

tajan asemaa. Tässä jutussa hovioikeus viittasi korkeimman oikeuden pysytämässä perusteluissaan myös siihen, että mikäli asianomistaja-asema määrytyisi suoraan kirjanpidon suojatarkoituksen perusteella, jouduttaisiin tällainen asema antamaan huomattavan laajalle ja epämääräiselle joukolle, mikä ei olisi tarkoituksenmukaista asian oikeuskäsittelynkään kannalta. Hovioikeustasolla on mm. ratkaisussa Itä-Suomen hovioikeus 16.6.1998 nro 715 niin ikään todettu, ettei veronsaaja ollut kirjanpitorikoksen asianomistaja.

Vaikka edellä lausutun mukaisesti soveltamiskäytännössä on katsottu, ettei kirjanpitorikoksessa ole rangaistusvaatimuksen esittämiseen oikeutettua asianomistajaa, voi kirjanpidon laiminlyöminen aiheuttaa vahingonkorvausvastuun. Korvattavaa vahinkoa voi aiheutua kirjanpitovelvolliselle itselleen silloin, kun kirjanpitovelvollisella on tekijästä erillinen edustus ja intressit. Konkurssilain 9 luvun 5 §:n nojalla kirjanpidon laiminlyönnistä vastuussa olevat voivat joutua korvaamaan konkurssipesälle kirjanpidon loppuun saatamisesta aiheutuneet kohtuulliset kustannukset. Oikeuskäytännössä on myös katsottu kirjanpidon laiminlyömisestä saadun hyödyn voivan tulla tuomituksi menetetyksi valtiolle rikoksen tuottamana taloudellisena hyötynä. Ratkaisussa Vaasan hovioikeus 26.6.2006 nro 896 menetetyksi tuomittu määrä oli jopa 10 000 euroa.

7 TUNNUSMERKISTÖT

7.1 Yleistä kirjanpitorikoksista

Vuoden 2003 uudistuksessa säännöksen 1-kohdan tekemuotoon lisättiin liiketapahtumien kirjaamista ja tilinpäätöksen laatimista koskevan velvollisuuden laiminlyöntiin tarkennus ”vastoin kirjanpitolainsäädännön mukaisia velvollisuuksia”. Tämän lisäyksen tarkoituksen on hallituksen esityksen mukaan vain kielellisesti selventää säännöstä muuttamatta sen vakiintunutta tulkintaa.³⁹ Tällaisena selvennyksenä mainitaan tilinpäätöksen liitetietojen ilmoittamatta jättäminen. Tarkoitettuja liitetietoja voivat esitöiden mukaan olla mm. merkittävät poikkeamiset suunnitelman mukaisista poistoista tai liiketoiminnan laajuuteen nähden merkittävät omaisuuden panttaamiset.⁴⁰

³⁹ HE 53/2002 vp, s. 32.

⁴⁰ Poistoja koskevina liitetietoina ilmoitetaan poistosuunnitelman ja sen muuttamisen pe-

Yleisesti kirjanpitovelvollisia koskevista liitetiedoista säädetään kirjanpitoasetuksen 2 luvun 3–9 §:ssä. Säännökset sisältävät huomattavan määrän yksityiskohtaisia velvollisuuksia. Ehdotuksessa uudeksi osakeyhtiölainsäädännön tilinpäätöksen liitetietoja siirrettäisiin osakeyhtiön toimintakertomuksessa ilmoitettaviksi.⁴¹

Kirjanpitolain 8 luvun 5 §:ään sisältyy säännös siitä, että kirjanpitovelvollisuudesta ja kirjanpidosta on voimassa, mitä niistä erikseen muualla laissa säädetään. Yhtiölainsäädännössä olevat kirjanpitoa koskevat säännökset ovat kirjanpitolakiin verrattuna ensisijaisia ja kirjanpitolaki toissijainen. Tämä näkyy mm. siinä sääntelyssä, jolla annettiin pienille osakeyhtiöille mahdollisuus jättää toimintakertomus laatimatta ja esittää vaaditut tiedot tilinpäätöksen liitetietoina. Kirjanpitolain 8 luvun 5 §:ään lisättiin (lailla 28.12.2001/1495) erityinen maininta siitä, että kirjanpitolain mainitusta toissijaisuudesta poiketen osakeyhtiön toimintakertomuksen esittämistapaan sovelletaan kirjanpitolain 3 luvun 1 §:n 4–5 momenttia.⁴²

Tilinpäätökseen liitettävän toimintakertomuksen laatimiseen kirjanpitolain 3 luvun 1 §:n 4 momentti velvoittaa vain pörssiyhtiöt ja lain 3 luvun 9 §:n 2 momentin tarkoittamat suuret yhtiöt. Osakeyhtiölain 8 luvun 5 §:n mukaan toimintakertomusta vastaavat tiedot saadaan antaa liitetietoina. Tätä koskeva velvoite siirrettiin vuoden 2004 lopun lainmuutoksessa (L 30.12.2004/1304 kirjanpitolain muuttamisesta ja L 30.12.2004/1306 osakeyhtiölain muuttamisesta) kirjanpitolaista 3 luvun 1 §:n 4 momentista (ja 8 luvun 5 §:stä) yhteisöläinsäädäntöön.⁴³

Substanssilainsäädännössä on siis katsottu, että tietty sääntely voi sisältyä yhtä hyvin kirjanpitolakiin tai -asetukseen kuin yhtiölainsäädäntöönkin ilman että oikeustila tästä sinänsä muuttuu. Tämä ei kuitenkaan vielä sisällä kannanottoa rikosoikeudelliseen vastuuseen.

rusteet, poistoajat ja -menetelmä muutoksineen sekä suunnitelman muuttamisesta mahdollisesti aiheutuneet kertaluonteiset poistot; ks. Kirjanpitolautakunnan yleisohje suunnitelman mukaisista poistoista 27.9.1999 kohta 9.3. ja esim. Vuorio 2006, s. 251. Liitetiedoista laajemmin mm. Alhola – Koivikko – Rätty – Tuominen 1999, s. 240 ss., Laitinen 2006, s. 143 ss., Leppiniemi 2000, s. 318 ss. Panttausten esittäminen liitetietoina perustuu kirjanpitoasetuksen 2 luvun 7 §:n säännökseen, jonka mukaan liitetietoina on esitettävä vakuudet ja vastuositoumukset. Lisäksi kirjanpitoasetuksen 5 luvun 2 §:n nojalla näin esitetyistä tiedoista on laadittava liitetietojen erittelyt.

⁴¹ Ks. HE 109/2005 vp, s. 94–97.

⁴² Ks. HE 189/2000 vp, s. 8 ja 11.

⁴³ Ks. HE 126/2004 vp, s. 18 ja 41.

Siirrettäessä rangaistussäännökset kirjanpitoalaista rikoslakiin katsottiin, että myös muualla lainsäädännössä olevien kirjanpitoa koskevien velvollisuuksien rikkominen voi tulla rangaistavaksi kirjanpitorikoksena.⁴⁴ Tähän taustaan nähden vuonna 2003 toteutettu tunnusmerkistön sanamuodon täsmennys on merkitykseltään epäselvä. Toisaalta tarkoituksena ilmoitetaan olleen selvittää vallitsevaa tulkintaa (siis ilmeisesti edellä mainittua laajaa soveltamisalaa), toisaalta hallituksen esityksen perusteluissa käytetään lakitekstistä poiketen jopa sanamuotoa ”vastoin kirjanpitolain mukaisia velvollisuuksia”,⁴⁵ jota ei mitenkään voida tulkita yhtä laajaksi käsitteeksi.

Laillisuusperiaatteen sisältämän täsmällisyysvaatimuksen täyttävä kirjanpitorikoksen rangaistussäännöksen sanamuodon tulkinta näyttäisi kirjanpitolain toissijaisuudesta huolimatta edellyttävän rangaistussäännöksen soveltamisalan suppeaa tulkintaa niin, että siihen kuuluisivat vain kirjanpitolaissa ja -asetuksessa säädetty velvoitteet. Lain tarkoituksen voidaan puolestaan katsoa puoltavan laajempaa soveltamisalaa mm. yhtiölainsäädännön asettamien keskeisimpien kirjanpitoa koskevien velvollisuuksien osalta.⁴⁶ Sen sijaan kaiken kirjanpitoa koskevan kirjanpitolain ja -asetuksen ulkopuolisen lainsäädännön asettaminen yleisesti rangaistussäännöksen alaisuuteen olisi laillisuusperiaatteen kannalta ongelmallista. Näin ollen tämän kirjoittajat päätyvät tulkintasuositukseen suppeasta soveltamisalasta.⁴⁷

Yhtiöoikeudellinen ja kirjanpitoa koskeva sääntely ovat sinänsä asiallisesti kiinteässä vuorovaikutuksessa keskenään.⁴⁸ Vastaavasti kirjanpitoa kos-

⁴⁴ Lahti 1991a, s. 1198, Lehtonen 2006, s. 5–9, OM LaVO 5/1984, s. 159. Samoin Airaksinen – Jauhiainen 1997, s. 595, Kyläkallio – Iirola – Kyläkallio 2002, s. 878, af Schulten 2004, s. 720. Vrt. HE 66/1988 vp, s. 75 todetaan vain aiempaan yhteisöläinsäädäntöön sisältyneen yhteisöjen kirjanpitoa koskevia rangaistussäännöksiä ja s. 91 lausutaan, että kirjanpidon antaman kuvan oikeellisuus ja riittävyys arvioidaan kirjanpitolain ja -asetuksen sekä hyvän kirjanpitotavan pohjalta.

⁴⁵ Ks. HE 53/2002 vp, s. 32.

⁴⁶ Mm. osakeyhtiölaikiin sisältyvien tilinpäätöstä koskevien säännösten rikkomisen rankaisemiseen ankarammin kuin osakeyhtiölain 25 luvun 2 §:n mukaisena osakeyhtiörikkomuksena voidaan katsoa olevan kriminaalipoliittista tarvetta.

⁴⁷ Samoin HE 26/2003 vp s. 104 konkurssilainsäädännön uudistamiseksi, jossa todetaan, ettei pesänhoitajaa voida rangaista kirjanpitorikoksesta siltä osin, kuin velvollisuus konkurssipesän kirjanpidon loppuun saattamiseen perustuu vain konkurssilakiin eikä kirjanpitolakiin. Ilmeisesti samalla kannalla myös Tapani 2006, s. 551.

⁴⁸ Esim. Airaksinen – Jauhiainen 2000, s. 285 todetaan, että osakeyhtiölain säännösten toimivuus riippuu suurelta osin tilinpäätössääntelyn tasosta ja tilinpäätösten luotettavuudesta. Mm. voitonjakoa ja pakkoselvitystilaa koskevat säännökset eivät toimi tarkoitettulla tavalla, jos kirjanpitoa ei ole hoidettu luotettavasti tai tilinpäätös ei anna oikeaa kuvaa yhtiön taloudellisesta asemasta.

kevalla sääntelyllä on läheinen yhteys verotukseen. Tiettyjen poistojen ja varausten hyväksyminen verotuksessa edellyttää vastaavaa kirjausta kirjanpidossa.⁴⁹ Kirjanpidossa voi olla velvollisuus kirjata kuluksi oletettavia menetyksiä, joita ei vielä hyväksytä vähennyskelpoisiksi verotuksessa ja toisaalta tilinpäätökseen ei ehkä hyväksytä kirjattavaksi sellaista saamista, jota ei verotuksessa hyväksytä luottotappioksi.⁵⁰ Verolainsäädännössä asetetaan myös tiukempia velvoitteita kuin kirjanpitolainsäädännössä. Arvonlisäverovelvollisesta toiminnasta tulee tehdä kuukausi-ilmoitukset kultakin kuukaudesta sanottua kuukautta seuraavan toisen kuukauden 15. päivään mennessä, vaikka kirjanpitolaki sallii muiden kuin käteisellä rahalla suoritettujen maksujen kirjaamisen neljän kuukauden kuluessa kalenterikuukauden tai muun vastaavan jakson päättymisestä. Käytännössä nämä arvonlisäverolainsäädännön asettamat velvoitteet joudutaan ottamaan huomioon myös kirjanpidossa, mutta pelkästään niiden rikkomista ei tulisi pitää kirjanpitorikoksena rangaistavana.⁵¹

Edellä esitettyä rangaistavan menettelyn suppeampaa, vain kirjanpitolain ja -asetuksen säännösten rikkomiseen rajoittuvaa tulkintaa, voidaan siis perustella laillisuusperiaatteen analogiakiellon ja täsmällisyysvaatimuksen nojalla. Kirjanpitovelvollisen noudatettavien velvollisuuksien tarkkarajaiseen määrittämiseen kirjanpitorikoksen tunnusmerkistössä on kiinnitetty laillisuusperiaatteen kannalta huomiota jo aiemminkin. Oikeuskirjallisuudessa on mm. viitattu hyvän kirjanpitotavan käsitteen ongelmallisuuteen laillisuusperiaatteen kannalta.⁵²

Korkeimman oikeuden kannanotto edellä käsiteltyyn kirjanpitorikoksen rangaistussäännöksen soveltamisalan laajuutta koskevaan tulkintaongelmaan olisi tarpeen. Oikeuskäytännössä on sinänsä useissa ratkaisuissa kirjanpitorikoksena luettu syyksi mm. vain ennakoperintälaissa säännellyn palkka-kirjanpidon laiminlyöminen.⁵³ Tästä tulkinnasta ei voitane tehdä kovin pit-

⁴⁹ Ks. EVL 54 §.

⁵⁰ Leppiniemi 2004, s. 371.

⁵¹ Ks. myös Ilkka – Luoma 2006, s. 40 lausuttu siitä, ettei ole perusteltua katsoa arvonlisäveroasetuksen 10 §:n velvoittavan sellaisten kirjaussuunnitelmien ja menetelmäkuvausten laatimiseen, joita kirjanpitolainsäädäntö ei edellytä.

⁵² Ks. mm. Frände 1989, s. 203–206 ja Ruotsin osalta esim. Asp 1999, s. 21–25, Dahlqvist – Elofsson 2002, s. 54–55. Talousrikoksissa tosin yleisestikin tunnusmerkistöissä käytetään normatiivisia käsitteitä, jotka ovat vahvasti sidoksissa toimintaympäristöä säätelevään ai-neelliseen lainsäädäntöön ja taloustieteelliseen käsitteistöön; ks. Lahti 2006, s. 53.

⁵³ Mm. Itä-Suomen hovioikeus 17.6.2004 nro 856 ja Turun hovioikeus 18.8.2004 nro 2219.

källe meneviä johtopäätöksiä, kun näissä jutuissa on kirjanpidossa samalla joka tapauksessa laiminlyöty ao. palkkoja koskevat kirjaukset. Kirjanpitorikos ei perustu tällöin yksinomaan palkkakirjanpidon pitämistä koskevan velvollisuuden rikkomiseen.

Edellä esitetty tulkintasuositus ei kuitenkaan tarkoita, etteikö esimerkiksi osakeyhtiölain säännöksiä voitaisi käyttää apuna kirjanpitovelvollisuuden tarkemman sisällön määrittämisessä. Nämä säännökset ovat sisällöltään paljon tarkempia kuin kirjanpitolain 1 luvun 3 §:ssä mainittu hyvä kirjanpitotapa. Kirjanpitolaissa ja -asetuksessa säädettyjen velvollisuuksien sisältöä joudataan joka tapauksessa aina tulkitsemaan.

Viimeisessä uudistuksessa toistunut tavoite kirjanpitorikoksen rangaistuskäytännön ankaroittamisesta on hallituksen esityksessä kirjoitettu lainkäyttäjää varten varsin selvästi näkyviin. Melkoisen yksityiskohtaisena kannanottona voidaan pitää lausumaa, jonka mukaan uuden perustekomuodon mukaisena pidettävästä teosta olisi uuden asteikon nojalla tuomittava samansuuruisia rangaistuksia kuin vastaavanlaisista teoista olisi tuomittu aiemman ankaramman asteikon mukaan.⁵⁴

Pelkkinä esitöiden lausumina näillä näkemyksillä voisi olla tulkinta-argumentteina vain rajoitettu merkitys, jos ne eivät saisi tukea säännösten sanamuodosta. Uudet kirjanpitorikosta koskevat säännökset osoittavat kuitenkin tämän tulkinnan lain tarkoituksen mukaiseksi.

Erotettaessa kvalifioitu ja perustekomuoto on jälkimmäisestä samalla jätetty pois olennaisuusvaatimus. Kirjanpitorikoksen tunnusmerkistö edellyttää siten tältä osin vain, että teko vaikeuttaa oikean ja riittävän kuvan saamista kirjanpitovelvollisen toiminnan tuloksesta tai taloudellisesta asemasta. Kysymys on ulkopuolisen tarkastelijan objektiivisesta arvioinnista. Kirjausten perusteet ja niiden liittyminen tositteisiin on oltava todettavissa kirjausten ja kirjanpitoaineiston perusteella, eivätkä kirjanpitovelvollisella itsellään mahdolliset olevat erityistiedot kirjausten perusteista vaikuta arviointiin.

Olennaisuusvaatimuksen ei ole esitöissä katsottu rajaavan rangaistavan menettelyn alaa huomattavasti siitä, mikä se on perustunnusmerkistössä. Uusi törkeä tekemuoto ei muutoinkaan poikkea kovin paljon aikaisemmasta kirjanpitorikoksen tunnusmerkistöstä. Näin ollen uuden perustunnusmerkistön soveltamisala on laajentunut jonkin verran kirjanpitorikkomuksen suuntaan ja ehkä merkittäväkin osa aikaisemman lain kirjanpitorikossäännöksen alaisuuteen kuuluneista teoista täyttää uuden törkeän kirjanpitorikoksen.

⁵⁴ HE 53/2002 vp, s. 33.

Kirjanpitorikoksen tekotavat vastaavat aiempaa sääntelyä. Rangaistussäännöksen 1-kohdan mukaisessa menettelyssä on kysymys kirjausten tai tilinpäätöksen laatimisen laiminlyömisestä. Laiminlyönnin luonnetta ei ole nimenomaisesti rajattu määrällisesti taikka laadullisesti muutoin kuin että sen tulee täyttää säännöksen loppuosan seuraustunnusmerkki. Säännöksen taivutusmuoto osoittaa, että säännös tarkoittaa lähtökohtaisesti rajoitetumpia laiminlyöntejä kuin kirjanpitovelvollisuuden laiminlyömistä kokonaan.

Perustunnusmerkistön 2-kohdassa säädetään rangaistavaksi entiseen tapaan väärrien tai harhaanjohtavien tietojen merkitseminen kirjanpitoon. Tunnusmerkistön viimeinen 3-kohta koskee kirjanpitoaineiston hävittämistä, kätkemistä tai vahingoittamista. Kun törkeän kirjanpitorikoksen tekotavat ovat samansisältöiset, on erottelukriteeri kokonaisarvostelun ohella lähinnä kvantitatiivinen.

7.2 RL 39 luvun 1 §:n 1 kohta

Arvioitaessa kirjanpidon kirjausten tai tilinpäätöksen laatimisen laiminlyöntiä koskevaa tunnusmerkistökäsitteä keskeisintä on laiminlyönnille annettava yksityiskohtaisempi sisältö. Kirjausten laiminlyöminen voi ilmetä niiden puuttumisena kokonaan tai osittain. Jos esimerkiksi kirjanpitovelvollisen kirjanpitoaineistossa on ainoastaan tositteet aikajärjestyksessä ja tilioityna, mutta varsinaiset kirjaukset on jätetty tekemättä, ei kirjanpitovelvollisen toiminnan tuloksesta ja taloudellisesta asemasta ole mahdollista saada oikeaa ja riittävää kuvaa. Tilinpäätöksen laiminlyöminen saattaa puolestaan kohdistua esimerkiksi konsernitilinpäätöksen laatimatta jättämiseen tai tase-erittelyjen ja liitetietojen erittelyn puuttumiseen.

Laiminlyönti voi normaalin kielellisen tulkinnan nojalla kattaa myös sellaisen menettelyn, joka on sittemmin korjattu. Säännökseen sisältyvän seuraustunnusmerkin eli oikean ja riittävän kuvan saamisen vaikeutuminen ei puolestaan edellytä konkreettista vahinkoseurausta taikka ulkopuolisen tosiasiallista erehtymistä. Kirjanpitorikoksen ensisijainen suojeluobjekti on luottamus kirjanpidon oikeellisuuteen sinänsä.

Näiden argumenttien perusteella voidaan päätellä, että rangaistavaa on laiminlyödä suorittaa kirjaukset taikka laatia tilinpäätös kirjanpitolainsäädännön säätämässä määräajassa.⁵⁵ Oikeuskäytännössä Vaasan hovioikeuden tuo-

⁵⁵ Samoin HE 53/2002 vp, s. 33.

miossa 19.3.1998 nro 341 todettiin, että teonkuvauksen mukainen lainaa koskevien kirjausten laiminlyönti oli koskenut rajoitettua aikaa tilikauden keskellä eikä ulkopuolisilla ollut tuolloin mahdollisuutta saada tietoa kirjanpidosta. Tunnusmerkistö ei kuitenkaan edellyttänyt puutteellisten tietojen antamista ulkopuolisille, vaan täyttyi kirjanpitolain 7 §:n 2 momentin ja 9 §:n 3 momentin mukaisten määräaikojen kuluttua umpeen.⁵⁶

Jos virheellistä kirjanpitoa käytetään ulkopuolisen tahon erehdyttämiseen, tämä voi tulla erikseen rangaistavaksi. Kirjanpitorikoksen tunnusmerkistön täyttymiseen ei ole merkitystä sillä, koskeeko kirjanpidon virheellisyys esimerkiksi julkistettavaa tilinpäätösaineistoa vai ei julkisia tase-erittelyjä ja liitetietojen erittelyjä.

Vaasan hovioikeuden tuomiossa 19.5.1999 nro 504 lausutaan puolestaan mm., ettei sillä seikalla, voiko vastaaja jälkeensä näyttää mistä kirjanpidossa perusteeltaan selvittämätön poisto on muodostunut, ollut rikosoikeudellisen arvioinnin kannalta merkitystä. Kirjanpitorikoksen suojeluobjektina on kirjanpidon luotettavuus sinänsä.

Se, että laiminlyönti on sittemmin korjattu, ei poista jo tunnusmerkistön täyttäneen menettelyn rangaistavuutta. Rangaistavan menettelyn alaa rajoittaa yleisedellytys siitä, että laiminlyönnin tulee vaikeuttaa oikean ja riittävän kuvan saamista kirjanpitovelvollisen toiminnan tuloksesta tai taloudellisesta asemasta. Sanottu tarkoittaa arviointia tekohekellä, ei teon jälkeistä mahdollisesti jälkikäteen korjattua tilannetta. Lisäksi tapauskohtaisesti on harkittava, mikä merkitys laiminlyönnin myöhemmin tapahtuneella korjaamisella mahdollisesti on menettelyn subjektiivisen puolen arvioinnissa. Kirjausten oma-aloitteinen suorittaminen myöhästyneenä voi olla tahallisuuden puuttumista osoittava seikka, jolloin vastuu tuottamuksellisesta teosta voi silti täyttyä. Sen sijaan laiminlyönnin korjaamisella vasta esitutkinnan käynnistymisen jälkeen tai rikosoikeudenkäyntiä varten ei ole merkitystä.⁵⁷

7.3 RL 30 luvun 1 §:n 2 kohta

Väärin tai harhaanjohtavien tietojen kirjaaminen kirjanpitoon on tekotapa, jossa tulee korostetusti esille talousrikoksissa yleinen normatiivisten tun-

⁵⁶ Nykyään vastaavista määräajoista säädetään kirjanpitolain 2 luvun 4 §:n 2 momentissa.

⁵⁷ Esimerkiksi Helsingin hovioikeuden tuomiossa 12.10.1999 nro 2971 lausutaan, että kirjanpidon toimittaminen ja tilinpäätöksen laatiminen vasta sen jälkeen kun esitutkinta asiaa oli jo alkanut, ei enää voinut korjata kirjanpidossa olleita puutteita.

nummerkistötekijöiden keskeinen merkitys. Sen ratkaiseminen, mitkä tiedot ovat itse asiassa kirjanpidollisesti ”väärä” tai ”harhaanjohtavia” on vahvasti oikeudellista arviointia. Kirjausten oikeellisuus voi olla tulkinnanvarainen ja hyvää kirjanpidon tuntemusta edellyttävä arviointikysymys. Tämä on ongelmallista erityisesti tunnusmerkistön subjektiivisten edellytysten täyttymisen kannalta. Arvioinnissa tulisi tasapainottaa toisaalta rangaistussäännöksen kriminaalipoliittiset preventiotavoitteet ja toisaalta syyksilukemisen edellytyksenä tekijän yksilöllistä syyllisyyttä vaativat seikat.

Yleisesti voidaan todeta, että mitä laajemmasta liiketoiminnasta on kysymys, sitä laajemmaksi on katsottava myös kirjanpitovelvolliselle asetettava velvollisuus selvittää kirjanpidollisesti oikea tulkinta. Menettelyn oikeudenvastaisuutta ja kiellettyä luonnetta koskeva oikeuserehdys voi olla tehokas vastuuvapausperuste vain hyvin rajoitetusti. Muutoin tietämättömänä pysyttelemineen olisi rikosoikeudellisesti edullista tai jopa vain väitteen esittäminen siitä voisi riittää puolustukseksi. Tämä olisi rangaistussäännösten yleisestävyyden kannalta kestävätkö tulkintalähtökohta. Toisaalta rangaistussäännösten tulkinta ei saa kokonaan objektivisoitua, vaan tapauskohtaiset ja tekijää koskevat yksilölliset olosuhteet on otettava huomioon.

Subjektiivisten tunnusmerkkien täytyminen on osaltaan riippuvainen näyttöharkinnasta. Virheiden luonteesta ja esiintymistavasta voidaan tehdä päätelmiä subjektiivisten tunnusmerkistötekijöiden toteutumisesta. Kirjanpitorikokseen voidaan vastaavin tavoin soveltaa esiintyneiden virheiden luonteen taulukointia kuin verorikoksissa ja velallisen rikoksissa.⁵⁸ Tällaisia huomioon otettavia seikkoja ovat mm. virheiden suuruus ja niistä hyötyjä, menettelyn kesto ja toistuvuus, menettelyn poikkeuksellisuus ja sen edellyttämä suunnittelu, annettujen tietojen sekä dokumentaation avoimuus ja kattavuus, säännöspohjan ja oikeuskäytännön selkeys ja tekijän asiantuntemus.

Oikeuskäytännössä esimerkiksi ratkaisussa Vaasan hovioikeus 28.12.1998 nro 1506 todettiin tahallista virheellisten ja harhaanjohtavien tietojen kirjaamista osoittavan virheellisten kirjausten merkityksellisyys ja lukumäärä, useat korjausviennit ja kirjauksista seuraava lopputulos. Erityisesti huomiota kiinnitettiin siihen, että tietty huomattava suoritus oli kahden eri intressiyhtiön kirjanpidossa kirjattu samana päivänä saman henkilön toimesta kahdella toisistaan täysin poikkeavalla tavalla.

Tunnusmerkkien väärä taikka harhaanjohtava tieto erottaminen toisistaan on tulkinnanvaraista ja usein ne esiintyvät päätöspäätöseläluissa yhdessä. Tyy-

⁵⁸ Ks. näistä Lehtonen 1986, s. 457 ja Salminen 1998, s. 82–83.

pillinen väärä tieto on esimerkiksi kokonaan vailla tosiasiaperustetta oleva kirjaus. Harhaanjohtavan tiedon todetaan vuoden 1991 lainmuutosta koskeudessa hallituksen esityksessä olevan kysymyksessä, kun sinänsä totuudenmukainen tieto asiayhteytensä vuoksi tai muusta syystä antaa tapahtumista todellisuutta vastaamattoman kuvan.⁵⁹ Määritelmä on asian luonteesta johtuen jossain määrin epämääräinen. Ainoina esimerkkeinä esitöissä mainitaan harhaanjohtavien tietojen antamista saattavan liittyä mm. virheelliseen jaksottamiseen tai arvostamiseen.⁶⁰

Sanotusta määrittelystä saadaan joka tapauksessa tukea sille, että tunnusmerkistön tarkoittamia harhaanjohtavia tietoja voivat olla tiedot, joiden oikeellisuutta on mahdotonta todentaa asianmukaisen dokumentaation puuttuessa. Edellä mainitussa hallituksen esityksessä todetaan sinänsä totuudenmukaisenkin tiedon voivan täyttää tämän tunnusmerkin. Käytännössä usein esiintyviä tilanteita ovat sisällöltään täysin puutteellisiin tositteisiin perustuvat kirjaukset. Tällöin voi olla mahdotonta selvittää kirjauksen oikeellisuutta, mutta kirjaus antaa kuvan siitä, että se perustuisi asianmukaiseen tositteeseen. Tositteesta saattaa esimerkiksi puuttua kokonaan yksilöinti liiketapahtuman kohteena olevasta tuotannontekijästä, taikka se saattaa olla itse tehty muistiotosite liiketapahtumasta, josta olisi ollut saatavissa ulkopuolisen antama selvitys.

Vaasan hovioikeuden tuomiossa 18.6.1999 nro 680 katsottiin kirjanpitoon tehtyt kirjaukset harhaanjohtaviksi siltä osin kuin ne perustuivat tositteisiin, joissa luovutettua tuotannontekijää ei ollut yksilöity riittävästi. Menettely syyksiluettiin kirjanpitorikoksena. Vaikka tositteita ei voitu osoittaa sisällöltään vääriksi, ei kahden intressiyhtiön välisten liiketapahtumien todellista sisältöä voitu arvioida tositteiden puutteellisuuden vuoksi.

Jos kirjanpitoaineistossa ei ole kirjausta todentamassa tositetta lainkaan kyse voi olla harhaanjohtavasta kirjauksesta. Kirjauksenhan tulisi aina perustua tositteeseen, joka todentaa väitettyä liiketapahtumaa. Kirjaus ”harhauttaa” luottamaan siihen, että tosite on olemassa ja kirjaus perustuu tosiasioihin. Mikäli tositteen ilmentämää liiketapahtumaa ei ole ollut lainkaan, kirjaus on väärä. Vaikka kirjanpitoaineistoon sisältyvä tosite olisi asianmukainen, sen perusteella tehty kirjaus voi olla virheellinen ja antaa harhaan-

⁵⁹ HE 66/1988 vp, s. 90. Ks. Myös HE 23/1985 vp, s. 6.

⁶⁰ Lehtonen 2006, s. 35 huomauttaa, että esimerkiksi jaksottamissäännösten soveltaminen voi olla hyvin tulkinnanvaraista ja että tällaisissa tilanteissa jaksottamis- ja arvostamisvirheiden luokitteluun harhaanjohtaviksi tai vääriksi tulisi suhtautua pidättyvästi.

johtavan kuvan liiketapahtumasta. Tämä voidaan aikaansaada esimerkiksi tiliöimällä ja kirjaamalla tositemiten, että se antaa harhaanjohtavan kuvan tositemiten perusteena olevasta liiketapahtumasta. Myös itse laadittujen tositemiten tulee todentaa liiketapahtuma tarpeellisten sanallisten selvitysten avulla.⁶¹

Tosittemiten vääryyttä tai harhaanjohtavuutta koskeva arviointi tulisi perustaa kirjanpitolain 2 luvun 5 §:ssä säädetuille tositemiten asetetuille yleisvaatimuksille ja tositemitelajia koskeville erityisvaatimuksille sekä niiden vaikiintuneelle tulkinnalle. Kirjanpitolain tositemiten asettamat yleisvaatimukset koskevat tositemiten päiväämistä, numerointia, liiketapahtuman todentamista, tiliöintimerkintöjä ja säilyttämistä. Yleisin tositemiteisiin liittyvä virhe lienee se, ettemiten ne ylipäättään todenna liiketapahtumaa. Edellä mainittujen muidenkin vaatimusten vastainen tositemite tai menettely voi aiheuttaa ulkopuolisen kirjanpidon tarkastelijan kannalta vääran tai harhaanjohtavan kirjauksen.

Kirjanpitolaki asettaa erityisvaatimuksia myös tositemitelajeittain. Menotositemiteesta tulee ilmetä vastaanotettu tuotannontekijä, myyjä, vastaanottoajan kohta ja tositemiten laatija. Tulotositemiteesta tulee olla selvitys luovutetusta suoritteesta, suoritteen vastaanottajasta, luovutusajankohdasta. Käteistulot tulee tosittaa esimerkiksi kassakonenauhalla, käteiskuitin jäljennöksellä tai allekirjoitetulla muistiotositteella ellei muuta ole saatavissa (KILA 1974/6). Maksutositemiten tulee olla, mikäli mahdollista, maksun saajan tai maksun välittäneen rahalaitoksen antama. Kirjanpitovelvollisen itse laatimat oikaisu- ja siirtotositemitet eli muistiotositteet on aina varmennettava. Varmennus on osoitus siitä, kuka on kirjanpitovelvollisen organisaatiossa vastuussa tositemiten oikeellisuudesta.⁶² Korjausmerkintä saadaan tehdä ilman erillistä tositemitettä, jos alkuperäisen kirjauksen ja korjausmerkinnän yhteys on vaikeuksitta todennettavissa. Myös alkuperäisen merkinnän on säilyttävä korjausmerkinnän jälkeen.⁶³

Korkein oikeus on tilintarkastajan vahingonkorvausvastuuta koskevassa ratkaisussa KKO 1997:188 katsonut korvausvastuun syntyneen, kun tilintarkastaja oli jättänyt vaatimatta tarkempaa selvitystä muistiotosittemiten perusteella kirjatusta maksusta vesi- ja viemäriiliittymästä. Ratkaisun perusteissa todetaan, että suoritettun maksun todentavan tositemiten tulee olla mikäli

⁶¹ Ks. myös Ilkka – Luoma 2006, s. 45.

⁶² Järvinen – Prepula – Riistama – Tuokko 2000, s. 146.

⁶³ Ilkka – Luoma 2006, s. 45.

mahdollista maksun saajan tai maksun välittäneen rahalaitoksen antama. Edelleen perusteluissa viitataan hallituksen esitykseen kirjanpitolainsäädännön uudistamiseksi 120/1972 vp, jossa on lausuttu, että kirjanpitovelvollisen tai hänen palveluksessaan olevan henkilön laatimaa tositetta saadaan käyttää vain silloin, kun kirjauksen perusteeksi ei saada yrityksen ulkopuolisen henkilön antamaa tositetta.

KILAn lausuntojen 1114–1115/1990 ja 1565/1999 täsmentämien edellytysten mukaisesti rahalaitoksen antama tiliote täyttää kirjanpitolain maksutositteelle asettamat vaatimukset ilman alkuperäisiä tositteita. Siihenkin tulee kuitenkin sisältyä tuotannontekijän tai suoritteen yksilöivä tieto. Hankintamenon suuruuden määrittämisessä ja aktivoinnissa voidaan tositteina käyttää mm. inventaareja ja lähetyslistoja. Oikaisu- ja siirtokirjausten perusteena olevat tositteet on tällöinkin varmennettava.

7.4 RL 30 luku 1 § 3 kohta

Kirjanpitoaineiston hävittämistä, kätkemistä tai vahingoittamista koskevassa tekomuodossa korostuvat näyttökysymykset. Säännöksessä luetelluista tekotavoista kirjanpitoaineiston vahingoittaminen on selvästi erotettavissa muista tekotavoista. Sen sijaan kirjanpitoaineiston hävittäminen tai kätkeminen esiintyy yleensä vaihtoehtoina, koska usein asiassa ei saada luotettavaa selvitystä kirjanpitoaineiston todellisesta kohtalosta.

Myös kirjanpidon kokonaislainlyönnin erottaminen kirjanpitoaineiston hävittämisestä tai kätkemisestä voi olla tulkinnanvarainen näyttökysymys. Toisin kuin hävittämisen ja kätkemisen keskinäisellä rajanvedolla, näiden tekumuotojen erottelulla on olennainen merkitys myös väittämistaakan kannalta. Oikeuskäytännössä tiukasti noudatettu syytesidonnaisuus edellyttää, ettei vastaajan syyksi lueta mitään muuta menettelyä kuin mikä sisältyy syytteen teonkuvaukseen. Vetoaminen kirjanpidon laiminlyömiseen ei ole riittävää, mikäli tuomioistuimien katsoo selvitetyn, että kirjanpito on itse asiassa hävitetty tai kätetty. Päinvastaisessa tilanteessa vastaavasti ainoastaan kirjanpitoaineiston hävittämiseen tai kätkemiseen vetoaminen ei ole syyksiluokemiseen riittävää.

Kirjanpitoaineiston hävittämistä tai kätkemistä koskevassa näyttöehdinnassa ei toisaalta pelkkä vastaajan väite ulkopuolisesta kirjanpitoaineiston katoamiseen johtaneesta syystä ole riittävä. Vaikka näyttötaakka on rikosasiassa syyttäjällä, ei negatiivisista seikoista (eli siitä, ettei kirjanpitoaineiston huk-

kaan joutuminen johtunut kirjanpitovelvollisesta riippumattomasta syystä) voida asettaa yhtä korkeaa näyttövelvollisuutta kuin yleensä tunnusmerkistötekijöistä. Kirjanpitoaineiston katoaminen muusta syystä kuin kirjanpitovelvollisen toimenpiteiden johdosta on mahdollista, mutta tällöin siitä on yleensä olemassa myös jotakin selvitystä. Myös sovellettaessa näyttöharkinnassa vaihtoehtoisten tapahtumainkulkujen poissuljentametodia, on tällaisen tapahtuman uskottavuuden tueksi oltava asiassa jotakin konkreettista selvitystä, jotta se tulisi arvioinnissa huomioon otetuksi. Tällaisen uskottavan selvityksen kysymyksessä ollessakin voi vastuu tuottamuksellisesta teosta toteutua.

7.5 Törkeä kirjanpitorikos (RL 30:9a)

Vuoden 2003 lainmuutoksessa merkittävin kirjanpitorikoksia koskeva uudistus oli edellä lausutuin tavoin uuden törkeän tekemuodon säätäminen. Tekotavat kvalifioidussa tekemuodossa vastaavat perustunnusmerkistöä ja rajanveto perustuu lähinnä laiminlyöntien, virheiden tai kohteena olevan kirjanpitoaineiston määrällisiin eroihin perustunnusmerkistön mukaisiin tekoihin verrattuna.

Uuden sääntelyn lähtökohtana on, että kirjausten tekemisen tai tilinpäätöksen laatimisen täydellinen laiminlyöminen ja koko kirjanpitoaineistoon kohdistuva aineiston hävittäminen, kätkeminen tai vahingoittaminen täyttää törkeän kirjanpitorikoksen tunnusmerkistön. Tämän osoittavat kirjanpitorikoksen sanamuoto ja törkeän kirjanpitorikoksen 1- ja 3-kohtien muotoilu. Viimeksi mainituissa lainkohdissa törkeän tekemuodon täyttymisen edellytyksenä on pelkästään teon kohdistuminen kirjanpitoon kokonaisuudessaan tai olennaisilta osiltaan.

Kvalifioidun teon tunnusmerkiksi siirretty olennaisuusvaatimus edelleen laskee soveltamiskynnystä rinnastaessaan kokonaislaiminlyöntiin tai -hävittämiseen myös kirjanpitoon olennaisilta osin kohdistuvan teon. Olennaisuusvaatimus ei esiinny täysin samassa muodossa törkeän kirjanpitorikoksen tunnusmerkistössä kuin aiemmin perustunnusmerkistössä. Aiemmin se sisältyi koko menettelyä arvottavaan seuraustunnusmerkkiin, kun taas törkeässä tekemuodossa se kuuluu tekotavan kuvaukseen. Tällä on merkitystä mm. tahallisuusarvioinnissa, jossa vain seuraustunnusmerkkejä koskee legaalimääritelmän mukainen yksinomainen todennäköisyystahallisuus.

Väärien tai harhaanjohtavien tietojen kirjaamista koskevassa 2-kohdassa kvalifiointiperusteet on kirjoitettu hieman toisin. Teon arvioiminen törkeäk-

si voi perustua vastaavin tavoin kuin 1- ja 3-kohdissa tietojen huomattavan suureen määrään tai niiden sisältämiin suuriin summiin. Selvää on, että huomattavia virheitä voidaan aikaansaada yksittäisilläkin kirjauksilla. Toisaalta usein toistuvat lukuisat virheet osoittavat usein systemaattista tarkoitusta poiketa kirjanpitoa koskevista velvollisuuksista. Virheellisten tietojen määrää arvioitaessa voidaan huomioon ottaa sekä niiden absoluuttinen määrä että niiden suhteellinen osuus kaikista kirjauksista.⁶⁴

Kirjausten perustuminen sisällöltään vääriin tositteisiin on ainoa kvalifointiperuste, johon ei ole liitetty nimenomaista olennaisuusvaatimusta. Tätä on perusteltu sillä, että tällaisten tositteiden käyttäminen on yksi ulottuvuus menettelyn suunnitelmallisuudesta. Kvalifointiperusteena tämä on sisällöltään yksilöidympi kuin suunnitelmallisuus sinänsä. Tunnusmerkistöstä ilmenee myös nimenomaisesti, että edellytyksenä on sisältövirhe eikä säännös edellytä väärennysrikoksen tavoin oikeaperäisyysvirhettä.

Säännös kattaa siten myös ns. kirjallisen valehtelemisen ja ylipäätään sisällöltään tekaistut tositteet, jotka ovat kyllä niihin merkityn laatijan tietoisesti ja aidosti antamia. Tämä on säännöksen soveltamisalan kannalta merkittävä rajanveto, koska käytännössä usein esiintyvät kuittikauppatilanteet täyttävät siten tältä osin törkeän kirjanpitorikoksen tunnusmerkistön.⁶⁵ Hallituksen esityksen lausuma siitä, ettei väärennysrikoksen täyttävien asiakirjojen käyttäminen kirjanpidossa itsessään voisi tehdä kirjanpitorikosta törkeäksi, on epätasällinen ja osin harhaanjohtava.⁶⁶ Tällainen tosite on toki myös sisällöltään väärä, vaikka väärennysrikoksen tunnusmerkistön täyttyminen ei vielä sinänsä tee kirjanpitorikosta törkeäksi.

Lisärajoituksena törkeässä tekemuodossa toimii normaaliin tapaan kokonaisarvostelu. Kirjanpitorikoksen kohdalla kokonaisarvostelun merkitys tulee useimmin esille kirjanpidon kokonaislaininlyönnin yhteydessä. Edellä lausutuin tavoin pääsääntö on, että kirjausten tai tilinpäätösten laatimisen laiminlyöminen kokonaan täyttää kirjanpitorikoksen törkeän tekemuodon. Tällaiset laiminlyönnit koskevat käytännössä usein myös kirjanpitovelvollisia, joilla ei ole ollut lainkaan tai ainoastaan muutamia liiketapahtumia. Esimerkiksi ns. pöytälaatikoyhtiöiden perustamisesta on oltava selvitys ja nii-

⁶⁴ Tästä on hallituksen esityksessä nimenomainenkin lausuma; ks. HE 53/2002 vp, s. 33.

⁶⁵ Edellisen, vuoden 1991 lainmuutoksen esitöissä todettiin silloisen kirjanpitorikoksen osalta, että tyypillisiä vääriä tietoja olisivat tekaistuihin, väärennettyihin tai muuten tosiasioita vastaamattomiin tositteisiin perustuvat kirjatukset; HE 66/1988 vp, s. 90.

⁶⁶ Ks. HE 53/2002 vp, s. 34.

den taloudellinen asema on selvitettävä tilinpäätöksellä, mutta tämän velvollisuuden laiminlyönnillä ei ole yhtä olennaista merkitystä kuin toimivien yhtiöiden kohdalla. Tällainen laiminlyönti tulee kokonaisarvostelun nojalla yleensä arvioitavaksi perustunnusmerkistön mukaisena kirjanpitorikoksena.

Vasta oikeuskäytäntö tulee viime kädessä osoittamaan, missä määrin lain-säättäjän tarkoitus kirjanpitorikosten rangaistuskäytännön ankaroittamisesta toteutuu. Merkittävältä osin kysymys on siitä, kuinka suuressa osassa syyksilukevista ratkaisuista päädytään uuden ankaramman törkeää tekemuotoa koskevan asteikon soveltamiseen.

7.6 Tuottamuksellinen kirjanpitorikos (RL 30:10)

Tuottamuksellisen kirjanpitorikoksen osalta ei vuoden 2003 uudistuksessa tehty muita muutoksia kuin lisättiin tekijäpiiriin tahallista perustekomuotoa vastaavasti kirjanpitovelvollisessa oikeushenkilössä tosiasiallista määräysvaltaa käyttävä.⁶⁷ Tuottamuksellisena rangaistavaa on liiketapahtumien kirjaamisen ja tilinpäätöksen laatimisen laiminlyöminen sekä kirjanpitoaineiston hävittäminen, hukkaaminen tai vahingoittaminen, ei sen sijaan väärien tai harhaanjohtavien tietojen merkitseminen kirjanpitoon. Tunnusmerkistössä on myös säilytetty olennaisuusvaatimus oikean ja riittävän kuvan saamisen vaikeutumisen osalta.

Tuottamuksellisen rikoksen syyksilukeminen edellyttää, että tekijä on rikkonut huolellisuusvelvollisuutta, jota tuolloisessa tekotilanteessa olisi objektiivisesti arvioiden tullut noudattaa. Lisäksi hänellä on tullut olla subjektiivisesti tekijän kannalta arvioituna kyky ja mahdollisuus noudattaa sanotua huolellisuusvelvollisuuttaan.⁶⁸

Kirjanpitorikoksen osalta huolellisuusvelvollisuuden määrittämisessä voidaan apua saada kirjanpitolain ja -asetuksen säännöksistä, muiden lakien kirjanpitovelvollisuutta koskevista säännöksistä ja hyvästä kirjanpitotavasta. Edellä on jo todettu esimerkiksi osakeyhtiölain säännösten ja hyvän kirjanpitotavan ongelmallisuus laillisuusperiaatteen kannalta määritettäessä sitä,

⁶⁷ Ks. LaVM 18/2002 vp, s. 5.

⁶⁸ Tuottamuksen objektiivista puolta vastaa oikeuskirjallisuudessa käytetty käsite teon huolimattomuus ja subjektiivista puolta käsite tekijän huolimattomuus; ks. tarkemmin Frände 2005, s. 213 ss., Lappi-Seppälä 2003, s. 785–787, Nuutila 1996, s. 272 ss. ja 525 ss. Ks. myös rikoslain yleisten oppien uudistuksen osalta HE 44/2002 vp, s. 88 ss.

minkä säännösten vastainen menettely on kirjanpitorikoksena rangaistavaa. Samalla kuitenkin todettiin, että näillä seikoilla on väistämättä merkitystä arvioitaessa kirjanpitovelvolliselle asetettavien velvoitteiden ja niihin liittyvien normatiivisten käsitteiden tarkempaa sisältöä. Näiden säännösten nojalla voidaan arvioida kuinka normaali huolellinen henkilö olisi tilanteessa toiminut ja täyttänyt kirjanpitovelvollisuutensa. Tästä poiketessaan tekijä pääsääntöisesti ottaa kielletyn riskin tunnusmerkistönmukaisesta seurauksesta eli kirjanpidollisesti oikean ja riittävän kuvan saamisen vaikeutumisesta.

Syylisyyssperiaatteen ja toisintoimimisen mahdollisuuden edellyttämä yksilöllisyys sisältyy harkintaan lähinnä subjektiivisen kyvyn ja tilaisuuden vaatimuksen kautta.⁶⁹ Kyky viittaa enemmänkin teon vapaaehtoisuuteen ja fyysisiin havainnointi- tai toimimismahdollisuuksiin, joten tämä edellytys ei kirjanpitorikoksen kohdalla merkittävästi rajaa tekijän vastuuta. Kirjanpitorikoksissa keskeisempi kysymys koskee tekijän tiedollisiin seikkoihin perustuvaa tilaisuutta ja mahdollisuutta toimia oikein. Kirjanpitovelvollisuuden täyttäminen edellyttää usein erikoistietoja, joita keskivertoihminen ei omaa. Tuottamus voi tällöin täytyä, vaikkei tekijä olisi mieltänyt tietystä menettelystä tai laiminlyönnistä aiheutuvan, että oikean ja riittävän kuvan saaminen kirjanpitovelvollisesta toiminnasta vaikeutuu.

Syylisyyssmoite tunnusmerkistön täyttävästä teosta voi perustua näissä tilanteissa siihen, että tekijä on itse ryhtynyt toimeen, jota hän ei pysty asianmukaisesti hoitamaan. Valvontavelvollisuuden täyttämisen osalta kysymys saattaa olla siitä, ettei tekijä ole antanut kirjanpidon laatimista siihen kyvykkään henkilön tehtäväksi tai järjestänyt kirjanpitoaineiston säilyttämistä asianmukaisesti. Mikäli henkilö on suostunut kirjanpitovelvollisen edustajaksi tosiasialla vain muodollisessa asemassa, jo tämä sanottuun toimeen ryhtyminen ilman tarkoitusta sen edellyttämään toimintaan voi täyttää tuottamuksen edellyttämän tekijän huolimattomuuden.⁷⁰

Rangaistussäännös edellyttää törkeää huolimattomuutta. Törkeänä pidettävä tuottamukseen ei edellytä tietoista tuottamusta, vaan tunnusmerkistön täyttäväksi riittää myös tiedoton tuottamus. Tuottamuksen astetta koskevassa arvioinnissa otetaan kuitenkin huomioon se, kuinka tietoisesta riskinotos-

⁶⁹ Arviointi ei kuitenkaan ole tässä suhteessa täysin subjektiivista. Ks. esim. Nuutila 1996, s. 540–554 lausuttu, jossa Nuutila asettuu puoltamaan heikkokykäisten osalta yleistävää ja kyvykkäiden osalta yksilöllistä huolellisuusveloitteen määrittelyä.

⁷⁰ Ryhtymistuottamuksesta mm. Frände 2005, s. 227–229, Nuutila 1996, s. 565 ss.

ta on kysymys. Muita tässä arvioinnissa vaikuttavia perusteita ovat mm. rikotun huolellisuusvelvollisuuden sekä vaarannettujen tai loukattujen oikeushyvien luonne ja merkittävyys. Yleisten tulkintaperiaatteiden mukaisesti huomioon otettava seikka on myös oikeudenloukkauksen todennäköisyys, mutta tämä peruste on olennaisempi perinteisten rikoslakirikosten mukaisessa seurausvastuussa kuin kirjanpitorikoksessa.⁷¹ Viime kädessä tuottamuksen astetta arvioitaessa kysymyksessä on aina kokonaisharkinta.

8 TAHALLISUUDEN JA TUOTTAMUKSEN RAJANVETO SEKÄ TAHALLISUUSARVIOINTI

Tahallisen ja tuottamuksellisen kirjanpitorikoksen välisen rajanvedon merkitys korostuu törkeää kirjanpitorikosta koskevassa ankarammassa rangaistussäännöksessä.⁷² Kun kvalifioitu teko edellyttää tahallisuutta, on rangaistuskäytännössä entistä suurempi merkitys sillä, katsotaanko teko tahalliseksi vai törkeästä huolimattomuudesta tehdyksi. Törkeästä kirjanpitorikoksesta on seuraamuksena säädetty ainoastaan vankeusrangaistus, kun taas tuottamuksellisen kirjanpitorikoksen asteikko sisältää sakkomahdollisuuden ja tätä tekemuotoa koskeva rangaistuskäytäntö on selvästi lievempi. Lisäksi edellä todetuin tavoin perustunnusmerkistön 2-kohdan mukainen menettely eli väärrien tai harhaanjohtavien tietojen kirjaaminen ei ole lainkaan rangaistavaa tuottamuksellisena.

Syytesidonnaisuuden periaate pääsääntöisesti edellyttää, että rangaistusvaatimuksen esittäjän on nimenomaisesti vedottava tunnusmerkistön täyttäviin oikeustositseikkoihin. Tahallista tekoa koskeva teonkuvaus ei tällöin yleensä ole riittävä tuottamuksellisen menettelyn syyksilukemiseen.⁷³ Kirjanpitorikoksessa menettelyn kuvaus saattaa kuitenkin mm. yhteisön kirjanpitovelvollisuuden täyttämisestä valvontavastuussa olevan osalta olla hyvin tarkasti yhdenmukainen kummassakin tekemuodossa. Tällöin tahallisen teon teonkuvaus voi pääsäännöstä poiketen täyttää myös tuottamuksellisen menettelyn perustana olevat oikeustositseikat. Oikeuskäytännössä on mm.

⁷¹ Tuottamuksen törkeysarvioinnista rikoslain yleisten oppien nojalla HE 44/2002 vp, s. 97–98. Ks. myös Frände 2005, s. 229–231.

⁷² Sanotusta rajanvedosta ks. myös Tapani 2006, s. 558–559.

⁷³ HE 82/1995 vp, s. 126.

Turun hovioikeuden tuomiossa 12.4.2001 nro 885 katsottu, että tuottamuksellinen kirjanpitorikos voitiin syyksilukea tahallista kirjanpitorikosta koskevan syytteen nojalla.

Tahallisuuden ja tuottamuksen väliseen rajanvetoon vaikuttaa välillisesti myös rikoslain yleisen osan uudistus. Tahallisuuden alimmassa asteessa ehdollisessa tahallisuudessa seuraustahallisuus määritettiin uudistuksessa todennäköisyystahallisuuden avulla. Sen sijaan olosuhdetahallisuuden osalta ei tehty muutosta aiempaan oikeustilaan, joten tältä osin on käytettävissä edelleen myös tahtotahallisuus.⁷⁴ Kirjanpitorikoksessa tahallisuuden alin aste on kaikilta osin riittävä eikä tunnusmerkistö edellytä erehdyttämisen-, hyöty- tai vahingoittamistarkoitusta.

Kirjanpitorikoksessa tulee tahallisuusarvioinnissa tehdä edellä lausutun mukaisesti ero seuraustahallisuutta ja olosuhdetahallisuutta edellyttävien tunnusmerkistökäytännöiden kesken. Kirjanpitorikoksessa vaatimus, että tekijän menettely vaikeuttaa oikean ja riittävän kuvan saamista kirjanpitovelvollisen toiminnan tuloksesta ja taloudellisesta asemasta on teon seuraus. Siihen tulee siten soveltaa todennäköisyystahallisuutta.

Sanottu tunnusmerkistökäytäntö ei kuitenkaan ole kirjanpitorikoksen tahallisuusarvioinnissa keskeinen. Pääosin tahallisuutta koskevat tulkintaongelmat kohdistuvat siihen, mielsikö tekijä kirjanpitoon kirjatut tiedot vääriksi tai harhaanjohtaviksi. Nämä seikat kuuluvat puolestaan olosuhdetahallisuuden piiriin. Tällä on soveltamiskäytännölle se huomattava merkitys, että tietojen oikeellisuuden osalta voidaan kirjanpitovelvolliselle asettaa laajahko selonottovelvollisuus. Selonottovelvollisuus on puolestaan luontevammin ja laaja-alaisemmin liitettävissä tahtotahallisuuteen kuin todennäköisyystahallisuuteen.⁷⁵

Tahallisuuden arvioinnissa on merkitystä myös tietojen vääryyttä tai harhaanjohtavuutta koskevien käsitteiden normatiivisuudella kuten edellä on jo todettu. Sanottu oikeudellinen arviointi on viime kädessä tuomioistuimen tehtävä. Vaikka kirjanpitovelvollinen olisi ollut eri mieltä kirjanpitoon merkittyjen kirjausten oikeellisuudesta, ei tämä pääsääntöisesti poista menettelyn tahallisuutta, jos hän on ollut tietoinen kirjauksen perusteista. Tahalli-

⁷⁴ Ks. perusteluista tältä osin LaVM 28/2002 vp, s. 9–10 ja laajemmin tahto- ja todennäköisyystahallisuuden eroista erityisesti olosuhdetahallisuudessa Koponen 2002, s. 262 ss. Olosuhdetahallisuudesta ja tahtotahallisuudesta myös mm. Matikkala 2005, s. 181 ss. ja 469–473.

⁷⁵ Selonottovelvollisuudesta kirjanpitorikoksissa mm. Koponen 2004, s. 247 ja 295 (yleisemmin s. 118–122 ja 250–255), Nuutila 1997, s. 253.

suuden kohteena ovat kirjausten perusteena olevat tosiasiat. Mikäli kirjanpitovelvollinen erehtyy näiden tosiseikkojen oikeudellisessa arvioinnissa, tällainen kielto- tai soveltamiserehdys on vastuuvapausperuste vain poikkeuksellisesti ollessaan ilmeisen anteeksiannettava. Kirjanpitovelvollisen velvollisuuksiin kuuluu varmistautua kirjanpitoon merkittävien liiketapahtumien oikeasta kirjaustavasta. Arviointi on kuitenkin tehtävä aina tapauskohtaisesti ja esimerkiksi säännösten tulkinnanvaraisuus voi olla kokonaisvaltaisessa harkinnassa yksi tahallisuutta vastaan puhuva seikka.

9 TYYPPITAPAUKSIA

Tyypillisimmin kirjanpitovelvollisuutta rikotaan laiminlyömällä kirjausten tekeminen. Laiminlyönnit voivat koskea kirjanpitoa kokonaisuudessaan koko toiminta-ajalta taikka joltakin rajoitetulta ajalta, tiettyjen kirjausten laiminlyöntiä taikka tilinpäätöksen laatimisen laiminlyöntiä kokonaan tai osittain. Esimerkiksi konkurssiasiamiehen toimistossa vuosina 1997–1998 tutkituissa sadassa rauenneessa konkurssissa kirjanpidon laiminlyönnit olivat erittäin tavallisia.⁷⁶ Laiminlyönnin muodossa tapahtuvaa tekotapaa on edellä tunnusmerkistökohtaisessa tarkastelussa jo olennaisimmilta osin käsitelty.

Tavanomaisia virheitä kirjanpidossa ovat myös kirjanpidon erilläänpilotettävää koskevat tapaukset, joissa kirjanpitovelvollisen varallisuuspiiriä ja liiketapahtumia ei ole joltain osin erotettu läheistahoista. Tämä tarkoittaa usein pienyhtiöissä yhtiön muodostaman talousyksikön ja yksityistalouden sekoittamista mm. niin, että yksityistalouden menoja on kirjattu yhtiön menoiksi. Myös useampien samaan lähipiiriin kuuluvien yhtiöiden keskinäisten liiketoimien erilläänpito saatetaan osittain laiminlyödä. Tuloja tai menoja voidaan kirjata väärälle kirjanpitovelvolliselle, taikka tilinpäätöksen yhteydessä saatetaan yhtiöiden välillä tehdä todellisuutta vastaamattomia kirjauksia sen mukaan, millaiseksi kunkin yhtiön tulosta ja tasetta kulloinkin halutaan muokata.

Edellä mainitut virhetilanteet liittyvät yleensä läheisesti aikaisemmin käsiteltyihin kirjanpidossa hyväksyttävälle tositteelle asetettaviin vaatimuksiin. Tavanomaista on, ettei näissä tilanteissa varojen käytöstä tai muista liiketapahtumista ole asianmukaista liiketapahtuman todentavaa tositetta. Tositteen tulee edellä todetuin tavoin olla mikäli mahdollista ulkopuolisen tahon anta-

⁷⁶ Mäkelä 2001, s. 51–53.

ma, taikka mikäli tämä ei esimerkiksi liiketapahtuman luonteen vuoksi tule kysymykseen, asianmukaisesti varmennettu liiketapahtuman sisällön todentava muistiotosite. Itse laaditut tositteet ovat luotettavuutensa osalta erityisen kriittisiä ja merkittävien rahasuoritusten tulisi aina perustua pankin tai ulkopuolisen antamaan tositteeseen. Esimerkiksi edellä mainitussa ratkaisussa KKO 1997:188 todettiin, ettei tuossa asiassa pelkkä rakennusyhtiön laatima muistiotosite ollut riittävä todentamaan vesi- ja viemäriliittymämaksun maksamista.

9.1 Osakaslainat osakeyhtiöstä

Korkein oikeus on ratkaisuisaan 2005:68 ja 2005:119 ottanut varsin tiukan kannan osakeyhtiöstä osakslainan nimellä ennen yhtiön konkurssia tapahtuneiden varojen nostojen rikosoikeudelliseen arviointiin. Pienyhtiöissä, joissa omistajajohtaja työskentelee yhtiössä, on ollut sangen tavanomaista tehdä yhtiöstä yksityisnostoja ja kirjata nämä nostot osakkaan osakslainaksi yhtiöltä. Taloudellisessa ahdinkotilassa näin on voitu pyrkiä mahdollistamaan varojen nosto elantokustannuksiin, vaikkei yhtiön taloudellinen tilanne ole sallinut osingonjakoa. Samalla on vältetty niiden sivukulujen maksaminen, jotka olisi jouduttu suorittamaan palkanmaksusta. Yhtiöoikeudellisesti tämä on vanhan osakeyhtiölain 12 luvun 2 §:n voitonjakosäännösten ja 12 luvun 7 §:n lähipiirilainasäännösten vastaista laitonta voitonjakoa ja vero-oikeudellisesti tällainen tulo tulisi verottaa omistajajohtajan ansiotulona.

Sanotuissa ratkaisuisa nostojen katsottiin toteuttavan velallisen epärehellisyyden myös siltä osin, kuin vastaajat olivat tehneet yhtiön hyväksi työtä, koska nostoja ei ollut käsitelty asianmukaisesti palkkana. Kirjanpidon kannalta tällaisissa tilanteissa keskeisintä on se, sisältävätkö osakslainakirjaukset väärän tai harhaanjohtavan tiedon kirjanpidossa. Sinänsä on selvää, että osakeyhtiölain vastainenkin varainkäyttö tulee kirjata kirjanpitoon.⁷⁷ Jos lainanannosta on tehty yhtiössä asianmukaiset päätökset, merkinnät ja velkakirjat,⁷⁸ on kirjausperuste tältä osin selvä. Jos kysymys on tarkemmin sel-

⁷⁷ KILA 2005/1749, 2005/1762, 2005/1770.

⁷⁸ Vanhan osakeyhtiölain 8 luvun 6 §:n 3 momentin säännöksen mukaan yhtiön ja sen ainoan osakkeenomistajan väliset sopimukset ja sitoumukset, jotka eivät kuulu yhtiön tavanomaiseen liiketoimintaan, on merkittävä tai liitettävä myös hallituksen kokouksen pöytäkirjaan. OYL 12 luvun 7 §:n 4 momentin mukaan lähipiirilainat oli merkittävä hallituksen pöytäkirjaan taikka tase-erittelyihin sisällytettävään luetteloon. Ks. af Schulten 2004, s. 366.

vittämättömästä omistajajohtajan varainkäytöstä, jonka ei ole selvitetty tapahtuneen yhtiön hyväksi, on tästäkin muodostunut yhtiölle saatava omistajalta. Tilikauden aikana tällaiset nostot on siis kirjattava osakaslainaksi. Toisinaan esiintyvä menettely kirjata ne kassaan panoiksi on selvästi virheellinen, koska tällainen kassa ei ole todellinen.

Ongelmallisemmaksi lainvastaisten osakslainojen kirjanpidollinen käsittely muuttuu tilinpäätösvaiheessa, jossa lainasaaminen tulee arvostaa. Lähipiirilainoista on esitettävä KPL 3 luvun 2 §:n ja KPA 2 luvun 8 §:n 2 momentin 2–3 kohtien (sekä OYL 11 luvun 7 §:n) asettamat vaatimukset täyttävä selvitys tilinpäätöksessä taseessa ja liitetietoina. Pienyhtiöt eivät ole aiemmin todetuin tavoin velvollisia toimintakertomuksen laatimiseen kirjanpitolain, vaan osakeyhtiölain nojalla. Toimintakertomuksessa voidaan joka tapauksessa arvioida kirjanpitovelvollisen toimintaan liittyviä merkittävimpiä riskejä ja epävarmuustekijöitä. Lähipiirilainoja koskevaa lisäinformaatiota voidaan siten antaa myös toimintakertomuksessa.

Tilintarkastajan tulee puolestaan tehdä tilintarkastuskertomuksessa osakslainojen lainvastaisuudesta muistutus, jos lainananto ei ole tapahtunut voitonjakokelpoisten varojen puitteissa ja turvaavaa vakuutta vastaan. Osakeyhtiölain säännösten noudattaminen kuuluu yhtiön hallinnon tarkastukseen ja yhtiölainasaamisen arvostus tilinpäätöksen tarkastukseen, jossa arvioidaan ensisijaisesti kirjanpitolain säännösten noudattamista.⁷⁹ Tilintarkastajan muistutus ei kuitenkaan korvaa kirjanpidossa esitettäviä edellä mainituja tietoja.⁸⁰

Mikäli tilinpäätökseen sisältyvät sanotut tiedot, antaa kirjanpito tältä osin ulkopuoliselle tarkastelijalle merkittävästi lisätietoa lainanannon luonteesta. Ongelmaksi jää kuitenkin vielä osakslainan arvostus tilinpäätöksessä. Jos omistaja varat nostaessaan on mieltänyt ne korvaukseksi yhtiössä tekemästään työstä, hänellä tuskin on tarkoitus maksaa niitä takaisin yhtiölle siitä huolimatta, että ne on kirjanpidollisesti käsitelty osakslainana. Käytännössä saatetaan jälkikäteen esimerkiksi väittää, että tarkoituksena on ollut kirjata nostot palkaksi yhtiön taloudellisen tilanteen sen salliessa. Mikäli takaisinmaksutarkoitusta ei ole ja osakkaalla on täysi päätösvalta yhtiössäänkin, saatava on jo tällä perusteella arvoton.

Omistajalta voi puuttua maksuhalun ohella myös maksukyky. Pienyhtiön taloudelliset vaikeudet tarkoittavat tavallisesti sitä, että myös omistajajohta-

⁷⁹ Aho – Vänskä 1996, s. 72, Suomela – Palvi – Karhu 1995, s. 118–120.

⁸⁰ KILA 2005/1749.

jan henkilökohtainen taloudellinen tilanne on huono. Kirjanpitolain 5 luvun 2 §:n 1 kohdan mukaan saamiset merkitään taseeseen nimellisarvoonsa, kuitenkin enintään todennäköiseen arvoonsa. Takaisinmaksutarkoituksen tai -halun puuttuessa yhtiön osakaslainasaaminen on siten kokonaan arvoton.

Jos osakaslainasaaminen tilinpäätöksessä poistetaan arvottomana, tulee se samalla lopullisena menetyksenä kirjatuksi tilikauden kuluksi. Siten se vaikuttaa myös tilikauden tulokseen sitä heikentävästi ja osakslainan sisällyttäminen tilinpäätökseen vastaavasti antaa liian hyvän kuvan yhtiön toiminnan tuloksesta.

Yhteenvetona voidaan todeta, että parhaan kirjanpidollisen kuvan nostoista antaa kirjaus, joka osoittaa nostojen todellisen luonteen eli lopullisen varallisuuden siirron omistajan varallisuuspiiriin, silloin kun takaisinmaksutarkoitusta ei ole. Tulkinnanvaraisemmaksi jää, antavatko liitetiedoissa tai toimintakertomuksessa yksilöidyt lisätiedot osakslainoista riittävän kuvan kirjanpitovelvollisen taloudellisesta asemasta ja taloudellisesta tuloksesta.⁸¹ Ratkaisuihin KKO 2005:68 ja 2005:119 kirjanpitorikoksen täyttymiseen ei otettu kantaa, joten niistä ei tähän ole oikeusohjetta saatavissa. Tapauskohtaisessa arvioinnissa voidaan huomiota kiinnittää ainakin menettelyn keston. Mitä useamman tilikauden menettely jatkuu ja mitä huonommaksi yhtiön sekä sen edustajan taloudellinen asema muodostuu, sitä epäuskottavampi lainan takaisinmaksutarkoitus on. Useimmiten myös tilinpäätös vääristyy yhä enemmän.

Ratkaisuihin on velallisen rikosten arvioinnissa perustellusti otettu huomioon yhtiö-oikeudellisten, vero-oikeudellisten ja kirjanpitoa koskevien säännösten muodostama kokonaisuus. Verotuksellisesti ei yleensä ole kannattavaa nostaa osakeyhtiöstä varoja osakslainana, jos yhtiöllä on varaa osingonjakoon. Kun osakslainan takaisin maksamatta oleva määrä verotetaan TVL 53a §:n nojalla pääomatulona, kohdistuu näihin varoihin kahdenkertainen verotus.⁸² Osakslaina vaikuttaa epäedullisesti myös laskettaessa

⁸¹ Ensimmäisessä lisätiedot lienee annettava liitetietoina. Esittämistä toimintakertomuksessa puoltaisi se, että sen luonteeseen kuuluu, että siinä annetaan oikean kuvan saamiseen tarvittavat lisätiedot kaikista toimintaan olennaisesti vaikuttavista edellytyksistä tai uhkatekijöistä; ks. esim. Laitinen 2006, s. 80–91. Tilintarkastajan tulee hyvän tilintarkastustavan mukaisesti tarkastaa myös toimintakertomus; ks. VALA 1/2006 ja Blumme 2006, s. 38. Toisaalta pieniyhtiöiden velvollisuuksia toimintakertomuksen laatimisessa on merkittävästi rajattu.

⁸² Yksityishenkilön muusta kuin julkisesti noteeratusta yhtiöstä saamat osingot ovat vuoden 2004 verouudistuksen jälkeen 9 prosentin tuoton ja 90 000 euron rajan saakka verovapaita (9 prosentin tuoton ylittävästä osuudesta 70 % on ansiotulua ja 90 000 euron rajan ylittävästä osuudesta 70 % on pääomatulua); ks. tarkemmin mm. Andersson – Linnakangas

verotuksessa osakkaan ansio- ja pääomatulo-osuuksia.⁸³ Tämä varojen käyttöä osakeyhtiössä ohjaava sääntely ei kuitenkaan toimi tarkoituksensa mukaisella tavalla taloudellisissa vaikeuksissa olevalla yhtiöllä.

Osakeyhtiömuodon verotuksellinen edullisuus liiketoiminnan harjoittamisessa verrattuna henkilöyhtiöön taikka yksityisliikkeeseen edellyttää riittävän suurta nettovarallisuutta, jotta osinkotuloihin ei kohdistuisi kahdenkertainen verotus.⁸⁴ Taloudellisissa vaikeuksissa olevalla osakeyhtiöllä ei kuitenkaan ole riittävää nettovarallisuutta eikä usein ylipäättään mahdollisuuksia avoimeen osingonjakoon. Palkkana maksettu suoritus puolestaan aiheuttaa yhtiölle työnantajasisivukuja ja verotetaan saajan ansiotulona. Myös yhtiön kirjanpidon osoittama tulos saattaa muodostua tällöin ”liian” huonoksi mm. luotonsaantimahdollisuuksien kannalta. Tällöin voidaan voitonjaon ja palkan asemesta päätyä käsittelemään varallisuudensiirtoa omistajalle mieluummin osakaslainana.

Jos varainkäytön kirjaaminen osakaslainaksi on johtunut taloudellisista vaikeuksista ja pyrkimyksestä välttää palkan sivukulut ja saadun edun verotus ansiotulona, menettely on selvästi vero- ja kirjanpitosäännösten tavoitteiden vastainen. Tulevan oikeuskäytännön varaan jää, katsotaanko menettelyssä toteutuvan myös veropetos osakkaan henkilökohtaisessa verotuksessa. Osakaslaina saatetaan katsoa verotuksessa ansiotuloksi nimenomaan niissä tilanteissa, joissa takaisinmaksutarkoitusta ei ole ollut tai siitä on luovuttu.⁸⁵ Verotuksessa peitellyn osingonjaon verokohtelun systemaattisena perusajatuksena voidaan pitää peitellyn voitonjaon saattamista vähintään yhtä ankaran arvioinnin kohteeksi kuin avoin voitonjako. Peiteltyyn osingonjakoon usein sisältyvä menettelyllinen moitittavuus voitaisiin tällöin ottaa erikseen huomioon veronkorotuksen avulla.⁸⁶ Peitelty osinko käsitellään verotuksellisesti ansiotulona, mutta 30 prosenttia siitä on verovapaata.⁸⁷ Peitel-

2006, s. 144 ss., Juusela 2004, s. 66–77, Myrsky – Linnakangas 2006, s. 327–328, Penttilä 2005, s. 121–124, Tikka 2004, s. 46–49.

⁸³ Myrsky – Linnakangas 2006, s. 330, Penttilä 2003, s. 300–304.

⁸⁴ Järvenoja 2005, s. 229, Penttilä 2005, s. 124.

⁸⁵ Penttilä 2003, s. 385.

⁸⁶ Ks. Rynänen 2005, s. 48–53, jossa arvioidaan mm. hallituksen esityksen 92/2004 vp ja valtiovarainvaliokunnan mietinnön 12/2004 vp tältä osin toisistaan poikkeavaa argumentaatiota. Vrt. Juusela 2004, s. 124–127 painottaa asiaa hieman toisin todeten mm. yhteisön saaman peitellyn osingon verotuksen selvästi kiristyneen verouudistuksessa.

⁸⁷ TVL 33d.1 § (30.7.2004/716), Myrsky – Linnakangas 2006, s. 359, Rynänen 2005, s. 44–46. Vuosina 1999–2004 vallinneesta käytännöstä ks. esim. Penttilä 2003, s. 30, Rynänen 2000, s. 127–128.

tyä osinkoa paremmin tällaisiin varallisuudensiirtoihin soveltuu niiden katsominen kokonaisuudessaan ansiotuloksi, jos ne eivät tosiasiaassa ole lainkaan voitonjakoa, vaan ansiotuloa yhtiöstä.

Kirjanpitorikoksen osalta on hovioikeuskäytännössä edellä mainitun Helsingin hovioikeuden tuomion 10.4.2003 nro 1069 ohella esimerkiksi ratkaisussa Rovaniemen hovioikeus 8.7.2005 nro 560 katsottu osakeyhtiön edustajien syyllistyneen velallisen epärehellisyden lisäksi myös kirjanpitorikokseen osakaslainoja koskevilla kirjauksilla. Yhtiössä oli kolmen tilikauden aikana kirjattu yhtiöstä tehtyjä varojen nostoja osakaslainoiksi. Asiassa katsottiin selvitetyn, ettei osakaslainaa ollut tarkoitus maksaa takaisin. Kirjauksia pidettiin tunnusmerkistön edellyttämin tavoin väärinä ja harhaanjohtavina. Tuomio poikkeaa kuitenkin mainitusta Helsingin hovioikeuden ratkaisusta vastuun kohdentamisen osalta, koska vastuussa osakaslainakirjauksista olivat vain yhtiön edustajat.

9.2 Kassatilin virheet

Kirjanpitovelvollisen on pidettävä kassakirjanpitoa käteisellä rahalla suoritetuista maksuista. Käteismaksut on kirjattava aikajärjestykseen viipymättä päiväkohtaisesti (KPL 2 luvun 4 §:n 2 momentti). Myös pankki- ja luottokorteilla suoritettut maksut on katsottu tämän velvoitteen mukaisesti viivytystä kirjattaviksi.⁸⁸

Kassatilin virheellisyydet tai kassakirjanpidon laiminlyönti kokonaan ovat varsin tavanomaisia virheitä taloudellisissa vaikeuksissa olevilla kirjanpitovelvollisilla. Kassakirjanpidon laiminlyönnin ja muistiotositteiden laadinnan avulla voidaan haluttaessa helposti mahdollistaa yhtiömuotoisen kirjanpitovelvollisen varojen käyttö yhtiön edustajan omaksi hyväksi.

KILAn lausunnon 1991/1136 mukaan on mahdollista, että kohtuullinen määrä kassavaroja voidaan lyhytaikaisesti ja tilapäisesti uskoa yhtiön johdolle yhtiön maksuja varten. Lisäksi henkilöyhtiöissä yhtiön ja osakkaan erillisuus ei ole yhtä selvää ja kategorista kuin osakeyhtiöissä. Yhtiömiehen suorittamat varojen nostot ovat yhtiölle liiketapahtuma, joka on kirjattava oman pääoman nostona. Lausunnossa KILA 2002/1673 on silti katsottu, että kirjanpidon erilläänpitovelvoitteen täyttävästi voidaan henkilöyhtiön

⁸⁸ Esim. Havukainen 2006, s. 42, Järvinen – Prepula – Riistama – Tuokko 2000, s. 129, korttimaksujen yksilöinti tiliotteella aikajärjestyksessä on riittävää.

rahaliikennettä hoitaa myös yhtiömiesten henkilökohtaisten pankkitilien kautta, kunhan tositteiden sisältöön ja dokumentointiin kiinnitetään erityistä huomiota. Jos omistaja on tehnyt tarkemmin selvittämättömiä nostoja yhtiöstä, varat eivät kuitenkaan ole enää yhtiön varallisuuspiirissä eivätkä kuulu sen nopeasti realisoitaviin likvideihin varoihin.

Edellä on todettu, että kassatili antaa virheellisen kuvan kirjanpitovelvollisen rahoitusomaisuudesta, jos sille kirjataan omistajan selvittämätöntä varainkäyttöä. Tällaista yksityiskäyttöä (yksityisnostot ja yksityisten menojen makset, siirrot läheistahoille jne.) ei tule kirjata yhtiön menoksi. Tällöin usein käytetty kirjanpidollinen ratkaisu on kirjata nostot kassatilille, mikä voi johtaa ns. pulleaan kassaan. Kassatili osoittaa siis varoja, joita ei todellisuudessa ole.

Tällöin saatetaan yhtiön ollessa taloudellisissa vaikeuksissa yrittää häivyttää kassatilin epätodellista ja liiallista saldoa kirjaamalla ylihintoja tai totuudenvastaisia käteishankintoja taikka muita tekaistuja menoja. Esimerkiksi tuomiossa Helsingin hovioikeus 18.6.2004 nro 2346 kysymyksessä olleessa tapauksessa käteiskassaa vähennettiin yhtiön toimintaan nähden hyvin suurella, käteisellä maksetuksi väitetyllä epäkurantilla kalustohankinnalla ja ratkaisussa Helsingin hovioikeus 29.6.2005 nro 2282 katsottiin neljässä yhtiössä kirjatun kirjanpitoon epätodellisia lainoja ja niiden takaisinmaksuja.

Käytännössä usein esiintyvä rahankäytön kirjaamisen laiminlyönteihin liittyvä ilmiö on ns. kuittikauppa. Erityisesti rakennuslalla nk. pimeää työvoimaa käytettäessä palkat maksetaan nettomääräisinä niitä kirjanpitoon kirjaamatta. Tämä vääristää luonnollisesti kirjanpidollista tulosta todellista edullisemmaksi, kun toiminnan kustannuksia jää kirjaamatta. Vähennyskelpoisten menojen osoittamiseksi saatetaan tällöin hankkia ns. kuittikauppiailta jonkin yrityksen nimissä annettuja tositteita epätodellisista hankinnoista tai muista menoista kirjanpitovelvollisen kirjanpitoon liitettäväksi. Tällöin kirjanpitoon merkitään kirjanpitorikoksen täyttävän tavoin vääriä tietoja ja usein menettely täyttää myös kvalifioidun tekemuodon.

Jos sen sijaan rahan käytön asemasta kirjanpidosta puuttuu rahan lähteitä osoittavia kirjauksia, voi tämä aiheuttaa kirjanpidollisesti negatiivisen kassan. Tällainen kreditsaldoinen kassa on luonnollisesti epätodellinen ja osoittaa kirjanpidon epäluotettavuutta. Menettely voi jo sellaisenaan täyttää kirjanpitorikoksen, mutta mahdollisten muiden rikosten selvittämiseksi olisi tarpeen tietää kreditsaldoisuuden syy.

Kassatilin negatiivisuus voi johtua todellisuutta vastaamattomien kassasta maksujen kirjaamisesta, mutta käytännössä kysymys on yleensä tulojen

puuttumisesta kirjanpidosta. Tämä voi olla säännöllistä kirjanpidon ulkopuolista myyntiä ja käteisellä saatujen maksujen kirjaamatta jättämistä, mutta myös yksittäisten satunnaisten tuloerien kirjaamatta jäämistä. Tällainen kirjausten laiminlyönti täyttää kirjanpitorikoksen tunnusmerkistön, mutta kassan negatiivisuudella voi olla muutakin merkitystä näytön arvioinnissa. Ratkaisussa Turun hovioikeus 17.1.2000 nro 84 katsottiin velallisen rikosta koskevassa näyttöharkinnassa, ettei väite kaluston myynnistä velallisyhtiöstä intressiyhtiölle käteismaksua vastaan ollut epäuskottava yksin sen nojalla, että ostajayhtiön kassatili oli negatiivinen.

9.3 Tilinpäätöskirjaukset

Huomattava osa kirjanpitorikoksen täyttävistä kirjanpitolainsäädännön vastaisista menettelyistä kohdistuu tilinpäätökseen joko virheellisinä kirjauksina tai tilinpäätöksen määrääjassa laatimisen laiminlyöntinä. Kirjanpidossa joudutaan suorittamaan paljon tulojen ja menojen jaksoista sekä omaisuuden arvostusta koskevia ratkaisuja. Kirjanpitolainsäädännön lähtökohtana on, että tilinpäätöksen tulee antaa oikea ja harhaanjohtamaton käsitys silloinkin, kun useampi kirjaustapa on mahdollinen. Kirjanpitovelvollisen tulee noudattaa KPL 3 luvun 3 §:ssä lueteltuja oikeaa kuvaa, johdonmukaisuutta ja varovaisuutta korostavia yleisiä tilinpäätösperiaatteita.

Kirjanpitolautakunta on omaehtoisessa lausunnossaan sisältöpainotteisuuden periaatteen soveltamisesta tilinpäätöksessä (KILA 2006/1775) todennut mm., että liiketapahtuman oikeaa kirjaamistapaa harkittaessa tulee havaituissa selkeissä ristiriitatilanteissa noudattaa kolmiportaista päättelytapaa: sopimuksen tai muun asiakirjan nimikkeen sijasta on määräävää sen sisältö, joka puolestaan on alisteinen sopimusehtojen tosiasialliselle soveltamiselle.

KPA 2 luvun 2 §:n 1 §:n 1 momentin 1 kohdan mukaan käytetyt arvostus- ja jakotusperiaatteet sekä -menetelmät on esitettävä tilinpäätöksen liitetietona.⁸⁹ Erityisesti tilinpäätöskirjausten yhteydessä näillä ratkaisuilla voidaan pyrkiä muokkaamaan kuvaa tilikauden toiminnan tuloksesta ja kirjanpitovelvollisen taloudellisesta asemasta haluttuun suuntaan. Oikean kuvan antamista pyrkivät turvaamaan myös mm. KPA 1 luvun 8 §:n ja 1 luvun 9 §:n säännökset siitä, että tuloslaskelman ja taseen esittämistapaa ei saa ilman

⁸⁹ IAS-standardien mukaisesta tilinpäätöksen laadintaperiaatteiden selostamisesta tilinpäätöksen liitetiedoissa esim. Rätty – Virkkunen 2002, s. 86–88.

erityistä syytä muuttaa ja että tuloslaskelma sekä tase on laadittava asetuksen kaavoja yksityiskohtaisempina, jos se on tarpeen tulokseen vaikuttaneiden tekijöiden tai tase-erien selventämiseksi.

KPA 2 luvun 2 §:n 1 momentin 2 ja 4 kohtien mukaan on puolestaan liitetietoina esitettävä perustelu, jos tilinpäätöksen esittämistapaa on muutettu ja muutoksen vaikutukset sekä selvitys siitä, jos edellistä tilikautta koskevat tiedot eivät ole vertailukelpoisia päättyneen tilikauden tietojen kanssa. Lausunnon KILA 2005/1750 mukaan, jos toimintakertomuksessa tai tilinpäätöksen liitetiedoissa on esitetty tilinpäätöksiä tai tunnuslukuja useammalta tilikaudelta, nämä on saatettava mahdollisuuksien mukaan vertailukelpoisiksi tai ainakin selkeästi mainittava niiden vertailukelvottomuus. Jos tuloslaskelma ja tase eivät sellaisenaan anna oikeaa ja riittävää kuvaa, tämä on yleensäkin varmistettava liitetietoja antamalla.⁹⁰

Edellä on käsitelty osakaslainojen kirjauksiin osakeyhtiössä liittyviä virhetilanteita. Henkilöyhtiö ei puolestaan ole erillinen verosubjekti, vaan las kentayksikkö. TVL 16 §:n 1 momentin nojalla tällaisen elinkeinoyhtymän tulos jaetaan verotettavaksi osakkaiden tulona heidän osuuksiensa mukaan.⁹¹ Yhtiömies voi varsin vapaasti päättää nostaako yhtiöstä varoja palkkana vai voitto-osuutena, mutta yhtiön verotuksessa vähennyskelpoisia menoja ovat vain tehtyyn työhön nähden kohtuulliset palkkakustannukset. Yksityisnostoihin henkilöyhtiöstä ei sisälly samanlaista problematiikkaa kuin osakaslainoihin osakeyhtiöstä.⁹²

Kaikki saamiset merkitään taseeseen todetuin tavoin enintään todennäköiseen arvoonsa. Jos saaminen on lähipiiriin kuulavalta taholta, kirjanpito velvollinen voi mahdollisesti itse vaikuttaa saamisen perintämahdollisuuksiin. Ensisijaisesti saamisen arvon ratkaisee kuitenkin velallisen maksukyky. Saamisen arvo tulee arvioida objektiivisesti sen mukaan, minkä arvoisen ulkopuolinen taho pitäisi saamista.

Vaihto-omaisuus muodostaa tilinpäätöksessä yleensä hyvin merkittävän kirjanpito velvollisen taseasemaan vaikuttavan erän. Tilikauden päättyessä jäljellä olevan, luovuttamattoman tai tuotannossa hyödyntämättömän vaih-

⁹⁰ Leppiniemi 2005, s. 9.

⁹¹ Henkilöyhtiön yhtiömiesten yhtiöpanosten kirjanpidollisesta käsittelystä KILA 2002/1681.

⁹² Yksityisnostomahdollisuuden vuoksi lainan nostaminen henkilöyhtiöstä ei ole yhtiömiehelle kiinnostava vaihtoehto. TVL 41 §:n 3 momentin säännöksellä siitä, ettei nettovarallisuutta laskettaessa pidetä elinkeinoyhtymän varoina saamia osakkailta on estetty se, että tällaisilla lainasaamisilla pyritäisiin lisäämään yhtiömiehen pääomatulo-osuutta.

to-omaisuuden hankintameno aktivoidaan, koska se kerryttää tuloa tulevaisuudessa. Jos sen todennäköinen hankintameno tai luovutushinta on mainittua hankintamenoa alhaisempi, tulee KPL 5 luvun 6 §:n mukaan erotus kirjata kuluksi eli vain sanottu todennäköinen arvo aktivoidaan.

Taloudellisissa vaikeuksissa tämä velvoite saattaa jäädä noudattamatta, jolloin tilanteen jatkuessa ehkä useamman tilikauden ajan vaihto-omaisuuden kirjanpidollinen arvo vääristyy yhä enemmän. Käytännössä esiintyy usein puutteita myös vaihto-omaisuuden yksilöinnissä. Tiedon vaihto-omaisuuden määrästä ja laadusta tulisi mahdollisuuksien mukaan perustua (fyysiseen) inventaariin, mikä saatetaan niin ikään laiminlyödä tai suorittaa epäluotettavasti.⁹³ Asianmukaisten tase-erittelyjen merkitys kirjausten luotettavuuden arvioinnissa on niin ikään keskeinen.

Ratkaisussa Rovaniemen hovioikeus 17.6.2005 nro 921 syyksiluettiin kirjanpitorikoksena inventoinnissa syntyneiden inventointilaskelmien hävittäminen. Mikäli inventoinnista ei ole olemassa selvitystä, konkurssitilanteessa voi olla hyvin vaikea vakuuttavasti osoittaa, onko kirjanpitovelvollisen omaisuutta luovutettu sen varallisuuspiiristä velkojien oikeuksia loukaten vai onko kysymyksessä ollut taseen ja tuloksen parantelu esimerkiksi luotonantajia varten.

Tapauksessa Kouvolan hovioikeus 12.8.2004 nro 965 syyte koski käyttö- ja vaihto-omaisuuden hävittämistä ennen konkurssia ohi kirjanpidon tapahtuneen myynnin avulla. Omaisuuden arvo oli konkurssihetkellä enää murtoosa viimeisen tilinpäätöksen osoittamasta. Kun ostovelat olivat tällä aikavälillä hieman lisääntyneet, katsottiin tuomiossa, ettei ero voinut johtua kokonaan vaihto-omaisuusvaraston vähenemisestä.

Ratkaisussa Vaasan hovioikeus 9.9.2003 nro 1112 puolestaan syyte vaihto-omaisuuden vastikkeettomista luovutuksista hylättiin. Perusteena on mahdollisesti ollut se, että myyntikatteen muuttuminen negatiiviseksi oli voinut johtua muistakin syistä kuin kirjaamattomista myynneistä tai luovutuksista. Myös vaihtoehtoiset syytteet kirjanpitorikoksesta joko kirjaamalla vaihto-omaisuus tilinpäätöksessä liian suureen arvoon tai laiminlyömällä kirjata vaihto-omaisuuden myyntiä hylättiin. Vastaajan taholta esitettiin, että myyntien ja ostojen keskinäinen suhde oli edelleen suurin piirtein samanlainen kuin aiemminkin, mutta palkkakustannusten osuus oli noussut myynnin vähenemisen vuoksi. Kiinteät kulut eivät kuitenkaan vaikuta myyntikatteeseen.

⁹³ Vaihto-omaisuuden arvostuksesta ja epäkuranttiusvähennyksestä esim. Leppiniemi 1999, s. 138–139.

Tuomiossa Turun hovioikeus 30.10.2003 nro 2808 syyksiluettiin kirjanpitorikoksena vaihto-omaisuuden kirjaaminen tilinpäätökseen todellista arvoa korkeampaan arvoon. Vaihto-omaisuuden inventaari oli asiassa laiminlyöty. Sen sijaan syyte vaihto-omaisuuden vastikkeettomiin luovutuksiin perustuneesta velallisen epärehellisyydestä hylättiin ja tässä näytön arvioinnissa otettiin huomioon se, että vaihto-omaisuus katsottiin merkityn kirjanpitoon todellista suurempaan arvoon.

Samantyyppistä virheellistä menettelyä kuin vaihto-omaisuuden kohdalla saattaa esiintyä myös pitkävaikutteisten menojen aktivoinnissa. Tärkeimpiä tällaisten menojen ryhmiä ovat aineettomat oikeudet (KPL 5:5a), perustamismenot (KPL 5:7), tutkimus- ja kehittämismenot (KPL 5:8), liikearvo (KPL 5:9) ja muut pitkävaikutteiset menot (KPL 5:11). Kirjanpitolain muutoksella 30.12.2004/1304 perustamis- ja tutkimusmenot on säädetty kirjatavaksi tilikauden kuluksi.⁹⁴

Tällaisilla varsin arvostuksenvaraisilla erillä voidaan pyrkiä muokkaamaan kirjanpidollista tulosta. Ennen sanottua lainmuutostakin hyvä kirjanpitolapa on kuitenkin edellyttänyt erityistä varovaisuutta juuri tämän tyyppisissä kirjauksissa. Esim. lausunnossa KILA 1998/1534 on todettu, että pitkävaikutteisten menojen aktivoinnin ehdoton edellytys on niihin perustuva vastainen tulonodotus, joka kirjanpitovelvollisen on tilinpäätöstä laatiessaan selvitettävä.⁹⁵ Lisäksi pitkävaikutteisten menojen aktivointi oli sellainen osakeyhtiön taloudellisen tilan arvostelemista koskeva tärkeä seikka, josta oli annettava tieto tilinpäätöksen liitetietona ja toimintakertomuksessa.

Aktivoituja perustamismenoja, tutkimusmenoja ja muita kuin KPL 5 luvun 8 §:ssä tarkoitettuja kehittämismenoja ei myöskään saanut OYL 12 luvun 2 §:n mukaan ottaa huomioon voitonjakokelpoisia varoja laskettaessa.⁹⁶ Velvollisuutta tilinpäätöshetkellä eräänntyneiden, mutta tilinpäätöksen valmistumisvaiheessa vielä maksamatta olevien verojen esittämiseen tilinpäätöksessä perusteltiin puolestaan esitöissä nimenomaisesti harmaan talouden torjumisella.⁹⁷ Kirjanpito-

⁹⁴ Ks. HE 126/2004 vp, s. 21.

⁹⁵ Sama kannanotto ilmenee myös mm. lausunnossa KILA 1999/1579, jossa lisäksi todetaan, että tilikauden kuluksi kirjaamista on aina pidettävä hyvän kirjanpitotavan ja varovaisuuden periaatteen mukaisena.

⁹⁶ Nämä menot eivät osoittaneet nettovarallisuutta, vaan ne oli jo menetetty; Koski – af Schulten 2000, s. 301–302.

⁹⁷ Ks. HE 189/2000 vp, s. 5. Talousvaliokunnan mietinnössä kuitenkin epäiltiin harmaan talouden harjoittajien manipuloivan kirjanpitoa taikka laiminlyövän sen ja katsottiin tiedoilla olevan merkitystä lähinnä yleisenä luottotietoinformaationa; ks. TaVM 10/2001 vp.

asetuksen 2 luvun 6 §:n mukaan liitetietoina on esitettävä kirjanpitolain 5 luvun 18 §:ssä tarkoitetut laskennalliset verovelat, jos ne ovat olennaisia eikä niitä ole merkitty taseeseen.⁹⁸ Tämän säännöksen rikosoikeudellista merkitystä vähentää se, ettei se koske pienyhtiöitä eikä muita pieniä kirjanpitovelvollisia.

LÄHTEET

- Aho, Tuomas – Vänskä, Hannu 1996: *Tilintarkastuslaki ja hyvä tilintarkastustapa*. 2. p. Helsinki 1996.
- Airaksinen, Manne – Jauhiainen, Jyrki 1997: *Osakeyhtiölaki*. Helsinki 1997.
- Airaksinen, Manne – Jauhiainen, Jyrki 2000: *Suomen yhtiöoikeus*. Helsinki 2000.
- Alhola, Kari – Koivikko, Aarne – Rätty, Päivi – Tuominen, Olavi 1999: *Tilinpäätös ja yritysverotus*. Porvoo 1999.
- Andersson, Edward – Linnakangas, Esko 2006: *Tuloverotus*. Helsinki 2006.
- Asp, Petter 1999: Bokföringsbrott och legalitet. *Svensk Juristtidning (SvJT)* 1999, s. 16 ss.
- Blumme, Nils 2006: Toimintakertomuksen tarkastamisesta vielä. *Tilintarkastus* 2/2006, s. 38.
- Dahlqvist, Anna-Lena – Elofsson, Sigurd 2002: *Bokföringsbrott och bokföringslagen*. Stockholm 2002.
- Frände, Dan 1989: *Den straffrättsliga legalitetsprincipen*. Ekenäs 1989.
- Frände, Dan 2005: *Yleinen rikosoikeus*. Helsinki 2005.
- Havukainen, Jari 2006: Konsernitilinpäätös, osa V. Teoksessa *Uudistunut kirjanpitolaki* (Ernst & Young). Helsinki 2006, s. 331 ss.
- HE 23/1985 vp: Hallituksen esitys Eduskunnalle kirjanpitolain 38 §:n muuttamisesta.
- HE 66/1988 vp: Hallituksen esitys Eduskunnalle rikoslainsäädännön kokonaisuudistuksen ensimmäisen vaiheen käsittäväksi rikoslain ja eräiden muiden lakien muutoksiksi.
- HE 82/1995 vp: Hallituksen esitys Eduskunnalle rikosasiain oikeudenkäyntimenettelyn uudistamista alioikeuksissa koskevaksi lainsäädännöksi.
- HE 189/2000 vp: Hallituksen esitys Eduskunnalle laeiksi kirjanpitolain ja tilintarkastuslain muuttamisesta.
- HE 44/2002 vp: Hallituksen esitys Eduskunnalle rikosoikeuden yleisiä oppeja koskevan lainsäädännön uudistamiseksi.
- HE 53/2002 vp: Hallituksen esitys Eduskunnalle eräiden rikoslain talousrikossäännösten ja eräiden niihin liittyvien lakien muuttamiseksi.
- HE 26/2003 vp: Hallituksen esitys Eduskunnalle konkurssilainsäädännön uudistamiseksi.
- HE 126/2004 vp: Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi kirjanpitolain muuttamiseksi sekä eräiksi siihen liittyviksi laeiksi.

⁹⁸ Laskennallisten verovelkojen kirjanpidollisesta käsittelystä ks. Leppiniemi 2004, s. 378–379, Nevalainen 2006, s. 303 ss.

- HE 109/2005 vp: Hallituksen esitys Eduskunnalle uudeksi osakeyhtiölainsäädännöksi.
- HE 109/2005 vp: Hallituksen esitys Eduskunnalle tilintarkastuslaiksi ja siihen liittyväksi lainsäädännöksi.
- Ilkka, Heikki – Luoma, Jukka 2006: Liiketapahtumien kirjaaminen ja kirjanpitoaineisto, osa II. Teoksessa *Uudistunut kirjanpitolaki* (Ernst & Young). Helsinki 2006, s. 39 ss.
- Juusela, Janne 2004: *Osinkojen ja osakeluovutusten verotus*. Helsinki 2004.
- Järvenoja, Markku 2005: *Yritysmuodot ja verouudistus*. Verotus 2005, s. 228 ss.
- Järvinen, Risto – Prepula, Eero – Riistama, Veijo – Tuokko, Yrjö 2002: *Kirjanpito ja tilinpäätös – uuden kirjanpitolain mukaan*. 2. p. Porvoo 2002.
- Koski, Pauli – af Schulten, Gerhard 2000: *Osakeyhtiölaki selityksin II*. 4. p. Helsinki 2000.
- Koponen, Pekka 2000: Tahallisuudesta talousrikoksissa. *Oikeustiede–Jurisprudentia* XXXV:2002, s. 239 ss.
- Koponen, Pekka 2002a: Oikeustapauskommentari KKO 2001:86. Teoksessa Timonen, Pekka (toim): *KKO:n ratkaisut kommentein 2001:II*. Helsinki 2002, s. 166 ss.
- Koponen, Pekka 2005: Talousrikokset, tilintarkastus ja rikosvastuu. *Tilintarkastus* 6/2005, s. 19 ss.
- Kyläkallio, Juhani – Iirola, Olli – Kyläkallio, Kalle 2002: *Osakeyhtiö*. 3. p. Helsinki 2002.
- Lahti, Raimo 1991: Rikoslain kokonaisuudistuksen ensimmäinen vaihe: varallisuus- ja talousrikossäännökset, II. *Lakimies (LM)* 1991, s. 873 ss.
- Lahti, Raimo 1991a: Rikoslain kokonaisuudistuksen ensimmäinen vaihe: varallisuus- ja talousrikossäännökset, III. *LM* 1991, s. 1168 ss.
- Lahti, Raimo 1998: Rikosvastuun kohdentamisesta yhteisössä ja sen sääntelystä. *LM* 1998, s. 1271.
- Lahti, Raimo 2006: Talousrikosoikeuden uudistamisen erityispiirteistä ja ongelmista. Teoksessa *Huojuva talous, juhlahajkaisu Markku Hirvonen 60 vuotta*. 2. p. Helsinki 2006, s. 47 ss.
- Laitinen, Elina 2006: Tilinpäätös, osa III luvut 1–5. Teoksessa *Uudistunut kirjanpitolaki* (Ernst & Young). Helsinki 2006, s. 73 ss.
- LaVM 18/2002: Lakivaliokunnan mietintö hallituksen esityksen (HE 53/2002) johdosta eräiden rikoslain talousrikossäännösten ja eräiden niihin liittyvien lakien muuttamiseksi.
- LaVM 28/2002: Lakivaliokunnan mietintö hallituksen esityksen (HE 44/2002) johdosta rikosoikeuden yleisiä oppeja koskevan lainsäädännön uudistamiseksi.
- Lehtonen, Asko 1986: *Veropetoksesta*. Helsinki 1986.
- Lehtonen, Asko 2006: Kirjanpitorikokset. Luentomoniste Tampereen yliopisto 2006.
- Leppiniemi, Jarmo 1999: *Omaisuuksien arvo. Arvonmääritys – tilinpäätös – verotus*. Helsinki 1999.
- Leppiniemi, Jarmo 2000: *Hyvä kirjanpito*. 8. p. Helsinki 2000.
- Leppiniemi, Jarmo 2004: Verotuksen, kirjanpidon ja yhtiöoikeuden yhteensovittaminen. Teoksessa *Verouudistus 2005*. 2. p. Helsinki 2004, s. 371 ss.
- Leppiniemi, Jarmo 2005: Muuttuneet lait, kirjanpidon ja verotuksen kytkeytyminen. *Verotus* 2005, s. 4 ss.
- Matikkala, Jussi 2005: *Tahallisuudesta rikosoikeudessa*. Helsinki 2005.
- Myrsky, Matti – Linnakangas, Esko 2006: *Elinkeinotulon verotus*. 2. p. Helsinki 2006.
- Mäkelä, Kaisa 2001: *Talouselämän rikokset, rikosoikeus ja kriminaalipolitiikka*. Helsinki 2001.

- Nevalainen, Rabbe 2006: Laskennalliset verovelat ja saamiset, osa IV luku 10. Teoksessa *Uudistunut kirjanpitolaki* (Ernst & Young). Helsinki 2006, s. 303 ss.
- Nissinen, Matti 1997: *Rikosvastuun kohdentamisesta yhteisössä*. Helsinki 1997.
- Nuutila, Ari-Matti 1996: *Rikosoikeudellinen huolimattomuus*. Helsinki 1996.
- Nuutila, Ari-Matti 1997: *Rikoslain yleinen osa*. Helsinki 1997.
- OM LaVO 5/1984: Oikeusministeriön lainvalmisteluosaston julkaisu 5/1984: Rikoslain kokonaisuudistus I. Rikoslakiprojektin ehdotus.
- Ossa, Jaakko 2002: *Maa- ja metsätalousverotus*. Helsinki 2002.
- Penttilä, Simo 2003: *Yrityksen omistajan tuloverotus*. 2. p. Helsinki 2003.
- Penttilä, Seppo 2005: Uudistunut osinkoverotus – omistajayrittäjän verosuunnittelu. *Verotus* 2005, s. 120 ss.
- Pirjatanieniemi, Elina 2001: Lievemmän lain periaatteen soveltamisalasta. Teoksessa *Turun yliopiston oikeustieteellinen tiedekunta 40 vuotta*. Turku 2001, s. 181 ss.
- Rautio, Ilkka 2002: RL 30: Elinkeinorikokset. Teoksessa Heinonen, Olavi ym. (toim.): *Rikosoikeus*, Oikeuden perusteokset. 2. p. Helsinki 2002, s. 1035 ss.
- Ryynänen, Olli 2000: Peitellyn osingon verotuksen edellytyksistä erityisesti silmällä pitäen veron kiertämisen yleislauseketta. *Defensor Legis (DL)* 2000, s. 108 ss.
- Ryynänen, Olli 2005: Peitellyn osingon uudesta verokohtelusta etenkin ketjuverotusta silmällä pitäen. *Verotus* 2005, s. 41 ss.
- Räty, Päivi – Virkkunen, Virpi 2002: *Kansainvälinen tilinpäätöskäytäntö*. Helsinki 2002.
- Sahavirta, Ritva 2004: Oikeustapauskommentaari KKO 2004:33. Teoksessa Timonen, Pekka (toim.): *Korkeimman oikeuden ratkaisut kommentein 2004 I*. Helsinki 2004, s. 230 ss.
- Salminen, Markku 1998: *Velallisen rikos: tutkimus velallisen rikosten selvittämisestä erityisesti osakeyhtiöihin kohdistuneiden tekotapojen ja osakeyhtiöitä koskevan oikeuskäytännön valossa*. Helsinki 1998.
- af Schulten, Gerhard 2004: *Osakeyhtiölain kommentaari II*. Helsinki 2004.
- SOU 1998:47: Bulvaner och annat. Betänkande av Bulvanutredningen, Stockholm.
- Suomela, Eero – Palvi, Mauri – Karhu, Kim 1995: *Tilintarkastuslaki*. Porvoo 1995.
- Tapani, Jussi 2006: Jakso 7.5. Kirjanpitorikokset. Teoksessa Frände, Dan et. al.: *Keskeiset rikokset*. Helsinki 2006, s. 542 ss.
- TaVM 10/2001 vp: Talousvaliokunnan mietintö hallituksen esityksestä HE 189/2000 vp.
- Tikka, Kari S. 2004: Uusi osinkoverotus. Teoksessa *Verouudistus 2005*. 2. p. Helsinki 2004, s. 37 ss.
- Tilintarkastustyöryhmän raportti: Kauppa- ja teollisuusministeriön työryhmä- ja toimikuntaraportteja 12/2003.
- Vento, Harri 2005: Kirjanpitäjien riskit. Kirjanpitorikos tunnusmerkistöjen valossa. *Tilisanomat* 2005, s. 25 ss.
- Verohallituksen päätös muistiinpanovelvollisuudesta ja muistiinpanoista, 22.12.1995/1807
- Vuorio, Anne 2006: Pysyvien vastaavien hankintamenon ja pitkävaikutteisten menojen jakottaminen sekä arvonalennukset. Teoksessa *Uudistunut kirjanpitolaki* (Ernst & Young). Helsinki 2006, s. 245 ss.

Velallisen rikokset

1 VELALLISEN RIKOSTEN TUNNUSMERKISTÖISSÄ SUOJELTAVAT OIKEUSHYVÄT JA TUNNUSMERKISTÖJEN RAKENNE

Rikoslain 39 luvussa säännelty velallisen rikokset koskevat tilanteita, joissa maksuvaikeuksiin joutunut velallinen menettelyllään loukkaa tai vaarantaa velkojensa oikeuksia. Rangaistussäännösten suojeluobjektina ovat siten velkojen taloudelliset oikeudet. Kriminalisointiperusteena ja tällaisen menettelyn moittittavuutta arvioitaessa voidaan korostaa myös velallisen rikosten yleisemmin luottotaloudelle ja talouselämälle ylipäättään aiheuttamaa vahinkoa ja vaaraa.¹

Velallisen rikosten tunnusmerkistöjen soveltamisalaa lainkäytössä arvioitaessa suojeltavana oikeushyvinä ovat silti nimenomaan velkojen taloudelliset edut. Rajaamalla arviointi ensisijaiseen oikeushyvään voidaan välttää suojeluobjektin merkityksen liiallinen korostuminen säännöksen tarkoitusta ja soveltamisalaa tulkittaessa.²

Velallisen rikosten luonne jaottelussa teko- ja seurausrikoksiin sekä loukkaamis- ja vaarantamisrikoksiin ei ole yksiselitteinen, koska tunnusmerkistöihin sisältyy erilaisia piirteitä. Velallisen epärehellisyyttä on pidetty konkreettisenä vaarantamisrikoksena,³ mutta myös loukkaamisrikoksena.⁴ Velallisen

¹ Suojeluobjektin laajaa määrittelyä on puoltanut erityisesti Vento 1994, s. 121 ss. Vento korostaa kuitenkin, ettei näin laajalla suojeluobjektilla ole suoranaista merkitystä tunnusmerkistön tulkinnassa; mts. 141. Myös Tapani 2006, s. 677–678 toteaa luotonannon perusteena olevan luottamuksen suojaamisen vain välilliseksi. Ks. myös ratkaisun KKO 2005:119 perustelut ja Tapani 2000, s. 692 alav. 6.

² Suojeltavan oikeushyvin liiallisen korostamisen vaaroista perusoikeuksien rajoittamisessa sekä symbolisesta rikoslainsäädännöstä mm. Frände 2005, s. 57–58, Lahti 1994, s. 13, Nuotio 1998, s. 31 ss. ja 128–132, Nuotio 1998a, s. 158–159, Nuutila 1996, s. 54 ja 80.

³ Vento 1994, s. 142–163, Vento 1998, s. 730, Vento 1999 s. 195.

⁴ Träskman – Utriainen 1994, s. 745–746. Yleisemmin vaarantamisrikoksista mm. Frände 1994, s. 9 ss., Frände 2005, s. 84 ss. ja Nuotio 1998, s. 362 ss.

epärehellisuuden sisältyä seuraustunnusmerkki siltä osin, että tekijän menettelyn tulee ainakin osasyynä aiheuttaa maksukyvyttömyys tai pahentaa sitä. Tunnusmerkistö ei kuitenkaan edellytä menettelystä aiheutuvan vahinkoa. Teon hetkellä ei tarvitse vielä vallita kuin vaara siitä, että menettelystä tulee myöhemmin riittävällä todennäköisyydellä aiheutumaan maksukyvyttömyys.

Jos maksukyvyttömyys sittemmin realisoituu tai jos teko pahentaa jo vallitsevaa maksukyvyttömyyttä, ei varojen palauttaminen poista menettelyn rangaistavuutta. Ratkaisussa KKO 1998:56 kysymyksessä olleessa tapauksessa vastaaja oli taloudellisen kriisitilan aikana nostanut osakeyhtiöstä yhteensä n. 227 000 mk varoja osakaslainana. Tämän jälkeen hän ennen konkurssia siirsi yhtiölle 150 000 mk ja antoi 100 000 mk:n talletuksen yhtiön velvoitteiden vakuudeksi. Vastaajan katsottiin syyllistyneen velallisen epärehellisuuteen, koska tunnusmerkistö oli toteutunut jo varat nostettaessa.

Velallisen petos ei puolestaan sisällä lainkaan seuraustunnusmerkkiä eikä edellytä vahinkoseurausta. Kriminalisoinnin kohteena on virheellisten tietojen antaminen nimetyissä täytäntöönpanomenettelyissä. Toisaalta velallisen petosta koskevassa erityissäännöksessä tehokkaasta katumisesta sen edellytykset on liitetty erehdyttävän tiedon vaikutukseen täytäntöönpanomenettelyyn. Velallisen petos edellyttää tekijän hyötymistarkoitusta.

Useimpiin muihin rikoslain tunnusmerkistöihin verrattuna velallisen rikosten tunnusmerkistöjen tulkinta on poikkeuksellisen vahvasti sidoksissa säännösten taustalla olevaan systematiikkaan. Systemaattiset argumentit ovat sinänsä yleensäkin sallittua ja hyödyllistä aineistoa pyrittäessä tulkitsemaan lain tarkoitusta.⁵ Systematiikka lisää ratkaisujen ennakoitavuutta ja yhdenmukaisuutta. Velallisen rikosten tunnusmerkistön täyttymistä ja eri tekemien erottelua harkittaessa säännösten taustalla olevalla ajattelulla on kuitenkin aivan erityinen merkitys. Velallisen rikosten systematiikka tuntuu käytännössä aiheuttavan tiettyjä tulkintavaikkeuksia, koska mm. syytteiden hylkäysprosentit ovat velallisen rikoksissa korkeammat kuin missään muussa keskeisessä talousrikostunnusmerkistössä.⁶

Velallisen epärehellisuutta koskeva rangaistussäännös perustuu maksukyvyttömyystilan aiheuttamiseen tai oleelliseen pahentamiseen tunnusmer-

⁵ Huovila 2005, s. 67 toteaa, että systemaattisen tulkinnan eräs kantava arvo on, että rationaalinen lainsäätäjä pyrkii systemaattisuuteen ja johdonmukaisuuteen. Ks. myös Koponen 2004, s. 23–25.

⁶ Esim. 2000-luvulla keskimääräinen hylkäysprosentti on tuomioistuintilastojen mukaan ollut n. 15–20 %.

kistössä nimetyillä tekotavoilla. Tunnusmerkistön täyttävä luovutustoimi tai muu velallisen varallisuutta vähentävä menettely suoritetaan taloudellisessa kriisitilassa tai tällaisen kriisin uhatessa. Teko ei edellytä hyötymis- tai velkojen vahingoittamistarkoitusta, lukuun ottamatta harvoin kysymykseen tulevaa 3-kohdan säännöstä omaisuuden siirtämisestä ulkomaille tarkoituksin saattaa se velkojen ulottumattomiin. Tyypillinen velallisen rikos tapahtuu toki tarkoituksin käyttää varallisuus omaksi hyödyksi, mutta tunnusmerkistö ei tätä edellytä. Ratkaisevaa on, onko toimenpide ollut liiketaloudellisesti perusteltu sekä yleisen velkojatahon kannalta arvioiden hyväksyttävä.

Velallisen petos poikkeaa rakenteeltaan velallisen epärehellisyudesta siten, että sen tulee tapahtua jonkin tunnusmerkistössä mainitun täytäntöönpanomenettelyn yhteydessä. Toinen ratkaiseva erottelukriteeri on se, että velallisen epärehellisyys tarkoittaa velallisen varallisuusaseman todellista huonontamista ja velallisen petos varallisuusaseman näennäistä huonontamista. Merkittäviä periaatteellisia eroja ovat myös, että velallisen petos edellyttää hyötymistarkoitusta ja että sen osalta tehokas katuminen on mahdollista.

Ilman hyötymistarkoitusta tehty, muutoin velallisen petoksen täyttävä menettely on rangaistavaa velallisen vilpillisyytenä, jossa törkeä huolimattomuuskin riittää täyttämään tunnusmerkistön. Velallisen petoksessa ja velallisen vilpillisyydessä rangaistavaksi on säädetty myös lievimpänä tekomuotona velallisrikkomus. Velallisen vilpillisyyden ja velallisrikkomuksen käytännön merkitys on erittäin rajoitettu.⁷

Velallisen petoksessa tehokas katuminen on mahdollista silloin, kun velallinen vapaaehtoisesti oikaisee antamansa erehdyttävän tiedon tai muuten ehkäisee tekonsa vaikutuksen, ennen kuin se on ehtinyt vaikuttaa kyseiseen täytäntöönpanomenettelyyn. Säännös merkitsee laajennusta rikoslain yleisten oppien mukaiseen tehokkaaseen katumiseen, kun velallisen petoksen tunnusmerkistön mukainen teko on muutoin täytetty jo erehdyttävän tiedon antamisella. Teko ei edellytä tosiasiallista hyödyn saamista taikka vahingon aiheutumista velkojille eikä seuraustunnusmerkkinä muutakaan erehdyttävän tiedon vaikutusta insolvenssimenettelyyn.

Oikeuskäytännössä on tuomiossa Vaasan hovioikeus 28.3.2000 nro 314 hyväksytty tehokas katuminen vastuuvapausperusteeksi tilanteessa, jossa velallinen oli velkojainkokouksessa kolme viikkoa pesäluettelon vannomi-

⁷ Esimerkiksi vuonna 2004 molemmista rikoksista tuomittiin alioikeuksissa yhteensä vain yksi vastaaja.

sen jälkeen oma-aloitteisesti oikaissut pesäluettelon tiedot siitä puuttuneen saatavan osalta. Saatavan puuttumisen pesäluettelosta ei katsottu ehtineen vaikuttaa konkurssimenettelyyn. Tässä ratkaisussa säännöksen sanamuotoa on siten tulkittu varsin laajasti vastaajan eduksi.⁸

Jos virheellisten tietojen korjaaminen tapahtuu vasta sen jälkeen, kun tietojen virheellisyys on jo muutoin tullut ilmi, ei tehokas katuminen ole enää mahdollista. Näin tuomiossa Vaasan hovioikeus 7.9.2004 nro 1326 myös tapauksessa, jossa velallinen oikaisi vielä samana päivänä ulosottoselvityksessä antamansa väärät tiedot. Ulosottomies oli kuitenkin jo saanut oikeat tiedot sivulliselta, joten erehdyttävä tieto oli vaikuttanut ulosottotoimitukseen.

Sen sijaan velallisen epärehellisyudessa tehokas katuminen ei ole mahdollista. Jos velallisen varallisuusasemaa huonontava teko on tehty maksukyvyttömyyden uhan vallitessa, voi tekijä kylläkin välttää rangaistusvastuun, mikäli hän pystyy estämään maksukyvyttömyyden aiheutumisen. Tämä perustuu silloin siihen, ettei tunnusmerkistön edellyttämä seuraus ehtinyt toteutua eikä velallisen epärehellisyuden yritys ole rangaistava. Jos teko on tehty maksukyvyttömyyden jo vallitessa taikka aiheutuessa välittömästi teosta, tunnusmerkistö täyttyy heti. Tekoaika on tällöin siis se hetki, jona omaisuus on siirtynyt pois velallisen varallisuuspiiristä tai velallisen varallisuutta on muutoin vähennetty. Oikeuskäytännössä tämä ilmenee selkeästi mm. edellä mainitusta ratkaisusta KKO 1998:56.⁹

Rikoksen täyttymispiste ja tekoaika on tulkinnanvaraisempi niissä tilanteissa, joissa luovutustoimi vasta tulevaisuudessa aiheuttaa maksukyvyttömyyden. Tällöinhän tunnusmerkistön täytyminen edellyttää lisäksi, että maksukyvyttömyystila sittemmin realisoituu. Oikeuskäytännössä tosin merkitään useimmiten tällöinkin rikoksen tekoajaksi luovutustointen suorittamisajankohta. Tähän saattaa olla osasyynä se, että maksukyvyttömyysajan kohdan tarkempi määrittäminen voi olla vaikeaa. Paremmin rikosoikeuden yleisten oppien mukaista olisi käsitellä näissä tapauksissa tekoaikana luovutustoimista alkavaa ja maksukyvyttömyyden aiheutumiseen päättyvää aikaväliä. Käytännön merkitystä tällä on tosin lähinnä vain niissä tilanteissa, joissa arviointitapa vaikuttaa syyteoikeuden vanhentumiseen.

⁸ Väärän tiedon oikaisemisen vasta pesäluettelon allekirjoittamisen tai oikeaksi vannomisen jälkeen ei pitäisi poistaa rikosoikeudellista vastuuta, ks. Tapani 2006, s. 714.

⁹ Ks. ratkaisusta tarkemmin Nuutila 1998, s. 360 ss. ja Vento 1999, s. 190 ss.

Velallisen epärehellisyys koskee siis menettelyä maksukyvyttömyystilanteessa taikka sen uhatessa ja velallisen petos täytäntöönpanomenettelyn yhteydessä tapahtunutta menettelyä. Tämä erottelu näkyy myös näiden rikosten asianomistajapiirissä. Velallisen petoksen asianomistajia ovat kysymyksessä olevaan täytäntöönpanomenettelyyn osallistuneet velkojat. Velallisen epärehellisuuden ja velkojansuosinnan asianomistajia ovat puolestaan teon aikaiset velkojat. Tämä sääntely voi aiheuttaa hankaluuksia tilanteissa, joissa konkurssipesällä ei ole asianomistajan puhevaltaa käyttävää hallintoa konkurssin raukeamisen vuoksi. Kun kaikki tuona ajankohtana tiedossa olleet velkojat ovat periaatteessa asianomistajan asemassa, on käytännössä saatettu turvautua hyvinkin summaariseen menettelyyn vähäisimpien velkojien selvittämisen ja kuulemisen kohdalla.

Velallisen petosta koskevan 39 luvun 2 §:n 1 momentin 4 kohdassa tarjotussa velan ilmoittamatta jättämisessä asianomistajana on ainoastaan salatun velan velkoja. Muiden velkojien oikeuksia tällainen menettely ei loukkaa. Tämä tekomuoto sopii oikeastaan huonosti velallisen petosta koskevan säännöksen systematiikkaan. Velan ilmoittamatta jättäminen on kyllä erehdyttävä ja täytäntöönpanomenettelyn asianmukaista toteuttamista vaikeuttava toimi, joka voidaan tehdä hyötymistarkoituksessa. Se ei kuitenkaan kohdistu yleiseen velkojatahoon, vaan yksittäiseen velkojaan eikä näennäisesti vähennä menettelyn kohteena olevaa ja velkojien hyväksi käytettävää varallisuutta, vaan näennäisesti lisää sitä.

2 TODELLINEN JA NÄENNÄINEN VARALLISUUSASEMAN HUONONTAMINEN

Velallisen rikosten eri tekomuotojen erottelu on tärkeää, koska velallisen epärehellisyys, velallisen petos ja velkojansuosinta voivat tekotavoiltaan olla päällekkäisiä. Jos velallinen tai tämän edustaja luovuttaa velallisen varallisuutta kriisitilassa ilman täyttä vastiketta, luovutus voi olla ilman hyväksyttävää syytä tehty. Saman luovutuksen tai siihen perustuvan saatavan velallisen saattaa jättää myöhemmässä insolvenssimenettelyssä ilmoittamatta salatakseen luovutusta vastaavan saatavan taikka koko luovutuksen tapahtumisen. Jos luovutuksensaaja on samalla myös velkoja, saattaa luovutus perusteetta suosia tätä muiden velkojien kustannuksella.

2.1 Velallisen epärehellisyyden ja velallisen petoksen erottelu

Nämä tunnusmerkistöjen väliset kilpailutilanteet on vakiintuneesti ratkaistu siten, että velallisen varallisuusaseman todellinen huonontuminen täyttää velallisen epärehellisyyden ja näennäinen huonontuminen velallisen petoksen tunnusmerkistön. Säännösten taustalla olevan systematiikan erikoisuus on, että tunnusmerkistöt on katsottu toisensa poissulkeviksi. Esimerkiksi vastikkeettoman luovutuksen tekemisen ja täytäntöönpanomenettelyssä siitä syntyneen saatavan salaamisen voitaisiin katsoa sisältävän kaksi erikseen rangaistavaa rikosta. Lainsäätäjä näyttää kuitenkin omaksuneen sen Olavi Heinosen esittämän mallin, että varallisuusaseman heikentäminen on joko todellista taikka näennäistä, mutta samaa omaisuutta koskevana ei menettelyä syyksilueta molempina.¹⁰

Lain esitöissäänkin on tosin lausumia, jotka viittaavat osittain päällekkäiseen soveltamisalaan. Vuoden 1991 lainmuutoksessa törkeä tekemuoto jätettiin alun perin pois velallisen epärehellisyydestä. Tätä perusteltiin mm. sillä, että velallisen joutuessa täytäntöönpanomenettelyyn voitaisiin tekoa, jota muuten olisi pidettävä velallisen epärehellisyytenä, arvostella velallisen petosta tai törkeää velallisen petosta koskevien säännösten perusteella.¹¹

Jyrkkään joko–tai-dikotomiaan nojautuva systematiikka on kuitenkin oikeuskäytännössä vakiintunut.¹² Kun luovutuksen todellisuuden tai näennäisyyden arviointi on sangen tulkinnanvaraista, ongelmallisia tulkintatilanteita syntyy silti usein. Oikeuskäytännössä varsin tiukasti noudatetusta syytesidonnaisuudesta puolestaan johtuu, että syyksilukeminen edellyttää teonkuvauksen esittämistä juuri siitä velallisen rikoksen tekemuodosta, johon tuomioistuin on oikeudellisessa arvioinnissaan päätenyt. Kun tunnusmerkistöjen välinen rajanveto voi olla jäljempänä todetuin tavoin tulkinnanvarainen, on vaihtoehtoisten rangaistusvaatimusten esittäminen molemmista tekemuodoista usein perusteltua.

¹⁰ Heinonen 1966, s. 34–38, 178–179 ja 295–296, Heinonen 1985, s. 277–278, HE 66/1988 vp, s. 161, HE 268/1993 vp, s. 11. Tämän systematiikan tulisi kuitenkin olla vain yksi tulkintaperusteista, ks. Koponen 2001, s. 240–241, Lahti 1991a, s. 1185–1186.

¹¹ HE 66/1988 vp, s. 159.

¹² Yksittäisissä ratkaisuissa tästä on poikettu, esim. Itä-Suomen hovioikeus 14.12.2004 nro 1637, jossa tuomittiin velallisen petoksena laiminlyönti ilmoittaa varallisuuden lisäys velkajärjestelyn maksuohjelman aikana ja velallisen epärehellisyytenä samoihin varoihin kohdistunut varojen käyttö velkojien vahingoksi.

Oikeuskäytännössä havainnollinen esimerkki syytesidonnaisuuden merkityksestä tässä rajanvedossa ja vaihtoehtoisten rangaistusvaatimusten puuttumisen vaikutuksesta on ratkaisu KKO 1995:163. Siinä syyte törkeästä velallisen petoksesta hylättiin, vaikka menettely olisi ilmeisesti täyttänyt velallisen epärehellisuuden tunnusmerkistön, jossa ei tosin teko aikaan ollut vielä törkeää tekemuotoa. Sanottu ratkaisu myös osoittaa, että oikeuskäytännössä on velallisen tai tämän edustajan luovutustahdolle annettu varsin suuri painoarvo luovutuksen todellisuuden tai näennäisyyden arvioinnissa. Ratkaisun perustelujen mukaan korkein oikeus ei voinut varmuudella katsoa velallisyhtiöllä olleen saatavaa vastaajilta mm. vastaajien kiistämisen (ilmoitus siitä, ettei varoja ollut tarkoitus maksaa takaisin yhtiölle) perusteella.¹³ Täysin samanlainen perustelu esiintyy esimerkiksi ratkaisussa Turun hovioikeus 31.8.2004 nro 2312, jossa oli kysymys epäselvillä varojen nostoilla aiheutetusta vajauksesta. Varojen katsottiin siirtyneen pois velallisyhtiön varallisuuspiiristä, eikä varmuudella voitu päätyä siihen, että yhtiöllä olisi ollut vastaavaa saatavaa.

Vaikka syytesidonnaisuuden kannalta menettely on velallisen epärehellisyysnä eri teko kuin velallisen petoksena, kuuluvat ne oikeusvoiman negatiivisen vaikutuksen kannalta samaan oikeusvoimapiiriin. Samaan maksukyvyttömyystilaan ja varallisuusmassaan kohdistuvat menettelyt on pääsääntöisesti katsottava oikeusvoiman kannalta samaksi teoksi, josta ei lainvoimaisen tuomion jälkeen ole mahdollista nostaa uutta syytettä eri perusteella. Syytteen velallisen petoksesta tultua hylätyksi ei velallisen epärehellisydestä voida nostaa uutta syytettä ja sama pätee luonnollisesti myös päinvastaiseen tilanteeseen. Saman oikeudenkäynnin aikana on kuitenkin mahdollista tarkistaa syyte koskemaan alkuperäisen tunnusmerkistön asemesta toista mainituista tunnusmerkistöistä taikka esittää toinen niistä vaihtoehtoisena alkuperäiselle rangaistusvaatimukselle.

Kriisitilassa yhtiömuotoisen velallisen omistaja-johtajalla on usein todellinen tarkoitus siirtää varallisuus pois konkurssiin ajautumassa olevan oikeushenkilön varallisuuspiiristä.¹⁴ Kysymys on yleensä varallisuuden luovuttamisesta, joskus myös velvoitteiden lisäämisestä ja poikkeuksellisesti omaisuuden hävittämisestä.¹⁵ Tämä luovutustahto on kuitenkin voitu velkojen erehdyttämiseksi pyrkiä peittämään näennäisoikeustoimilla tai muilla

¹³ Ratkaisusta tarkemmin Viljanen 1996, s. 115 ss.

¹⁴ Ks. myös Salminen 1998, s. 87.

¹⁵ Velvoitteiden lisäämisestä tekotapatunnusmerkkinä ks. esim. Tapani 2006, s. 701–703.

vastaavilla järjestelyillä. Molemmat tunnusmerkistöt voivat näyttää täytyvän.

Todellisen ja näennäisen varallisuusaseman huonontumisen arvioinnissa tulisi mahdollisuuksien mukaan käyttää hyväksi siviilioikeudellisia periaatteita ja käsitteitä.¹⁶ Käsitteiden ja periaatteiden yhdenmukainen tulkinta edistää soveltamiskäytännön ennakoitavuutta ja siten oikeusvarmuutta. Näennäisoikeustoimen tulkinnassa on tähän tulkintatavoitteeseen nähden noudatettu velallisen rikoksissa varsin suppeaa tulkintaa.¹⁷ Tuomioistuimet ovat asettaneet luovutustoimen valeoikeustoimiluonteelle korkeat näyttövaatimukset, eikä järjestelyn erehdyttävä luonne ole ollut riittävä peruste velallisen petoksen soveltamiseen. Arviointiin voi vaikuttaa se, että omaisuuden kuuluminen edelleen velallisen varallisuuspiiriin voimakkaastikin valeoikeus-toimelta vaikuttavista luovutustoimista huolimatta on yleensä riidanalaista, kun taas subjektiivisen luovutustahdon olemassaolo on tällöin tavallisesti ilmeistä.

Tämä on osaltaan ohjannut soveltamiskäytäntöä todelliseen varallisuusaseman huonontumiseen perustuvan velallisen epärehellisuuden laajaan ja näennäistä varallisuusaseman huonontumista edellyttävän velallisen petoksen rajoittavaan tulkintaan. Oikeuskäytännössä omaisuuden salaamiseen tekoapana ja velallisen petokseen on päädytty lähinnä tilanteissa, joissa nimenomaista luovutustointa ei ole ollut yksilöitävissä.

Uudemmassa oikeuskäytännössä on nähtävissä voimakkaampaa painotusta ulkoisille, objektiivisesti todettavissa oleville seikoille. Esimerkiksi jäljempänä käsiteltävässä ratkaisussa KKO 2003:13 järjestelyn näennäinen luonne oli todettavissa sen ulkoisesta toteuttamistavasta.

2.2 Velallisen epärehellisuuden ja velkojansuosinnan erottelu

Sanottu velallisen varallisuusaseman todellista huonontumista koskeva käsite on keskeinen myös velkojansuosinnan tunnusmerkistön tulkinnassa. Velkojansuosinnan tunnusmerkistö on osittain päällekkäinen velallisen epärehellisuuden kanssa. Velkojansuosinnassa velallinen tietoisena kyvyttömydestään täyttää velvoitteensa velkojilleen, suosiakseen epäasiallisella tavalla tiettyä velkojaa suorittaa tämän saatavan, antaa siitä vakuuden taikka ryhtyy

¹⁶ Varallisuus- ja rikosoikeuden suhteesta Lahti 1991, s. 884–885.

¹⁷ Näennäisoikeustoimen siviilioikeudellisista kriteereistä esim. Aurejärvi 1980, s. 205.

muuhun velkojan asemaa parantavaan järjestelyyn. Menettelyn erottaa velallisen epärehellisyysdestä se, ettei velallisen varallisuusasema kokonaisuutena tarkasteltuna tällöin kuitenkaan huonone. Kun velkojan saatava on todellinen, vähenevät suorituksen johdosta velallisen varat ja velat yhtä paljon. Tämä säännöksen tulkinta on ollut osittain ongelmallinen sen vuoksi, ettei se erottele velallista itseään tai tämän läheistahoja ulkopuolisista velkojista.

Rikoslain 39 luvun 6 §:ssä säänneltyyn velkojansuosintaan tehtiin 1.4.2003 voimaan tulleessa talousrikossäännösten uudistuksessa ainoastaan asteikko-muutos. Enimmäisrangaistus korotettiin yhdestä vuodesta kahteen vuoteen vankeutta. Merkittäväksi kriminaalipoliittiseksi ongelmaksi velallisen rikossia koskevien rangaistussäännösten soveltamisessa oli todettu velkojansuossinnan lievä rangaistusasteikko ja erityisesti siitä johtunut lyhyt syyte-oikeuden kahden vuoden vanhentumisaika.¹⁸

Tämän ohella rangaistusasteikko oli myös liian suppea, jotta sen puitteis-
sa olisi voitu ottaa riittävästi huomioon tunnusmerkistön alaisuuteen kuulu-
vien menettelyjen moitittavuuserot. Velkojansuosintaa koskee vain yksi tun-
nusmerkistö ja rangaistusasteikko, joten privilegioituja ja kvalifioituja teko-
muotoja perusasteikkoa lievempine ja ankarampina rangaistusasteikkoineen
ei ole.

Tämä on vaikeuttanut erityisesti poikkeuksellisen moitittavien menette-
lyjen arviointia. Oikeuskäytännössä on katsottu, ettei velallisen epärehelli-
syys toteudu tilanteissa, joissa suorituksen kohteena on todellinen saatava.
Tulkinta voidaan hyväksyttävästi perustaa säännösten keskinäiseen syste-
matiikkaan, joka nojautuu todellisen tai näennäisen varallisuusaseman huo-
nontumisen käsitteisiin. Samalla se kuitenkin merkitsee sitä, että muiden
velkojien oikeuksia voimakkaastikin loukkaavat teot ovat tällöin ainoastaan
velkojansuosintana rangaistavia. Jos velallisyhtiön omistaja-johtaja käyttää
kaikki yhtiön likvidit varat ja rahavaroiksi muutettavan varallisuuden omien
saataviensa suorittamiseen juuri ennen yhtiön konkurssia, on menettely ko-
roitetun suunnitelmallista oman voiton tavoittelua muiden velkojien oi-
keuksien kustannuksella. Tällaisen menettelyn moitittavuus lähentyy velal-
lisen epärehellisyttä, jossa puolestaan on tärkeässä tekomuodossa käytettä-
vissä neljän vuoden enimmäisrangaistus.¹⁹

¹⁸ Tästä tarkemmin mm. Koponen 1999, s. 1279.

¹⁹ Näin myös HE 53/2002 vp, s. 23.

Lain sanamuotoon ja rangaistussäännöksellä suojattavaan oikeushyvään nojautuva tulkinta voisi johtaa toisenlaiseenkin lopputulokseen. Likvidien varojen käyttäminen vain omien saatavien maksamiseen voi aiheuttaa maksumyönteisyyttä taikka pahentaa sitä oleellisesti. Seuraustunnusmerkki näyttäisi siten täyttyvän, ja muiden velkojen edun kannalta teko voi tosiasiallisesti olla yhtä vahingollinen kuin ilman tällaista perustetta tapahtuva luovutus. Ratkaisuissa KKO 1998:82 ja 2000:74 on kuitenkin selvästi pitäydytty varallisuusaseman todellista huonontumista koskevaan systematiikkaan.²⁰ Varojen ja velkojen välisenä suhteena arvioitu velallisen varallisuusasema ei ole tällaisen menettelyn johdosta huonontunut, kun varat ja velat ovat vähentyneet saman verran. Todellisten velkojen suorittamisen ei ole siten katsottu voivan täyttää velallisen epärehellisyyden tunnusmerkistöä, vaan ainoastaan velkojansuosinnan tunnusmerkistön.

Arviointi siitä, onko velka todellinen, on usein tulkinnanvarainen näyttökysymys. Jos velan suoritukseksi luovutetaan arvokkaampaa omaisuutta kuin se määrä, jolla velkaa merkitään suoritetuksi, on kysymyksessä osittain vastikkeeton luovutus. Alihinnan osalta menettely voi täyttää velallisen epärehellisyyden ja käyvän vastikkeen osalta velkojansuosinnan tunnusmerkistön, jos luovutuksen poikkeukselliset olosuhteet toteutuvat. Ratkaisussa KKO 2002:46 katsottiin velallisen sitoutuneen elatusapua koskevan kanteen myöntämällä suorittamaan elatusapua selvästi riittävän elatuksen ylittävän määrän. Muiden velkojen oikeuksia loukannut menettely täytti tältä osin velallisen epärehellisyyden tunnusmerkistön.

Syytesidonnaisuuden ja oikeusvoiman osalta velallisen epärehellisyyden ja velallisen petoksen välisestä suhteesta lausuttu pätee myös velallisen epärehellisyyden ja velkojansuosinnan väliseen rajanvetoon. Todellisten velkojen suorittamista taloudellisessa kriisitilassa koskevasta tulkinnasta aiheutui kriminaalipoliittisia ongelmia edellä todetuin tavoin ensisijassa velkojan suosinnan alhaisen rangaistusasteikon vuoksi. Nämä ongelmat on olennaiselta osin korjattu velkojansuosinnan rangaistusasteikkoa koskeneella lainmuutoksella.

²⁰ Ratkaisuista tarkemmin mm. Koponen 1999, s. 1272 ss., Tapani 1999a, s. 585 ss., Tapani 2000, s. 997 ss., Tolonen 2000, s. 494 ss. ja Vento 1998a, s. 1110–1112.

3 VARALLISUUSPIIRI ARVIOINTIPERUSTEENA

Luovutustoimen tai muun vastaavan järjestelyn todellisen tai näennäisen luonteen selvittämisen ohella keskeistä on määrittää se, milloin omaisuus on ylipäättään siirtynyt pois velallisen varallisuuspieristä. Tavanomaisimpia teko- tapoja velallisen rikoksissa ovat erilaiset velkojen oikeuksia loukkaavat rahavarojen siirrot yhtiömuotoisen velallisen varallisuudesta taikka luonnol- lisen henkilön osalta rahavarojen käyttö velkojen oikeuksia loukkaavalla tavalla. Näissä tapauksissa on tulkintakäytännössä pääsääntöisesti katsottu yhtiömuotoisen velallisen varallisuutta koskevat siirrot velallisen epärehel- lisyysdeksi, kun useimmiten yhtiön edustajilla on taloudellisessa kriisitilassa toimiessaan ollut nimenomaisena tarkoituksena siirtää varallisuus pois ve- lallisyhtiön varallisuuspieristä. Toisena olennaisimpana tulkintakysymykse- nä on tällöin se, onko luovutustoimeen ollut hyväksyttävää syytä.

Omaisuu den varallisuuspieristä toiseen siirtyminen ei välttämättä ole hel- posti todettavissa. Jos taho A esimerkiksi harjoittaa liiketoimintaa sekä osa- keyhtiön että henkilöyhtiön avulla, voi näiden sekä A:n henkilökohtaisen varallisuuspierin erottaminen toisistaan olla vaikeaa.²¹ Kun omaisuuden hal- linta tai fyysinen sijainti ei tällöin omaa merkittävää näyttöarvoa, korostuu kirjanpidon ja oikeustointen kirjallisen dokumentaation merkitys. Mutta myös kirjanpito voi olla laiminlyöty taikka epäluotettava. Tosiasiallinen omaisuuden hallinta ja käyttö voi olla merkittävä todistustositseikka erityi- sesti niissä tilanteissa, joissa ennen ulosotto- tai konkurssimenettelyä on siir- retty tai hankittu varallisuutta jonkin läheistahon nimiin, mutta velallinen edelleen käyttää omistajan kaltaisia oikeuksia tähän omaisuuteen.

Tietyn menettelyn velkojen oikeuksia loukkaava luonne arvioidaan ve- lalliskohtaisesti. Tämän vuoksi varallisuuspierin identiteetti on tärkeä. Vaik- ka yhtiö kuuluisi konserniin, ei velallisen rikosten tunnusmerkistöjä arvioi- da konsernikohtaisesti, vaan jokaisen oikeushenkilön osalta erikseen. Tietyn luovutustoimen hyväksyttävyy s arvioidaan lähtökohtaisesti vain velallisyh- tiön yleisen velkojatahon kannalta. Emo- ja tytäryhtiön välisillä luovutustoi- millakin on kriisitilassa oltava liiketaloudellisesti hyväksyttävät perusteet.²²

Tämä ei kuitenkaan sulje pois sitä, että yhtiön liiketaloudelliset intressit saattavat yksittäistapauksessa olla niin voimakkaasti sidoksissa jonkin toi-

²¹ Näistä ongelmista myös Salminen 1998, s. 62–65 ja 86–87.

²² Esim. konserniavustus on verotuksellinen tuloksentasausjärjestelmä, joka ei vaikuta va- rallisuuspierien erotteluun.

sen yhtiön toimintaan, että muutoin yhtiön varallisuutta vähentäväksi katsottava toimenpide on liiketaloudellisesti perusteltu.

Oikeudellinen arviointi ja näyttöharkinta eroavat jonkin verran osakeyhtiö- ja henkilöyhtiömuotoisten velallisten kesken. Erot johtuvat luovutuksen hyväksyttävyyden arviointiin liittyvistä seikoista. Luovutuksen todellisuutta tai näennäisyyttä koskevan systematiikan taikka varallisuuspiirijattelun osalta velallisen oikeudellisella muodolla ei ole merkitystä. Sen sijaan luovutuksen hyväksyttävyyttä arvioitaessa merkityksellistä on, että osakeyhtiössä varojen käyttöä on olennaisesti rajoitettu osakeyhtiölain voitonjakoa koskevilla säännöksillä. Luonnollisen henkilön harjoittamassa elinkeinotoiminnassa tulee puolestaan muistaa, ettei tällainen liiketoiminta toiminimen avulla tapahtuessaankaan muodosta erillistä varallisuuspiiriä.

3.1 Osakeyhtiö velallisena

Uuden 1.9.2006 voimaan tulleen osakeyhtiölain 13 luvun 1 §:n mukaan yhtiön varoja voidaan jakaa osakkeenomistajille vain voitonjakona osinkona ja vapaan pääoman rahastosta sekä osakepääomaa alennettaessa, hankittaessa omia osakkeita tai purettaessa yhtiö. Muu liiketapahtuma, joka huonontaa yhtiön varallisuusasemaa ilman liiketaloudellista perustetta, on laitonta varojen jakamista. Jakokelpoista on osakeyhtiössä siis vapaa oma pääoma, vähennettynä mahdollisesti yhtiöjärjestyksen perusteella jakamatta jätettävillä varoilla.

Aiemman osakeyhtiölain 12 luvun 7 §:ään sisältyi lähipiirilainoista erityissäännös, jonka mukaan antaminen lähipiiriin kuuluvalla oli (tiettyjä vähämerkityksisiä poikkeuksia lukuun ottamatta) sallittua vain voitonjakokelpoisten varojen rajoissa ja turvaavaa vakuutta vastaan. Molempien lakien mukaan voitonjako on mahdollista vain, jos asianmukaisesti laadittu tilinpäätös osoittaa yhtiöllä olevan voitonjakokelpoisia varoja. Jos yhtiöllä ei ole taloudellisia edellytyksiä osingonjakoon, tätä ei voida kiertää nostamalla yhtiöstä varoja osakaslainan nimikkeellä. Käytännössä varojen nosto osakeyhtiöstä osakaslainana on kuitenkin ollut usein esiintyvä ilmiö myös taloudellisissa vaikeuksissa olevilla yhtiöillä.

Pieniyhtiöissä osakaslainojen nosto perustellaan usein sillä, että omistaja johtajalla olisi joka tapauksessa oikeus saada korvaus työpanoksestaan. Pelkästään velallisen rikosten systematiikan kannalta tarkastellen voitaisiin ajatella, että velallisyhtiön taloudellinen asema ei huonone osakaslainasuori-

tuksesta, jos yhtiö on saanut osakslainaa vastaavan työsuoritteen. Vastikkeellisuus edellyttää, että työsuoritus on todella tehty, se on ollut yhtiölle tarpeellinen ja korvaus vastaa ulkopuoliselle suoritettavaa.²³

Korkein oikeus on ratkaisuisaan 2005:68 ja 2005:119 kuitenkin linjannut tulkinnan, joka ottaa huomioon myös yhtiöoikeudelliset ja verotukselliset näkökohdat.²⁴ Jos voitonjaon edellytyksiä ei ole ollut eikä nostoja ole kirjanpidossa kirjattu palkkana eikä suoritettu niistä työnantajamaksuja, ne on katsottava myös velallisen epärehellisyyden täyttävällä tavalla ilman hyväksyttävää syytä tehdyiksi. Tehdyn työn korvaaminen on hyväksyttävä syy yhtiön varojen luovuttamiseen vain sillä edellytyksellä, että siinä noudatetaan asianomaisia osakeyhtiö-, kirjanpito- ja verolainsäädännöksiä. Lainvastainen menettely ei ole hyväksyttävää myöskään velallisen epärehellisyyden tunnusmerkistön kannalta.

Oikeuskäytäntö on osakslainan nimellä tapahtuneissa varojen nostoissa osakeyhtiöstä ollut ennen näitä ratkaisuja epäyhtenäinen. Osassa tuomioista on hyväksytty nostot siltä osin kuin ne ovat vastanneet suoritettua työtä ja osassa kaikki nostot on katsottu ilman hyväksyttävää syytä tapahtuneiksi, mikäli niitä ei ollut kirjanpidossa käsitelty asianmukaisesti palkkana.²⁵ Tätä epäyhtenäistä käytäntöä kuvastavat myös mainituissa ratkaisuisa annetut erilaiseen lopputulokseen päätyneet hovioikeuden tuomiot, joista jälkimmäisessä vahvennetussa jaostossa annetussa tuomiossa syyte oli hylätty.

Sanottua korkeimman oikeuden suorittamaa oikeuskäytäntöä ohjaavaa arviointia voidaan pitää perusteltuna. Ratkaisuisa ei ole liiallisesti sitouduttu yksinomaan velallisen rikosten systematiikkaan, vaan on otettu huomioon menettely laajempänä kokonaisuutena. Osakeyhtiön osakepääomaa ja sidottua omaa pääomaa suojataan mm. velkojien suojan vuoksi voitonjakoa rajoittavin säännöksin toisin kuin henkilöyhtiöiden omaa pääomaa. Verotuksessa puolestaan palkkana yhtiöstä nostettavan ansiotulon, yhtiöstä nostettavan osinkotulon ja aidosti yhtiölle takaisin maksettavaksi tarkoitetun osakslainan verokohtelu poikkeaa toisistaan.

Ratkaisun 2005:68 perusteluista ilmenee, ettei jutussa velallisen edustajalla ollut tarkoitusta eikä kykyä maksaa osakslainaa takaisin yhtiölle. Usein osakslainaksi kirjataan kirjanpidollisena ratkaisuna kaikki sellainen omis-

²³ Palkkana suoritettavien erien hyväksyttävyydestä velallisen rikosten kannalta ks. Vento 1998, s. 728–731 ja Vento 1999a, s. 260 ss.

²⁴ Ratkaisuisa tarkemmin ks. Toivola 2005, s. 506–508 ja Koponen 2006, s. 299–301.

²⁵ Ks. esimerkkejä hieman vanhemmista ratkaisuisa myös Vento 1999a, s. 269–272.

taja-johtajan varainkäyttö, josta ei ole selvitystä sen käyttämisestä yhtiön hyväksi.²⁶ Tällainen kirjaus ei osoita todellista lainanantoa. Tällöin kysymyksessä on selvästi ansiotulon luonteinen suoritus, jota ei voi olla hyväksyttävää selittää jälkikäteen palkkatuloksi, kun sitä ei ole aikanaan tällaisena kirjanpidossa käsitelty.²⁷

3.2 Henkilöyhtiö velallisena

Kommandiittiyhtiössä ja avoimessa yhtiössä tilanne on osittain toisenlainen, koska omaa pääomaa koskevat säännökset eivät rajoita yhtiön varojen nostamista yhtiömiehelle. Toisin kuin osakeyhtiö henkilöyhtiö on verotuksellisesti vain laskentasubjekti ja sen tulo jaetaan yhtiömiesten tulona verotettavaksi. Yhtiömiehen oman verotuksen kannalta ei ole ratkaisevaa merkitystä sillä, katsooko hän nostot yhtiöstä korvaukseksi tekemästään työstä vai yrittäjäriskistään tai nostaako hän varat elantokustannuksiinsa.²⁸

Toiminnan voitollisuus tai tappiollisuuskaan ei henkilöyhtiössä suoranaisesti rajaa oikeutta varojen nostoon yhtiöstä. Liiketaloudellisen, velallisyhtiön omassa intressissä olevan syyn puuttuminen luovutukselta voi kuitenkin toteuttaa velallisen epärehellisyys tunteusmerkistön myös henkilöyhtiön kohdalla. Taloudellisessa kriisitilassa omistajan nostojen yhtiöstä on oltava kohtuullisessa suhteessa omistajan työpanokseen ja normaaleihin elantokustannuksiin. Toiminnan tappiollisuus voi myös toimia arvioinnissa lisäargumenttina siten, ettei kriisitilan uhatessa ole hyväksyttävää aikaisemmas- ta käytännöstä poiketen olennaisesti lisätä rahanostoja, vaikka aikaisempien vuosien nostot olisivat olleet jälkikäteen tarkastellen alhaisia. Mainitut kriteerit ovat osin arvostuksenvaraisia, ja tapauskohtaisille olosuhteille jää arvioinnissa aina merkitystä.²⁹

²⁶ Tapauksessa KKO 2000:119 osa varojen käytöstä oli kirjattu käteiskassaan ja esimerkiksi ratkaisussa Vaasan hovioikeus 9.12.2004 nro 1810 valtaosa nostoista oli puolestaan käsitelty kirjanpidossa kassatilin tapaan perusteettomasti ennakkomaksuina.

²⁷ Samoin Tapani 2006, s. 697.

²⁸ Työpanoksella voi kuitenkin olla merkitystä jaettavaan tulokseen siten, että yhtiön verotuksessa kohtuullinen korvaus sivukuluineen on vähennyskelpoinen. Jaolla ansio- ja pääomatuloon ja näihin kohdistuvalla erilaisella verorasituksella voi myös olla merkitystä yhtiömiehen verotuksessa.

²⁹ Vanhemman oikeuskäytännön yllättävänkin suuresta hajanaisuudesta ks. Vento 1999a, s. 261–268.

Ratkaisussa KKO 1998:10 oli kysymys kommandiittiyhtiön vastuunalaisen yhtiömiehen tekemistä yksityisnostoista. Ratkaisussa todetaan, että yhtiömiehellä on periaatteessa oikeus vastikkeeseen yhtiön hyväksi tekemistään työstä ja yhtiön hallinnon hoitamisesta riippumatta yhtiön toiminnan tuloksellisuudesta. Toiminnan tappiollisuus ei siten ollut esteenä nostoille ja ne eivät olleet niin huomattavassa epäsuhteessa yhtiömiehen arvioituun työpanokseen, ettei niille olisi ollut hyväksyttävää syytä. Perusteluissa on tämän ohella myös tulkintavaikkeitä aiheuttava lausuma, jonka mukaan varoja ei ollut käytetty tavalla, joka olennaisesti heikentäisi yhtiömiehen mahdollisuuksia vastata yhtiön veloista. Varat oli käytetty elantokustannuksiin ja asuntolainan maksamiseen.

Kun velallisen epärehellisyys tunnusmerkistön täytäntöönpanotoimi on jo ollut varojen siirtäminen ilman hyväksyttävää syytä yhtiön varallisuuspiiristä yhtiömiehen henkilökohtaiseen varallisuuspiiriin, ei varojen käyttötarkoituksella pitäisi olla asiassa merkitystä.³⁰ Turun hovioikeus on tuomiossa 4.9.2003 nro 2205 tulkinnut sanottua ennakkoratkaisua niin, ettei ilman hyväksyttävää syytä nostettujen varojen käyttötarkoituksella ole merkitystä, mutta hyväksyttävästikin nostettujen varojen käyttö voi tulla rangaistavaksi. Näin, jos varat käytetään tavalla, joka olennaisesti heikentää yhtiömiehen mahdollisuuksia vastata yhtiön veloista.

Sanottu päättely on sinänsä perusteltu. Asia tulee arvioida näin ilman hyväksyttävää syytä tapahtuneiden varojen siirtojen osalta, ja hyväksyttävästi yhtiömiehen varallisuuspiiriin jo siirtyneiden varojen velkojien oikeuksia loukkaava käyttö voi myös toteuttaa velallisen epärehellisyys. Prosessuaalisena ongelmana molemmissa jutuissa kuitenkin on se, että syyte on koskenut vain varojen siirtoa yhtiöstä eikä tuomioistuimien voisi syytesidonnaisuuden vuoksi saman syytteen nojalla edes arvioida yhtiömiehen omaan varallisuuteen kohdistunutta tekoa. Kun tällaisessa yhtiömiehen varallisuutta koskevassa teossa on eri velallinen, ei syytteen tarkistaminenkaan olisi mahdollista.

3.3 Luonnollinen henkilö velallisena

Luonnollisella henkilöllä ei ole varainkäytöstään kirjanpitovelvollisuutta, joten vajavaisen dokumentaation vuoksi arvioinnissa korostuvat näyttöky-

³⁰ Tapani 2006 s. 691, Vento 1998, s. 730–731.

symykset. Oikeudellisessa arvioinnissa tulee puolestaan jälleen muistaa edellä mainittu varallisuuspiirin merkitys. Jos luonnollinen henkilö on ammatinharjoittaja tai harjoittaa liiketoimintaa toiminimellä, on hänen pidettävä kirjjanpitoa näistä tuloistaan ja ne on selvitettävä verotusta varten. Mutta varat ovat jo tulleet hänen varallisuuspiiriinsä eikä niiden siirtäminen henkilökoh- taiseen käyttöön sisällä mitään omaisuuden luovutusta toiseen varallisuus- piiriin.

Tällainen ”luovutus” ei siten voi myöskään olla velallisen epärehellisyys- den kohteena. Sen sijaan luonnollinen henkilö voi syyllistyä velallisen epä- rehellisyyteen käyttämällä tai muulle taholle perusteettomasti luovuttamalla näitä varojaan. Jos taloudellisissa vaikeuksissa oleva velallinen ilman hy- väksyttävää syytä käyttää varojaan selvästi enemmän kuin kohtuullisiin elin- kustannuksiin tarvitaan, tämä menettely täyttää velkojien oikeuksia louk- kaavana velallisen epärehellisuuden. Mahdollinen velallisen epärehellisyys siis toteutuu vasta siinä vaiheessa, kun varat luovutetaan pois henkilön va- rallisuuspiiristä. Näyttökysymyksenä on luonnollisesti mahdollista päätyä myös siihen, että varat ovat tosiasiassa vielä tallella, mutta ao. henkilö on salannut ne ulosotto- tai konkurssimenettelyssä. Tällöin voi täytyä velalli- sen petoksen tunnusmerkistö.

Sanotun varallisuuspiirijättelyn omaksuminen on aiheuttanut tiettyjä vaikeuksia oikeuskäytännössä. Esimerkiksi tuomiossa Kouvolan hovioikeus 25.2.2003 nro 226 syyte ja alioikeuden syyksilukeva ratkaisu koskivat vir- heellisesti tällaista omaisuuden ”siirtoa” toiminimellä harjoitetusta liiketoi- minnasta yksityistalouteen. Hovioikeus oikaisi tämän virheen todeten sa- malla, ettei syytteen teonkuvauksen perusteella ollut edellytyksiä arvioida, oliko varojen käyttämisellä syyllistytty rikokseen. Tämän jälkeen hovioi- keus lisäsi, että mikäli tähän olisi ollut edellytyksiä, menettelyä olisi lähtö- kohtaisesti arvioitava kuten kenen tahansa velallisen menettelyä, kun hän ei maksa velkaansa, ja ettei pelkästään velan maksamatta jättäminen ole rikos. Tämä on niin ikään kritiikille altis yksinkertaistus, kun edellä todetu- in tavoin myös velkojien oikeuksia loukkaava liiallinen varojen käyttö voi to- teuttaa velallisen epärehellisuuden.

Luonnollisen henkilön kohdalla ei käytännössä tällöin välttämättä voida yksilöidä mitään yksittäistä luovutustointa, vaan arviointi kohdistuu varojen kokonaiskäytön määrään. Oikeuskäytännössä on muodostunut tietty tulkin- talinja siitä, mitä on pidetty luonnollisen henkilön hyväksyttävän elantokus- tannuksiin menevän kulutuksen määränä. Korkeimman oikeuden ratkaisus- sa 2004:89 velallinen tuomittiin 15 000 mk kuukaudessa ylittävästä varain-

käytöstä. Kun jo syytteessä oli hyväksytty tämä määrä, tuomioistuimet tote-
sivat määrästä lähinnä vain, ettei hyväksyttävää summaa ollut pidettävä syyt-
täjän esittämää suurempana.

Hovioikeus viittasi kuitenkin perusteluissaan myös siihen, että ulosotossa
määrä olisi noussut suuremmaksi, ja korkeimman oikeuden lopputulokseltaan
samoissa vähemmistön perusteluissa todetaan määrän selvästi ylittä-
neen noissa olosuhteissa hyväksyttävän tason.³¹ Myös mm. ratkaisussa Hel-
singin hovioikeus 22.6.2000 nro 1678 määrän arviointi perustettiin siihen
mitä olisi ollut vastaajalta ulosmitattavissa, koska tämän katsottiin johtavan
vastaajan kannalta edullisempaan lopputulokseen kuin kohtuullisiin elinkus-
tannuksiin perustuvan arvioinnin. Hovioikeustasolla muodostuneessa oikeus-
käytännössä hyväksytty määrä on ollut yleensä tapauksessa KKO 2004:89
mainitulla tasolla taikka jonkin verran sitä alempi.

Joissakin tapauksissa luonnollisen henkilön varallisuusaseman heikentä-
minen voi ilmetä myös perusteettomana velvoitteiden lisäämisenä. Tapauk-
sessa KKO 2002:46 velallinen oli myöntämisensä perusteella veloitettu suo-
rittamaan määrällisesti selvästi liiallista elatusapua alaikäisille lapsilleen. Hä-
nen katsottiin ryhtyneen menettelyyn välttääkseen ulosmittauksen muista ve-
loistaan ja teollaan pahentaneen maksukyvyttömyyttään, minkä vuoksi hänen
katsottiin syyllistyneen velallisen epärehellisyyteen. Määrällisenä arviona tuo-
mion perusteluissa todetaan, että hyväksyttävä määrä olisi ollut 3 000 mk:n
asemesta 1 600 mk lasta kohden ja että lopputulos olisi ollut suurin piirtein
sama myös palkan ulosmittauksessa suojaäännökset huomioon ottaen.

4 MAKSUKYVYTTÖMYYSARVIOINTI

Velallisen epärehellisyyttä koskevaa rikoslain 39 luvun 1 §:n säännöstä yk-
sinkertaistettiin 1.4.2003 voimaan tulleeella talousrikossäännösten uudistuk-
seen sisältyneellä lainmuutoksella.

³¹ Kahden jäsenen hyväksymässä esittelijän mietinnössä todetaan, että summa ylitti selvästi
sen määrän, mihin vastaaja olisi perheineen ollut velkajärjestelyssä oikeutettu tai mihin hän-
nen asemassaan olevalla henkilöllä olisi normaalisti mahdollisuus ja mitä voidaan pitää vas-
taavissa olosuhteissa tavanomaisena. Toisaalta näissä vähemmistön perusteluissa koroste-
taan myös sitä, ettei omaisuuden hävittämisenä voida pitää velallisen rahankäyttöä vielä
silloin, kun se vain jossain määrin ylittää sen, mitä joku toinen henkilö kuluttaisi, vaan yli-
tyksen tulee olla selvä.

Rangaistussäännöksestä jätettiin pois sen alkuosa, joka koski tekijän tietoisuutta taloudellisista vaikeuksista ja tekonsa vaikutuksista velkojen etujen kannalta. Muutoksella on pyritty selkiyttämään tunnusmerkistöä poistamalla siitä maksukyvyttömyystunnusmerkin kanssa päällekkäiset edellytykset.³² Tällä tarkistuksella ei ole esitöiden nimenomaisen lausuman mukaisesti tarkoitettu muuttaa säännöksen soveltamiskäytäntöä, vaan päinvastoin vahvistaa säännösten oikeuskäytännössä vakiintunut tulkinta.³³

Velallisen epärehellisyys edellyttää joka tapauksessa täytyäkseen täytäntöönpanotoimen joko aiheuttavan maksukyvyttömyyden taikka tapahtuvan maksukyvyttömyystilan aikana sitä oleellisesti pahentaen.³⁴ Tekijän tahallisuuden tulee puolestaan peittämisperiaatteen mukaisesti kattaa kaikki tunnusmerkistötekijät ja siten tekohtekellä myös maksukyvyttömyyttä koskeva tunnusmerkki.

Näin ollen joko vallitseva taikka tulevaisuudessa uhkaava taloudellinen kriisitila sisältyy tunnusmerkistön vaatimuksiin jo maksukyvyttömyysedellytyksen vuoksi.³⁵ Sanotun seuraustunnusmerkin asettama edellytys on taloudellisen kriisitilan realisoituminen maksukyvyttömyydeksi. Säännöksestä poistettu edellytys tietoisuudesta olemassa olevista tai odotettavista taloudellisista vaikeuksista ei itsenäisesti rajannut tunnusmerkistön soveltamisalaa, kun tekijän tietoisuuden tulee tekohtekellä kattaa todennäköinen mahdollisuus maksukyvyttömyyden aiheutumisesta. Rakenne ”voi vahingoittaa” osaltaan osoitti säännöksen olevan velkojille aiheuttavan vahingon osalta vaarantamisrikos, joka ei edellytä selvitystä velkojille todella aiheutuneesta vahingosta.³⁶ Toisaalta sanamuoto sisältää sen mahdollisuuden, että vasta näyttöä saattaa olla esitettävissä siitä, ettei lähtökohtaisesti velkojia loukkaava menettely tietyssä tapauksessa ole voinut vahingoittaa velkojen taloudellisia intressejä. Näiden molempien tunnusmerkistöä poistettujen seikkojen osalta samaan lopputulokseen päädytään kuitenkin myös pelkän maksukyvyttömyystunnusmerkin nojalla.

³² HE 53/2002 vp, s. 21.

³³ Ks. HE 53/2002 vp, s. 39.

³⁴ Maksukyvyttömyyden arvioinnista mm. Kähkönen 1998, s. 104 ss., Laitinen 1996, s. 1169 ss., Salminen 1998, s. 174 ss., Tapani 2000, s. 692–696, Tapani 2006 s. 680–685 ja Tuokko 1995, s. 286 ss.

³⁵ Uhkaavasta maksukyvyttömyydestä tunnusmerkistötekijänä ks. Vento 1994, s. 193 ss. ja käsitteestä muutoin Koulumäki 1994, s. 247–249, Niemi-Kiesiläinen 1995, s. 342–345.

³⁶ Vaarantamisrikoksista tarkemmin esim. Frände 1994, s. 9 ss., Nuotio 1998, s. 362 ja erityisesti velallisen rikosten kannalta Träskman – Utriainen 1994, s. 745–746, Vento 1994, s. 142–163.

Käytännössä saattaa oikeuskäytännössä silti tapahtua tietty muutos todistosisäkkeiden hyödyntämisessä. Kun tunnusmerkistöön vielä sisältyi nimellinen maininta tekohetkellä olemassa olevista tai odotettavista taloudellisista vaikeuksista, tämä esiintyi myös erillisenä todistusteemana. Itse asiassa tuomioistuinten päätöspäätöseläluista on havaittavissa, että argumentaatio on usein kohdistunut voimakkaammin tähän tunnusmerkistökätkijään kuin seuraustunnusmerkkiin.³⁷ Selityksenä tähän lienee lähinnä ollut se, että tekohetkellä vallinneista (staattisista) taloudellisista olosuhteista on ollut helpompi esittää selvitystä mm. kirjanpitoaineiston avulla kuin osoittaa maksukyvyttömyyden (tulevaisuudessa) aiheutumisen kausaalisuus. Sinänsä maksukyvyttömyystunnusmerkin osalta vaadittava selvitys ei lainmuutoksen nojalla millään tavoin muuttunut, mutta tunnusmerkistön nykyinen sisältö saattaa olla omiaan kohdistamaan huomion ja ratkaisujen perustelut yksilöidymmin maksukyvyttömyyskysymykseen. Näyttökynnykseen tämänkään ei tulisi vaikuttaa.

Esitöiden edellä lausuttu viittaus vakiintuneen tulkinnan vahvistamiseen liittyy erityisesti tilanteeseen, jossa maksukyvyttömyys aiheutetaan kerralla ilman mitään kysymyksessä olevia toimenpiteitä edeltänyttä taloudellista kriisitilaa. Tällainen tilanne oli esillä hallituksen esityksessä ja sitä edeltäneessä talousrikostyöryhmän mietinnössä mainitussa Vaasan hovioikeuden ratkaisussa 14.6.1996 nro 909.³⁸ Jutussa oli riidatonta, ettei tekohetkellä vallinnut vielä minkäänlaista taloudellista kriisiä. Liiketoimintaa harjoittaneet velalliset nostivat pankkitileiltä lähes kaikki likvidit varat ja käyttivät ne muihin kuin suoranaisesti liiketoimintaan liittyviin tarkoituksiin sekä lopettivat toiminnan. Tällaisessa tilanteessa oli selvää, että harjoitettuun liiketoimintaan liittyvistä ostovelvoista ym. jo syntyneistä velvoitteista johtuen menettelystä tulisi aiheutumaan maksukyvyttömyys.

Kuten esitöissä todetaan, seuraustunnusmerkin täyttyminen on tällaisessa tapauksessa riidatonta. Säännöksen alkuosan poistamisen jälkeen on entistä selvempää, ettei tunnusmerkistön täyttymisessä ole muutoinkaan ristiriitaa. Samaan lopputulokseen on tullut päätyä jo säännöksen lainmuutosta edeltäneen aiemman sanamuodon perusteella. Jos hyväksytään se näkemys, että olemassa olevat tai odotettavat taloudelliset vaikeudet vastaavat merkityk-

³⁷ Maksukyvyttömyyttä koskevan argumentaation yksilöimättömyyttä päätöspäätöseläluissa on arvostellut Jussi Tapani. Ks. Tapani 1999, s. 68–73 ja Tapani 2000, s. 1009.

³⁸ HE 53/2002 vp, s. 22 ja Oikeusministeriön työryhmän mietintö 29.9.2000, s. 31. Ks. myös Viljanen 1998, s. 1364–1366.

seltään maksukyvyttömyyttä, on tunnusmerkistön täyttyminen ollut selvää myös yleisten laintulkintaperiaatteiden nojalla.

Maksukyvyttömyys on jo lähtökohtaisesti monimutkainen oikeudellinen käsite. Vakiintuneesti sen katsotaan tarkoittavan kyvyttömyyttä maksaa erääntyneitä velvoitteita kohtuullisessa ajassa³⁹ ja tämän tilan tiettyä pysyvyyttä siten, ettei kysymyksessä ole ainoastaan tilapäinen häiriö. Maksamatta jääviltä erääntyneiltä veloilta vaaditaan myös tiettyä olennaisuutta, kuten ilmenee mm. ratkaisusta KKO 2004:46. Sanotusta ennakkoratkaisusta käy myös selvästi ilmi, että maksukyvyttömyyden käsite on velallisen epärehellisyydessä sisällöltään erilainen kuin verorikkomuksessa, vaikka käsitteillä tulisi lähtökohtaisesti olla sama merkitys eri rikossäännöksissä.⁴⁰ Säännöksillä suojattavat oikeushyvät ovat selvästi erilaiset. Velallisen epärehellisyyden kriminalisoinnilla suojataan yleistä velkojatarhaa, ja verorikkomuksen rangaistavuuden tarkoituksena on vahvistaa veronsaajan heikkoa asemaa omaaloitteisesti maksettavien verojen velkojana. Lisäksi maksukyvyttömyyden merkitys näiden tunnusmerkistöjen rakenteessa on erilainen.

Maksukyvyttömyyden arviointi on tulkinnanvaraista erityisesti kausaalisuusedellytyksen ja siihen liittyvän tahallisuusarvioinnin osalta. Ongelmia saattaa aiheuttaa varsinkin uhkaava maksukyvyttömyys tunnusmerkistötekijänä. Tunnusmerkistön täyttymiseen riittää, että maksukyvyttömyys aiheutuu tietystä menettelystä vasta myöhemmin tulevaisuudessa. Tekijän menettelyn ei myöskään tarvitse olla maksukyvyttömyyden ainoa syy, kunhan se on osaltaan vaikuttanut maksukyvyttömyyden aiheutumiseen.

Uuden osakeyhtiölain systematiikassa yhtiön maksukykyisyyden arviointi on entistäkin keskeisemmässä merkityksessä. Osakeyhtiölain 13 luvun 2 §:n mukaan varoja ei saa jakaa, jos jaosta päätettäessä tiedetään tai pitäisi tietää yhtiön olevan maksukyvytön tai jaon aiheuttavan maksukyvyttömyyden.⁴¹ Hallituksen esitystä edeltäneessä osakeyhtiölakityöryhmän mietinnössä arviointi oli vielä selvemmin kuin toteutuneessa säädöksessä rakennettu uhkaavan maksukyvyttömyyden käsitteen varaan. Työryhmän säännösehdoituksen mukaan varoja ei saisi jakaa, jos jakamisen seurauksena yhtiötä uhkasi maksukyvyttömyys.⁴² Tämä muotoilu olisi ollut yhdenmukaisempi ri-

³⁹ HE 66/1988 vp, s. 162.

⁴⁰ Ratkaisun perusteista lähemmin Tapani 2004, s. 930–933.

⁴¹ Ks. tarkemmin HE 109/2005 vp, s. 125–126.

⁴² Ks. OM työryhmämietintö 2003:4, s. 179–181, missä käsitellään laajasti uhkaavan maksukyvyttömyyden käsitettä.

kosoikeudellisen arvioinnin kanssa. Nyt tietoisuuden aste ”pitäisi tietää” poikkeaa rikosoikeudellisesta tahallisuusvaatimuksesta.

Rikosoikeudessa joudutaan jatkuvasti suorittamaan erilaisia kausaalisuus-arviointeja. Perinteisiin rikoslakirikoksiin verrattuna maksukyvyttömyys on kuitenkin vaikeammin lähestyttävä käsite. Esimerkiksi väkivaltarikoksissa kysymyksessä on yleensä hetkellinen toimi ja siitä lähes välittömästi aiheutuneet seuraukset. Seurauksista on jälkikäteen saatavissa melko täsmällistä lääketieteellistä tietoa. Sen sijaan maksukyvyttömyys saattaa realisoitua vasta pitkän ajan kuluttua luovutustoimesta. Tänä aikana velallisen taloudellisen aseman kehittymiseen voivat vaikuttaa lukuisat muut ulkoiset tekijät, joista osa ei ole lainkaan tekijän vaikutusvallan piirissä. Näiden vaikutussuhteiden ennakoiminen ja jälkikäteinen todentaminen on vaikeampaa kuin perinteisissä rikoksissa.

Syyksilukeminen edellyttää, että tekijän tahallisuus on kattanut maksukyvyttömyyden aiheutumisen tai oleellisen pahentumisen tekohetkellä arvioiden. Tekijä ei voi joutua vastuuseen ennalta arvaamattomista olosuhteiden muutoksista.⁴³ Arvioinnin palauttaminen takaisin tekohetkeen ja tekijän subjektiivisiin mieltämisiiin on kuitenkin ongelmallista. Useimmiten joudutaan turvautumaan arvioinnin tietynasteiseen objektivisointiin yleisesti ulkoisesti todettavissa oleviin tosiseikkoihin, jotka tekijän on täytynyt havaita.

Tekohetken mukaisen arvioinnin tulisi tarkoittaa mm. osakeyhtiössä tapahtuvassa osingonjaossa myös osingon maksamishetken taloudellisten olosuhteiden huomioon ottamista. Osingonjaosta päättämisen edellytykset arvioidaan sinänsä viimeisen päättyneen tilikauden vahvistetun tilinpäätöksen perusteella, mutta myös sen jälkeen tapahtuneet muutokset voivat osoittaa, että osingon maksaminen loukkaisi velkojen oikeuksia.

Itä-Suomen hovioikeuden tuomiossa 12.1.2006 nro 30 (ei lainvoimainen) on tosin katsottu, ettei taloudellisen tilanteen muuttumisella osingonjakopäätöksen jälkeen olisi merkitystä, koska osingot ovat olleet yhtiön velkaa osakkeenomistajille. Toisaalta esimerkiksi ratkaisussa Helsingin hovioikeus 18.6.2004 nro 2346 yhtiön taloudellinen asema on arvioitu osingonjakopäätöksen ja -maksuhetken tilanteen, ei tilinpäätöshetken mukaan. Samoin on asiaa arvioitu myös oikeuskirjallisuudessa.⁴⁴ Uutta osakeyhtiölakia koskevassa esityksessä säädettäisiin nimenomaisesti, että tilikauden päättymisen

⁴³ Tähän viitataan nimenomaisesti HE 66/1988 vp, s. 163 lausutussa ja samaan on päädyttävä myös syyllisyysperiaatteen vaatimusten nojalla.

⁴⁴ Immonen 2000, s. 330.

jälkeen yhtiön taloudessa tapahtuneet muutokset on otettava huomioon.⁴⁵ Tilikauden päättymisen jälkeen, mutta ennen osingonjaon suorittamista tapahtunut vapaan oman pääoman väheneminen vähentää siten voitonjakoon käytettävissä olevaa määrää. Esitöiden mukaan tämä on myös voimassa olevan oikeuden mukainen kanta.⁴⁶

Rikosoikeudellista arviointia suoritettaessa velallinen on tavallisesti jo joutunut konkurssiin tai muun insolvenssimenettelyn kohteeksi, joten maksukyvyttömyyden viimekätinen realisoituminen ei välttämättä ole tulkinnanvarainen tai riidanalainen kysymys. Tulkintaongelmat kohdistuvat useimmiten arvioinnin kohdistamiseen tekohetken tilanteeseen. Arvioinnin apuna maksukyvyttömyys voidaan tarvittaessa purkaa useampiin erillisiin todistusteemoihin, kuten a) velallisen erääntyneet maksamattomat velat tiettyinä ajankohtina⁴⁷ ja b) velallisen tulojen ja menojen välinen suhde sekä realisoitavissa olevan varallisuuden määrä tiettyä ajanjaksona. Esimerkiksi tapauksessa KKO 2000:74 hovioikeuden yksityiskohtaiset maksukyvyttömyystunnusmerkkiä koskevat perustelut nojautuvat näihin molempiin kriteereihin.

Jälkimmäinen seikasto liittyy velallisen taloudelliseen asemaan laajemmin kuin vain maksukyvyttömyyden realisoitumishetkeen. Sitä tarvitaan kuitenkin uhkaavan maksukyvyttömyyden prognoosiluonteen vuoksi. Maksukyvyttömyyden määrittämisessä dynaamiset ja staattiset osat voidaan myös yhdistää Ilpo Kähkösen esittämien tavoin yhdeksi maksukyvyttömyyden laskentamalliksi.⁴⁸ Velallisen kassavirtojen ja rahoitusomaisuuden määrän avulla voidaan paremmin arvioida, miten likviditeetin kehittymistä tuli tiettyä ajankohtana ennakoida. Velallinen voi esimerkiksi lykätä likviditeettikriisin realisoitumista jatkuvalla lisälainan ottamisella, joka kannattavuuden puuttuessa ainoastaan pahentaa velallisen taloudellista asemaa pitemmällä tähtäimellä. Maksukyvyttömyyden aiheutuminen voi tällöin olla koko ajan todennäköistä.

⁴⁵ HE 109/2005 vp, s. 126.

⁴⁶ HE 109/2005 vp, s. 126, OM työryhmämietintö 2003:4, s. 182.

⁴⁷ Joissakin yksittäistapauksissa voi olla ongelmallista erottaa, onko erääntyneiden velkojen maksamattomuus johtunut maksukyvyttömyydestä vai -haluttomuudesta. Näin esim. tuomiossa Itä-Suomen hovioikeus 12.1.2006 nro 30.

⁴⁸ Ilpo Kähkönen on määritellyt maksukyvyn erotukseksi, joka muodostuu kun otetaan huomioon tietyltä ajanjaksolta maksuun käytettävissä olevat varat ja kassatulot sekä toisaalta samana ajanjaksona erääntyvät maksuvelvoitteet (kassamenot ja erääntyvät velat); ks. Kähkönen 1998, s. 105.

Maksukyvyttömyyden pahenemisen olennaisuutta koskevalla kriteerillä on tarkoitettu rajata velallisen epärehellisyyssoveltamisala pois velkojien kannalta merkitykseltään vähäisimmät teot. Tämä tunnusmerkistötekijä ei tarkoita teon kohteena olevan varallisuuden ja velkojen kokonaismäärän väliseen suhteeseen nojautuvaa arviointia, kuten ilmenee mm. ratkaisusta KKO 1998:110.⁴⁹ Velkojen suuri määrä ei voi olla seikka, joka tekisi vähäisemmällä velkamäärällä tunnusmerkistön täyttävästä teosta rankaisemattoman.

Arvioinnissa on syytä korostaa myös tapauskohtaisten olosuhteiden huomioon ottamisen merkitystä. Arviointi on tulevaisuuteen kohdistuvan ennusteen luonteinen, eikä sitä voida sitoa mihinkään nimenomasiin aikarajoihin, joiden kuluessa maksukyvyttömyyden tulisi toteutua.⁵⁰ Oikeuskäytännössä on vakiintuneesti katsottu, että useampien vuosienkin kuluttua realisoitunut maksukyvyttömyys on voinut olla tekohetkellä tunnusmerkistön edellyttämin tavoin ennakoitavissa.⁵¹ Maksukyvyttömyyden realisoitumisen lykkääntymiseen velallinen voi usein itse halutessaan vaikuttaa, ja hän voi jopa manipuloida maksukyvyttömyyden lopullista ajankohtaa. Tunnusmerkistön täyttymistä tällainen suunnitelmallinen menettely ei estä, jos maksukyvyttömyyden aiheutuminen on ollut riittävän todennäköistä.

5 TAHALLISUUSARVIOINTI

Velallisen rikoksia koskevien tunnusmerkistöjen edellyttämässä tahallisuusarvioinnissa on otettava huomioon rikoslain yleisten oppien uudistus ja rikoslakiin lisätty nimenomainen tahallisuusmääritelmä. Tahallisuuden alimman asteen ehdollisen tahallisuuden osalta määritelmä perustuu todennäköisyystahallisuuteen. Määritelmä rajoitettiin kuitenkin koskemaan vain seu-

⁴⁹ Ks. HE 66/1988 vp, s. 163, Salminen 1998, s. 161–163, Viljanen 1998, s. 1366 ss.

⁵⁰ Vrt. Vento 1994, s. 191–192. Myös Nuutila 2002, s. 1236 todetaan maksukyvyttömyystunnusmerkkiä koskevan tahallisuusvaatimuksen yleensä täyttyvän, jos tekohetken olosuhteissa voidaan kokonaisvaltaisesti katsoa tapahtumien normaalin kulun johtavan maksukyvyttömyyteen muutaman kuukauden kuluessa. Normaalitapauksissa maksukyvyttömyys realisoituu tällaisen lyhyehkön aikavälin puitteissa, mutta tunnusmerkistön täyttyminen ei sitä edellytä. Näin myös mm. Tapani 2000, s. 694, Träskman – Utriainen 1994, s. 747 ja Viljanen, Asiantuntijalausunto 31.3.1994.

⁵¹ Oikeuskäytännöstä esim. Koponen 2002, s. 267.

raustahallisuutta. Tämä ratkaisu perustui esitettyyn kritiikkiin siitä, että todennäköisyystahallisuus soveltuu perinteisiä rikoslakirikoksia selvästi huominnon talousrikosten olosuhdetahallisuuteen ja saattaisi nostaa niiden tahallisuuskynnystä.⁵²

Velallisen rikoksissa ja muissa talousrikoksissa tahallisuusarvioinnissa keskeistä ei ole tietystä toimenpiteestä välittömästi seuraavan sellaisen vahinkoseurauksen mieltäminen, jonka todennäköisyydestä on usein tehtävissä kohtuullisen luotettava arvio luonnontieteellisen tiedon ja yleisen elämäkokemuksen nojalla. Sen sijaan kysymyksessä on usein monimutkainen oikeustoimikokonaisuus, jossa tekijän menettelyn ohella seurauksiin vaikuttavat monet vaikeasti ennustettavat ulkoiset tekijät ja lopulliset seuraukset voivat näkyä vasta pitkällä aikajänteellä. Tekoihin liittyy myös runsaasti olosuhteita, joihin tekijä ei pysty itse vaikuttamaan.

Menettely itsessään saattaa olla hyvinkin suunnitelmallinen, mutta jos tahallisuusarviointi perustuu yksinomaan tekijän subjektiiviseen tunnusmerkistön täyttymisen todennäköisyysasteen mieltämiseen, on sen todentaminen tällaisissa tapauksissa sangen vaikeaa. Arviointi tulisi tehdä tekijän kanalta tekohetken tilanteen mukaan.

Tekijän hyväksyvään tai ilmeisen välinpitämättömään suhtautumiseen perustuvaa ns. positiivisen tahtoteorian mukaista tahtotahallisuutta on oikeuskäytännössä sovellettu laajasti juuri talousrikostunnusmerkistöissä. Liiketoiminnassa on otettava huomioon myös omasta oikeudellisesta arvioinnista tai omista optimistisista laskelmista poikkeavat vaihtoehdot.

Esimerkiksi ratkaisussa Kouvolan hovioikeus 23.12.1998 nro 1496 katsottiin selvitetyn, että velallisyhtiön edustajalla oli subjektiivisesti vakaa käsitys merkittävät verovelat aiheuttavan verotuspäätöksen virheellisydestä ja että asian vero-oikeudellisessa arvioinnissa oli tulkinnanvaraisuutta. Hänen tuli tästä huolimatta toimenpiteissään ottaa huomioon riidanalaisen verovelan hänen liiketoimintansa taloudellisille edellytyksille aiheuttama riski ja siitä johtuva uhkaava maksukyvttömyys. Hänen olisi tullut tällöin pi-

⁵² Ks. LaVM 28/2002 vp, s. 9–10. Tämä tulkinta todennäköisyystahallisuuden soveltamisen vaikutuksista on oikeuskäytäntösidonnainen; esimerkiksi Ruotsissa on arvioitu ehdotettua, mutta toteutumatta jääneen siirtymisen todennäköisyystahallisuuteen voivan laskea tuomitsemiskynnystä. Ks. SOU 1996:185, s. 122–123. Sanotusta vertailusta myös Matikkala 2002, s. 473–475. Nykyään Ruotsissa on omaksuttu välinpitämättömyystahallisuus, jossa seurauksen synnylle tai olosuhteen olemassaololle ei aseteta näin korkeaa todennäköisyysedellytystä; ks. NJA 2002 s. 449 ja NJA 2004 s. 176, Asp 2004/2005, s. 385 ss., Matikkala 2005, s. 316–327, Ulväng 2005, s. 1 ss.

dättäytyä varallisuusasemaa huonontavasta menettelystä, jolle ei ollut hyväksyttävää liiketaloudellista syytä.⁵³ Tuomiossa Kouvolan hovioikeus 12.8.2004 nro 965 puolestaan katsottiin, etteivät velallisyhtiön edustajat olleet voineet perustaa arviotaan yhtiön taloudellisesta kehityksestä väittämänsä mukaan odotettavissa olleeseen aliurakkasopimukseen, jota yhtiö ei sittemmin saanut.

Syyksilukeminen ei tahtotahallisuudessa edellytä, että tekijä olisi teko-hetkellä pitänyt tunnusmerkistön täyttymistä todennäköisempänä kuin sen täyttymättä jäämistä. Riittävää on, että tekijä on suhtautunut hyväksyvästi tai ilmeisen välinpitämättömästi tähän varteen otettavana pitämäänsä mahdollisuuteen. Tahtotahallisuuteen voidaan luontevammin yhdistää selonottovelvollisuus, jolla on velallisen rikosten kaltaisissa tunnusmerkistöissä ollenainen merkitys.⁵⁴ Velkojen suojan kannalta on välttämätöntä, että velallisella on tietty velvollisuus varmistautua toimenpiteittensä vaikutuksista taloudelliseen asemaansa. Muutoin tarkoituksellinen tietämättömyys olisi rikosoikeudellisesti kannattavaa. Oikeuskäytännössä selonottovelvollisuuden laajuutta velallisen rikoksissa osoittaa selkeimmin korkeimman oikeuden ratkaisu 1995:64, jossa velallinen oli rangaistusvastuussa pesäluettelosta puuttuneista tiedoista, vaikka ne ilmenivät velallisyhtiön kirjanpidosta. Myös korotettua tahallisuutta edellyttävän hyötymistarkoituksen katsottiin asiassa tästä huolimatta täyttyneen.

Edellä mainittu tahallisuusmäärittely merkitsee velallisen rikosten osalta sitä, että maksukyvyttömyyden aiheuttamista tai oleellinen pahentamista edellyttävään seuraustunnusmerkkiin sovelletaan ainoastaan rikoslain tahallisuusmääritelmän mukaista todennäköisyystahallisuutta.

Uudemmassa hovioikeuskäytännössä on esimerkiksi ratkaisussa Kouvolan hovioikeus 27.9.2004 nro 1161 sovellettu todennäköisyystahallisuutta arvioitaessa osakeyhtiön muodollisen vastuuhenkilön tahallisuutta yhtiön varojen velkojen oikeuksia loukkaavassa käytössä. Hovioikeus katsoi, ettei vastaaja saadun näytön nojalla edes varsin todennäköisesti tiennyt taloudellisista väärinkäytöksistä yhtiössä. Siten hän ei valvonta- ja selonottovelvollisuutensa laiminlyönnistä huolimatta ollut syyllistynyt velallisen epärehellisyysyteen. Kun kysymyksessä on siis ollut tietoisuus varsinaisista teon täytän-

⁵³ Osin vastaava argumentaatio ilmenee myös mm. ratkaisusta Helsingin hovioikeus 6.7.2000 nro 1733.

⁵⁴ Selonottovelvollisuudesta ja olosuhdetahallisuudesta Frände 2005, s. 135, Koponen 2002, s. 272–279, Matikkala 2005, s. 181–193, Nuotio 1995, s. 959–960, Nuutila 2002, s. 1247, Tapani 2006, s. 716, Vento 1994, s. 219 ss.

töönpanotoimista eikä teon seurauksesta, ei tahallisuusarviointia olisi edellä lausutuin perustein ollut tarpeen rajata todennäköisyyshallisuuteen.

Vastaavan kaltaiseen lopputulokseen on päädytty Turun hovioikeuden tuomiossa 14.10.2004 nro 2767 arvioitaessa muodollisen hallituksen jäsenen tahallisuusvastuuta yhtiöstä tehdyistä perusteettomista varojen nostoista. Hovioikeus pysytti käräjäoikeuden ratkaisun, jossa katsottiin, ettei välinpitämätöntä suhtautumista yhtiön varainhoidon valvontaan ollut pidettävä sellaisena teolla, toimella tai kehotuksella tapahtuvana osallistumisena omaisuuden luovuttamiseen, että menettelyä olisi syyksiluettu muodolliselle vastuuhenkilölle.

Mainituissa jutuissa velallisen epärehellisyys luettiin syyksi yhtiöiden puolesta tosiasiallisesti toimineille henkilöille. Tältä osin rikosvastuu velkojien oikeuksia loukanneesta menettelystä siis toteutui. Mikäli nämä ratkaisut osoittavat jonkinlaista yleisempää kehitystä, saattaa tähän silti sisältyä kriminaalipoliittisesti tietty ongelmallinen piirre. Bulvaanien ja muodollisten vastuuhenkilöiden käytön ei tulisi olla rikosoikeudellisesti riskitöntä silloinkaan, kun sillä ei onnistuta häivyttämään todellisen toimijan vastuuta. Yrityksen toimintaan tai toiminnan valvontaan millään tavoin osallistumattoman muodollisen vastuuhenkilön käyttöön on vaikea esittää mitään hyväksyttävää syytä. Osakeyhtiön hallituksen perustehtävä on järjestää yhtiön varainhoidon valvonta.

Rikosvastuun kohdentamisen kannalta keskeinen ongelma on tahallisuusarviointi ns. saattohoitajien ja muiden bulvaanien menettelyssä. Tällainen toiminta saattaa olla lähes ammattimaista, talousrikollisuutta osaltaan merkittävästi edistävää. Näissä tilanteissa ei riittävänä voida pitää tosiasiallisen toimijan vastuuta silloinkaan, kun tällainen toimija ja hänen osuutensa tapahtumissa pystytään selvittämään. Tosiasiallisesti yhtiön puolesta toimimattoman henkilön merkitseminen yhtiön vastuuhenkilöksi voi täyttää myös rekisterimerkintärikoksen tunnusmerkistön kuten mm. ratkaisusta KKO 2004:88 ilmenee.⁵⁵ Tämäkään ei kuitenkaan kata vastuuta niistä toimenpiteistä, joita yhtiön nimissä on tehty.

Vastuuta voidaan pyrkiä peittämään useillakin peräkkäisillä yhtiön edelleenluovutuksilla ennen sen konkurssiin ajautumista. Osakeyhtiön kohdalla yhtiön osakekannan luovutus ei sinänsä osoita vastuuta yhtiön hallinnosta, mutta usein kaikki kaupparekisteri-ilmoitukset yhtiön uusista vastuuhenkilöistä laiminlyödään. Tällöin on vaikeaa selvittää sitä, kuka on yhtiön elin-

⁵⁵ Ks. ratkaisusta tarkemmin esim. Koponen 2005, s. 150–152.

kaaren loppuvaiheessa vastuussa yhtiön asioista. Mikäli saattohoitajan tai bulvaanin tahallisuus arvioidaan puhtaasti todennäköisyystahallisuuden avulla, on usein varsin vaikea osoittaa hänen yhtiön asioita koskevan subjektiivisen tietoisuutensa tasoa tekohetkellä. Tällainen henkilö pyrkii tavallisesti olemaan tietämätön tapahtumista, mutta asennoituu korostetun välinpitämättömästi ja hyväksyvästi siihen, että hänen hallintoaikanaan saatetaan suorittaa velkojien oikeuksia loukkaavia toimia ja antaa täytäntöönpanomenettelyssä vääriä tietoja.

Ennen rikoslain yleisen osan uudistusta annetussa Rovaniemen hovioikeuden tuomiossa 26.9.2003 nro 638 puolestaan katsottiin, että osakeyhtiön osakekannan myytyään aikaisempi velallisyhtiön vastuuhenkilö oli menettänyt kiinnostuksensa yhtiön asioihin eikä ollut aktiivisesti myötävaikuttanut pesäluettelon laatimiseen. Hovioikeus katsoi jääneen näyttämättä, että vastaaja olisi toiminut tahallisesti ja hankkiakseen itselleen tai toiselle oikeudetonta taloudellista hyötyä. Ratkaisu voitaneen selittää tapauskohtaisilla olosuhteilla. Yhtiön puolesta oli toiminut uusi omistaja eikä vastaajalla ollut näytetty olleen tietoa keskeneräisen urakan maksupostien siirtämisestä ulkopuoliselle taholle, vaan pesäluettelosta puuttunut saatava oli esitutkinassa tullut tietoon vastaajan aloitteesta.

Tuomion perusteluissa esiintyvän lausuman mukaan uusi omistaja oli laininlyönyt maksaa osakekannasta sovittua kauppahintaa ja vapauttaa vastaajan hallituksen jäsenyydestä. Tämän osalta on syytä todeta, että osakeyhtiöoikeudellisen vastuuaseman lakkaaminen ei edellytä kaupparekisteriin tehtävää muutosta, johon ilmoitukseen sinänsä on oikeus myös eroavalla hallituksen jäsenellä. Yhtiölle tehty ilmoitus on riittävä ja tiedon saapuminen yhtiön hallitukselle on myös yhtiöoikeudellisesti ratkaiseva.⁵⁶ Tässäkin ongelmia aiheuttaa käytännössä se, ettei yhtiöissä niiden toiminnan loppuvaiheissa välttämättä ole minkäänlaista hallitusta. Osakeyhtiölain 6 luvun 12 §:n 3 momentin (aiemman lain 8 luvun 2 §:n 3 momentin) mukaan yhtiön hallituksen jäsen on velvollinen kutsumaan yhtiökokouksen koolle valitsemaan uutta hallitusta, jos hänellä on erotessaan syytä olettaa, ettei yhtiöllä ole enää muita hallituksen jäseniä. Tämä säännös on käytännössä riittämätön turvaamaan hallituksen täydentämisen.

Muita olosuhteita koskevien tunnusmerkistötekijöiden osalta tahallisuusarviointia ei ole seuraustahallisuuden legaalimääritelmällä rajattu. Lakiva-

⁵⁶ Uudessa osakeyhtiölaissa on luovuttu kirjallisesta muodosta eroilmoituksessa, ks. HE 109/2005 vp, s. 84–85.

liokunta viittasi mietinnössään myös tunnusmerkistöerehdystä koskevan säännöksen huomioon ottamiseen, mutta tämä voinee vain harvoin johtaa eri tulokseen kuin tahallisuusarviointi.⁵⁷ Mainitun ns. olosuhdetahallisuuden alaan kuuluvat velallisen epärehellisyudessa arviointi siitä, oliko menettely velkojien oikeuksia loukkaavaa omaisuuden hävittämistä, oliko luovutukseen hyväksyttävää syytä tai oliko velvoitteiden lisääminen perusteeton. Velallisen petoksessa vastaavasti tällaisia tunnusmerkistötekijöitä ovat tekijän tietoisuus insolvenssimenettelystä, velvollisuudesta ilmoittaa tietty varallisuus, velvoitteen perusteettomuudesta taikka tietyn velan olemassaolosta.

Näin ollen velallisen rikoksissa pääpaino tahallisuusarvioinnissa on selvästi olosuhdetahallisuudessa. Siten aikaisemmassa oikeuskäytännössä luotu tulkintakäytäntö tulisi olla pääosin edelleen sovellettavissa sellaisenaan. Ainoastaan maksukyvyttömyyteen liittyvän tahallisuuden arviointi poikkeaa perusteiltaan aiemmasta.

Velallisen rikoksissa on riittävää ehdollinen tahallisuus lukuun ottamatta velallisen petoksen hyötymistarkoitusta ja varojen siirtämistä ulkomaille velallisen epärehellisyudessa. Tahallisuuden täyttää oikeudellisen arvion perusteena olevien tosiseikkojen mieltäminen. Tekijän ei itse tarvitse tehdä samanlaista oikeudellista arviota.⁵⁸ Tältä osin luovutuksen hyväksyttävyyden ja velvoitteen perusteettomuuden arviointi on melko pitkälle objektiivista.⁵⁹

Oikeuskäytännössä ei ole myöskään velallisen petoksen edellyttämälle korotetulle tahallisuudelle hyötymistarkoituksen osalta annettu kovin korostettua itsenäistä merkitystä tilanteissa, joissa on vahva selonottovelvollisuus, kuten edellä mainittu ratkaisu KKO 1995:64 osoittaa. Jos tahallisuuden alin aste täytäntöönpanomenettelyssä annetun tiedon virheellisyyden osalta täyttyy, on usein väistämätöntä, että tästä menettelystä aiheutuu ilmoitusvelvolliselle taloudellista hyötyä. Hyödyn hankkimisen ei tarvitse olla ainoa tarkoitus menettelylle, kunhan se on osasy tekoon, niin ettei tekoa ole tehty yksin jossakin muussa tarkoituksessa.

⁵⁷ Tunnusmerkistöerehdyksestä tarkoituksellisessa tietämättömyydessä ks. KKO 2006:64. Ratkaisussa on muutoin sovellettu olosuhdetahallisuutena todennäköisyydestä tahallisuutta.

⁵⁸ Näin myös Nuutila 2002, s. 1241 ja 1254.

⁵⁹ Pääsääntöisesti näihin tilanteisiin ei sovellu tunnusmerkistöerehdys, johon lakivaliokunta mietinnössään LaVM 28/2002 vp, s. 10 viittaa. Virheellisessä oikeudellisessä arvioissa on kysymyksessä kielto- tai soveltamisperhehdys, jotka voivat muodostaa vastuuvapausperusteen vain ilmeisen anteeksiannettavana.

6 VELALLISEN RIKOKSET JA LAILLISUUSPERIAATE

Oikeuskäytännössä on korkein oikeus ennakkoratkaisuilla merkittäväällä tavalla täsmentänyt velallisen rikoksia koskevia keskeisiä tulkintaperiaatteita. Ratkaisussa KKO 2002:11 on arvioitu velallisaseman käsitettä velallisen epärehellisyydessä. Kysymys oli siitä, milloin tietty suoritusvelvollisuus on oikeudelliselta luonteeltaan sellainen, että sen nojalla toteutuu tunnusmerkkien edellyttämä tekijäasema velallisena tai tämän edustajana. Laillisuusperiaatteen sisältämien analogia- ja epätäsmällisyyskieltojen vuoksi rangaistavaksi ei voida välttämättä katsoa jokaista sellaista menettelyä, jossa velallinen tai tämän edustaja sinänsä mieltää velkojien oikeuksien loukkauksen varteenotettavaksi tai todennäköiseksi mahdollisuudeksi.⁶⁰ Laillisuusperiaatteen kannalta keskeistä tältä osin on, että tulkinta pysyy säännöksen sanamuodon puitteissa. Toisaalta rangaistussäännösten soveltaminen edellyttää aina myös tulkintaa.⁶¹

Aiemmin on jo oikeuskäytännössä ja -tieteessä katsottu, että velallisen on otettava huomioon varallisuuttaan koskeviin oikeustoimiin ryhtyessään ns. piilevät velat, joiden perusteesta ja riittävästä toteutumisen todennäköisyydestä hän on tietoinen, vaikka maksuvelvollisuus ei olisi vielä realisoitunut.⁶² Nämä tilanteet koskevat erityisesti verovelkoja, joiden peruste saattaa toteutua jopa vuosia ennen verotuspäätöstä ja veron maksuunpanoa. Myös vahingonkorvausvelvollisuus tai vahingonkorvausta koskeva vaatimus voivat olla tulevaa maksukykyä koskevassa arvioinnissa huomioon otettavia, vaikkei maksuvelvollisuutta olisi vielä vahvistettu.

Ratkaisussa 2002:11 oli kysymys siitä, voitiinko omavelkaista takaaajaa pitää velallisen epärehellisyyden tarkoittamana velallisena. Laista tai sen esitöistä ei suoraan ilmene vastausta tähän kysymykseen ja asiassa joudutaan siten joka tapauksessa suorittamaan tulkintaa. Asiassa alemmat oikeusasteet päätyivät vastakkaisiin näkemyksiin. Käräjäoikeus painotti velallisasemaa harkitessaan reaalisten argumenttien merkitystä ja niitä konkreettisia olosuhteita, joiden vallitessa omavelkaiseen takaukseen menneet vastaajat olivat lahjoittaneet omaisuuttaan. Hovioikeus puolestaan katsoi, ettei lain-säädännöstä ollut löydettävissä tukea takaaajan rinnastamiseen päävelalliseen

⁶⁰ Laillisuusperiaatteesta kokonaisvaltainen esitys on HE 44/2002 vp, s. 28–35 lausutussa ja sitä edeltäneessä rikoslakiprojektin ehdotuksessa s. 28 ss.

⁶¹ Kielellistä tulkintaa ei pidä nähdä yksinomaisena, muuta tulkintametodit pois sulkevana perusteena; Lahti 2005, s. 104 ja 107.

ja ettei velalliskäsitettä tullut tulkita käräjäoikeuden tavoin laajentavasti. Hovioikeus on siten ilmeisesti pitänyt käräjäoikeuden tulkintaa laillisuusperiaatteen analogiakiellon vastaisena.

Korkein oikeus totesi rikosoikeudellisen vastuun kannalta sinänsä ongelmallisiksi velvoitteet, joissa sitoumus tai muu peruste on ollut olemassa tekoajankohtana, mutta joiden osalta maksuvelvollisuutta ei tuolloin ole vielä syntynyt tai vahvistettu. Korkein oikeus katsoi, että silloinkaan kun kysymyksessä on muu kuin velallista ensisijaisesti velvoittavaan sitoumukseen perustuva velka, ei velallisaseman syntymiselle voida asettaa yleistä vaatimusta maksuvelvollisuuden vahvistamisesta tuomiolla. Siten velalliskäsittelyn tulkinta oli välttämätöntä.

Tässä tulkinnassa lähdettiin lain tarkoituksesta ja sen arvioinnissa puolestaan ensisijassa rangaistussäännöksen suojelutarkoituksesta. Säännöksen suojeluobjekteiksi todettiin velkojien taloudelliset edut ja luotonannon perusteet. Velkojatahon suojan tarve ei riippunut velvoitteen perusteesta. Lisäksi korkein oikeus viittasi oikeudellisten käsitteiden yhdenmukaiseen tulkintaan todetessaan, että velallisen käsitettä oli maksukyvyttömyyttä koskevassa lainsäädännössä käytetty yleisesti laajassa merkityksessä. Näin ollen korkein oikeus katsoi, että takaajan ja toissijaisen vekselivelallisen on tullessaan tietoiseksi päävelallisen tai ensisijaisen vekselivelallisen taloudellisista vaikeuksista varauduttava siihen, että hän joutuu sitoumuksen täyttämään.

Ratkaisua voidaan pitää perusteltuna sekä lopputuloksensa että lain tarkoitukseen nojautuvan teleologisen tulkintametodin soveltamisen osalta.⁶³ Vastaava lain sanamuotoa koskeva tulkintaongelma voi esiintyä esimerkiksi tapauksissa, joissa velallisena on luonnollinen henkilö, joka omistaa osakeita osakeyhtiössä, jossa hänellä on myös päätösvaltaa. Jos hän tällöin heikentää yhtiön varallisuusasemaa niin, että osakkeiden arvo merkittävästi laskee, voitaneen menettelyä pitää myös hänen oman varallisuusasemansa huonontamisena.

Käytettäessä lain tarkoitusta arvioitaessa ensisijaisena kriteerinä tunnusmerkistön suojeluobjektia ja -tarkoitusta tulee kuitenkin muistaa, että nämä peruste johtaa alussa todetuin tavoin helposti rangaistusvastuun laajaan tul-

⁶² Piileivistä veloista Koulu – Lahti, Asiantuntijalausunto 22.9.1993, Löfmarck 1986, s. 66 ss., Vento 1997, s. 701 ss., Wikström 1999, s. 26–27.

⁶³ Ks. tästä laajasti myös Tapani 2006, s. 706–708. Perusoikeushakuisessa laintulkinnassa kin tulee ottaa huomioon, etteivät lain tai hyvän tavan vastaiset menettelyt tuota siviilioikeudellisestikaan normaalia omaisuuden perusoikeussuojaa; ks. esim. Länsineva 2002, s. 191–192, Pöyhönen 2000, s. 102 ss., Villa 2003, s. 166 ss.

kintaan. Suojeluobjektin osalta on syytä arvioida, kuuluuko käsiteltävänä oleva teko tunnusmerkistön ydinalueelle. Mitä kauemmas toisaalta säännöksen sanamuodon normaalista tulkinnasta ja toisaalta sen keskeisimmästä suojelutarkoituksesta edetään, sen heikommaksi argumentiksi muuttuu se, että rangaistusvastuun ulottamisella tällaiseen menettelyyn sinänsä saavutettaisiin kriminaalipoliittisia etuja.

Sanotussa tapauksessa laillisuusperiaatteen asettamien rajojen ei katsottu asettavan estettä reaalisten argumenttien ja rangaistussäännöksen suojelu- ja preventiotarkoituksen edellyttämälle tulkinnalle. Viimeaikaisessa oikeuskäytännössä on laillisuusperiaatteen nojalla kuitenkin myös rajattu velallisen rikoksissa rangaistusvastuun ulkopuolelle menettelyjä, joissa velkojien intressit sinänsä näyttäisivät vaativan suojaa. Ratkaisuissa KKO 1998:164 ja KKO 2000:39 oli molemmissa kysymys epäilystä velallisen petoksesta. Korkein oikeus tulkitsi suppeasti ensin mainitussa tapauksessa velkajärjestelyn käsitettä ja jälkimmäisessä velallisen velvollisuutta oma-aloitteiseen tietojen antoon ulosottoviranomaiselle. Uudemmassa ratkaisussa KKO 2004:112 sovellettiin velkajärjestelyn tulkinnassa taas laajempaa teleologista tulkintaa.

Ratkaisussa 1998:164 velallinen oli velkajärjestelyä koskevassa hakemuksessaan jättänyt ilmoittamatta huomattavan osan veloistaan, mutta peruuttanut hakemuksensa ennen päätöstä menettelyn aloittamisesta. Korkein oikeus tulkitsi tunnusmerkistön edellytystä teon tapahtumisesta velkajärjestelyssä suppeammin kuin alemmat oikeusasteet. Molemmat tulkinnat ovat mahdollisia,⁶⁴ ja asiassa oli ilmeistä, että velallinen oli hakemuksellaan saanut lisäaikaa varallisuuttaan koskeviin järjestelyihin. Korkein oikeus kuitenkin katsoi, että rangaistussäännöksen keskeisenä tarkoituksena on velkojien oikeuksien suojaaminen velkajärjestelyssä sisällöltään puutteellisesta hakemuksesta aiheutuvilta oikeudenmenetyksiltä. Velkajärjestelyn aloittamista pidettiin rangaistavuuden edellytyksenä ja ratkaisussa nojaututtiin suojeluobjektin ydinalueeseen.

Tapauksessa 2004:112 arvioitavana oli velkajärjestelyn käsite siltä osin, oliko velallisen laiminlyönti ilmoittaa maksuohjelman aikana tapahtuneesta tulojen tai varallisuuden lisäyksestä velallisen petoksena rangaistavaa. Täs-

⁶⁴ Yksityishenkilön velkajärjestelystä annetun lain 3 §:n 1 momentin 1 kohdan mukaan velkajärjestelyn alkamisella tarkoitetaan sitä ajankohtaa, jolloin tuomioistuin on tehnyt päätöksen velkajärjestelyn aloittamisesta ja saman lain 8 §:n 1 momentin mukaan velkajärjestely tulee vireille velallisen hakemuksesta.

säkin tilanteessa saatetaan ajatella velkajärjestelyn terminologisesti tarkoitettavan vain maksuohjelman vahvistamista edeltävää varsinaista oikeudenkäyntivaihetta. Hovioikeuskäytännössä oli jo useammassa tapauksessa katsottu ratkaisun 1998:164 nojalla, ettei maksuohjelman aikana tapahtunut menettely täyttäisi velallisen petosta.⁶⁵ Toisaalta velkojien suojan tarve on tilanteessa ilmeinen ja velallisen myötävaikutus velkojien etujen turvaamiseksi välttämätön. Korkein oikeus katsoi, että velallisen petos voi täyttyä myös velallisen laiminlyödessä sanotun ilmoitusvelvollisuutensa ja vastaaja oli maksuohjelman yhteydessä saamiensa ohjeiden nojalla ollut tästä velvollisuudestaan tahallisuuden edellyttämin tavoin tietoinen.⁶⁶

Ratkaisussa 2000:39 velallinen oli kiinteistöosuutta koskevan ulosoton yhteydessä jättänyt ulosottoviranomaiselle ilmoittamatta tekemästään metsänhakkuusopimuksesta, josta hänelle tuli sittemmin huomattavia suorituksia. Tiedolla olisi ollut olennaista merkitystä velkojien oikeuksien kannalta ja alemmat oikeusasteet syyksilukivat velallisen petoksen. Kun tapauksessa ei kuitenkaan ollut tehty ulosottoselvitystä, korkein oikeus katsoi, ettei velallisella ollut nimenomaista säännöksiin perustuvaa velvollisuutta oma-aloitteiseen tietojen antamiseen ulosottomenettelyssä. Jutussa ei ollut väitetty, että velalliselta olisi ulosmittaustilanteessa muutoinkaan pyydetty tietoja omaisuudestaan, vaikkakin hänen omaisuuteensa oli jo aiemmin kohdistettu ulosottoviranomaisten toimenpiteitä. Asiassa ei siten katsottu erityisen informointivelvollisuuden olemassaoloa riittävän selväksi.⁶⁷

7 KEINOTEKOISET JÄRJESTELYT

Kirjanpitorikoksen tekijäasemaa koskevassa ratkaisussaan 2001:86 korkein oikeus on todennut, että rikosvastuun kohdentamisessa yleensäkin pyritään siihen, ettei vastuuta voi kiertää keinotekoisilla ja muodollisilla järjestelyillä. Velallisen rikoksissa usein esiintyvä tekotapa on pyrkimys saattaa omaisuus velkojien saavuttamattomiin siirtämällä se näennäisesti muun tahon

⁶⁵ Korkeimman oikeuden ratkaisussa kysymyksessä olleen tuomion lisäksi mm. Rovaniemen hovioikeus 14.1.2004 nro 38.

⁶⁶ Ks. ratkaisun perusteluista ja siihen liittyvästä problematiikasta tarkemmin ja osin kriittisesti Tapani 2005, s. 19–25 ja Tapani 2006, s. 724–729.

⁶⁷ Ks. Tapani 2002, s. 944–946.

nimiin. Tavanomaisten lähipiirille tapahtuneiden luovutusten lisäksi ovat merkittävästi lisääntyneet omaisuuden siirrot erilaisille ns. veroparatiisiyhtiöille.⁶⁸ Näiden tosiasiallisten omistussuhteiden selvittäminen on vaikeampaa kuin kotimaisten oikeushenkilöiden kohdalla.

Korkeimman oikeuden ratkaisussa 2003:13 on otettu kantaa tällaiseen tilanteeseen. Siinä velallinen oli jättänyt ilmoittamatta ulosottoviranomaiselle gibraltarilaisen yhtiön osakkeet ja tuon yhtiön sekä sen omistaman kotimaisen yhtiön nimissä olleen omaisuuden. Velallinen oli esittänyt myyneensä sanotut osakkeet kahdelle muulle, samassa gibraltarilaisessa osoitteessa toimivalle yhtiölle. Näissä olosuhteissa ja kun velallinen oli jatkanut yhtiön nimissä olleen omaisuuden hallinnointia, yhtiön omistuksen ei katsottu todellisuudessa siirtyneen. Velallisella oli velvollisuus ilmoittaa varallisuus, josta hän ei ollut tosiasiallisesti tarkoittanut luopua. Hänen syykseen luettiin tärkeä velallisen epärehellisyys.

Velallisen rikosten tunnusmerkistöjen tulkinnan ja systematiikan kannalta ratkaisu on selkeä. Oikeuskäytännön ohjaamisen kannalta ennakkopäätösarvoa on ehkä eniten siinä suoritettulla näyttöharkinnalla. Veroparatiisiyhtiöiden käyttöön on harvoin mitään hyväksyttävää liiketaloudellista syytä. Jos velallinen käyttää varallisuuteen omistajan kaltaista hallintaa, tulee omistusoikeuden siirrosta olla jotakin luotettavaa selvitystä, jotta se olisi uskottava. Tässä jutussa päädyttiin katsomaan asiakirjoilla esitetty luovutus näennäisoikeustoimeksi.⁶⁹ Toinen mahdollisuus tällaisissa tapauksissa on samastaa suoraan velallisen ja veroparatiisiyhtiön varallisuuspiirit.⁷⁰ Kun rikosoikeudellinen samastus on meillä toistaiseksi melko selkiintymätön konstruktio, saattaa näennäisoikeustoimeen perustuva arviointi olla soveltamiskäytännön ennakoitavuuden osalta ensisijainen vaihtoehto.

Mikäli varallisuutta siirretään tällaiseen yhtiöön taloudellisen kriisitilan aikana tai sen uhatessa, voi velallisen epärehellisyys tunnusmerkistö täytyä. Usein omaisuuden hankinnasta ei kuitenkaan ole yksilöityä selvitystä, joten arvioitavaksi tulee lähinnä varallisuuden ilmoitusvelvollisuus insolvenssimenettelyssä. Tältä osin korkeimman oikeuden ratkaisussa on teon katsottu alkaneen heti ulosottomenettelyn alettua ja että velallisen olisi tullut tuos-

⁶⁸ Veroparatiisi- tai off shore -yhteisöistä esim. Huhtamäki 2000, s. 58 ss.

⁶⁹ Tulkintaa voidaan pitää perusteltuna. Ks. edellä tunnusmerkistövalinnan kohdalla esitetty kritiikki tuomioistuinkäytännön todellista varallisuusaseman huonontamista painottavasta tulkinnasta.

⁷⁰ Samastuksesta tarkemmin Koponen 2001, alav. 54 mainittu kirjallisuus.

sa menettelyssä ja ulosottoselvityksessä ilmoittaa osakkeet omaisuutenaan ja kysyttäessä selvittää myös yhtiön varoja ja velkoja.

Näin ollen ratkaisussa KKO 2003:13 ilmoitusvelvollisuutta on arvioitu laajemmin kuin edellä mainitussa ratkaisussa KKO 2000:39. Voidaan kuitenkin pitää perusteltuna, että esimerkiksi kotimaisten oikeushenkilöiden kohdalla asetetaan ulosottoviranomaiselle pitemmälle menevä velvollisuus selvittää oikeushenkilön varallisuus, jos velallinen on ilmoittanut omistuksensa tässä yhtiössä.⁷¹ Keinotekoisissa järjestelyissä sen sijaan pyritään koko omistuksen luonne hämärtämään eikä ulosottoviranomainen voi pelkästään annettujen tietojen nojalla arvioida tilannetta.

Velallisen rikoksissa merkityksellinen on myös keinotekoiisiin järjestelyihin liittyvä, mutta itsenäisen merkityksen omaava kokonaisjärjestelyn käsite.⁷² Varallisuus oikeudellisessa tarkastelussa on yleisemminkin katsottu, ettei monimutkaisista taloudellisista järjestelyistä saada oikeaa kuvaa tarkastelemalla niitä osina, vaan kokonaisuutena. Mitä suunnitelmallisemmasta menettelystä on kysymys, sitä tärkeämpää on luoda kuva kokonaisuudesta, jotta menettelyn tarkoitus ja sen liiketaloudellinen hyväksyttävyys voidaan arvioida. Toisaalta on syytä korostaa, ettei kokonaisjärjestelyn käsite vähennä velvollisuutta yksilöidä teonkuvauksen ja syyksilukemisen tasolla laillisuusperiaatteen vaatimusten mukaisesti sitä menettelyä, joka viime kädessä toteuttaa tunnusmerkistön.

8 YKSIKÖINTI- JA KONKURRENSSIKYSYMYKSIÄ

Velallisen rikosten arvioinnissa yhdeksi tai useammaksi rikokseksi on ratkaisussa KKO 2000:108 otettu kantaa velallisen epärehellisyyden yksiköintiin. Jutussa syyte koski kommandiittiyhtiön vaihto-omaisuuden hävittämistä, alkuperäisen syyteen mukaan ohimyyntin avulla. Jutun käsittelyn aikana saatu selvitys osoitti, että vaihto-omaisuutta oli kohdannut savuvahinko ja kysymys oli ainakin pääosin tästä saadun vakuutuskorvauksen käyttämisestä muihin tarkoituksiin kuin yhtiön tai sen velkojien hyväksi. Syyte tar-

⁷¹ Näin esim. ratkaisussa Kouvolan hovioikeus 12.10.2004 nro 1195. Ratkaisu Turun hovioikeus 19.1.2005 nro 163 koski puolestaan täydestä arvostaan pantattuja osakkeita.

⁷² Kokonaisjärjestelystä mm. Havansi 2002, s. 393–394, Lahti 1991, s. 1187, Nuutila 2002, s. 1003, Pöyhönen 1997, s. 547–550.

kistettiin koskemaan ensisijassa näitä vakuutuskorvauksia ja korvaukset olivat yksilöitävissä yhtiölle suoritettujen maksujen perusteella. Sen sijaan varojen nostosta yhtiöstä ei ollut tarkempaa selvitystä.

Hovioikeus katsoi yksiköinnin osalta, että jokainen osateko eli erillisen maksuerän hukkaaminen vanheni erikseen. Tämän ohella hovioikeus antoi syytteen tarkistamiselle itsenäisen merkityksen syyteoikeuden vanhentumisen katkaisemisessa ja katsoi, että vanhentumisaika tuli laskea tarkistushetkestä eikä alkuperäisen haasteen tiedoksiannosta. Korkein oikeus totesi, ettei lainsäädäntöön sisälly säännöksiä siitä, onko peräkkäisten samanlaisten tekojen katsottava muodostavan yhden vai useampia rikoksia. Ratkaisu oli jätetty oikeuskäytännön varaan, jossa oli puolestaan kiinnitetty huomiota tekojen ajalliseen ja toiminnalliseen yhteyteen ja siihen, oliko niitä luonnollista pitää yhtenä vai useampana tekona. Oikeuskirjallisuudessa oli lisäksi annettu merkitystä sille, kattoiko tekijän motiivi taikka tahallisuus koko tekosarjan.

Tässä tapauksessa katsottiin tekojen muodostaneen ajallisesti katkeamattoman kokonaisuuden ja niiden tarkoituksena olleen saattaa yhtiön saamat korvaukset velkojien ulottumattomiin. Tämän vuoksi korkein oikeus katsoi menettelyn yhdeksi kokonaisuudeksi, jossa vanhentumisaika alkoi viimeisestä osateosta. Vanhentumisen oli katkaissut haasteen tiedoksianto.⁷³ Ratkaisu on sen vallitsevan tulkinnan mukainen, että saman maksukyvyttömyys-tilan aikana tapahtuneet ajallisesti erillisetkin luovutukset katsotaan yhdeksi velallisen epärehellisyysdeksi. Jutussa tällä tulkinnalla oli ratkaiseva merkitys syyteoikeuden vanhentumisen kannalta. Syyteoikeus olisi yksittäisistä luovutuksista ollut pääosin jo vanhentunut. Katsottaessa luovutukset yhdeksi rikokseksi syyteoikeuden vanhentuminen laskettiin viimeisestä osateosta ja syyteoikeus oli siten vanhentumaton kaikkien luovutusten osalta.

Korkein oikeus on kuitenkin myöhemmin ratkaisussa 2004:41 päätenyt vastakkaiseen näkemykseen syytteen tarkistamisen merkityksestä syyteoikeuden vanhentumisen katkaisemisessa. Tuossa jutussa hovioikeudessa oli tehty velallisen epärehellisyttä koskevaan syytteeseen tarkistus. Kysymyksessä oli saman kriisitilan aikana tapahtunut, mutta teonkuvaukseltaan selvästi erilainen varallisuusaseman heikentäminen. Korkein oikeus arvioi syyteoikeuden vanhentumista eri tavalla kuin oikeutta syytteen tarkistamiseen

⁷³ Syytteen tarkistamiselle ei siten annettu ratkaisussa itsenäistä merkitystä syyteoikeuden vanhentumisaajan laskemisessa, joskaan ratkaisussa ei ole nimenomaisesti perusteltu tätä hovioikeuden tuomiosta poikennutta tulkintaa. Ks. tästä kysymyksestä tarkemmin esim. Koponen 2003, s. 387–391.

ja rikoksen yksiköintiä. Syyteoikeus katsottiin vanhentuneeksi tehdyn tarkistuksen osalta, vaikka syyttäjällä oli sinänsä ollut oikeus tarkistukseen ja rikos olisi ilmeisesti yksiköity yhdeksi rikokseksi.⁷⁴

Erillisten luovutustointen yksiköiminen yhdeksi rikokseksi voi olla ratkaisevaa myös törkeän tekemuodon toteutumista arvioitaessa. Menettely voi kokonaisuudessaan kohdistua kvalifointiperusteen täyttävään määrään varoja, vaikka yksittäiset luovutukset eivät riittäisi toteuttamaan törkeää velallisen epärehellisyyttä. Ankaramman rangaistusasteikon soveltaminen voi puolestaan samalla vaikuttaa olennaisesti syyteoikeuden vanhentumiseen.

Velallisen petoksen osalta rikoksen yksiköinti samoin kuin tunnusmerkistövalinta on sidoksissa täytäntöönpanomenettelyyn. Saman insolvenssimenettelyn yhteydessä tapahtuvat eri omaisuuserien salaamiset tai väärän tiedon antamiset katsotaan pääsääntöisesti yhdeksi rikokseksi. Vastaavasti samankin varallisuuden salaaminen useammissa peräkkäisissä, mutta erillisissä täytäntöönpanomenettelyissä (käytännössä yleisimmin ulosottoselvityksissä) yksiköidään yleensä menettelykohtaisesti eri rikoksiksi.⁷⁵ Näin myös tapauksessa KKO 2003:97, jossa asianomistaja hovioikeudessa vetosi velallisen petosta koskevan syytteen tueksi myös muihin salattuihin varallisuuseriin kuin alioikeudessa syytteen kohteena olleeseen omaisuuserään. Kun kysymyksessä oli sama ulosottomenettely, menettely muodosti vain yhden omaisuuden salaamisen ja siten se oli rikosten yksiköinnissä yksi teko. Asia palautettiin alioikeudessa uudelleen käsiteltäväksi siinä laajemmassa muodossaan, millaiseksi asianomistaja oli syytteen tarkistanut.

Edellä mainittu täytäntöönpanomenettelykohtainen yksiköinti velallisen petoksessa tarkoittaa, että syyteoikeus vanhenee eri menettelyjen osalta erikseen. Toisaalta esimerkiksi tehokas katuminen ei vaikuta aikaisempiin jo toteutuneisiin, erillisiksi katsottaviin tekoihin. Oikeusvoiman kannalta tämä tulkinta tarkoittaa sitä, että kaikki tietyssä täytäntöönpanomenettelyssä salattu varallisuus tulisi olla oikeudenkäynnin kohteena samalla kertaa. Vaikka jonkin salatun omaisuuserän olemassaolo ja kuuluminen konkurssipesään tulisi ilmi vasta myöhemmin, lainvoimaisen tuomion oikeusvoima estää uuden syytteen nostamisen tällaisesta uudesta omaisuuserästä.

⁷⁴ Kysymys on merkitykseltään olennainen velallisen rikosten kaltaisissa talousrikoksissa, joissa tutkinta- ja käsittelyajat ovat pitkiä ja asioiden monimutkaisuuden vuoksi tarvetta syytteen tarkistamiseen esiintyy usein. Ratkaisun perusteluiden ongelmista tarkemmin ks. Koponen 2004a, s. 293–295 ja Viljanen 2004, s. 274–275.

⁷⁵ Nuutila 2001, s. 159–160.

Menettelykohtaisesta yksiköinnistä poikkeuksen voivat tehdä erityisesti ne tilanteet, joissa rikoksen täytäntöönpanotoimi ei liity kiinteästi tiettyyn insolvenssimenettelyn vaiheeseen, kuten pesäluettelon oikeaksi vannomiseen tai tietojen antamiseen ulosottoselvityksessä. Konkurssimenettelyssä voidaan antaa esimerkiksi pesähoitajalle velkojien kannalta merkityksellisiä harhaanjohtavia tietoja tai yrityssaneeraus- taikka velkajärjestelymenettelyssä laiminlyödä ilmoittaa olennaisista varallisuuden lisäyksistä. Tällaiset toimet saattavat olla ajallisesti ja motivaatiotaustaltaan siinä määrin irrallisia, etteivät ne välttämättä muodosta yksiköinnissä yhtä rikosta samasta täytäntöönpanomenettelystä huolimatta.

Velallisen petoksen yksiköintiin ja konkurrenssiin liittyy läheisesti kysymys siitä, onko velallisella velvollisuus ilmoittaa varoinaan myös mahdollisesti rikokseksi katsottavalla menettelyllä saadut varat. Tulkintaongelmia voi aiheuttaa se, onko väärin tietojen antaminen täytäntöönpanomenettelyssä rangaistavaa silloinkin, kun velallinen saattaisi oikeat tiedot antaessaan edesauttaa oman aikaisemman rikoksensa ilmitulemista. Kansainvälisesti hyväksytty perus- ja ihmisoikeus on, ettei ketään voida pakottaa tunnustamaan syyllisyyttään tai muutoin myötävaikuttamaan oman syyllisyytensä selvittämiseen.⁷⁶

Oikeuskirjallisuudessa on katsottu, ettei sanottu periaate intressikonfliktitilanteessa pääsääntöisesti estä varallisuuden salaamisen syyksilukemista velallisen petoksena. Insolvenssimenettelyssä velallinen tai tämän edustaja ei ole rikoksesta epäiltynä, vaan kyseinen siviilioikeudellinen menettely turvaa velkojien yksityisoikeudellisia intressejä. Ari-Matti Nuutila on todennut, että oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin periaatteet suojaavat rikoksesta syytettyä tai epäiltyä, ei sen sijaan jo tuomittua eikä henkilöä, jota ei vielä edes epäillä. Edelleen Nuutila on katsonut, ettei ihmisoikeussopimuksen 6 artikla lähtökohtaisesti koske siviilioikeudellista menettelyä, jossa on asetettu ilmoitusvelvollisuus velkojille taikka verottajalle.⁷⁷

Korkeimman oikeuden ratkaisukäytännössä on täsmennetty tämän ns. itsekriminointisuojaan merkitystä velallisen rikoksissa ratkaisussa 2002:122. Sanotussa jutussa olivat samalla kertaa tutkittavina syytteet vastaaja A:n osalta

⁷⁶ KP-sopimuksen 14 artiklan 3 kappaleen g-kohta, Euroopan ihmisoikeussopimuksen 6 artiklan 1 kohdan yleissäännös oikeudenmukaisesta oikeudenkäynnistä ja 6 artiklan 2 kohdan säännös syyttömyysolettamasta. Ks. tarkemmin Ervo 2005, s. 237 ss., Koponen 2006, s. 127 ss., Virolainen – Pölönen 2004, s. 299 ss.

⁷⁷ Nuutila 2001, s. 162–163 ja s. 166–167.

avunannosta törkeään velallisen epärehellisyyteen ja törkeästä velallisen petoksesta. A oli edistänyt törkeän velallisen epärehellisyyden täyttävää B:n suorittamaa rahavarojen siirtoa velallisyhtiön varallisuuspiiristä ja vastaanottanut itse osan sanotuista varoista. A:n henkilökohtaisen konkurssin aikana osa näistä varoista eli 54 000 mk oli edelleen A:n hallussa hänen vannotessaan oikeaksi pesäluettelon, josta varat puuttuivat. Käräjäoikeus luki A:n syyksi sekä avunannon törkeään velallisen epärehellisyyteen että törkeän velallisen petoksen.

Hovioikeus totesi Suomen oikeusjärjestykseen sisältyvän yleisen periaatteen, jonka mukaan kukaan ei ole velvollinen myötävaikuttamaan oman rikosoikeudellisen vastuunsa toteutumiseen. A ei olisi hovioikeuden mukaan voinut ilmaista kysymyksessä olleita varoja pesäluettelossaan ilman ilmeistä vaaraa joutua vastuuseen rikoksesta. Tämän vuoksi hovioikeus hylkäsi syytteen törkeästä velallisen petoksesta.

Korkein oikeus viittasi tuomionsa perusteluissa konkurssisäännön 3 §:n ja 15 §:n 1 momentin säännöksiin velallisen ilmoitusvelvollisuudesta pesäluettelossa ja totesi, että tietojenantovelvollisuus koskee yksinomaan konkurssia täytäntöönpanomenettelynä ja on tarpeen velkojien etujen turvaamiseksi. Tietojen antaminen ei perustelujen mukaan sellaisenaan liity mihinkään rikosasiaan tai selvityksen hankkimiseen mahdollisesta rikoksesta eikä velallinen tietoja antaessaan ole rikoksesta epäillyn asemassa. Näin ollen velallisella ei ollut oikeutta salata konkurssimenettelyssään pesään kuuluvaa omaisuutta sillä perusteella, että hän arvioi omaisuuden ilmoittamalla ilmiantavansa itsensä omaisuuden alkuperään liittyvästä tai muusta rikoksesta.

Ratkaisussa KKO 2002:122 kysymyksessä olleessa tapauksessa epäilystä velallisen rikoksesta yhtiön konkurssissa oli tehty tutkintapyyntö hieman ennen vastaaja A:n henkilökohtaista konkurssia. Sanottua ajallisesti ensimmäistä epäiltyä rikosta koskevaa esitutkintaa ei kuitenkaan ollut vielä käynnistetty A:n vannotessa henkilökohtaisessa konkurssissaan pesäluettelon oikeaksi. Ratkaisussa esillä ollutta ongelmallisempi tilanne voi olla silloin, jos ensimmäinen varojen siirto on jo esitutkinnan kohteena siinä vaiheessa, kun siihen osallisen tulee antaa pesäluettelossa tietoja varoistaan.⁷⁸

⁷⁸ Huomattavaa kuitenkin on, etteivät ratkaisun KKO 2002:122 perustelut osoita, että korkein oikeus olisi antanut tälle erolle merkitystä. Vrt. toisaalta myös Ruotsin korkeimman oikeuden ratkaisu NJA 2001 s. 563 samantapaisesta tilanteesta, jossa päädyttiin antamaan vastaajalle itsekriminointisuoja.

Kansallisessa lainsäädännössämme oikeus olla myötävaikuttamatta oman syyllisyytensä selvittämiseen ilmenee OK 17 luvun 24 §:n 1 momentin ja RL 15 luvun 13 §:n 2 kohdan säännöksissä. Näistä säännöksistä saatavalla analogialla voi periaatetasolla olla tiettyä merkitystä sanotun oikeuden soveltamisalaa arvioitaessa. RL 15:13.2:n esitöissä lausutaan nimenomaisesti, että ehdotettu säännös on tarpeen sen ilmaisemiseksi, että mainittu periaate sisältyy Suomen oikeusjärjestykseen muissakin tilanteissa kuin kuultavassa henkilöä todistajana oikeudessa.⁷⁹

LÄHTEET

- Asp, Petter: Uppsåtets nedre gräns – en efterlängtat sequel. *Jurisdisk Tidsskrift* 2004/2005, s. 385 ss.
- Aurejärvi, Erkki: Valeoikeustoimen tunnusmerkistöstä. *Lakimies (LM)* 1980, s. 205 ss.
- Ervo, Laura: *Oikeudenmukainen oikeudenkäynti*. Helsinki 2005.
- Frände, Dan: Faredeliktens allmänna läror. *Oikeustiede–Jurisprudentia* XXVII:1994, s. 5 ss.
- Frände, Dan: *Yleinen rikosoikeus*. Helsinki 2005.
- Havansi, Erkki: Sivullisen (väitetty) oikeus ulosmittaustoimituksen ongelmana. Teoksessa Risto Koulou et al.: *Oikeuden perusteokset. Insolvenssioikeus*. Helsinki 2002, s. 389 ss.
- HE 66/1988 vp: Hallituksen esitys Eduskunnalle rikoslainsäädännön kokonaisuudistuksen ensimmäisen vaiheen käsittäväksi rikoslain ja eräiden muiden lakien muutoksiksi.
- HE 268/1993 vp: Hallituksen esitys Eduskunnalle kätkemisrikosta, luottamusaseman väärinkäyttöä ja velallisen epärehellisyttä koskevien rikoslain säännösten muuttamisesta.
- HE 6/1997 vp: Hallituksen esitys Eduskunnalle oikeudenkäyttöä, viranomaisia ja yleistä järjestystä vastaan kohdistuvia rikoksia sekä seksuaalirikoksia koskevien säännösten uudistamiseksi.
- HE 44/2002 vp: Hallituksen esitys Eduskunnalle rikosoikeuden yleisiä oppeja koskevan lainsäädännön uudistamiseksi.
- HE 53/2002 vp: Hallituksen esitys Eduskunnalle eräiden rikoslain talousrikossäännösten ja eräiden niihin liittyvien lakien muuttamiseksi.
- HE 109/2005 vp: Hallituksen esitys Eduskunnalle uudeksi osakeyhtiölainsäädännöksi.
- Heinonen, Olavi: *Velallisen konkurssirikoksista*. Helsinki 1966.
- Heinonen, Olavi: Velkojia loukkaava omaisuuden ottaminen osakeyhtiöstä. *Defensor Legis (DL)* 1985, s. 275 ss.
- Huhtamäki, Ari: *Rahan jäljittäminen*. Helsinki 2000.

⁷⁹ HE 6/1997 vp, s. 49. Säännöksen soveltamisala on kylläkin sangen tulkinnanvarainen, mistä ks. Viljanen 1993, s. 1018 ss. ja Viljanen 2001, s. 1012–1021.

- Huovila, Mika: Oikeuslähdeoppi ja oikeudellinen argumentaatio rikostuomion perusteluis-
sa. Teoksessa *Rikostuomion perusteleminen*, toim. Mika Huovila – Raimo Lahti – Timo
Ojala. Helsinki 2005, s. 13 ss.
- Immonen, Raimo: *Yritysmuodot ja liiketoiminta*. Helsinki 2000.
- Koponen, Pekka: KKO 1998:82 – velallisen varallisuusaseman huonontaminen velallisen
epärehellisyydessä. *LM* 1999, s. 1272 ss.
- Koponen, Pekka: Todellinen ja näennäinen varallisuuden luovutus velallisen rikoksissa. *DL*
2001, s. 228 ss.
- Koponen, Pekka: Tahallisuudesta talousrikoksissa. *Oikeustiede–Jurisprudentia XXXV*:2002,
s. 239 ss.
- Koponen, Pekka: Uudempaa tulkintakäytäntöä syytesidonnaisuudesta ja rikostuomion oi-
keusvoimasta II. *LM* 2003, s. 375 ss.
- Koponen, Pekka: *Talousrikokset rikos- ja rikosprosessioikeuden yhtymäkohdassa*. Helsinki
2004.
- Koponen, Pekka: Oikeustapauskommenttaari KKO 2004:41. Teoksessa *KKO:n ratkaisut
kommentein 2004:I*, toim. Pekka Timonen. Helsinki 2004, s. 292 ss. (Koponen 2004a)
- Koponen, Pekka: Oikeustapauskommenttaari KKO 2004:88. Teoksessa *KKO:n ratkaisut
kommentein 2004:II*, toim. Pekka Timonen. Helsinki 2005, s. 150 ss.
- Koponen, Pekka: Itsekriminointisuoja. Teoksessa *Rikosoikeudellisia kirjoituksia VIII,
Raimo Lahtelle 12.1.2006 omistettu*. Helsinki 2006, s. 127 ss.
- Koponen, Pekka: Oikeustapauskommenttaari KKO 2005:119. Teoksessa *KKO:n ratkaisut
kommentein 2005:II*, toim. Pekka Timonen. Helsinki 2006, s. 299 ss. (Koponen 2006a)
- Koulu, Risto: *Saneerausohjelman vahvistaminen. Velkojen autonomian toteutuminen yri-
tyssaneerausmenettelyssä*. Helsinki 1995.
- Koulu, Risto – Lahti, Raimo: Asiantuntijalausunto 22.9.1993.
- Kähkönen, Ilpo: *Velallisen epärehellisyyden mallittaminen: Ongelmina esitutkintaan vali-
kointi ja tunnusmerkistön taloudelliset käsitteet*. Helsinki 1998.
- Lahti, Raimo: Rikoslain kokonaisuudistuksen ensimmäinen vaihe: varallisuus- ja talous-
rikossäännökset, II. *LM* 1991, s. 873 ss.
- Lahti, Raimo: Rikoslain kokonaisuudistuksen ensimmäinen vaihe: varallisuus- ja talous-
rikossäännökset, III. *LM* 1991, s. 1168 ss. (Lahti 1991a)
- Lahti, Raimo: Muuttuva rikollisuus – uudistuva rikosoikeus. Teoksessa *Kohti 2000-luvun
rikosoikeutta*, toim. Ari Hirvonen. Helsinki 1994, s. 5 ss.
- Lahti, Raimo: Rikosoikeudellisesta oikeuslähde- ja lainsoveltamisopista. Teoksessa *Rikos-
tuomion perusteleminen*, toim. Mika Huovila – Raimo Lahti – Timo Ojala. Helsinki 2005,
s. 100 ss.
- Laitinen, Erkki K.: Yrityksen maksukyvyttömyyden arvioiminen taloustieteen näkökulmas-
ta. *LM* 1996, s. 1169 ss.
- LaVM 28/2002 vp: Lakivaliokunnan mietintö hallituksen esityksestä (HE 44/2002 vp) ri-
kosoikeuden yleisiä oppeja koskevan lainsäädännön uudistamiseksi.
- Länsineva, Pekka: *Peruslauseet ja varallisuussuhteet*. Helsinki 2002.
- Löfmark, Madeleine: *Brotten mot borgenärer*. Norstedts Förlag AB, Stockholm 1986.
- Matikkala, Jussi: Att tro att p. Om avsiktlighetsuppsåt. I verket *Festskrift till Nils Jareborg*.
Uppsala 2002, s. 465 ss.
- Matikkala, Jussi: *Tahallisuudesta rikosoikeudessa*. Helsinki 2005.

- Niemi-Kiesiläinen, Johanna: *Luonnollisen henkilön velkavastuu insolvenssioikeudessa*. Vammala 1995.
- Nuotio, Kimmo: Taloudellisen rikollisuuden arviointi rikosoikeuden yleisten oppien kannalta. *LM* 1995, s. 950 ss.
- Nuotio, Kimmo: *Teko, vaara, seuraus*. Vammala 1998.
- Nuotio, Kimmo: Perusoikeuksien merkityksestä rikosoikeudessa. Teoksessa *Perusoikeuspuheenvuoroja*, toim. Pekka Lämsineva – Veli-Pekka Viljanen. Turku 1998, s. 137 ss. (Nuotio 1998a)
- Nuutila, Ari-Matti: *Rikosoikeudellinen huolimattomuus*. Helsinki 1996.
- Nuutila, Ari-Matti: Oikeustapauskommentaarit KKO 1998:56. Teoksessa *KKO:n ratkaisut kommenttein 1998:I*, toim. Pekka Timonen. Helsinki 1998, s. 360 ss.
- Nuutila, Ari-Matti: Saako rikoksella saadut varat salata ulosotossa ja verotuksessa? Teoksessa *Juhlajulkaisu Turun yliopiston oikeustieteellinen tiedekunta 40 vuotta*. Turku 2001, s. 157 ss.
- Nuutila, Ari-Matti: RL 29: Rikokset julkista taloutta vastaan. Teoksessa Olavi Heinonen et al.: *Oikeuden perusteokset. Rikosoikeus*. Helsinki 2002, s. 991 ss.
- Oikeusministeriön työryhmän mietintö 29.9.2000: Ehdotus rikoslain talousrikossäännösten tarkistamiseksi.
- Oikeusministeriön työryhmämietintö 2003:4: Osakeyhtiölakityöryhmän mietintö.
- Pöyhönen, Juha: Kohti uutta varallisuusoikeutta. *LM* 1997, s. 527 ss.
- Pöyhönen, Juha: *Uusi varallisuusoikeus*. Helsinki 2000.
- Rikoslakiprojektin ehdotus. Rikosoikeuden yleisiä oppeja koskevat säännökset. Oikeusministeriön lainvalmisteluosaston julkaisu 5/2000.
- Salminen, Markku: *Velallisen rikos*. Helsinki 1998.
- SOU 1996:185: Sveriges Offentliga Utredningar. Straffansvarets gränser, del I, överbägganden och förslag. Betänkande av straffansvarsutredningen. Malmö 1996.
- Tapani, Jussi: Velallisen epärehellisyys ja ketjuttamistapaukset – erityisesti tunnusmerkistön suhde tahallisuuteen. Teoksessa *Kirjoituksia talousrikollisuudesta II*, toim. Anne Alvesalo – Raimo Lahti. Helsinki 1999, s. 49 ss.
- Tapani, Jussi: Oikeustapauskommentaarit KKO 1998:82. *LM* 1999, s. 585 ss. (Tapani 1999)
- Tapani, Jussi: Mitä rikoslaki kieltää maksukyvyttömyyden uhatessa? *DL* 2000, s. 691 ss.
- Tapani, Jussi: Oikeustapauskommentaarit KKO 2000:74. *LM* 2000, s. 997 ss. (Tapani 2000a)
- Tapani, Jussi: Rikosoikeudellinen laillisuusperiaate taloudellisten vaihdantasuhteiden puristuksessa. *DL* 2002, s. 939 ss.
- Tapani, Jussi: Verorikkomussäännöksen (RL 29 luvun 4 §) teleologinen tulkinta. *DL* 2004, s. 928 ss.
- Tapani, Jussi: Omaisuuden salaaminen yksityishenkilön velkajärjestelyssä – rikosoikeudellisen laillisuusperiaatteen laittamalla. *DL* 2005, s. 16–26.
- Tapani, Jussi: Jaksot 7.12. Velallisen epärehellisyys ja 7.13. Velallisen petos, teoksessa Dan Frände et al.: *Keskeiset rikokset*. Helsinki 2006, s. 676 ss.
- Toivola, Jarmo: Oikeustapauskommentaarit KKO 2005:68. Teoksessa *KKO:n ratkaisut kommenttein 2005:I*, toim. Pekka Timonen. Helsinki 2005, s. 506 ss.
- Tolonen, Kari: Oikeustapauskommentaarit KKO 2000:74. Teoksessa *KKO:n ratkaisut kommenttein 2000:I*, toim. Pekka Timonen. Helsinki 2000, s. 494 ss.
- Träskman, Per-Ole – Utriainen, Terttu: Virallisten vastaväittäjien lausunto. *DL* 1994, s. 741 ss.

- Tuokko, Yrjö: Maksukyvyttömyydestä ja pysyvästä maksukyvyttömyydestä. *DL* 1995, s. 286 ss.
- Ulväng, Magnus 2005: Likgiltighetsuppsåt. *Svensk Juristtidning* 2005, s. 1 ss.
- Vento, Harri: *Maksukyvyttömyys ja konkurssi rangaistavuuden edellytyksenä*. Helsinki 1994.
- Vento, Harri: Piilevän velan merkitys velallisen rikoksissa. *DL* 1997, s. 701 ss.
- Vento, Harri: Oikeustapauskommentaari KKO 1998:10. *DL* 1998, s. 728 ss.
- Vento, Harri: Oikeustapauskommentaari KKO 1998:82. *DL* 1998, s. 1107 ss. (Vento 1998a)
- Vento, Harri: Oikeustapauskommentaari KKO 1998:56. *DL* 1999, s. 190 ss.
- Vento, Harri: Omistaja-johdajan rahanostot kriisiyhtiöstä velallisen epärehellisyiden tunnusmerkistön valossa. *DL* 1999, s. 260 ss. (Vento 1999a)
- Viljanen, Pekka 1993: Salaamisen ja valehtelemisen oikeudesta. Rikoslakiprojektin ehdotuksen herättämiä ajatuksia. *LM* 1993, s. 1008 ss.
- Viljanen, Pekka: Asiantuntijalausunto 31.3.1994.
- Viljanen, Pekka: Oikeustapauskommentaari KKO 1995:163. *DL* 1996, s. 115 ss.
- Viljanen, Pekka: Näkökohtia velallisen epärehellisyydestä. *LM* 1998, s. 1362 ss.
- Viljanen, Pekka: Asianosaisen totuusvelvollisuudesta rikosasioissa. *DL* 2001, s. 1004 ss.
- Viljanen, Pekka: Syyteoikeuden vanhentumisesta syytettä tarkistettaessa. Teoksessa *Prosessioikeudellisia erityiskysymyksiä*, juhlaulkaisu Antti Jokela 26.1.2005. Turku 2004, s. 265 ss.
- Villa, Seppo: *Velkojan asema osakeyhtiössä*. Helsinki 2003.
- Virolainen, Jyrki – Pölonen, Pasi: *Rikosprosessin osalliset. Rikosprosessioikeus II*. Helsinki 2004.
- Wikström, Kauko: *Yleiset opit verotuksessa ja vero-oikeudessa*. Turku 1999.

Rahanpesurikokset

1 RAHANPESUN KRIMINALISOINNIN TAUSTA

Rahanpesurikosten kriminalisointi on kansainvälisestikin varsin uusi ilmiö. Sen juurien sanotaan olevan taistelussa järjestäytyntä rikollisuutta vastaan Yhdysvalloissa 1920-luvulla, jolloin mafia käytti rikoksella saatujen varojen laillistamiseen mm. pesulaliiketoimintaa. Käsitettä rahanpesu on ilmeisesti ensimmäisen kerran käytetty oikeudellisessa merkityksessä Yhdysvalloissa vasta vuonna 1982 annetussa tuomioistuimen ratkaisussa, jossa oli kyse Kolumbian huumekaupan tuoton konfiskoimisesta.¹ Sitten Yhdysvalloissa on kansallisesti pyritty torjumaan rahanpesua kriminalisoinnein, menettämisseuraamusten käytön tehostamisella ja rahanpesun estämiseen ja selvittämiseen liittyvällä ilmoitusvelvollisuudella.² Kansainvälisesti Yhdysvallat on aktiivisesti toiminut rahanpesun mahdollisimman laajaan kriminalisointiin ja rikoshyödyn poisottamiseen pyrkivien sopimusten aikaansaamiseksi. Yhdysvaltain viranomaisten kiinnostus kansainvälisiin repressiivisiin toimiin perustuu siihen, että siellä tehtyjen rikosten rikoshyöty pyritään usein siirtämään kolmansiin maihin.

Rahanpesun ennaltaehkäisemisestä ovat usein kiinnostuneita valtiot, jotka ovat mahdollisia rahanpesun tekopaikkoja. Sveitsiläiset esimerkiksi haluavat suojella pankkijärjestelmänsä yleistä luotettavuutta ja uskottavuutta, joten erityisesti siellä on rahanpesua estäviä normeja kehitetty ensin rahoituslaitosten itsesäätelynä ja pankkilainsäädäntönä ennen rahanpesun kriminalisoimista. Sveitsin preventiiviset rahanpesunormit ovat vaikuttaneet myös kansainvälisiin oikeusapuinstrumentteihin.³

¹ US v. USD 4.255.625.39, Federal Supplement, vol. 551, South District of Florida (1982), 314, kuten esitetty YK:n pääsihteerin julkaisussa Note Strengthening Existing International Cooperation s. 5. Stessens 2000, s. 82–83.

² Ks. Stessens 2000, s. 96–100, jossa kuvataan USA:n rahanpesulainsäädännön taustoja ja kehitystä kolmessa eri vaiheessa vuosina 1957–2000.

³ Ks. Stessens 2000, s. 100–108, jossa kuvataan Sveitsin rahanpesuun liittyvä lainsäädäntökehitys itsesäätelystä kriminalisointiin.

Kansainväliseen rahanpesun torjuntajärjestelmään lisättiin vuoden 2001 syyskuun 11. päivän tapahtumien jälkeen myös terrorismin rahoittamisen torjuminen. Suomessa terrorismirikoksista säädetään rikoslain 34a luvussa, joka tuli voimaan 1.2.2003 (17/2003). Terrorismin rahoittamisen estämiseen ja selvittämiseen sovelletaan, mitä rahanpesun estämisestä ja selvittämisestä annetussa laissa säädetään (16.5.2003/365).⁴

2 MITÄ RAHANPESU ON?

Rahanpesulla tarkoitetaan toimia, joiden tarkoituksena on rikoksella hankitun omaisuuden tai rikoksen tuottaman hyödyn siirtäminen lailliseen talousjärjestelmään siten, että varallisuus saadaan erotetuksi rikollisesta alkupe-rästään ja saadun varallisuuden saanto pystytään ainakin näennäisesti legiti-moimaan. Laajasti määriteltynä rahanpesuna voidaan arvioida myös lailli-sesti hankitun omaisuuden laitton käyttö.⁵ Rahanpesun tarkoituksena on sa-lata esirikos, jolla omaisuus on saatu ja rahoittaa tulevaa rikollista toimintaa ja/tai saada rikoksen tuottama hyöty tekijän käyttöön näennäisesti laillisessa muodossa. Rahanpesu on kansainvälinen ongelma, koska varsinkin järjes-täytynyt rikollisuus pyrkii kätkemään rikoshyödyn ylikansallista rahoitus-järjestelmää hyväkseen käyttäen sellaiseen valtioon, joka ei ole esirikoksen tekopaikka.

Rahanpesua voidaan perustellusti pitää vakavana rikollisuutena, koska se mahdollistaa tai ainakin helpottaa sekä järjestäytyneen rikollisuuden toimin-nan rahoittamista että talous- ja muilla rikoksilla saadun hyödyn kätkemistä ja siitä aiheutuvien oikeudellisten seuraamusten välttämistä. Rahanpesulla ja siihen usein liittyvällä järjestäytyneellä rikollisuudella saattaa olla myös haitallisia vaikutuksia valtioiden lailliseen talouteen, turvallisuuteen ja po-liittisen järjestelmän toimivuuteen. Järjestäytynyt rahanpesu voi uhata kor-ruptiota hyväkseen käyttäen sekä ylikansallista rahoitusjärjestelmää että de-mokraattista poliittista yhteiskuntajärjestystä. Tämän vuoksi esimerkiksi

⁴ HE 173/2002 vp, s. 11–12, jossa todetaan, että terrorismin torjuntaa varten ei ole tarkoi-tuksenmukaista luoda omaa järjestelmää. Ilmoitusvelvollisille epäilyttävät liiketoimet eivät yleensä näyttydy tiettyyn rikosnimikkeeseen liittyvinä, vaan yleisesti epäilyttävinä, joten rahanpesun torjuntajärjestelmän käyttö myös terrorismin rahoituksen torjumiseen on luon-tevaa.

⁵ Heikinheimo 1999, s. 12–20, Huhtamäki 2000a, s. 17–21.

OECD:n 17.12.1997 allekirjoitetussa Kansainvälisissä liikesuhteissa tapahtuvan ulkomaisiin virkamiehiin kohdistuvan lahjonnan torjuntaa koskevassa yleissopimuksessa (14/1999) ja Yhdistyneiden Kansakuntien 31.10.2003 allekirjoitetussa korruption vastaisessa yleissopimuksessa on artikat myös rahanpesun kriminalisoimisesta.⁶

Suomessa rahanpesun on arvioitu kohdistuvan pääasiassa talous- ja huu-
mausainerikoksilla saatuun omaisuuteen. Luotettavia arviota pestyn rikos-
hyödyn määrästä ei ole tehty, mutta se voidaan suhteuttaa viime vuosien huu-
mausaineiden katukaupan arvoon, noin 100 miljoonaa euroa, ja talous-
rikoksilla aiheutetun vahingon määrään, noin 150 miljoonaa euroa. Suomes-
sa pestään myös ulkomailla tehdyistä rikoksista saatua hyötyä, jonka määrää
ei ole arvioitu.⁷ Kansainvälisen valuuttarahaston karkea arvio koko maailman
rahanpesun kokonaismäärästä on 2–5 % koko maailman bruttokansantuot-
teesta eli vuonna 1996 noin 590 miljardia USD – 1,5 biljoonaa USD.⁸

3 RAHANPESUN TORJUNTA

Rahanpesun torjunta voidaan jakaa ennaltaehkäiseviin ja jälkikäteen vaikut-
taviin toimiin. Preventiiviset keinot ovat alun perin kehittyneet rahoituslai-
tosten kansainvälisen yhteistyön tuloksena ja repressiiviset tarpeesta estää
rikoksella saadun hyödyn käyttö esirikoksen tekijän hyväksi tai rikollisen
toiminnan jatkamiseen.

Rahanpesun ennaltaehkäisevässä toiminnassa merkittävässä asemassa on
ollut G7-maiden huippukokouksessa Pariisissa vuonna 1989 perustettu ra-
hanpesunvastainen toimintaryhmä (FATF).⁹ Toimintaryhmän tarkoituksena
on antaa suosituksia toimenpiteistä, joilla valtiot voivat suojella luotto- ja
rahoituslaitoksiaan sekä talousjärjestelmäänsä yleisemminkin rahanpesulta.
Sittemmin toimintaryhmä on laajentanut toimintaansa myös terrorismin ra-
hoituksen estämiseen. Toimintaryhmän suosituksilla on ollut suuri merkitys
rahanpesun estämiseksi ja selvittämiseksi säädetyn lainsäädännön sisältöön

⁶ HE 197/2005 vp.

⁷ Rahanpesun torjunnan parhaat käytänteet, s. 4.

⁸ FATF 2/2006.

⁹ Financial Action Task Force on Money Laundering. FATF-ryhmään kuuluu nykyisin 33
valtiota. Suomi on liittynyt FATF:in jäseneksi vuonna 1991.

kaikkialla maailmassa. FATF:in 40 suositusta¹⁰ rahanpesun estämiseksi sisältävät suosituksen rahanpesun kriminalisoimisesta vuodelta 1988 olevan Wienin huumausainesopimuksen ja vuonna 2000 allekirjoitetun ns. Palermossa sopimuksen¹¹ mukaisesti, suositukset toimista, joihin rahoituslaitosten ja muiden ilmoitusvelvollisten tulisi ryhtyä rahanpesun ja terrorismin rahoituksen estämiseksi, suositukset rahanpesunselvittelykeskusten ja muiden rahanpesun torjuntaan osallistuvien instituutioiden toimintamahdollisuuksista sekä oikeushenkilöiden toiminnan avoimuudesta ja suositukset kansainvälisestä yhteistyöstä.¹²

Yhtenäisen rahanpesun estämistä ja selvittämistä koskevan kansainvälisen sääntelyn tarve on 1980-luvulta alkaen ollut niin voimakas, että kesäkuussa 2006 FATF:in yhteistyöhaluttomien valtioiden ja alueiden listalla oli enää Myanmar, jonka rahanpesun estämis- ja selvittämisjärjestelmät eivät täyttäneet kaikin osin yhteistyöryhmän 40 suosituksen vaatimuksia.¹³

Tärkein preventiivinen rahanpesun torjuntakeino Suomessa on laissa rahanpesun estämisestä ja selvittämisestä (68/1998 /RESL 3 §, 10 §) eräille yhteisöille ja elinkeinonharjoittajille säädetty ilmoitusvelvollisuus, jonka perusteella esimerkiksi rahoituslaitosten tulee ilmoittaa rahanpesun selvittelykeskukselle havaitsemistaan epäilyttäviä liiketoimista. Ilmoitusvelvollisten asiakkaan tunnistamisvelvollisuus ja huolellisuusvelvollisuus tehostavat ilmoitusvelvollisuutta (RESL 6–9 §). Rahanpesun torjunnan tehokkuutta haluttiin lisätä laajentamalla ilmoitusvelvollisten piiriä mm. tilintarkastajiin ja oikeudellisissa asioissa avustaviin ns. EU:n toisen rahanpesudirektiivin¹⁴ mukaisesti 1.6.2003 voimaan tulleella rahanpesulain muutoksella (365/2003).¹⁵ Käytännössä ko. ajankohdan jälkeen kirjanpito toimistot ovat teh-

¹⁰ Suositukset annettiin ensimmäisen kerran vuonna 1990 ja niitä on sittemmin tarkistettu vuosina 1996 ja 2003. FATF:n vuonna 2003 tarkistetut ja laajennetut suositukset aiheuttivat myös tarpeen saattaa EU:n toisen rahanpesudirektiivi uusien kansainvälisten standardien mukaiseksi kolmannessa rahanpesudirektiivissä (2005/60/EY).

¹¹ Yhdistyneiden Kansakuntien yleissopimus huumausaineiden ja ja psykotrooppisten aineiden laiton kauppaa vastaan, joka allekirjoitettiin Wienissä 20.12.1988 ja Yhdistyneiden Kansakuntien kansainvälisen järjestäytyneen rikollisuuden vastainen yleissopimus, joka allekirjoitettiin 12.12.2000 Palermossa.

¹² FATF, The Forty Recommendations.

¹³ FATF Annual and Overall Review of non-Cooperative Countries or Territories, s. 1.

¹⁴ Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi 2001/97/EY, annettu 4 päivänä joulukuuta 2001, rahoitusjärjestelmien rahanpesutarkoituksiin käyttämisen estämisestä annetun neuvoston direktiivin 91/308/ETY muuttamisesta.

¹⁵ 1.6.2003 voimaan tulleen rahanpesulain nojalla on annettu sisäasiainministeriön asetus 890/2003 ja valtioneuvoston päätös 878/2003.

neet yhteensä 12 rahanpesuilmoitusta, tilintarkastusyhteisöt yhdeksän ja lakimiehet neljä.¹⁶ Rahanpesun selvittelykeskus on vuosina 2003–2005 siirtänyt esitutkintaan saamiensa rahanpesuilmoitusten perusteella 76 epäiltyä rahanpesurikostapausta. Valtaosa vuonna 2005 esitutkintaan siirretyistä asioista on ollut epäiltyjä veropetoksia (26 %).¹⁷

Rahanpesulaissa on rangaistussäännökset tunnistamisvelvollisuuden (RESL 16 §), ilmoitusvelvollisuuden (RESL 16a §) ja maksuliiketoimintaa koskevan ilmoitusvelvollisuuden (RESL 16 b §) rikkomisesta. Ankarin rangaistus teoista on sakkoa, ja ilmoitusrikkomusta lukuun ottamatta rahanpesulain rangaistussäännöksiä sovelletaan vain, ellei teosta muualla ole säädetty ankarampaa rangaistusta.

Koko Euroopan yhteisön alueella otetaan käyttöön 15.6.2007 alkaen uusi käteisrahan valvontajärjestelmä, koska rahanpesudirektiivin mukaisen ilmoitusvelvollisuuden pelätään lisäävän laittomiin tarkoituksiin tapahtuvaa käteisrahaliikennettä.¹⁸ Vastaava järjestelmä on ollut käytössä jo vuosia esimerkiksi Yhdysvalloissa, Australiassa ja Kanadassa.

Valvonnasta vastaavat asetuksen mukaan tulliviranomaiset, jotka keräävät ja vaihtavat tietoa vähintään 10 000 euron suuruisesta käteisrahaliikenteestä. Ilmoitusvelvollisia ovat kaikki yhteisön alueelle tulevat ja sieltä poistuvat luonnolliset henkilöt, joilla on hallussaan sanottu määrä käteisrahaa riippumatta siitä, kuka varat omistaa. Käteisrahalla tarkoitetaan asetuksessa seteleiden ja kolikoiden lisäksi sekkejä, velkakirjoja ja maksumääräyksiä. Jokaisen jäsenvaltion on myös otettava käyttöön tehokkaat, oikeasuhteiset ja varoittavat seuraamukset ilmoitusvelvollisuuden laiminlyömisestä.

Rahanpesun torjunnan repressiiviset keinot, rahanpesun kriminalisointi ja rikoshyödyn menetettäväksi tuomitseminen sekä konfiskaatioon liittyvät turvaamistoimet ovat kehittyneet paljolti kansainvälisten sopimusten pohjalta. Ensimmäinen merkittävä rahanpesuun ja rikoshyödyn poisottamiseen liittyvä sopimus on Wienissä 20.12.1988 allekirjoitettu Yhdistyneiden Kansakuntien yleissopimus huumausaineiden ja psykotrooppisten aineiden laiton kauppaa vastaan.¹⁹ Se koskee nimensä mukaisesti kansainvälisen huu-

¹⁶ Rahanpesun selvittelykeskus vuosikertomus 2005 s. 11.

¹⁷ Rahanpesun selvittelykeskus vuosikertomus 2005 s. 19.

¹⁸ Euroopan parlamentin ja neuvoston asetus (EY) N:o 1889/2005, annettu 26 päivänä lokakuuta 2005, yhteisön alueelle tuotavan ja sieltä vietävän käteisrahan valvonnasta.

¹⁹ Nk. Wienin huumausaineyleissopimus.

mausainekaupan vastaisia toimia. Sopimus velvoittaa kriminalisoimaan myös tahallisen rahanpesun yhtenä järjestäytyneen, kansainvälisen huumekaupan torjuntakeinona. Siten sen konfiskaatiota ja kansainvälistä oikeusapua koskevat artiklat tulevat sovellettaviksi myös rahanpesuun. Rahanpesun esirikosten osalta Wienin sopimus koskee kuitenkin vain huumausainerikoksia. Wienin sopimus on edelleen merkittävä kansainvälisen rikosyhteistyön väline, vaikka sen soveltamisala on myöhempiin sopimuksiin verrattuna rajoitettu.

Euroopan neuvoston 8.11.1990 allekirjoitetun rikoksen tuottaman hyödyn rahanpesua, etsintää, takavarikkoa ja menetetyksi tuomitsemista koskevan yleissopimuksen²⁰, ns. Strasbourgin konfiskaatiosopimuksen, mukaan sopimusosapuolten on ryhdyttävä yksilöityihin tahallisten rahanpesurikosten kriminalisointeihin. Sopimuksessa ei esirikosten piiriä ole rajattu, mutta jäsenvaltiot voivat tekemillään varaumilla rajoittaa niiden alaa. Kansallisesti voimaan saatetussa EU:n ns. toisessa rahanpesudirektiivissä²¹ edellytetään kuitenkin, että esirikoksiksi tulee säätää kaikki vakavat rikokset, joina pidetään huumausainerikosten, rikollisjärjestöjen toiminnan ja lahjonnan sekä törkeiden yhteisöpetosten lisäksi tekoja, jotka voivat tuottaa huomattavaa hyötyä ja joista voi jäsenvaltion rikoslain mukaan seurata ankara vapausrangaistus.²²

Suomi ei ole tehnyt Strasbourgin konfiskaatiosopimukseen varaumia eikä kriminalisoidessaan rahanpesurikoksia vuonna 1994 rajannut rikoslain 32 luvun 1 §:n 2 momentin soveltamisalan ulkopuolelle mitään rikoslajia, toi-

²⁰ Sopimus on tullut voimaan Suomessa 1.7.1994 annetulla asetuksella (53/1994).

²¹ Neuvoston direktiivi 91/308/ETY, annettu 10 päivänä kesäkuuta 1991, rahoitusjärjestelmän rahanpesutarkoituksiin käyttämisen estämisestä ja neuvoston direktiivi 2001/97/EY, annettu 4 päivänä joulukuuta 2001, rahoitusjärjestelmien rahanpesutarkoituksiin käyttämisen estämisestä annetun neuvoston direktiivin 91/308/ETY muuttamisesta. Ns. ensimmäinen rahanpesudirektiivi on tullut Suomea sitovaksi 1.1.1994, kun ETA-sopimus tuli voimaan. Neuvoston ns. kolmas rahanpesudirektiivi on annettu 26.10.2005 (2005/60/EY), rahoitusjärjestelmän käytön estämisestä rahanpesutarkoituksiin sekä terrorismin rahoitukseen, jota ei vielä ole implementoitu kansalliseen lainsäädäntöön.

²² Direktiivi edellyttää jäsenvaltioiden mukauttavan rahanpesun esirikosten alan vakavien rikosten määritelmään, joka ilmenee neuvoston hyväksymästä yhteisestä toiminnasta 3.12.1998 (98/699/YOS). Määritelmä koskee yli 1 vuoden vapausrangaistuksellisia tekoja, mutta ei estä rikoksen tuottaman hyödyn menetetyksi tuomitsemisen osalta varaumien tekoa veririkoksista. EU:n kolmas rahanpesudirektiivi 2005/60/EY tulee implementoida 15.12.2007 mennessä. Direktiivissä oleva rahanpesun esirikosten määritelmä vastaa edellä kuvattua esirikosten määritelmää ilman ko. varaumamahdollisuutta.

sin kuin saman säännöksen 1 momentissa tehtiin perinteisen kätkemisrikoksen osalta. Kaikki sopimusosapuolet tai EU:n jäsenvaltiot eivät ole menelleet samoin. Tämä aiheuttanee käytännössä ongelmia silloin, kun esirikoksen ja rahanpesun tekopaikka ei ole samassa valtiossa. Rikoshyödyn jäljittäminen ja konfiskointi voivat tällöin estyä.

Kaikissa sopimuksissa suositellaan, että rahanpesun kohteeseen voidaan soveltaa esine-, hyöty- ja arvokonfiskaatio.

4 RAHANPESURIKOKSET SUOMEN RIKOSLAISSA

Rahanpesurikosten kriminalisointi Suomessa on paljolti perustunut aikaisemmin mainittuihin Suomea sitoviin kansainvälisiin velvoitteisiin ja FATF:in suosituksiin.²³ Rahanpesu kriminalisoitiin Suomessa 1.1.1994 voimaan tulleessa rikoslain 32 luvun 1 §:n 2 momentissa²⁴ kätkemisrikoksena. Säännökseen tehtiin teknisluonteisia muutoksia 1.3.1998²⁵, kun laissa rahanpesun estämisestä ja selvittämisestä (68/1998) säädetyn ilmoitusvelvollisuuden laiminlyöminen tai ilmoituksen tekemisen paljastaminen säädettiin rangaistavaksi rikoslain 32 luvun 1 §:n 2 momentin 3 kohdassa (30.1.1998/79) kätkemisrikoksena. Viimeisin muutos rahanpesurikoksia koskien tuli voimaan 1.4.2003, kun rahanpesurikoksista otettiin rikoslain 32 luvun 6–10 §:ään itsenäiset rangaistussäännökset (61/2003).²⁶

Viimeisessä uudistuksessa tekemuotoihin lisättiin omaisuuden tai hyödyn käyttäminen, välittäminen sekä peittämisessä tai häivyttämisessä avustaminen. Lisäksi rahanpesun yritys, rahanpesurikkomus, törkeä rahanpesu,

²³ Yhdistyneiden Kansakuntien yleissopimus huumausaineiden ja psykotrooppisten aineiden laitonta kauppaa vastaan, ns. Wienin yleissopimus ja sen voimaansaattamista Suomessa koskeva asetusta sekä Rikoksen tuottaman hyödyn rahanpesua, etsintää, takavarikkoa ja menetetyksi tuomitsemista koskeva yleissopimus, ns. Strasbourgin konfiskaatiosopimus ja sen voimaansaattamista Suomessa koskeva asetusta sekä 10.6.1991 annettu Neuvoston direktiivi rahoitusjärjestelmän rahanpesutarkoituksiin käyttämisen estämisestä (91/308/ETY) sekä Euroopan unionin neuvoston 19 päivänä kesäkuuta 1997 hyväksymään Euroopan yhteisöjen taloudellisten etujen suojaamista koskevaan yleissopimukseen liittyvä toinen pöytäkirja.

²⁴ Laki rikoslain muuttamisesta (1304/1993), HE 180/1992 vp.

²⁵ Laki rikoslain 32 luvun 1 §:n muuttamisesta (79/1998), HE 158/1997 vp.

²⁶ Kirjoituksessa käsitteitä rahanpesu ja rahanpesurikokset käytetään kaikista ko. tunnusmerkistön täyttävistä teoista siitä riippumatta, ovatko ne tekoaikana olleet rangaistavia kätkemisrikoksina vai 1.4.2003 jälkeen rahanpesurikoksina.

salahanke törkeän rahanpesun tekemiseen ja tuottamuksellinen rahanpesu säädettiin rangaistavaksi. Rangaistavan käyttäytymisen alaa on uudistuksella laajennettu siten, että erikseen rangaistavalle yritykselle tai rahanpesun avunannolle ei juurikaan jääne soveltamisalaa.

Uudistuksessa korotettiin myös rahanpesurikosten enimmäisrangaistuksia. Huomion arvoista on, että sekä rahanpesun että tuottamuksellisen rahanpesun enimmäisrangaistukseksi säädettiin kaksi vuotta vankeutta. Lisäksi rikoslain 32 luvun 11 §:n rajoitussäännös, 12 §:n menettämisseuraamusta koskeva säännös ja 14 §:ssä säädetty oikeushenkilön rangaistusvastuuta koskeva säännös ulotettiin koskemaan uusia rahanpesusäännöksiä. Rahanpesun estämisestä ja selvittämisestä annetussa laissa säädettyjen ilmoitusvelvollisuuden liittyvien väärinkäytösten kriminalisointi siirrettiin rikoslaista tuohon lakiin. Oikeushenkilön rangaistusvastuuta ei näin ollen voida kohdistaa yhteisöön, jossa syyllistytään ko. lain 16a §:ssä (63/2003) rangaistavaksi säädettyyn rahanpesun ilmoitusrikkomukseen.

Rahanpesu on esirikokseensa nähden liittännäisrikos. Rahanpesun tunnusmerkistön täytyminen edellyttää, että sen kohteena oleva omaisuus on rikoksella saatua. Rahanpesun esirikoksina ovat Suomessa voineet olla vuodesta 1994 alkaen kaikki rikokset.²⁷

Rahanpesurikoksen esirikos voi olla myös vieraassa valtiossa tehty rikos. Jotta teko täyttäisi Suomessa rikoslain 32 luvun 6 §:n tunnusmerkistön, esirikoksen tulee olla rangaistava rikoksena sekä Suomessa että vieraassa valtiossa, koska teko kohdistuu rikoksen tuottamaan hyötyyn.²⁸

Suomessa oikeuskäytännössä ei ole vielä jouduttu arvioimaan sitä, millainen selvitys vieraassa valtiossa tapahtuneesta rikoksesta riittää, jotta siitä saatuun hyötyyn ryhtyminen olisi Suomessa rangaistavaa. Lähtökohtana voitaneen pitää sitä, että asiassa tulee olla ainakin todennäköisiä syitä epäillä, että esirikos on tapahtunut.

²⁷ Helsingin HO on 29.5.2006 antamassaan tuomiossa nro 1580 kuitenkin katsonut, että ennen 1.4.2003 voimassa ollut rikoslain 32 luvun 1 §:n 2 momentin sanamuoto ”rikoksella hankittu omaisuus” ei kata verorikoksia ja velallisen rikoksia, joissa omaisuus on voitu hankkia laillisesti. Hovioikeuden kannan mukaan säännös on saanut sen esitöistä ilmeneviä oikeuspoliittisia tavoitteita suppeamman sanamuodon, joten lain sanamuodon rajat ylittävää syyttäjän esittämää tulkintaa verorikoksesta rahanpesun esirikoksena ei voitu hyväksyä. Hovioikeuden tulkintaan voidaan kohdistaa kritiikkiä, koska veropetoksella saatu varojen säästö vastannee tavanomaisessa kielentulkinnassa rikoksella hankittua omaisuutta.

²⁸ Heikinheimo 1999, s. 89–94, Huhtamäki 2000a, s. 175–177, HE 180/1992 vp, s. 18.

Helsingin käräjäoikeus on 2.12.1998 antamassaan tuomiossa (R96/858) joutunut alustavasti pohtimaan asiaa. Tuolloin väitetyn rahanpesun esirikos oli Venäjällä tehty petos, josta selvityksenä oli lainvoimaa vailla oleva Karjalan tasavallan korkeimman oikeuden päätös. Syyte hylättiin, koska käräjäoikeus katsoi jääneen näyttämättä, että omaisuuden hankinnat Suomessa olisi tehty Venäjällä rikoksella saaduilla varoilla, koska vastaajalla oli tähän tarkoitukseen myös laillisia varoja.

Oikeuskirjallisuudessa on esitetty ennen 1.4.2003 voimaan tullutta lainmuutosta erilaisia näkemyksiä siitä, mitkä kaikki rikokset voivat olla rahanpesun esirikoksia. Rahanpesun esirikosten piirin rajaamista vain tiettyihin vakaviin tekoihin on pidetty kestävämmänä, koska vain tietyillä rikoksilla hankitun omaisuuden ”pesemisen” kriminalisointia on katsottu olevan mahdollista perustella. Käytännössä esimerkiksi laissa rahanpesun estämisestä ja selvittämisestä tarkoitettujen ilmoitusvelvollisten olisi mahdollonta erottaa rahanpesurikosten soveltamisalassa olevista rikoksista saatu hyöty muista sen soveltamisalan ulkopuolelle jäävistä rikoksista saadusta hyödystä.²⁹

Uusia 1.4.2003 voimaan tulleita rahanpesusäännöksiä koskevassa hallituksen esityksessä korostetaan sitä, että rahanpesun kohteena voi olla millä hyvänsä rikoksella saatu omaisuus. Riittävää on, että varallisuuden määrä on rikoksen ansiosta suurempi kuin ilman sitä. Myös verorikokset (veropetos, verorikkomus) kuuluvat aikaisempaa selkeämmin säännöksen soveltamisalaan, kun säännöksen sanamuotoa muutettiin siten, että rikoksen kohteena voi olla myös rikoksen tuottama hyöty. Hallituksen esityksessä todetaan nimenomaisesti, että sekä veropetos että verorikkomus voivat olla rahanpesun esirikoksia.³⁰

Rahanpesusäännöksiä uudistettaessa muutettiin myös rikoslain 32 luvun 1 § 1 momentissa säädettyä kätkemisrikoksen tunnusmerkistöä siten, että sen esirikosten alaa supistettiin ja säännökseen lisättiin toissijaisuuslauseke. Muutoksen jälkeen säännöstä sovelletaan varkaudella, kavalluksella, ryöstöllä, kiristyksellä, petoksella, kiskonnalla ja maksuvälinepetoksella saatuu omaisuuteen ryhtymiseen, ellei teko ole rangaistava rahanpesuna. Kätkemisrikoksen ja rahanpesun tunnusmerkistöt ovat siten osittain päällekkäiset silloin, kun esirikoksen jälkeiset peittämistoimet kohdistuvat näillä rikoksilla saatuu omaisuuteen. Rahanpesussa soveltamiskynnys voi kuitenkin olla korkeammalla kuin kätkemisrikoksessa, koska esimerkiksi aktiivista toimin-

²⁹ Heikinheimo 1999, s. 84–85.

³⁰ HE 53/2002 vp, s. 35.

taa edellyttävän uuden rikoslain 32 luvun 6 §:n 1 kohdan täyttyminen vaatii korotettua tahallisuutta eli peittämis- tai häivyttämistarkoitusta. Lisäksi kätkemisrikos voi kohdistua vain rikoksella saatuun omaisuuteen, ei sen surrogaattiin kuten rahanpesussa. Kätkemisrikoksen esirikoksen tulee myös olla selvitetty siten, että sen voidaan todeta soveltuvan kätkemisrikoksen esirikokseksi.³¹ Kätkijän tulee myös olla yleisellä tasolla tietoinen siitä, että varat on saatu jollakin säännöksessä mainitulla rikoksella. Rahanpesusäännös on yleissäännös, jota sovelletaan kaikkiin rikoksiin eikä tarkkaa tietoa varojen alkuperästä edellytetä.³² Jos teko kuitenkin täyttää molemmat tunnusmerkistöt, sovellettavaksi tulee rahanpesusäännös.

5 RAHANPESUN TUNNUSMERKISTÖ

5.1 Tekijä

Rahanpesuun voi syyllistyä kuka tahansa, joka säännöksessä tarkoitettu tavoin ryhtyy rikoksella saatuun hyötyyn. Rikoslain 32 luvun 11 §:n rajoitussäännös rajaa kuitenkin tekijäpiiristä esirikoksen tekijän ja kaikki esirikokseen osalliset. Rahanpesusäännöstä ei sovelleta myöskään rikosentekijän kanssa yhteistaloudessa asuvaan, joka ainoastaan käyttää tai kuluttaa rikosentekijän yhteistalouden tavanomaisiin tarpeisiin hankkimaa omaisuutta.

Rahanpesurikoksen tunnusmerkistö täyttyy ainoastaan, jos rikoksella saatua omaisuutta vastaanotetaan, kätetään tai siirretään esirikokseen kuulumattomalla toimella. Oikeuskäytännössä teko on katsottu rahanpesuksi, kun kotona vielä asuva poika oli vastaanottanut lähes vastikkeetta isältään kahden miljoonan markan arvoisen rakennuksen olematta kuitenkaan osallisena isän syyksi luettuihin törkeään veropetokseen, veropetokseen ja törkeään velallisen epärehellisyyteen, joista saaduilla varoilla omaisuus oli hankittu.³³

³¹ Ks. KKO 2004:24, jossa katsottiin, että vaikka kätkemisrikos edellyttää yhteyttä esirikokseen, ei kuitenkaan ehdottomasti vaadita, että omaisuuden oikea omistaja ja esirikoksen tekijä olisi tiedossa tai että esirikoksen täsmällinen ajankohta olisi selvitetty. Esirikoksen tapahtuminen ja laji tulee kuitenkin näyttää siten, että kokonaisuutena arvostellen selvästi suljetaan pois se mahdollisuus, että omaisuus olisi joutunut pois oikealta omistajaltaan muutoin kuin rikoslain 32 luvun 1 §:ssä tarkoitettulla esirikoksella.

³² Majanen 2002, s. 1087.

³³ Turun HO 30.3.2001 R00/933.

Rikoksenteikijän kanssa yhteistaloudessa asuvat ovat rangaistusvastuusta vapaita ainoastaan silloin, kun he käyttävät rikoksenteikijän rikoksella saaduilla varoilla yhteistalouden tavanomaisiin tarpeisiin hankkimaa omaisuutta. Arviointi tehdään sen perusteella, mikä on tavanomaista juuri kyseessä olevassa taloudellisessa asemassa olevassa yhteistaloudessa. Säännöksen soveltamisalan ulkopuolelle jäänevät kuitenkin esimerkiksi varakkaassakin taloudessa tehdyt asunto-osake-, kiinteistö- ja taidekaupat, koska yhteistalouden tavanomaisena toimintana ei voitane pitää sijoitustoimintaan rinnastettavaa toimintaa. Myös varojen hävittämiseen rinnastettava perusteeton kuluttaminen lienee rajoitussäännöksen soveltamisalan ulkopuolella. Oikeuskäytännössä aviomiehen on katsottu syyllistyneen rahanpesuun, kun hän on käyttänyt vaimonsa kavaltamia rahoja ajoneuvon osamaksuihin. Koska osamaksut olivat perheen tulotasoon nähden huomattavia, niitä ei pidetty perheen tavanomaisia tarpeita varten hankittuna omaisuutena.³⁴

Yhteistaloudessa tehtävien arvokkaiden hankintojen osalta ongelmia voi aiheuttaa laillisesti ja laittomasti saadun varallisuuden erottaminen toisistaan. Tällaisia tilanteita saattaa syntyä silloin, kun rahanpesun esirikoksena on jokin talousrikos. Jos yhteistaloudessa on niin paljon varoja, että tehdyt hankinnat on ollut mahdollista rahoittaa myös laillisilla varoilla, syyttäjällä on näyttötaakka siitä, että hankintoihin on ainakin osaksi käytetty laittomia varoja. Oikeuskäytännössä syyte rahanpesusta on esimerkiksi vaimon osalta hylätty, kun vaimo on myynyt arvokkaan asunnon ja veneen sekä siirtänyt niistä saadut varat ulkomaille samaan aikaan, kun hänen puolisonsa on ollut syytteessä petosrikoksista, joista saaduilla varoilla omaisuus on epäilty hankituksi. Alioikeus on katsonut, että on jäänyt luotettavasti selvittämättä, että omaisuus olisi alun perin hankittu rikoksella saaduilla varoilla. Vastaaja on väittänyt omaisuuden hankinnan rahoitetun perheen laillisilla varoilla.³⁵ Näytöksi varojen laillisesta alkuperästä ei tulisi hyväksyä pelkkää vastaajan puolesta tehtyä väitettä, vaan vastaajankin tulisi uskottavasti selvittää laillisten varojen alkuperä ja määrä, jos syyttäjä on selvittänyt laittomien varojen määrän ja lähteen.

Oikeuskäytännössä yhteistaloudessa asuvia on varsinkin huumausainerikoksen ollessa esirikoksena tuomittu usein rahanpesusta, kun he ovat sallineet rikoksesta saadun hyödyn siirtämisen pankkitililleen, vastaanottaneet rikoksella saatua omaisuutta tai varoja ja välittäneet ne edelleen, kätkenneet

³⁴ Vantaan KO 18.4.2002 R 02/107.

³⁵ Helsingin KO 2.12.1998 R 96/858.

varoja fyysisesti, maksaneet vastaanottamillaan rikoksella saaduilla varoilla oman liiketoimintansa kuluja tai hankkineet niillä rikosentekijän välikätenä erilaista omaisuutta omiin nimiinsä, mutta tosiasiallisesti rikosentekijän omistukseen.

Eräässä tapauksessa puoliso on tuomittu rahanpesusta myös, kun hän on ottanut kuukausittain vastaan pankkitililleen miehensä luovuttamia varoja yhteensä 320 000 markkaa tietoisena siitä, että aviomiehen harjoittaman elinkeinotoiminnan lopettamisesta on jäänyt yli miljoonan markan verovelat. Aviomies on asiassa tuomittu törkeästä velallisen epärehellisyydestä ja aviovaimo kätkemisrikoksesta, koska perheen kokonaistulot huomioon ottaen tilisiirroissa ei ole voinut olla kyse rikoslain 32 luvun 6 §:ssä (24.8.1990/769) tarkoitettujen yhteistalouden tavanomaisten tarpeiden tyydyttämisestä.³⁶

Rahanpesusäännöksen soveltaminen on mahdollista, vaikka esirikoksesta ei ole tuomittu ketään, esirikoksen tekijää ei tiedetä, esirikoksen syyte oikeus on vanhentunut tai esirikoksen tekijä on jätetty syyttämättä oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 1 luvun 7 ja 8 §:ssä säädettyllä ns. seuraamusluonteisella päätöksellä. Selvitys esirikoksen tapahtumisesta ja taloudellisen hyödyn saamisesta tulee kuitenkin olla.³⁷ Edellä kerrotuista syistä rajoitussäännöksen piiriin kuuluvien esirikokseen osallistuneiden henkilöiden piiriä saattaa olla vaikeaa varsinkin talousrikosten yhteydessä määritellä, jos esitutkintaa ei esirikoksen osalta suoriteta siinä laajuudessa kuin se muutoin tehtäisiin.

Rikoslain 32 luvun 9 §:ssä säädetyn tuottamuksellisen rahanpesun soveltamisalasta on hallituksen esityksessä³⁸ nimenomaisesti rajattu pois oikeudenkäyntiavustaja tai -edustaja, joka avustaa rikosasiassa syytettyä ja vastaanottaa syytetyltä palkkion avustustehtävästään. Perusteena on päämiehen ja oikeudenkäyntiavustajan luottamussuhde. Vaikka esitöissä mainitaan vain rikosasiassa avustaminen, rajausta koskenee myös siviili- ja hakemusasiassa päämiestään oikeudenkäynnissä avustavaa, koska luottamussuhde suojaa myös näitä suhteita.

Hallituksen esityksessä todetaan oikeudenkäyntiavustajan olevan esimerkki soveltamisalasta rajatuista henkilöistä. Esityksestä ei ilmene, koskeeko rajausta tosiasiasa myös muita henkilöryhmiä vai ei. Rajausta koskee kuitenkin

³⁶ Tampereen KO 24.8.2000 R 99/3480.

³⁷ HE 53/2002 vp, s. 36.

³⁸ HE 53/2002 vp, s. 38.

vain tuottamuksellista rahanpesua, joten myös oikeudenkäyntiavustaja voi joutua rikosoikeudelliseen vastuuseen tahallisesta rahanpesurikoksesta. Euroopan neuvoston konfiskaatiosopimuksen valmisteluasiakirjat rajaavat kuitenkin rahanpesun soveltamisalan ulkopuolelle palkkion vastaanottamisen oikeudellisen avun tarjoamisesta.³⁹ Oikeuskäytäntö osoittaa myöhemmin, mikä merkitys on annettava sille, että oikeudenkäyntiavustajia koskeva rajausta ilmenee ainoastaan hallituksen esityksestä, ei itse rangaistussäännöksestä.

5.2 Tekotavat ja tahallisuus

Rikoslain 32 luvun 6 §:n mukaan, joka tuli voimaan 1.4.2003, rahanpesun tekotapoja säännöksen 1 kohdassa ovat rikoksella hankitun omaisuuden, rikoksen tuottaman hyödyn tai näiden tilalle tulleen omaisuuden vastaanottaminen, käyttäminen, muuntaminen, luovuttaminen, siirtäminen tai välittäminen sekä 2 kohdan mukaan rikoksella hankitun omaisuuden, rikoksen tuottaman hyödyn tai näiden tilalle tulleen omaisuuden todellisen luonteen, alkuperän, sijainnin tai siihen kohdistuvien määräystoimien tai oikeuksien peittäminen tai häivyttäminen tai siinä avustaminen.

Ensimmäisessä kohdassa tarkoitettuihin tekoihin täytyy ryhtyä tarkoituksin peittää tai häivyttää hyödyn tai omaisuuden laiton alkuperä tai tarkoituksin avustaa rikosentekijää välttämään rikoksen oikeudelliset seuraamukset. Teolle asetetaan näin ollen korotettu tahallisuusvaatimus. Jos tekijän säännöksessä edellytettyä tarkoitusta ei kyetä näyttämään, tunnusmerkistö ei täyty. Tapaukseen voi kuitenkin tällöin tulla sovellettavaksi kätkemisrikoksen tunnusmerkistö. Tekijän tarkoitus päätellään lähinnä teon ulkoisista olosuhteista samoin kuin muidenkin talousrikosten osalta.

Teon täyttyminen edellyttää 1 kohdan osalta myös tekijältä aktiivista toimintaa ja pestävään omaisuuteen ryhtymistä.

Toisessa kohdassa kuvattuihin peittämis- ja häivyttämistoimiin voi syyllistyä myös ilman, että tekijä ryhtyy pestävään omaisuuteen. Riittävää on, että peittäminen tai häivyttäminen on johtunut pesijän toimista. Tekotapaan ei ole liitetty myöskään korotettua tahallisuusvaatimusta.

Molemmissa kohdissa tekijän tulee tietää toimenpiteiden kohteena olevan omaisuuden olevan rikoksella saatua, mutta yksilöityä rikosta tai sen lajia ei tarvitse tietää.

³⁹ Heikinheimo 1999, s. 108.

Rahanpesurikoksen tunnusmerkistö täyttyy varsin aikaisessa vaiheessa. Esimerkiksi 1 kohdan mukainen rikoksella saadun hyödyn vastaanottaminen tunnusmerkistön edellyttämässä tarkoituksessa riittää jo tunnusmerkistön täyttymiseen, vaikka peittäminen tai häivyttäminen ei onnistuisikaan. Rahanpesurikoksen yritykselle ei näin jää paljonkaan soveltamisalaa, ja se on säädetty rangaistavaksi lähinnä yhteisösopimuksen toisen pöytäkirjan⁴⁰ vaatimusten täyttämiseksi.⁴¹ Kohdassa 2 tarkoitettu teko täyttää tunnusmerkistön vasta, kun peittäminen tai häivyttäminen on onnistunut. Korotettu tahallisuusvaatimus on liitetty ainoastaan kohdan 1 mukaisiin tekoihin, koska sen täyttymisajankohta on kohdassa 2 tarkoitettua tekoa aikaisempi.⁴²

Käytännössä rahaa voidaan pestä mitä moninaisimmin tavoin. Rahanpesumahdollisuudet myös lisääntyvät jatkuvasti, kun EU:n alueella pääomat liikkuvat vapaasti ja kansainvälinen maksuliikenne muuttuu teknisen kehityksen seurauksena yhä sähköisemmäksi. Perinteisesti rikoksella saatuja varoja on siirretty säilytettäväksi lähipiirin haltuun tai käytetty pankkijärjestelmän suomia rahansiirto- tai säilytys- mahdollisuuksia. Rikollista rahaa pestään myös valuutanvaihtoliikkeissä, kiinteistökaupassa, kasinoilla tai jalokivi-, jalometalli- ja taidekaupassa. Kehittyneempiä tapoja ovat asianajajien asiakasvaraintilien, arvopaperivälittäjien palvelujen ja offshore trustien käyttö. Myös Suomessa käytetään nykyisin kehitysmaissa tuttuja luottamukseen perustuvia ns. maanalaisia pankkeja (havala banking), joissa varoja ei siirretä maasta toiseen, vaikka niitä vastaavasta arvosta valuuttaa voidaankin nostaa sovitussa toisessa valtiossa. Lisäksi yrityksiä voidaan perustaa ”kulliseksi” rahanpesua varten. Yritys voi avata pankkitilejä, ottaa vakuutuksia ja esimerkiksi vääriä kirjanpitoa hyväksi käyttäen tuottaa voittoa hallinnoijilleen. Lailliselta vaikuttavasta liiketoiminnasta saatu, verotettu tulo saattaa näyttää hyvinkin puhtaalta rahalta. Tällaisesta toiminnastahan rahanpesu on alun perin nimensäkin saanut.

Käytännössä esimerkiksi verorikosten kohdalla ongelmallista voi olla se, että esirikoksen tulee olla täyttynyt ennen kuin rahanpesurikos voi kohdistua rikoksen tuottamaan hyötyyn. Tällöin tulee ottaa huomioon, että veropehoksen tunnusmerkistö täyttyy eri verolajien osalta eri aikaan ja varsinkin verorikkomuksen muodostava jatkuva rikos voi käsittää kymmeniä eri ai-

⁴⁰ Euroopan yhteisöjen taloudellisten etujen suojaamista koskevaan yleissopimukseen liittyvä toinen pöytäkirja.

⁴¹ HE 53/2002 vp, s. 20 ja 35–36.

⁴² Ks. Heikinheimo 1999, s. 118–124, Neira – Perämaa – Vasara 2003, s. 16–26.

kaan täyttyviä osatekoja. Lisäksi verorikkomukseen ei voi syyllistyä maksu-
kyvytön tai ilman hyötymistarkoitusta toimiva.

Rahanpesu voinee kohdistua vain varoihin, jotka ovat olleet tekijän hal-
lussa esirikoksen täytyessä tai heti sen jälkeen. Vero voidaan määrätä varat-
tomalle verovelvolliselle, mutta verorikos ei tuottane rikoslain 32 luvun 6
§:ssä tarkoitettua rahanpesun kohteeksi määriteltävää hyötyä, jos verovel-
vollinen on esirikoksen täytyessä varaton. Verovelvollisen taloudelliset ong-
gelmat voivat johtua liiketoiminnan kannattamattomuudesta, mutta myös
esimerkiksi velallisen epärehellisyyden tunnusmerkistön täyttävästä menet-
telystä. Oikeuskäytäntö ratkaisee aikanaan, pitääkö verovelvollisella olla
varallisuutta esirikoksen täytyessä vai voidaanko rikoksen tuottamana hyö-
tyä ja rahanpesun kohteena pitää myös myöhemmin hankittua omaisuutta.

Rahanpesu on tekorikos, jonka tunnusmerkistötekijöihin sovelletaan läh-
tökohtaisesti olosuhdetahallisuutta. Tämä koskee myös vaatimusta siitä, että
tekijä on tietoinen rahanpesun kohteena olevan omaisuuden alkuperästä.⁴³
Tekijän tulee tietää, että rahanpesun kohteena oleva omaisuus on hankittu
rikoksella, mutta tietoisuutta rikoksen lajista, tekijästä tai tekoajasta ei edel-
lytetä.⁴⁴ Tekijän tarkoitus peittää tai häivyttää kohteen alkuperä tai avustaa
esirikoksen tekijää välttämään rikoksen oikeudelliset seuraamukset edellyt-
tää korotettua tahallisuutta.⁴⁵ Kyseessä on rikoslain 36 luvun 1 §:ssä sääde-
tyssä petoksen tunnusmerkistössä olevaan erehdyttämistarkoitukseen ja ri-
koslain 29 luvun 1 §:ssä tarkoitettussa veropetoksessa olevaan veron välttä-
mistarkoitukseen verrattava tunnusmerkki. Korotetun tahallisuuden täytty-
minen pääteltäneen rahanpesussa objektiivisesti tekijän suorittamien toimien
ja teko-olosuhteiden perusteella.

Talousrikosten ollessa rahanpesun esirikoksina rikoksen tuottaman hyö-
dyn alkuperän peittäminen tapahtunee usein samankaltaisin täytäntöönpa-
notoimin kuin muidenkin rikosten osalta. Pääsääntöisesti rahanpesuun on
tarvetta ryhtyä vain silloin, kun esirikoksella saatu taloudellinen hyöty on
huomattava. Talousrikoksen tunnusmerkistön täyttävillä järjestelyillä tai toi-

⁴³ Näin myös Heikinheimo 1999, s. 106–107. Rikoslain yleisten oppien uudistuksen yhtey-
dessä 1.1.2004 voimaan tulleeseen rikoslain 3 luvun 6 §:n otettiin määritelmä tahallisuudes-
ta, joka perustuu todennäköisyydestä tahallisuudelle ja koskee teolla aiheutettuja seurauksia. Yleis-
ten oppien uudistusta koskevassa lakivaliokunnan mietinnössä 28/2002 vp s. 10 todetaan,
että muut tunnusmerkistötekijät jäävät arvioitaviksi olosuhdetahallisuuden perusteella.

⁴⁴ Ks. myös KKO 2004:24 ja KKO 2001:97, joissa kätkemisrikoksen ja laittomaan tuontita-
vara-an ryhtymisen osalta on tultu samaan lopputulokseen.

⁴⁵ Koponen 2004, s. 232–233.

mille on tyypillistä, että niistä saatu taloudellinen hyöty on usein verrannollinen suoraan tekojen suunnitelmallisuuteen. Esimerkiksi suunnitelmallisen veropetoksen tekemiseen voi osallistua useita henkilöitä; verovelvollisen edustajat, kirjanpitäjä, tilintarkastaja, verokonsultti, rahoituslaitoksen edustaja, lakimies, muut verovelvolliset kuten kuitinkirjoittajat jne. Esitutkinassa saatavasta selvityksestä riippuu, mikä näiden henkilöiden asema rikosprosessissa lopulta on.

Oikeudenkäyntiavustajien ja muiden lakimiesten sekä kirjanpitäjien, tilintarkastajien ja verokonsulttien asema rahanpesijöinä tai esirikokseen osallisina saattaa tulla muita rikoksia useammin arvioitavaksi talousrikosten yhteydessä, koska niiden tekemiseen ainakin törkeiden tekemuotojen osalta tarvitaan usein sellaista ammattiosaamista, mitä juuri näillä ammattiryhmillä on. Esimerkiksi lakimiehet tarjoavat nykyisin myös usein asiakkailleen oikeudenkäynnissä avustamisen lisäksi rahoituspalveluja ja muita niihin läheisesti liittyviä palveluita. Tällaiset palvelut, joihin kuuluu esimerkiksi yhtiöiden perustaminen sekä kotimaassa että ns. veroparatiisivaltioissa, pankkitilien avaaminen vahvan pankkisalaisuuden maissa, varojen siirtäminen eri tavoin eri oikeushenkilöiden välillä kotimaassa ja ulkomailla tai verotukseen liittyvä neuvonta, ovat varsin herkkiä rahanpesulle.

Rahanpesudirektiivin laajennuksen yhteydessä rahoituspalveluita tarjoavia oikeudenkäyntiavustajia ei haluttu asettaa parempaan kilpailuasemaan kuin muita vastaavia palveluja tarjoavia. Tämän vuoksi 1.6.2003 voimaan tulleessa laissa rahanpesun estämisestä ja selvittämisestä annetun lain muuttamisesta (365/2003) ilmoitusvelvollisten piiriä laajennettiin lain 3 §:ssä niin, että lakimiesten, kirjanpitäjien ja tilintarkastajien lisäksi myös rahoituspalveluita tarjoavat oikeudellisissa asioissa avustavat kuuluvat siihen.⁴⁶ Euroopan parlamentin kansalaisvapauksien- ja oikeuksien sekä oikeus- ja sisäasioiden valiokunta ja Suomen eduskunnan lakivaliokunta ovat todenneet, että säännöksessä tarkoitettu ilmoitusvelvollisuus ei aseta luottamuksellista oikeudenhoitoa vaaraan.⁴⁷

Tämän vuoksi ainakaan rahanpesurikoksiin liittyen rikosentekijää epäillyn rikoksen tekoaikaan rahanpesudirektiivissä luetelluissa asioissa neuvo-

⁴⁶ Neuvoston ns. kolmannessa rahanpesudirektiivissä, joka on annettu 26.10.2005 (2005/60/EY), rahoitusjärjestelmän käytön estämisestä rahanpesutarkoituksiin sekä terrorismin rahoitukseen ja jota ei vielä ole implementoitu kansalliseen lainsäädäntöömme, ilmoitusvelvollisten piiriä laajennetaan edelleen, esimerkiksi ns. veroparatiisiyhtiökauppiaisiin.

⁴⁷ Liukku – Vasara 2000, s. 640–642.

neen tai avustaneen ei pitäisi voida enää vedota epäiltyinä tai todistajana kuul-
taessa oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 23 §:n. Vaikeaa on muidenkaan ri-
kosten osalta perustella sitä, miksi luottamuksellinen oikeudenhoito vaaran-
tuisi, kun rahoituspalveluita ja niihin läheisesti liittyviä palveluita tarjoavat
lakimiehet joutuisivat selvittämään tutkittavassa asiassa omat tai päämie-
hensä ko. palveluihin liittyvät toimet. Näinhän joutuvat tekemään muutkin
samoja palveluja tarjoavat elinkeinonharjoittajat. Lakimies, joka haluaa tur-
vata asiakassuhteidensa luottamuksellisuuden, rajaa toimintansa oikeuden-
käynneissä avustamiseen ja päämiehensä menettelyjen lainmukaisuuden ar-
vioimiseen.⁴⁸

Rahanpesun estämisestä ja selvittämisestä annetun lain 16a §:ssä (365/
2003) on säädetty rahanpesun ilmoitusrikkomuksena rangaistavaksi ilmoi-
tusvelvollisuuden laiminlyöminen, vastoin säädettyä kieltoa tapahtuva ra-
hanpesuilmoituksen tekemisen paljastaminen ja sellainen huolellisuusvel-
vollisuuden rikkominen, jonka seurauksena ilmoitusvelvollisuuden olemas-
saolo jää havaitsematta. Ilmoitusvelvollisuus syntyy hyvinkin vähäisen epäi-
lyn perusteella. Ilmoituskynnyksen on katsottu ylittyneen jo, kun ilmoitus-
velvollinen on havainnut tavallisuudesta poikkeavia seikkoja, joita asiakas
ei ole halukas tai kykenevä uskottavasti selvittämään.⁴⁹

Millaisten seikkojen perusteella ilmoitusvelvollisen voitaisiin arvioida
syyllistyneen tahallaan tai tuottamuksesta rahanpesurikokseen? Lähtökoh-
tana voitaneen pitää sitä, että ilmoitusvelvollisten tulee pyrkiä selvittämään
asiakkaaltaan epätavanomaisten seikkojen perusteet, lähinnä disponoinnin
kohteena olevien varojen alkuperä. Jos asiakas ei anna ulkopuolisen arvion
mukaan uskottavaa ja luotettavaa selvitystä siitä ja olosuhteista on päätel-
tävässä, että toimien tarkoitus ei voi olla juurikaan muu kuin omaisuuden
alkuperän peittäminen tai rikoksesta seuraavien oikeudellisten seuraamus-
ten välttäminen, selvityksen siitä, ettei ilmoitusvelvollinen ymmärtänyt tai
etteikö hänen olisi pitänyt ymmärtää toimien rikollista motiivia, tulisi olla
vakuuttava. Ilmoitusvelvollisuuden laiminlyöminen ja omaisuuden alkupe-
rän selvittämättä jättäminen tulisi katsoa syyllisyyttä tukevaksi näytöksi.
Asianajajien osalta on muistettava, että he voivat ja heillä on velvollisuuskin
kieltäytyä sellaisista toimeksiannoista, joiden perustetta he epäilevät lain-
vastaiseksi.⁵⁰

⁴⁸ Huhtamäki 2000a, s.105 ja Huhtamäki 2000, s. 500.

⁴⁹ Liukku – Vasara 2000, s. 640.

⁵⁰ Ks. Ylöstalo – Tarkka 1998, s. 185–193, Ylänkö 1985, s. 107, Peltonen 2000, s. 578–592.

Oikeuskäytännössä oikeudenkäyntiavustaja on tuomittu rikoslain 32 luvun 1 §:n 2 momentin mukaisesta tahallisesta kätkemisrikoksesta (rahanpesu), kun hän on auttanut huumausainerikoksella saadun omaisuuden sijainnin peittämisessä välittämällä esitutkinnan aikana vapautensa menettäneenä olleen rikoksesta epäillyn päämiehensä omaisuuden hävittämistä koskevan viestin tämän entiselle aviopuolisolle. Entinen puoliso on tuomittu törkeästä kätkemisrikoksesta ja avustaja avunannosta siihen. Käräjäoikeus hylkäsi syytteen katsoen, ettei avustaja ollut puuttunut itse siirrettävään omaisuuteen tai suorittanut muitakaan rahanpesuna rangaistavaksi säädettyjä toimia. Hovioikeus katsoi avustajan edistäneen tahallaan päämiehensä entisen puolison rikosta.⁵¹

Tahallisuusvaatimus ei toisessa ratkaisussa ole täyttynyt, kun oikeudenkäyntiavustaja on kirjoittanut kielitaidottoman, vapautensa menettäneenä olleen päämiehensä puolesta valtakirjan omaisuuden myymistä varten ja päämiehen vaimo oli omaisuuden myytyään siirtänyt näin saadut varat ulkomaiselle pankkitilille. Koska asiassa ei ollut näytetty avustajan ryhtyneen menettelyyn peittämis- tai häivyttämistarkoituksessa, ei korotettu tahallisuusvaatimus täyttynyt.⁵² Tilanne olisi saattanut olla toinen, jos menettelyä olisi arvioitu rikoslain 32 luvun 1 §:n 2 momentin 2 kohdan perusteella, jolloin ehdollinen tahallisuus olisi riittänyt.

Mitä lähempänä rahanpesijä on joko esirikosentekijää tai esirikosta, sitä varmemmin hän on mieltänyt disponoinnin kohteena olevan omaisuuden rikollisen alkuperän. Oikeuskäytännössä suuri osa rahanpesun tunnusmerkistön täyttävästä kätkemisrikoksesta tuomituista onkin ollut esirikoksen tekijän läheisiä. Samassa asemassa ovat myös ne henkilöt ja ammattiryhmät, joiden harjoittama toiminta on erityisen herkkää rahanpesemiselle kuten rahoituspalvelut, sijoitustoiminta, kiinteistökauppa, autokauppa, arvometallien tai taulujen kauppa ja välitys sekä veroparatiiseihin rekisteröityjen yhtiöiden myyminen ja välittäminen.

Tahallisuus on pääteltävissä teon olosuhteista kuten pesijän tietoisuudesta esirikoksen tekijän henkilökohtaisista varallisuusoloista, elämäntavasta tai rikostaustasta ja pesijän omien toimien epätavanomaisuudesta.⁵³ Oikeuskäy-

⁵¹ Helsingin HO 27.4.1995 R 95/67. Uuden rikoslain 32 luvun 6 §:n perusteella vastaavasti menettelevä avustaja saattaisi tulla tuomituksi tekijänä rahanpesurikoksesta, koska hän on avustanut rikosentekijää välttämään rikoksen oikeudelliset seuraamukset.

⁵² Helsingin KO 2.12.1998 nro 6766.

⁵³ Neira – Perämaa – Vasara – Anttikoski 2/2004, s. 19–31.

tännössä⁵⁴ on eräässä tapauksessa katsottu silloisen rikoslain 32 luvun 1 §:n 2 momentin 1 kohdan mukaisen kätkemisrikoksen (rahanpesu) tunnusmerkistön edellyttämän tahallisuusvaatimuksen täyttyneen, kun esirikokseen (veropetos) ja rahanpesuun syylistyneet eivät olleet kyenneet uskottavasti selvittämään, mikä on ollut liiketaloudellisesti tai muutoin hyväksyttävä peruste varojen siirtämiselle pesijän pankkitilille. Ratkaisevana on pidetty sitä, että siirto on toteutettu, kun esirikoksen esitutkinta on alkanut.

6 TUOTTAMUKSELLINEN RAHANPESU

Tuottamuksellinen rahanpesu säädettiin rangaistavaksi vasta 1.4.2003 voimaan tullessa rikoslain 32 luvun 9 §:ssä. Näytön hankkiminen siitä, että epäilty on tahallisuuden edellyttämin tavoin tiennyt pestävät varat hankituiksi rikoksella, on ollut vaikeaa. Tämä on oikeuskäytännössä johtanut syytteen hylkäämiseen, mitä on pidetty ongelmallisena.⁵⁵

Tuottamuksellinen rahanpesukriminalisointi voi käytännössä osoittautua hyvinkin tehokkaaksi rahanpesua ennaltaestäväksi säännökseksi, jos sen soveltamisessa noudatetaan hallituksen esityksestä ilmeneviä periaatteita. Säännöksen esitöiden mukaan tuottamukselliseen rahanpesuun voisi syyllistyä se, joka ryhtyy törkeästä huolimattomuudesta 6 §:ssä kuvattuihin toimiin, vaikka hänellä on omaisuuden vastaanottamiseen liittyvien poikkeuksellisten olosuhteiden takia painava syy suhtautua varojen alkuperään epäil-
len.⁵⁶

Lakimiehillä, veroparatiisiyhtiöitä myyvien yhtiöiden edustajilla ja rahoituspalveluita tarjoavilla on esimerkiksi painava syy epäillä omaisuuden alkuperää, jos asiakas haluaa nimenomaan ryhtyä järjestelyyn, jonka seurauksena varojen oikea omistaja salataan. On vaikeaa osoittaa liiketaloudellista perustetta sille, miksi laillisesti hankittuja varoja olisi tarpeen sijoittaa esimerkiksi veroparatiisiin rekisteröidyn trustin nimiin, jonka johtajaksi rekisteriin merkitään kanaalisaarilta kotoisin oleva lammaspaimen. Jo ulkoisista olosuhteista voidaan päätellä järjestelyn tarkoituksen olevan peitellä varojen alkuperää ja oikeaa omistajaa. Samaa päättelyä ulkoisista olosuhteista ei voida

⁵⁴ Helsingin HO 21.12.2000 R 99/373.

⁵⁵ HE 53/2002 vp, s. 21.

⁵⁶ HE 53/2002 vp, s. 37.

tehdä esimerkiksi vahvan pankkisalaisuuden maahan omalla nimellä avattavasta pankkitilistä. Asiakas ei tällöin välttämättä kätke rikoksella saatuja varoja. Tarkoituksena voi olla esimerkiksi myöhemmin sijoittaa varoja hallintarekisterin kautta suomalaisiin osakkeisiin. Mikäli sijoitustoiminnasta saadut pääomatulot salataan myöhemmin verotuksessa, toteutuu veropetos vasta tässä vaiheessa. Tällöin tilin avaamisvaiheessa ei rahanpesun tunnusmerkistö voi täytyä, mutta myöhemmin arvopaperivälittäjän edustaja, jolla on painava syy epäillä asiakkaan ko. menettelyllään syyllistyneen veropetokseen, voinee syyllistyä ainakin tuottamukselliseen rahanpesuun välittäessään asiakkaalle veron määrää vastaavasta arvosta uusia arvopapereita. Tällaisessa tilanteessa saattaisi tulla sovellettavaksi myös oikeushenkilön rangaistusvastuuta koskeva säännös.

Mitä kokeneemmasta ja ammattitaitoisemmasta lakimiehestä, konsultista tai muusta ammatillisesta on kysymys, sitä matalammalla pitäisi olla kynnys, jonka jälkeen on painava syy epäillä olosuhteiden poikkeuksellisuuden takia liiketoiminnassa epätavallisten järjestelyiden perusteena olevan rahanpesun. Toimeksiantajalta tai päämieheltä on aina mahdollista tiedustella poikkeuksellisen oikeustoimen perustetta eikä epäuskottavaan selitykseen ole lakimiehelläkään lupa uskoa. Vastuusta tulisi voida vapautua vain, jos saadun selvityksen mukaan oikeustoimella on myös ulkopuolisen arvion mukaan luotettava ja uskottavana pidettävä peruste. Lailliset oikeustoimet ja niiden peruste on aina helppo selvittää, pelkän väitteen niistä ei tulisi riittää.

Myös hallituksen esityksen mukaan tuottamusarvioinnissa tulisi huomiota kiinnittää rahanpesijän mahdollisuuksiin selvittää rahojen alkuperä. Lisäksi laissa rahanpesun estämisestä ja selvittämisestä mainittujen ilmoitusvelvollisten selonottovelvollisuuden todetaan jo lain nojalla olevan muita korkeammalla tasolla. Kun ilmoitusvelvollinen laiminlyö selvittää liiketoimen perusteet, tekoa joudutaan esityksen mukaan arvioimaan myös tahallisuuden osalta. Ilmoitusvelvolliset olisivat kuitenkin rangaistusvastuusta vapaat, jos he täyttävät sekä asiakkaan toimeksiannon että ilmoitusvelvollisuutensa eikä rahanpesuepäily ole vahva. Rahanpesuun ei syyllisty myöskään se ilmoitusvelvollinen, joka toteuttaa epäilyttävän liiketoimen saattaakseen sen rahanpesun selvittelykeskuksen tietoon.⁵⁷

⁵⁷ HE 53/2002 vp, s. 38.

7 TÖRKEÄ RAHANPESU

Ennen 1.4.2003 voimaan tullutta lainmuutosta, törkeänä kätkemisrikoksena arvioitiin rikoslain 32 luvun 2 §:n (24.8.1990/769) mukaan kätkemisrikos, jonka kohteena oli erittäin arvokas omaisuus ja teko oli myös kokonaisuutena arvostellen törkeä. Uudessa rikoslain 32 luvun 7 §:ssä kvalifiointiperusteisiin on lisätty teon tekeminen erityisen suunnitelmallisesti.

Oikeuskäytännössä erittäin arvokkaana on perinteisessä kätkemisessä pidetty noin 5000 euron arvoista omaisuutta. Hallituksen esityksessä todetaan, että tekoa on edelleen tarkoitus arvioida törkeänä tekemuotona, kun se kohdistuu suureen rikoshyötyyn kokonaisuudessaan. Säännös kattaa kuitenkin myös ne käytännössä ilmenevät tapaukset, joissa erittäin arvokas omaisuus jaetaan useille rahanpesijöille. Yksittäinen rikoksentekijä voisi näissä tilanteissa syyllistyä törkeään rahanpesuun, vaikka teon kohteena ei enää olisi-kaan erittäin arvokas omaisuus.⁵⁸ Tällainen tekemuoto voisi toteutua, kun esirikoksen tekijä jakaa rikoksella saatua hyötyä useille henkilöille lähipii-
rissään, jotta he hankkisivat sillä nimiinsä ja näennäiseen omistukseensa omaisuutta, johon rikoksen oikeudellisia seuraamuksia ei voitaisi kohdistaa.

Hallituksen esityksessä todetaan lisäksi, että rahanpesun yhteydessä törkeysarvostelu voi vaihdella myös sillä perusteella, millä rikoksella hyöty on saatu. Esimerkkinä esitetään verorikos, johon liittyen törkeästä rahanpesusta tuomitsemista pidetään harvoin perusteltuna, jos rikoshyöty on saatu perusmuotoisella veropetoksella.⁵⁹ Arvio on hyväksyttävä ainakin, jos esirikoksentekijä on syyllistynyt veropetokseen henkilökohtaisessa verotuksessaan ja rahanpesijöinä ovat hänen lähisukulaisensa. Tällöin esirikosta ja rahanpesua voitaneen pitää yhtä moitittavina tekoina.

Joissakin tapauksissa erityisesti liiketoiminnan yhteydessä tehtyihin verorikoksiin liittyy piirteitä, joiden käsillä ollessa saatettaisiin niihin liittyvää rahanpesemistä pitää jopa moitittavampana tekona kuin esirikosta. Esirikoksella aiheutettu vältetyn veron määrä saattaa jäädä alle oikeuskäytännössä vakiintuneiden rajojen tai voidaan katsoa, ettei rikos tavoitellusta huomattavasta taloudellisesta hyödystä huolimatta ole tekijän syyllisyyteen liittyvien seikkojen vuoksi kokonaisuutena arvostellen törkeä. Tähän hyötyyn kohdistuvat rahanpesutoimet voidaan silti toteuttaa erityisen suunnitelmallisesti ja esimerkiksi monimutkaisin järjestelyin. Erityisesti, jos rahanpeseminen ja

⁵⁸ HE 53/2002 vp, s. 36.

⁵⁹ HE 53/2002 vp, s. 36.

sen toteuttaminen ovat alun perin perustuneet rahanpesijän neuvoihin, rahanpesu olisi arvioitava esirikosta moitittavammaksi teoksi. Tällöin ei liene estettä sille, että rahanpesu katsotaan tehdyksi erityisen suunnitelmallisesti ja kokonaisuutena arvostellen teon olevan törkeä.

Kokonaisarvostelussa teko tulisi katsoa törkeäksi, jos menettely itsessään osoittaa kvalifiointiperusteen tyypillisesti täyttyvän. Kvalifioitua tekemuotoa lievempään arvioimiseen tulisi päätyä yleensä vain silloin, kun on erityisiä lieventäviä vastaseikkoja, joilla on merkitystä tunnusmerkistön täyttymisen osalta.

Oikeuskäytännössä kokonaisarvosteluun vaikuttaneita seikkoja ovat olleet rahanpesutoiminnan jatkuminen pitkään ja sen oleminen tekijän elämän hankkimistapa sekä esirikoksen tekijän ja kätäjän välinen pysyvä sopimus omaisuuden kätkemisestä.⁶⁰ Eräässä tapauksessa tekoa on kokonaisuutena arvostellen pidetty törkeänä, kun rahanpesijä on aikaisemmin syyllistynyt muun omaisuuden osalta törkeän velallisen petoksen avunantoon ja jatkanut rikollista toimintaa syyllistymällä rahanpesuun.⁶¹

Tekoa ei ole pidetty oikeuskäytännössä kokonaisuutena arvostellen törkeänä, kun tekijä on ollut esirikoksen tekijän tytär eikä hän nuoren ikänsä vuoksi ole hovioikeuden käsityksen mukaan pystynyt harkitsemaan tekonsa seurauksia, kun hän on ottanut vastaan isältään kiinteistön kauppakirjan, johon hänet oli merkitty ostajaksi sekä pankkitililleen rahaa yli 100 000 markkaa.⁶² Toisessa tapauksessa tekoa ei pidetty kokonaisuutena arvostellen törkeänä, vaikka pesijä oli vastaanottanut ainakin 680 000 markan arvosta varoja ja omaisuutta miesystävältään, koska pesijä ei esirikosentekijän ollessa jo vangittuna ollut aktiivisesti siirtänyt varoja itselleen, vaan ainoastaan jatkanut niiden vastaanottamista, vaikka olikin tiennyt ne rikoksella saaduiksi.⁶³

⁶⁰ Helsingin HO 27.4.1995 R 95/67, esirikos huumausainerikos.

⁶¹ Vaasan KO 12.8.1999 R 99/324, esirikos törkeä velallisen petos.

⁶² Helsingin HO 19.9.2001 R 01/1527, esirikos törkeitä huumausainerikoksia ja törkeä velallisen petos.

⁶³ Helsingin KO 18.12.2002 R 02/8374, esirikos törkeä petos, törkeä velallisen epärehellisyys.

8 SALAHANKE TÖRKEÄN RAHANPESUN TEKEMISEKSI

Salahankkeesta törkeän rahanpesun tekemiseksi voidaan tuomita 1.4.2003 voimaan tulleen rikoslain 32 luvun 8 §:n mukaan henkilöt, jotka ovat sopineet keskenään sellaisen rahanpesurikoksen tekemisestä, joka kohdistuu lahjusrikoksella, rikoslain 29 luvun 9 §:n 1 momentin 2 kohdassa määriteltyyn veroon kohdistuvalla törkeällä veropetoksella tai törkeällä avustuspetoksella saatuun hyötyyn. Säännöksessä mainitut rikokset vastaavat yhteisöpetossopimuksen toisessa pöytäkirjassa tarkoitettujen rahanpesun esirikosten luetteloa.

Veropetoksen ollessa rahanpesun esirikoksena tunnusmerkistö voisi täytyä vain silloin, kun veropetoksella vältetty vero on ollut Euroopan yhteisöjen lukuun kannettava maksu, joka tilitetään Euroopan yhteisöille sisällytettäväksi Euroopan yhteisöjen yleiseen talousarvioon, Euroopan yhteisöjen hoidossa oleviin tai niiden puolesta hoidettuihin talousarvioihin. Käytännössä kyseeseen voisivat tulla ulkotullit.

Säännöksen soveltamisala on haluttu rajata sen säätämistä edellyttävän yhteisöpetossopimuksen toisen pöytäkirjan edellyttämiin tapauksiin, koska kriminalisointi sopii huonosti Suomessa noudatettuihin rikosoikeuden keskeisiin periaatteisiin, jotka estävät säätämästä rangaistavaksi salahankkeen, jollaista on pelkkä yhteenliittyminen rikoksen tekemistä varten tai rikoksen tekemisestä sopiminen.⁶⁴ Vaikka soveltamisala on tämän vuoksi rajattu veropetoksen osalta rikoslain 29 luvun 9 §:n 1 momentin 2 kohdassa mainittuihin veroihin, avustuspetoksen osalta ei samaa rajausta ole tehty pykälän 2 momentin osalta.

Hallituksen esityksessä lähdetään siitä, että salahankkeelle ei juurikaan jäisi soveltamisalaa, koska rahanpesun täyttymisajankohta on erittäin varhainen.⁶⁵ Käytännössä säännös saattaisi tulla sovellettavaksi silloin, kun teko täyttäisi rikoslain 32 luvun 6 §:n 2 kohdan mukaisen tunnusmerkistön, jolloin teon täyttymisajankohta ei ole yhtä varhainen kuin 1 kohdassa tarkoitettulla teolla. Esirikoksena voisi olla esimerkiksi törkeä veropetos, joka on toteutettu tuomalla maahan tupakkaa, josta määrättävän tullin suuruus yksin riittää teon kvalifioimiseen. Koska suuria määriä tupakkaa maahantuotaessa tekoon ja levittämiseen kohdemaassa yleensä osallistuu useita henkilöitä ja

⁶⁴ HE 53/2002 vp, s. 19–21.

⁶⁵ HE 53/2002 vp, s. 37.

saatu hyöty on huomattava, ei ole poissuljettua, etteivätkö myös esirikokseen osallistumattomat voisi etukäteen sopia tämän hyödyn pesemisestä, jopa järjestäytyneessä muodossa. Tupakan laajamittainen lainvastainen maahan-tuominen lienee verorikosten osalta Suomessa ainoa huumausainerikollisuu-teen verrattavissa oleva perinteisessä mielessä kansainvälisen järjestäytyneen rikollisuuden muoto.

9 YKSIKÖIMINEN JA VANHENTUMINEN

Rahanpesurikos vanhenee itsenäisesti esirikokseensa nähden. Oikeuskirjal-lisuudessa on esitetty näkemys⁶⁶, että rahanpesurikoksen vanhentumisajan alkuhetken määräisi ensimmäinen rahanpesun tunnusmerkistön täyttävä teko, josta teon syyteoikeuden vanheneminenkin alkaisi. Kanta perustuu korkeim-man oikeuden⁶⁷ näkemykseen siitä, ettei kätkemisrikos ole jatkuva rikos eikä kätkijä syyllisty kätkemisrikokseen enää pitämällä hallussaan ja myymällä edelleen rikoksella saadun esineen. Korkein oikeus on nyttemmin vahvista-nut tämän näkemyksensä koskevan myös rahanpesua. Korkein oikeus kat-soo ratkaisussaan (KKO 2006:39), että rahanpesun tunnusmerkistö täyttyy, kun tekijä vastaanottaa tai muutoin ryhtyy rikoksella saatuu omaisuuteen. Tunnusmerkistön täyttymiseen ei vaikuta se, ryhtyykö tekijä omaisuuden haltuunsa saatuaan vielä joihinkin muihin toimenpiteisiin saman omaisuu-den tai sen osan suhteen vai pitääkö hän omaisuuden vain hallussaan. Ra-hanpesun tunnusmerkistö ei kata menettelyä, jolla ainoastaan ylläpidetään laitonta tilaa. Tällaisissa olosuhteissa rahanpesu ei korkeimman oikeuden mukaan ole jatkuva rikos, jonka tekoaika päättyisi vasta ko. olotilan lakates-sa.

Rahanpesurikos saattaa kuitenkin olla myös sarja erilaisia toimia, joiden seurauksena rikoksella saatu hyöty siirretään tai kätketään. Rahanpesu muo-dostanee näissä tapauksissa yhden rikoksen. Oikeuskäytännössä ja -kirjalli-suudessa on vakiintuneesti katsottu, että yhdeksi rikokseksi yksiköidyn teon syyteoikeuden vanhentuminen alkaa sen viimeisestä osateosta.⁶⁸ Rahanpe-surikoksen osalta ei liene syytä poiketa tästä periaatteesta. Tätä kantaa tu-

⁶⁶ Heikinheimo 1999, s. 127.

⁶⁷ KKO 1997:11.

⁶⁸ KKO 1995:137, KKO 27.3.2003 nro 648. KKO 2000:108 yksiköimisen osalta.

kee myös hallituksen esityksessä⁶⁹ lausuttu rahanpesurikoksen yksiköimisestä. Esityksen mukaan rahanpesurikokset yksiköidään yleisten periaatteiden mukaan, jolloin useamman teon rankaisemista yhtenä rikoksena puoltaisi tekojen ajallinen ja paikallinen yhteys sekä se, että pestävä raha on lähöisin samalta esirikoksen tekijältä.

Hallituksen esityksen perusteella ei ilmeisesti olisi estettä sillekään, että saman rikoksenteikijän useista eri esirikoksista peräisin olevaan omaisuuteen kohdistuvat rahanpesutoimet voitaisiin yksiköidä yhdeksi rikokseksi. Tällä olisi vaikutusta sekä teon törkeysarvosteluun että vanhenemiseen, mutta se saattaisi olla rikoksenteikijälle edullinen vaihtoehto rangaistuksen mittamisen osalta. Samaan omaisuuteen tai sen surrogaattiin voitaisiin kuitenkin kohdistaa rahanpesuna rangaistavia toimia vain kerran.

Rahanpesurikoksen vanhenemiseen liittyvänä erityiskysymyksenä voidaan pitää sitä, kuinka kauan itsenäisesti vanhenevan esirikoksen tekemisen jälkeen rikoksella saadun hyödyn peseminen voi olla rangaistavaa rahanpesuna. Puhdistuuko rikoksella saatu hyöty tietyn ajan kuluttua ja kuinka pitkä tämä aika voi olla?

Jos esirikos, jonka tekoaika saattaa olla useita vuosia, täyttää törkeän veropetoksen tunnusmerkistön ja se paljastuu syyteoikeuden vanhentumisajan lähestyessä ja omaisuutta ryhdytään siirtämään vasta tässä vaiheessa, rahanpesemisen ja esirikoksen välinen aikaero voi olla jopa yli kymmenen vuotta. Kun rahanpesun rangaistavuuden edellytyksenä ei ole esirikoksen syyteoikeuden voimassaolo, tosiasiallisesti aikaero voi teoriassa kasvaa tästäkin.

Esimerkiksi verovelka vanhenee pääsääntöisesti verojen ja maksujen perimisestä ulosottotoimin annetun lain 11 §:n mukaan 5 vuoden kuluessa veron määräämistä seuranneen vuoden alusta lukien, ja vahingonkorvauslain 7 luvun 2 §:n perusteella rikokseen perustuvaa vahingonkorvausta on haettava kymmenen vuoden kuluessa vahingon tapahtumisesta, ellei rikoksen vanhentumisaika ole tätä pidempi. Tähän nähden voitaneen pitää kohtuuttomana, jos rahanpesijältä voitaisiin konfiskoida esirikoksella saatuna hyötynä sellaisen saatavan määrää vastaava omaisuus, jota asianomistajan ei enää vanhentumisen takia olisi mahdollista vaatia vahingonkorvauksena. Oikeuskäytäntö aikanaan ratkaisee asian.

⁶⁹ HE 53/2002 vp, s. 37.

10 MENETTÄMISSEURAAMUKSET

Rikosoikeudessa yleisenä periaatteena voidaan pitää sitä, että rikosentekijä ei saa taloudellisesti hyötyä teostaan. Rikosentekijän haltuun ei myöskään tulisi jäädä esineitä tai varallisuutta, joka mahdollistaa rikollisen toiminnan jatkamisen. Myös kaikki vaaralliset, haitalliset ja laittomat esineet tai omaisuus tulisi saada pois rikosentekijältä. Tämän vuoksi menettämisseuraamukset on kohdistettava rikoksella saatuun hyötyyn, rikoksen tuotteeseen, rikosentekovälineeseen ja rikoksen kohteeseen.

Menettämisseuraamuksia koskeva yleissäännös on 1.1.2002 voimaan tullessa rikoslain 10 luvun 2 §:ssä, jonka mukaan rikoksen tuottama taloudellinen hyöty on tuomittava menetettäväksi valtiolle. Menettämisseuraamus on siis aina vaadittava ja tuomittava, ellei laista muuta johdu.

Konfiskaatio kohdistetaan rikosentekijään, tekoon osalliseen tai siihen, jonka puolesta tai hyväksi rikos on tehty. Tuomioistuin voi epäselvissä tilanteissa arvioida konfiskoitavan määrän, siihen voidaan sisällyttää rikoksen tekemisestä saatu palkkio sekä selvitettävissä oleva hyödyn arvon nousu tai tuotto, mutta siitä ei tule vähentää rikoksen valmistelusta tai täytäntöönpanosta aiheutuneita kuluja.⁷⁰ Menettettäväksi tuomittavaa määrää voidaan kohduttaa, se voidaan tuomita yhteisvastuullisesti useiden luonnollisten tai oikeushenkilöiden kesken ja rahamääräinen hyötykonfiskaatio on täytäntöön pantavissa tuomitun kaikesta omaisuudesta.

Rikoslain 10 luvun 8 §:ssä on lisäksi uusi arvokonfiskaatiota koskeva harkinnanvarainen yleissäännös niitä tilanteita varten, jolloin konfiskoitava omaisuus on kätketty tai hävitetty tai joutunut sivullisen, vilpittömässä mielessä olevan omistukseen. Säännös ei kuitenkaan koske arvomääräistä rikoksen tuottamaa hyötyä.

Rikoslain 10 luvun 2 §:n 3 kohdassa olevalla säännöksellä on turvattu se, ettei sama rikosentekijä joudu samasta teosta sekä vahingonkorvausvastuuseen että hyötykonfiskaation kohteeksi. Rikoslain 10 luvun säännöksiä ei

⁷⁰ Näin mm. KKO 1999:89. Huumausaineen viljelystä ja valmistamisesta aiheutuneita kustannuksia ei voitu ottaa vähennyksenä huomioon tuomitessa rikoslain 2 luvun 16 §:n nojalla rikoksen tuottama hyöty valtiolle menetetyksi. Samoin KKO 2005:17, jossa parituksesta kertynyt vuokratulo oli kokonaisuudessaan rikoksen tuottamaa taloudellista hyötyä. Vrt. KKO 2005:71, jossa parituksesta saadusta vuokratulosta saatiin vähentää asunnon hoitokulut, koska niitä ei voitu pitää rikoksen valmistelusta tai täytäntöönpanosta aiheutuneina kustannuksina, kun asuntoa ei ollut hankittu alun perin prostituutiota varten. Vuokratulosta ei sen sijaan voinut vähentää asuntoon kohdistuneista lainoista aiheutuneita korkoja ja kuluja.

sovelleta silloin, kun rikoksella saatu hyöty on palautettu tai se on tuomittu tai tuomitaan asianomistajalle vahingonkorvauksena tai edunpalautuksena. Menettämisseuraamuksen tuomitsemista ei kuitenkaan estä se, että asianomistaja ja rikoksentekijä ovat vain sopineet vahingonkorvauksesta tai asianomistaja on luopunut sitä koskevasta vaatimuksesta. Asianomistaja ei näin voi suoraan disponoida menettämisseuraamuksesta ja sen määrästä.⁷¹

Esirikoksen tekijältä voidaan konfiskoida 10 luvun 2 §:n perusteella rikoksella saatu hyöty myös siltä osin, kun tuomittu vahingonkorvaus tai rahanpesijään kohdistettu menettämisseuraamus ei sitä kata.⁷²

Ns. laajennetusta hyödyn menettämisestä säädetään rikoslain 10 luvun 3 §:ssä. Sen perusteella rikoksella saatua hyötyä voidaan harkinnanvaraisesti konfiskoida rikoksen tekijältä, rikokseen osalliselta, siltä, jonka puolesta tai hyväksi rikos on tehty, mutta myös heidän läheisiltään tai läheisyhtiöiltään. Edellytyksenä on lisäksi, että hyöty on saatu erikseen luetelluista tai sellaisista rikoksista, jotka tyypillisesti tuottavat huomattavaa taloudellista hyötyä ja omaisuuden on syytä olettaa olevan peräisin vähäistä vakavammasta rikollisesta toiminnasta.

Rikoslain 10 luvun 3 §:n menettämisseuraamusta tuomittaessa ei saman luvun 2 §:n 3 kohta tule sovellettavaksi, joten samalle rikoksentekijälle tuomittavan vahingonkorvauksen määrä ei vähennä laajennettuna hyötynä konfiskoitavan hyödyn määrää.

Pääsääntöisesti esirikosta koskevassa oikeudenkäynnissä verorikoksella saatu taloudellinen hyöty tuomitaan asianomistajalle täysimääräisesti vahingonkorvauksena, jolloin rikoslain 10 luvun säännökset eivät tule sovellettaviksi. Jos asiassa kuitenkin on syytä olettaa vastaajan muun omaisuuden olevan peräisin rikollisesta toiminnasta, laajennettua hyödyn menettämistä koskevat säännökset tulevat sovellettaviksi.

Rahanpesusäännöksiin liittyy niitä koskeva erityissäännös menettämisseuraamuksista. Rikoslain 32 luvun 12 §:n mukaan omaisuus, joka on ollut rahanpesun, tuottamuksellisen rahanpesun tai törkeän rahanpesun kohteena, on tuomittava valtiolle menetetyksi. Menettämisseuraamukseen sovelletaan lisäksi, mitä rikoslain 10 luvun 11 §:n 3 momentissa säädetään. Muun omaisuuden menettämisen osalta noudatetaan, mitä rikoslain 10 luvussa säädetään.

Rahanpesu säädettiin rangaistavaksi kätkemisrikoksena 1.1.1994 voimaan tulleessa rikoslain 32 luvun 1 §:n 2 momentissa (1304/1993). Kriminalli-

⁷¹ Ks. Viljanen 2002, s. 6–8 ja 14. Vrt. Lappi-Seppälä 2002, s. 450–451.

⁷² HE 180/1992 vp, s. 9 ja 19.

sointi perustui Yhdistyneiden Kansakuntien huumausaineiden ja psykotrooppisten aineiden laitonta kauppaa vastaan tehdyn yleissopimuksen (ns. Wienin sopimus) ja Euroopan talousalueesta tehdyn sopimuksen (ETA-sopimus) vaatimuksiin.

Rikoslain 32 lukuun lisättiin myös uusi menettämisseuraamusta koskeva 6a §. Hallituksen esityksessä⁷³ todetaan, että rahanpesuun liittyvien menettämisseuraamusten osalta Suomen voimassa ollut konfiskaatiojärjestelmä täyttää pääosin kansainvälisten yleissopimusten velvoitteet. Rahanpesu ei esitöiden mukaan Suomessa ole ongelma, koska menetetyksi tuomitun hyödyn arvo voidaan ulosmitata rikoksenteikijän mistä tahansa omaisuudesta, ei ainoastaan siitä omaisuudesta, jonka alkuperä osoitetaan rikolliseksi. Ongelmana ovat kuitenkin tilanteet, joissa rahanpesun kohteena olevat varat kätketään ulkomaille tai ulkomailta Suomeen.

Säännöksen perustelujen mukaan pestävä omaisuus on sinänsä rikoksen tuottamaa hyötyä ja siten konfiskoitavissa jo silloisen rikoslain 2 luvun 16 §:n nojalla. Jos rahanpesun esirikos on ulkomailla, Suomessa tapahtuneen rahanpesemisen kohteena olleen omaisuuden konfiskoimiseen tarvitaan kuitenkin erityinen säännös. Tämä ehdoton erityissäännös ulottuisi kaikkeen rahanpesun kohteena olleeseen omaisuuteen.

Rikoslain 32 luvun 6a § tarkoitettiin näin ollen koskemaan vain sellaisia tapauksia, joihin aikaisempaa rikoslain 2 luvun 16 §:ää ei olisi voitu soveltaa. Muuhun rahanpesun tuottamaan hyötyyn sovellettiin edelleen rikoslain 2 luvun yleissäännöstä. Uudella menettämisseuraamussäännöksellä ei nimenomaisesti ollut tarkoitus supistaa, vaan laajentaa rahanpesuun liittyviä konfiskaatiomahdollisuuksia. Menettämisseuraamuksia koskevan lainsäädännön uudistamisen yhteydessä rikoslain 32 luvun 6a §:n lisättiin 2 momenttiin viittaussäännös rikoslain uuteen 10 lukuun, jotta olisi selvää, että myös rikoksella saatu hyöty, rikoksentekoväline ja muu kuin rikosesine tulee tuomita menetetyksi.⁷⁴ Sama systematiikka on myös uudessa rikoslain 32 luvun 12 §:ssä (26.10.2001/875).

Konfiskaatio voi kohdistua sekä rikoksella saatuun hyötyyn että sen surogaattiin. Jos rikoksen kohteena olleet varat tai rikoshyöty ovat sekaantuneet muuhun omaisuuteen, konfiskaatio voidaan kohdistaa myös tähän omaisuuteen, mutta menettämisseuraamus tulee määrätä vain sen suuruisena kuin mihin määrään rahanpesu kohdistui.

⁷³ HE 80/2000 vp, s. 39.

⁷⁴ Lappi-Seppälä 2002, s. 447–470, Viljanen 2002, s. 6–7.

Epäselvää sen sijaan on, voidaanko rahanpesijään kohdistaa rikoksen kohteen osalta arvokonfiskaatiota, koska rikoslain 32 luvun 12 §:n 1 momentissa ei ole viittaussäännöstä rikoslain 10 lukuun. Saman luvun 2 momentin viittaussäännös koskee hyödyn ja muun kuin rikosesineen konfiskaatiota. Käytännössä tällöin on kyse pesijälle maksetusta palkkiosta tai muusta taloudellisesta edusta, joka ohjautuu hänelle rahanpesemisen seurauksena. Rahanpesijältä voitaneen tuomita menetettäväksi vain hänen hallussaan tuomitsemishetkellä olevat teon kohteena olleet tai palkkiona saadut varat. Tällöin niiden varojen arvoa, jotka pesijä on onnistunut siirtämään viranomais-ten tavoittamattomiin, ei voitaisi konfiskoida rahanpesijältä.

Eraissa tapauksissa rikoslain 10 luvun 2 §:n yleissäännöksen perusteella ko. varat voitaisiin tuomita menetyksi rikoksella saatuna hyötynä esirikoksen tekijältä tai siltä, jolle ne ovat siirtyneet. Jos rahanpesijä esimerkiksi siirtää verorikoksella saadut varat ns. vahvan pankkialaisuuden takaavan maan pankkijärjestelmään, konfiskaatiovaatimus voitaisiin kohdistaa esirikoksen tekijään tai pankkiin, mutta ei rahanpesijään. Esirikoksen tekijäänkään konfiskaatiovaatimusta ei voitaisi kohdistaa, jos asianomistaja vaatii häneltä vahingonkorvausta.

Rikoslain 10 luvun 3 §:ssä säädettyä laajennettua hyödyn menettämistä sovelletaan myös rahanpesuun ja törkeään rahanpesuun. Laajennettu hyötykonfiskatio voidaan kohdistaa kaikkeen vastaajan hallusta tavattuun omaisuuteen, jos on syytä olettaa omaisuuden olevan peräisin kokonaan tai osaksi rikollisesta toiminnasta. Valtiolle voidaan tuomita menetettäväksi myös rahanpesijän läheiseltä tai läheisyhtiöltä tavattu omaisuus.

Menettämisseuraamus ei ole rangaistus eikä sen tarkoitus ole tuottaa kohteelleen rangaistuksenomaisia taloudellisia menetyksiä.⁷⁵ Samaa omaisuutta ei tämän vuoksi voi konfiskoida samalta taholta kahteen kertaan. Estettä ei kuitenkaan ole sille, että esirikoksen tekijä tuomitaan maksamaan asianomistajalle vahingonkorvausta verorikoksen perusteella ja rahanpesijältä konfiskoidaan rikoksella saatu taloudellinen hyöty.⁷⁶ Hallituksen esityksessä todetaan nimenomaan, että verorikkomuksen tunnusmerkistön täyttävällä teolla

⁷⁵ Kouvola hovioikeus 3.7.2001 Nro 744 dnro R00/357, jossa rikoksen tuottama hyöty ja rikoksesta johtuva vahingonkorvaus tuomittiin toisistaan riippumatta. RL 10:11.2 ei tule sovellettavaksi, jos vahingonkorvausvelvollinen ja se, jolta hyöty on määrätty konfiskoitavaksi ovat eri tahot. Hyötykonfiskaation ja vahingonkorvauksen yhteensovitus ei koske myöskään laajennettua hyötykonfiskaatiota. Ks. Viljanen 2002 s. 8–11, HE 80/2000 vp s. 36–37.

⁷⁶ HE 53/2002 vp s. 35.

saatu hyöty voi olla rahanpesun kohteena ja tulla siten myös konfiskoiduksi.⁷⁷ Koska rikoslain 10 luvun 11 §:n 2 momentti ei koske tilanteita, joissa vahingonkorvausvastuu kohdistuu eri tahoon kuin hyötykonfiskaatio, voitaisiin joissain tapauksissa harkita saman luvun 10 §:n kohtuullistamissäännöksen soveltamista. Luontevinta olisi kuitenkin katsoa veronsaaja sekä verorikoksen että rahanpesun asianomistajaksi ja tuomita vastaajat yhteisvastuullisesti korvaamaan aiheutettu vahinko.

11 OIKEUSHENKILÖN RANGAISTUSVASTUU

Uuden rikoslain 32 luvun 14 §:n mukaan oikeushenkilön rangaistusvastuun soveltamisala ulotettaisiin myös rahanpesuun ja törkeään rahanpesuun. Aikaisemmassa laissa oikeushenkilön rangaistusvastuusta annettuja säännöksiä sovellettiin kätkemisrikoksena ja törkeänä kätkemisrikoksena arvioitaviin rahanpesutapauksiin. Uudessa laissa soveltamisalan ulkopuolelle on kuitenkin rajattu lievimmät ja tuottamukselliset tekemuodot.

Oikeushenkilön rangaistusvastuu saattaa olla tehokaskin rahanpesua ennalta estävä uhka tilanteissa, joissa esimerkiksi pankeissa, vakuutusyhtiöissä, arvopaperivälittäjien tai asianajotoimistojen palveluksessa tai johtotehtävissä olevat harkitsevat alkuperältään epäselvien varojen sijoittamista edelleen.

Toisaalta ilmoitusvelvollisuuden rikkomisen siirtämisestä rikoslain 32 luvusta lakiin rahanpesun estämisestä ja selvittämisestä rikkomustasoisena tekona rangaistavaksi aiheutuu, että oikeushenkilön rangaistusvastuu ei ole sovellettavissa näihin tekoihin. Ilmoitusvelvollisten harjoittamassa toiminnassa oikeushenkilön huolellisuusvelvollisuudella on sinänsä olennainen merkitys, jonka vahvistaminen oikeushenkilön rikosoikeudellisella vastuulla voisi olla kriminaalipoliittisesti perusteltua.⁷⁸

⁷⁷ HE 53/2002 vp s. 35.

⁷⁸ Toisaalta oikeushenkilön rangaistusvastuusta on nimenomaisesti haluttu rajata pois lievimmät ja tuottamukselliset tekemuodot, ks. esim. HE 53/2002 vp s. 39.

LÄHTEET

- Asetus rikoksen tuottaman hyödyn rahanpesua, etsintää, takavarikkoa ja menetetyksi tuomitsemista koskevan yleissopimuksen voimaansaattamisesta ja Euroopan neuvoston asiaa koskeva yleissopimus (SopS 53/1994).
- Euroopan neuvoston direktiivi 91/308/ETY, annettu 10 päivänä kesäkuuta 1991, rahoitusjärjestelmän rahanpesutarkoituksiin käyttämisen estämisestä (EYVL L 166, 28.6.1991).
- Euroopan unionin neuvoston 19 päivänä kesäkuuta 1997 hyväksymään Euroopan yhteisöjen taloudellisten etujen suojaamista koskevaan yleissopimukseen liittyvä toinen pöytäkirja (EYVL N:o C 221, 19.7.1997).
- Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi 2001/97/EY, annettu 4 päivänä joulukuuta 2001, rahoitusjärjestelmien rahanpesutarkoituksiin käyttämisen estämisestä annetun neuvoston direktiivin 91/308/ETY muuttamisesta (EYVL L 344, 28.12.2001).
- Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi 2005/60/EY, annettu 26 päivänä lokakuuta 2005, rahoitusjärjestelmän käytön estämisestä rahanpesutarkoituksiin sekä terrorismin rahoitukseen (EYVL L 309, 25.11.2005).
- Euroopan parlamentin ja neuvoston asetus (EY) N:o 1889/2005, annettu 26 päivänä lokakuuta 2005, yhteisön alueelle tuotavan ja sieltä vietävän käteisrahan valvonnasta (EYVL L 309, 25.11.2005).
- Financial Action Task Force on Money Laundering (FATF), The Forty Recommendations. FATF 2/2006 – http://www.fatf-gafi.org/40Recs_en.htm.
- Financial Action Task Force on Money Laundering (FATF), Annual and Overall Review of non-Cooperative Countries or Territories, 10 June 2005 s. 1. FATF 2/2006 – <http://www.fatf-gafi.org>
- Hallituksen esitys Eduskunnalle rikoslain täydentämisestä huumausainerikoksia koskevilla säännöksillä (HE 180/1992 vp).
- Hallituksen esitys Eduskunnalle rahanpesun estämistä ja selvittämistä koskevaksi lainsäädännöksi (HE 158/1997 vp).
- Hallituksen esitys Eduskunnalle menettämisseuraamuksia koskevan lainsäädännön uudistamiseksi (HE 80/2000 vp).
- Hallituksen esitys Eduskunnalle eräiden rikoslain talousrikossäännösten ja eräiden niihin liittyvien lakien muuttamiseksi (HE 53/2002 vp).
- Hallituksen esitys Eduskunnalle laeiksi rahanpesun estämisestä ja selvittämisestä annetun lain sekä rikoslain 32 luvun 1 §:n muuttamisesta (HE 173/2002 vp).
- Hallituksen esitys Eduskunnalle kansainvälisen järjestäytyneen rikollisuuden vastaisen Yhdistyneiden Kansakuntien yleissopimuksen hyväksymisestä ja laiksi sopimuksen lainsäädännön alaan kuuluvien määräysten voimaansaattamisesta sekä laiksi rikoslain 17 luvun 1 a §:n muuttamisesta (HE 32/2003 vp).
- Hallituksen esitys Eduskunnalle korruption vastaisen Yhdistyneiden Kansakuntien yleissopimuksen hyväksymisestä sekä laeiksi sopimuksen lainsäädännön alaan kuuluvien määräysten voimaansaattamisesta ja rikoslain 30 luvun 12 §:n muuttamisesta (HE 197/2005 vp).
- Heikinheimo, Sanna: *Rahanpesu erityisesti kriminalisoiminn ja konfiskaation näkökulmasta*. Helsinki 1999.
- Huhtamäki, Ari: Asianajajan ilmoitusvelvollisuus rahanpesuepäilyistä. *Lakimies* 4/2000, s. 487 ss.

- Huhtamäki, Ari: *Rahan jäljittäminen*. Helsinki 2000 (2000a).
- Koponen, Pekka: *Talousrikokset rikos- ja prosessioikeuden yhtymäkohdassa. Erityisesti tahallisuuden ja syytesidonnaisuuden kannalta tarkasteltuna*. Helsinki 2004.
- Lakivaliokunnan mietintö hallituksen esityksen (HE 44/2002) johdosta rikosoikeuden yleisiä oppeja koskevan lainsäädännön uudistamiseksi (LaVM 28/2002 vp).
- Lappi-Seppälä, Tapio: Menettämisseuraamukset. Teoksessa Heinonen et al (toim.): *Rikosoikeus*. Juva 2002 s. 447 ss.
- Liukku, Jari – Vasara, Pekka: Tehostuva rahanpesun torjunta ja lakimiesammatin harjoittajat. *Defensor Legis (DL)* 4/2000, s. 632 ss.
- Majanen, Martti: Kätkemisrikokset. Teoksessa Heinonen et al. (toim.): *Rikosoikeus*. Helsinki 2002, s. 1087–1090.
- Neira, Taina – Perämaa, Juha – Vasara, Pekka: *Rahanpesurikokset oikeuskäytännössä*. Keskusrikospoliisi 2/2003. – [Http://www.poliisi.fi/krp/suomi/rahanpesututkimus](http://www.poliisi.fi/krp/suomi/rahanpesututkimus) 25.5.2003.
- Neira, Taina – Perämaa, Juha – Vasara, Pekka – Anttikoski, Niina: *Rahanpesurikokset oikeuskäytännössä II*. Keskusrikospoliisi 2/2004.
- Peltonen, Jukka: Asianajajan toiminnan eettiset perusteet. *DL* 4/2000, s. 578 ss.
- Rahanpesun selvittelykeskus vuosikertomus 2005*. Rahanpesun selvittelykeskus, Keskusrikospoliisi 2006. – <http://www.rahanpesu.fi>.
- Rahanpesun torjunnan parhaat käytänteet*. Rahanpesun selvittelykeskus, Keskusrikospoliisi 2006. – <http://www.rahanpesu.fi>.
- Stessens, Guy: *Money Laundering. A New International Law Enforcement Model*. Cambridge 2000.
- Viljanen, Pekka: Rikoslain uuden 10 luvun mukaisesta hyödyn menettämisestä ja laajennetusta hyödyn menettämisestä. *DL* 1/2002, s. 3 ss.
- Yhdistyneiden Kansakuntien yleissopimus huumausaineiden ja psykotrooppisten aineiden laitonta kauppaa vastaan (SopS 44/1994).
- Yhteinen toiminta 3 päivänä joulukuuta 1998, jonka neuvosto on hyväksynyt Euroopan unionista tehdyn sopimuksen K.3 artiklan perusteella, rahanpesusta, rikoksentekovälineiden ja rikoksen tuottaman hyödyn tunnistamisesta, jäljittämisestä, jäädyttämisestä, takavarikosta ja menetetyksi tuomitsemisesta. 98/699/YOS. (EYVL L333, 9.12.1998).
- Ylänkö, Olavi: *Asianajajan velvollisuuksista*. Helsinki 1985.
- Ylöstalo, Matti – Tarkka, Olli: *Asianajajan käsikirja*. Porvoo 1998.

Verorikokset

Suomen liittyminen Euroopan unioniin vuonna 1995 ja samaan aikaan tehostunut viranomaisyhteistyö ovat tuoneet sekä verotusmenettelyihin että viranomaisten toimintatapoihin muutoksia, joilla on ollut vaikutusta verorikosoikeudessa. Euroopan unionissa tulleeihin kohdistuvat veropetokset loukkaavat Euroopan yhteisöjen etua, arvonlisäverotuksessa yhteisön sisäkaupassa noudatetaan yhteisökaupan säännöksiä ja valmisteverotus on osaksi harmonisoitu alueella siten, että se saa sisältöään myös yhteisön säännöksistä. Arvonlisäverolain ja alkoholilain osalta on keskusteltu siitä, ovatko ne sopusoinnussa EY-oikeuden kanssa, ja yhteisön taloudellisiin etuihin kohdistuvat maksut on jouduttu asettamaan muita veroja parempaan asemaan esimerkiksi oikeushenkilön rangaistusvastuun osalta. Verotusmenettelyjen muutoksilla on ollut suora vaikutus mm. siihen, koska veropetoksen tunnusmerkistön voidaan katsoa täyttyvän. Yhteisökauppaan liittyvät myös ns. karusellikaupat, joissa hyödynnetään arvonlisäverojärjestelmää lainvastaisesti kierrättämällä tavaraa tai asiakirjoja eri jäsenvaltioiden välillä.

Myös kansallisessa verolainsäädännössä tapahtuneet muutokset, kuten veroehdotusmenettelyyn ja nyttemmin esitetyttyyn veroilmoitukseen siirtyminen, ovat vaikuttaneet verorikosoikeuteen. Viranomaistoiminnan tehostaminen toi aikanaan esiin säännösuudistuksen tarpeen ns. passiivisen veropetoksen osalta. Myös oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin vaatimukset vaikuttavat uusien toimintamallien kehittämiseen.

Oikeuskirjallisuudessa on käsitelty varsin vähän edellä mainittujen toimintaympäristön muutosten ja lainsäädännön kehittymisen vaikutusta verorikosoikeuteen. Seuraavassa esitetään eräitä huomioita uudistusten käytännön vaikutuksista verorikosten tunnusmerkistöjen täyttymiseen.

1 VERORIKOSSÄÄNNÖSTEN SUOJELUOBJEKTI

Verorikokset on säädetty rangaistaviksi rikoslain 29 luvussa. Veropetossäännöksellä (RL 29:1) ja sen kvalifioidulla ja privilegoidulla tekemuodolla suojataan veronsaajien fiskaalisia intressejä säätämällä rangaistaviksi tietyt teot, joiden seurauksena eri verolaeissa tarkoitetut verot tai maksut tulevat määrätyiksi liian alhaisina, jäävät määräämättä kokonaan tai verovelvolliselle palautetaan veroa aiheuttomasti.

Säännöksillä suojataan verotusmenettelyä ja siinä nimenomaan veron määräämistä oikean suuruisena. Veronsaajilla on oikeus saada verolainsäädäntöön perustuvat saatavansa määrätyiksi oikeanlaisina ja oikean suuruisina. Tämä oikeus sisältää myös sen, että veronsaajilla on oikeus kohdistaa saataviinsa liittyvät vaatimukset siihen verovelvolliseen, jonka tulot tai toiminta ovat verovelvollisuuden perusteena.

Rikoslain 29 luvun 4 §:ssä säädetty verorikkomus suojaa veronsaajien oikeutta saada verovelvollisilta määrääjassa suoritus säännöksessä erikseen tyhjentävästi luetelluista verosaatavistaan.

Veropetoksen ja verorikkomuksen suojeluobjekti ei ole sama. Verorikkomussäännöksellä pyritään turvaamaan se, että verovelvolliset suorittavat omaaloitteisesti ja oikea-aikaisesti säännöksessä tarkoitetut verot. Veropetossäännös suojaa veronsaajien oikeutta saada verovelvollisilta oikeat ja riittävät tiedot verotusta varten, jotta verot ja maksut voidaan määrätä oikeanlaisina ja suuruisina tai voidaan todeta verovelvollisen suorittaneen ne oikean määräisinä tai olevan oikeutettu veron palauttamiseen. Veropetoksena ei ole kriminalisoitu veron maksamatta jättämistä.

2 LAINSÄÄDÄNTÖUUDISTUKSET 1990-LUVULLA

Rikoslain kokonaisuudistuksen I vaiheessa 1.1.1991 voimaan tulleet veropetossäännökset sijoitettiin rikoslain 29 lukuun (24.8.1990/769), perussäännöksen kirjoitusasua nykyaikaistettiin ja passiivinen veropetos säädettiin rangaistavaksi eräin rajoituksin. Lisäksi lievästä veropetoksesta tuli erikseen rangaistava teko. Uudistuksen jälkeen eri verolakeihin jäi ainoastaan rikkomustasoisia rangaistussäännöksiä ja vakavampien tekemuotojen osalta niihin lisättiin viittaussäännökset rikoslain 29 lukuun. Ennen 1.1.1991 veropetossäännös oli rikoslain 38 luvun 11 §:ssä (30.6.1972/498).

Veropetossäännöksen merkittävimpanä uudistuksena pidettiin passiivisen veropetoksen (RL 29:1.2) säätämistä rangaistavaksi. Aikaisemmin veroilmoituksen antamisen laiminlyömistä ei pidetty veropetoksen soveltamisalaan kuuluvana tekona (KKO 1983 II 155 ään.¹). Vakiintuneesti katsottiin, että veronsaajien oikeudet oli turvattu mahdollisuudella arvioverottaa verovelvollista, joka laiminlyö ilmoitusvelvollisuutensa. Passiivista veropetosta koskevan rangaistusäännöksen puutetta pidettiin kuitenkin merkittävänä ongelmana, koska veroilmoituksen antamisen laiminlyöminen oli helppo tapa jättäytyä kaiken verovalvonnan ulkopuolelle ja saada huomattavaa verohyötyä ilman, että rikosoikeudellinen vastuu olisi voitu kohdistaa tekijään muutoin kuin rikkomustasoisena (nykyinen verorikkomus).

Eduskunta lisäsi passiivista veropetosta koskevaan säännökseen hallituksen esityksestä poiketen rajoitusehdon (LaVM n:o 6 /1988 vp), jonka mukaan ilmoitusvelvollisuuden laiminlyöminen tuli rangaistavaksi ainoastaan, kun se tehtiin viranomaisen kehotuksen jälkeen. Koska syyttäjällä oli näyttöä siitä, että tunnusmerkistössä edellytetty kehoitus oli annettu, jäi säännös varsin merkityksettömäksi. Verohallinnolla ei ollut mahdollisuuksia toimittaa kaikkia veroilmoituksen antamiskehotuksia kirjattuina kirjeinä tai haastemiehen välityksin. Tämän vuoksi säännöstä muutettiin vuonna 1998 osana uudistuksia, jotka pohjautuivat valtioneuvoston 1.2.1996 tekemään periaatepäätökseen hallituksen ohjelmaksi talousrikollisuuden ja harmaan talouden vähentämiseksi.

1.2.1998 voimaan tullessa rikoslain 29 luvun 1 §:n muutoksessa (19.12.1997/1228) säännöksen kirjoitusasua muutettiin, sanamuotoihin tehtiin eräitä sisältöön vaikuttamattomia muutoksia ja passiivisen veropetoksen tunnusmerkistöstä poistettiin vaatimus kehotuksen antamisesta.

Rikoslain kokonaisuudistuksen I vaiheen yhteydessä vuonna 1991 rikoslain 29 luvun 4 §:ään tuli uusi verorikkomussäännös. Aikaisemmin eri verolaeissa oli ollut maksuvelvollisuuden laiminlyöntiä koskevia rikkomustasoisia säännöksiä, joissa rangaistavaksi oli säädetty veron suorittamisvelvollisuuden laiminlyöminen ilman rangaistavuutta rajoittavia muita edellytyksiä.

¹ KKO 1983 II 155, jossa korkein oikeus katsoi, että silloisten liikevaihtoveroilmoitusten antamisen laiminlyöminen ei täyttänyt veropetoksen tunnusmerkistöä väärän tiedon antamisena tai muuna vilppinä eikä menettelyllä ollut pidätetty valtiolta liikevaihtoveroa, koska verot oli maksuunpantu verovelvolliselle arviomaksuunpanona. Yksi eri mieltä ollut oikeusneuvos olisi katsonut teon veropetoksen yritykseksi, koska menettelyllä oli pyritty vilpillä pidättämään valtiolta liikevaihtoveroa. Enemmistön omaksuma tulkinta laajennettiin oikeuskäytännössä koskemaan kaikkia verolajeja.

Koska silloisesta liikevaihtoverosta kertyi merkittävä osa valtion verotuloista, myös liikevaihtoveron maksamisen laiminlyöminen haluttiin uuden verorikkomussäännöksen soveltamisalaan. Soveltamisalan laajennuksesta johtuen verorikkomussäännökseen otettiin aikaisemmista vastaavista säännöksistä poiketen tunnusmerkistön täyttymisen edellytykseksi vaatimus tekijän hyötymistarkoituksesta ja verovelvollisen maksukykyisyydestä. Muutos aiheutti romahduksen sekä poliisille tehtyihin verorikkomusta koskeviin rikosilmoituksiin että tuomioistuinten syyksi lukeviin tuomioihin. Lisäksi ongelmia aiheutti tuomioistuinten omaksuma käytäntö yksiköidä jokainen verokausi omaksi teokseen, mikä vaikutti syyteoikeuden vanhentumiseen.

Säännöksen soveltamiskäytäntö on sittemmin selkiintynyt, kun korkein oikeus on antanut tulkintaohjeita ennakkoratkaisuissaan (KKO 1994:67, KKO 1995:137, KKO 1996:35, KKO 2001:87, KKO 2002:117, KKO 2004:46, KKO 2005:111) hyötymistarkoituksen ja maksukyvyttömyyden sisällöstä, verorikkomuksen tekijästä, yrityssaneerauksen vaikutuksesta verorikkomuksen tunnusmerkistön täyttymiseen sekä verorikkomuksen eri osatekojen yksiköinnistä yhdeksi rikokseksi.

Verorikkomussäännökseen ei vuoden 1991 jälkeen ole tehty olennaisia muutoksia. Tehdyt muutokset ovat koskeneet lähinnä eri verolajien nimien muutoksia (arvonlisävero, varainsiirtovero) sekä yrityksen saneerauksesta annetun lain (25.1.1993/47) aiheuttamaa lisäystä tuomioistuimen määräämän maksukiellon rinnastumisesta tunnusmerkistön tarkoittamaan maksukyvyttömyyteen.

Uudessa rikoslain 29 luvun 10 §:ssä, joka tuli voimaan 1.4.2003, oikeushenkilön rangaistusvastuu ulotetaan koskemaan Euroopan yhteisöjen puolesta kannettavia maksuja yhteisöpetossopimuksen toisen pöytäkirjan 3 artiklan 1 kohdan mukaisesti. Uudistuksen seurauksena lähinnä tullit asetetaan muita veroja ja maksuja parempaan asemaan. Yhteisösakko voidaan nyt määrätä rikoslain 29 luvun 1 tai 2 §:n mukaiseen veropetokseen syyllistyneen edustamalle yhteisölle siltä osin, kun veron välttäminen tai sen yrittäminen on kohdistunut tulleihin, mutta ei esimerkiksi arvonlisä- tai valmisteveron osalta. Käytännössä tällaisia tilanteita tulee melko yleisten alkoholin ja tupakan maahantuontiin liittyvien veropetosten yhteydessä.

3 RIKOSLAIN 29 LUVUN 1 §:N SOVELTAMISALA

Rikoslain 29 luvun 1–3 §:n säännöksiä sovelletaan veroihin ja saman luvun 9 §:ssä määriteltyihin veron ennakkoon, veroon rinnastettavaan julkiseen maksuun ja Euroopan yhteisöjen lukuun kannettavaan maksuun, joka tiliteetään Euroopan yhteisöille sisällytettäväksi Euroopan yhteisöjen talousarvioon ja Euroopan yhteisöjen hoidossa oleviin tai niiden puolesta hoidettuihin talousarvioihin.

Vero ja siihen rinnastettava maksu peritään aina veronsaajan fiskaalisessa intressissä eli tulonhankkimistarkoituksessa, se ei koskaan ole korvausta vastasuorituksesta.² Näin esimerkiksi metsänhoitoyhdistyksille kerättävät metsänhoitomaksut (L metsänhoitoyhdistyksistä 10.7.1998/534) tai tullin tullikoodeksin ja sen soveltamisasetuksen perusteella ulkoisessa passitusmenettelyssä (kauttakulkukuljetukset) olevista ns. petosriskeille alttiista tavaroista kantama tulleva ja veroja vastaava vakuus, eivät voi olla veropetoksen kohteina.³

Veronsaajia ovat Suomen valtio, Euroopan yhteisöt, kunnat, Suomen evankelisluterilainen kirkko ja ortodoksinen kirkkokunta sekä Kansaneläkelaitos. Euroopan yhteisöille⁴ tilitettäviä maksuja ovat lähinnä yhteisöjen lukuun kerätyt tullit.

Suomen valtiota edustaa useimpien verolajien osalta verohallinto ja sen toimivaltainen verovirasto. Verohallinto voi verohallintolain 8 §:n nojalla edustaa myös Suomen evankelisluterilaista kirkkoa ja ortodoksista kirkkokuntaa tuloveron yhteydessä kannettavan kirkollisveron, kuntia kunnallisveron ja Kansaneläkelaitosta kansaneläkelain ja sairaskorvauslain perusteella kannettavien maksujen yhteydessä.

Tullihallinto edustaa Suomen valtion puolesta Euroopan yhteisöjä tulleva kannettaessa ja Suomen valtiota kannettaessa valmisteveroa ja jäteveroa. Arvonlisäveroa tulli kantaa Suomessa tapahtuvasta tavarankulusta maahantuonnista (yhteisön ulkopuolelta ns. kolmansista maista) ja tavarankulusta siirrosta varastointimenettelystä (arvonlisäverolaki 1 §).

² HE 66/1988 vp, s. 56 ja 69.

³ Ks. tarkemmin metsänhoitomaksun valtiosääntöoikeudellisesta asemasta ja muista veronluonteisista maksuista Lähteenoja 2004, s. 679–698.

⁴ Euroopan yhteisöt ovat Euroopan yhteisö (EY entinen Euroopan talousyhteisö – ETY) ja Euroopan atomienergiayhteisö (Euratom). Euroopan yhteisöjen hoidossa olevia tai niiden puolesta hoidettavia talousarvioita ovat Euroopan kehityksrahaston ja Euroopan investointipankin talousarviot.

Autoveron osalta tulli määrää ennen ajoneuvon ensimmäistä rekisteröintiä tai käyttöönottoa määrättävät verot sekä verot, jotka määrätään eräissä maahantuontitilanteissa. Ajoneuvohallintokeskus määrää sen jälkeen kannettavat verot kuten moottoriajoneuvoverosta ja polttoainemaksusta annetuissa laeissa tarkoitetut varsinaisen ajoneuvoveron ja lisäveron. Tullihallituksen toimivaltaan kuuluu kuitenkin autoverotuksen yleinen johto ja valvonta, mutta Verohallitus huolehtii ajoneuvohallintokeskukselle kuuluvasta autoverotuksen yleisestä johdosta ja valvonnasta (autoverolaki 54 §).

4 VERORIKOKSEN TÄYTTYMISAJANKOHTA

Veropetoksesta tuomitaan sekä se, joka on välttänyt veroa, että se, joka on yrittänyt välttää veroa. Yrityksen rinnastaminen täytettyyn tekoon on varsin harvinaista Suomen rikosoikeudessa. Rikoslain 46 luvun 4 §:ssä säädettyssä salakuljetuksessa säännöksen rakenne on kuitenkin sama.

Veropetoksen tunnusmerkistön täytyminen riippuu siitä, mitä verolajia tarkastellaan, sekä siitä, onko teon seuraus jo ilmennyt vai onko teko täyttynyt yritysasteisena. Esimerkiksi tuloveroon kohdistuva teko täyttyy, kun verotus valmistuu tai yritysasteisena kun ilmoitus, jossa veron määräämiseen vaikuttava tieto salataan tai siitä annetaan väärä tieto, on saapunut veroviranomaiselle. Passiivisessa veropetoksessa tekoaika määräytyy sen mukaan koska verovelvollisen olisi tullut viimeistään antaa verolajia koskeva veroilmoitus. Jos kyseessä on muuna petollisuutena pidettävä menettely, jossa veroilmoitusta ei anneta lainkaan, tunnusmerkistö täyttyy, kun veron määräytymiselle merkitykselliset verovelvollisen toimet on suoritettu.

Tekoaika on näin ollen riippuvainen verolainsäädännön sisällöstä. Esimerkiksi verotusmenettelylain 49 §:n mukaan verotus päättyy tulon perusteella suoritettavan veron osalta viimeistään verovuotta seuraavan kalenterivuoden lokakuun loppuun mennessä. Tällöin tuloverotuksessa veropetoksen tekoaika on ko. vuoden marraskuun 1. päivä, jolloin veroluettelo julkaistaan.⁵ Kun luonnollisten henkilöiden verotusmenettely muuttui 1.1.2006 alkaen (L verotusmenettelystä 7 §, 22.12.2005/1145), sillä oli vaikutusta myös veropetoksen tunnusmerkistön täyttymisajankohtaan. Uudessa menettelys-

⁵ Jos verotus päättyy jonakin verovuonna poikkeukselliseen aikaan, se vaikuttaa myös veropetoksen tunnusmerkistön täyttymiseen ja tekoaikaan.

sä verohallinto lähettää verovelvolliselle esitetytyn veroilmoituksen huhtikuun aikana. Verovelvollisen tulee tarkastaa siinä olevien tietojen oikeellisuus ja palauttaa toukokuussa veroilmoitus veroviranomaiselle, jos siinä on korjattavaa tai täydennettävää. Tässä menettelyssä veropetos voi täyttyä yritysteisena vasta toukokuussa, kun verovelvollinen antaa palauttamassaan veroilmoituksessa vääriä tietoja tai laiminlyö määräpäivään mennessä virheiden ja puutteiden korjaamisen.

Teko aikaan vaikuttavat verotusmenettelyt voivat poiketa toisistaan huomattavastikin. Ennakkoperintälain 11 §:n mukaan ennakonpidätys toimitetaan suorituksen yhteydessä ja 12 §:n mukaan toimitettu ennakonpidätys maksetaan pidätyksen toimittamista seuraavan kalenterikuukauden 10 päivänä (ennakkoperintäasetus 31 §). Maksettavat määrät ilmenevät ennakkoperintälain 32 §:n mukaisesta valvontailmoituksesta (veroilmoitus). Ilmoitusvelvollisuuden laiminlyöntinä ilmenevä passiivinen veropetos täyttyy, kun valvontailmoitusta ei ole annettu määräajassa.

Ns. mustan palkan maksamisen yhteydessä laiminlyödyään ennakkoperintälain 9 §:ssä säädetty ennakonpidätysvelvollisuus ja palkan maksamisesta johtuva edellä mainittu ilmoitusvelvollisuus. Näissä tapauksissa veropetoksen tunnusmerkistön katsottiin vakiintuneesti ennen 1.2.1998 voimaan tullutta lainmuutosta täyttyvän silloin, kun ennakonpidätys olisi tullut toimittaa. Ennakonpidätysvelvollisuuden laiminlyöminen on peruste sille, että myöhemmin ei anneta myöskään valvontailmoitusta maksetuista palkoista ja niistä toimittamatta jätetyistä ennakonpidätyksistä. Kun 1.2.1998 jälkeen mustien palkkojen maksamiseen liittyvän veropetoksen tunnusmerkistö täyttyy ilmoitusvelvollisuuden laiminlyöntinä, lienee luontevinta katsoa nykyisen tekoajaksi valvontailmoituksen määräaika.⁶

Arvonlisäverolain 147 §:n mukaan verovelvollisen on maksettava tilitettävä vero valtiolle viimeistään kalenterikuukaudta seuraavan toisen kuukauden 15. päivänä, jolloin on annettava myös arvonlisäverolain 162 §:n 3 momentissa tarkoitettu veroilmoitus. Tämä päivä on myös ilmoitusvelvollisuuden laiminlyöntiä koskevan veropetoksen teko aika.

Passiivisen veropetoksen yritys täyttyy, kun säännöksessä tarkoitettu ilmoitus olisi pitänyt antaa tai velvollisuus täyttää. Oikeuskirjallisuudessa on

⁶ Lehtonen 2001, s. 22, jossa hän katsoo ennakonpidätyksen toimittamisella voivan olla merkitystä veron määräämiselle vain ilmoitus- ja kirjanpitovelvollisuuden kautta, koska ennakonpidätysvelvollisuus ei ole sellainen velvollisuus, jolla yksinään olisi välitöntä merkitystä veron määräämiselle.

esitetty⁷, että passiivinen veropetos on yrityksen asteella niin kauan kuin veroviranomaisella on mahdollisuus panna maksuun ilmoittamatta jätetty vero muutoin kuin jälkiverotuksella. Tämän on katsottu johtuvan 1.2.1998 voimaan tulleen säännöksen seuraustunnusmerkissä käytetystä sanamuodosta ”määräämättä jättäminen”, jonka on väitetty viittaavan veroviranomaisen, ei verovelvollisen toimintaan.

Uutta veropetossäännöstä valmisteltaessa ei ollut tarkoitus muuttaa passiivisen veropetoksen täyttymisajankohtaa. Ns. oma-aloitteisten verojen (ennakkopidätys, työnantajan sosiaaliturvamaksu, arvonnäkövero) osalta veroviranomainen ei verovelvollisen toimiessa oikein suorita veron määräämistä lainkaan, vaan verovelvollinen laskee, ilmoittaa ja maksaa veron määrääjässä oma-aloitteisesti. Jos verovelvollinen ei toimi lainmukaisesti (laskee tilitettävän veron väärin tai laiminlyö ilmoitus- tai maksuvelvollisuutensa) veroviranomainen voi määrätä veron maksettavaksi (ennakkoperintälain 38 §, laki työnantajan sosiaaliturvamaksusta 10–11 §, arvonnäköverolaki 177 §, 179 §).⁸

Veropetossäännöksessä tarkoitettuna ilmoitusvelvollisuuden laiminlyöntinä on säädetty rangaistavaksi ennakoperintälain 32 §:n ja arvonnäköverolain 162 §:n mukaisen veroilmoituksen antamisen laiminlyöminen. Rikoslain 29 luvun 1 §:ssä tarkoitettu seuraustunnusmerkki viittaa oma-aloitteisten verojen osalta verovelvollisen omaan menettelyyn näiden verojen suuruuden määräämisessä.⁹ Täytetyn teon teko aika on tällöin säännöksistä ilmenevä määräaika, jossa veroilmoitus on viimeistään annettava, jolloin yritykselle ei jää juurikaan soveltamisalaa.¹⁰

⁷ Lehtonen 1998, s. 1321–1324, samansuuntaisesti myös Nuutila 2002, s. 1015.

⁸ Oikeuskirjallisuudessa viitattu arvonnäköverolain 178 § ei koske ilmoituksen laiminlyöntiä, vaan tilanteita, joissa veroilmoitus on annettu määrääjässä, mutta vero on maksamatta.

⁹ Vrt. Lehtonen 2001, s. 23–24. Lehtosen mukaan kuukausi- ja vuosivalvonta eivät sellaisenaan ole ”veron määräämistä” eikä oma-aloitteisten verojen osalta ole löydettävissä luontevaa vastinetta ”veron määräämiselle”.

¹⁰ Toisin Vaasan HO 12.3.1998 Nro 291, jossa on katsottu, että K:n ilmoitusvelvollisuuden laiminlyönti on aiheuttanut sen, että veroa ei ole määrätty arvonnäköverolain 178 §:n mukaisessa vuoden määräajassa tilikauden päättymisestä, jolloin rikoslain 29 luvun 1 §:n edellytys veron määräämättä jättämisestä on viimeistään täyttynyt. K oli menettelyllään välttänyt sen, että laiminlyödyt arvonnäköverot olisi maksuunpantu viivytyksettä. Se seikka, että maksettava arvonnäkövero on myöhemmin toimitetun verotarkastuksen perusteella määrätty arvonnäköverolain 179 §:n mukaisena jälkiverotuksena, ei poista jo täytettyä veropetosta. Hovioikeus ei kuitenkaan ole ollut kannastaan varma, koska on todennut teon viimeistään täyttyvän ko. aikaan. Teon täyttymisajankohdalla on olennainen merkitys vahingonkorvausvelvollisuudesta päätettäessä. Oikeuskäytännössä on vakiintuneesti katsottu oma-aloitteisten verojen osalta passiivisen veropetoksen täyttymisajankohdaksi päivä, jolloin veroilmoitus oli viimeistään annettava.

Tuotaessa tavaraa maahan kolmansista maista eli Euroopan yhteisön ulkopuolelta verot ja tullit määrää piiritullikamari maahantuonnin yhteydessä, jolloin myös veropetoksen tunnusmerkistö täyttyy. Kun arvonlisäverollista tavaraa kuljetetaan yhteisön alueella (ns. yhteisöhankinta), maksettavan arvonlisäveron määrää verovirasto tehdyn ilmoituksen perusteella (arvonlisäverolaki 147 §) ja ns. väliaikaisessa valmisteverottomuusjärjestelmässä olevien tuotteiden valmisteveron piiritullikamari (valmisteverotuslaki 22 §). Tekoaika on tällöin se päivä, jolloin ilmoitus olisi tullut viimeistään antaa. Kun teon seurauksena on aiheeton veron palauttaminen, tekoaika on joko palauttamispäätöspäivä tai yritysasteisessa teossa vääränsisältöisen palautushakemuksen veroviranomaiselle toimittamisajankohta.

Jos halutaan käyttää ajoneuvoa muulla voimalla kuin sekoittamattomalla bensiinillä, valtiolle on suoritettava moottoriajoneuvovero (ns. dieselvero). Varsinainen ajoneuvovero suoritetaan kalenterivuositain veronkannossa (L moottoriajoneuvoverosta 3 §, 10 §). Jos esimerkiksi dieselöljyä käyttämään tarkoitettussa ajoneuvossa halutaan käyttää dieselveroa lievemmin verotettua polttoainetta, siitä tulee ilmoittaa moottoriajoneuvoverolain 20 §:n mukaan ajoneuvohallintokeskukselle, joka panee maksuun saman lain 16 §:n nojalla lisäveron. Jos tämä ilmoitusvelvollisuus laiminlyödään, määrätään polttoainemaksulain 6 §:n perusteella korotettu polttoainemaksu. Moottoriajoneuvoverolain 14 §:n 1 momentin ja 16 §:n mukaista lisäveroa kuitenkin alennetaan saman lain 16 §:n mukaan maksuunpannun polttoainemaksun määrällä, enintään kuitenkin lisäveron alentamattomalla määrällä. Ns. dieselveropetos täyttää näin ollen veropetoksen tunnusmerkistön 1.2.1998 jälkeen ilmoitusvelvollisuuden laiminlyöntinä eikä enää muuna petollisuutena kuten ennen sitä. Teko täyttyy, kun moottoriajoneuvoveroissa määrätty ilmoitusvelvollisuus laiminlyödään.¹¹

5 YRITYKSEEN LIITTYVIÄ ERITYISKYSYMYKSIÄ

Veropetos on nk. yritysrikos, jossa yritys on tunnusmerkistössä rinnastettu täytettyyn tekoon. Yritysrikoksissa teon moitittavuuden tai tekijän syyllisyyden kannalta ei ole merkitystä sillä, onko teko täyttynyt vai ei paljastuessaan. Verovelvollinen on tuolloin suorittanut jo kaikki hänen vallassaan olevat täy-

¹¹ Ks. veropetoksen arvioimisesta ko. tilanteessa KKO 2001:80.

täntöönpanotoimet loppuun ja teon paljastuminen johtuu yleensä viranomais-
ten toimenpiteistä, joihin verovelvollinen ei voi vaikuttaa. Verovalmistelussa
valmistelija ehkä sattumanvaraisestakin syystä alkaa epäillä annetun tiedon
oikeellisuutta ja lähettää verovelvolliselle täydennyspyynnön tai tullihallin-
non virkamiehet tarkastavat valtakunnan rajalla tehdyn riskianalyysin perus-
teella toimenpiteiden kohteeksi valikoituneen ajoneuvon, jolloin kuormassa
piilotettuna olleet savukkeet paljastuvat. Näissä tapauksissa väärä tieto on jo
annettu veronvälttämistarkoituksessa veroviranomaiselle ennen paljastumis-
ta, mutta se ei ole vielä vaikuttanut veron määräämiseen, jota ei ole ehditty
tehdä. Tekijän syyllisyys tai teon moitittavuus ei kuitenkaan vähene siitä, että
viranomaiset toimivat tehokkaasti tai onnekkaisesti sen jälkeen, kun verovel-
vollinen itse on jo toiminut tunnusmerkistön edellyttämällä tavalla.

Ns. yritysrikoksen rangaistavuutta voidaan perustella myös yleisestävillä
syillä. Rikoksissa kuten veropetoksessa, joissa kiinnijäämisriski on suurim-
millaan ennen niiden täyttymistä, on tarkoituksenmukaista säätää myös yri-
tys rangaistavaksi, koska muutoin teko olisi lähes riskiton.¹²

Nuutila on korostanut sitä, että veropetoksen yrityksessäkin rangaistavuus-
den perusta on teolla oikeudellisesti suojatuille eduille aiheutetussa vaaras-
sa, koska rikos jää usein yritykseksi sattumanvaraisten seikkojen takia. Hä-
nen mukaansa rikoksen täyttymisen vaaraa arvioidaan kahdesta näkökul-
masta; mikä oli tekijälle tekohetkellä ennakoitavaa ja oliko vaadittava vaara
tekohetkellä käsillä myös jälkikäteisen tiedon perusteella.¹³

Rangaistavan yrityksen edellyttämään konkreettiseen vaaraan on riittä-
vää, että seurauksen aiheutuminen on varteenotettava mahdollisuus.¹⁴ Frände
määrittelee varteenotettavan mahdollisuuden vaarantamisen asteeksi, jossa
todennäköisyys seurauksen syntymisestä on korkeampi kuin ”mahdollisuutta
ei voi poissulkea”, mutta kuitenkin selvästi alle 50 %:n todennäköisyys on
riittävä. Nuotion mukaan melko alhainenkin todennäköisyys voi olla riittä-
vä. Nuutila määrittelee vaaran alarajaksi kohdan, josta satunnaisuuden ala
alkaa. Vaaran varteenotettavuutta arvioitaessa otetaan huomioon tekijällä
oleva tapahtumien hallinta, seurauksen syntymisen todennäköisyyden aste
ja mahdollisen vahinkoseuraamuksen vakavuus. Mitä vakavampi seuraus
on mahdollinen, sitä matalampaa todennäköisyyden astetta edellytetään.¹⁵

¹² Frände 2005, s. 251–252.

¹³ Nuutila 1997, s. 323–324 ja 330.

¹⁴ HE 44/2002 vp, s. 137.

¹⁵ Nuutila 1997, s. 330, Nuotio 1998, s. 373, Frände 2005, s. 88.

Vastaavan asteista konkreettista vaaraa voitaneen pitää riittävänä myös yritysasteisessa veropetoksessa.¹⁶ Korkein oikeus on kuitenkin yritysasteista veropetosta koskevassa ratkaisussaan KKO 2006:26 arvioinut tunnusmerkistön täyttymistä suoraan seurausrikoksen edellyttämän todennäköisyyshallisuuden nojalla. Kysymys oli osakekaupalla saatujen luovutusvoittojen ilmoittamatta jättämisestä tilanteessa, jossa arvopaperinvälittäjien tulee verotusmenettelystä annetun lain 15 §:n 4 momentin nojalla ilmoittaa verottajalle arvopaperikaupat. Kun luovutusvoittojen jäämistä verottamatta ei voitu pitää tekijän menettelyn varsin todennäköisenä seurauksena, syyte hylättiin. Äänestysratkaisussa yksi eri mieltä ollut jäsen katsoi, ettei yritysasteelle jääneeseen veropetokseen ollut sovellettava todennäköisyyshallisuutta. Kun veron määrääminen oli jäänyt riippumaan tekijän kannalta arvioiden satunnaisista syistä, tunnusmerkistö oli täyttynyt. Toinen eri mieltä ollut jäsen katsoi tarkoitustahallisuuden asiassa täyttyneen. Todennäköisyys rikoksen täyttymisestä oli ollut jokseenkin alhainen, mutta sitä koskevaa mahdollisuutta ei voitu sulkea pois. Siten vaaran syntymättä jääminen oli johtunut tekijän kannalta vain satunnaisista syistä.

Edellä tarkoitettu satunnaisten syiden käsite¹⁷ rajoittaa kelvottoman yrityksen soveltamisalaa. Yrityksen kelvottomuus tai satunnaisten syiden olemassaolo perustuu jälkikäteisarvioon. Kyse on rangaistavasta yrityksestä, vaikka teolla ei olisikaan jälkikäteen arvioituna aiheutettu huomioon otettavaa vaaraa rikoksen täyttymisestä, jos vaara on objektiivisen arvion mukaan vältetty vain satunnaisista syistä. Nuutilan mukaan kelvottomasta yrityksestä on kyse, jos on selvää, ettei rikos olisi voinut tulla täytetyksi tai se olisi ollut erittäin epätodennäköistä, jolloin vaaraa tarkoittava ehto jää täytty-mättä.¹⁸

Veropetos voi jäädä kelvottomana yrityksenä rankaisematta esimerkiksi silloin, kun valtiotyönantajan palveluksessa oleva salaa veroilmoituksessaan palkkatulojaan, koska työnantaja ilmoittaa ne poikkeuksetta vuoden lopulla vuosi-ilmoituksella verovirastolle.

Ennen esitetyttyihin veroilmoituksiin siirtymistä 1.1.2006 oli epäselvää, missä määrin verovelvollinen saattoi luottaa siihen, että veronsaajalla on jo

¹⁶ Lehtosen mukaan yritysasteisessa veropetoksessa tekijän suhtautumisen tulee olla sel-laista, että siitä aiheutuu konkreettinen vaara veron välttämisestä. Ks. Lehtonen 1986, s. 276.

¹⁷ Ks. HE 44/2002 vp, s. 137 satunnaisten syiden käsitteestä.

¹⁸ Nuutila 1997, s. 329–331.

tiedot hänen verotukseensa vaikuttavista seikoista. Verohallinto saa esimerkiksi verotusmenettelystä annetun lain 15–18 §:n perusteella runsaasti tietoja sivullisilta tiedonantovelvollisilta kuten työnantajilta kaikista maksetuista rahanarvoisista suorituksista, pankeilta myönnettyistä lainoista ja niiden käyttötarkoituksesta sekä arvopaperivälittäjiltä välitetyistä arvopaperikaupoista. Jos verovelvollinen jätti aikaisemmin veroilmoituksessaan mainitsematta sivullisen tiedonantovelvollisuuden piirissä olevan tulonsa, ei ollut kaikissa tapauksissa täysin selvää, syntyikö menettelystä konkreettinen vaara veron välttämisestä. Kun verovelvollisella oli silloisen verotusmenettelylain 10 §:n perusteella velvollisuus ilmoittaa omassa ilmoituksessaan kaikki verotettavat tulonsa, saattoiko verohallinnon oikeus saada sivullisilta tietoja ja sivullisen velvollisuus ilmoittaa ko. tiedot vaikuttaa tähän velvollisuuteen?

Lähtökohtana tulisi edellä mainitusta korkeimman oikeuden ratkaisusta huolimatta olla, että verovelvollisen omiin velvollisuuksiin sivullisen velvollisuudet eivät vaikuta. Verovelvollisella voitaneen kuitenkin katsoa olevan oikeus tietyissä tilanteissa luottaa siihen, että sivulliset tiedonantovelvolliset toimivat velvollisuuksiensa mukaisesti ellei hänellä ole perusteltua syytä muuta epäillä. Esimerkiksi julkisoikeudellisten yhteisöjen voidaan luottaa täyttävän työnantajina verotukseen liittyvät velvollisuutensa, joten konkreettista vaaraa veron välttämisestä ei syntyne, vaikka palkansaaja jättäisi nämä tulonsa itse ilmoittamatta. Jos työntekijällä on yksityisen työnantajansa toiminnasta saamansa tiedon perusteella aihetta epäillä, ettei työnantaja täytä verotukseen liittyviä velvollisuuksiaan, tulojen ilmoittamatta jättämisestä henkilökohtaisessa veroilmoituksessa voi aiheutua lähes varmasti vaara veropetoksen seuraustunnusmerkin täyttymisestä.

Tilanne on epäselvempi tapauksissa, joissa sivullisina tiedonantovelvollisina ovat esimerkiksi pankit tai arvopaperinvälittäjät. Verovelvollisella ei lähtökohtaisesti voine olla tietoa siitä, miten vertailutietojen toimittaminen verottajalle näissä yhteisöissä on järjestetty ja kuinka aukoton se on.¹⁹ Tulojen ilmoittamatta jättämisestä tai esimerkiksi vähennyskveltömiön korkomenojen ilmoittamisesta veroilmoituksessa voi aiheutua konkreettinen vaara veron määräämättä jäämisestä. Verovelvollinen ei voi lähtökohtaisesti luottaa siihen, että verottaja hänen verotustaan valmistellessaan erikseen kehoitaisi tai pyytäisi sivullista tiedonantovelvollista antamaan verotusmenettely-

¹⁹ Vrt. KKO 2006:26, jossa pidettiin ilmeisenä, että verottajalla on verotusta toimittaessaan varsin kattavat tiedot kotimaisten arvopaperinvälittäjien välittämistä kaupoista.

lain 19–20 §:ssä tarkoitettuja tietoja tai tekisi saman lain 21 §:ssä tarkoitetun vertailutietotarkastuksen.

Uudessa henkilöverotuksessa käytettävä esitätetty veroilmoitus perustuu verottajan vertailutietoina saamiin tietoihin. Verotusmenettelylain 7 §:n (22.12.2005/1145) mukaan verovelvollisen tulee korjata veroilmoituksessaan havaitsemansa virheet ja täydentää siinä olevat puutteet, joten vastavaa vertailutietoihin liittyvää ongelmaa kuin aikaisemmin ei pitäisi pääsääntöisesti enää olla. Jos verovelvollinen ei palauta esitätettyä veroilmoitusta verottajalle, hänen katsotaan antaneen ilmoituksensa esitätetyssä muodossa, jolloin hän vastaa myös siinä olevista mahdollisista virheistä ja puutteista. Jos verovelvollinen ei ole saanut esitätettyä ilmoitusta ja hänellä on verotettavia tuloja, hän on velvollinen kehotuksesta antamaan veroilmoituksen. Tässä tilanteessa verottajan saamalla vertailutiedoilla lienee sama merkitys kuin vanhassa menettelyssäkin.

Uudessa menettelyssä veropetos täyttyy yritysasteisena silloin, kun verovelvollinen laiminlyö määräajassa palauttaa korjatun veroilmoituksensa tai laiminlyö veroilmoituksen antamisen määräajassa, ellei ole saanut esitätettyä ilmoitusta. Teko tulee arvioitavaksi täytettynä veropetoksena, jos laiminlyönnin seurauksena vero määrätään liian alhaisena tai se jää määräämättä kokonaan.

Rikoslain 5 luvun 2 §:ssä (13.6.2003/515) säädetään yrityksestä luopumisesta ja tehokkaasta katumisesta. Sen mukaan yrityksestä ei rangaista, jos tekijä on vapaaehtoisesti luopunut rikoksen täyttämisestä tai muuten estänyt tunnusmerkistössä tarkoitetun seurauksen syntymisen. Yrityksestä luopumisella ei kuitenkaan ole merkitystä ns. yritysrikoksissa, joissa yritys on tunnusmerkistössä rinnastettu täytettyyn tekoon. Tällöin yritysikin täyttää tunnusmerkistön, eikä vastuusta vapautuminen rikoksen täyttymispisteen jälkeen ole mahdollista.²⁰

Tehokasta katumista voidaan sen sijaan soveltaa päättyneiden yritysten tilanteissa, kun tekijä on tehnyt jo tunnusmerkistön täyttymiseksi kaiken tarvittavan, mutta seuraus ei ole vielä ilmennyt. Vastuusta vapautumisen edellytyksenä on kuitenkin, että tekijä toimii vapaaehtoisesti ja onnistuu pyrkimyksessään estää seurauksen syntyminen.²¹

Verovelvollinen voi välttyä rangaistusvastuulta vääränsisältöisen veroilmoituksen veroviranomaiselle toimittamisen jälkeen ainoastaan, jos hän oma-

²⁰ HE 44/2002 vp, s. 143.

²¹ HE 44/2002 vp, s. 141. Vrt. Tapani 2006, s. 521–523 ja 2006a, s. 524–527.

aloitteisesti ja vapaaehtoisesti korjaa virheen ennen kuin viranomainen on sen havainnut. Oma-aloitteisuus ja vapaaehtoisuus arvioidaan samoin kuin se tehdään muidenkin rikosten osalta.²² Helsingin hovioikeus on tapauksessa 27.5.1997 nro 1842 katsonut, että A oli yrittänyt pidättää veroa salatesaamalla veroilmoituksessaan verovuodelta 1993 yhtiön kassasta nostamansa varat, vaikka hän olikin keväällä 1994 toimittanut verovirastoon varoja koskevan tilityksen osingonjaosta ja vuosi-ilmoituksen osingoista. Allekirjoittamaton osingonjakoilmoitus ei kuitenkaan riittänyt, koska A oli etukäteen tiennyt tulevasta verotarkastuksesta ja sen vuoksi ilmoittanut oikeat, vaikkakin puutteelliset, tiedot veroviranomaisille ennen verotarkastuksen alkamista.

Tehokas katuminen ei ole mahdollista oma-aloitteisten verojen osalta silloinkaan, kun verovelvollinen korjaa virheen veroilmoituksessaan (nyk. valvontailmoitus) valvontailmoituksella (nyk. vuosi-ilmoitus) ennen kuin veronsaaja on havainnut virheen. Korkein oikeus on tuominnut ratkaisussaan KKO 1986 II 29 työnantajan edustajan veropetoksesta, kun ennakonpidätystä koskevassa kuukausi-ilmoituksessa eli varsinaisessa veroilmoituksessa oli ilmoitettu ja sen perusteella suoritettu tilitettävät verot liian alhaisina. Vuosi-ilmoituksella annetut oikeat tiedot eivät enää ilmentäneet tehokasta katumista.

Nykyisin ilmoitusvelvollisuutensa tuloverotuksessa laiminlyönyt voinee tehokkaasti sitä katua antamalla vapaaehtoisesti ko. ilmoituksen ennen verotuksen valmistumista.

Tehokkaana katumisena ei ole pidetty sitä, että vääränsisältöisten perukirjojen verovirastoon toimittamisen jälkeen laatii perukirjoista puuttuvasta omaisuudesta lahjakirjat ja lähettää ne verotoimistoon lahjaveron määräämistä varten. Korkein oikeus on ratkaisussaan KKO 2005:144 todennut, että tehokas katuminen olisi ko. tilanteessa edellyttänyt sitä, että verovirastolle olisi ilmoitettu perukirjoissa olevan verotukseen vaikuttavia vääriä tietoja, jotka uudella ilmoituksella olisi oikaistu. Korkein oikeus toteaa myös ratkaisussaan, ettei yrityksestä luopuminen ole mahdollista enää sen jälkeen, kun teko on tullut ns. yritysrikoksessa yritysasteisena täytetyksi.

Verolainsäädännöllä ja verotusmenettelyllä on ratkaiseva merkitys, kun arvioidaan sitä, onko yksittäisellä menettelyllä vältetty tai yritetty välttää

²² Oma-aloitteisuutta ja vapaaehtoisuutta ei ilmennä menettely, jossa väärät tiedot korjataan esimerkiksi siksi, että tekijä uhataan antaa ilmi veropetoksesta tai kuolinpesään haetaan pesänselvittäjää ja -jakajaa, jonka tekijä epäilee saavan selville perukirjasta puuttuvat varallisuuserät.

veroa vai onko se kokonaan säännöksen soveltamisalan ulkopuolella. Esi-merkiksi tilanteessa, jossa kolmannesta maasta tuodaan tavaraa Suomeen verollista liiketoimintaa varten ja ilmoitetaan tullille tavarán arvo liian pienä, arvonlisävero tulee määrättyä liian alhaisena. Verovelvollisella on kuitenkin arvonlisäverolain 102 §:n mukaan oikeus vähentää verollista liiketoimintaansa varten maahan tuomastaan tavarasta suoritettava vero kotimaan arvonlisäverotuksessa sinä kuukautena, jona tavara on tullattu. Vähennysoikeuden tarkoituksena on, ettei liiketoimintaa varten maahan tuotua tavaraa sen varastossa ollessa rasita arvonlisävero. Arvonlisäverolain mukainen vähennysoikeus tarkoittaa sitä, ettei valtiolle kerry arvonlisäveroa tavarán maahantuonnista, vaan se kertyy tosiasiallisesti vasta tavaraa kotimaassa jälleennyttäessä. Jos arvonlisäveron määräämisen perusteena oleva tavarán tullausarvo on maahantuonnin yhteydessä ilmoitettu tullille todellista alhaisemmaksi, myös tullausarvoon perustunut vero ja sen mukainen vähennysoikeus ovat vastaavasti jääneet alhaisemmiksi kuin tavaraa lain säännösten mukaan oikein tullattaessa olisi tapahtunut.

Kun verovelvollinen kotimaan myynnin yhteydessä sisällyttää maahantuodun tavarán myyntihintaan myös tullille ilmoittamatta jätetyt kustannuserät ja tilittää niistäkin arvonlisäveron, vero tulee määrättyksi oikean suuruisena, eikä valtiolta ole jäänyt eikä voinutkaan jäädä saamatta kyseisten tavararierien osalta arvonlisäveroa, vaikka vero maahantuotaessa on määrätty liian alhaisena. Korkein oikeus on ratkaisussaan KKO 2004:56 purkanut lainvoimaisen veropetosta koskevan tuomion näillä perusteilla.

Kyseinen menettely ei täytä myöskään yritysasteisen veropetoksen tunnusmerkistöä, koska meneteltäessä korkeimman oikeuden ratkaisusta ilmevin tavoin konkreettista vaaraa veron välttämisestä ei synny. Kun verovelvollisen tarkoituksena on sisällyttää maahantuontivaiheessa salatut kustannuserät kotimaan myynnin myyntihintaan, hänen menettelystä saamansa etu on veronmaksun lykkääntymisestä syntyvä korkohyöty. Vakiintuneesti on katsottu, että veropetossäännös suojaa vain veron pääomaa, ei verovelvollisen veronsaajien kustannuksella hankkimaa korkohyötyä.

Korkeimman oikeuden ratkaisusta ei tule päätellä, että verovelvollinen ei voisi koskaan syyllistyä veropetokseen antaessaan tullille vääriä tietoja. Ratkaisu koskee vain tapauksia, joissa verovelvollisella on tarkoitus ainoastaan myöhentää veronmaksuaan, ei tilanteita, joissa tarkoituksena on välttää veroa. Tekijän tarkoitus maahantuontihetkellä on näyttökysymys.

6 TUNNUSMERKISTÖN SYSTEMATIikka JA TEKOTAVAT

Verorikossäännökset on systematisoitu siten, että verotusmenettelyyn ja nimenomaan veron oikeaan määräämiseen liittyvät teot on säädetty rangaistaviksi veropetossäännöksissä rikoslain 29 luvun 1–3 §:ssä, veron suorittamatta jättäminen verorikkomuksena rikoslain 29 luvun 4 §:ssä ja vähäisemmät verovelvollisen velvollisuuksiin liittyvät rikkomukset eri verolaeissa.²³ Yleensä näiden rikkomusten täyttyminen edellyttää vain kehotuksen jälkeen tapahtuneen ilmoitusvelvollisuuden laiminlyömisestä. Muita edellytyksiä rikkomuksen tunnusmerkistön täyttymiselle ei ole. Käytännössä tahallisuus täytyy aina, jos verottajan kehoitettua täyttämään verolajiin liittyvän velvollisuuden, laiminlyö sen. Verolaeissa säädettyjen velvollisuuksien rikkomisen tulisi käsiteltäväksi lähinnä rangaistumääräysmenettelyssä, mutta verottaja puuttuu ko. rikkomuksiin varsin harvoin.

Veropetos saa sisältönsä verolainsäädännöstä. Tämän takia tunnusmerkistön täyttävän menettelyn rikosoikeudelliseksi arvioimiseksi on tunnettava myös verolainsäädännön sisältö. Teon rangaistavuus määräytyy lisäksi tekoaikaan voimassa olleen verosäännöksen perusteella, ellei myöhemmin voimaan tulleesta säännöksestä muuta johdu.²⁴ Verolaeista ilmenee kunkin verolajin osalta erikseen, mikä on veron määräämiseen tai verottomuuden peruste, kuka on verovelvollinen, saako verosta tehdä ja millaisia vähennyksiä. Verolaeista ilmenee edelleen milloin, kuka ja miten veron määrää, tilitää, ilmoittaa ja maksaa.

Veropetoksen tekotapoja on neljä. Veron välttäminen voi olla seurausta viranomaiselle annetusta veron määräämiseen vaikuttavasta väärästä tiedosta, tällaisen tiedon salaamisesta verotusta varten annetussa ilmoituksessa, ilmoitusvelvollisuuden tai muun verotusta varten säädetyn velvollisuuden laiminlyönnistä tai muusta petollisuudesta.

Veropetoksen tunnusmerkistössä on pyritty kattamaan kaikki ne tekotavat, joita lainsäätäjällä on pitänyt rikosoikeudellisesti moitittavina. Jokaisella tekotavalla on oma soveltamisalansa eivätkä ne lähtökohtaisesti ole päällekkäisiä. Muulla petollisuudella on säädetty rangaistavaksi menettelyt, jotka

²³ Esimerkiksi ennakkoperintälain 55 § ja arvonnäisäverolain 218 §.

²⁴ Verosäännösten muutoksiin ei yleensä sovelleta lievemmän lain periaatetta, koska verosäännösten muutokset eivät pääsääntöisesti osoita muuttunutta suhtautumista menettelyyn moitittavuuteen.

eivät täytä muita tekotapoja. Sen soveltamisala on kuitenkin suppea. Tekotavoista väärän tiedon antaminen, tiedon salaaminen ja muu petollisuus ovat olleet voimassa koko 1990-luvun. Aikaisemmin soveltamisalaan kuuluman-ton passiivinen veropetos säädettiin ensimmäisen kerran rangaistavaksi 1.1.1991 voimaan tulleessa rajoitusehdon sisältäneessä muodossa ja 1.2.1998 ilman rajoituksia.

6.1 Väärä tieto

Oikeuskäytännössä yleisin tekomuoto ennen 1.2.1998 lainmuutosta oli väärän tiedon antaminen viranomaiselle verotusta varten veron määräämiseen vaikuttavasta seikasta. Väärän tiedon voi antaa kirjallisesti, koneellisesti tai suullisesti. Se on annettava kuitenkin sellaiselle viranomaiselle, jonka toimenpiteillä voi olla vaikutusta verovelvolliselle määrättävään veroon kuten verovalmistelijalle, verotarkastajalle, oikaisulautakunnalle tai hallinto-oikeudelle.

Oikeuskirjallisuudessa on aikaisemmin katsottu²⁵, että ns. vertailutietoina veroviranomaiselle välittyvät väärät tiedot eivät täytä veropetoksen tunnusmerkistön edellytyksiä verotusta varten annetuista tiedoista. Tällöin on tarkoitettu esimerkiksi pankkien, vakuutuslaitosten ja Kansaneläkelaitoksen kautta verotukseen välittyviä tietoja, jotka verovelvollinen on antanut ulkopuoliselle taholle muussa tarkoituksessa kuin verotukseensa vaikuttaakseen. Näin lienee edelleenkin, vaikka näiden tietojen merkitys korostuu uudessa esitetyttyihin veroilmoituksiin perustuvassa henkilöverotuksessa. Verovelvollisella on kuitenkin velvollisuus korjata esitetylle veroilmoitukselle välittyneet vertailutietoihin perustuvat väärät tai puutteelliset tiedot.

Uusi tilanne on syntynyt Euroopan yhteisön alueella tapahtuvaan ns. yhteisökauppaan liittyen. Yhteisön alueella tapahtuvaa arvonlisäverotonta kauppaa valvotaan ns. VIES-järjestelmän²⁶ avulla. Kunkin jäsenvaltion veroviranomaiset keräävät omaan sähköiseen tietokantaansa verovelvollisten ilmoittamat yhteisöalueella tehdyt ostot ja myynnit. Muiden jäsenvaltioiden veroviranomaisilla on oikeus saada tietoja tästä tietokannasta.²⁷

²⁵ Lehtonen 1986, s. 187.

²⁶ VIES – VAT Information Exchange System.

²⁷ Neuvoston asetus (ETY) nro 218/92, annettu 27.1.1992, hallinnollisesta yhteistyöstä välillisen verotuksen (ALV) alalla.

Jos suomalainen arvonlisäverovelvollinen ostaa esimerkiksi Saksasta tavaraa liiketoimintaansa, saksalaisen myyjän laskuun ei sisälly arvonlisävero, vaan arvonlisävero tilitetään tavaran määränpäämaassa eli Suomessa. Koska järjestelmä on herkkä väärinkäytöksille, sekä myyjän että ostajan on ilmoitettava omassa veroilmoituksessaan verottoman myyntinsä ja hankintojensa määrä sekä yksilöitävä asiakkaansa arvonlisäverotunnisteella eli ns. alv-tunnuksella. Jos tunnuksen haltija jättää hankintansa ilmoittamatta omassa jäsenvaltiossaan, vero voidaan panna maksuun ostajalle myyjän sijaintivaltioista saadun myyntitiedon perusteella. Jos ostaja antaa myyjälle yhteisökaupassa väärän alv-tunnuksen ja vero tulee maksuunpannuksi väärälle verovelvolliselle VIES-tietojen perusteella, ostajan tekoa voitaneen pitää veropetossäännöksessä tarkoitettuna väärän tiedon antamisena veroviranomaiselle.²⁸

Annetun väärän tiedon tulee olla objektiivisesti arvioiden väärä. Tyypillisesti tuloverotuksessa annetaan vääriä tietoja tulojen ja vähennysten määrästä, ennakkoperinnässä maksetuista palkoista ja arvonlisäverotuksessa verollisesta myynnistä ja siitä tehtävistä vähennyksistä. Kolmansista maista tapahtuvan maahantuonnin yhteydessä väärät tiedot liittyvät usein tuotavan tavaran laatuun (tupakkaa ja alkoholia ilmoitetaan puutavarana) tai tuotavan tavaran arvoon (tullille esitetään hankintahinnan osalta vääränsisältöinen lasku). Annetut tiedot voivat olla vääriä myös siksi, että ne eivät vastaa todellisia tapahtumia kuten VIES-tietojen yhteydessä esitetty esimerkki osoittaa.

Verovelvollinen vastaa verotusta varten antamiensa tietojen oikeellisuudesta ja siitä, että tiedot annetaan sellaisessa muodossa ja laajuudessa, että veroviranomainen voi niiden perusteella määrätä veron oikeanlaisena ja -suuruisena. Veroviranomainen vastaa siitä, että verovalmistelussa huomioidaan kaikki verovelvollisen antamat ja ulkopuolisilta saadut tiedot sekä omien laskelmiensa, tulkintojensa ja arvostustensa oikeellisuudesta.

Tuloverotus

Oikeuskäytännössä eräässä tapauksessa²⁹ neljän yhtiön veroilmoituksissa ilmoitettiin yhtiöiden verotettava tulo huomattavasti todellista alhaisempaa. Aikaisempina verovuosina ko. holding-yhtiöt oli verotettu tulo- ja varal-

²⁸ Näin myös Nuutila 2002, s. 1010.

²⁹ Helsingin HO 30.3.2001 nro 818.

lisuusverolain mukaan, koska niiden toimintaan kuului vain erään yhtiön osakkeiden omistaminen. Nyt kyseessä olevalta verovuodelta verovelvolliset olivat muuttaneet kirjanpidossaan muistiotositteilla taserakenteensa elinkeinoverolain mukaan verotettaviksi arvopaperikauppiaille ja ilmoittivat veroilmoituksillaan liikevaihtonsa kasvaneen huomattavasti edellisestä vuodesta. Veroilmoituksista ei kuitenkaan ilmennyt, että liikevaihdon kasvu johtui yhdestä kaupasta, jolla aikaisemmin omistetut osakkeet oli myyty.

Veroilmoitusten liitteenä olleessa taseessa oli vaihto-omaisuuden arvo ilmoitettu väärin, minkä seurauksena tuloslaskelmalle oli siirtynyt väärän suuruinen varaston muutos. Väärä vaihto-omaisuuden arvo ja varaston muutos johtuivat kirjanpidoissa tehdyistä perusteettomista hinnanlaskuvähennyksistä, joita ei ilmennyt veroilmoituksista ja joita ei pyynnöstäkään selvitetty muutoin kuin ilmoittamalla osakekaupoista saadut varat hävityn Englannin kaanaalisairilla rekisteröidyn yhtiön liiketoiminnan yhteydessä.

Veropetosten toteuttamistapa osoitti, että ne oli huolellisesti suunniteltu ja niiden tekeminen oli vaatinut laskentatoimen ammattitaitoa. Järjestely ilmeisesti perustui verovelvollisten luottamukseen siitä, etteivät ns. vahvan pankkisalaisuuden maat luovuta kansainvälisenä oikeusapuna pankkisalaisuuden alaisia tietoja Suomen viranomaisille. Verorikosten syyttämistä varten saatiin kuitenkin pankkisalaisuuden alaisia tietoja sekä Guernseyn että Sveitsin oikeusviranomaisilta. Vastaajat tuomittiin mm. törkeistä veropetoksista vankeusrangaistuksiin.

Verorikosten selvittämisen yhteydessä joudutaan yhä useammin miettimään sitä, onko ulkomaille siirrettyjen varojen tai siellä olevien asiakirjojen saamiseen esitutkintaa ja oikeudenkäyntiä varten mahdollisuuksia. Tietoja voidaan saada eri viranomaisten (verohallinto, tullihallinto, poliisi) omalla hallinnonalallaan tekemien sopimusten perusteella. Myös Euroopan yhteisö on kiinnittänyt huomiota tarpeeseen turvata yhteisön ja sen jäsenmaiden verotulojen kertyminen yhteistyöllä (virka-apu). Virka-apuna saatuja tietoja rasittavat usein erilaiset käyttörajoitukset. Keskinäistä oikeusapua rikosasioissa koskevan eurooppalaisen yleissopimuksen (ns. Strasbourgin sopimus) perusteella on mahdollista saada myös verorikosten tutkintaa ja oikeudenkäyntiä varten tietoja ja asiakirjoja, joiden hankkiminen kohdemaassa edellyttää pakkokeinojen käyttöä (oikeusapu). Sopimukseen liittyy mahdollisuus rajata tietojen luovuttaminen verorikoksiin liittyen kokonaan sopimuksen soveltamisalan ulkopuolelle. Verorikosten osalta tietojen käyttöä rasittavat usein myös erilaiset käyttörajoitukset. Esimerkiksi Sveitsin luovuttamia tietoja saa käyttää vain sellaisten verorikosten syyttämiseen, jotka ovat vero-

rikoksia myös Sveitsin lain mukaan. Nykyisin ovat kuitenkin ns. vahvan pankkisalaisuuden maatkin ryhtyneet luovuttamaan tietoja myös verorikosten selvittämistä varten.³⁰

Ennakkoperintä

Elinkeinoelämässä yleistynyt toimintojen ulkoistaminen on aiheuttanut ongelmia myös veropetossäännöksen soveltamisessa. Työvoimavaltaisissa pie-nehköissä yrityksissä on yleistynyt pyrkimys ohjata liiketoiminnan tulot ja menot eri yrityksiin tarkoituksin kohdentaa verotus sellaiseen tahoon, jolla ei ole tuloja tai varallisuutta vastata verovelosta.

Tyypillisimmillään järjestely toteutetaan siten, että yritys A myy työsuorituksia edellyttäviä palveluja ulkopuolisille ja ostaa tarvitsemansa työvoiman tosiasiassa hallitsemaltaan yritykseltä B. A laskuttaa ulkopuolisilta käyvän hinnan mukaisen palkkion työsuorituksista, mutta maksaa B:lle samoista työsuorituksista vain työntekijöiden nettopalkkaa vastaavan määrän. Yhtiö B maksaa työntekijöille nettopalkat ja tekee verovirastolle kuukausittain ilmoituksen maksetuista palkoista, mutta laiminlyö ennakonpidätysten ja työnantajan sosiaaliturvamaksun tilittämisen. Kun verovirasto panee maksuun tiettyllä viiveellä maksamattomat verot, toiminta siirretään yhtiöstä B yhtiöön C ja yhtiö B ajautuu konkurssiin. Yhtiössä B ei ole varallisuutta maksuunpantujen verojen maksamiseen ja sen vastuuhenkilöt ovat varattomia bulvaaneja.

Näennäisesti järjestelyssä ei anneta vääriä tietoja viranomaiselle eikä laiminlyödä ilmoitusvelvollisuutta. Yhtiö B jättää ainoastaan työnantajasuoritukset tilittämättä verovirastolla, mikä voi täyttää verorikkomuksen tunnusmerkistön. Koska yhtiö B:n liiketoiminnan koko tulos on työntekijöiden nettopalkkojen suuruinen, on kuitenkin kyseenalaista, voisiko rikoslain 29 luvun 4 §:ssä asetettu maksukykyisyysedellytys täyttyä.

Edellä kuvattuun järjestelyyn on selkeästi ryhdytty ainoastaan tarkoituksin kohdistaa veronmaksuvelvollisuus maksukyvyttömäksi tehtyyn yhtiöön, joka yleensä on osakeyhtiömuotoinen. On tulkinnanvaraista voidaanko yhtiön B toimintaa edes kutsua liiketoiminnaksi, ainakaan sen tarkoitus ei ole voiton tavoittelu eikä se usein ole ulospäin suuntautuvaakaan. Ratkaistavaksi tulee, voidaanko tällaisessa tilanteessa katsoa, että muodollisesti yhtiöön B työsuhteessa olevat ovatkin yhtiön A työntekijöitä.

³⁰ Ks. Työryhmän mietintö Oikeusministeriö 1/2000, Lardot 1997, vrt. Huhtamäki 2000, s. 39.

Jos työntekijät katsotaan yhtiön A palveluksessa oleviksi, A on ennakkoperintälain 9 §:n mukaan suorituksen maksaja, jolle kuuluu ennakonpidätysvelvollisuus ja siihen liittyvät muut velvollisuudet kuten valvontailmoituksen antaminen ja veron maksaminen. Veropetoksen tunnusmerkistö täyttynee, kun yhtiö A joko antaa vääransisältöisen valvontailmoituksen verovirastolle työntekijöille maksettujen palkkojen määrästä tai 1.2.1998 jälkeen laiminlyö tämän velvollisuuden kokonaan.

Oikeuskäytännössä esillä olleessa tapauksessa³¹ todellista liiketoimintaa harjoittaneen työvoimaa ulkopuolisille vuokranneen yhtiön edustajat tuomittiin törkeästä veropetoksesta. Tapauksessa katsottiin, että he olivat salanneet yhtiön kuukausi- ja vuosi-ilmoituksissa työntekijöille maksetut palkat ja niihin liittyneet työnantajasuoritukset. Todelliseksi työnantajaksi ja verovelvolliseksi oli katsottava varsinaista liiketoimintaa harjoittanut yhtiö eikä alihankkijayhtiö.

Ennakkoperinnässä on ongelmattomampaa katsoa, että ennakkoperintälain 9 §:ssä tarkoitettu suorituksen maksaja on joku muu kuin se, joka haluaa työnantajana esiintyä kuin esimerkiksi elinkeinoverotuksessa samastaa osakeyhtiömuotoinen verovelvollinen luonnolliseen henkilöön. Käytännössä on ajoittain esiintynyt tapauksia varsinkin ns. veroparatiisiyhtiöihin, mutta myös kotimaisiin pieniin osakeyhtiöihin liittyen, joissa on jouduttu miettimään samastamisen mahdollisuuksia rikosoikeudessa. Oikeuskirjallisuudessa asiaa on pohdittu varsin vähän.³²

Arvonlisäverotus

Veropetoksen tunnusmerkistön täytyminen on 1990-luvulla tullut usein arvioitavaksi ns. harmaan talouden yhteydessä. Yrittäjät toimivat harmaassa taloudessa joko kokonaan verovalvonnan ulkopuolella eli laiminlyövät kaikkien verotusta varten annettavien ilmoitusten tekemisen tai antavat vääransisältöisiä ilmoituksia esimerkiksi toiminnasta aiheutuneista kuluista, erityisesti maksetuista palkoista ja arvonlisäverollisesta myynnistä. Toimintaan on liittynyt usein laajaa ns. kuittikauppaa, jossa toimivan tai toimimattoman osakeyhtiön nimissä myydään harmaassa taloudessa toimiville vääransisältöisiä laskuja, joilla niiden ostajayritys kattaa kirjanpidossaan esimerkiksi

³¹ Turun HO 9.1.1995 nro 69.

³² Huttunen 1996 s. 5–76, Lahti 1991, s. 1187, Kuortti 1997, s. 164–177, Huhtamäki 1999, s. 142–152.

palkkakuluja, kun palkkoja on maksettu ennakonpidätystä toimittamatta tai vähentää laskujen osoittaman määrän perusteettomasti arvonlisäverotuksessaan.

Arvonlisäverotuksessa tehdyt ja veroilmoituksesta ilmenevät aiheettomat vähennykset arvioidaan väärän tiedon antamisena. Jos perusteettomia menotositteita liitetään verovelvollisen kirjanpitoon todellisten kulujen peittämiseksi, teolla ei ole vaikutusta tuloverotukseen. Siltä osin kun toimintaan liittyy ns. mustien palkkojen maksamista, teko arvioidaan 1.2.1998 jälkeen passiivisena veropetoksena ja ennen sitä muuna petollisena toimenä.

Nykyisin on lisääntynyt ns. lyhyen elinkaaren yritysten käyttö harmaassa taloudessa. Järjestelyssä yrityksen elinkaari päättyy lyhimmillään ennen ensimmäisen valvontailmoituksen antamisen määräpäivää. Arvonlisäverollista toimintaa harjoittava osakeyhtiö, jolla on työntekijöitä, laiminlyö kaikki verotukseen liittyvät velvollisuutensa ja joko lopettaa toimintansa kokonaan tai vaihtaa vastuuhenkilönsä bulvaaneihin lähes kuukausittain. Yhtiön toiminta siirretään kokonaisuudessaan uuteen yhtiöön, joka jälleen lopettaa toimintansa, kun veroilmoitukset tulisi antaa ja verot tilittää. Toiminnan selvittäminen ei ainoastaan edellytä lainvalvontaviranomaisilta runsasta panostusta, vaan toiminta saattaa saada sellaiset mittasuhteet, että se vaikuttaa ko. toimialan kilpailutilanteeseen.

Ns. tulliveropetokset

Tulli kantaa maahantuontiin perustuvat tullit, verot ja maksut silloin, kun tavara tuodaan Suomeen Euroopan yhteisön ulkopuolelta (ns. kolmannet maat). Tavaranhaltija tai siinä asemassa maahantuonnin tapahtuessa oleva, usein huolintaliike, antaa maahantuonnin yhteydessä tullille verojen ja tullien määräämisen perusteeksi ilmoituksen tavarán laadusta, arvosta, alkuperämaasta, määränpäästä ja tullimenettelystä, johon tavara pyydetään asetettavaksi. Jos tässä ilmoituksessa tullille annetaan tosiasioita vastaamaton tieto veron määräämiseen vaikuttavasta seikasta, joka aiheuttaa veron välttämisen, voi veropetoksen tunnusmerkistö täytyä väärän tiedon antamisena.

Myös matkustajaliikenteessä on mahdollista syyllistyä ns. tulliveropetokseen. Kun yksityishenkilö laiminlyö ilmoittaa tullille esimerkiksi kolmannelta maasta tuomansa tavarat, jotka määränsä tai laatunsa takia olisi maahan tuotaessa verotettava, veropetoksen tunnusmerkistö voi täytyä. Korkein oikeus on ratkaisussaan KKO 2003:92 tuominnut kaksi yksityishenkilöä

veropetoksesta, kun he olivat tuoneet Venäjältä valmisteverotuslain 19 §:ssä tullittomaksi ja verottomaksi säädettyjen määrien rajoissa alkoholituotteita ja tupakkaa pääosin muuhun tarkoitukseen kuin yksityiseen käyttöön. Valmisteverotuslaissa tarkoitettu tullittomuus koskee vain yksityiseen käyttöön tuotavia tuotteita, joten pääasiassa muuhun tarkoitukseen tuodut alkoholi ja tupakka olisi tullut ilmoittaa tullille verotettavaksi.

Viime vuosina tullihallinto on paljastanut enenevässä määrin tapauksia, joissa suuria määriä tupakkaa, väkiviinaa tai muita alkoholijuomia on löytenyt kätkeytyneinä lasteihin, jotka tullille on ilmoitettu esimerkiksi puutavarana.³³ Ongelmallisin tilanne on veropetoksen tunnusmerkistön soveltamisen kannalta silloin, kun kyse on tupakasta tai alkoholista, jota kuljetetaan yhteisön kautta kolmanteen maahan ns. ulkoisen passituksen menettelyssä.

Tullikoodeksin³⁴ mukaan ns. kauttakuljetuksessa oleville tupakalle ja alkoholille on tullivelan maksamisesta annettava vakuus, joka tullikoodeksin ja sen soveltamisasetuksen perusteella määrätään ns. petosriskeille alttiille tavaroille³⁵ täysimääräisenä.³⁶ Vakuusmaksu vastaa tavarasta kannettavia tulleja, valmisteveroja ja arvonlisäveroa, jotka näillä tuotteilla ovat varsin korkeat. Vakuuden tarkoituksena on sen varmistaminen, että ko. verot ja maksut tulevat suoritetuiksi, vaikka tavara jäisikin ilmoituksen vastaisesti yhteisön alueelle. Kun tavara poistuu yhteisöstä, vakuusmaksu palautetaan. Vakuusmaksu ei ole vero, joten väärien tietojen antaminen vakuuden määrittämisen välttämiseksi ei täytä veropetoksen tunnusmerkistöä. Teko saat-
taa täyttää tullilain 42 §:n 3 momentissa tarkoitettua tullirikkomuksen tunnusmerkistön.

³³ Alkoholiveron alentamisen jälkeen väkiviinan ja muiden alkoholijuomien ko. maahan-tuonti on lähes tyrehtynyt ja tulli paljastaa nykyisin lähinnä laittomasti maahan tuotuja tupakkalasteja.

³⁴ Neuvoston asetus (ETY) nro 2913/92, annettu 12.10.1992, yhteisön tullikoodeksista ja sen 94 artiklan 1 kohta.

³⁵ Petosriskeille alttiita tavaroita ovat komission asetuksen (EY) N:o 2787/2000, annettu 15.12.2000, tietyistä yhteisön tullikoodeksista annetun neuvoston asetuksen (ETY) N:o 2913/92 soveltamista koskevista säännöksistä annetun asetuksen (ETY) N:o 2454/93 muuttamisesta eli Tullikoodeksin soveltamisasetuksen muuttamisesta annetun asetuksen liitteessä 44 C luetellut tavarat, joita ovat mm. alkoholijuomat ja tupakka.

³⁶ Tullikoodeksin 94 artiklan 5, 6 ja 7 kohdat sekä Tullikoodeksin soveltamisasetuksen muuttamisesta annetun asetuksen 379, 380, 381 artiklat ja liite 47A.

Valmisteverotus/Tupakka

Tupakkaa yhteisön alueelle yhteisön ulkopuolelta tuotaessa veropetoksen tunnusmerkistö täyttyy, jos tupakkalasti ilmoitetaan tullille tavarana, josta tullia, arvonlisäveroa ja valmisteveroa ei kanneta lainkaan tai ne ovat määrältään alhaisempia kuin tupakkaan liittyvät maksut.³⁷ Teko arvioidaan täytetyksi teoksi, jos tavara pääsee markkinoille ja yritysasteelle jääneeksi, jos tavara otetaan maahantuotaessa tullin haltuun hallinnollisessa menettelyssä ja hävitetään myöhemmin.³⁸

Maahantuotua tupakkaa on useissa tapauksissa epäilty väärennetyksi eli sen valmistaja ei ole ollut ko. tupakkamerkin teollisoikeudenhaltija. Väärennetyn tupakan tuonti yhteisön alueelle on kielletty.³⁹ Rikoslain 46 luvun 4 §:ssä on säädetty rangaistavaksi salakuljetuksena sellaisen tavarán säännösten ja määräysten vastainen maahantuonti tai sen yritys, jonka tuonti on kielletty. Kun väärennetyn tupakan maahantuonti näyttäisi olevan kiellettyä, ei ole poissuljettua, että väärennetyn tupakan maahantuonti olisi arvioitavissa rikosoikeudellisesti veropetoksen lisäksi myös salakuljetuksena. Salakuljetus jäisi yritysasteelle, jos tulli ottaa tavarán haltuunsa ja täyttyy, jos tavara pääsee kulutukseen. Samoin olisi arvioitava ko. tilanteessa myös veropetok-

³⁷ Neuvoston direktiivin 92/12/ETY valmisteveron alaisia tuotteita koskevasta yleisestä järjestelmästä sekä näiden tuotteiden hallussapidosta, liikkumisesta ja valvonnasta (25.2.1992) 3 artiklan 1-kohdan mukaan direktiivi koskee valmistettua tupakkaa ja 6 artiklan 1 c-kohdan mukaan valmisteveron alaisia tuotteita on pidettävä kulutukseen luovutettuina, kun ne tuodaan maahan sääntöjenvastaisesti. Saman artiklan 2-kohdan mukaan valmistevero kannetaan siinä jäsenvaltiossa, jossa tuote luovutetaan kulutukseen. Tullikoodeksin 202 artiklan mukaan tullivelka syntyy, kun tuontitullien alainen tavara tuodaan sääntöjenvastaisesti yhteisön tullialueelle. Arvonlisäverolain 86 §:n mukaan veron suorittamisvelvollisuus syntyy, kun tavara tuodaan yhteisön alueelle.

³⁸ Tullivelka syntyy tullikoodeksin 202 artiklan mukaan, kun tavaraa tuodaan säännösten vastaisesti maahan, vaikka tulli ottaa tavarán haltuun ja hävittää sen myöhemmin. Hallinnollinen menettely rinnastuu tullikoodeksin 233 artiklan 1-kohdan d-alakohdan mukaiseen tavaroiden takavarikkoon ja menettämisseuraamukseen siten, että tullivelka lakkaa haltuunoton seurauksena. Ks. KHO 17.10.2003 nro 2527. Veropetoksen tunnusmerkistö täyttyy näin ollen yritysasteisena. Jos säännöstenvastaisesti maahantuotu tupakka pääsee kulutukseen, tehdään ns. pakkotullaus, ja veropetos toteutuu täytettynä tekona.

³⁹ Neuvoston asetus (EY) N:o 3295/94 väärennetyjen ja laittomasti valmistettujen tavaroiden vapaaseen liikkeeseen luovutuksen, viennin, jälleenviennin ja suspensiomenettelyyn asettamisen kieltämisestä koskevista toimenpiteistä 2 artikla. Ko. asetus on kumottu ja korvattu 1.7.2004 voimaan tulleella Neuvoston asetuksella (EY) No 1383/2003 tulliviranomaisten toimenpiteistä epäiltäessä tavaroiden loukkaavan tiettyjä teollis- ja tekijänoikeuksia sekä tiettyjä teollis- ja tekijänoikeuksia loukkaavien tavaroiden suhteen toteutettavista toimenpiteistä. Uuden asetuksen 16 artikla vastaa aikaisemmin voimassa olleen asetuksen 2 artiklaa.

sen tunnusmerkistön täyttymistä. Kun tullikoodeksin 212 artiklan mukaan tullivelka syntyy myös tuontikieltojen alaisen tavaran osalta ja yhteisöjen tuomioistuimen⁴⁰ kannan mukaan laillisen vaihdannan kohteena markkinoilla oleva sääntöjenvastaisesti yhteisöön tuotu tavara on verotettava, tilanteessa täyttyy myös veropetoksen tunnusmerkistö, jos tullille on annettu vääriä tietoja maahantuonnin yhteydessä. Teollisoikeudenhaltija voisi lisäksi vaatia rangaistusta rikoslain 49 luvun 2 §:n mukaisesta teollisoikeusrikoksesta.

Valmisteverollisen tavaran kuljettaminen yhteisön alueella verotta tapahtuu valmisteverotuslain 16 §:ssä tarkoitetuissa tapauksissa ns. väliaikaisessa valmisteverottomuusjärjestelmässä. Jos verovelvollisuus perustuu saman lain 10 §:n 5 momentissa tarkoitettuun tilanteeseen, tavara ei ole valmisteverottomuusjärjestelmässä. Näin ollen valmisteverotuslain 22 §:ssä tarkoitettu ilmoitusvelvollisuus ei koske niitä verovelvollisia, joiden vastaanottamat tuotteet ovat jääneet kokonaan väliaikaisen valmisteverottomuusjärjestelmän ulkopuolelle. Verovelka syntyy ja veropetoksen tunnusmerkistö täyttyy näin ollen heti tavaran saapuessa Suomeen, kun tupakkaa kuljetetaan jäsenvaltiosta toiseen ilman järjestelmän vaatimia saateasiakirjoja.

Jos verovelvollinen on valmisteverotuslain 22 §:ssä tarkoitettu tavoin ilmoitusvelvollinen ja laiminlyö tämän velvollisuutensa, hän syyllistyy passiiviseen veropetokseen, jonka tekoaika on veroilmoituksen antamiselle säädetty määräpäivä.

Valmisteverotus/Alkoholi

Alkoholijuomia saa alkoholilain 8 §:n (8.1.1999/1) mukaan tuoda maahan ilman maahantuontilupaa, mutta niitä kaupallisesti käyttävä tarvitsee toimintaansa varten erillisen luvan. Alkoholijuomien maahantuontiin liittyvät määrälliset rajoitukset koskevat matkustajaliikennettä. Alkoholijuomia yhteisön ulkopuolelta tuotaessa niistä on suoritettava valmistevero, arvonlisävero ja tulli. Verot määrätään maahantuotaessa. Jos alkoholijuomia kuljetetaan sääntöjenvastaisesti yhteisön toisesta jäsenvaltiosta Suomeen, niille määrätään

⁴⁰ Yhteisöjen tuomioistuin 29.6.2002 C-455/98 asiassa Kaupo Salumets ym. Tampereen käräjäoikeus pyysi ennakkoratkaisua siitä, sovelletaanko tullikoodeksin ja arvonlisäverodirektiivin säännöksiä myös maahan salakuljettamalla tuotuun väkiviinaan. EY-tuomioistuin katsoi, että väkiviinaa ei voida pitää tuotteena, joka ei kuuluisi vaihdannan piiriin, joten siitä on kannettava verot ja tullit. Huomioon oli otettu se, että myös säännöstenvastaisesti markkinoille päässeet tavarat kilpailevat tuotteiden kanssa, jotka ovat laillisen kaupankäynnin kohteena.

valmistevero niiden saapuessa Suomeen. Kun yhteisön alueella kuljetetaan alkoholijuomia sääntöjen mukaisesti väliaikaisessa valmisteverottomuusjärjestelmässä, toimitaan samoin kuin tupakan kohdalla. Näin ollen veropetoksen tunnusmerkistö täyttyy muussa kuin matkustajaliikenteessä kulkevien alkoholijuomien osalta, jos verovelvollinen antaa vääriä tietoja piiritullikamarille tavarán laadusta tai laiminlyö ilmoitusvelvollisuutensa.⁴¹

Väkiviinan rikosoikeudellinen kohtelu on Suomen liittyttyä Euroopan unioniin aiheuttanut lainsäätäjälle erityisiä ongelmia. Alkoholilain 82 §:n (26.7.1968/459) mukaan tuontikieltojen ja -rajoitusten alaisen alkoholijuoman ja väkiviinan maahantuonti tai sen yritys on rangaistava alkoholipitoisen aineen salakuljetuksena. Säännöksen soveltamisalaan on katsottu kuuluvan sekä yhteisön sisäkaupassa kuljetettava että yhteisön ulkopuolelta tuotava väkiviina. Saman säännöksen mukaan tulisi arvioida myös matkustajaliikenteessä noudatettavan alkoholijuomista ja väkiviinasta annetun asetuksen 8 §:ssä (26.4.1996/288) tarkoitettujen ns. 20 tunnin ja 3 vuorokauden sääntöjen rikkomisia tai määrällisten rajoitusten ylittämisiä.

Viime vuosina on jouduttu arvioimaan sitä, täyttääkö Suomen alkoholi-lainsäädäntö EY-oikeuden vaatimukset. Alkoholilain 8 §:n 2 momentin mukaan väkiviinaa saa tuoda maahan yhteisön muista jäsenvaltioista vain tuotevalvontakeskuksen luvalla samaan aikaan, kun Euroopan yhteisön perustamissopimuksen (Rooman sopimus) 28 artiklassa on kielto esteiden asettamiselle jäsenvaltioiden välisessä kaupassa. Rooman sopimuksen 30 artiklasta ilmenevät ne tavoitteet, joiden perusteella 28 artiklasta voidaan poiketa. Jäsenvaltio voi 30 artiklan perusteella asettaa ns. sisäkauppaa koskevia ehtoja, jotka ovat perusteltuja moraalín, yleisen järjestyksen tai turvallisuuden kannalta tai ihmisten terveyden ja elämän suojelemiseksi.⁴²

⁴¹ KKO 2004:86, jossa vastaajat olivat tuoneet vodkaa Belgiasta Suomeen väliaikaisen valmisteverottomuusjärjestelmän ulkopuolella ja esittäneet tullille tosiasioita vastaamattoman rahtikirjan tavarán laadusta, tuomittiin veropetoksesta, koska he olivat yrittäneet aiheuttaa alkoholijuomista Suomessa kannettavan valmisteveron määräämättä jättämisen. Tekoaika oli tavarán maahantuontiaika.

⁴² Korkein oikeus on vuonna 2004 pyytänyt yhteisöjen tuomioistuimelta ennakkoratkaisua siitä, täyttääkö Suomen alkoholilainsäädäntö EY 28 ja 30 artiklojen vaatimukset, kun se vaatii lupaa väkiviinan maahantuonnille. Euroopan yhteisöjen tuomioistuin on 28.9.2006 antamassaan tuomiossa C-434/04 Ahokainen ym. katsonut, että EY 28 ja 30 artiklat eivät ole esteenä Suomen alkoholilaissa (1143/1594) säädetyn kaltaiselle järjestelmälle, jonka mukaan yli 80-prosenttisen etyylialkoholin maahantuonti edellyttää ennakkolupaa, ellei kansanterveyttä voida suojella ja yleistä järjestystä turvata alkoholin vahingollisilta vaikutuksilta muilla toimenpiteillä.

Rikosoikeudellisesti kysymys on siitä, katsotaanko väkiviinan alkoholilain vastaisen kuljettamisen Suomeen täyttävän veropetoksen tunnusmerkistön tai/ ja alkoholipitoisen aineen salakuljettamisen tunnusmerkistön. Käytännössä rangaistuskäytäntö ja menettämisseuraamukset ovat varsin erilaiset riippuen siitä, kumman rangaistussäännöksen perusteella tekoa arvioidaan.

Alkoholilain väkiviinaa koskevat säännökset ovat 1990-luvulla muuttuneet kaksi kertaa Suomen liityttyä vuonna 1995 Euroopan unioniin. Vuoteen 1997 asti väkiviinan alkoholipitoisuuden yläraja oli alkoholilain 3 §:n 2 momentissa (8.12.1994/1143) 60 %. Ylärajasta luovuttiin tuolloin EY-oikeuden asettamien vaatimusten takia ja alkoholijuoman määritelmä kytkettiin alkoholilain 3 §:n 2 momentin 1-kohdassa (11.4.1997/306) nauttimistarkoitukseen. Väkiviinaa ei pidetty nautittavaksi kelpaavana alkoholijuomana ja sen osalta maahantuontiin edellytettiin 8 §:n 2 momentin 1-kohdassa tuotevalvontakeskuksen myöntämä maahantuontilupa.

Alkoholilain 8 §:n 1 momenttia selvennettiin 15.1.1999 voimaan tulleella muutoksella (8.1.1999/1), koska komission mukaan aikaisemmasta säännöksestä ei ilmennyt selkeästi, että alkoholijuomien maahantuonti oli vapaata. Uuden säännöksen mukaan alkoholijuomia sai tuoda maahan ilman erillistä maahantuontilupaa omaa käyttöä varten sekä kaupalliseen tai muuhun elinkeinotarkoitukseen. Kaupalliseen ja elinkeinotoimintaan alkoholijuomia käyttävä tarvitsi kuitenkin toimintaansa varten laissa määrätyn luvan.⁴³

Korkein hallinto-oikeus katsoi päätöksessään vuonna 1999⁴⁴, että 96-tilavuusprosenttinen alkoholi on alkoholilain 3 §:n 2 momentissa tarkoitettua nautittavaksi kelpaavaa alkoholijuomaa. Ratkaisun mukaan henkilöllä oli tullittomuusasetuksen (ETY N:o 918/93) 46 artiklan 1-kohdan b-alakohdan mukaan oikeus tuoda väkiviina maahan matkustajan henkilökohtaisena matkatavarana tullitta. Kyse oli väkiviinan tuonnista ns. kolmannesta maasta. Koska tapauksessa oli kyse yksityishenkilön omaan käyttöönsä tuomasta vähäisestä määrästä ostopakkauksessa olevaa väkiviinaa, tullivalvonnassa tulkittiin päätöksen koskevan vain vastaavaa matkustajaliikenteessä tapahtuvaa maahantuontia.

Alkoholilain 3 §:ää muutettiin jälleen 1.2.2001 voimaan tulleella lailla (4.1.2001/1), jossa väkiviina määriteltiin etyylialkoholiksi ja etyylialkoholin vesiliuokseksi, joka sisältää enemmän kuin 80 % etyylialkoholia ja jota ei ole denaturoitu. Lain muutoksen jälkeen muissa jäsenvaltioissa valmistettua väki-

⁴³ HE 247/1998 vp, s. 1–4.

⁴⁴ KHO 1999:17.

viinaa saa tuoda maahan pääsääntöisesti jokainen, jolla on siihen tuotevalvontakeskuksen myöntämä lupa. Matkustajaliikenteen osalta on lisäksi erityismääräyksiä ns. lyhyiden matkojen osalta (20 tunnin ja 3 vuorokauden sääntö).

Säännöstä muutettaessa otettiin huomioon EY-oikeuden vaatimukset tavaran vapaasta liikkuvuudesta sisämarkkinoilla. Väkiviinan enimmäistilavuusprosenttiraja asetettiin 80 %:ksi, koska lakia säädettäessä vahvin yhteisön markkinoilla ollut vakiintunut alkoholijuoma oli tehtyjen selvitysten mukaan vahvuudeltaan 80 tilavuusprosenttia. Lisäksi yhteisön säännöksissä on katsottu, ettei yli 80-prosenttinen etanoli ole alkoholijuoma.⁴⁵

Uuden säännöksen katsottiin olevan sopusoinnussa EY-oikeuden kanssa, koska sen tavoitteet ovat sellaiset, että ne EY 30 artiklan mukaan oikeuttavat poikkeamaan EY 28 artiklasta. Säännöksen on katsottu olevan tarkoitukseensa soveltuva ja välttämätön, koska sen tavoitteena on ehkäistä haittoja, joita väkiviinan käytöstä yksityisessä kulutuksessa aiheutuu kansanterveydelle ja yleiselle järjestykselle. Se on myös oikeassa suhteessa sillä tavoiteltuun päämäärään, koska se kieltää väkiviinan ainoastaan yksityisessä kulutuksessa. Tätä kantaa tukee myös yhteisöjen tuomioistuimen asiassa C-394/97 antama tuomio ja sen perustelut.⁴⁶

Korkein oikeus on yhteisöjen tuomioistuimen ratkaisun jälkeen antamassaan päätöksessä 2007:11 katsonut, että väkiviinan maahantuontia koskeva alkoholilain mukainen lupajärjestelmä on perusteltu ja asianmukainen ja on siten oikeassa suhteessa sillä tavoiteltuun päämäärään nähden eikä ole ristiriidassa yhteisön oikeuden kanssa. Lupajärjestelmän vastaisesti tapahtuvaa väkiviinan Suomeen tuontia voidaan näin ollen edelleen arvioida alkoholititoisen aineen salakuljetuksena.

⁴⁵ Tislattujen alkoholijuomien määritelmää, kuvausta ja esittelyä koskevista yleisistä säännöistä 29.5.1989 annetun neuvoston asetuksen (ETY) nro 1576/89, EYVL L 160, 12.6.1989 1 artiklan 2 kohdassa todetaan, ettei tullitariffin CN- koodiin 2207 kuuluvia juomia katsota alkoholijuomiksi. Koodi 2207 kattaa mm. denaturoimattoman etyylialkoholin (etanolin), jonka alkoholipitoisuus on vähintään 80 tilavuusprosenttia.

⁴⁶ Yhteisöjen tuomioistuin 15.6.1999 asiassa C-394/97 Sami Heinonen. Helsingin käräjäoikeus saattoi EY tuomioistuimen arvioitavaksi sen, ovatko Suomen kansalliset matkustajatuonnille kolmansista maista asettamat rajoitukset sopusoinnussa EY-oikeuden kanssa, ovatko alkoholilain esitöistä ilmenevät perusteet säännöksille sellaiset, että niiden perusteella on oikeus rajoittaa kolmansista maista tulevien matkustajien oikeutta tuoda maahan alkoholijuomia ja voidaanko alkoholinkäytöstä yleiselle järjestykselle aiheutuvien häiriöiden estämiseksi rajoittaa matkan keston perusteella kolmansista maista tulevien matkustajien oikeutta tuoda maahan alkoholijuomia. EY-tuomioistuin katsoi, etteivät EY-oikeus ja kansallinen lainsäädäntö olleet ko. kysymyksissä ristiriidassa keskenään.

Kun väkiviinaa tuodaan verolainsäädännön vastaisesti yhteisön ulkopuolelta Suomeen tai sitä kuljetetaan yhteisön sisäkaupassa säännöstenvastaisesti, tekoa voidaan kuitenkin arvioida tekoajasta riippumatta myös veropetoksen tunnusmerkistön mukaan.⁴⁷ Korkeimman oikeuden ratkaisun 2007:11 jälkeenkkin on huomattava, että väkiviinan maahantuonti ei ollut alkoholilain perusteella luvanvaraista 1.1.1997 ja 1.2.2001 välisenä aikana.⁴⁸

6.2 Tiedon salaaminen

Toisena tekotapana veropetoksen tunnusmerkistössä on verotusta varten annetussa ilmoituksessa tapahtuva veron määräämiseen vaikuttavan seikan salaaminen. Tarkoitettu ilmoitus voi olla mm. veroilmoitus, valituskirjelmä tai kirje verotarkastajalle. Salaamisen kohteena on seikka, jonka osalta verovelvollisella on verolainsäädännön perusteella ilmoittamisvelvollisuus.

Käytännössä veropetos toteutuu harvoin salaamalla. Tunnusmerkin toteutuminen edellyttäisi esimerkiksi tietyn tulolajin salaamista kokonaan⁴⁹, mikä lienee varsin harvinaista tilanteissa, joissa veroilmoitus annetaan. Toisinaan tekotavan täyttymistä joudutaan arvioimaan tilanteessa, jossa verovelvolliselle määrätään vero verotusmenettelystä annetun lain 29 §:n perusteella peiteltynä osinkona, kun hän on ottanut omistamastaan yhtiöstä varoja itselleen, mutta jättänyt ilmoittamatta tulot henkilökohtaisessa veroilmoituksessaan.⁵⁰ Käytännössä kyseisen kaltaisessa tilanteessa saatetaan joutua myös arvioimaan sitä, onko tekijä syyllistynyt veropetoksen lisäksi velallisen epärehellisyyteen yrityksen velkojia kohtaan.

⁴⁷ Tampereen KO 29.8.2003 R 01/1372. Vastaaja on tuomittu väkiviinan maahantuonnin yhteydessä tehdyistä ammattimaisesta alkoholipitoisen aineen salakuljetuksesta ja välittämisestä sekä törkeästä veropetoksesta. Lainvoimainen ko. vastaajan osalta.

⁴⁸ Vaasan HO 13.6.2001 nro 740. Vaasan hovioikeus katsoi vuonna 2001 ratkaistavanaan olleessa rikosasiassa, että koska vuonna 1998 voimassa olleen alkoholilain 8 §:n 1 momentin mukaan alkoholijuomia sai tuoda maahan ilman erillistä lupaa, ei niiden tuonti tuolloin ollut luvanvaraista alkoholilain 82 §:ssä tarkoitettuun tavoin. Väkiviinaa ilman tuotevalvontakeskuksen lupaa maahan tuova ei näin ollen syyllistynyt alkoholipitoisen aineen salakuljetukseen, vaan veropetokseen. Kyseessä oli väkiviinan tuonti yhteisöalueelle ns. kolmannesta maasta.

⁴⁹ Lehtonen 1986, s. 210.

⁵⁰ Turun HO 31.3.2003 nro 978. Vastaaja oli salannut kaikki tulonsa, myös siltä osin kun kyse oli vastaajan määräysvallassa olleesta yhtiöstä veropetoksen tunnusmerkistön täyttävällä teolla saadut varat.

6.3 Passiivinen veropetos

Nykyisin (1.2.1998 jälkeen) veropetoksen tunnusmerkistö täyttynee useimmiten veropetoksen kolmannen tekotavan mukaisena ilmoitusvelvollisuuden tai muun verotusta varten säädetyn velvollisuuden laiminlyöntinä. Säännöksen yleisimmät soveltamistilanteet liittyvät ns. harmaaseen talouteen, jolloin ennakoperinnässä ja arvonnalisäverotuksessa laiminlyödään valvontailmoitusten antaminen ja palkkoja maksetaan ennakonpidätystä toimittamatta.

Passiivista veropetosta koskevan säännöksen muuttamiselle vuonna 1998 oli kolme perustetta: verovalvonnan ulkopuolella kokonaan toimivat haluttiin rangaistusvastuun piiriin, palkkojen maksaminen ennakonpidätystä toimittamatta haluttiin kriminalisoida laillisuusperiaatteen vaatimusten mukaisesti ja kaikki verovelvolliset haluttiin asettaa henkilöverotuksessa yhdenvertaiseen asemaan rangaistusvastuun osalta verotusehdotusmenettelyyn siirryttäessä.

Oikeuskäytännössä olivat yleistyneet tapaukset, joissa liiketoimintaa harjoitettiin täysin verovalvonnan ulkopuolella. Tapauksia tuli ilmi enenevässä määrin viranomaisyhteistyön tehostuessa. Kun verovelvolliset eivät tehneet toiminnastaan esimerkiksi arvonnalisäverolaissa edellytettyä aloittamisilmoitusta ja laiminlöivät määräajoin tehtävien valvontailmoitusten antamisen, veroviranomaisten oli mahdotonta lähettää veroilmoituksen antamiseksi kehotusta. Lisäksi eräiden verovelvollisten tavoittaminen todisteellisesti kirjeitse oli osoittautunut lähes mahdottomaksi, koska he ilmoittivat osoitteeseen postilokeron tai satunnaisten tuttaviansa katuosoitteen. Kun verovalvonnan ulkopuolella harjoitettu liiketoiminta paljastui, rikosoikeudellisten keinojen käyttäminen osoittautui vaikeaksi, koska passiivisen veropetoksen tunnusmerkistö (RL 29:1.2) ei kehotuksen puuttumisen takia täyttynyt. Teko ei myöskään moitittavuudeltaan vastannut mahdollisesti täyttyvää verorikkomusta.

Ilmoitusvelvollisuuden laiminlyöminen oli veropetoksena rangaistava 1.1.1991–1.2.1998 ainoastaan rikoslain 29 luvun 1 §:n 2 momentissa säädettyin tavoin kehotuksen jälkeen tehtynä. Ennen 1.1.1991 ilmoitusvelvollisuuden laiminlyöminen ei ollut oikeuskäytännössä vakiintuneen kannan mukaan rangaistavaa.

Ennen 1.2.1998 lainmuutosta ns. mustien palkkojen maksamisen katsottiin täyttävän veropetoksen tunnusmerkistön muuna petollisena toimena. Tekotapatunnusmerkki on tältä osin täysin avoin eikä näin ollen täytä lailli-

suusperiaatteen rikosoikeudellisille säännöksille asettamia edellytyksiä. Tämän vuoksi katsottiin, että käytännössä usein ilmenevän tekotavan kriminalisointi piti muuttaa nykyaikaisia lainsäätämisperiaatteita vastaavaksi. Passiivisen veropetoksen tekotapatunnusmerkkiin otettiin näin ollen kuvaus kaikkien verotusta varten säädettyjen, veron määräämiseen vaikuttavien velvollisuuksien laiminlyömisestä.

Veroehdotusmenettelyssä⁵¹ verovelvollisen tuli oikaista verohallinnon tekemää veroehdotusta tarpeellisin osin. Jos verovelvollinen ei oikaisua suorittanut eikä tarvittavia tietoja saatu muutakaan kautta, vero jäi määräämättä. Ennen 1.2.1998 tehtynä teko ei ollut rangaistava. Veroehdotusmenettelyssä oleva luonnollinen henkilö olisi tällöin ollut paremmassa asemassa kuin sellainen henkilö, joka verotuksensa monimutkaisuuden takia ei voinut päästä veroehdotusmenettelyn piiriin, mutta salatessaan ilmoituksessaan joitakin tulojaan olisi tullut rangaistuksi veropetoksesta. Verovelvollisten yhdenvertaisuus edellytti rangaistusvastuun ulottamista myös veroehdotusmenettelyssä tehtyyn ilmoitusvelvollisuuden laiminlyömiseen. Kehotuksen lähettäminen jokaiselle menettelyn piirissä olevalle ei olisi ollut tarkoituksenmukaista eikä taloudellista.

Passiiviseen veropetokseen voi syyllistyä 1.2.1998 jälkeen se, joka laiminlyö verotusta varten annetun velvollisuuden. Veropetoksen tekijä voi olla työnantaja, palkansaaja, arvonlisäverovelvollinen, verovelvollinen tai sen edustaja sekä sivulliset tiedonantovelvolliset. Rangaistusvastuun ulottaminen sivullisiin tiedonantovelvollisiin on selvä tekijätunnusmerkin laajennus. Sivullisia tiedonantovelvollisia ovat esimerkiksi verotusmenettelylain 19 §:ssä ja arvonlisäverolain 170 §:ssä tarkoitetut tiedonantovelvolliset. Kyse voisi olla muiden edellytysten täytyessä pankin puolesta toimivasta, joka laiminlyö velvollisuutensa toimittaa veroviranomaisen pyytämät pankin asiakasta kokevat tiedot. Jos pankin puolesta toimiva laiminlyö toimittaa tullille tiedot, joita tarvitaan Euroopan yhteisöjen varoihin kohdistuneen veropetoksen tutkintaan ja edellytykset täyttyvät muutoin, pankkiin voi tulla sovellettavaksi myös 1.4.2003 jälkeen rikoslain 29 luvun 10 §:ssä tarkoitettu oikeushenkilön rangaistusvastuu.

Passiivisen veropetoksen tunnusmerkistön täyttyminen edellyttää muista säännöksen tekotavoista poiketen tarkoitustahallisuutta. Tekijän on tullut laiminlyödä velvollisuutensa tarkoituksin välttää veroa. Säännöksen sovel-

⁵¹ Verotusmenettely on muuttunut 1.1.2006 alkaen, kun pääosin henkilöverotuksessa verovelvollisille lähetetään esitäytetyt veroilmoitukset.

tamisan ulkopuolella ovat kaikki ne teot, jotka ovat tapahtuneet vain ehdollisen tahallisuuden täyttävien tavoin. Käytännössä tarkoitustahallisuusedellytys ei ole aiheuttanut ongelmia, koska verovalvonnan ulkopuolella toimiminen tapahtuu nimenomaan veronvälttämistarkoituksessa.

Laiminlyönnin tulee kohdistua velvollisuuteen, jolla on välitöntä vaikutusta veron määräämiselle. Tällaisia velvollisuuksia ovat esimerkiksi arvonnäisäverolain 161 §:ssä säädetyn aloittamisilmoituksen, saman lain 162 §:ssä ja ennakkoperintälain 32 §:ssä säädetyn valvontailmoituksen sekä ennakkoperintälain 33 §:ssä säädetyn vuosi-ilmoituksen antaminen, verotusmenettelystä annetun lain 7 §:ssä säädetyn esitetytyn veroilmoituksen korjattuna palauttaminen, ennakkoperintäasetuksen 24–25 §:ssä säädetyn palkkakirjanpidon pitäminen ja verotusmenettelystä annetun lain 19 §:ssä säädetyn sivullisen esittämisvelvollisuuden täyttäminen. Erityisesti on huomattava, että palkkakirjanpidon laiminlyöminen ei ole rangaistava kirjanpitorikoksena, koska sen pitämisen velvollisuudesta ei säädetä kirjanpitolain perusteella annettussa asetuksessa.

Käytännössä tulkintaongelmia on ollut 1.1.1991 ja 1.2.1998 välisenä aikana tapahtuneiden oma-aloitteisesti tilittäviin veroihin kohdistuvien tekojen arvioinnissa, joissa ilmoitusvelvollisuus on selkeästi ja tarkoituksellisesti laiminlyöty, mutta selvitystä verovelvolliselle toimitetusta kehoituksesta ei ole. Näissä tapauksissa oikeuskäytännössä on edelleen pyritty määrittelemään passiivisen veropetoksen ja muuten petollisesti tehdyn veropetoksen soveltamisaloja.

6.4 Muuten petollisesti tehty veropetos

Eri aikoina on katsottu, että veropetossäännöksessä on tarpeen olla myös avoin tekotapatunnusmerkki, koska etukäteen on vaikea ennakoida millaisia uusia veronvälttämistapoja verovelvolliset kehittävät. Avoimen tekotapatunnusmerkin tulkinta on kuitenkin haluttu pitää suppeana. Säännöksen esitöissä on esimerkkeinä verolajeista, joihin tekotapa soveltuu, esitetty elokuva-vero ajankohtana, jolloin vero maksettiin ostamalla leimattuja pääsylippuja, mitätöinnin jälkeen puhdistettujen leimamerkkien uudelleen käyttäminen ja tullipaikan kiertäen tapahtuvat tulliveropetokset.⁵² Oikeuskäytännössä muulla petollisuutena on vakiintuneesti ennen 1.2.1998 pidetty mustien palkkojen

⁵² HE 66/1988 vp, s. 62.

maksamista ja kevyen polttoöljyn käyttämistä dieselnä käyttäisissä ajoneuvoissa.

Muutettaessa 1.2.1998 veropetossäännöksen sanamuotoa muusta petollisesta toimesta muuksi petollisuudeksi ei tarkoitus ollut laajentaa rangaistavan menettelyn alaa. Tavoitteena oli ainoastaan vähentää mahdollisia tulkin- taongelmia tilanteessa, jossa sinänsä veropetokseksi miellettyä menettelyä toteutetaan muutoin kuin aktiivisella toiminnalla.⁵³

Muun petollisen toimen⁵⁴ soveltamisen on katsottu koskevan tapauksia, joissa veron määrääminen ei edellytä erityistä ilmoitusta.⁵⁵ Petollisuuden on lisäksi esitetty viittaavan konkreettisiin, tosiasiallisiin veronvälttämistoi- miin.⁵⁶ Oikeuskirjallisuudessa ja oikeuskäytännössä on aikaisemmin edus- tettu varsin yksimielisesti kantaa, että pelkkä ilmoitusvelvollisuuden laimin- lyönti ei yksinään voi täyttää veropetoksen tunnusmerkistää muuna vilppinä tai petollisuutena, vaan tunnusmerkistön täytyminen edellyttää myös joita- kin positiivisia toimia.⁵⁷ Varsinkin tulo- ja varallisuusverotuksessa riittävänä seurauksena ilmoitusvelvollisuuden laiminlyömisestä on pidetty veron mää-

⁵³ HE 16/1997 vp, s. 3.

⁵⁴ Ennen 1.1.1991 voimassa olleessa RL 38:11 tekotapa ilmaistiin käsitteellä muu vilppi.

⁵⁵ HE 66/1988 vp, s. 68.

⁵⁶ Lahti 1991, s. 1192.

⁵⁷ Lehtonen 1986, s. 216–220. Lehtonen esittää tulo- ja varallisuusveroon sekä liikevaihto- veroon liittyen oikeuskäytäntöä ja oikeuskirjallisuutta 1900-luvun alusta lähtien, jonka pe- rusteella veropetossäännöksen soveltamisalaan ei ole kuulunut pelkkä ilmoitusvelvollisuu- den laiminlyöminen. Lehtonen esittää esimerkkinä korkeimman oikeuden ratkaisusta KKO 1977 II 68 ilmenevän tilanteen, jossa väliaikaisen tullivapauden päättymisen jälkeen käy- tettiin henkilöautoa Suomessa ilmoittamatta sitä tullattavaksi (alaviite 4 s. 212). Tilanne vastannee menettelyä, joka ilmenee ratkaisusta KKO 1985 II 133, jossa on kyse tulovero- tuksesta, vaikka Lehtonen ei niitä rinnastakaan. Verovelvollinen on kummassakin tapauk- sessa antanut ilmoituksen veron määräämisen tai verovapauden perusteeksi verottajalle ja laiminlyönyt ilmoittaa myöhemmin muuttuneista olosuhteista tai käyttänyt itse aiheutta- maansa verottajan verotukseen vaikuttavaa erehdystä hyväkseen. Petollisuus vaatii ko- tilanteessa ilmoitusvelvollisuuden laiminlyömisestä lisäksi aikaisempaa vuorovaikutusta ve- rovelvollisen ja verottajan välillä. Edeltävä toiminta synnyttäneen verovelvolliselle velvollis- uuden ilmoittaa verolain määräämänä ajankohtana veron määräämiseen vaikuttavat muut- taneet tai oikeat olosuhteet verottajalle. Verovelvollinen ei tällöin oikaise edellisen vero- kauden tietoja, vaan antaa kohde verokaudelta oikeat tiedot. Ennakoivan tulevaisuudessa väääräksi muodostuvan tiedon antaminen tai uuden verovelvollisuuden synnyttävän toimin- nan jatkaminen ja sitä seuraava ilmoitusvelvollisuuden laiminlyöminen yhdessä muodos- tanevat positiivista toimintaa sisältävän petollisen toimen. Vrt. Lehtonen 1986, s. 229–230, joka on tällä kannalla, kun edeltävä toiminta ja ilmoitusvelvollisuuden laiminlyönti tapah- tuvat ennakkoperinnässä samana verovuonna.

räämistä arvioverotuksen ja veronkorotuksen määräämistä.⁵⁸ Tulkinta kattaa myös nykyisen arvonlisäveron.⁵⁹

1.1.1991 muuttuneen rikoslain 38 luvun 11 §:ssä säädetyn veropetossäännöksen muu vilppi tekotavan soveltamisalaksi katsottiin epärehelliset tai petolliset tosiasialliset toimet, joiden yhteydessä on voitu jättää täyttämättä asianmukainen ilmoitusvelvollisuus.⁶⁰ Muun vilpin tekotapaan liittyvä petollisuus on aikaisemman oikeuskäytännön ja kirjallisuuden perusteella edellyttänyt jotakin verovelvollisen positiivista tointa, joka näyttäisi ainakin osassa tapauksia ilmenevän verovelvollisen ja verottajan jonkin asteisena vuorovaikutuksena. Harmaan talouden torjunnassa 1990-luvulla esiin nousseet ongelmat veropetossäännöksen tulkinnassa ovat koskeneet tapauksia, joissa mitään vuorovaikutusta ei ole ollut, koska verovelvollinen on toiminut täysin verovalvonnan ulkopuolella. Tyypillisin esimerkki on ns. mustien palkkojen maksaminen, jossa työnantaja ja työntekijä sopivat etukäteen, että palkat maksetaan ennakonpidätyksiä toimittamatta eikä kumpikaan osapuoli tee lain vaatimia ilmoituksia verottajalle.

Työnantajalle on ennakoperinnässä uskottu työntekijän palkan perusteella määräytyvän tuloveron toimittaminen ja tilittäminen valtiolle. Ennen 1.2.1998 lain muutosta työnantaja voitiin tuomita muuna petollisena toimenä täytyneestä veropetoksesta, kun hän laiminlöi velvollisuutensa toimittaa työntekijän palkasta ennakonpidätyksen ja jätti myös valvontailmoituksen tekemättä. Petollisuutena pidettiin nimenomaan ennakonpidätyksen toimittamattomuutta, jonka perusteella myös teko aika määräytyi. Työntekijä voitiin tuomita avunannosta työnantajan veropetokseen, jos menettelystä oli osapuolten kesken sovittu. Menettelyssä voitaneen arvioida työnantajan rikkoneen hänelle verotusmenettelyssä osoitetun luottamuksen, joka ei välttämättä ole edellyttänyt vuorovaikutusta verovelvollisen ja verottajan välillä. Tällaisia tilanteita olivat aikaisemmin ns. mustien palkkojen maksamisen lisäksi tilanteet,

⁵⁸ Lehtonen 1986, s. 218.

⁵⁹ KKO 1983 II 155, jossa liikevaihtoverotukseen liittyvän ilmoitusvelvollisuuden laiminlyönnin ei katsottu täyttävän veropetoksen seuraustunnusmerkkiä, koska verovelvolliselle oli määrätty vero arvioimalla suuremmaksi kuin liikevaihdosta sittemmin esitetty selvitys olisi edellyttänyt.

⁶⁰ Lehtonen 1986, s. 211–213. Lehtonen perustaa näkemyksensä aikaisemmassa oikeuskirjallisuudessa esitettyihin esimerkkeihin. Hän arvelee sittemmin 1.1.1991 voimaan tulleen RL 29:1 mukaisen muu petollinen toimi tekotavan supistavan säännöksen soveltamisalaa. Lehtonen viittaa mm. Rikoslakiprojektin ehdotukseen I, OikM:n I/505:n julkaisu 5/1984 s. 106, jossa todetaan RL 38:11 mukaisen muun vilpin soveltamisalan supistuvan lähinnä tilanteisiin, joissa veron määrääminen ei ole edellyttänyt erityistä ilmoitusta.

joissa tavaraa maahan tuova kiersi tullipaikan tai käytti tullialueella ns. vihreää linjaa ja kevyen polttoöljyn käyttäminen dieselautossa. Verottajan on näissä verolajeissa ollut vaikeaa todeta lainvastainen menettely ja puuttua siihen. Nytemmin nämä tekotavat täyttävät passiivisen veropetoksen tunnusmerkistön ilmoitusvelvollisuuden laiminlyömisenä.

Arvonlisäveroon kohdistuneet väärinkäytökset, jotka tehtiin ennen 1.2.1998 lain muutosta, aiheuttivat suurimmat ongelmat verorikosoikeudessa. Nämä teot yleistyivät, kun Suomi liittyi EU:n jäseneksi ja viranomaisten harmaan talouden torjuntatoimenpiteet tehostuivat. Käytännössä on jouduttu tämän vuoksi usein arvioimaan sitä, täytyikö jonkun verorikoksen tunnusmerkistö, kun 1.1.1995–1.2.1998 ns. yhteisökaupassa Suomeen tuotiin ilman arvonlisäveroa liiketoiminnassa tapahtuvaa edelleen myyntiä varten esimerkiksi matkapuhelimia, mutta maahantuoja laiminlöi ilmoitus- ja tilitysvuolllisuutensa.

Yhteisökaupassa arvonlisävero maksetaan määränpäämaassa. Verovelvolliselle maahantuojalle syntyy Suomessa tapahtuneen myynnin perusteella velvollisuus suorittaa myynnin arvonlisäveroa ja tilittää se arvonlisäverolain 147 §:n mukaisesti kuukausittain verovirastolle. Ostajalla taas on arvonlisäverolain 102 §:n perusteella oikeus vähentää verollista liiketoimintaa varten toiselta verovelvolliselta ostamastaan tavarasta suoritettava vero. Jos myyjä laiminlyö ilmoitus- ja tilitysvuolllisuutensa ja ostaja vähentää omassa verotuksessaan ostolaskuun sisältyneen arvonlisäveron, veronsaajalla aiheutuu vahinkoa molempien menettelystä.

Rikosoikeudellisesti arvioitaviksi tulleet järjestelyt on usein toteutettu niin, että maahantuojan ostajalta Suomessa laskuttama myyntihinta ei kata koko arvonlisäveron määrää. Tällöin voidaan usein epäillä, että ostaja ja myyjä ovat sopineet menettelystä ja jakavat toiminnasta saatavan voiton arvonlisäveroa vastaavalta osalta keskenään. Maahantuoja saa siten palkkion toiminnastaan ja edelleen myyjä myös kilpailuetua voidessaan myydä tavaraa vähittäiskaupassa kilpailijoitaan halvemmalla.

Jos ostajaan kohdistetaan verotarkastus, maahantuojan verotukseen liittyvien velvollisuuksien laiminlyönnit paljastuvat. Maahantuoja on kuitenkin tavallisesti varaton eikä maksuun pantavilla veroilla ole vaikutusta sen liiketoimintaan, koska samaa toimintaa voi jatkaa uudessa yrityksessä. Maahantuojan toiminta saattoi 1.1.1991–1.2.1998 täyttää verorikkomuksen tunnusmerkistön, mutta käytännössä sekin oli harvinaista, koska maahantuoja ei useinkaan täyttänyt tunnusmerkistön edellyttämää maksukykyisyyseellytystä.

Tilanteessa, jossa saadun selvityksen mukaan maahantuoja ja ostaja ovat sopineet menettelystä veronvälttämistarkoituksessa, voisi veropetoksen tunnusmerkistö täyttyä, kun ostaja on antanut valvontailmoituksissaan vääää tietoa arvonlisäverolain 102 §:n mukaisesta vähennysoikeudestaan. Tällöin vähennysoikeuden epääminen edellyttää näyttöä siitä, että ostaja on ollut tietoinen vähennysoikeuden perusteena olleen laskun laatijan vilpillisestä menettelystä ja laskuun tehtyjen merkintöjen virheellisyydestä.⁶¹ Maahantuoja/laskun laatija taas on joko tekijäkumppani tai ainakin avunantaja päätekijän veropetokseen.

Jos rikosoikeudellisen arvioinnin kohteena on vain maahantuoja, tilanne on ongelmallinen. Verovalvonnan ulkopuolella toimimiseen riittää pelkkä ilmoitusvelvollisuuden laiminlyöminen. Jotta teko voitaisiin arvioida muun petollisuuden tekotapatunnusmerkin mukaan, siihen tulisi sisältyä ilmoitusvelvollisuuden laiminlyönnin lisäksi toimia, jotka ovat välittömästi syy-yhteydessä veron määräämättä jättämiseen. Tekoa ei voi myöskään arvioida veropetokseksi sillä perusteella, että toiminnan tarkoitus on ollut jättää arvonlisäverot maksamatta, koska veropetossäännös ei suojaa veronsaajien verosaatavien kertymistä. Arvonlisäveron maksamatta jättäminen on rangaistavaa ainoastaan verorikkomuksen tunnusmerkistön täyttävällä teolla. Ilmoitusvelvollisuuden laiminlyöminen kriminalisoiminen passiivisena veropetoksena on ollut luonteva ratkaisu tähän muutoin varsin hankalaan verorikosoikeudelliseen kysymykseen.

Oikeuskäytännössä on viime vuosina pyritty arvioimaan varsinkin talousrikosten yhteydessä monimutkaisia ja useista osateoista muodostuvia tekokokonaisuuksia yhtenä, tietyn oikeushyvän loukkaamiseen tähtäävänä tekona. Tällaiset tekotavat ovat tyypillisiä varsinkin velallisen epärehellisyyden tunnusmerkistön täyttävälle teolle. Veropetoksen osalta kokonaisarvosteluun perustuva syyksi lukeminen saattaa olla ongelmallisempaa. Varsinkin muun petollisuuden yhteydessä saatetaan joutua arvioimaan sitä, onko kyse rikoslaissa rangaistavaksi säädetystä verorikoksesta vai verovelvollisen ja veroviranomaisen väliseen tulkintaerimielisyyteen perustuvasta veronkiertämisestä.

Vakiintuneesti veronkiertämisenä on pidetty menettelyä, jolla verovelvollinen tavoittelee etua, jota veronormilla ei hänelle ole tarkoitettu antaa. Verovelvollinen antaa sinänsä oikeat tiedot veroilmoituksellaan, mutta järjestelyjen ulkoinen, oikeudellinen muoto ei kuitenkaan vastaa niiden to-

⁶¹ KHO 1999:71, KHO 1999:72.

dellista sisältöä. Verotuksessa tällaisissa tilanteissa sovelletaan ns. kompetenssinormeja, esimerkiksi verotusmenettelylain 28 §:ää, jolloin menettelyä ei verotuksessa käsitellä siviilioikeudellisten normien mukaan, vaan niiden tosiasiallisen sisällön perusteella. Veropetoksen tunnusmerkistön täyttää menettely, jossa verovelvollinen pyrkii abstraktin verovelan synnyttäneiden tosiseikkojen jo toteuduttua vapautumaan verosta lainvastaisin keinoin, esimerkiksi vääriä tietoja antamalla, kun taas veronkiertämisessä verovelvollinen esittää verottajalle vero-oikeudellisen tulkintaratkaisun, joka ei ole lainmukainen.⁶² Käytännössä tällaisia veronkiertojärjestelyjä, joissa tavoiteltu verohyöty on usein huomattava, saattaa olla vaikea erottaa veropetokseksi katsottavasta näennäisoikeustoimien muodostamasta teosta.

Näennäisoikeustoimissa niihin osallisten tahto ei vastaa oikeustoimen muotoa.⁶³ Koska näennäis- ja valeoikeustoimet eivät ole päteviä oikeustoimia, niiden pätemättömyyteen voi kuka tahansa vedota eikä verotuksessa niiden sivuuttamiseen tarvita erillistä kompetenssinormia. Käytännössä verotuksessa kuitenkin näissäkin tapauksissa sovelletaan esimerkiksi verotusmenettelylain 28 §:ää koska oikeustoimen näennäinen luonne on usein vaikeaa näyttää.⁶⁴ Tämä vaikeuttaa veronkierron ja verorikoksen toisistaan erottamista.

Yleensä näennäisoikeustoimien yhteydessäkään veropetos ei täyty muuna petollisena toimena, vaan väärrien tietojen antamisena.

Muu petollisuus tekotapatunnusmerkin soveltamisalaa voitaneen nykyisin pitää varsin suppeana. Luontevasti siihen kuuluisivat lähinnä sellaisiin verolajeihin kohdistuvat teot, joissa ei anneta erillistä veroilmoitusta. Niitä ei liene montakaan. Näissä verolajeissakin tulisi ensin harkita sitä täyttääkö tarkasteltava menettely passiivisen veropetoksen tunnusmerkistön, jossa rangaistavaksi säädetään varsin laajasti veron välttämistarkoituksessa tapahtuneet verotusta varten säädettyjen velvollisuuksien laiminlyönnit, joilla on merkitystä veron määräämiselle.

⁶² Ks. Tikka 1972, s. 17 ja 303–304 ja Tikka 1981, s. 61–62.

⁶³ Ks. Aurejärvi 1980, s. 205–229.

⁶⁴ Lehtonen 2000, s. 51–53 ja 88–94.

7 SEURAUSTUNNUSMERKKI

Veropetos on seurausrikos. Tunnusmerkistön täytyminen edellyttää, että säännöksessä kuvatun menettelyn seurauksena on veron välttäminen. Veron välttäminen ilmenee veron määräämisestä liian alhaisena, jäämisestä kokonaan määräämättä tai veron aiheuttomana palauttamisena tai näiden yrittämisenä. Tunnusmerkistön täytyminen ei edellytä, että vältetty vero olisi teon paljastuttua maksuunpantu – riittävää on, että on menetelty tunnusmerkistön mukaisesti ja seuraustunnusmerkki täyttyy.

Seuraustunnusmerkin täyttymiseen riittää, että veronormia on rikottu. Täyttymistä ei estä se, että jälkiverotusoikeus on muutoseikan vuoksi menetetty, vero on vanhentunut tai se on määrätty arvioverotuksin.

Veropetoksen tunnusmerkistö täyttyy esimerkiksi oma-aloitteisesti tilitettävien arvonlisäveron ja työnantajamaksujen osalta ilmoitusvelvollisuuden määräaikaan. Sen jälkeen suoritettu arviomaksuunpano ei vaikuta teon täyttymiseen.

Tuloverotuksessa arvioverotus saatetaan tehdä jo säännönmukaisen verotuksen yhteydessä. Tällöin verovelvollinen on syyllistynyt täytettyyn tekoon siltä osin, kun oikean veron määrä ylittää arvioverotuksen ja yritysasteiseen veropetokseen siltä osin, kun arvio on kattanut oikean veron määrän tai on sitä suurempi.⁶⁵ Tällöin teko on aiheuttanut konkreettisen vaaran seuraustunnusmerkin täyttymisestä, joka on estynyt vain verottajan toimenpiteiden johdosta ennen säännönmukaisen verotuksen päättymistä. Kun verovelvollinen ei ole myötävaikuttanut arvioverotuksen määrään, hän ei voine saada hyväkseen myöskään rikosoikeudellista etua siitä, että veroviranomainen on sattumalta arvioinut veron määrän oikein tai liian suureksi. Säännönmukaisen verotuksen päättymisen jälkeen tehdyllä arvio- tai jälkiverotuksella ei ole vaikutusta seuraustunnusmerkin täyttymiseen.

Arvioverotuksesta saattaa aiheutua ongelmia arvioitaessa vältetyn veron määrää. Pääsääntöisesti oikean veron määrän ja arvioidun veron määrän erotus ilmaisee veronsaajalle aiheutuneen vahingon.

Teon ja seuraustunnusmerkin välisestä syy-seurausvaatimuksesta johtuu, että veroa voi välttää vain sellaisessa tilanteessa, jossa esimerkiksi verotettavat tulot nousevat verotettavaan määrään, harjoitetaan verollista toimintaa

⁶⁵ Estettä ei liene sille, että vastaaja tuomitaan ko. tilanteessa yhdestä veropetoksesta, joka käsittää arvioveron määrään asti yritysasteiseen veropetokseen ja sen ylittävältä osuudeltaan täytetyn teon.

tai maahantuotavasta tavarasta on maksettava tullia. Jos esimerkiksi verovelvollisen tappio on vahvistettu liian suureksi annettujen väärin tietojen perusteella ja tätä tappiota vähennetään seuraavien verovuosien tuloista, veropetoksen tunnusmerkistö täyttyy kaikkina niinä verovuosina joina perusteettomia vähennyksiä tuloista tehdään.⁶⁶

Veropetoksen seuraustunnusmerkin täyttymiseen voi vaikuttaa myös EY-oikeus. Korkein oikeus on ratkaisussaan KKO 2004:58 katsonut, että vastaajaa ei voida tuomita veropetoksesta siltä osin, kun hänen menettelynsä perusteella ei alun perinkään ajoneuvoa maahan tuotaessa olisi voitu määrätä veroa veron syrjivän luonteen perusteella. Päätös perustui EY-tuomioistuimen ratkaisuun asiassa Siilin, C-101/00, jossa oli todettu Suomen autoverosäännösten olevan päätöksestä ilmenevin osin syrjiviä.

Talousrikosten oikeuskäsittelyjen kesto on usein varsin pitkä. Siihen voi olla syynä vältetyn veron määrän selvittäminen. Korkein oikeus on verorikoksia koskevilla ratkaisuisaan KKO 2004:58 ja KKO 2005:73 katsonut, että rikoksen tekemisestä kulunut huomattavan pitkä aika voidaan ottaa huomioon rangaistusta määrättäessä. Lähtökohtana on, ettei syytetä voida hylätä pelkästään sillä perusteella, ettei asiaa ole saatu käsiteltyä tuomioistuimessa oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin edellyttämässä kohtuullisessa ajassa. Syytteen hylkääminen voi kuitenkin joissakin poikkeuksellisissa tapauksissa olla vastaajan ainoa tehokas oikeussuojakeino. Tällöin on kyse esimerkiksi tilanteesta, jossa syytetyn mahdollisuudet puolustautua ovat kokonaan raunioituneet oikeudenkäynnin keston takia.

⁶⁶ Ko. menettelyssä verovelvollisen tulos on ensimmäisenä vuonna jo ollut tappiollinen, mutta tappiota syvennetään esimerkiksi ilmoittamalla toiminnan tulot liian alhaisina. Tappion vähentämisvuosina veropetoksen tunnusmerkistö täyttyy vain niiden tappioiden vähentämisen osalta, jotka on vahvistettu perusteettomasti. Voitaneen lähteä siitä, että verovelvollisella on näissä tapauksissa oikeus ensin vähentää oikein vahvistetut tappiot ja vasta sen jälkeen vääriä tietoja antamalla aikaansaadut tappiot. Mahdollista olisi myös, että ensimmäisenä vuonna verovelvollisella on ollut verotettavaa tuloa, mutta verovelvolliselle vahvistetaan kuitenkin tappiota hänen antamiensa väärin tietojen perusteella. Tällöin ensimmäisenä verovuonna verovelvollinen syyllistyisi täytettyyn veropetokseen siltä osin, kun veroa on jäänyt tulojen perusteella määräämättä ja perusteettoman tappion vahvistaminen vaikuttaisi vasta myöhempiin verovuosiin. Teot luultavasti yksiköittäisiin yhdeksi teoksi seuraavina vuosina tapahtuvien tappion vähentämisenä täyttyvien veropetosten kanssa. Perusteettoman tappion vahvistuttaminen on yksittäisenä tekona luonteeltaan lähinnä rankaise-maton tulevaisuudessa toteutettavan veropetoksen valmistelu. Virheellisen tappion vahvistamisella ei vahvistamisverovuonna vältetä veroa tai vielä edes aiheuteta konkreettista vaaraa veron välttämisestä. Seuraavana verovuonna veropetos täyttyy, kun ko. verovuoden veroilmoituksessa vaaditaan perusteettomasti vahvistettujen tappioiden vähentämistä. Ko. verovuonna vältetään veroa vääriä tietoja antamalla.

Korkein oikeus on ratkaisussaan KKO 2004:58 katsonut, ettei oikeudenkäynnin kestoa tule ottaa huomioon edes rangaistusta lieventävänä seikkana, kun kesto on ollut alle kuusi vuotta ja se on johtunut myös osaksi syytetyn omasta tahdosta. Käsittelyn viivästymisen syynä oli vältetyn veron määrän selvittäminen. Käsittelyn kestäminen viranomaisista johtuvasta syystä 10 vuotta on ratkaisussa KKO 2005:73 oikeuttanut syytetyt saamaan hyvitystä rangaistusta määrättäessä. Ratkaisussa todetaan nimenomaisesti, että verotuksesta tehtyjen valitusten ratkaisujen odottaminen ei ole hyväksyttävä peruste rikosasian käsittelyn viivästymiselle. Korkein oikeus korostaa näin hallinnollisen ja rikosoikeudellisen menettelyn erottamista toisistaan. Verorikosasiassa tuomioistuimen on ratkaistava itsenäisesti, mikä on veropetoksen tunnusmerkistön seuraustunnusmerkin täyttävän veron määrä, jos hallinnollista verotusratkaisua ei ole käytettävissä.

8 TEKIJÄTUNNUSMERKKI

Verorikoksen tekijäpiiriä ei ole rajattu. Verorikokset eivät myöskään ole erikoisrikoksia. Tekijä voi olla verovelvollinen tai jokainen verovelvollisen puolesta tosiasiallisesti toiminut. Tekijän asema edellyttää mahdollisuutta vaikuttaa veroviranomaiselle annettaviin tietoihin sekä tosiasiallista vaikuttamista niihin. Vaikuttaminen voi ilmetä veroilmoitusten allekirjoittamisena, vääransisältöisten tositteiden toimittamisena kirjanpitoon, puutteellisen kirjanpitoaineiston toimittamisena verotarkastajalle tai osallistumisena toisen suunnittelemaan ja toteuttamaan verolliseen liiketoimintaan tietoisena siitä, että toiminta perustuu veronvälttämiseen ilmoitusvelvollisuus laiminlyömällä. Perunkirjoituksessa uskottuina miehinä toimineet voivat myös syyllistyä veropetokseen tekijöinä, jos perukirjaan heidän tietensä merkitään vääriä tietoja.⁶⁷

Muiden tekoon osallisten toiminta arvioidaan yleisten osallisuusoppien mukaan.

⁶⁷ KKO 2005:144.

9 TAHALLISUUS

Tahallisuus edellyttää veropetoksen yhteydessä tekijältä tietoisuutta teon oikeudenvastaisuudesta, rikoksen tunnusmerkistötekijöistä ja seurauksen syntymismahdollisuuden mieltämistä. Tahallisuuden täyttyminen edellyttää, että teolle ei ole oikeuttamisperusteita, tekijä on ollut tietoinen siitä, että hänellä on tietty velvollisuus täytettävänään verotusta varten sekä tämän velvollisuuden merkityksestä veron määräämiselle. Tekijän ei tarvitse tietää rikkomansa verosäännöksen tarkkaa sisältöä eikä teolla vältetyn veron määrää tai edes verolajia, vaan riittää, että hän mieltää menettelynsä seurauksena olevan veron välttämisen.

Rikoslain yleisten oppien uudistuksessa, joka tuli voimaan 1.1.2004, rikoslakiin otettiin nimenomainen tahallisuusmääritelmä. Uudessa rikoslain 3 luvun 6 §:ssä on määritelty tahallisuus siltä osin kuin on kysymys tunnusmerkistön edellyttämästä seurauksesta. Määritelmä koskee tarkoitustahallisuutta, varmuustahallisuutta sekä ehdollista tahallisuutta. Verorikosten kanalta on merkitystä erityisesti tahallisuuden alimman asteen ehdollisen tahallisuuden määrittelyllä, joka perustuu säännöksessä todennäköisyystahallisuuteen. Korotettu tahallisuusvaatimus on ainoastaan passiivisessa veropetoksessa, jossa tekijän tulee laiminlyödä verotusta varten säädetty velvollisuus nimenomaan veron välttämistarkoituksessa.

Valitussa lainsäädäntöratkaisussa tahallisuuden alimman asteen määritelmä rajoitettiin koskemaan vain seuraustahallisuutta, koska todennäköisyystahallisuuden soveltaminen todettiin ongelmalliseksi nimenomaan talousrikoksissa. Olosuhdetahallisuus jäi siten oikeuskäytännössä arvioitavaksi ja arvioinnissa on otettava huomioon myös tunnusmerkistöerehdystä koskeva säännös.⁶⁸ Verorikoksissa tahallisuusarviointi kohdistuu ensisijaisesti tunnusmerkistön edellyttämiin olosuhteisiin tai muihin vastaaviin tunnusmerkistötekijöihin, jotka eivät ole suoranaisia teon seurauksia.

Veropetoksen tunnusmerkistössä seuraustunnusmerkkinä edellytetään, että menettelyllä (onnistuessaan) aiheutetaan veron määräämättä jättäminen, määrääminen liian alhaiseksi tai aiheeton palauttaminen. Tahallisuusarvioinnin ongelmat eivät kuitenkaan pääsääntöisesti kohdistu tähän tunnusmerkkiin. Tulkinnanvaraisempaa on, kattaako tekijän tietoisuus sen, että tieto on väärä taikka sen, että menettely katsotaan petolliseksi. Näiltä osin on kysymys voimakkaasti oikeudellista arviointia edellyttävistä tunnusmer-

⁶⁸ LaVM 28/2002 vp s. 9–10.

kistötekijöistä, joissa ei edellytetä, että tekijä olisi mieltänyt kysymyksessä olevan seikaston samalla tavoin kuin sittemmin tuomioistuin omassa arvioinnissaan. Riittävää on, että tekijällä on tietoisuus tämän arvioinnin tekemisen perusteena olevista tosiseikoista.

Verovelvollinen tulkitsee myös omalla vastuullaan vero-oikeudellisia säännöksiä. Verovelvollisella on lisäksi selonottovelvollisuus siitä, miten juuri kyseessä olevassa tilanteessa säännöksiä tulkitaan.⁶⁹ Tähän arviointiin soveltuu tahtotahallisuus paremmin kuin todennäköisyystahallisuus. Kysymys ei tällöin ole yksinomaan siitä, miten todennäköisenä tekijä on tiedon antaessaan subjektiivisesti pitänyt sitä, että veroviranomaiset ja tuomioistuin rikosasiassa tulkitsevat hänen antamansa tiedon vääräksi. Myös menettely, jossa tekijä suhtautuu hyväksyvästi tai ilmeisen välinpitämättömästi tähän mahdollisuuteen, täyttää tunnusmerkistön. Tältä osin voidaan rikoslain yleisen osan uudistuksen jälkeenkin edelleen noudattaa tähän saakka vallinnutta oikeuskäytäntöä.⁷⁰

10 KVALIFIOITU JA PRIVILEGIOITU TEKOMUOTO

Rikoslain 29 luvun 2 §:ssä (24.8.1990/769) on säädetty törkeänä veropetoksena rangaistavaksi menettely, jolla tavoitellaan huomattavaa taloudellista hyötyä tai rikos tehdään erityisen suunnitelmallisesti. Teon tulee olla myös kokonaisuutena arvostellen törkeä.

Oikeuskäytännössä on huomattavana taloudellisena hyötynä pidetty pääomaltaan noin 17 000 euron (100 000 mk) suuruista vältetyn veron määrää.⁷¹ Kyseessä ei kuitenkaan ole ehdoton alaraja eikä korkein oikeus ole ottanut kantaa huomattavan taloudellisen hyödyn määrittelyyn verorikoksen osalta.⁷² Suunnitelmallisuutta ovat osoittaneet esimerkiksi teot, joiden toteuttamistavasta ilmenee menettelyyn käytetyn ammattitaitoa ja varoja, kirjatun kirjanpitoon tosiasioita vastaamattomia tositteita tai ryhdytyn laajamittaisiin vale- ja näennäisoikeustoimiin.

⁶⁹ Nuutila 2002, s. 1018.

⁷⁰ LaVM 28/2002 vp s. 10 lausutun mukaan olosuhdetahallisuus jää oikeuskäytännössä arvioitavaksi. Ks. oikeuskäytännön osalta Koponen 2002, s. 271–290.

⁷¹ Ks. myös Nuutila 2002, s. 1021–1022.

⁷² Oikeuskäytännössä ratkaisuihin Vaasan hovioikeus 19.11.2001 nro 1398 ja Vaasan hovioikeus 30.3.1999 nro 295 on törkeänä veropetoksena syyksiluettu teot, joissa tavoiteltu hyöty oli 91 029 mk ja 82 355 mk.

Jos teko jo itsessään osoittaa kvalifointiperusteen tyypillisesti täyttyvän, kokonaisarvostelussa voidaan päätyä kvalifioitua tekemuotoa lievempään arvioimiseen yleensä vain, jos käsillä on erityisiä lieventäviä vastaseikkoja, jotka voivat vaikuttaa teon arviointiin. Esimerkiksi jos teolla on tavoiteltu huomattavasti yli 17 000 euron määräistä hyötyä, se tulisi arvioida rikoslain 29 luvun 1 §:n mukaiseksi teoksi vain, jos tekoon tai teko-olosuhteisiin liittyy tunnusmerkistön täyttymiseen vaikuttavia poikkeuksellisia lieventäviä perusteita.

Rikoslain 29 luvun 3 §:ssä säädetyn lievän veropetoksen soveltamisalassa ovat käytännössä ns. tulliveropetokset, jotka ratkaistaan rangaistusmääräysmenettelyssä. Ratkaisevana arviointiperusteena on pääsääntöisesti käytetty vältetyn veron vähäistä määrää. Kokonaisarvioinnissa voidaan kuitenkin ottaa huomioon myös muita seikkoja, kuten korkeimman oikeuden ratkaisussa KKO 2001:80 ns. dieselveropetosta koskevassa ratkaisussa on tehty.

Lievää veropetosta koskevaan säännökseen liittyy myös mahdollisuus luopua toimenpiteistä, jos veron korotus harkitaan riittäväksi seuraamukseksi.

11 VERORIKKOMUS

Verorikkomussäännös suojaa oma-aloitteisesti tilitettävien verojen kertymistä oikea-aikaisesti veronsaajalle.⁷³ Säännöksessä on tyhjentävä luettelo verolajeista, joita se koskee.

Verorikkomuksen tekijätunnusmerkki on avoin, joten siihen voi syyllistyä myös ns. tosiasiallinen tekijä. Edellytyksenä on kuitenkin, että tekijällä on ollut itsenäinen taloudellinen päätösvalta yhtiössä ja mahdollisuus määrätä sen varojen käytöstä verojen ja maksujen suorittamiseen.⁷⁴

Verorikkomukseen voi syyllistyä verovelvollinen, joka toimittaa verovirastolle esimerkiksi arvonlisäveroa koskevan valvontailmoituksen, mutta laiminlyö maksaa ilmoitetut verot kokonaan tai osaksi tai maksaa ne huomattavan myöhässä. Verorikkomuksen tunnusmerkistö voi täyttyä myös silloin, kun sekä ilmoitusvelvollisuus että tilitysvelvollisuus laiminlyödään eikä

⁷³ HE 66/1988 vp, s. 71.

⁷⁴ KKO 4.9.2001 nro 1653 ja KKO 27.3.2003 nro 648.

kyseessä ole veropetos. Verorikkomukseen syyllistynyt ei lähtökohtaisesti anna vääriä tietoja tai pyri salaamaan verovelvollisuuttaan. Useat teot, jotka aikaisemmin katsottiin verorikkomuksiksi, saattavat tulla 1.2.1998 jälkeen arvioitaviksi passiivisen veropetoksen tekotapatunnusmerkin mukaisina ilmoitusvelvollisuuden laiminlyönteinä.

Verorikkomuksen soveltamisalaa on rajattu kuitenkin siten, että vain sellainen veronmaksun laiminlyönti, johon syyllistyy maksukykyinen verovelvollinen hyötymistarkoituksessa, on rangaistavaa. Hyötymistarkoitusedellytys asettaa teon rangaistavuudelle korotetun tahallisuusvaatimuksen. Oikeuskäytännössä hyötymistarkoitusta on katsottu osoittavan varojen käyttö verojen maksamisen sijasta verovelvollisen tai sen puolesta toimivan omaksi hyödyksi. Varoja saatetaan käyttää yksityisotoina tai osakaslainoina verovelvollisen edustajan hyväksi tai niillä maksetaan muiden velkojien saamisia liiketoiminnan jatkamisen turvaamiseksi. Erilaisilla järjestelyillä varoja tai omaisuutta saatetaan siirtää samaa toimintaa jatkamaan perustettuun velattomaan yritykseen tai niitä käytetään sellaisten velkojen maksuun, joiden maksamisesta verovelvollinen tai sen edustaja on antanut takauksen tai luovuttanut vakuuksia.⁷⁵

Verorikkomuksen tunnusmerkistö ei täyty, jos laiminlyönti on tapahtunut maksukyvyttömyystilanteessa. Maksukyvyttömyydellä ei tarkoiteta vain tilannetta, jossa verovelvollinen on varaton ja on ajautunut konkurssiin tai on todettu ulosotossa varattomaksi.⁷⁶ Maksukyvyttömyytenä pidetään myös sellaista tilapäistä maksuvalmiuden häiriötä, jonka vallitessa verovelvollinen ei myymättä yritystoiminnan jatkuvuuden kannalta välttämätöntä omaisuutta tai laiminlyömättä palkanmaksuvelvoitettaan voi suoriutua veron maksusta.⁷⁷ Verovelvollisen ei näin ollen tarvitse myydä käyttöomaisuuttaan veronmaksuvelvoitteensa täyttääkseen, mutta rahoitus-, vaihto- ja sijoitusomaisuus olisi realisoitava. Oikeuskäytännössä on erityisesti kiinnitetty maksukykyisyysarviointia tehtäessä huomiota laiminlyöntien kestoaikaan ja siihen, onko muita velvoitteita suoritettu samanaikaisesti, kun verot on jätetty maksamatta.⁷⁸

Rikoslain 29 luvun 4 §:ssä tarkoitettua verovelvollisen maksukyvyttömyyttä arvioidaan kuitenkin toisin kuin rikoslain 39 luvun 1 §:ssä tarkoitettua

⁷⁵ Esim. KKO 1995:137, KKO 1996:35, KKO 2004:46.

⁷⁶ LaVM 6/1988 vp, s. 10.

⁷⁷ HE 66/1988 vp, s. 1.

⁷⁸ KKO 1994:67, KKO 1995:137, KKO 1996:35.

velallisen maksukyvyttömyyttä. Verorikkomussäännöksessä tarkoitettu maksukyvyttömyyskäsite on saanut sisältönsä eduskuntakäsittelyn aikana erillään velallisen epärehellisyttä koskevan, samaan aikaan käsittelyssä olleen tunnusmerkistön määrittelystä. Maksukyvyttömyyskäsitteen merkitysisältö on verorikkomuksen osalta vakiintunut oikeuskäytännössä korkeimman oikeuden ratkaisujen mukaiseksi, eroten rikoslain 39 luvun 1 §:ssä tarkoitettusta maksukyvyttömyydestä.⁷⁹ Tätä tulkintaa tukee myös se, että säännöksillä on erilaiset suojeluobjektit. Verorikkomuksella suojataan veronsaajien oikeutta saada suoritus oma-aloitteisista veroista syntyneistä saatavistaan, kun velallisen epärehellisyys suojaa yleisen velkojatahon taloudellisia etuja.⁸⁰ Verorikkomuksen ja velallisen epärehellisyys tunnusmerkistöjen samanaikaiselle täyttymiselle ei näin ollen ole estettä.⁸¹

Oikeuskäytännössä katsottiin verovelvollisen maksukyvyttömyyden ulottuneen ennen 1.1.1991 voimaan tullutta verorikkomussäännöstä työnantajan sosiaaliturvamaksujen laiminlyöntitapauksissa kolmesta kuuteen kuukauteen ennen konkurssia.⁸² Verorikkomussäännöksen voimaan tulon jälkeen oikeuskäytäntö ei ole ollut kaikin osin yhtenäinen. Korkein oikeus on nyttemmin katsonut, että verorikkomuksen tunnusmerkistö täyttyy maksukyvyttömyysajankohtaa edeltäneen viimeisen maksuerän viimeisenä maksupäivänä.⁸³

Verorikkomussäännökseen liittyy myös rajoitussäännös, jonka perusteella verorikkomuksena ei pidetä vähäistä laiminlyöntiä, joka on viivytyksettä korjattu. Verorikkomuksen osalta on lisäksi mahdollista luopua toimenpiteistä, jos veron korotus harkitaan riittäväksi seuraamukseksi.

⁷⁹ Esim. KKO 1998:110, jonka mukaan velallinen oli muutoin kuin tilapäisesti kykenemättömän maksamaan velkojaan niiden erääntyessä.

⁸⁰ KKO 27.3.2003 nro 648.

⁸¹ Ks. myös Tapani 2000, s. 691–718 ja KKO 2004:46, jota Hakamies 2005 on kritisoinut laillisuusperiaatteen näkökannalta.

⁸² LaVM 6/1988 vp s. 10.

⁸³ KKO 27.3.2003 no 648.

12 TEKOJEN YKSIKÖIMINEN JA KONKURENSSIKYSYMYKSIÄ

Veropetosten osalta ei liene täysin vakiintunutta yksiköimiseen liittyvää oikeuskäytäntöä. Aikaisemmin saatettiin katsoa, että teot tuli yksiköidä ainakin tuloverotukseen kohdistuvissa veropetoksissa verovuosittain. Nykyisin voidaan tuloverotuksenkin osalta katsoa, että veropetos muodostaa yhden teon, jonka osateot voivat ajoittua useille verovuosille. Oma-aloitteisiin veroihin kohdistuvat veropetokset yksiköidään jo vakiintuneesti yhdeksi rikokseksi, joka voi nykyisin käsittää useita verolajeja. Verorikkomus on yksiköity yhdeksi teoksi jopa tilanteessa, jossa kaksi osakeyhtiömuotoista verovelvollista, joista toinen jatkoi edellisen toimintaa, ovat laiminlyöneet velvollisuutensa.⁸⁴

Yksiköinnissä keskeisinä arviointiperusteina on pidetty osatekojen perustumista samaan motivaatioperustaan, tekojen ajallista yhteyttä toisiinsa ja sitä, että kyse on selkeästi yhtenäisestä toiminnasta.⁸⁵ Osatekojen välillä on oikeuskäytännössä kuitenkin katsottu voivan olla useiden kuukausienkin pituisia rikkeettömiä ajanjaksoja. Syyteoikeuden vanhentuminen alkaa yhdeksi rikokseksi yksiköidyssä teossa sen viimeisestä osateosta.

Verorikkomukset yksiköidään yhdeksi tai useammaksi rikokseksi samoin kuin veropetokset.

Rikoksen yksiköintiin vaikuttaa myös rangaistussäännöksen muuttuminen ankarammaksi. Veropetossäännöksen uudistus 1.2.1998 laajensi säännöksen soveltamisalaa tekoihin, jotka aikaisemmin saatettiin arvioida verorikkomuksina. Lievemmän lain periaatteen soveltaminen aiheuttaa tällöin sen, että ennen lainmuutosta tapahtunut menettely on yksiköitävä erikseen verorikkomukseksi ja sen jälkeiselle ajankohdalle ajoittuva menettelyn osa veropetokseksi.

Aikaisemmin vero-oikeudessa noudatettiin käytännössä periaatetta, jonka mukaan rikoksella saatuja varoja ei tule verottaa. Rikosoikeudessa verorikoksilla saadun taloudellisen hyödyn käyttöä ei juurikaan jouduttu arvioimaan, koska verottaja ja lainvalvontaviranomaiset pitivät jo pääsääntöisesti menettelyä rankaisemattomana jälkitekona, joka ei erikseen täyttänyt minäkään rikoksen tunnusmerkistöä. Sittemmin asiaa on jouduttu pohtimaan ne

⁸⁴ Helsingin hovioikeus 10.4.2003 nro 1069. Toisin KKO 1995:137.

⁸⁵ KKO 1994:67, KKO 1995:137, KKO 1996:35. Nuutila 1997, s. 380–382 ja Nuutila 2001, s. 170.

bis in idem -kiellon yhteydessä rikosoikeudessa ja Rooman sopimuksen 28 artiklan asettamien velvoitteiden kannalta vero-oikeudessa.⁸⁶

Rikosoikeudessa oikeuskäytäntö on hyväksynyt sen, että rikoksen tunnusmerkistön täyttävällä teolla, mutta siviilioikeudellisesti pätevällä saannolla saatuun omaisuuteen kohdistuneet teot voidaan arvioida veropetoksen tunnusmerkistön täyttäviksi rikoksiksi ilman, että rikottaisiin ne bis in idem -kieltoa. Uudemmassa oikeuskirjallisuudessa on katsottu, että ulosotto-, konkurssi- ja verotusmenettely ovat hallinnollisia menettelyjä, joihin ei pääsääntöisesti sovelleta Euroopan neuvoston ihmisoikeussopimuksen 6 artiklaa, itsekriminointisuoja eikä ne bis in idem -kieltoa.⁸⁷

Korkeimman oikeuden ratkaisukäytäntö tukee tätä näkemystä. Korkein oikeus on ratkaisussaan KKO 2004:134 tuominnut verovelvollisen veropetoksesta myös siltä osin, kun hän oli jättänyt henkilökohtaisessa veroilmoituksessaan ilmoittamatta tulolunaan oikeushenkilöstä verorikoksella saamansa varat. Vastaava ratkaisu on Vaasan hovioikeuden tuomio 23.3.2004 nro 476, jossa vastaaja tuomittiin velallisen epärehellisyydestä ja veropetoksesta, kun hän jätti henkilökohtaisessa veroilmoituksessaan ilmoittamatta velallisen rikoksella saamansa varat.

Verovelvollinen voi näin ollen syyllistyä veropetokseen jättäessään henkilökohtaisessa veroilmoituksessaan ilmoittamatta varat, jotka hän on saanut muulla rikoksella kuin varsinaisella anastusrikoksella. Tapauskohtaisesti itsekriminointisuoja voi kuitenkin soveltua myös näihin tilanteisiin.⁸⁸

LÄHTEET

Aurejärvi, Erkki: Valeoikeustoimen tunnusmerkistöstä. *Lakimies (LM)* 1980, s. 205 ss.

Eduskunnan vastaus – HE 66/1988 vp (EVHE 66/1988).

Frände, Dan: *Yleinen rikosoikeus*. Helsinki 2005.

Hakamies, Kaarlo: Maksukyvyn vai ei? Legaliteettiperiaate ja KKO 2004:46. *Oikeustiede – Jurisprudentia* XXXVIII:2005, s. 151 ss.

⁸⁶ Asiaa on käsitelty tässä kirjoituksessa tulliveropetosten yhteydessä. Ks. Yhteisöjen tuomioistuin 29.6.2002 C-455/98 asiassa Kaupo Salumets ym.

⁸⁷ Nuutila 2001, s. 172–177, Koponen 2006, s. 144–148.

⁸⁸ Koponen 2006, s. 148. Ks. myös Viljanen 2005, joka kommentoi KKO 2004:122 ratkaisua ja toteaa, ettei ole mitään hyväksyttävää syytä sille, että polttoaineen anastanutta tekijää ei tuomittaisi myös veropetoksesta, kun laillisesti hankitun polttoöljyn käyttäjäkin vastavassa tilanteessa syyllistyy veropetokseen.

- Hallituksen esitys eduskunnalle rikoslainsäädännön kokonaisuudistuksen ensimmäisen vaiheen käsittäväksi rikoslain ja eräiden muiden lakien muutoksiksi (HE 66/1988 vp).
- Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi rikoslain 29 luvun 1 §:n muuttamisesta (HE 16/1997 vp).
- Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi alkoholilain muuttamisesta (HE 247/1998 vp).
- Hallituksen esitys Eduskunnalle rikosoikeuden yleisiä oppeja koskevan lainsäädännön uudistamiseksi (HE 44/2002 vp).
- Huhtamäki, Ari: Offshore-yhteisön samastuksesta määräysvallan käyttäjään. *Defensor Legis (DL) 1/1999*, s.142 ss.
- Huhtamäki, Ari: *Rahan jäljittäminen*. Helsinki 2000.
- Huttunen, Allan: Vastuun samaistuksesta konsernissa, osakeyhtiössä ja erityisesti vakuutusosakeyhtiöiden konsernissa. Teoksessa *Vastuun samaistuksesta ja muita kirjoituksia*. Turku 1996, s. 5 ss.
- Koponen, Pekka: Tahallisuudesta talousrikoksissa. *Oikeustiede–Jurisprudentia XXXV:2002*, s. 235 ss.
- Koponen, Pekka: Itsekriminointisuoja. Teoksessa *Rikosoikeudellisia kirjoituksia VIII. Raimo Lahdelle 12.1.2006 omistettu*. Helsinki 2006, s. 127 ss.
- Kuorti, Hannu: Bulvaanisuhteesta. *Verotus* 2/1997, s. 164 ss.
- Lahti, Raimo: Rikoslain kokonaisuudistuksen ensimmäinen vaihe: varallisuus- ja talousrikkossäännökset, II. *LM* 1991, s. 873 ss.
- Lakivaliokunnan mietintö (LaVM 6/1988 vp).
- Lakivaliokunnan mietintö hallituksen esityksen (HE 44/2002) johdosta rikosoikeuden yleisiä oppeja koskevan lainsäädännön uudistamiseksi (LaVM 28/2002 vp).
- Lardot, Robin: Oikeusavun pyytäminen vieraalta valtiolta. KRP:n julkaisussa *Rikostutkimus* 1/1997.
- Lehtonen, Asko: Passiivinen veropetos ja kirjanpito toimisto. *Tilisanomat* 4/2001 s. 21 ss.
- Lehtonen, Asko: *Veron torjunta ja verosuunnittelu oikeudellisessa systematiikassa*. Pohjois-Suomen tuomarikoulun julkaisuja 4/2000. Rovaniemi 2000 s. 37 ss.
- Lehtonen, Asko: *Veropetoksesta*. Helsinki 1986.
- Lehtonen, Asko: Veropetossäännöksen muutokset. *LM* 8/1998, s. 1309 ss.
- Lähteenoja, Pentti: Metsänhoitomaksu – veroko? *LM* 2004, s. 679 ss.
- Neuvoston asetus (ETY) nro 1576/89, EYVL L 160, annettu 29.5.1989 tislattujen alkoholi-juomien määritelmää, kuvausta ja esittelyä koskevista yleisistä säännöistä.
- Neuvoston asetus (ETY) nro 218/92, annettu 27.1.1992, hallinnollisesta yhteistyöstä välillisen verotuksen (ALV) alalla.
- Neuvoston asetus (ETY) nro 2913/92, annettu 12.10.1992, yhteisön tullikoodeksista.
- Neuvoston asetus (EY) nro 3295/94 väärennetyjen ja laittomasti valmistettujen tavaroiden vapaaseen liikkeeseen luovutuksen, viennin, jälleenviennin ja suspensiomenettelyyn asettamisen kieltämisestä koskevista toimenpiteistä.
- Neuvoston asetus (EY) No 1383/2003 tulliviranomaisten toimenpiteistä epäiltäessä tavaroiden loukkaavan tiettyjä teollis- ja tekijänoikeuksia sekä tiettyjä teollis- ja tekijänoikeuksia loukkaavien tavaroiden suhteen toteutettavista toimenpiteistä.
- Neuvoston direktiivi (92/12/ETY) annettu 25.2.1992 valmisteveron alaisia tuotteita koskevasta yleisestä järjestelmästä sekä näiden tuotteiden hallussapidosta, liikkumisesta ja valvonnasta.

- Nuotio, Kimmo: *Teko, vaara, seuraus*. Helsinki 1998.
- Nuutila, Ari-Matti: *Rikoslain yleinen osa*. Helsinki 1997.
- Nuutila, Ari-Matti: Saako rikoksella saadut varat salata ulosotossa ja verotuksessa? Teoksessa *Juhlajulkaisu Turun yliopiston oikeustieteellinen tiedekunta 40 vuotta*. Turku 2001, s. 167 ss.
- Nuutila, Ari-Matti: RL 29: Rikokset julkista taloutta vastaan. Teoksessa *Rikosoikeus*, toim. Heinonen et al. Juva 2002, s. 1009 ss.
- Tapani, Jussi: Mitä rikoslaki kieltää maksukyvyttömyyden uhatessa? *LM* 5/2000, s. 691 ss.
- Tapani, Jussi: Luku 7.3 Veropetos. Teoksessa Frände et al: *Keskeiset rikokset*. Helsinki 2006.
- Tapani, Jussi: Tekijävastuu ja yritysoppi veropetoksessa. Teoksessa *KKO:n ratkaisut kommentein II 2005*, toim. Pekka Timonen. Helsinki 2006, s. 524 ss. (2006a)
- Tikka, Kari S.: *Veron minimoinnista*. Vammala 1972.
- Tikka, Kari S.: Veron torjunta, verosuunnittelu, veron kiertäminen, veropako ja verovilppi. Teoksessa *Taloudellinen rikollisuus*. Vammala 1981, s. 58 ss.
- Työryhmän mietintö. Oikeusministeriö 1/2000, Kansainvälisten rikosoikeusapuasioiden koordinointi.
- Viljanen, Pekka: Oikeustapauskommentaari KKO 2004:122. Teoksessa *KKO:n ratkaisut kommentein II 2004*, toim. Pekka Timonen. Helsinki 2005, s. 381 ss.

Klaus Nyblin

Yrityssalaisuusrikokset

1 JOHDANTO

Yrityssalaisuudet ovat elinkeinotoiminnassa hyödynnettävää, ulkopuolisilta salassa pidettävää tietoa. Niiden päätyminen kilpailijan käyttöön aiheuttaa elinkeinonharjoittajalle tyypillisesti taloudellista vahinkoa. Koska yrityssalaisuudet saattavat liittyä varsin merkittäviin varallisuusarvoihin, on niitä koskevan suojan tahalliset loukkaamiset säädetty rikoslaissa (RL) erikseen rangaistaviksi.

Yrityssalaisuusrikoksia ovat *yritysvakoilu* (RL 30:4), *yrityssalaisuuden rikkominen* (RL 30:5) ja *yrityssalaisuuden väärinkäyttö* (RL 30:6). Yritysvakoilussa on kysymys yrityssalaisuuden oikeudettomasta hankkimisesta. Säännökset yrityssalaisuuden rikkomisesta ja väärinkäytöstä puolestaan koskevat tällaisen tiedon oikeudetonta ilmaisemista ja käyttämistä. Yrityssalaisuuden käsite on erikseen määriteltynä RL 30:11:ssä.

RL 30 luvun 4–6 ja 11 §:n säännökset ovat tulleet voimaan RL:n kokonaisuudistuksen ensimmäisen vaiheen yhteydessä vuonna 1991.¹ Säännöksistä RL 30:5:ä on vuonna 1993 muutettu lisäämällä sen soveltamisalaan yrityssalaisuuden oikeudeton ilmaiseminen ja käyttäminen myös niissä tapauksissa, joissa yrityssalaisuus on saatu tietoon yrityksen saneerausmenettelyn yhteydessä.² RL 30:5:n soveltamisalaa on edelleen laajennettu vuonna 2003 säätämällä yrityssalaisuuden rikkominen palveluksessa olevien osalta rangaistavaksi vielä kahden vuoden ajan palvelusajan päättymisen jälkeenkin. Samassa yhteydessä myös yrityssalaisuuden rikkomisen yrityksestä on tullut rangaistava.³

RL:n systematiikassa yrityssalaisuusrikossäännökset ovat osa *elinkeino-rikoksia* koskevaa sääntelyä. RL 30 luvussa on yrityssalaisuusrikosten lisäk-

¹ L 769/1990 – HE 66/1988 vp, LaVM 6/1990 vp.

² L 54/1993 – HE 182/1992 vp.

³ L 61/2003 – HE 53/2002 vp.

si säännöksiä markkinointirikoksesta, kilpailumenettelyrikoksesta, kulutusluottorikoksesta, lahjusrikoksista ja kirjanpitorikoksista. Oikeustieteellisen tutkimuksen kohteena ja myös sisällöllisesti yrityssalaisuusrikokset lukeutuvat *talouselämän rikollisuuden piiriin*.⁴

Muulla lainsäädännössä yrityssalaisuuden suojaa koskevia säännöksiä on erityisesti laissa sopimattomasta menettelystä elinkeinotoiminnassa (1061/1978, SopMenL) ja työsopimuslaissa (55/2001, TSL). Niissä suojan kohteesta käytetään käsitettä liikesalaisuus tai liike- ja ammattisalaisuus. SopMenL:ssa on lisäksi säännökset teknisen esikuvan ja ohjeen suojasta. Niihin liittyy saman lain 10.1 §:n rangaistussäännös *teknisen esikuvan tai ohjeen väärinkäytöstä*.

Liikesalaisuuden sekä teknisen esikuvan ja ohjeen suojan lisäksi SopMenL:ssa on säännöksiä myös esimerkiksi harhaanjohtavasta markkinoinnista ja sattumanvaraisten etujen tarjoamisesta elinkeinotoiminnassa. Normikokonaisuus, johon liikesalaisuuden suojaa koskevat säännökset ovat perinteisesti liittyneet, on nimenomaan *vilpillistä kilpailua elinkeinotoiminnassa* koskeva sääntely.⁵ Toisaalta työnantajan ja työntekijän välisen suhteen osalta liike- ja ammattisalaisuuden suoja on ollut pitkään olennainen osa myös *työoikeutta*.⁶

Seuraavassa keskitytään erityisesti yrityssalaisuusrikoksia ja yrityssalaisuuden käsitettä koskeviin RL 30 luvun 4–6 ja 11 §:n säännöksiin. Muuta lainsäädäntöä käsitellään tämän tarkastelun taustaksi (kohta 3.2 ja jakso 4). Itse yrityssalaisuuden käsitettä arvioidaan varsinaisesta tunnusmerkistökohteisesta tarkastelusta erillään (jakso 2). RL 30:11:n määritelmäsäännöksestä esitetyt näkökohdat on siten tarkoitettu koskemaan kaikkia RL 30 luvun 4–6 §:n rangaistussäännöksiä yhteisesti (ks. niistä erilliset jaksot 5–7 ja myös säännösten soveltamisalojen perusjaotteluja koskeva kohta 3.1).

⁴ Ks. Lahti 1991, s. 878–882.

⁵ Ks. Castrén 1999, s. 709.

⁶ Liike- ja ammattisalaisuuden suojan työoikeudellisella sääntelyllä on Suomessa itse asiassa pisimmät perinteet. Jo vuoden 1922 työsopimuslaki sisälsi liike- ja ammattisalaisuuden suojaa koskevia säännöksiä.

2 YRITYSSALAISUUDEN KÄSITE

2.1 RL 30:11:n määritelmä

RL 30:11:n mukaan yrityssalaisuudella tarkoitetaan RL 30 luvussa ”liike- tai ammattisalaisuutta taikka muuta vastaavaa elinkeinotoimintaa koskevaa tietoa, jonka elinkeinonharjoittaja pitää salassa ja jonka ilmaiseminen olisi omiaan aiheuttamaan taloudellista vahinkoa joko hänelle tai toiselle elinkeinonharjoittajalle, joka on uskonut tiedon hänelle.”

Määritelmästä ilmenee erityisesti kolme edellytystä sille, että jotakin tietoa voidaan pitää yrityssalaisuutena:

- 1) Kysymys on elinkeinotoimintaa koskevasta salaisesta tiedosta.
- 2) Tiedon haltija pyrkii käytännön toimenpitein säilyttämään tiedon salaisena.
- 3) Tiedon paljastumiseen liittyy taloudellisen vahingon aiheutumisen vaara.

Jos jokin edellytyksistä ei täyty, tieto ei ole yrityssalaisuuden piirissä. Jos elinkeinonharjoittaja esimerkiksi laiminlyö tiedon suojaamiseen liittyvät toimenpiteet, tieto ei ole yrityssalaisuuden piirissä, vaikka sen paljastuminen voisikin aiheuttaa taloudellista vahinkoa. Vastaavasti, jos tiedon paljastuminen ei voisi edes lähtökohtaisesti aiheuttaa taloudellista vahinkoa, tieto ei ole yrityssalaisuuden piirissä, vaikka sen haltija vaatisi, että tietoa käsitellään luottamuksellisenä.⁷

Yrityssalaisuuden käsitteessä on koottu yhteen muualla lainsäädännössä käytetyt liike- ja ammattisalaisuuden käsitteet. Määritelmässä on lisäksi viitattu ”muuhun vastaavaan elinkeinotoimintaa koskevaan tietoon”. Tämän lisä määrään sisältöä ei ole lain esitöissä tarkemmin kuvattu. Hallituksen esityksessä on yleisesti todettu, että yrityssalaisuudet voivat koskea ”mitä erilaatuisempaa kilpailijoilta suojattavaa tietoa”.⁸

RL 30:11:n määritelmästä käy nimenomaisesti ilmi se käytännön yritystoiminnassa havaittava seikka, etteivät yrityssalaisuudet ole aina vain ”omistajansa” hallussa. Yrityssalaisuuksia saatetaan uskoa myös esimerkiksi yhteistyökumppaneiden tietoon, ja ne ovat rikosoikeudellisen suojan piirissä myös tällöin. Yrityssalaisuutta koskevan tiedon uskominen omille työnteki-

⁷ Ks. HE 66/1988 vp, s 92–93.

⁸ HE 66/1988 vp, s. 92.

jöille tai yhteistyökumppaneille ei merkitse sitä, että elinkeinonharjoittaja näin ”luopuisi” yrityssalaisuudestaan.⁹

2.2 Käsitteitä muualla lainsäädännössä

RL 30 luvussa käytetystä yrityssalaisuuden käsitteestä poiketen SopMenL:ssa suojan kohteena ovat ”liikesalaisuudet”. TSL:ssa puolestaan suojataan ”liike- ja ammattisalaisuuksia”. Lisäksi voidaan viitata viranomaisten toiminnan julkisuudesta annetun lain (621/1999, JulkL) mukaiseen salassapitoperusteeseen, joka koskee ”liike- ja ammattisalaisuuksia” ja eräin edellytyksin myös ”muuta vastaavia elinkeinotoimintaa koskevia seikkoja”. Oikeudenkäymiskaaressa mainitaan ”liike- tai ammattisalaisuus” perusteena, joka oikeuttaa todistajan kieltäytymään antamasta lausumaa oikeudenkäynnissä.

Liike- (tai ammatti)salaisuuden käsitettä ei ole mainituissa laeissa erikseen määritelty. Suojan piirissä olevan tiedon alaan on viitattu vain niiden esitöissä. Eri yhteyksissä esitetyt perustelut ja ”esimerkkiluettelot” ovat kuitenkin käytännössä varsin samankaltaisia. Perusteluissa on toisinaan myös suoraan viitattu siihen, miten liike- (ja ammatti)salaisuuden ala on muualla lainsäädännössä ymmärretty.¹⁰ Eri laeissa käytetyt käsitteet onkin pääsääntöisesti tulkittavissa keskenään samansisältöisiksi.¹¹

RL 30:11:ssä tarkoitetun yrityssalaisuuden alasta ei ole toistaiseksi annettu korkeimman oikeuden ratkaisuja. Hovioikeustasolta oikeuskäytäntöä on jo suhteellisen runsaasti.¹² Lisäksi voidaan tukeutua sellaiseen oikeus-

⁹ Ks. Kouvolan HO:n tuomio 5.6.1997, dnro R 96/139 sekä Vaasan HO:n tuomiot 25.5.2004, dnro R 03/1074 ja 17.5.2005, dnro R 03/1245. Ks. myös HE 66/1988 vp, s. 83. – *Vapaavuori* (2005, s. 40 ja 55–56) on kuvannut havainnollisesti, miten yrityssalaisuuden piirissä oleva tieto voi käytännön yritystoiminnassa joko kokonaan tai osittain päättyä mitä erilaisimpien luottamuksellisten yhteistyösuhteiden perusteella varsin monen eri elinkeinonharjoittajan haltuun.

¹⁰ Ks. JulkL:a koskeva HE 30/1998 vp, s. 95 ja TSL:a koskeva HE 157/2000 vp, s. 81.

¹¹ Ks. myös Castrén 1999, s. 717–718, Tiitinen – Kröger 2003, s. 223, Lappalainen 2001, s. 234–235, *Vapaavuori* 2005, s. 29 ja 37 sekä Vaasan HO:n tuomiot 25.5.2004, dnro R 03/1074 ja 17.5.2005, dnro R 03/1245.

¹² Ks. erityisesti Helsingin HO:n tuomio 20.5.1997, dnro R 96/1406, Kouvolan HO:n tuomio 5.6.1997, dnro R 96/139, Itä-Suomen HO:n tuomio 24.2.1998, dnro R 97/365, Vaasan HO:n tuomio 12.7.1999, dnro R 98/400, Turun HO:n tuomio 24.4.2001, dnro R 00/829, Helsingin HO:n tuomio 21.7.2003, dnro R 00/2646, Vaasan HO:n tuomio 25.5.2004, dnro R 03/1074 ja Vaasan HO:n tuomio 17.5.2005, dnro R 03/1245.

käytäntöön, joka on syntynyt muuta lainsäädäntöä sovellettaessa. Jos jokin tieto on voitu oikeuskäytännössä katsoa SopMenL:n mukaiseksi liikesalaisuudeksi, lähtökohtana voidaan pitää, että sama tieto olisi myös RL 30 luvussa tarkoitettu yrityssalaisuus.¹³

Toisaalta on huomattava, että eri lakien tavoitteet ovat jossain määrin erilaisia. Suojan piirissä olevan tiedon ala ei ole välttämättä kaikissa tapauksissa sama. Jos jonkin tiedon on katsottu JulkL:a sovellettaessa olevan liike- tai ammattisalaisuuden piirissä, tämä ei välttämättä merkitse sitä, että sama tieto olisi suojan piirissä myös silloin, kun arvioitavana on yrityssalaisuuden suoja suhteessa työpaikkaansa vaihtaneeseen työntekijään. Tulkinnassa on annettava merkitystä myös eri lakien keskenään erilaisille tavoitteille.

2.3 Tallennettu tieto ja muistitieto

Yrityssalaisuusrikossäännöksiä koskevassa hallituksen esityksessä on todettu, että yrityssalaisuudet ovat olemukseltaan tietoa, joka voi olla tallennettuna asiakirjaan, tuotteen prototyyppiin, tietokoneen muistiin tai joka voi säilyä pelkästään ihmismuistissa.¹⁴ Toteamus merkitsee käytännössä sitä, ettei yrityssalaisuuden tallentamisen tavalla ole pääsääntöisesti merkitystä, kun arvioitavana on se, onko jokin tieto yrityssalaisuuden piirissä vai ei.

Yrityssalaisuuden rikkomista koskevan RL 30:5:n muuttamiseen johtaneessa myöhemmässä hallituksen esityksessä on arvioitu työnantajalle kuuluvan yrityssalaisuuden ja *työntekijän ammattitaidon* välistä suhdetta. Tässä yhteydessä on todettu, että silloin, kun tieto on tallennetussa muodossa, asiakirjassa tai sähköisenä, on yleensä kysymys yrityssalaisuuksista. Puhtaan ammattitaidon käyttämisestä puolestaan on yleensä kysymys vain silloin, kun tieto siirtyy työntekijän muistissa.¹⁵

Hallituksen esityksen lausuma viittaa tallennekeskeiseen näkemykseen yrityssalaisuudesta. Lausumaa on toisaalta kuitenkin pyrittävä tulkitsemaan asiayhteydessään. Koska se on esitetty arvioitaessa yrityssalaisuuden suoja suhteessa *entisiin työntekijöihin*, on tallennepainotteisille lähtökohdille an-

¹³ Korkeimman oikeuden ratkaisuiista ks. KKO 1984 II 43, 1984 II 177, 1989:39 ja 1991:11. Markkinatuomioistuimen/markkinaoikeuden ratkaisuiista ks. MT 1989:3, 1991:20, 1992:18, 1994:13, 1995:7, 1995:8, 1996:10, 1997:7, 1998:11, 1998:13, 1999:5, 2002:3 ja MAO 126/03.

¹⁴ HE 66/1988 vp, s. 92.

¹⁵ HE 53/2002 vp, s. 16. Ks. myös saman HE:n s. 32.

nettava merkitystä lähinnä vain silloin, kun arvioitavana on yrityssalaisuuden suoja tässä relaatiossa. Muissa yhteyksissä yrityssalaisuuden ala on lähtökohtaisesti arvioitava riippumatta siitä, millä tavoin tieto mahdollisesti on tallennettuna.¹⁶

2.4 Suhde tekniseen esikuvaan ja ohjeeseen

SopMenL 4.3 ja 4.4 §:ssä on kielto­säännökset, jotka koskevat teknisen esikuvan tai ohjeen oikeudetonta käyttämistä ja ilmaisemista. Kieltojen rikkomista koskeva rangaistussäännös (*teknisen esikuvan tai ohjeen väärinkäyttö*) on SopMenL 10.1 §:ssä. Teknistä esikuvaa tai ohjetta ei ole SopMenL:ssa tai muuallakaan lainsäädännössä määritelty.

SopMenL:a koskevassa hallituksen esityksessä on todettu, että teknisellä esikuvalla ja teknisellä ohjeella tarkoitetaan jokaista sellaista suullista tai kirjallista teknistä toimintaohjetta tai -mallia, jota tavalla tai toisella voidaan käyttää elinkeinotoiminnassa. Esimerkkeinä teknisistä esikuvista on mainittu erilaiset piirrokset, mallit, kaavat, tekstiilimallit sekä uudet kaupalliseen käyttöön tarkoitetut pakkausnäytteet. Teknisistä ohjeista on mainittu esimerkiksi reseptit ja kuvaukset.¹⁷

Yrityssalaisuusrikoksia koskevassa hallituksen esityksessä on todettu, että tekniset esikuvat ja ohjeet saattavat olla samalla myös yrityssalaisuuksia, mutta ”näin ei välttämättä olisi aina.”¹⁸ Oikeuskirjallisuudessa on samansuuntaisesti katsottu, että tekniset esikuvat ja ohjeet ovat ”useimmiten” tai ”monesti” samalla myös liikesalaisuuksia.¹⁹

Yrityssalaisuuden ja teknisen esikuvan tai ohjeen rajanvedon kannalta merkityksellinen on KKO:n ratkaisu tapauksessa 1991:11:

Nostolavan piirustuksiin ei sisältynyt sopimattomasta menettelystä elinkeinotoiminnassa annetussa laissa tarkoitettuja liikesalaisuuksia, kun piirustukset eivät sisältäneet muita tietoja nostolavan rakenteesta kuin ne, jotka ilmenivät suoraan nostolavasta, ja kun nostolavat olivat olleet vapaasti vuokrattavissa ja ostettavissa ja siten kenen tahansa tutkittavissa.

¹⁶ Ks. yksityiskohtaisemmin Nyblin 2003, s. 244–249. Vastaavasti Vapaavuori 2005, s. 58–60.

¹⁷ HE 114/1978 vp, s. 15.

¹⁸ HE 66/1988 vp, s. 93.

¹⁹ Castrén 1980, s. 422 ja Castrén 1999, s. 720.

Ratkaisu ilmentää sitä SopMenL:a koskevassa hallituksen esityksessä ilmaistua lähtökohtaa, jonka mukaan teknisten esikuvien ja ohjeiden suojia ei perustu *salaisuuden* olemassaoloon, vaan siihen, että ne on luottamuksellisesti uskottu jollekulle tietyn tehtävän suorittamista varten tai muuten liiketarkoituksessa.²⁰ Arvioitaessa *yrityssalaisuudelta* edellytettäviä tunnusmerkkejä voidaan ratkaisun pohjalta todeta, ettei jokin tieto voi olla (enää) yrityssalaisuuden piirissä, jos se on suoraan selvitettävissä markkinoilta vapaasti hankittavissa olevista tuotteista – näin erityisesti silloin, kun selvitystyö ei edellytä merkittävää taloudellista tai työpanosta.²¹

2.5 Suhde ammattitietoon ja know-how'hun

Yksi yrityssalaisuudelle asetettava edellytys on, ettei tieto ole yleisesti tunnettua. Merkitystä on erityisesti sillä, mikä on tunnettua samalla toimialalla tai minkä saman koulutuksen läpikäyneet henkilöt tyypillisesti tietävät tai osaavat. Perusasantuntemusta ja -osaamista, joka on tunnusomaista joko kaikille tai ainakin merkittävälle osalle tietyllä alalla työskentelevistä ammattihenkilöistä, voidaan nimittää *yleiseksi ammattitiedoksi tai -taidoksi*.

Jollakin toimialalla tai jossakin prosessissa käyttökelpoisesta osaamisesta käytetään toisinaan nimitystä *know-how*. Käsite viittaa ns. yrityskokemuksiin. Know-how koostuu useimmiten sekä yleisestä ammattitiedosta että sellaisesta tiedosta, joka ei ole toimialalla yleisesti tunnettua. Viimeksi mainitun tiedon voidaan pääsääntöisesti katsoa olevan yrityssalaisuuden piirissä. Käytännössä know-how samastuu siten yleensä osaksi yleiseen ammattitietoon ja osaksi yrityssalaisuuksiin.²²

Yrityssalaisuuden ja yleisen ammattitiedon välinen rajanveto on suoritettavissa yleispätevin perustein. Keskeinen erottelun peruste on se, mikä on jollakin toimialalla *yleisesti* tunnettua ja mikä ei. Rajanvetoon suhteessa *yksittäisen työntekijän* ammattitietoon (tai -taitoon) sitä vastoin voivat vaikuttaa myös muut seikat. Työntekijän henkilökohtainen ammattitieto saattaa nimittäin muodostua sellaisestakin tiedosta, joka ei ole toimialalla yleisesti tunnettua.

²⁰ HE 114/1978 vp, s. 15.

²¹ Ks. yksityiskohtaisemmin Vapaavuori 2005, s. 70–75. Hovioikeustasolla tehdyistä rajanvedoista viittauksin ratkaisuun KKO 1991:11 ks. esim. Vaasan HO:n tuomio 25.5.2004, dnro R 03/1074.

²² Ks. SopMenL:a koskeva HE 114/1978 vp, s. 14 ja Haarmann 2006, s. 355–356. Osittain toisensuuntaisesti JulkL:a koskeva HE 30/1998 vp, s. 95.

Käytännössä kysymys on siitä, että elinkeinonharjoittajan yrityssalaisuussinaan suojelamat tiedot ja yksittäisten työntekijöiden ammattitieto saattavat joiltakin osin olla täysin samaa tietoa. Syynä tähän on erityisesti se, että työnantajan yrityssalaisuudet usein muodostuvat nimenomaan työntekijöiden aikaansaannoksista.²³ Vastaavasti työntekijöiden ammattitieto karttuu, kun he käsittelevät työyhteisössä saatavilla olevaa työnantajalle kuuluvaa tietoa käytännön työtehtäviensä yhteydessä.²⁴

Työnantajalle kuuluvien yrityssalaisuuksien ja työntekijän henkilökohallaisen ammattitiedon erottamisen vaikeus nousee esille erityisesti silloin, kun joudutaan arvioimaan *entisten työntekijöiden* toimintaa. Nykyisin voimassa olevan sääntelyn mukaan työntekijöillä on oikeus hyödyntää uusissa työtehtävissään vapaasti ammattitietoaan ja -taitoaan, mutta ei aikaisempien työnantajien yrityssalaisuuksia. On selvää, ettei tietojen erottelu – ja erillään pitäminen – ole kaikissa tapauksissa yksiselitteistä tai helppoa.

Yksi mahdollinen erottelun peruste on se, että *yrityssalaisuuksien* käyttämiseksi katsotaan erityisesti sellaisen tiedon hyödyntäminen, joka on peräisin aikaisemmasta työpaikasta mukaan otetuista dokumenteista. Muistinvapaisen tiedon hyödyntäminen puolestaan tulkitaan lähtökohtaisesti *oman ammattitiedon* käyttämiseksi. Rajanvetoperustetta ei voida soveltaa ehdottomana, mutta sille voidaan antaa merkitystä, kun pyritään arvioimaan, mikä tieto on omaa ammattitietoa ja mikä toiselle kuuluvaa yrityssalaisuutta. Tapaushkohtaisesti merkitystä saattaa olla useallakin, keskenään erityyppisellä arviointiperusteella.²⁵

²³ Tältä osin ks. HE 66/1988 vp, s. 85, jonka mukaan on mahdollista, että työntekijät itse työssään luovat (työnantajan) yrityssalaisuutena pidettävää tietoa.

²⁴ Ks. yksityiskohtaisemmin Nyblin 2003, s. 247–249.

²⁵ Ks. yksityiskohtaisemmin Nyblin 2003, s. 247–249 ja myös se, mitä edellä kohdassa 2.3 on todettu tallennetusta tiedosta ja muistitiedosta yrityssalaisuuden käsitteen kannalta. Ks. myös Vapaavuori 2005, s. 65–70. Oikeuskäytännöstä SopMenL:n osalta ks. KKO 1989:39 ja sitä koskeva Castrénin – osittain kriittinen – oikeustapauskommentti, Castrén 1989, s. 62–64. Uudemmassa oikeuskäytännöstä ks. KKO 2003:19, joka varsinaisesti koskee työntekijän kanssa tehdyn kilpailukieltosopimuksen pätevyyttä mutta jossa on kuitenkin otettu kantaa myös liikesalaisuuden ja yleisen ammattitiedon väliseen rajanvetoon. Ks. myös Helsingin HO:n tuomio 21.7.2003, dnro R 00/2646, josta käy ilmi, millainen merkitys *toimialakohtaisilla erityispiirteillä* voi olla tehtäessä rajaa työnantajalle kuuluvan yrityssalaisuuden ja työntekijän henkilökohtaisen ammattitiedon kesken.

2.6 Esimerkkejä ”tyypillisistä” yrityssalaisuuksista

RL 30 luvun yrityssalaisuusrikossäännöksiä koskevassa hallituksen esityksessä on lueteltu esimerkkejä tiedoista, jotka voivat olla yrityssalaisuuksia. Hallituksen esityksen mukaan yrityssalaisuus voi koskea tuotteiden valmistusmenetelmiä ja tuotekehittelyä ja lisäksi muun muassa kaupallis-taloudellisia, hallinnollis-organisatorisia ja jopa yhteiskunnallisia seikkoja.²⁶

SopMenL:a koskevassa hallituksen esityksessä on lueteltu esimerkkeinä taloudellisista liikesalaisuuksista tiedot yrityksen organisaatiosta sekä yritysten välisistä suhteista ja sopimuksista. Lisäesimerkkeinä on mainittu seikat, jotka liittyvät tuotantoon tai markkinointiin, kuten tiedot tuotteiden hankinnoista, hintapolitiikasta ja alennusjärjestelmästä. Esimerkkeinä teknisistä liikesalaisuuksista on mainittu tuotteiden rakennetta, materiaaliyhdisteitä ja kuljetusta koskevat tiedot.²⁷

Vastaavansisältöisiä esimerkkiluetteloita on myös muiden lakien esitöissä.²⁸ Oikeuskirjallisuudessa *Vapaavuori* on esittänyt melko yksityiskohtaisen luettelon tyypillisesti yrityssalaisuuden piiriin kuuluvista tiedoista.²⁹ Kuten Vapaavuorikin on esittämänsä luettelon yhteydessä korostanut, mikään tieto ei ole ”automaattisesti” yrityssalaisuus. Yrityssalaisuuden tunnusmerkkien täytyminen on aina arvioitava tapauskohtaisesti erikseen.

Havainnolliseksi esimerkiksi tapauskohtaisen arvioinnin merkityksestä sopii sen tarkastelu, onko *asiakasrekisteri* yrityssalaisuuden piirissä vai ei. Kysymys oli KKO:n arvioitavana jo vuonna 1935: Ratkaisussa KKO 1935 II 278 katsottiin, ettei luettelo toisen yrityksen asiakkaiden nimistä ollut ammattisalaisuus. Tuoreemmassa oikeuskäytännössä Itä-Suomen hovioikeus katsoi vuonna 1998, ettei luettelo tanssikoulun oppilaista ollut asianomistajana olleen tanssikouluyrityksen yrityssalaisuus.³⁰

²⁶ HE 66/1988 vp, s. 93.

²⁷ HE 114/1978 vp, s. 14. Ks. myös mainitun HE:n johdosta annettu II LaVM 10/1978 vp, s. 2, jossa on katsottu, että HE:ssä liikesalaisuuden käsite on määriteltä liian laajasti. II LaVM:n mukaan liikesalaisuuksiksi olisi katsottava lähinnä tutkimustyön, tuotekehittelyn tai muun vastaavan toiminnan tuloksia koskevat tärkeät tiedot, joiden salassapitoon on oikeutettu taloudellinen intressi.

²⁸ TSL:n osalta ks. HE 157/2000 vp, s. 80–81, jossa on mainittu SopMenL:a koskevassa HE:ssä lueteltujen tietojen lisäksi tiedot työmenetelmistä, tietokoneohjelmista, tuotantomääristä, kaavoista ja asiakasrekistereistä. JulkL:n osalta ks. HE 30/1998 vp, s. 95–96.

²⁹ Ks. Vapaavuori 2005, s. 33–34.

³⁰ Itä-Suomen HO:n tuomio 24.2.1998, dnro R 97/365.

Helsingin hovioikeuden vuonna 1997 antamassa tuomiossa puolestaan lähdeettiin siitä, että asiakasrekisteriin sisältyvät tiedot yrityksen asiakkaiden yhteystiedoista olivat yrityssalaisuuden piirissä.³¹ Tuomiossa katsottiin, että kun arvioitavana ollut rekisteri sisälsi paitsi asiakasyhtiöiden nimet ja osoitteet myös niiden yhteyshenkilöiden nimet ja koska rekisterin laajuus oli noin 600–700 asiakasta, rekisterissä olleet tiedot täyttivät yrityssalaisuuden tunnusmerkit. Perusteluissa kiinnitettiin huomiota siihen, että ”valmiin” rekisterin avulla kilpaileva elinkeinonharjoittaja saattoi kohdistaa markkinointinsa vain sellaisiin asiakkaisiin, jotka myös käytännössä käyttivät alalla tarjottavia palveluita.³²

2.7 Kenelle yrityssalaisuus kuuluu?

Yrityssalaisuusrikoksia koskevissa säännöksissä puhutaan ”toiselle kuuluvasta” tiedosta, mutta yrityssalaisuuden suoja ei kuitenkaan perustu yksinoikeuteen. Sama yrityssalaisuus voi olla useamman elinkeinonharjoittajan hallussa ilman, että oikeus tietojen ilmaisemiseen tai käyttämiseen – ja vastavasti velvollisuus pidättäytyä tiedon ilmaisemisesta ja käyttämisestä – olisi vain yrityssalaisuuden yhden ”omistajan” määrättävissä. Laissa säädetään yrityssalaisuuden oikeudettoman hankkimisen, käyttämisen ja ilmaisemisen kielloista, mutta sille ei ole estettä, että joku toinen kehittää itsenäisesti täysin samanlaisen tiedon kuin minkä muu elinkeinonharjoittaja jo pyrkii suojaamaan omana yrityssalaisuutenaan.³³

Yrityssalaisuuksia päätyy elinkeinonharjoittajan yksinomaisen määräämisoikeuden ulkopuolelle käytännössä myös elinkeinonharjoittajan itsensä tavanomaisen toiminnan seurauksena. Kun työnantaja luovuttaa yrityssalaisuutena pitämiään tietoja työntekijöidensä käytettäväksi, tiedot saattavat ajan mittaan ainakin osittaisesti muodostua myös työntekijöiden henkilökohtaiseksi ammattitiedoksi tai -taidoksi. Työsuhteen päätyttyä työntekijä on vapaa käyttämään tällaista tietoa ja taitoa myös jonkun muun hyödyksi. Lisäk-

³¹ Helsingin HO:n tuomio 20.5.1997, dnro R 96/1406. Tapauksessa yrityssalaisuuden tunnusmerkkien täyttymistä oli lähemmin arvioitu käräjäoikeuden tuomiossa, jossa esitettiin perusteluihin HO yhtyi.

³² Asiakasrekisterin yrityssalaisuusluonteen tapauskohtaisen arvioinnin merkityksestä esimerkkin avulla ks. myös Pihlajamäki 2004, s. 142–143.

³³ Erikseen on huomattava, että varsinainen *yrityssalaisuus* voi lain tarkoittamassa merkityksessä kuitenkin kuulua vain yritykselle tai muulle *elinkeinonharjoittajalle*. Esimerkiksi yksityishenkilö ei voi olla yrityssalaisuuden haltija – edes siinä tapauksessa, että hän olisi itse kehittänyt tiedon. Ks. Vaasan HO:n tuomio 12.7.1999, dnro R 98/400.

si työntekijällä on sen jälkeen, kun on kulunut kaksi vuotta työsopimussuhteen päättymisestä, pääsääntöisesti oikeus käyttää hyväkseen ja ilmaista edelleen myös sellaisia tietoja, jotka ovat aikaisemman työnantajan yrityssalaisuuksia.³⁴

Kenellä tahansa on lisäksi oikeus tutkia markkinoilta vapaasti saatavissa olevia tuotteita ja selvittää tuotteiden ominaisuuksia sekä tehdä näin saatujen havaintojen pohjalta päätelmiä tuotteiden valmistamisessa hyväksi käytetyistä tiedoista (ns. *reverse engineering*).³⁵ Jos tietojen selvittäminen on suhteellisen helppoa eikä vaadi erityisiä kustannuksia, tiedot eivät ylipäänsä ole (enää) yrityssalaisuuden piirissä. Jos selvittäminen sen sijaan vaatii erityistä osaamista ja/tai taloudellista panostusta ja jos joku näin menetellen hankkii tiedon toiselle kuuluvasta yrityssalaisuudesta, tiedon selvittäjällä on oikeus vapaasti käyttää ja ilmaista tietoa.³⁶ Näin siitä huolimatta, että tiedon voitaisiin katsoa edelleen olevan tuotteiden valmistajan (tai valmistuttajan) yrityssalaisuuden piirissä.³⁷

Edellä selostetuissa tapauksissa sama yrityssalaisuus voi siis eri tavoin päätyä useamman eri elinkeinonharjoittajan haltuun. Näillä elinkeinonharjoittajilla on myös oikeus itsenäisesti määrätä, mihin tarkoituksiin he tietoa käyttävät tai kenelle sitä ilmaisevat. Esimerkiksi reverse engineering -menetelmällä saatu tieto rinnastuu yrityssalaisuuden suojan näkökulmasta täysin sellaiseen tietoon, jonka elinkeinonharjoittaja on itse kehittänyt. Tiedot tällaisella ”epäitsenäisellä” menetelmällä hankkinut yritys voi siten pyrkiä suojaamaan tiedot myös *omana yrityssalaisuutenaan* – suhteessa sellaisiin muihin yrityksiin, jotka eivät ole panostaneet (tai kysyneet) reverse engineering -menetelmän hyödyntämiseen.

³⁴ Mainittuun pääsääntöön on kaksi poikkeusta: Jos työntekijää sitovat erillisen salassapitosopimuksen velvoitteet myös työsuhteen päättymisen jälkeen (= sidonnaisuus on sopimuksessa määrätty pidemmäksi ajaksi kuin kahdeksi vuodeksi työsopimussuhteen päättymisestä), työntekijällä ei ole oikeutta ilmaista tai käyttää aikaisemman työnantajansa yrityssalaisuuksia. Lisäksi eräissä, tosin käytännössä melko harvinaisissa, tapauksissa voi tulla sovellettavaksi SopMenL 1 §:n yleislausekkeen kielto. Ks. viimeksi mainitusta yksityiskohtaisemmin Nyblin 2003, s. 243–244.

³⁵ Huomaa kuitenkin, ettei tutkimisen suorittamisessa ole oikeutta loukata toiselle kuuluvaa *tekijänoikeutta*. Tämä problematiikka tulee havainnollisesti esille *tietokoneohjelmien* kohdalla. Asiasta on erityissäännöksiä tekijänoikeuslaissa (404/1961), ks. erityisesti 25j–25k §.

³⁶ Huomaa kuitenkin se, että useissa tapauksissa jokin immateriaalinen *yksinoikeus*, esimerkiksi patentti, saattaa olla esteenä tiedon hyödyntämiselle elinkeinotoiminnassa.

³⁷ Ks. myös Vapaavuori 2005, s. 53–54 ja 70–75.

Oikeuskäytännössä (Itä-Suomen HO:n tuomio 14.10.1994, dnro R 94/290) on ollut arvioitavana tapaus, jossa tietty tekninen osaaminen ja siihen liittyneet valmistuspiirustukset oli ensin kehitetty yhdessä yrityksessä ja myöhemmin annettu myös eräiden muiden yritysten vapaasti hyödynnettäväksi niiden omassa liiketoiminnassa. Tietojen ”jakamisen” syynä oli ollut se, että yritykset kuuluivat sellaiseen yritysryhmään, jolla oli toiminnassaan yhteinen taloudellinen etu.

Osaamisen alun perin kehittänyt yritys, jonka hallussa valmistuspiirustusten alkuperäiset kappaleet olivat, ajautui sittemmin konkurssiin. Muutama kuukausi konkurssin alkamisen jälkeen konkurssipesä myi ulkopuoliselle ostajalle yrityksen koko irtaimen käyttö- ja vaihto-omaisuuden, edellä mainitut alkuperäiset valmistuspiirustukset mukaan lukien. Kaupan toteuduttua ostaja havaitsi, että valmistuspiirustusten kopiot olivat käytössä yritysryhmän eräässä muussa yhtiössä. Virallinen syyttäjä nosti asiassa syytteet muun muassa yrityssalaisuuden rikkomisesta ja yrityssalaisuuden väärinkäytöstä. Toissijaisena syyteenä oli teknisen esikuvan tai ohjeen väärinkäyttö.

HO katsoi, etteivät valmistuspiirustukset sisältäneet yrityssalaisuuksia, mutta ne sisälsivät SopMenL:ssa tarkoitettuja teknisiä esikuvia. HO kuitenkin hylkäsi syyteen sillä perusteella, ettei teknisiä esikuvia ollut uskottu jutun vastaajille SopMenL 4.3 §:n tarkoittamalla tavalla luottamuksellisesti. HO katsoi, että piirustuskopiot olivat olleet jo ennen konkurssia koko yritysryhmän käytettävissä. Konkurssiin ajautuneen yrityksen käyttö- ja vaihto-omaisuuden myynti ei ollut HO:n mukaan aikaansaanut mitään estettä käyttöä piirustuskopioita toisessa samaan yritysryhmään kuuluneessa yhtiössä.

HO:n ratkaisu koski teknisen esikuvan ”luottamuksellisen uskomisen” tunnusmerkkien täyttymistä, mutta samat arvioinnin lähtökohdat pätevät myös silloin, kun on kysymys yrityssalaisuuksista.

Asetelma on erilainen tapauksissa, joissa yritys *luottamuksellisen yhteistointasuhteen* perusteella luovuttaa toiselle yritykselle omia yrityssalaisuuksiaan esimerkiksi alihankintatoiminnassa käytettäväksi. Tiedot vastaanottanut yritys ei saa käyttää tietoja muihin tarkoituksiin kuin niihin, joita varten tiedot on saatu. Kysymyksenasettelu on erilainen myös tapauksissa, joissa yritysten välisen yhteistyön tuloksena syntyy *uutta* taloudellisesti arvokasta tietoa. Näihin tietoihin kohdistuvista oikeuksista sovitaan tyypillisesti yritysten kesken erikseen jo yhteistyötä aloitettaessa, mutta jos sopimusta ei ole tehty, saattaa tulla erikseen arvioitavaksi myös se, *kenen* yrityssalaisuutena jotakin nimenomaista tietoa tulisi pitää.

Turun HO:n tuomiossa 24.4.2001, dnro R 00/829 oli käsiteltävänä yrityssalaisuuden väärinkäyttöä koskeva syyte. Tapauksessa itsenäinen elinkeinonharjoittaja oli asianomistajayrityksen tilauksen perusteella suunnitellut ja valmistanut tämän tuotannolliseen toimintaan tarkoitettuja koneita. HO kat-

soi koneissa omaksuttujen teknisten ratkaisujen täyttävän yrityssalaisuuden tunnusmerkit. HO kiinnitti kuitenkin huomiota siihen, ettei koneista ollut tehty osapuolten kesken sellaista sopimusta, jonka perusteella niihin mahdollisesti sisältyvä yrityssalaisuus kuuluisi tilaajayritykselle. HO katsoi, ettei vastaajana ollut itsenäinen elinkeinonharjoittaja, joka koneet oli suunnitellut ja joka myöhemmin oli hyödyntänyt tietoa muun yrityksen lukuun, ollut siten voinut käyttää *toiselle* kuuluvaa yrityssalaisuutta.

2.8 Kokoavia näkökohtia

Edellä kohdassa 2.1 on viitattu siihen, että RL 30:11:n mukainen yrityssalaisuuden käsite on tarkoitettu yhtenäistämään muualla lainsäädännössä käytettyä vastaavaa käsitteistöä. Sillä, tulisiko jotakin tietoa RL 30 luvun 4–6 §:n säännöksiä sovellettaessa pitää ”liikesalaisuutena”, ”ammattisalaisuutena” vai ”muuna vastaavana elinkeinotoimintaa koskevana tietona”, ei käytännössä ole merkitystä. Koska yrityssalaisuuden käsite pitää sisällään kaikki mainitut tietoryhmät, ei ole käytännössä tarpeen erikseen arvioida, minkä ”alakäsitteen” piiriin tarkasteltavana oleva tieto mahdollisesti kuuluu.

Arvioitaessa yrityssalaisuuden ”kynnyksen” ylittymistä yksittäisessä tapauksessa ovat avainasemassa ne RL 30:11:ssä mainitut edellytykset, joita on käsitelty edellä kohdassa 2.1. Arvioinnissa ei voida antaa ratkaisevaa merkitystä sille, onko tarkasteltavana oleva tieto mainittuna jossakin liike-/yrityssalaisuuksina tyypillisesti pidettävien tietojen ”esimerkkiluettelossa” vai ei. Olennaista on se, (1) liittyykö tieto elinkeinotoimintaan, (2) onko se salainen, (3) onko sitä pyritty suojelemaan ja (4) voisiko sen paljastumisesta aiheutua taloudellista vahinkoa.³⁸

Erikseen on aiheellista viitata siihen, että useat yrityssalaisuudet ovat jonkinlainen yhdistelmä tai kokoelma sellaisia tietoja, joista yksikään ei erillisenä välttämättä olisi suojan piirissä. Yrityssalaisuus voi muodostua esimerkiksi sellaisenaan tunnettujen rakenneosien tai osatoimintojen yhdistelystä tai yhteensovittamisesta toimivaksi koneeksi tai muuksi tuotteeksi.³⁹ Tällai-

³⁸ Vrt. Vaasan HO:n tuomio 14.11.1996, dnro R 96/109. HO:n mukaan jo yksinomaan asiassa arvioitavina olleiden tiedostojen *nimikkeiden* perusteella oli selvää, että kysymys oli yrityssalaisuuksista. Asianomistajan pyytämän suullisen käsittelyn järjestäminen tiedostojen sisältämien tietojen tarkemmaksi selvittämiseksi oli HO:n mielestä mainitusta syystä tarpeellonta. – Tapa, jolla HO on arvioinut yrityssalaisuuden edellytysten täyttymistä, poikkeaa selvästi siitä, mitä oikeuskäytännössä on muutoin pyritty noudattamaan. Ks. edellä alaviitteessä 12 mainitut hovioikeuksien tuomiot.

³⁹ Castrén 1999, s. 718.

selta tuotteelta tosin lieenee käytännössä edellytettävä myös jonkinasteista innovatiivisuutta tai muuta lisäarvoa; kokonaisuuden on oltava enemmän kuin vain ”osiensa summa”.⁴⁰ Tiedon haltijan – ja rikosprosessissa sen, joka syytettyä ajaa – on lisäksi kyettävä erittelemään, mikä tieto tai mitkä tiedot toistensa yhteydessä ovat yrityssalaisuuden piirissä.⁴¹

Yrityssalaisuusrikossäännöksiä koskevassa hallituksen esityksessä on korostettu sen merkitystä, että itse yrityssalaisuuden käsite määritellään laissa.⁴² RL 30:11:een on otettu tällainen määritelmä, ja se on tarkoitettu yhteiseksi kaikille mainitun luvun säännöksille. Käytännön soveltamistilanteita silmällä pitäen voidaan kuitenkin nostaa esille kysymys, onko yrityssalaisuuden ala rajattava yksittäisissä tapauksissa aina samoilla perusteilla. Toisin sanoen: onko yrityssalaisuuden käsitteelle olemassa ennalta yleisesti määriteltävissä oleva alansa vai voivatko tämän alan määräytymiseen vaikuttaa myös tapauskohtaiset erityispiirteet?

Edellä kohdassa 2.5 on viitattu siihen, että yrityssalaisuuden ja *yleisen ammattitiedon* välinen rajanveto on mahdollista suorittaa yleispätevin perustein. Samalla on todettu, että määritettäessä yrityssalaisuuden alaa *yksittäiseen työntekijään* nähden joudutaan ottamaan huomioon myös tapauskohtaisia, nimenomaan kyseisen työntekijän henkilökohtaiseen osaamiseen ja ammattitietoon liittyviä seikkoja. Tyypillisesti tällä on merkitystä erityisesti tapauksissa, joissa on kysymys toisen työnantajan palvelukseen siirtyneestä tai oman yrityksen perustaneesta entisestä työntekijästä.

Henkilökohtaiseen osaamiseen liittyvien näkökohtien huomioon ottaminen edellyttää käytännössä tulkintalähtökohtaa, joka sallii yrityssalaisuuden alan määrittävän yksittäisessä tapauksessa toisenlaiseksi kuin se muuten määrittäisi. Suojattavan tiedon ala voi määrittyä suppeammin esimerkiksi silloin, kun arvioitavana on entisen työntekijän suorittama tiedon käyttäminen – verrattuna siihen, että arvioitavana olisi täysin ulkopuolisen lainvastaisin keinoin suorittama tiedonhankinta. Kysymys on merkityksen antamisesta sille, millaisessa asemassa *tekijä* on suhteessa yrityssalaisuutena suojeltuun tietoon, ja myös sille, millaisesta *teosta* on kysymys.⁴³

⁴⁰ Kokonaisuuden arvioinnista ks. Turun HO:n tuomio 24.4.2001, dnro R 00/829 ja Vaasan HO:n tuomio 17.5.2005, dnro R 03/1245.

⁴¹ Yksilöinniltä vaadittavasta tasosta ks. esim. Vaasan HO:n tuomio 17.5.2005, dnro R 03/1245. Markkinaoikeuden käytännöstä vastaavasti ks. MAO 126/03.

⁴² HE 66/1988 vp, s. 76.

⁴³ Vastaavasti myös Vapaavuori 2005, s. 39. Oikeuskäytännöstä ks. Vaasan HO:n tuomio 17.5.2005, dnro R 03/1245.

Tapauskohtaisten erityispiirteiden huomioon ottaminen ei kuitenkaan saa johtaa rikosoikeudellisen laillisuusperiaatteen rajojen koettelemiseen. Esi-merkiksi tietojen hankkimisen tavan erityinen moitittavuus ei ole peruste tinkiä laissa yrityssalaisuudelle asetetuista edellytyksistä. Jos tieto ei kaikil-ta osin täytä yrityssalaisuudelle asetettuja edellytyksiä, kysymys ei ole yri-tysvakoilusta, vaikka tiedonhankinnassa olisi syyllistytty suunnitelmalliseen tietomurtoon. Tapauskohtaisten erityispiirteiden painottaminen yrityssalai-suuden alaa määritettäessä on mahdollista vain tekijän eduksi, ei hänen va-hingokseen.

RL 30:11:n sanamuoto ja edellä käsitelty näkökohdat huomioon ottaen yrityssalaisuudelta edellytettävät keskeiset tunnusmerkit voidaan yleisellä tasolla kokoavasti jäsentää seuraavasti:

Yrityssalaisuus on elinkeinotoiminnassa käytettävää, yksilöitävissä ole-vaa tietoa, joka useimmiten on luonteeltaan joko teknistä tai taloudellista. Yrityssalaisuus voi olla yhdistelmä useammasta eri tiedosta, jotka kukin erik-seen voivat olla myös julkisesti saatavissa. Tiedolla on oltava haltijalleen taloudellista arvoa, mikä merkitsee muun ohella sitä, ettei tieto voi olla osa alan yleistä ammattitietoa tai helposti selvitettävissä tai koottavissa julkisis-ta lähteistä. Yrityssalaisuuden täsmällisempi raja voi määrittyä kiinnittämäl-lä huomiota tietoon kohdistuneeseen tekoon ja tekijän asemaan. Tässä mää-rittämisessä ei kuitenkaan saa sivuuttaa rikosoikeudellista laillisuusperiaa-tetta.

3 SYSTEMAATTISIA JA LAINSÄÄDÄNNÖN KOKONAISUUTEEN LIITTYVIÄ LÄHTÖKOHTIA

3.1 Tekijäpiirit ja tekotavat

Yritysvakoilua koskevassa RL 30:4:ssä on säädetty rangaistavaksi toiselle kuuluvan yrityssalaisuuden *oikeudeton hankkiminen*. Säännös ei sisällä ky-symykseen tulevia tekijäpiirejä koskevia rajoituksia, vaan tekijänä voi lähtö-kohtaisesti olla kuka tahansa – myös esimerkiksi yrityksen oma työntekijä. Olennaista tunnusmerkistön soveltamisen kannalta on se, onko tiedonhan-kinta oikeudetonta vai ei.

Yrityssalaisuuden rikkomista koskevassa RL 30:5:ssä on säädetty ran-gaistavaksi toiselle kuuluvan yrityssalaisuuden *oikeudeton ilmaiseminen ja*

käyttäminen. RL 30:5:n mukaisen rikoksen tekijänä ei voi olla kuka tahansa. Säännöksen 1 momentissa on lueteltu neljään eri kohtaan jaoteltuna ne asemat tai tehtävät, joiden perusteella (tai joiden kestäessä) tieto yrityssalaisuudesta on tullut saada, jotta säännös voisi tulla sovellettavaksi. Muunlaisissa asemissa tai tehtävissä olevat (tai olleet) eivät voi olla RL 30:5:n mukaisen rikoksen tekijöinä.

Myös yrityssalaisuuden väärinkäyttöä koskevassa RL 30:6:ssä on säädetty rangaistavaksi toiselle kuuluvan yrityssalaisuuden *oikeudeton ilmaiseminen ja käyttäminen*. Toisin kuin RL 30:5:n kohdalla, RL 30:6:n soveltaminen ei edellytä tekijältä erityisasemaa. Se, joka on saanut tietoonsa toiselle kuuluvan yrityssalaisuuden tietäen, että yrityssalaisuus on aikaisemmin ilmaistu tai saatu tietoon RL:ssa rangaistavaksi säädetyllä teolla, on säännöksen soveltamisalan piirissä.

RL 30:6:n soveltamisalaan kuuluvissa tapauksissa on lähtökohtana, että tekijällä on yrityssalaisuus tiedossaan ilman sen laillisen haltijan suostumusta ennen tunnusmerkistössä tarkoitettuun tekoon ryhtymistä. Tekijä on voinut saada yrityssalaisuuden tietoonsa esimerkiksi sellaiselta henkilöltä, joka on hankkinut sen yritysvakoiluun syyllistymällä. Tekijä on voinut saada yrityssalaisuuden tietoonsa myös esimerkiksi siten, että yrityssalaisuuden haltijan kanssa luottamuksellisessa suhteessa oleva henkilö on RL 30:5:n vastaisesti ilmaissut tiedon hänelle.

Arvioitaessa eri tunnusmerkistöjen keskinäisiä suhteita on erotettava toisistaan tiedon aktiivinen *hankkiminen* ja sen passiivisempi *vastaanottaminen*. Seuraava esimerkki havainnollistaa erottelua: Yrityssalaisuuden haltijan palveluksessa oleva työntekijä luovuttaa yrityssalaisuuden sisältävän tallenteen ilman työnantajansa lupaa kilpailevan yrityksen edustajalle. Saatuaan tallenteen haltuunsa viimeksi mainittu ryhtyy käyttämään tallenteesta ilmenevää tietoa oman työnantajansa lukuun. Tapauksessa tallenteen luovuttamista arvioidaan RL 30:5:n nojalla ja tallenteesta ilmenevän tiedon käyttämistä RL 30:6:n nojalla.

Yritysvakoilua koskeva RL 30:4 ei tule esimerkkitapauksessa lainkaan sovellettavaksi. Kilpailevan yrityksen edustaja ei syyllisty yrityssalaisuuden oikeudettomaan ”hankkimiseen” sillä, että hän ottaa vastaan yrityssalaisuuden sisältävän tallenteen. RL 30:4:n soveltamisala ei ole sillä tavoin RL 30:5:n soveltamisalan ”peilikuva”, että tapauksissa, joissa yrityssalaisuuden sisältävän tallenteen luovuttaminen tulee arvioitavaksi RL 30:5:n nojalla, tallenteen vastaanottamiseen sovellettaisiin RL 30:4:ää.

Toisenlainen lähestymistapa ilmenee Vaasan HO:n tuomiosta 12.7.1999, dnro R 98/400: Y Oy oli toiminut X Oy:n alihankkijana ja Z Oy puolestaan Y Oy:n alihankkijana. X Oy:n toimitusjohtaja A oli X Oy:n ja Y Oy:n välisen yhteistoimintasopimuksen ehtoihin vedoten pyytänyt Z Oy:n edustajalta B:ltä jäljennöksiä eräistä Z Oy:n hallussa olleista Y Oy:lle kuuluvia yrityssalaisuuksia sisältäneistä tallenteista. B oli suostunut pyyntöön ja luovuttanut jäljennökset A:lle. A oli tämän jälkeen luovuttanut jäljennökset edelleen C:lle, jonka kanssa hän oli hieman aikaisemmin perustanut samalla alalla kuin Y Oy toimivan uuden yrityksen. A:n tarkoituksena oli ollut, että alihankintaa, jota aikaisemmin oli tehnyt Y Oy, tekisi jatkossa kyseinen uusi yritys. HO katsoi A:n syyllistyneen toiselle kuuluvan yrityssalaisuuden oikeudettomaan hankkimiseen. A tuomittiin yritysvakoilusta, ja myös X Oy, jonka intressissä A oli toiminut, tuomittiin yhteisösakkoon.

HO:n ratkaisu antaa aihetta arvosteluun. A:n menettelyä olisi käsitykseni mukaan tullut tapauksessa arvioida lähtökohtaisesti *yrityssalaisuuden väärinkäyttönä* eikä yritysvakoiluna. Tällainen arviointi ei tosin ollut käytännössä mahdollista, sillä virallinen syyttäjä oli vaatinut A:lle rangaistusta vain yritysvakoilusta (ja toissijaisesti törkeästä luvattomasta käytöstä). Mainittakoon myös, että B:tä vastaan ensisijaisena ajettu syyte yrityssalaisuuden rikkomisesta hylättiin, ja B tuomittiin vain SopMenL 10.1 §:n mukaisesta teknisen esikuvan väärinkäytöstä – siis sellaisesta rikoksesta, jota ei ole säädetty *RL:ssa* rangaistavaksi. A:n menettelyä olisi voitu siten käytännössä arvioida vain teknisen esikuvan väärinkäyttönä (jos sitä koskeva rangaistusvaatimus olisi tehty).

Vaikka A:n menettely jäljennösten pyytämisen ja saamisen suhteen vaikuttaa ensi näkemältä sopineen yhteen RL 30:4:n sanamuodon kanssa, HO:n tuomio on ristiriidassa RL 30 luvun 4–6 §:n säännöksille tarkoitetun soveltamisalojen keskinäisen jakamisen kanssa. Jos yrityssalaisuutta koskevan tiedon pyytäminen ja vastaanottaminen katsotaan RL 30:4:ssä tarkoitetuksi tiedon *hankkimiseksi*, RL 30:6:n soveltamisala rajoittuu käytännössä lähinnä vain sellaiseen yrityssalaisuuden ilmaisemiseen ja käyttämiseen, jossa tekijä on saanut yrityssalaisuuden tietoonsa suullisesti. RL 30:6:n näin suppea soveltamisala ei vastaisi lainsäätäjän tarkoitusta.

Pelkkä yrityssalaisuutta koskevan tiedon *vastaanottaminen* ei ole ylipäätään RL 30 luvun 4–6 §:n säännösten nojalla rangaistavaa – riippumatta siitä, tapahtuuko vastaanottaminen tietoja kuuntelemalla tai tallenteita vastaanottamalla. Tietoisuus siitä, että yrityssalaisuus paljastetaan oikeudettomasti tai että yrityssalaisuus on aikaisemmin hankittu oikeudettomasti, ei tee tietojen vastaanottamisesta rangaistavaa. Joissakin tapauksissa tietojen vastaanottajan menettely kokonaisuudessaan voi tosin tulla arvioitavaksi *yllytyksenä* tai *avunantona* toisen suorittamaan yrityssalaisuusrikokseen.

Kokoavasti voidaan todeta, että RL 30:4 koskee sellaista yrityssalaisuuden hankkimista, joka tehdään yrityssalaisuuden haltijalta tai tämän lukuun toimivalta salassa ja/tai näiden suorittamista suojaustoimenpiteistä huolimatta. RL 30:5 ja 30:6 puolestaan koskevat yrityssalaisuuden oikeudetonta ilmaisemista ja käyttämistä. Erona kahden viimeksi mainitun säännöksen kesken on se, että RL 30:5:n mukaisissa tapauksissa yrityssalaisuus on tekijän tiedossa yrityssalaisuuden haltijan suostumuksella, kun taas RL 30:6:n mukaisissa tapauksissa yrityssalaisuuden tunteminen perustuu aikaisemmin tapahtuneeseen RL:ssa rangaistavaksi säädettyyn tekoon.

RL 30 luvun 4–6 §:n tunnusmerkistöissä mainitut eri tekotavat on säännöksiä käytännössä sovellettaessa pidettävä toisistaan erillään. Esimerkiksi asiakirjan luvaton jäljentäminen ei ole RL 30:5:ssä tai 30:6:ssa tarkoitettua yrityssalaisuuden *käyttämistä*, mutta teko voi tulla arvioitavaksi RL 30:4:n mukaisena yrityssalaisuuden *hankkimisena*. Rangaistavia tekotapoja koskeva jaottelu yhdistettynä siihen, millaisiin tekijäryhmiin kukin yksittäinen säännös voi tulla sovellettavaksi, muodostaa perustan yrityssalaisuuksien suojan systemaattiselle jäsentämiselle.⁴⁴

3.2 Aineelliseen lainsäädäntöön ja aikaisempaan rikosoikeudelliseen sääntelyyn liittyvä tausta

Ennen RL 30 luvun 4–6 §:n nykyisten säännösten voimaantuloa vuonna 1991 liikesalaisuuden suojaa koskevia säännöksiä sisältyi erityisesti SopMenL:iin. Liikesalaisuuden oikeudetonta hankkimista, ilmaisemista ja käyttämistä koskevat kieltoisäännökset olivat SopMenL 4 §:ssä, ja niihin liittyi saman lain 10.1 §:n rangaistussäännös *liikesalaisuuden väärinkäyttämisestä*. Sen mukaan oli rangaistavaa kaikenlainen SopMenL 4 §:n kieltojen tahallinen rikominen.

RL 38:3.2:ssa (L 736/1978) oli lisäksi itsenäinen rangaistussäännös *yhteisön tai säätiön liike- tai ammattisalaisuuden luvattomasta ilmaisemisesta*. Säännöksen soveltamisalan piirissä olivat yhteisöjen ja säätiöiden hallitusten ja hallintoneuvostojen jäsenet ja toimitusjohtajat, tilintarkastajat, selvitysmiehet ja heihin verrattavat. Nimensä mukaisesti RL 38:3.2 koski vain

⁴⁴ Esimerkkeinä RL 30 luvun 4–6 §:n säännöksissä mainittujen eri tekotapojen selväpiirteisestä jäsentämisestä ks. Kouvolan HO:n tuomio 5.6.1997, dnro R 96/139 sekä Helsingin HO:n tuomiot 22.8.1995, dnro R 93/1171 ja 23.9.1999, dnro R 98/138.

liike- tai ammatissalaisuuden luvaton ilmaisemista, ei tällaisen tiedon käyttämistä.

Erikseen voidaan viitata myös *työnantajan liike- ja ammatissalaisuuksien* suojaa koskeneeseen aikaisemman työsopimuslain (320/1970) 15.1 §:ään. Sen rikkomiseen ei liittynyt erillistä rangaistusuhkaa. Säännöksen vastainen tahallinen menettely merkitsi kuitenkin useimmissa tapauksissa myös liikesalaisuuden väärinkäyttämistä koskevan SopMenL 10.1 §:n tunnusmerkkien täyttymistä.

RL 30 luvun 4–6 §:n säännösten tullessa voimaan SopMenL 4 §:n (ja myös työsopimuslain 15.1 §:n) kieltosäännökset jätettiin ennalleen.⁴⁵ SopMenL 10.1 §:n rangaistussäännöstä sitä vastoin muutettiin. Sen nojalla rangaistavaksi jäi enää vain SopMenL 4.3 ja 4.4 §:n vastainen *teknisen esikuvan tai ohjeen väärinkäyttö*. Liikesalaisuuksiin kohdistuvien SopMenL 4 §:n vastaisten tahallisten tekojen osalta lisättiin lain 10.2 §:ään viittaussäännös, jonka mukaan kyseisiin tekoihin sovelletaan RL 30 luvun 4–6 §:n rangaistussäännöksiä. Samassa yhteydessä kumottiin yhteisön tai säätiön liike- tai ammatissalaisuuden luvaton ilmaisemista koskenut RL 38:3.2.

Myös rangaistusasteikkoja tarkistettiin. Liikesalaisuuden väärinkäyttämisen osalta enimmäisrangaistus oli ollut kuusi kuukautta vankeutta, yhteisön tai säätiön liike- tai ammatissalaisuuden luvattoman ilmaisemisen osalta puolestaan yksi vuosi vankeutta. Uusien RL 30 luvun 4–6 §:n mukaisten rikosten enimmäisrangaistukseksi tuli kaksi vuotta vankeutta. Perusteluna hallituksen esityksessä viitattiin erityisesti tarpeeseen korostaa talouselämän rikollisuuden paheksuttavuutta perinteisten rikoslajien rinnalla.⁴⁶

Teknisen esikuvan tai ohjeen väärinkäyttöä koskevan uudistetun SopMenL 10.1 §:n mukaiseksi rangaistusuhkaksi jätettiin pelkkä sakko. Hallituksen esityksessä viitattiin tältä osin RL:n kokonaisuudistuksen yhteydessä omaksuttuun keskittämisperiaatteeseen, jonka mukaan RL:n ulkopuolelle tuli jättää vain sakonuhkaisia rangaistussäännöksiä.⁴⁷ Rangaistusasteikkojen näkökulmasta katsottuna lainmuutoksilla siis vahvistettiin liike-/yrityssalaisuuksien suojaa, mutta heikennettiin teknisten esikuvien ja ohjeiden suojaa.

⁴⁵ Huomaa, että vuoden 1970 työsopimuslaki on sittemmin korvattu uudella TSL:lla (55/2001). Työnantajan liike- ja ammatissalaisuuden suojaa koskevat säännökset ovat siinä 3 luvun 4 §:ssä. SopMenL 4 §:n alkuperäiset kieltosäännökset ovat edelleen muuttamattomina voimassa.

⁴⁶ HE 66/1988 vp, s. 72, 76 ja 78.

⁴⁷ HE 66/1988 vp, s. 210.

Aikaisempaan oikeustilaan nähden lainmuutoksilla osittain laajennettiin ja osittain supistettiin rangaistavan käyttäytymisen alaa.⁴⁸ RL 30:4:n osalta – suhteessa SopMenL 4.1 §:ään – voidaan lisäksi erillisenä kysymyksenä viitata säännöksen henkilölliseen soveltamisalaan. RL 30:4:n soveltamisalasta on käyty oikeuskirjallisuudessa keskustelua. Erimielisyyttä on ollut siitä, millä tavoin toisen palveluksessa olevien palvelussuhteen sa päättyessä suorittamia *ns. tietovarkauksia* (= yrityssalaisuuksia sisältävien dokumenttien mukana viemisiä) tulisi RL 30 luvun säännösten nojalla arvioida. Käytännössä kysymys on siitä, onko RL 30:4:n henkilöllinen soveltamisala tulkittava suppeammaksi kuin aikaisemmin sovellettavaksi tulleen SopMenL 4.1 §:n. Tulkintaongelmaa käsitellään jäljempänä kohdassa 5.2.

Erikseen on syytä huomata, että työnantajien yrityssalaisuuksien suoja suhteessa entisiin työntekijöihin on myöhemmin merkittävästi parannettu. Aikaisemmin työntekijä saattoi syyllistyä luottamuksellisesti tietoon saadun yrityssalaisuuden rangaistavaan ilmaisemiseen tai käyttämiseen vain *palvelusaikanaan*. Lainmuutoksella 61/2003 (voimaan 1.4.2003) yrityssalaisuuden rikkomista koskevan RL 30:5:n soveltamisalaa laajennettiin. Rangaistusuhka poistuu työntekijöiltä nykyisin vasta sen jälkeen, kun on kulunut *kaksi vuotta* palvelusajan päättymisestä.⁴⁹

Kokoavasti voidaan todeta, että RL 30 luvun 4–6 §:n säännökset ovat itsenäisiä suhteessa SopMenL:n ja TSL:n vastaaviin säännöksiin. Toisaalta eri laeissa säännellyn kielletyn käyttäytymisen ala on useilta kohdin yhtenevä, ja myös säännöksissä käytetyt käsitteet ja niissä omaksuttu perus-systematiikka vastaavat olennaisessa suhteessa toisiaan. RL 30 luvun 4–

⁴⁸ Rangaistavan käyttäytymisen alan laajentamisen osalta ks. RL 30:5.1:n 3 kohta. Sen mukaan yrityssalaisuuden oikeudeton ilmaiseminen ja käyttäminen on rangaistavaa myös niissä tapauksissa, joissa tieto yrityssalaisuudesta on saatu ”luottamuksellisessa liikesuhteessa”. Vrt. tältä osin SopMenL 4.3 §. Rangaistavan käyttäytymisen alan supistamisen osalta ks. erityisesti RL 30:4. Sen nojalla on yritysvakoiluna rangaistavaa vain sellainen oikeudeton tiedonhankinta, joka suoritetaan jollakin säännöksessä nimenomaisesti mainitulla tavalla. Vrt. tältä osin SopMenL 4.1 §, jonka mukaan rangaistavaa oli kaikenlainen toiselle kuuluvui liikesalaisuuksiin kohdistuva oikeudeton tiedonhankinta. Muutosten perusteluista ks. HE 66/1988 vp, s. 78.

⁴⁹ Mainittakoon, ettei lainmuutoksen 61/2003 yhteydessä tehty muutoksia SopMenL:n tai TSL:n säännöksiin. Niiden nojalla palvelus-/työsuhteessa luvallisesti opittujen liike- (ja ammatti)salaisuuksien suoja katkeaa heti palvelusajan/työsuhteen päättyessä. – Erilaisten aikarajausten merkityksestä laissa kielletyn menettelyn rajaamisessa käytännössä ks. Nyblin 2003, s. 240–242. Olennaisilta osiltaan toisin Siimes 2003, s. 483–484.

6 §:n säännösten historiallinen ja myös muu sidonnaisuus SopMenL:n ja TSL:n säännöksiin puoltaa sitä, että niiden tulkinnassa otetaan – soveltuvin osin – huomioon myös mainittua muuta lainsäädäntöä koskeva oikeuskäytäntö.⁵⁰

4 YRITYSSALAISUUSRIKOKSET JA ERÄÄT MUUT RIKOKSET

4.1 Yleisiä näkökohtia

RL 30 luvun 4–6 §:n säännöksiä tarkastellaan tunnusmerkistökohtaisesti jäljempänä jaksoissa 5–7. Taustaksi ja myös laajemman tarkastelukulman avaamiseksi käsitellään tässä eräitä muita rangaistussäännöksiä, jotka myös voivat tulla sovellettavaksi yrityssalaisuuksien ja muun luottamuksellisen yrittiedon oikeudettomaan hankkimiseen, ilmaisemiseen tai käyttämiseen. Koska tällaisia säännöksiä on suhteellisen paljon, on tarkoituksenmukaista käsitellä niitä vain pääpiirteittäin. Tarkastelun painopiste on sellaisissa lainkonkurrenssiin ja yksittäisten tunnusmerkistöjen ulottuvuuteen liittyvissä kysymyksissä, joilla voidaan arvioida olevan erityistä merkitystä käytännön tyyppitapausten kannalta.⁵¹

Ensin käsitellään säännöksiä, jotka voivat tulla sovellettavaksi RL 30 luvun 4–6 §:n säännösten sijasta sen takia, että ne sisältävät ankaramman rangaistusasteikon⁵² tai ovat erityissäännöksen asemassa (kohta 4.2). Tämän jälkeen arvioidaan rangaistavan käyttäytymisen kokonaisalaa esittelemällä säännöksiä, jotka voivat tulla sovellettavaksi silloin, kun varsinaisen yrityssalaisuusrikoksen tunnusmerkistö ei joiltakin osin täyty (kohta 4.3). Lopuksi kiinnitetään huomiota eräisiin rangaistussäännöksiin, jotka koskevat ko-

⁵⁰ Ks. asiasta yleisesti Lahti 1991, s. 885. – Keskustelusta erityisesti RL 30:4:n osalta (suhteessa SopMenL 4.1 §:ään) ks. Nyblin 2001a, s. 90–91, Nyblin 2001b, s. 922–924; vrt. Viljanen 2001, s. 427–428.

⁵¹ Selvyyden vuoksi todettakoon, ettei tarkastelu ole konkurrenssikysymysten osalta mitenkään kattava. Lainkonkurrenssia käsitellään vain osittain, ja rikoskonkurrenssiin liittyvät kysymykset jäävät enimmäkseen osin tarkastelun ulkopuolelle.

⁵² RL 30:4 ja 30:5 sisältävät nimenomaisen lausekkeen, jonka mukaan säännösten soveltaminen syrjäytyy, jos teosta on muualla laissa säädetty ankarampi rangaistus. RL 30:6 ei sisällä nimenomaista toissijaisuuslauseketta.

konaan tai ainakin osittain toisenlaista oikeushyvää mutta joilla tästä huolimatta on yhtymäkohta yrityssalaisuusrikoksiin tai niitä lähellä oleviin tekoihin (kohta 4.4).⁵³

4.2 Yrityssalaisuusrikossäännösten soveltamisen syrjäyttäviä säännöksiä

Virkasalaisuuden rikkominen (RL 40:5). Jos viranomaisen palveluksessa oleva oikeudettomasti ilmaisee palvelussuhteensa perusteella tietoonsa tulleen toiselle kuuluvan yrityssalaisuuden tai oikeudettomasti käyttää tällaista salaisuutta, teko voi täyttää yrityssalaisuuden rikkomista koskevan RL 30:5:n tunnusmerkit. Samalla täyttyvät pääsääntöisesti myös RL 40:5:n soveltamisen edellytykset. Rangaistusasteikko on molemmissa säännöksissä sama eli sakkoa tai vankeutta enintään kaksi vuotta. RL 40:5 on erityissäännöksen asemassa, ja *virkamiesten* osalta se myös tekee mahdolliseksi ankaramman rangaistusseuraamuksen (viraltapanon vankeusrangaistuksen lisäksi). Sovellettavaksi tulee mainituilla perusteilla pääsääntöisesti RL 40:5.⁵⁴

Eräät maanpetosrikokset (RL 12 luku). Joissakin Suomen maanpuolustuksen, turvallisuuden, ulkomaansuhteiden tai kansantalouden kannalta merkityksellisissä tapauksissa RL 30:5:n soveltamisen syrjäyttävänä säännöksenä voi tulla arvioitavaksi myös jokin maanpetosrikoksia koskevan RL 12 luvun säännöksistä. Sovellettavaksi tulevia säännöksiä voivat olla erityisesti *vakoilu* (12:5), *törkeä vakoilu* (12:6) ja *turvallisuussalaisuuden paljastaminen* (12:7). Kaikissa niissä rangaistusasteikko on ankarampi kuin RL 30:5:ssä.⁵⁵ Säännökset voivat tulla sovellettaviksi myös yritysvakoilua koskevan RL 30:4:n sijasta, sillä rangaistavia tekotapoja ovat niissä paitsi salas-

⁵³ Lukijan, jolle yrityssalaisuusrikossäännökset eivät ole entuudestaan tuttuja, kannattanee perehtyä kohtiin 4.2–4.4 vasta jaksojen 5–7 jälkeen. Yrityssalaisuusrikossäännösten pääpiirteet jo aikaisemmin tuntevalle lukijalle kohdat 4.2–4.4 tarjonnevät hyödyllisiä taustanäkökohtia ennen jaksoihin 5–7 perehtymistä.

⁵⁴ Vrt. Rautio 2002, s. 1059. – RL 30:5:n ja 40:5:n välisestä suhteesta yksityiskohtaisemmin ks. Nyblin 2003, s. 236–237 ja 242. Säännösten mahdollistamien rangaistusseuraamusten keskinäisestä vertailusta (tosin aikaisemman RL 40:5:n ajalta) ks. Viljanen 1990, s. 223–224.

⁵⁵ Enimmäisrangaistus vakoilusta on kymmenen vuotta vankeutta, törkeästä vakoilusta elinkautinen vankeus ja turvallisuussalaisuuden paljastamisesta neljä vuotta vankeutta.

sa pidettävän tiedon välittäminen, luovuttaminen ja ilmaiseminen myös tällaisen tiedon hankkiminen.⁵⁶

Törkeä viestintäsalaisuuden loukkaus (RL 38:4). Joissakin yritysvakoilun tunnusmerkit täyttävissä teoissa voi RL 30:4:n sijasta tulla sovellettavaksi RL 38:4. Sen mukainen enimmäisrangaistus on kolme vuotta vankeutta. Jos tekijä hankkii tiedon yrityssalaisuudesta viestintäsalaisuuden loukkauksen tunnusmerkit täyttävällä teolla ja menettelyä voidaan lisäksi pitää RL 38:4:n tarkoittamalla tavalla törkeänä, sovellettavaksi tulee RL 38:4. Yhtenä kvalifiointiperusteena säännöksessä viitataan rikoksen kohteena olevan viestin sisällön erityiseen luottamuksellisuuteen. Myös säännöksessä mainitut muut kvalifiointiperusteet voivat soveltua.⁵⁷

4.3 Rangaistavan käyttäytymisen alaa laajentavia säännöksiä

RL 30 luvun 4–6 §:n säännösten soveltamisen edellytykset ovat suhteellisen tiukat. Toiselle kuuluvaa yrityssalaisuutta loukkaava tahallinen teko voi toisinaan jäädä yrityssalaisuusrikoksena rankaisematta sen takia, että jokin yksittäinen rangaistavuuden edellytyksenä oleva tunnusmerkki jää täyttymättä. Osa tällaisista teoista voi kuitenkin johtaa rangaistusvastuuseen jonkin muun säännöksen nojalla. Nämä muut säännökset käytännössä laajentavat yrityssalaisuuksiin kohdistuvien loukkausten rangaistavuutta siitä, mitä RL 30 luvun 4–6 §:ssä on säädetty.⁵⁸

Viestintäsalaisuuden loukkaus (RL 38:3). Jos tekijä hankkii oikeudettomasti tiedon yrityssalaisuuden sisältävästä viestistä, mutta hän ei ole tekohetkellä tietoinen viestin tällaisesta luonteesta tai häneltä puuttuu tarkoitus oikeudettomasti ilmaista tieto tai käyttää sitä, yritysvakoilun tunnusmerkit

⁵⁶ RL 30:4:n soveltamisen syrjäyttävänä säännöksenä voi joissakin tapauksissa tulla arvioitavaksi myös *luvatonta tiedustelutoimintaa* koskeva RL 12:9 (enimmäisrangaistus kuusi vuotta vankeutta). – RL 12 luvun 5–7 ja 9 §:n tunnusmerkistöistä yksityiskohtaisemmin ks. Nuutila 2002a, s. 590–598. Yrityssalaisuusrikossäännösten soveltamisen syrjäytymisestä ks. HE 66/1988 vp, s. 84 ja 86 sekä Rautio 2002, s. 1059.

⁵⁷ Viestintäsalaisuuden loukkauksen tunnusmerkistöä yksityiskohtaisemmin ks. Nyblin 2004, s. 274–282.

⁵⁸ Seuraavassa käsitellään nimenomaan sellaisia rangaistussäännöksiä, joiden soveltaminen ei pääsääntöisesti johda RL 30 luvun 4–6 §:n säännösten syrjäytymiseen vaan joiden merkitys (yrityssalaisuuden suojan kannalta) on lähinnä siinä, että ne laajentavat rangaistavan käyttäytymisen kokonaisalaa. Huomaa, että myös kohdassa 4.2 tarkastellut säännökset voivat joissakin tapauksissa olla tällaisessa asemassa.

eivät täyty. Vaikka tekoa ei voidakaan pitää yritysvakoiluna, sitä voi kuitenkin olla mahdollista arvioida viestintäsalaisuuden loukkauksena. Enimmäisrangaistus on yksi vuosi vankeutta – tai jos tekoa voidaan RL 38:4:n mukaisesti pitää törkeänä, kolme vuotta vankeutta.

Salakuuntelu (RL 24:5) ja *tietomurto* (RL 38:8). Viestintäsalaisuuden loukkauksen kanssa samankaltaisessa asemassa ovat myös salakuuntelu ja tietomurto. Jos tekijä oikeudettomasti kuuntelee tai tallentaa teknisellä laitteella yrityssalaisuuden sisältävää puhetta, mutta hän ei ole tekohetkellä tietoinen puheen tällaisesta luonteesta tai häneltä puuttuu tarkoitus oikeudettomasti ilmaista tieto tai käyttää sitä, yritysvakoilun tunnusmerkit eivät täyty. Sama koskee tietojärjestelmään tunkeutumista, jossa tekijältä puuttuu jompikumpi tai molemmat tässä viitatuista tarkoituksista. Ensiksi mainittua tekoa voi olla mahdollista arvioida RL 24:5:n mukaisena salakuunteluna ja jälkimmäistä RL 38:8:n mukaisena tietomurtona. Enimmäisrangaistus on molemmissa yksi vuosi vankeutta.⁵⁹

Petos (RL 36:1). Jos henkilö, jolla ei ole oikeutta yrityssalaisuuden tuntemiseen, *erehdyttää* toisen uskomaan, että hänellä on siihen oikeus, ja siten saa toisen ilmaisemaan hänelle yrityssalaisuuden, menettelyä voi olla mahdollista arvioida petoksena. Edellytyksenä RL 36:1:n soveltamiselle on, että tekijällä on tarkoitus hankkia joko itselleen tai toiselle oikeudetonta taloudellista hyötyä tai tarkoitus vahingoittaa toista. Lisäksi edellytetään, että erehtyneelle tai sille, jonka eduista tällä on ollut mahdollisuus määrätä (yrityssalaisuuden haltijalle), myös käytännössä aiheutuu taloudellista vahinkoa. Enimmäisrangaistus teosta on kaksi vuotta vankeutta – tai jos teko täyttää RL 36:2:n mukaisen *törkeän petoksen* tunnusmerkit, neljä vuotta vankeutta.⁶⁰

Lahjominen elinkeinotoiminnassa (RL 30:7). Jos elinkeinonharjoittajan palveluksessa olevalle tai muulle RL 30:7:n soveltamisalaan kuuluvalla henkilölle luvataan tai annetaan lahjus tarkoituksin saada häneltä liiketoimintaa koskevia luottamuksellisia tietoja, menettely voi täyttää elinkeinotoiminnassa tapahtuvan lahjomisen tunnusmerkit. RL 30:7:n soveltamisen edellytyksenä ei ole, että lahjonnan kohde (lahjomisen tuloksena) myös ilmaisee tavoitellut tiedot. Säännöstä voidaan näin ollen soveltaa myös tapauksiin, joissa on kysymys *yrityksestä* saada toinen oikeudettomasti ilmaisemaan yrityssalaisuuksia tai muita liiketoimintaa koskevia tietoja.

⁵⁹ Salakuuntelun tunnusmerkistöstä yksityiskohtaisemmin ks. Nuutila 2002b, s. 894–897. Tietomurron tunnusmerkistöstä yksityiskohtaisemmin ks. Pihlajamäki 2004, s. 123–129.

⁶⁰ Petoksen tunnusmerkistöstä yksityiskohtaisemmin ks. Nuutila 2002c, s. 1154–1169.

Niissä tapauksissa, joissa lahjominen myös johtaa tavoiteltuun tulokseen eli liiketoimintaa koskevien tietojen ilmaisemiseen, tietojen antaja syyllistyy itse RL 30:8:ssa tarkoitettuun *lahjuksen ottamiseen elinkeinotoiminnassa*. Jos luovutetut tiedot ovat RL 30:11:n mukaisia *yrityssalaisuuksia*, teko täyttää myös *yrityssalaisuuden rikkomisen* tunnusmerkit. Lahjuksen antajan teko tulee tällaisessa tapauksessa arvioitavaksi mainittuun rikokseen *yllyttämisenä*.⁶¹

Todettakoon vielä erikseen, että RL 30:8:n mukainen lahjuksen ottaminen elinkeinotoiminnassa soveltuu myös tapauksiin, joissa säännöksessä tarkoitettu henkilö pyytää lahjuksen tai tekee muutoin aloitteen sellaisen saamiseksi liiketoimintaa koskevien tietojen luovuttamista vastaan mutta joissa toinen osapuoli ei kuitenkaan suostu (tai ehdi suostua) ”kauppaan”. Tällainen teko täyttää pääsääntöisesti myös yrityssalaisuuden rikkomisen *yrityksen* tunnusmerkit.⁶²

Teknisen esikuvan tai ohjeen väärinkäyttö (SopMenL 10.1 §). Teknisen esikuvan tai ohjeen oikeudeton ilmaiseminen ja käyttäminen on säädetty rangaistavaksi SopMenL 10.1 §:ssä. Niissä tapauksissa, joissa tekninen esikuva tai ohje on samalla myös yrityssalaisuus, tulevat ensisijaisesti sovellettaviksi ankaramman rangaistusasteikon sisältävät RL 30:5 ja 30:6. Jos teknistä esikuvaa tai ohjetta ei voida pitää yrityssalaisuutena tai jos yrityssalaisuusrikkoksen tunnusmerkit eivät joiltakin muilta osin täyty, sovellettavaksi voi tulla SopMenL 10.1 §. Tällaisesta tapauksesta on kysymys esimerkiksi silloin, kun työntekijä hyödyntää hänelle uskottua teknistä esikuvaa tai ohjetta myöhemmin kuin kaksi vuotta palvelusaikansa päättymisestä.

Salassapitorikos (RL 38:1). Luottamuksellisesti tietoon saadun liike- tai ammattisalaisuuden oikeudettomaan ilmaisemiseen tai käyttämiseen voidaan toisinaan soveltaa RL 38:1:ää.⁶³ Säännöstä koskevassa hallituksen esityksessä on viitattu erityisesti työntekijäasemassa oleviin⁶⁴, mutta soveltamiselle ei ole lähtökohtaisesti estettä myöskään muiden RL 30:5:ssä mainittujen henkilöiden kohdalla. Käytännössä RL 38:1 voi tulla sovellettavaksi erityisesti sellaiseen liike- tai ammattisalaisuuden luvattomaan paljastamiseen, jossa tekijällä ei ole tarkoitusta hankkia itselleen tai toiselle taloudellista

⁶¹ Konkurrenssikysymyksistä tällaisissa tapauksissa ks. HE 66/1988 vp, s. 86 ja Rautio 2002, s. 1059.

⁶² Ks. HE 53/2002 vp, s. 17 ja 32.

⁶³ Huomaa myös *salassapitorikkomusta* koskeva RL 38:2, jota voidaan soveltaa RL 38:1:n tunnusmerkit täyttäviin vähäisinä pidettäviin tekeihin.

⁶⁴ HE 94/1993 vp, s. 143.

hyötyä tai tarkoitusta vahingoittaa toista.⁶⁵ Enimmäisrangaistus salassapitorikoksesta on yksi vuosi vankeutta.

4.4 Eräitä muita rangaistussäännöksiä

Anastusrikossäännökset (RL 28:1–6). Ennen RL 30 luvun 4–6 §:n nykyisten säännösten voimaantuloa oli korkeimman oikeuden ratkaistavana tapaus, jossa työsuhdettaan päättämässä oleva työntekijä oli ilman työnantajansa lupaa ottanut mukaansa kilpailevassa liiketoiminnassa myöhemmin hyödynnettäväksi liikesalaisuuksia sisältäviä alkuperäisiä asiakirjoja ja niistä otettuja jäljennöksiä (KKO 1984 II 177). Korkein oikeus katsoi tällaisen ”tietovarkauden” täyttävän sekä silloisen yritysvakoilusäännöksen (SopMenL 4.1 §) että RL 28 luvun mukaisen anastusrikoksen tunnusmerkit.

SopMenL 4.1 §:n mukaisen yritysvakoilun tunnusmerkkien täyttyminen perustui tapauksessa siihen, että *liikesalaisuuksia koskevan tiedonhankinnan* katsottiin olleen *oikeudetonta*. Anastusrikoksen tunnusmerkkien täyttyminen perustui puolestaan siihen, että tiedonhankinta oli toteutettu *asiakirjoja* – siis irtaimia esineitä – *kavaltamalla*. Toiselle kuuluvien irtaimien esineiden (asiakirjojen) anastuksen törkeyttä arvioitaessa annettiin merkitystä esineistä ilmenevien liikesalaisuuksien taloudelliselle arvolle. Näin entinen työntekijä voitiin tuomita jopa törkeästä kavalluksesta.

Myös tapauksesta KKO 1991:11 ilmenee samanlainen arviointi. Tapauksessa lopputulos jäi hovioikeuden tuomion varaan, sillä työntekijäasemassa ollut A ei syyksi lukemisen osalta ollut hakenut siihen muutosta. Taloudellisesti arvokkaan tiedon loukkaamisen ja omaisuuteen kohdistuvan rikoksen välinen suhde tuli tästä huolimatta arvioitavaksi myös KKO:n ratkaisussa. KKO katsoi (hovioikeuden tuomiosta poiketen), etteivät arvioitavina olleet tiedot olleet SopMenL:n mukaisia liikesalaisuuksia, vaan ainoastaan samassa laissa tarkoitettuja *teknisiä esikuvia*⁶⁶. KKO katsoi A:n syyllistyneen teknisiä esikuvia sisältäneiden piirustusten anastamiseen ja A:n uuden yhtiökumppanin B:n, joka oli ottanut piirustukset vastaan ja ryhtynyt hyödyntämään niistä ilmenevää tietoa, SopMenL 10.1 §:n (L 1061/1978) mukaiseen *liikesalai-*

⁶⁵ RL 38:1:ssä edellytetään, että tietoja koskee (muualla) ”laissa säädetty salassapitovelvollisuus”. Tekstissä mainituissa tapauksissa salassapitovelvollisuus voi perustua erityisesti TSL:n, SopMenL:n tai yrityksen saneerauksesta annetun lain (47/1993, YrSanL) säännöksiin.

⁶⁶ Teknisistä esikuvista ks. edellä kohta 2.4.

suuden väärinkäyttämiseen ja samalla teolla myös RL 32:4:n (L 39/1889) mukaiseen *ryhtymiseen rikoksella saatuun tavarahan*. SopMenL 10.1 §:n toissijaisuuslauseke huomioon ottaen B tuomittiin pelkästään ryhtymisestä rikoksella saatuun tavarahan. RL 32:4:ää soveltaessaan KKO otti huomioon asiakirjojen sisältämän tiedon (= teknisten esikuvien) taloudellisen arvon, sillä hovioikeuden B:lle tuomitsemaa kolmen kuukauden ehdollista vankeusrangaistusta ei alennettu.

Nykyisiä RL 30 luvun 4–6 §:ää säädettäessä omaksuttiin lähtökohta, jonka mukaan anastusrikossäännöksiä ei voida soveltaa yrityssalaisuuksia sisältävien tallenteiden oikeudettomaan hankkimiseen siten, että anastetun omaisuuden arvoa määritettäessä otettaisiin huomioon asiakirjasta tai muusta irtaimesta esineestä ilmenevän tiedon taloudellinen arvo. Tämä lähtökohta ilmenee eduskunnan lakivaliokunnan mietinnöstä, jossa on nimenomaisesti torjuttu se hallituksen esityksen ajatus, että ”tietovarkauksiin” voitaisiin soveltaa anastusrikossäännöksiä.⁶⁷

Vaikka lakivaliokunnan lausuma anastusrikossäännösten soveltumattomuudesta ”tietovarkauksiin” on yksiselitteinen, on oikeuskäytännössä ollut tämän kysymyksen osalta myös horjuvuutta. Turun HO:n tuomiossa 20.6.2001, dnro R 00/11 oli arvioitavana tapaus, jossa A, B ja C olivat anastaneet erinäisen määrän työnantajilleen kuuluvaa irtainta omaisuutta. Anastetun omaisuuden joukossa oli paitsi koneita ja laitteita (yms.) myös yrityssalaisuuksia sisältäviä asiakirjoja. Käräjäoikeus tuomitsi A:n ja B:n törkeästä varkaudesta ja C:n varkaudesta. Anastetun omaisuuden arvoa ja tekojen moitittavuutta arvioidessaan käräjäoikeus otti huomioon sen, että anastetut asiakirjat sisälsivät yrityssalaisuuksia. HO ei muuttanut käräjäoikeuden tuomiota tai sen perusteluja tältä osin.

Myös oikeuskirjallisuudessa on ollut esillä näkemyksiä, joissa lakivaliokunnan edellä selostettu kanta on jätetty huomiotta. *Castrén* on katsonut, että jos yrityssalaisuuden sisältävä erityisen arvokas *asiakirja* tai muu tallenne anastetaan, teossa voi hyvinkin olla kysymys törkeästä varkaudesta tai kavalluksesta.⁶⁸ Myöhemmin *Castrén* on muuttanut kantaansa.⁶⁹ Uudemmassa kirjoituksessaan hän on ottanut huomioon lakivaliokunnan mietinnön lausuman ja päättänyt siellä todettua olennaisilta osiltaan vastaavaan lopputulokseen. Samassa yhteydessä hän on käsitellyt myös lainkonkurrensia ja kysymystä

⁶⁷ Ks. LaVM 6/1990 vp, s. 11 (vrt. HE 66/1988 vp, s. 84–86). Ks. myös Nyblin 2001a, s. 82–83 ja Viljanen 2001, s. 429–430. Oikeuskäytännöstä ks. Helsingin HO:n tuomio 21.7.2003, dnro R 00/2646 ja Kouvolaan HO:n tuomio 30.9.2004, dnro R 03/1364.

⁶⁸ *Castrén* 1997, s. 269–270.

⁶⁹ *Castrén* 2003, s. 33–34.

siitä, millaiset esineet/objektit voivat olla anastusrikoksen kohteena. Nämä kaksi eri kysymystä näyttävät kuitenkin sekoittuneen toisiinsa. Tämä on myös johtanut virheellisiin tulkintoihin aikaisemman keskustelun sisällöstä.⁷⁰

Muilta osin anastusrikossäännösten soveltamiselle ei ole luonnollisesti edelleenkaan mitään lähtökohtaista estettä. Jos tekijä oikeudettomasti hankkii itselleen yrityssalaisuuden sisältävän *toiselle kuuluvan irtaimen esineen*, tekoa on mahdollista arvioida (myös) anastusrikossäännösten nojalla – näin siitä huolimatta, että tekijän varsinaisena tarkoituksena olisi saada haltuunsa yrityssalaisuus eikä sen ”kantajana” oleva irtain esine. Esineen omasta, yrityssalaisuudesta erillään määriteltävästä arvosta kuitenkin riippuu, onko anastamista arvioitava esimerkiksi näpistyksenä vai törkeänä varkautena. Toisaalta on huomattava, ettei esineen vähäinen taloudellinen arvo välttämättä aina merkitse sitä, että teko tulee arvioitavaksi nimenomaan näpistyksenä tai lievänä kavalluksena. Tapaukseen liittyvät muut olosuhteet voivat johtaa siihen, että tekoon tulee sovellettavaksi anastusrikossäännöksen perustekomuoto.⁷¹

Lakivaliokunnan mietinnössä 6/1990 vp (s. 11) on viitattu siihen, että yrityssalaisuuden sisältävän ”sellaisenaan arvokkaan tallenteen” anastamiseen voitaisiin soveltaa törkeää varkautta tai törkeää kavallusta koskevaa säännöstä. Näin ilman muuta on, vaikkakin näyttäisi olevan jossain määrin tulkinnanvaraista, tulisiko mainitunkaltaisen tallenteen (esimerkiksi tuoteprototyypin) anastajaa rangaista *erikseen* myös yritysvakoilusta, jos sen tunnusmerkit samalla täyttyvät. Edellä viitatussa KKO:n ratkaisussa 1984 II 177 törkeää kavallusta koskevan säännöksen soveltaminen johti siihen, *ettei* tekijää rangaistu SopMenL 4.1 §:n tunnusmerkit täyttävän yritysvakoilun osalta erikseen SopMenL 10.1 §:n (liikesalaisuuden väärinkäyttäminen) nojalla. Samat arvioinnin lähtökohdat ilmenevät myös KKO:n myöhemmästä ratkaisusta, 1991:11.

Mainituista ratkaisuista on kuitenkin todettava, että ne perustuvat lähtökohtaan, jossa tallenteen sisältämä taloudellisesti arvokas tieto voidaan ottaa huomioon anastusrikossäännöstä sovellettaessa. Ratkaisuja ei siis voi (enää) ottaa konkurrenssiopillisen arvioinnin perustaksi, vaan arviointi on suoritettava muista lähtökohdista. *Viljanen* onkin lähtenyt siitä, että yritysvakoilusäännös ja anastusrikossäännös voisivat molemmat tulla sovellettaviksi silloin, kun tekijä syyllistyy samalla teolla sekä yritysvakoiluun että toiselle kuuluvan irtaimen esineen anastamiseen.⁷²

⁷⁰ Ks. Castrén 2003, s. 34, viite 18.

⁷¹ Ks. Kouvolan HO:n tuomio 30.9.2004, dnro R 03/1364.

⁷² Viljanen 2001, s. 430.

Viljasen näkemykseen on mielestäni syytä yhtyä siltä osin kuin on kysymys samalla teolla täytetystä yritysvakoilusta ja *törkeästä anastusrikoksesta*. Tapauksissa, jotka koskevat samalla teolla täytettyä yritysvakoilua ja *lievää anastusrikosta*, lähtökohta on mielestäni toinen. Koska irtaimen esineen (esimerkiksi asiakirjan) anastaminen sisältyy yritysvakoilusäännökseen erillisenä rangaistavaa tekotapaa osoittavana tunnusmerkkinä (= ”... hankkimalla haltuun... asiakirjan tai muun tallenteen...”), on anastamisen – vaikka se lähtökohtaisesti loukkaakin eri oikeushyvää kuin yritysvakoilu – katsottava tulevan riittävästi arvostelluksi jo yksinomaan RL 30:4:n nojalla. Tämä kanta on nähdäkseni omaksuttu myös lakivaliokunnan mietinnössä.⁷³

Tekijänoikeusrikos (RL 49:1). Yrityssalaisuuden piirissä olevaa tietoa on usein tallennettuna siten, että tallenteella oleva *teos* on tekijänoikeussuojan piirissä siten kuin tekijänoikeuslain 1 §:ssä on säädetty. Tekijänoikeus on lähtökohdiltaan *muodon* suojaa – suojan piirissä eivät siten ole tiedot, jotka tallenteesta ilmenevät. Useissa käytännön tapauksissa asetelma on kuitenkin se, että samalla kun tallenteessa oleva teos, luettelo tai tietokanta on tekijänoikeussuojan piirissä, tallenteesta ilmenevät tiedot kuuluvat samalla myös yrityssalaisuuden piiriin.⁷⁴

Tekijänoikeusrikoksena on rangaistavaa muun ohella se, että henkilö ansiotarkoituksessa tekijänoikeuslain säännösten vastaisesti ja siten, että teko on omiaan aiheuttamaan huomattavaa haittaa tai vahinkoa loukatun oikeuden haltijalle, loukkaa toisen oikeutta kirjalliseen teokseen taikka luetteloon, taulukkoon, ohjelmaan tai muuhun sellaiseen tekijänoikeuslaissa tarkoitettuun työhön, jossa on yhdisteltynä suuri määrä tietoja, tai tietokantaan, jonka sisällön kerääminen, varmistaminen tai esittäminen on edellyttänyt huomattavaa panostusta. Enimmäisrangaistus tekijänoikeusrikoksesta on kaksi vuotta vankeutta.

Yrityssalaisuuden suojan näkökulmasta merkityksellinen tekijänoikeusrikoksena rangaistava tekotapa on lähinnä *teoskappaleen valmistaminen*. Käytännössä tunnusmerkistön soveltuminen voi tulla arvioitavaksi erityisesti tapauksissa, joissa työntekijä tietojen myöhemmin tapahtuvaa hyödynämistä varten ennen työsuhteensa päättymistä jäljentää sellaisia työnantajalleen kuuluvia tallenteita, jotka ovat tekijänoikeussuojan piirissä. Tapauksissa, joissa on kysymys sähköisten tallenteiden (datan) jäljentämisestä jollekin tietotekniselle alustalle, työntekijä saattaa myöhemmin siirtää tallen-

⁷³ LaVM 6/1990 vp, s. 11. Ks. myös Rautio 2002, s. 1059.

⁷⁴ Asiaan on kiinnitetty tietokoneohjelmien osalta huomiota myös tekijänoikeuslain muuttamista koskevassa HE:ssä 161/1990 vp, s. 16–17.

teen myös jollekin muulle alustalle, esimerkiksi uuden työpaikkansa tietojärjestelmään.⁷⁵

Tekijänoikeusrikoksen tunnusmerkistön täyttyminen arvioidaan mainitunkaltaisissa tapauksissa itsenäisesti, antamatta merkitystä sille, ovatko tallenteesta ilmenevät tiedot yrityssalaisuuden piirissä vai eivät. Yksi tekijänoikeusrikoksen tunnusmerkki on se, että teko on omiaan aiheuttamaan *huomattavaa haittaa tai vahinkoa* loukatun oikeuden haltijalle. Lienee kuitenkin perusteltua omaksua tulkinta, jonka mukaan tässä arvioinnissa ei voida ottaa huomioon *yrityssalaisuuden* siirtymisestä aiheutuvaa haitan tai vahingon vaaraa. Jos mainittu tunnusmerkki jää täyttymättä, voi kuitenkin vielä erikseen tulla arvioitavaksi, soveltuuko tapaukseen tekijänoikeuslain 56a §:n mukainen *tekijänoikeusrikkomus*.⁷⁶

5 YRITYSVAKOILU

5.1 Yleisiä näkökohtia

RL 30:4 sisältää kolme keskeistä tunnusmerkkiä, joiden kaikkien on täyttyvä, jotta kysymys voisi olla säännöksessä tarkoitettusta yritysvakoilusta. Tunnusmerkit ovat seuraavat⁷⁷:

- 1) Tekijä hankkii tiedon toiselle kuuluvasta yrityssalaisuudesta *oikeudettomasti*.
- 2) Tiedonhankinta tapahtuu jollakin säännöksen 1 momentin tyhjentävässä luettelossa mainitulla *tekotavalla*.
- 3) Tekijällä on tietoa hankkiessaan *tarkoitus* oikeudettomasti *ilmaista* yrityssalaisuus tai *tarkoitus* oikeudettomasti *käyttää* sitä.

⁷⁵ Tämänäyttypinen menettely oli arvioitavana Vaasan HO:n tuomiossa 17.5.2005, dnro R 03/1245. HO katsoi, että työntekijällä oli työsuhteen vielä kestäessä ollut työtehtävien suorittamiseen liittyvä hyväksyttävä syy toiselle yritykselle kuuluneen tietokoneohjelman kopioimiseen. Se, että työntekijä siirsi kopioimansa tietokoneohjelman myöhemmin erikseen vielä uuden työnantajansa tietojärjestelmään, merkitsi kuitenkin tekijänoikeusrikoksen tunnusmerkistön täyttymistä.

⁷⁶ Oikeuskäytännöstä ks. myös Helsingin HO:n tuomio 23.9.1999, dnro R 98/138.

⁷⁷ Huomaa erikseen myös itse *yrityssalaisuutta* koskeva tunnusmerkki, jota on käsitelty yksityiskohtaisesti edellä jaksossa 2.

RL 30:4:n mukaisen rikoksen *tekijänä* voi lähtökohtaisesti olla kuka tahansa – myös sellainen henkilö, joka on työsopimussuhteessa tai muussa sopimussuhteessa yrityssalaisuuden haltijaan. Toisaalta yrityssalaisuutta koskevaan tiedonhankintaan liittyvä erityinen *oikeudettomuustunnusmerkki* saatetaan käytännössä rajata eräitä henkilöryhmiä säännöksen soveltamisalan ulkopuolelle. Tähän liittyviä tulkintaongelmia käsitellään lähemmin kohdassa 5.2.

RL 30:12:n mukaisesti yritysvakoilu on *asianomistajarikos*. Virallinen syyttäjä ei saa nostaa syytettä yritysvakoilusta, ellei asianomistaja ilmoita rikosta syytteeseen pantavaksi taikka ellei erittäin tärkeä yleinen etu vaadi syytteen nostamista. RL 30:13:n mukaisesti yritysvakoiluun sovelletaan *oikeushenkilön rangaistusvastuuta* koskevia säännöksiä. Erikseen mainittakoon, että RL 30:4:n 2 momentin mukaisesti myös yritysvakoilun *yritys* on rangaistava.

5.2 Tiedonhankinnan oikeudettomuus

RL 30:4:n soveltaminen edellyttää, että yrityssalaisuutta koskevan tiedon hankkiminen on *oikeudetonta*. Oikeuskirjallisuudessa Viljanen on arvioinut oikeudettomuustunnusmerkin ulottuvuutta seuraavasti: ”... ilmaisu ’joka oikeudettomasti hankkii tiedon toiselle kuuluvasta yrityssalaisuudesta’ olisi ymmärrettävä samaa tarkoittavaksi kuin muotoilu ’jos toiselle kuuluvasta yrityssalaisuudesta hankkii tiedon se, jolla ei ole tiedon saamiseen oikeutta’.”⁷⁸

Muotoilu on havainnollinen ja pääsääntöisenä myös lainsäätäjän tarkoitusta kuvaava. Yritysvakoilussa on lähtökohtaisesti kysymys nimenomaan siitä, että yrityssalaisuudesta hankkii tiedon sellainen henkilö, jonka tietoon yrityssalaisuutta ei ole tarkoitettu. Joissakin tapauksissa rajausta saattaa kuitenkin olla liian kategorinen. Tämä koskee tapauksia, joissa yrityssalaisuuden tuntemiseen muuten oikeutettu henkilö hankkii itselleen yrityssalaisuutta koskevia tietoja sellaisella *tavalla ja* sellaisissa *olosuhteissa*, joiden perusteella tiedonhankintaa on aiheellista – eräänlaisena kokonaisarvosteluna – pitää oikeudettomana.

Ennen RL 30:4:ää sovellettavaksi tulleen yritysvakoilusäännöksen SopMenL 4.1 §:n aikana annetussa edellä kohdassa 4.4 viitatussa korkeimman oikeuden

⁷⁸ Viljanen 2001, s. 426.

ratkaisussa 1984 II 177 lähdettiin siitä, että myös liikesalaisuuksien suhteen luottamusasemassa oleva henkilö voi syyllistyä niitä koskevaan oikeudettomaan tiedonhankintaan. Ratkaisussa oli kysymys työntekijästä, jolla osana työtehtäviään oli ollut oikeus hankkia tietoa liikesalaisuuksista mutta joka *työsuhteensa päättyessä* oli muistinvahvistamistarkoituksessa – muihin tarkoituksiin kuin niihin, joita varten tietoaineiston käsittelyoikeudet oli saatu – hankkinut itselleen liikesalaisuuksia sisältäviä asiakirjoja.⁷⁹

Oikeuskirjallisuudessa on keskusteltu yksityiskohtaisesti siitä, onko myös nykyinen RL 30:4 sovellettavissa mainitunkaltaisiin tapauksiin. Olen itse puoltanut säännöksen tällaista sovellettavuutta.⁸⁰ *Viljanen* ja *Castrén* ovat suhtautuneet asiaan torjuvasti.⁸¹ *Rautio* ja *Vapaavuori* ovat puolestaan pitäneet kysymystä tulkinnanvaraisena.⁸² *Pihlajamäen* kanta sen sijaan näyttäisi olevan RL 30:4:n soveltamisen salliva.⁸³ Toisistaan poikkeavat kannat ja myös varovaisuus tulkintasuositusten antamisessa ovat käytännössä seurausta erityisesti siitä, että RL 30 luvun 4–6 §:ää koskeva hallituksen esitys ja sen johdosta annettu eduskunnan lakivaliokunnan mietintö sisältävät eräitä keskenään hankalasti yhteen sovitettavia lausumia, jotka antavat aineksia eri suuntiin vieville päätelmille.⁸⁴

Yrityssalaisuuden rikkomista koskevan RL 30:5:n muuttamiseen johtaneessa vuonna 2002 annetussa hallituksen esityksessä on omaksuttu ainakin

⁷⁹ Ks. myös KKO 1991:11. – Ratkaisuista KKO 1984 II 177 ja 1991:11 erityisesti SopMenL 4.1 §:n tunnusmerkkien täytymisen kannalta ks. Nyblin 2001a, s. 91–92 ja Nyblin 2001b, s. 922–924. Osittain toisin Viljanen 2001, s. 427–428.

⁸⁰ Nyblin 2001a, s. 79–93 ja Nyblin 2001b, s. 919–924.

⁸¹ Viljanen 2001, s. 426–430 ja Castrén 2003, s. 34–40. – Castrén on pitänyt RL 30:4:n soveltamista tekstissä tarkoitettuihin tapauksiin suorastaan laillisuusperiaatteen vastaisena. Samalla hän on kuitenkin puoltanut kantaa, jonka mukaan ko. tapauksia voitaisiin arvostella ”SopMenL 4.1 §:ssä kiellettynä yritysvakoiluna”. Castrénin mielestä SopMenL:n 4 §:n säännökset ovat RL 30 luvun yrityssalaisuusrikossäännöksiin nähden ”pyöreämmin muotoiltuja” ja tekevät siksi mahdolliseksi tulkita ”norminvastaisen” ja sallitun tiedonhankinnan välisen rajanvedon toisella tavalla. Castrénin esittämät perustelut ovat yllättäviä; ”norminvastaista” ja sallittua tiedonhankintaa rajaava kriteeri on nimittäin SopMenL 4.1 §:ssä ja RL 30:4:ssä *täysin sama* (= ”kukaan ei saa *oikeudettomasti* hankkia... tietoa” / ”joka *oikeudettomasti* hankkii tiedon”). Ks. tältä osin myös HE 66/1988 vp, s. 78: ”Säännös [= RL 30:4] vastaisi asiasisällöltään SopMenL 4 §:n 1 momenttia, mutta uutta tunnusmerkistössä olisi nimenomaan se, että kysymykseen tulevat tiedonhankkimistavat luettelaisiin siinä tyhjentyvästi.”

⁸² Rautio 2002, s. 1048–1049 ja Vapaavuori 2005, s. 89–90.

⁸³ Pihlajamäki 2004, s. 142.

⁸⁴ Ks. Nyblin 2001a, s. 83–86, jossa olen yksityiskohtaisesti eritellyt niitä eri tulkintavaihtoehtoja, joille lainvalmisteluaineistosta voidaan löytää – ainakin jokinasteista – tukea.

työntekijäasemassa olevien osalta selvästi kaksitasoinen lähestymistapa RL 30:4:n oikeudettomuustunnusmerkkiin:

- 1) Tiedonhankinnan on katsottu voivan olla oikeudetonta, jos työntekijä on hankkinut tietoa sellaisista yrityssalaisuuksista, joita hän ei ole saanut ”työnsä kautta”.
- 2) Tiedonhankinnan on katsottu voivan olla oikeudetonta *myös*, jos työntekijä on hankkinut tietoa yrityssalaisuuksista sellaisella *tavalla*, joka ei ole hänelle sallittu, esimerkiksi kopioimalla materiaalia oikeudetta.⁸⁵

Kaksitasoista lähestymistapaa ei ole kuitenkaan sovellettu hallituksen esityksessä johdonmukaisesti. Siinä on nimittäin omaksuttu toisaalta myös läh-
tökohta, jonka mukaan yrityssalaisuuksien suhteen luottamusasemassa ole-
va työsuhdettaan päättämässä oleva työntekijä ei voisi yrityssalaisuuksia
sisältävien tallenteiden mukana viemisellä syyllistyä RL 30:4:n tunnusmer-
kit täyttävään tekoon.⁸⁶

Hallituksen esityksen eri lausumat ovat ristiriitaisessa suhteessa toisiin-
sa.⁸⁷ RL 30:4:n oikeudettomuustunnusmerkin arvioinnissa on tarkemmin
arvioituna tilaa vain kahdelle ”ääripään” tulkinnalle. Niistä toisessa RL
30:4:ää ei voida soveltaa työntekijöihin, joilla työtehtäviensä suorittamisek-
si on oikeus ottaa yrityssalaisuuksista selvää. Toisen vaihtoehdon mukaan
RL 30:4 on sovellettavissa myös tällaisiin työntekijöihin silloin, kun heidän
suorittamansa tiedonhankinnan *tapaa* voidaan tekoon liittyvien erityisten
olosuhteiden perusteella pitää oikeudettomana. Tämä tulkintavaihtoehto pi-
tää sisällään sen, että RL 30:4 on sovellettavissa työsuhdettaan päättämässä
olevien työntekijöiden suorittamiin ”tietovarkauksiin”.⁸⁸

⁸⁵ Ks. HE 53/2002 vp, s. 16.

⁸⁶ Ks. HE 53/2002 vp, s. 16. – HE:n lausumasta ja sen tulkinnasta yksityiskohtaisemmin ks. Nyblin 2003, s. 249 ja siinä viitattu Lahden lausunto eduskunnan lakivaliokunnalle HE:n 53/2002 vp johdosta (Lahti 2002).

⁸⁷ Ks. yksityiskohtaisemmin Nyblin 2001a, s. 88–89 ja Nyblin 2001b, s. 919–920. Myös Vapaavuori (2005, s. 89, alav. 160) on kiinnittänyt huomiota mainittuun ristiriitaan. Vrt. Castrén (2003, s. 33–35), joka on tulkinnoissaan lähtenyt sitä, ettei HE:n eri lausumien kes-
ken ole ristiriitaa.

⁸⁸ Kilpaileviin tulkintavaihtoehtoihin liittyviä perusteluja ei ole tässä yhteydessä tilaisuutta
esitellä yksityiskohtaisemmin. Asiasta käyty tähänastinen keskustelu on luettavissa seuraavis-
ta kirjoituksista: Nyblin 2001a, s. 79–93, Viljanen 2001, s. 426–430, Nyblin 2001b, s. 919–
924, Rautio 2002, s. 1048–1049, Nyblin 2003, s. 249–251, Castrén 2003, s. 34–40, Pihlajamä-
ki 2004, s. 142–143 ja Vapaavuori 2005, s. 88–90. Oikeuskäytännöstä ks. Helsingin HO:n
tuomio 18.8.1998, dnro R 97/1069 ja Vaasan HO:n tuomio 17.5.2005, dnro R 03/1245.

Riippumatta kannanotosta juuri mainittuun tulkintaongelmaan on syytä tähdentää, ettei oikeudettomuustunnusmerkin yleinen soveltamisala ole rajoitettavissa sillä perusteella, onko tekijältä *fyysisesti tai teknisesti estetty pääsy tietoihin*. Myös työntekijällä, jonka tietoon yrityssalaisuuksia ei ole tarkoitettu, voi olla pääsy yrityksen sellaisiin toimitiloihin, joissa säilytetään salassa pidettäviä tallenteita. Esimerkkeinä voidaan mainita siivoojat ja vahvistestarit.⁸⁹ Samat lähtökohdat koskevat tietojärjestelmiä. Tietohallinnon tehtävissä työskentelevällä henkilöllä voi teknisesti olla laaja pääsy yrityksen tietojärjestelmissä käsiteltäviin tietoihin. Hänellä ei kuitenkaan ole oikeutta hankkia tietoja sellaisista yrityssalaisuuksista, joilla ei ole yhteyttä tietohallinnon tehtävien hoitamiseen.

Osittain erilaisesta asetelmasta on kysymys silloin, kun työntekijän – esimerkiksi tuotekehitystehtävissä työskentelevän asiantuntijan – toimenkuvaan selvästi kuuluu tiettyjen yrityssalaisuuksien tunteminen, mutta hänelle annetut tietojärjestelmien ja -aineistojen käyttöoikeudet kuitenkin ovat niin laajat, että ne käytännössä tekevät mahdolliseksi myös työtehtävien ulkopuolella olevien tiedostojen ja asiakirjojen käsittelemisen. Saattaa myös olla vaikeata yksiselitteisesti rajata, mitkä nimenomaiset tiedot liittyvät työtehtäviin ja mitkä eivät. Riippumatta kannanotosta oikeudettomuustunnusmerkin rajausta koskeviin muihin tulkintakysymyksiin voidaan lähteä siitä, ettei työntekijällä ole milloinkaan oikeutta hankkia tietoa sellaisista yrityssalaisuuksista, joilla ei ole yhteyttä hänen työtehtäviinsä.⁹⁰

5.3 Tiedon hankkimisen tavat

RL 30:4:n soveltaminen edellyttää, että tekijä hankkii tiedon toiselle kuuluvasta yrityssalaisuudesta jollakin sellaisella *tavalla*, joka on nimenomaisesti mainittuna säännöksen 1 momentin 3-kohtaisessa luettelossa:

- 1) Tunkeutuminen ulkopuolisilta suljettuun paikkaan taikka ulkopuolisilta suojattuun tietojärjestelmään.

⁸⁹ Ks. tältä osin HE 66/1988 vp, s. 84. Ks. myös Helsingin HO:n tuomio 13.1.1998, dnro R 97/167. Siinä tuomittiin yritysvalvokoulusta vuokranantaja, joka oli mennyt vuokralaisena olevan elinkeinonharjoittajan toimitiloihin ja ottanut siellä valokopioita vuokralaisen valmistaen laitteiden piirustuksista.

⁹⁰ Erottelun perusteista käytännön tapauksessa ks. Vaasan HO:n tuomio 17.5.2005, dnro R 03/1245.

- 2) Asiakirjan tai muun tallenteen haltuun hankkiminen tai jäljentäminen tai muu näihin⁹¹ rinnastettava tapa.
- 3) Teknisen erikoislaitteen käyttäminen.

Tunnusmerkistön täyttymistä selvitetessä on erotettava toisistaan yhtäältä varsinainen yrityssalaisuutta koskevan tiedon saaminen ja toisaalta ne konkreettiset (esi)teot, jotka tiedon hankkimiseksi on suoritettu. RL 30:4:n mukaisesta yritysvakoilusta voi olla kysymys vain silloin, kun tekijä (1) on onnistunut saamaan (siis on ”hankkinut”) tiedon yrityssalaisuudesta ja (2) hän on käyttänyt tässä tiedonhankinnassaan jotakin säännöksessä mainittua tapaa. Jos tekijä on esimerkiksi tunkeutunut ulkopuolisilta suljettuun paikkaan hankkiakseen tietoa yrityssalaisuuksista, mutta ei ole tiedonhankinnassaan kuitenkaan onnistunut, kysymys ei ole täytetystä teosta, vaan enintään yritysvakoilun *yrityksestä*.

Yritysvakoilun tunnusmerkistön täyttymiselle ei toisaalta voida kuitenkaan asettaa vaatimusta, jonka mukaan tekijän pitäisi sanan subjektiivisessa merkityksessä kyetä ymmärtämään tai tulla tuntemaan hankkimansa yrityssalaisuus. Jos tekijä anastaa sellaisen yrityssalaisuuden sisältävän asiakirjan, jonka sisältöä hän ei kykene ymmärtämään, tämä ei merkitse sitä, etteikö hän olisi hankkinut itselleen ”tietoa” yrityssalaisuudesta. Tunnusmerkin ”hankkii tiedon” osalta on riittävää, että tekijä onnistuu saamaan yrityssalaisuuden tai sitä koskevan tallenteen haltuunsa tai vallintaansa.⁹²

RL 30:4:n 1 momentin tekotapaluettelossa on 1 kohdassa mainittu ”tunkeutuminen ulkopuolisilta suljettuun paikkaan tai ulkopuolisilta suojattuun tietojärjestelmään”. Fyysisessä merkityksessään tekotapa täyttyy luvattomalla menemisellä lukittuun tai muulla tavoin ulkopuolisilta suljettuun paikkaan. Pääsyn hankkiminen voi tapahtua yhtä hyvin murtautumalla kuin esimerkiksi toista henkilöä erehdyttämällä. Säännöksessä tarkoitettuina ”paikkoina” voidaan pitää esimerkiksi työhuoneita, autoja, säilytyskaappeja ja asia-

⁹¹ RL 30:4:n 1 momentin 2 kohta kuuluu seuraavasti (kursivointi tässä): ”... hankkimalla haltuunsa tai jäljentämällä asiakirjan tai muun tallenteen taikka muulla *siihen* rinnastettavalla tavalla... ” HE:ssä 66/1988 vp kohta oli muodossa: ”... jäljentämällä asiakirjan tai muulla siihen rinnastettavalla tavalla... ” Lopullinen teksti on peräisin eduskunnan lakivaliokunnan mietinnöstä (LaVM 6/1990 vp, s. 24). Sanan ”siihen” viittaussuhde on tekstin muuttamisen jälkeen jäänyt kielellisesti epäselväksi. Lainsäätäjän tarkoitusta vastannee parhaiten tulkinta, jonka mukaan sanan ”siihen” tilalle luetaan sana ”näihin”.

⁹² Tekstissä mainittu tulkinta on aikaisemmin esitetty (sittemmin säädettyä) SopMenL:a koskevassa komiteanmietinnössä KM 1967 A 9 s. 22. Tulkinnan on katsottava pätevän myös RL 30:4:n kohdalla.

kirjasalkkuja. Paikka katsotaan ”ulkopuolisilta suljetuksi”, jos ulkopuolisen pääsyyllä on asetettu jokin tosiasiallinen fyysinen tai tekninen este.⁹³

Tunkeutumista koskeva tekotapa voi täytyä myös luvattomalla kirjautumisella ulkopuolisilta teknisin keinoin suojattuun tietojärjestelmään. RL 30:4:ssä tarkoitetaan tietojärjestelmällä erilaisia tietojenkäsittelylaitteita ja niiden välisiä tiedonsiirtoyhteyksiä. Kuten fyysisen paikan, myös tietojärjestelmän tulee olla ulkopuolisilta suojattu, jotta siihen tunkeutuminen voisi täyttää RL 30:4:n mukaisen yritysvakoilun edellytykset. Säännöksessä tarkoitettu tunkeutuminen edellyttää jonkin teknisen turvajärjestelyn murtamista tai käyttäjäkontrollin läpäisemistä muulla tavoin ilman laillista oikeutta.⁹⁴

RL 30:4:n 1 momentin 2 kohdassa on mainittu ”asiakirjan tai muun tallenteen haltuun hankkiminen tai jäljentäminen tai muu siihen rinnastettava tapa”. Säännöstä koskevassa hallituksen esityksessä on tästä tekotapakokonaisuudesta käsitelty vain asiakirjan jäljentämistä ja muuta siihen rinnastettavaa tapaa. Asiakirjan tai muun tallenteen haltuun hankkimista koskevan tekotavan tarkempi sisältö on arvioitavissa erityisesti eduskunnan lakivaliokunnan mietinnössä esitetyn pohjalta, sillä tämä tekotapa lisättiin RL 30:4:n luetteloon vasta eduskuntakäsittelyssä.⁹⁵

Asiakirjan jäljentäminen tarkoittaa hallituksen esityksen mukaan asiakirjan valo- ja telekopiointia, valokuvaamista, monistamista, painamista ja muita teknisiä menetelmiä. Myös käsin jäljentäminen voi tulla kysymykseen. ”Muu siihen rinnastettava tapa” on hallituksen esityksen mukaan esimerkiksi ääni-, kuva- ja atk-tallenteiden kopiointi tai tulostaminen tai jonkin esineen muodon tai ominaisuuksien tallentaminen piirtämällä siitä kuva.⁹⁶

Hallituksen esityksessä oli lähdetty siitä, että jos yrityssalaisuuden hankkimisessa käytettävä tekotapa täyttää jonkin anastusrikoksen tai luvattoman käytön tunnusmerkit, menettely tulisi kokonaisuudessaan arvostella RL 28 luvun säännösten nojalla.⁹⁷ Lakivaliokunta kuitenkin torjui tämän ajatuksen ja totesi, että yrityssalaisuuden ”kaikki hankkimistavat” olisi arvosteltava

⁹³ HE 66/1988 vp, s. 83. – Oikeuskäytännöstä ks. edellä viitattu Helsingin HO:n tuomio 13.1.1998, dnro R 97/167.

⁹⁴ HE 66/1988 vp, s. 83. Ks. myös Pihlajamäki 2004, s. 124.

⁹⁵ Ks. LaVM 6/1990 vp, s. 11 ja 24.

⁹⁶ HE 66/1988 vp, s. 83–84.

⁹⁷ HE 66/1988 vp, s. 84–85. – Ks. myös se, mitä HE:ssä on RL 30:5:n yksityiskohtaisten perustelujen yhteydessä lausuttu samasta asiasta (s. 86).

yritysvakoilussäännöksen nojalla.⁹⁸ On johdonmukaista tulkita, että asiakirjan tai muun tallenteen haltuun hankkimisella näin ollen tarkoitetaan erityisesti varkautta ja kavallusta ja mahdollisesti myös luvaton käyttöä.⁹⁹

RL 30:4:n 1 momentin 2 kohdan tekotapakokonaisuudessa oleva maininta ”muusta siihen rinnastettavasta tavasta” merkitsee käytännössä erityisesti sitä, että RL 30:4:ää voidaan soveltaa myös sellaiseen jäljentämiseen, haltuun hankkimiseen yms., joka kohdistuu vain sähköisesti tallennettuihin tiedostoihin (dataan) ja jossa ei tapahdu minkäänlaista fyysisessä muodossa olevan esineen siirtymistä. RL 30:4:n 1 momentin 2 kohdan mukainen tekotapakokonaisuus ei ole siten sidoksissa mihinkään tiettyyn tekniseen ympäristöön.¹⁰⁰

RL 30:4:n 1 momentin 3 kohdassa on mainittu ”teknisen erikoislaitteen käyttäminen”. Tällaisia laitteita voivat olla esimerkiksi radiolähettimet, erilaiset salakuuntelulaitteet sekä äänen ja kuvan tallennuslaitteet. Myös kiikarit ja kaukoputket voivat tulla kysymykseen. Teknisestä erikoislaitteesta on säännöksen tarkoittamassa merkityksessä kysymys aina silloin, kun laitteen avulla on mahdollista hankkia ihmisen normaalin aistimiskyvyn ulottumattomissa olevaa tietoa.¹⁰¹

5.4 Teon tarkoitusta koskeva edellytys

RL 30:4:n soveltaminen edellyttää, että tekijällä on yrityssalaisuutta koskevaa tietoa hankkiessaan tarkoitus oikeudettomasti käyttää tietoa tai oikeudettomasti ilmaista se. Tunnusmerkki pitää sisällään erityisesti kaksi seikkaa: (1) Tekijällä täytyy olla *tarkoitus* joko *käyttää* tietoa tai *ilmaista* se. (2) Suunnitellun ilmaisemisen tai käyttämisen on oltava *oikeudetonta*. Seuraavassa käsitellään pelkästään tunnusmerkin ensiksi mainittua osaa.¹⁰² Jälkimmäistä edellytystä arvioidaan jäljempänä kohdassa 6.5 esitettävän yhteydessä.

⁹⁸ LaVM 6/1990 vp, s. 11.

⁹⁹ Edellä kohdassa 3.1 esitellyssä Vaasan HO:n tuomiossa (dnro R 98/400) on lähdetty siitä, että myös yrityssalaisuutta koskevan tallenteen pyytäminen ja vastaanottaminen voitaisiin katsoa yrityssalaisuutta koskevan tiedon hankkimiseksi ”hankkimalla haltuun asiakirja tai muu tallenne”. Kuten kohdassa 3.1 todetusta lähemmin ilmenee, tällainen tulkinta on mielestäni systemaattisesti ongelmallinen ja myös lainsäätäjän tarkoitusta vastaamaton.

¹⁰⁰ Ks. yksityiskohtaisemmin Nyblin 2001a, s. 87–88.

¹⁰¹ HE 66/1988 vp, s. 84.

¹⁰² Itse ”käyttämisen” ja ”ilmaisemisen” osalta ks. kuitenkin jäljempänä kohta 6.3.

On aiheellista korostaa erikseen, että RL 30:4:n sanamuoto ("... hankkii tiedon... tarkoituksin oikeudettomasti ilmaista... tai oikeudettomasti käyttää...") pitää sisällään edellytyksen, jonka mukaan tekijällä on oltava oikeudettoman käyttämisen tai ilmaisemisen tarkoitus nimenomaan silloin, kun hän hankkii tiedon. Säännöstä ei siten ole mahdollista soveltaa tapauksiin, joissa tekijä vasta myöhemmin ryhtyy harkitsemaan, olisiko hänen oikeudettomasti hankkimansa tieto ehkä jollakin tapaa hyödynnettävissä.

Hallituksen esityksessä 66/1988 vp on kuitenkin omaksuttu toisenlainen ajatuskulku.¹⁰³ Siinä on yrityssalaisuuden väärinkäyttöä koskevan RL 30:6:n soveltamiseen liittyvänä kysymyksenä viitattu tapauksiin, joissa henkilö "huomattavasti myöhemmin, ehkä vasta esirikoksen syyteoikeuden vanhentumisen jälkeen, tekee päätöksen käyttää yritysvalvonnalla (...) saamaansa yrityssalaisuutta". Ajatuskulku näyttäisi olevan ristiriidassa RL 30:4:n sanamuodon kanssa.¹⁰⁴

Käytännön lähtökohta on, että yrityssalaisuuteen kohdistunut loukkaus tulee asianomistajan tietoon yleensä vasta siinä vaiheessa, kun tekijä on jo ryhtynyt käyttämään tai ilmaisemaan oikeudettomasti hankkimaansa tietoa. Tällaisissa tapauksissa ei yleensä ilmene erityisempiä näyttöongelmia sen suhteen, oliko tekijällä yrityssalaisuuden käyttämisen tai ilmaisemisen tarkoitus jo tietoa hankkiessaan. Myöhemmin tapahtuneet tosiseikat voidaan pääsääntöisesti katsoa näytöksi siitä, mistä syystä tekijä hankki itselleen yrityssalaisuutta koskevia tietoja.

Asetelma on toisenlainen niissä tapauksissa, joissa yrityssalaisuuden hankkiminen havaitaan jo aikaisemmin. Tekijä ei ole välttämättä vielä edes ehtinyt ryhtyä käyttämään tietoa tai välittämään sitä eteenpäin. Yrityssalaisuuden hankkimisen tarkoitus joudutaan siten arvioimaan muunlaisten seikkojen perusteella. Keskeisimpiä asian arviointiin vaikuttavia seikkoja lienevät yleensä kysymykset siitä, kuka tiedon hankkija on ja millaisessa asemassa tai tehtävässä hän toimii sekä millaisella teolla ja millaisissa olosuhteissa hän on hankkinut tiedon.¹⁰⁵

¹⁰³ HE 66/1988 vp, s. 87.

¹⁰⁴ Ks. yksityiskohtaisemmin Nyblin 2003, s. 240.

¹⁰⁵ Oikeuskäytännöstä ks. Helsingin HO:n tuomio 13.1.1998, dnro R 97/167 ja Vaasan HO:n tuomio 25.5.2004, dnro R 03/1074.

6 YRITYSSALAISUUDEN RIKKOMINEN

6.1 Yleisiä näkökohtia

RL 30:5 sisältää neljä keskeistä tunnusmerkkiä, joiden kaikkien on täyttyttävä, jotta kysymys voisi olla säännöksessä tarkoitettu yrityssalaisuuden rikkomisesta. Tunnusmerkit ovat seuraavat¹⁰⁶:

- 1) Tekijä *ilmaisee* toiselle kuuluvan yrityssalaisuuden tai *käyttää* sitä.
- 2) Tiedon ilmaiseminen tai käyttäminen on *oikeudetonta*.
- 3) Tekijällä on *tarkoitus hankkia* itselleen tai toiselle *taloudellista hyötyä* tai *tarkoitus vahingoittaa* toista.
- 4) Tekijä on (aikaisemmin) saanut tiedon yrityssalaisuudesta sellaisessa *asemassa tai tehtävässä* (tai sellaisissa olosuhteissa), joka on mainittuna säännöksen 1 momentin 4-kohtaisessa luettelossa.

Yksittäisten tunnusmerkkien osalta on aiheellista viitata myös RL 30:5:n 2 momentin aikarajaukseen, jonka mukaan rangaistusuhka poistuu *toisen palveluksessa olevien* osalta sen jälkeen, kun on kulunut kaksi vuotta palvelusajan päättymisestä. Muiden tekijäryhmien (säännöksen 1 momentin 2–4 kohdat) osalta ei RL 30:5:ssä ole mitään erityistä aikarajausta. Näiden tekijäryhmien osalta rangaistusuhka poistuu käytännössä vasta silloin, kun kysymyksessä olevalla yrityssalaisuudella ei ole enää taloudellista merkitystä sen paremmin yrityssalaisuuden haltijalle kuin muillekaan.

RL 30:5 *ei* koske yrityssalaisuuden *hankkimisena* pidettäviä tekoja. Säännöksen soveltamisen peruslähtökohta on, että tekijä on alun perin saanut tiedon yrityssalaisuudesta *muuten kuin oikeudettomasti*. Hallituksen esityksessä tämä on ilmaistu toteamalla, että tekijä on saanut yrityssalaisuuden tietoonsa ”luottamuksellisesti” tai yrityssalaisuuden haltijan ”suostumuksella”.¹⁰⁷ Käytännössä kysymys on siitä, että saadessaan yrityssalaisuuden tietoonsa tekijä on ollut sellaisessa (RL 30:5:n 1 momentin luettelossa mainitussa) asemassa tai tehtävässä, jossa edellytetään luottamuksellisuutta toiselle kuuluvien yrityssalaisuuksien suhteen.

¹⁰⁶ Huomaa erikseen myös itse *yrityssalaisuutta* koskeva tunnusmerkki, jota on käsitelty yksityiskohtaisesti edellä jaksossa 2.

¹⁰⁷ HE 66/1988 vp, s. 76 ja 85. – Ks. lisäksi oikeuskirjallisuudessa käyty keskustelu tapauksista, joissa työntekijä on oikeudettomasti hyödyntänyt sellaista työnantajalleen kuuluvaa yrityssalaisuutta, jonka hän on hankkinut oikeudettomasti mutta kuitenkin yritysvakoiluun syyllistymättä: Nyblin 2001a, s. 80–81; vrt. Viljanen 2001, s. 427.

RL 30:12:n mukaisesti yrityssalaisuuden rikkominen on *asianomistajarikos*. Virallinen syyttäjä ei saa nostaa syytettä yrityssalaisuuden rikkomisesta, ellei asianomistaja ilmoita rikosta syytteeseen pantavaksi taikka ellei erittäin tärkeä yleinen etu vaadi syytteen nostamista. Toisin kuin muiden yrityssalaisuusrikosten kohdalla, yrityssalaisuuden rikkomiseen *ei* sovelleta oikeushenkilön rangaistusvastuuta koskevia säännöksiä. Erikseen mainittakoon, että RL 30:5:n 3 momentin mukaisesti myös yrityssalaisuuden rikkomisen *yritys* on rangaistava.¹⁰⁸

6.2 Tekijäpiirit

RL 30:5:n 1 momentti sisältää 4-kohtaisen luettelon niistä asemista tai tehtävistä (tai olosuhteista), joiden perusteella tai joiden kestäessä tieto yrityssalaisuudesta on tullut saada, jotta sen ilmaiseminen tai käyttäminen voisi olla yrityssalaisuuden rikkomisena rangaistavaa. Nämä asemat ja tehtävät (tai olosuhteet) ovat seuraavat:

- 1) Oleminen toisen palveluksessa
- 2) Toimiminen yhteisön tai säätiön hallintoneuvoston tai hallituksen jäsenenä, toimitusjohtajana, tilintarkastajana tai selvitysmiehenä taikka näihin rinnastettavassa tehtävässä
- 3) Tehtävän suorittaminen toisen puolesta tai oleminen muuten luottamuksellisessa liikesuhteessa
- 4) Yrityksen saneerausmenettelyn yhteydessä

Luettelon 1–3 kohdassa on yksilöity ne asemat tai tehtävät, joissa olevat (tai olleet) kuuluvat RL 30:5:n soveltamisalaan. Luettelon 4 kohta¹⁰⁹ on kirjoitettu eri tavalla. Siinä ei ole yksilöity nimenomaisia asemia tai tehtäviä, vaan on vain yleisesti viitattu yrityksen saneerausmenettelyn ”yhteydessä” tietoon saatuihin yrityssalaisuuksiin. Luettelon 4 kohdan mukainen tekijäryhmä määräytyy käytännössä YrSanL:n säännösten perusteella.

Luettelon 1 kohdassa mainittuihin ”toisen palveluksessa oleviin” kuuluvat erityisesti ne, jotka ovat TSL 1:1:n tarkoittamassa työsopimussuhteessa

¹⁰⁸ Yrityssalaisuuden rikkomisen yrityksestä on tullut rangaistava vasta lainmuutoksella 61/2003. Perusteluista ks. HE 53/2002 vp, s. 17 ja 32. Ks. myös Nyblin 2003, s. 252, viite 79.

¹⁰⁹ Mainittu kohta on lisätty RL 30:5:een erikseen lainmuutoksella 54/1993.

yrityssalaisuuden haltijaan tai sellaiseen toiseen elinkeinonharjoittajaan, jonka tietoon yrityssalaisuus on uskottu. Työsopimussuhteen tunnusmerkkien täyttyminen ei kuitenkaan ole välttämätöntä, sillä ryhmään voi kuulua myös muita henkilöitä. Soveltamisala ei ole toisaalta kuitenkaan niin laaja, että sen sisällä voisivat olla myös esimerkiksi toimitusjohtajat ja itsenäiset toimeksiannon saajat – heitä varten on RL 30:5:n luettelossa omat kohtansa.

Luettelon 2 kohdassa on mainittu ”yhteisön tai säätiön hallintoneuvoston tai hallituksen jäsenet, toimitusjohtajat, tilintarkastajat ja selvitysmiehet sekä näihin rinnastettavassa tehtävässä” toimivat. Sana ”yhteisö” viittaa tässä paitsi osakeyhtiöihin, avoimiin yhtiöihin ja kommandiittiyhtiöihin myös muihin elinkeinotoimintaa harjoittaviin yhteisöihin, esimerkiksi osuuskuntiin. Luettelossa nimenomaisesti yksilöityjen henkilöryhmien ohella mainittuna ”näihin rinnastettavassa tehtävässä” toimivana voidaan pitää esimerkiksi velalisyrittäjien liiketoimintaa jatkavan konkurssipesän pesänhoitajaa.

Luettelon 3 kohdassa mainituista ”tehtävää toisen puolesta suorittavista tai muuten luottamuksellisessa liikesuhteessa” olevista on hallituksen esityksessä todettu, ettei heidän kohdallaan ole kysymys ”yrityksen omasta väestä”, vaan kokonaan ulkopuolisista, joille on jouduttu liiketoiminnan puitteissa paljastamaan yrityssalaisuuksia. Ulkopuolisia tehtävän suorittajia voivat olla esimerkiksi suunnitteluyritykset, mainostoimistot, konsultit, arkitehdit, insinöörit ja lakimiehet. Voidakseen suorittaa tehtävänsä nämä tyypillisesti tarvitsevat tietoonsa myös yrityssalaisuuksina pidettäviä tietoja.¹¹⁰

Hallituksen esityksessä on viitattu erikseen siihen, että yritystoiminnassa on muutakin kuin nimenomaiseen sopimukseen perustuvaa tai sellaiseen johtavaa yhteistyötä yrittäjän ja ulkopuolisen välillä. Tällaista asetelmaa on hallituksen esityksessä kuvattu ilmaisulla ”luottamuksellinen liikesuhde”. Kysymys voi olla esimerkiksi kahden yrityksen välisistä sopimusneuvotteluista tai muusta luottamuksellisesta neuvonpidosta, jonka yhteydessä muuten suojattuja yrityssalaisuuksia puolin ja toisin paljastetaan. Vaikka neuvottelut eivät johtaisikaan sopimukseen, liikesuhteen luottamuksellisuus edellyttää, ettei toiselle kuuluvaa yrityssalaisuutta oikeudettomasti ilmaista tai käytetä hyväksi.¹¹¹

Vapaavuori on kiinnittänyt huomiota hallituksen esityksen perustelujen jättämään tietynlaiseen aukollisuuteen RL 30:5:n 3 kohdan soveltamisalan

¹¹⁰ HE 66/1988 vp, s. 86.

¹¹¹ HE 66/1988 vp, s. 86. – ”Luottamuksellisen liikesuhteen” tunnusmerkeistä HE:ssä esitetyn pohjalta ks. yksityiskohtaisemmin Rautio 2002, s. 1047.

ulottuvuudessa. Ilmaisu ”tehtävän suorittaminen toisen puolesta” ei näyttäisi voivan pitää sisällään muita sopimussuhteita kuin toimeksiantosuhteet. Ilmaisu ”muu luottamuksellinen liikesuhde” sen sijaan tekisi ainakin sanamuotonsa puolesta mahdolliseksi katsoa RL 30:5:n 3 kohdan soveltamisalaan kuuluviksi myös muut sopimussuhteet kuin toimeksiantosuhteet.¹¹² Vapaavuoren esittämä tulkinta on laajempi kuin puhtaasti hallituksen esityksen perusteluista on johdettavissa. Tästä huolimatta tulkinta on mielestäni perusteltu.

RL 30:5:n 1 momentin 3 kohdan mukaisissa tapauksissa (kuten myös 2 ja 4 kohdan mukaisissa tapauksissa) yrityssalaisuudet saavat rikosoikeudellista suojaa niin kauan kuin niillä on taloudellista merkitystä. Siltä osin kuin on kysymys hallituksen esityksessä mainittujen itsenäisinä elinkeinonharjoittajina toimivien konsulttien, arkkitehtien, insinöörien ja lakimiesten yms. tietoon uskotuista yrityssalaisuuksista, asetelma on selväpiirteinen: yrityssalaisuutta koskevan tiedon vastaanottanut henkilö ei saa oikeudettomasti ilmaista eikä käyttää tietoa liikesuhteen kestäessä eikä myöskään sen jälkeen.

Tilanne on erilainen niissä tapauksissa, joissa on kysymys *yritysten ja muiden yhteisöjen* tietoon uskotuista salaisuuksista. Yritysten ja yhteisöjen palveluksessa olevat eivät kuulu RL 30:5:n 1 momentin 3 kohdan vaan 1 kohdan soveltamisalaan. Tähän liittyviä oikeudellisia näkökohtia voidaan havainnollistaa esimerkiksi: Alihankkijan palveluksessa oleva työntekijä saa tiedon toiselle elinkeinonharjoittajalle kuuluvasta yrityssalaisuudesta, eroaa työnantajansa palveluksesta ja ryhtyy myöhemmin – kun on kulunut kaksi vuotta työsopimussuhteen päättymisestä – RL 30:5:ssä tarkoitettuun tekoon. Menettely ei ole RL 30:5:n 2 momentissa olevan aikarajauksen takia rangaistava – edes siinä tapauksessa, että yhteistoimintasuhde yritysten välillä olisi edelleen voimassa.

RL 30:5:n luettelon 4 kohdan maininnassa ”yrityksen saneerausmenettelyn yhteydessä” tietoon saaduista yrityssalaisuuksista ei ole tarkemmin yksilöity niitä henkilöitä, jotka käytännössä voisivat olla säännöksen tarkoittamassa luottamusasemassa. On kuitenkin selvää, etteivät esimerkiksi saneerausmenettelyn kohteena olevan yrityksen työntekijät ole RL 30:5:n luettelon 4 kohdassa tarkoitettuja henkilöitä. Heihin sovelletaan saneerausmenettelyn kestäessäkin luettelon 1 kohtaa. Luettelon 4 kohdan mukainen tekijäpiiri määräytyy käytännössä YrSanL:n säännösten perusteella.

YrSanL:n säännösten mukaan *selvittäjällä* on tehtäviensä suorittamiseksi oikeus tutkia velallisen kirjanpitoa, yrityksen kirjeenvaihtoa ja muita liike-

¹¹² Ks. Vapaavuori 2005, s. 98–99.

asiakirjoja ja -tiedostoja. Selvittäjällä on myös oikeus saada tehtävänsä var-ten tietoja velallisen pankkitileistä, maksuliikenteestä, rahoitusta koskevista sopimuksista ja sitoumuksista, velallisen varallisuudesta, verotuksesta ja muista velallisen taloudellista asemaa tai velallisen harjoittamaa toimintaa koskevista seikoista. *Velkojatoimikunnalla ja sen jäsenillä* on tehtäviensä hoitamiseksi oikeus saada tarpeellisessa laajuudessa selvittäjältä tietoja edellä tarkoitetuista seikoista.

YrSanL 14 §:n mukaan selvittäjä, velkojatoimikunnan jäsen tai velkoja, näiden palveluksessa oleva taikka näiden käyttämä avustaja tai asiantuntija ei saa luvatta ilmaista eikä käyttää yksityiseksi hyödykseen sellaisia velallisen taloudellista asemaa, liikesuhteita taikka yrityssalaisuutta koskevia seikkoja, jotka hän on menettelyn yhteydessä saanut tietoonsa. Rangaistus YrSanL 14 §:n vastaisesta menettelystä määräytyy RL:n säännösten nojalla. RL 30:5:n luettelossa olevaa mainintaa ”yrityksen saneerausmenettelyn yhteydessä” tietoon saaduista yrityssalaisuuksista on siis tulkittava tässä viitattujen YrSanL:n säännösten yhteydessä.

6.3 Tiedon ilmaiseminen ja käyttäminen

RL 30:5:ssä on säädetty rangaistavaksi yrityssalaisuutta koskevan tiedon oikeudeton *ilmaiseminen ja käyttäminen*. Jos yrityssalaisuutta loukataan jollakin muulla tavalla, kysymys ei ole yrityssalaisuuden rikkomisena rangaistavasta menettelystä. Esimerkiksi yrityssalaisuutta koskevan tiedon *hankkiminen ja vastaanottaminen* eivät voi milloinkaan olla RL 30:5:n nojalla rangaistavia. Sama koskee tapauksia, joissa henkilö *siirtää* yrityssalaisuuksia sisältäviä tallenteita *itselleen* paikasta toiseen, esimerkiksi työpaikalta omalle asunnolle.

Hallituksen esityksessä 66/1988 vp on RL 30:6:n perustelujen yhteydessä arvioitu *jälkiteon* rangaistavuutta koskevia kysymyksiä seuraavasti (kursivointi tässä): ”Mikäli yrityssalaisuuden käyttäminen perustuisi tekijän huomattavasti myöhemmin, ehkä vasta esirikoksen syyteoikeuden vanhentumisen jälkeen, tekemään päätökseen käyttää (...) *yrityssalaisuuden rikkomisella* (...) *saamaansa yrityssalaisuutta*, tällaista väärinkäyttöä tuskin voitaisiin pitää *yrityssalaisuuden hankkimiseksi tehdyn rikoksen* rankaisemattomana jälkitekona.”¹¹³ Lausumaa ei voida pitää oikeaan osuneena. Sellainen tapaus,

¹¹³ HE 66/1988 vp, s. 87.

että henkilö syyllistymällä yrityssalaisuuden rikkomiseen hankkisi itselleen yrityssalaisuuden tietoonsa (tai haltuunsa), on jo lähtökohtaisesti täysin mahdoton.

Yrityssalaisuuden *ilmaiseminen* voi käytännössä tapahtua erityisesti kahdella tavalla: henkilö joko itse kertoo yrityssalaisuudesta toiselle tai hän luovuttaa tai muuten antaa toiselle nähtäväksi (tai kuunneltavaksi) yrityssalaisuuden sisältävän tallenteen.¹¹⁴ Molemmat ilmaisemisen tavat voivat luonnollisesti toteutua myös toistensa yhteydessä. Yrityssalaisuudesta kertominen voi sekin tapahtua kirjallisesti: tekijä ilmaisee yrityssalaisuuden itse laatimallaan kirjallisella viestillä.¹¹⁵

RL 30:5:n mukainen ilmaiseminen on käytännössä synonyymi sanalle ”paljastaa”, jota myös käytetään joidenkin tietorikosten tunnusmerkistöissä.¹¹⁶ Sana ”paljastaa” itse asiassa kuvaa rangaistavaksi säädettyä tekoa josain määrin havainnollisemmin: salassa pidettävä tieto on ilmaistu, kun se on *paljastunut* toiselle – siis kun toinen on saanut siitä tiedon. Salaisuuden paljastumisen (= ”ilmaisemisen”) osalta on riittävää, että toinen on tavalla tai toisella saanut haltuunsa tai vallintaansa salaisuuden tai siitä kertovan tallenteen.¹¹⁷

Joissakin tapauksissa on yrityssalaisuuden rikkomisen tunnusmerkistön täyttymistä arvioitaessa pohdittu sitä, voisiko yrityssalaisuuden ilmaisemisesta olla kysymys jo siinä, jos työntekijä ottaa mukaansa aikaisemman työnantajansa yrityssalaisuuksia sisältäviä tallenteita ja vie ne itse perustamansa kilpailevan yrityksen toimitiloihin. Tällainen menettely voi käytännössä tapahtua joko fyysisiä asiakirjoja uuden yrityksen toimitiloihin viemällä tai sähköisiä tiedostoja tällaisen yrityksen tietojärjestelmiin tallentamalla. Asetelma on herättänyt kysymyksen, onko aikaisemman työnantajan yrityssalaisuus tullut jo yksinomaan edellä kuvattujen toimenpiteiden perusteella *ilmaistuksi toiselle*, siis työntekijän perustamalle uudelle yritykselle.

Kysymykseen on käsitykseni mukaan vastattava kielteisesti. Jos työntekijä ei ole luovuttanut tallenteita tai paljastanut niissä olevia tietoja kenellekään toiselle *luonnolliselle henkilölle*, yrityssalaisuus ei ole lain tarkoittamassa merkityksessä tullut mielestäni vielä ilmaistuksi. Mahdollisen muun

¹¹⁴ Oikeuskäytännöstä ks. Kouvolan HO:n tuomio 30.9.2004, dnro R 03/1364.

¹¹⁵ Salassa pidettävän tiedon ilmaisemisesta vastaavasti (RL 40:5:n mukaisen virkasalaisuuden rikkomisen osalta, L 792/1989) ks. Viljanen 1990, s. 247.

¹¹⁶ Ks. esim. salassapitorikosta koskeva RL 38:1 ja virkasalaisuuden rikkomista ja tuottamuksellista virkasalaisuuden rikkomista koskeva RL 40:5.

¹¹⁷ Ks. vastaavasti (RL 40:5:n mukaisen virkasalaisuuden rikkomisen osalta, L 792/1989) Viljanen 1990, s. 247–248. Ks. myös Castrén 1973, s. 55–56.

menettelyn tai epäillyn muun rikoksen osalta yrityssalaisuustallenteiden vie-
minen uuden yrityksen toimitiloihin tai niiden tallentaminen uuden yrityksen
tietojärjestelmiin toimii kuitenkin yleensä näyttönä *tarkoituksesta* ryhtyä käyt-
tämään tai ilmaisemaan tallenteista ilmenevää tietoa jonkun muun kuin ai-
kaisemman työnantajan lukuun.¹¹⁸

RL 30:5:n esitöissä ei ole juurikaan valaistu sitä, mitä yrityssalaisuuden oi-
keudeton *käyttäminen* käytännössä tarkoittaa. Hallituksen esityksen ainoas-
sa perustelulausumassa on viitattu ”yrityssalaisuuden hyödyntämiseen omiin
tarkoituksiin”.¹¹⁹ On tärkeää, että yrityssalaisuuden käyttämistä koskevan
tunnusmerkin arvioinnissa pidetään erillään itse yrityssalaisuus ja se asiakir-
ja tai muu tallenne, jolle yrityssalaisuus mahdollisesti on tallennettuna. Esi-
merkiksi yksinomaan yrityssalaisuuden sisältävän *asiakirjan tutkimista* ei
vielä voida pitää yrityssalaisuuden käyttämisenä.

Vapaavuori on kiinnittänyt huomiota siihen, että useissa käytännön tapauk-
sissa saattaa olla varsin vaikeaa esittää konkreettista näyttöä yrityssalaisuu-
den käyttämisestä. Vapaavuori pitäisikin perusteltuna, että ainakin joissakin
tapauksissa syyksi lukemiseen voisi riittää myös välillisempi näyttö.¹²⁰

Vaasan HO:n tuomiossa 14.11.1996, dnro R 96/109 oli arvioitavana muun
ohella yrityssalaisuuden käyttämisestä edellytettävä näyttö. HO viittasi sii-
hen, että syytetty oli erotessaan asianomistajayhtiön hallituksen puheenjoh-
tajan ja toimitusjohtajan tehtävistä kopioinut itselleen yhtiön toiminnan kan-
nalta keskeiset, laajat tiedostot. HO katsoi kopioimisen tapahtuneen *tietojen
käyttämisen tarkoituksessa*. Tietojen varsinaisesta käyttämisestä riitti näy-
töksi se, että syytetty oli *kerran tallentanut yhden* kopioimistaan *tiedostoista*
uudelleen. HO katsoi yrityssalaisuuksien käyttämisen alkaneen silloin, kun
syytetty oli perustanut oman yrityksensä, ja jatkuneen aina siihen saakka,
kun poliisi oli takavarikoinut yrityssalaisuuksia sisältävät levykkeet hänen
hallustaan.

HO:n ratkaisua on syytä arvostella. Yrityssalaisuuksien käyttämisestä pi-
täisi edellyttää muutakin näyttöä kuin pelkästään yksittäisen tiedoston muut-
tunut tallennuspäivämäärä. Perustelujen – ja näin ollen myös syyksi luki-

¹¹⁸ Tekstissä kuvattu kysymyksenasettelu on ollut esillä myös oikeuskäytännössä; ks. Hel-
singin HO:n tuomio 23.9.1999, dnro R 98/138. – Kiinnitän erikseen huomiota tapauksiin,
joissa työntekijän uudessa yrityksessä työskentelee myös muita henkilöitä. Arvioitaessa,
onko yrityssalaisuus tullut tällaisissa tapauksissa ilmaistuksi toiselle henkilölle esimerkiksi
yrityksen tietojärjestelmiin tallentamisen välityksin, on annettava merkitystä sille, onko muu
henkilö käytännössä tullut tuntemaan tiedon tai onko hän ainakin ollut tietoinen mahdolli-
suudesta selvittää tiedot tietojärjestelmistä.

¹¹⁹ HE 66/1988 vp, s. 84–85.

¹²⁰ Vapaavuori 2005, s. 101–102.

sen – ongelmallisuutta korostaa se, että samassa tuomiossa suhtauduttiin varsin vähäisin vaatimuksin myös yrityssalaisuuden tunnusmerkkien täyttymiseen (ks. tästä edellä kohta 2.8).¹²¹

Teknisluonteisten yrityssalaisuuksien käyttäminen ilmenee yleensä siten, että yrityssalaisuutta hyödynnetään jonkin tuotteen suunnittelussa, rakentamisessa tai muussa senkaltaisessa toiminnassa. Tiedon käyttäminen saatetaan havaita esimerkiksi siitä, että tekijä (tai se yritys jonka palveluksessa hän on) on saatanut markkinoille samanlaisen tuotteen kuin yrityssalaisuuden laillinen haltija on alun perin suunnitellut tai valmistanut. Tällaisissa tapauksissa yrityssalaisuutta on siis käytetty, jotta kyettäisiin valmistamaan tietynlainen tuote.¹²²

Taloudellislouenteisten, strategisten yms. yrityssalaisuuksien käyttäminen ilmenee usein toisella tavalla. Jos henkilö esimerkiksi tuntee toisen yrityksen valmistamien tuotteiden kustannusrakenteen, hän saattaa antaa tämän tiedon vaikuttaa ohjaavasti omien tuotteidensa hinnoitteluun: oma hinnoittelu laaditaan kilpailukykyiseksi siihen nähden, mikä ylipäänsä ehkä on taloudellisesti mahdollista toiselle yritykselle. Yrityssalaisuuden käyttäminen ilmenee siinä, että omat ratkaisut saavat sellaisen sisällön, jota ne eivät olisi saaneet ilman yrityssalaisuudesta olevaa tietoa.¹²³

6.4 Teon tarkoitusta koskeva edellytys

RL 30:5:n soveltaminen edellyttää, että tekijällä on yrityssalaisuuden ilmaisessaan tai sitä käyttäessään tarkoitus hankkia itselle tai toiselle taloudellista hyötyä tai tarkoitus vahingoittaa toista. Hyödyn tavoittelu itselle liittyy yleensä pyrkimykseen edistää omaa liiketoimintaa tai siihen, että tekijälle on luvattu taloudellinen vastine yrityssalaisuuden loukkaamisesta. Hyödyn tavoittelu toiselle kohdistuu yleensä sellaiseen toiseen elinkeinonharjoittajaan, jonka palvelukseen tekijä ehkä on siirtymässä tai jonka lukuun tai pyynnös-

¹²¹ Esimerkkeinä yrityssalaisuuden käyttämisestä koskevan tunnusmerkin mielestäni asianmukaisesta arvioinnista ks. Kouvolan HO:n tuomio 5.6.1997, dnro R 96/139 sekä Helsingin HO:n tuomiot 20.5.1997, dnro R 96/1406; 13.1.1998, dnro R 97/167 ja 21.7.2003, dnro R 00/2646.

¹²² Oikeuskäytännöstä ks. yritysvakoilua ja yrityssalaisuuden väärinkäyttöä koskenut Helsingin HO:n tuomio 13.1.1998, dnro R 97/167.

¹²³ Mainituntyyppisestä yrityssalaisuudesta ja sen käyttämisestä ks. Kouvolan HO:n tuomio 5.6.1997, dnro R 96/139.

tä hän muuten asiassa toimii. Vahingoittamistarkoitus puolestaan kohdistuu yleensä tekijän omaan työnantajaan, toimeksiantajaan tai muuhun tahoon, jolle kuuluvasta yrityssalaisuudesta on kysymys.

Yrityssalaisuuden ilmaisemisen tai käyttämisen tarkoitusta koskevaa tunnusmerkkiä arvioitaessa on huomattava, ettei edellytyksenä ole taloudellisen hyödyn tai vahingon reaalinen syntyminen – on riittävää, että tekijällä on tällainen tarkoitus. Tämä puolestaan on yleensä pääteltävissä teon olosuhteista, esimerkiksi siitä, että työntekijä ilmaisee työnantajansa yrityssalaisuuden kilpailevalle yritykselle tai yhteistoimintayrityksessä käytetään yrityssalaisuutta oman liiketoiminnan tarpeisiin. Hyötyamisen, hyödyttämisen tai vahingoittamisen tarkoitus ei sitä vastoin yleensä täyty tapauksissa, joissa tekijä ilmaisee yrityssalaisuuden vain, koska hän ei ”kykene” säilyttämään salaisuutta.¹²⁴

6.5 Teon oikeudettomuus

RL 30:5:n soveltaminen edellyttää, että yrityssalaisuuden ilmaiseminen tai käyttäminen on *oikeudetonta*. Taloudellisen hyödyn hankkiminen yrityssalaisuuden haltijan kustannuksella on useimmiten oikeudetonta. Oikeudettomuustunnusmerkki ei sen sijaan yleensä täyty niissä tapauksissa, joissa joku ilmoittaa viranomaisille tai kertoo julkisuudessa tietyn tuotteen valmistukseen tai käyttöön liittyvistä olennaisista terveysvaaroista. Oikeudetonta ei ole yleensä myöskään se, että joku käyttää yrityssalaisuutta tieteellisen perustutkimuksen tarpeisiin ilman, että tutkimus samalla tähtää taloudellisesti hyödynnettäviin sovelluksiin.¹²⁵

¹²⁴ Oikeuskäytännöstä ks. Vaasan HO:n tuomio 12.7.1999, dnro R 98/400, jossa katsottiin, ettei hyödyttämistunnusmerkki täyttynyt, koska yrityssalaisuuksien luovuttaja ei ollut tietoinen tietojen vastaanottajan perustamasta uudesta yrityksestä ja luovutettujen tietojen käytötarkoituksesta.

¹²⁵ HE 66/1988 vp, s. 84 ja 85. Ks. myös Rautio 2002, s. 1046. HE:n perustelut oikeudettomuustunnusmerkille ovat osittain päällekkäiset sen kanssa, mitä edellä kohdassa 6.4 on todettu taloudellisen hyödyn tavoittelua koskevasta tunnusmerkistä. Käytännössä oikeudettomuustunnusmerkki siis täyttyy melkein kaikissa sellaisissa tapauksissa, joissa tekijä tavoittelee jollekulle taloudellista hyötyä yrityssalaisuuden haltijan kustannuksella. Silloin kun on kysymys (pelkästä) vahingoittamistarkoituksesta, asetelma saattaa joissakin tapauksissa olla erilainen. – Oikeuskäytännöstä ks. erikseen Vaasan HO:n tuomio 12.7.1999, dnro R 98/400, jossa katsottiin, ettei tietojen ”erittäin vähäinen käyttäminen” tuotteiden huoltotoiminnassa ollut ”yrityssalaisuuden oikeudetonta käyttämistä”.

Teon pitämiselle oikeudettomana ei ole edellytyksenä, että se on kielletty myös muualla laissa tai että tekijä on erikseen sitoutunut salassapitoon. RL 30:5 on sovellettavissa esimerkiksi luottamuksellisessa liikesuhteessa tietoon saadun yrityssalaisuuden loukkaamiseen täysin riippumatta siitä, onko osapuolten kesken tehty erillistä salassapito- tai muutakaan sopimusta.

Siimeksen mukaan RL 30:5:n oikeudettomuustunnusmerkin sisällön tulisi määräytyä muun lainsäädännön tai sopimuksen perusteella.¹²⁶ Tämä kanta ei kuitenkaan saa tukea RL 30:5:n esitöistä. Hallituksen esityksessä on nimenomaisesti lähdetty siitä, että luottamuksellisessa liikesuhteessa tietoon saadun yrityssalaisuuden oikeudeton käyttäminen ja ilmaiseminen voidaan saat-
taa rangaistavaksi ja siten ”kieltää” myös yksinomaan RL 30:5:n säännöksellä (mainitulla ilmaisulla tarkoitettua tekoa ei ollut eikä ole edelleenkaan kielletty erikseen muualla laissa).¹²⁷ Sama lähtökohta koskee myös yleisemmin rikossäännöksiä, joissa tunnusmerkistöön on sisällytetty erillinen oikeudettomuustunnusmerkki. Säännösten soveltamisen edellytyksenä ei ole, että teko on erikseen kielletty muualla laissa tai että tekijä on itse aikaisemmin sitoutunut pidättäytymään säännöksessä tarkoitettusta teosta.

Toisaalta yrityssalaisuuden haltija voi kuitenkin vapaasti *rajoittaa* tiedon ilmaisemisen tai käyttämisen oikeudettomuutta. Esimerkiksi salassapitosopimusten ehdoilla saatetaan käytännössä kaventaa yrityssalaisuuksien suojaa siitä, mikä olisi voimassa suoraan lain nojalla.¹²⁸

RL 30:5:n oikeudettomuustunnusmerkin soveltamisen alaan liittyy vielä kysymys siitä, *kenelle* yrityssalaisuuden saa ilmaista ja kenelle ei. Esimerkiksi työntekijä ei saa ilman työnantajansa lupaa ilmaista yrityssalaisuuksia kilpailevien yritysten edustajille tai muillekaan ulkopuolisille. Yrityssalaisuuksia ei saa paljastaa vapaasti myöskään työyhteisön sisäisesti. Työntekijä ei saa ilmaista yrityssalaisuutta sellaiselle työtoverilleen, jolla ei työtehtäviensä puolesta ole oikeutta saada sitä tietoonsa. Tällaisissa tapauksissa teon rangaistavuuden edellytyksenä on kuitenkin, että työnantaja on selvästi saat-
tanut työntekijän tietoon, ettei yrityssalaisuutta ole lupa ilmaista (edes) työtoverille tai että työntekijän on muuten täytynyt tämä ymmärtää.¹²⁹

¹²⁶ Siimes 2003, s. 484.

¹²⁷ HE 66/1988 vp, s. 86.

¹²⁸ RL 30:5:n oikeudettomuustunnusmerkkiin liittyvästä problematiikasta yritysten välisissä suhteissa, erityisesti tietojen *käyttämisen* osalta, ks. Rahnasto 2001, s. 79–94, Vapaavuori 2005, s. 102–103 ja Haarmann 2006, s. 357.

¹²⁹ Tekstissä käsiteltyä problematiikkaa sivuaa jossain määrin Helsingin HO:n tuomio

7 YRITYSSALAISUUDEN VÄÄRINKÄYTTÖ

7.1 Yleisiä näkökohtia

RL 30:6 sisältää neljä keskeistä tunnusmerkkiä, joiden kaikkien on täyttyttävä, jotta kysymys voisi olla säännöksessä tarkoitettusta yrityssalaisuuden väärinkäytöstä. Tunnusmerkit ovat seuraavat¹³⁰:

- 1) Tekijä *käyttää* toiselle kuuluvaa yrityssalaisuutta tai *ilmaisee* sen.
- 2) Tiedon käyttäminen tai ilmaiseminen on *oikeudetonta*.
- 3) Tiedon käyttäminen tapahtuu *elinkeinotoiminnassa* tai sen ilmaiseminen *tarkoituksin saada itselle tai toiselle taloudellista hyötyä*.
- 4) Tieto on aikaisemmin saatu tai ilmaistu *teolla, joka on RL:ssa rangaistavaksi säädetty*.

Toiselle kuuluvan yrityssalaisuuden oikeudeton ilmaiseminen ilmenee useimmiten tiedon myymisenä kilpailevalle yritykselle tai jollekulle muulle, joka uskoo voivansa myydä tiedon edelleen. Kriminaalipoliittisesti on tarkoituksenmukaista rangaista myös niitä, jotka yritysvakoiluun tai yrityssalaisuuden rikkomiseen itse osallistumatta hyödyntävät rikoksella saatuja yrityssalaisuuksia joko käyttämällä niitä itse tai myymällä ne edelleen. Hallituksen esityksessä yrityssalaisuuden väärinkäyttöä on pidetty luonteeltaan rikoksella saatua aineettomaan omaisuuteen ryhtymisenä.¹³¹

Asialliselta sisällöltään RL 30:6 on tarkoitettu vastaamaan SopMenL:n 4.4 §:n kieltoa.¹³² Käytännössä säännös on kuitenkin kirjoitettu osittain toisella tavalla. SopMenL 4.4 §:n soveltaminen edellyttää, että tekijä on saanut tiedon liikesalaisuudesta sellaiselta *toiselta henkilöltä*, joka on hankkinut tai ilmaissut tiedon oikeudettomasti. RL 30:6:ssa on edellytyksenä, että tieto on ”saatu tai ilmaistu” RL:ssa rangaistavaksi säädetyllä teolla. Säännös voi siis tulla sovellettavaksi myös henkilöön, joka itse on saman tiedon osalta jo

18.8.1998, dnro R 97/1069. HO:n omaksuman rajanvedon sisältöä ja käytännön merkitystä on kuitenkin vaikea arvioida, koska tuomion perustelut ovat huomattavan niukat ja monitulkintaiset. HO:n ratkaisua on kommentoinut varsin kriittisesti Pihlajamäki 2004, s. 147–150. – Asiaan liittyvää kysymyksenasettelua sivuavasta oikeuskäytännöstä ks. erikseen myös Vaasan HO:n tuomio 12.7.1999, dnro R 98/400.

¹³⁰ Huomaa erikseen myös itse *yrityssalaisuutta* koskeva tunnusmerkki, jota on käsitelty yksityiskohtaisesti edellä jaksossa 2.

¹³¹ HE 66/1988 vp, s. 78 ja 86.

¹³² HE 66/1988 vp, s. 78 ja 86.

aikaisemmin syyllystynyt johonkin muuhun rangaistavaan tekoon. Tähän liittyviä tulkintakysymyksiä käsitellään lähemmin kohdassa 7.6.

RL 30:12:n mukaisesti yrityssalaisuuden väärinkäyttö on *asianomistajarikos*. Virallinen syyttäjä ei saa nostaa syytettä yrityssalaisuuden väärinkäytöstä, ellei asianomistaja ilmoita rikosta syytteeseen pantavaksi taikka ellei erittäin tärkeä yleinen etu vaadi syytteen nostamista. RL 30:13:n mukaisesti yrityssalaisuuden väärinkäyttöön sovelletaan *oikeushenkilön rangaistusvastuuta* koskevia säännöksiä. Erikseen mainittakoon, *ettei* yrityssalaisuuden väärinkäytön yritys ole rangaistava.¹³³

7.2 Esirikokset

RL 30:6:n soveltaminen edellyttää, että teko kohdistuu sellaiseen toiselle kuuluvaan yrityssalaisuuteen, joka on aikaisemmin *saatu tietoon tai ilmaistu RL:ssa rangaistavaksi säädetyllä teolla*. Edellytyksenä ei ole, että joku on aikaisemmin tuomittu (tai tuomitaan) tällaisesta teosta – on riittävää, että tunnusmerkistö täyttyy (täytyisi).¹³⁴ Mahdollisina esirikoksina on hallituksen esityksessä viitattu yritysvakoiluun ja yrityssalaisuuden rikkomiseen sekä anastusrikoksiin.¹³⁵ Oikeuskirjallisuudessa *Rautio* on maininnut myös petosrikokset ja ryöstön.¹³⁶ *Vapaavuori* on viitannut lisäksi luottamusaseman väärinkäyttöön ja tekijänoikeusrikokseen.¹³⁷

¹³³ Se, ettei yrityssalaisuuden väärinkäytön yritys ole rangaistava, mutta yrityssalaisuuden rikkomisen yritys on, vaikuttaa jossain määrin epäjohdonmukaiselta. RL 30:5:n osalta lausutut perustelut (ks. HE 53/2002 vp, s. 17 ja 32) olisivat nimittäin soveltuvin osin puolletta-vissa myös RL 30:6:n kohdalla.

¹³⁴ Mainittakoon erikseen, ettei RL 30:6:n tunnusmerkistön täyttyminen edellytä tekijän tietoisuutta siitä, *millä nimenomaisella* RL:ssa rangaistavaksi säädetyllä teolla yrityssalaisuus on aikaisemmin saatu tai ilmaistu. Tahallisuusvaatimuksen täyttymisen kannalta on riittävää, jos tekijä on tiennyt, että yrityssalaisuus on saatu tai ilmaistu *jollakin* RL:ssa rangaistavaksi säädetyllä teolla. Ks. HE 66/1988 vp, s. 87. – Vaasan HO on tuomiossaan 17.5.2005, dnro R 03/1245 katsonut, ettei yrityssalaisuuden väärinkäytöstä tuomitseminen välttämättä edellytä myöskään näyttöä siitä, mikä nimenomainen RL:ssa rangaistavaksi säädetty teko on ollut esirikoksena. HO:n tuomiossa on pidetty riittävänä sitä, ettei yrityssalaisuutta ole käytännössä voitu saada tietoon muunlaisella tavalla kuin RL:ssa rangaistavaksi säädetyllä teolla.

¹³⁵ HE 66/1988 vp, s. 87.

¹³⁶ Rautio 2002, s. 1049.

¹³⁷ Vapaavuori 2005, s. 107.

Kysymykseen tulevia esirikoksia ei ole toisaalta kuitenkaan mahdollista yleisellä tasolla etukäteen täsmällisesti rajata. RL 30:6:n sanamuodon mukaan esirikoksena voi nimittäin olla *mikä tahansa* RL:ssa rangaistavaksi säädetty teko.¹³⁸ Toisaalta esirikoksen on kuitenkin oltava sellainen, että nimenomaan sen avulla yrityssalaisuutta koskevan tiedon saaminen on tarkasteltavana olevassa tapauksessa tullut mahdolliseksi. Esirikoksen on täytynyt olla jollakin tapaa välttämätön tai ainakin tarpeellinen sille, että yrityssalaisuus on voitu saada tietoon.

Kuten edellä kohdassa 5.2 on todettu, *yritysvakoilusäännöksen* soveltuminen yrityssalaisuuksien suhteen luottamusasemassa olevien työntekijöiden suorittamiin ”tietovarkauksiin” on jossain määrin epävarmaa. Jos lähtökohdaksi valitaan kanta, jonka mukaan RL 30:4 ei sovellu, on mielestäni katsottava, *ettei* mainitunkaltaisten työntekijöiden suorittama (pelkkä) *anastusteko* voi ”kelvata” myöskään RL 30:6:n mukaiseksi esirikokseksi. Jos työntekijä anastaa työnantajaltaan yrityssalaisuuksia sisältäviä esineitä (esimerkiksi asiakirjoja tai niistä valmistettuja jäljennöksiä), tämä ei yksinomaan riitä RL 30:6:n mukaiseksi esirikokseksi, ellei tekoa voida samalla pitää *RL 30:4:n tunnusmerkistön näkökulmasta oikeudettomana*.

Edellä kohdassa 4.4 esitellyssä Turun HO:n käsittelemässä asiassa (dnro R 00/11) omaksuttiin toisenlainen näkemys. Tapauksessa käräjäoikeus katsoi työntekijöiden syyllistyneen varkauteen, kun he olivat ottaneet luvottomasti mukaansa (paitsi koneita ja laitteita yms. myös) yrityssalaisuuksia sisältäviä työnantajilleen kuuluvia asiakirjoja. Yhden työntekijän osalta oli yksittäisen asiakirjatulosteen oikeudettomasta mukana viemisestä nostettu myös erillinen syyte yritysvakoilusta. Käräjäoikeus katsoi, *ettei* yritysvakoilun tunnusmerkit täyttyneet, koska työntekijällä oli ollut ”toimenkuvaansa toteuttaessaan oikeus saada [asiakirjasta] tietoja”. Käräjäoikeus kuitenkin katsoi kyseisen asiakirjan – kuten myös muiden tapauksessa arvioitavina olleiden asiakirjojen – mukana viemisen täyttävän anastusrikoksen tunnusmerkit ja tämän anastusrikoksen myös soveltuvan RL 30:6:n mukaiseksi esirikokseksi. Työntekijöitä ei kuitenkaan tuomittu erikseen yrityssalaisuuden väärinkäytöstä, koska asiakirjoista ilmenevien tietojen käyttäminen katsottiin varkausrikoksen rankaisemattomaksi jälkiteoksi. HO ei ottanut tapauksessa erikseen kantaa tässä käsiteltyyn kysymykseen, sillä asiaa ei yrityssalaisuuden väärinkäyttöä koskevalta osaltaan saatettu sen tutkittavaksi.

Käräjäoikeuden perusteluissa omaksuttu ajatuskulku on linjassa hallituksen esityksessä 66/1988 vp esitetyn kanssa, mutta kuitenkin ristiriidassa sen kanssa, mitä voidaan pitää RL 30 luvun 4–6 §:n säännösten lopullisena sisäl-

¹³⁸ Ks. myös Rautio 2002, s. 1049.

tönä ottaen huomioon hallituksen esityksen johdosta annettu eduskunnan la-
kivaliokunnan mietintö.¹³⁹

Juuri todettu ei toisaalta kuitenkaan merkitse sitä, etteikö pelkkä anastus-
rikos voisi jossakin muussa tapauksessa soveltua RL 30:6:n mukaiseksi esi-
rikokseksi. Jos ulkopuolinen varastaa yrityssalaisuuksia sisältävän tietoko-
neen mutta tavoittelee pelkästään mahdollisuutta myydä tietokone edelleen
eikä ylipäänsä pohdi sille tallennettujen tietojen luonnetta, teko ei täytä yri-
tysvakoilun tunnusmerkkejä. Jos tekijä anastusteon jälkeen havaitsee hal-
tuunsa tulleet yrityssalaisuudet ja ryhtyy niiden suhteen RL 30:6:ssa tarkoi-
tettuun tekoon, aikaisemmin tapahtunutta varkautta voidaan epäilemättä pi-
tää säännöksessä tarkoitettuna esirikoksena.¹⁴⁰

Yrityssalaisuus- ja anastusrikosten lisäksi voidaan viitata myös eräisiin
muihin esirikoksiksi tyypillisesti ”kelpaaviin” tekoihin. Edellä kohdassa 4.2
käsitellyt virkasalaisuuden rikkominen, vakoilurikokset, turvallisuussalaisuu-
den paljastaminen, luvaton tiedustelutoiminta ja törkeä viestintäsalaisuuden
loukkaus soveltuvat lähtökohtaisesti RL 30:6:n mukaisiksi esirikoksiksi.
Sama koskee kohdassa 4.3 tarkasteltuja viestintäsalaisuuden loukkausta,
salakuuntelua, tietomurtoa, petosta ja salassapitorikosta. Kohdissa 4.2 ja 4.3
tarkastelluista teoista vain teknisen esikuvan tai ohjeen väärinkäyttö on sel-
lainen, joka ei voi olla yrityssalaisuuden väärinkäytön esirikos, sillä sitä kos-
keva rangaistussäännös on muualla kuin RL:ssa.¹⁴¹

Viimeaikaisessa oikeuskäytännössä on ollut arvioitavana myös se, sovel-
tuuko *tekijänoikeusrikos* yrityssalaisuuden väärinkäytön esirikokseksi. Ho-
vioikeustasolta on yksi lainvoimainen ratkaisu: Edellä kohdassa 4.4 käsitel-
lyssä Vaasan hovioikeuden tuomiossa 17.5.2005, dnro R 03/1245 tuomittiin
yksi vastaajana olleista entisistä työntekijöistä tekijänoikeusrikoksesta sillä
perusteella, että hän oli tallentanut tekijänoikeudellisesti suojatun tietokone-
ohjelman uuden työnantajansa tietojärjestelmään. Mainittakoon, että tämä
työntekijä oli samaan tapahtumainkulkuun liittyvän aikaisemman teon (ko-
pion valmistaminen tietokoneohjelmasta työsuhteen vielä kestäessä) osalta

¹³⁹ Ks. HE 66/1988 vp, s. 87 ja LaVM 6/1990 vp, s. 11.

¹⁴⁰ Yrityssalaisuuden väärinkäytön rangaistavuudesta silloin, kun tekijä on itse syyllistynyt
säännöksessä tarkoitettuun esirikokseen, ks. jäljempänä kohta 7.6.

¹⁴¹ Myös edellä kohdassa 4.3 käsitellyt lahjusrikokset sopivat sinänsä yrityssalaisuuden vää-
rinkäytön esirikoksiksi. Käytännössä tällä ei kuitenkaan ole yleensä merkitystä, sillä ta-
pauksissa, joissa yrityssalaisuus tulee ilmaistuksi tai saadaa tietoon lahjusrikoksen yhtey-
dessä, myös yrityssalaisuusrikoksen tunnusmerkistö tyypillisesti täyttyy.

syytettynä erikseen myös yritysvakoilusta, mutta tämän syytteen hovioikeus hylkää.

Mainitussa tapauksessa toinen henkilö sai syytteen yrityssalaisuuden väärinkäytöstä sillä perusteella, että hän oli vastaanottanut kyseiseltä toiselta työntekijältä tulosteita tämän kopioiman tietokoneohjelman lähdekoodilistauksista ja hänen väitettiin käyttäneen näistä tulosteista ilmeneviä tietoja työtehtävissään kilpailevan yrityksen lukuun. Hovioikeus kuitenkin hylkäsi yrityssalaisuuden väärinkäyttöä koskevan syytteen, koska hovioikeus katsoi jääneen näyttämättä, että syytetty ”olisi tiennyt, että asiakirjat on saatu rikoslaissa rangaistavaksi säädettyllä menettelyllä ja siten oikeudettomasti” asianomistajayhtiöltä. Lisäksi hovioikeus mainitsi syytteen hylkäämisen perusteeksi sen, että arvioitavana olleet asiakirjat eivät sisältäneet yrityssalaisuuksia.

Vaikka syyte yrityssalaisuuden väärinkäytöstä tuli hylätyksi, näyttää siltä, että hovioikeus omaksui lähtökohdan, jonka mukaan tekijänoikeusrikos sinänsä soveltuu yrityssalaisuuden väärinkäytön esirikokseksi, jos tekijänoikeusrikoksella on siirretty yrityssalaisuuksia sisältävä tallenne kilpailevan yrityksen haltuun ja käytettäväksi. Hovioikeuden omaksuman lähtökohdan perusteltavuuden arvioimiseksi kiinnitän kuitenkin huomiota siihen, ettei hovioikeus näytä lainkaan pohtineen sitä yleisemmällä tasolla keskeistä kysymystä, mikä on ollut tekijänoikeusrikoksen merkitys sen kannalta, että nimenomaan *yrityssalaisuus* on lainvastaiseen menettelyyn syyllistymällä saatu tai ilmaistu.

Kokoavasti voidaan todeta, että jokin RL:ssa rangaistavaksi säädetty teko voi täyttää RL 30:6:n mukaisen esirikoksen edellytykset nimenomaan silloin, kun teko on loukannut toiselle kuuluvaa yrityssalaisuutta. Esirikoksen on tarkasteltavana olevassa tapauksessa täytynyt kohdistua ainakin osittain *samaan oikeushyvään* kuin RL 30:6:n mukainen yrityssalaisuuden väärinkäyttö. Tältä osin RL 30:6:n soveltamisen lähtökohdan voitaisiin siten katsoa olevan sama kuin SopMenL 4.4 §:n, jonka soveltaminen edellyttää, että *liikesalaisuus* on aikaisemmalla teolla *joko hankittu tai ilmaistu oikeudettomasti*.

7.3 Tiedon käyttäminen ja ilmaiseminen

RL 30:6:ssa on säädetty rangaistavaksi yrityssalaisuutta koskevan tiedon oikeudeton *käyttäminen* ja *ilmaiseminen*. Sitä, millaisia tekoja voidaan pitää tiedon käyttämisenä ja ilmaisemisena, on käsitelty jo edellä yrityssalaisuu-

den rikkomista koskevan jakson yhteydessä (kohta 6.3). Siellä todettu pätee lähtökohtaisesti sellaisenaan myös RL 30:6:n kohdalla. Erikseen on syytä tähdentää, ettei pelkkä yrityssalaisuutta koskevan tiedon *vastaanottaminen* ole RL 30:6:n nojalla rangaistavaa.

7.4 Tekoympäristöä ja teon tarkoitusta koskevat edellytykset

RL 30:6:n soveltaminen edellyttää, että yrityssalaisuutta käytetään *elinkeinotoiminnassa* tai että se ilmaistaan tarkoituksin hankkia itselle tai toiselle *taloudellista hyötyä*. Tunnusmerkkien asialliset sisällöt ovat lähellä toisiaan. Luottamuksellisen tiedon käyttäminen elinkeinotoiminnassa tähtää tyypillisesti juuri taloudelliseen hyötyyn. Toisaalta tietoa saatetaan ilmaista taloudellisen hyödyn saamiseksi myös ilman, että tekijä itse on mukana elinkeinotoiminnassa. Erikseen on syytä huomata, ettei RL 30:6:n tunnusmerkistössä ole – toisin kuin RL 30:5:ssä – lainkaan mainittuna toisen *vahingoittamiseen* liittyvää tarkoitusta.

Yrityssalaisuuden *käyttämisen* rangaistavuuden edellytyksenä oleva elinkeinotoimintaa koskeva tunnusmerkki tarkoittaa hallituksen esityksen mukaan sitä, ettei esimerkiksi yksityisessä kotitaloudessa tai harrastustoiminnassa tapahtuva yrityssalaisuuden käyttäminen ole rangaistavaa. Yrityssalaisuuden oikeudetonta käyttämistä on pidetty kriminaalipoliittisesti merkittävänä ja rangaistusuhan ansaitsevana vain silloin, kun se tähtää elinkeinotoiminnalle tunnusomaiseen taloudelliseen tulokseen.¹⁴²

RL 30 luvun 4–6 §:n säännösten keskenään samansisältöisiä tunnusmerkkejä on hallituksen esityksessä lähestytty jossain määrin epäjohdonmukaisesti. RL 30:5:n (ja myös RL 30:4:n) kohdalla on katsottu, *ettei* yrityssalaisuuden käyttäminen ole *oikeudetonta*, jos se tapahtuu tieteellisen perustutkimuksen tarpeisiin ilman että tällainen tutkimus samalla tähtää taloudellisesti hyödynnettäviin sovelluksiin.¹⁴³ RL 30:6:n osalta näyttää lähtökohtana kuitenkin oleen, että yrityssalaisuuden käyttäminen yksityisessä kotitaloudessa tai harrastustoiminnassa *on oikeudetonta*, mutta ei rangaistavaa, koska elinkeinotoimintaa koskeva tunnusmerkki ei täyty.

Oikeudettomasti ilmaistun tai saadun yrityssalaisuuden *edelleen ilmaiseminen* tapahtuu usein tiedon jälleenmyyntinä jollekulle kolmannelle. Talou-

¹⁴² HE 66/1988 vp, s. 86–87.

¹⁴³ HE 66/1988 vp, s. 84 ja 85.

dellisen hyödyn tavoittelua koskeva tunnusmerkki täyttyy näissä tapauksissa ilman epäilystä. Joissain määrin erilaisesta asetelmasta on kysymys silloin, kun yrityssalaisuus *julkistetaan* siten, että se on lähtökohtaisesti kaikkien ulottuvilla. Hallituksen esityksen mukaan myös tällaisissa tapauksissa saattaa toisinaan olla kysymys taloudellisen hyötymisen tavoittelusta.¹⁴⁴

Toisaalta hallituksen esityksessä on lausuttu, ettei tiedon ”puhtaasti journalistisessa tarkoituksessa” tapahtuva julkistaminen ehkä merkitse taloudellisen hyödyn tavoittelua.¹⁴⁵ Erikseen ei ole kuitenkaan arvioitu, voisiko puhtaasti journalistisesta tarkoituksesta olla kysymys myös sellaisessa tiedonvälityksessä, joka jo lähtökohdiltaan on elinkeinotoimintaa – ja siten samalla yleensä myös taloudelliseen tulokseen tähtäävää. Yleisten sananvapauksen liittyvien näkökohtien merkitystä ei ole hallituksen esityksessä yksityiskohtaisemmin eritelty.

7.5 Teon oikeudettomuus

RL 30:6:n soveltaminen edellyttää, että yrityssalaisuuden käyttäminen tai ilmaiseminen on *oikeudetonta*. Säännöksen perusteluissa on vain yksi lausuma, jossa on nimenomaisesti otettu kantaa tähän tunnusmerkkiin. Siinä on viitattu RL 30:4:n ja 30:5:n säännöskohtaisiin perusteluihin ja todettu, että jos yrityssalaisuuden julkistamiseen on yleishyödyllisiä perusteita tai jos ilmaisemista on pidettävä jopa humanitaarisena velvollisuutena, kysymys ei ole oikeudettomasta menettelystä. Yleisenä lähtökohtana voidaan pitää, että RL 30:6:n oikeudettomuustunnusmerkillä on sama sisältö kuin vastaavalla tunnusmerkillä RL 30:4:ssä ja 30:5:ssä.¹⁴⁶

¹⁴⁴ HE 66/1988 vp, s. 87. Oikeuskäytännöstä ks. Kouvolan HO:n tuomio 30.9.2004, dnro R 03/1364.

¹⁴⁵ HE 66/1988 vp, s. 87. *Rautio* on vastaavasti viitannut ”tietojen luovuttamiseen puhtaasti tiedottamistarkoituksessa ilman hyötymis- tai hyödyttämistarkoitusta”. Ks. *Rautio* 2002, s. 1050.

¹⁴⁶ Ks. edellä kohta 6.5, sen ensimmäinen kappale. Ks. myös edellä kohta 7.4, jossa on kiinnitetty huomiota HE:n perustelujen osittaiseen epäjohdonmukaisuuteen nimenomaan oikeudettomuustunnusmerkin osalta.

7.6 Esirikoksen ja jälkiteon välinen suhde

RL 30:6 soveltuu erityisesti sellaisten henkilöiden tekoihin, jotka eivät itse ole osallistuneet yrityssalaisuuksien oikeudettomaan hankkimiseen tai (aikaisempaan) paljastamiseen mutta jotka näiden rikosten seurauksena kuitenkin ovat saaneet yrityssalaisuuksia tietoonsa. Toisinaan RL 30:6:a voidaan tästä huolimatta soveltaa myös tapauksiin, joissa sama henkilö on sekä esirikoksen että yrityssalaisuuden väärinkäytön tekijänä.

Yrityssalaisuuden väärinkäytön suhde sen esirikoksiin ratkaistaan rikosten yhtymistä koskevien yleisten sääntöjen perusteella. Hallituksen esityksen mukaan tämä merkitsee käytännössä erityisesti sitä, ettei yritysvakoi luun syylistynyt voida tuomita enää erikseen yrityssalaisuuden väärinkäytöstä, jos tiedon hankkimisen ja tiedon hyödyntämisen kesken on suhteellisen välitön yhteys. Jollei tällaista yhteyttä ole, RL 30:6 on lähtökohtaisesti sovellettavissa.¹⁴⁷

Jälkiteon jääminen erikseen rankaisematta edellyttää kaikissa tapauksissa sitä, että eri rikokset kohdistuvat *samaan oikeushyvään*. Jos yrityssalaisuus on ilman laillista oikeutta saatu haltuun teolla, joka täyttää esimerkiksi (pelkän) anastusrikoksen tunnusmerkit¹⁴⁸, yrityssalaisuuden ilmaisemisesta tai käyttämisestä voidaan lähtökohtaisesti aina rangaista erikseen RL 30:6:n nojalla. Tämä perustuu siihen, ettei anastusrikossäännöksen soveltamisessa voida ottaa huomioon yrityssalaisuuteen kohdistunutta loukkausta.¹⁴⁹

¹⁴⁷ Ks. HE 66/1988 vp, s. 87. – Vaasan HO:n tuomiossa 25.5.2004, dnro R 03/1074 on omaksuttu HE:n rajanvedosta poikkeava tulkinta. HO on tuominnut jutussa toisen vastaajista paitsi yllytyksestä yritysvakoi luun myös erikseen yrityssalaisuuden väärinkäytöstä. Vaikka HO:n ratkaisu poikkeaa HE:ssä lausutusta, ratkaisua ei silti voitane pitää rikosten yhtymistä koskevien yleisten sääntöjen vastaisena.

¹⁴⁸ Ks. edellä kohdassa 7.2 mainittu tietokoneen varastamista koskeva esimerkki.

¹⁴⁹ Vrt. HE:n 66/1988 vp, s. 87 perustelut anastusrikosten osalta. Näitä perusteluita luettaessa on pidettävä mielessä, ettei RL 30 luvun 4–6 §:n säännösten lopullinen sisältö (eivätkä siten myöskään säännösten keskinäiset suhteet) rakennu sen varaan, mitä HE:ssä on todettu RL 28 luvun säännösten soveltumisesta ”tietovarkauksiin”. Ks. myös edellä kohta 7.2.

LÄHTEET

- Castrén, Martti: *Liikesalaisuuden suoja yhteistoimintasuhteissa ja niiden jälkeen*. Vammala 1973.
- Castrén, Martti: Liikesalaisuus, tekninen esikuva ja ohje uusien lakien valossa. *Defensor Legis* (DL) 1980, s. 410–434.
- Castrén, Martti: Oikeustapauskommentti 1989:39. *DL* 1989, oikeustapaustosasto, s. 52–64.
- Castrén, Martti: *EU-Suomen markkinaoikeus*. Helsinki 1997.
- Castrén, Martti: Immateriaalioikeudet ja niitä täydentävä kilpailunormisto. Teoksessa *Yritysoikeus*. Toim. Kirsti Rissanen ym. Helsinki 1999, s. 595–721.
- Castrén, Martti: Liike- tai yrityssalaisuuden suojan tehostaminen. Teoksessa *Luovuus, oikeus ja muuttuvat markkinat. Juhlajulkaisu Keijo Heinonen 1923 – 26/11 – 2003*. Toim. Marja-Leena Mansala. Helsinki 2003, s. 27–44.
- Eduskunnan lakivaliokunnan mietintö hallituksen esityksen johdosta rikoslainsäädännön kokonaisuudistuksen ensimmäisen vaiheen käsittäväksi rikoslain ja eräiden muiden lakien muutoksiksi (LaVM 6/1990 vp).
- Haarmann, Pirkko-Liisa: *Immateriaalioikeus*. Neljäs, uudistettu painos. Helsinki 2006.
- Hallituksen esitys Eduskunnalle laeiksi sopimattomasta menettelystä elinkeinotoiminnassa ja markkinatuomioistuimesta annetun lain muuttamisesta (HE 114/1978 vp).
- Hallituksen esitys Eduskunnalle rikoslainsäädännön kokonaisuudistuksen ensimmäisen vaiheen käsittäväksi rikoslain ja eräiden muiden lakien muutoksiksi (HE 66/1988 vp).
- Hallituksen esitys Eduskunnalle laeiksi yksinoikeudesta integroidun piirin piirimalliin sekä tekijänoikeuslain, oikeudesta valokuvaan annetun lain ja patentti- ja rekisterihallituksesta annetun lain muuttamisesta (HE 161/1990 vp).
- Hallituksen esitys Eduskunnalle yrityksen saneerausta koskevaksi lainsäädännöksi (HE 182/1992 vp).
- Hallituksen esitys Eduskunnalle rikoslainsäädännön kokonaisuudistuksen toisen vaiheen käsittäväksi rikoslain ja eräiden muiden lakien muutoksiksi (HE 94/1993 vp).
- Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi viranomaisten toiminnan julkisuudesta ja siihen liittyviksi laeiksi (HE 30/1998 vp).
- Hallituksen esitys Eduskunnalle työsopimuslaiksi ja eräiksi siihen liittyviksi laeiksi (HE 157/2000 vp).
- Hallituksen esitys Eduskunnalle eräiden rikoslain talousrikossäännösten ja eräiden niihin liittyvien lakien muuttamiseksi (HE 53/2002 vp).
- Komiteanmietintö 1967 A 9. Ehdotus laiksi vilpillisestä kilpailusta perusteluineen.
- Lahti, Raimo: Rikoslain kokonaisuudistuksen ensimmäinen vaihe: varallisuus- ja talousrikossäännökset, II. *Lakimies* 1991, s. 873–901.
- Lahti, Raimo: Lausunto eduskunnan lakivaliokunnalle hallituksen esityksen nro 53/2002 vp. johdosta. Painamaton. 15.10.2002.
- Lappalainen, Juha: *Siviiliprosessioikeus II*. Helsinki 2001.
- Nuutila, Ari-Matti: RL 12: Maanpetosrikokset. Teoksessa *Rikosoikeus*. Toim. Olavi Heinonen ym. Toinen painos. Helsinki 2002, s. 581–600. (Nuutila 2002a)
- Nuutila, Ari-Matti: RL 24: Yksityisyyden, rauhan ja kunnian loukkaamisrikokset. Teoksessa *Rikosoikeus*. Toim. Olavi Heinonen ym. Toinen painos. Helsinki 2002, s. 879–927. (Nuutila 2002b)

- Nuutila, Ari-Matti: RL 36: Petos ja muu epärehellisyys. Teoksessa *Rikosoikeus*. Toim. Olavi Heinonen ym. Toinen painos. Helsinki 2002, s. 1153–1184. (Nuutila 2002c)
- Nyblin, Klaus: Yrityssalaisuuksille dokumenttisuoja? *DL* 2001, s. 76–97. (Nyblin 2001a)
- Nyblin, Klaus: Edelleen yritysvakoilusta ja yrityssalaisuuden rikkomisesta. *DL* 2001, s. 919–928. (Nyblin 2001b)
- Nyblin, Klaus: Yrityssalaisuuden suoja ja entiset työntekijät. *DL* 2003, s. 230–253.
- Nyblin, Klaus: *Työelämän sähköposti*. Toinen, uudistettu painos. Helsinki 2004.
- Pihlajamäki, Antti: *Tietojenkäsittelyrauhan rikosoikeudellinen suoja. Datarikoksia koskeva sääntely Suomen rikoslaisissa*. Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen julkaisuja A:258. Helsinki 2004.
- Rahnasto, Ilkka: Salassapitosäännökset aineettomien oikeuksien täydentäjänä – keskeisimmät uudet konseptit sopimuksen laatijan kannalta. Teoksessa *Immateriaalioikeudet kansainvälisessä kaupassa*. Toim. Tuomas Mylly. Helsinki 2001, s. 79–94.
- Rautio, Ilkka: RL 30: Elinkeinorikokset. Teoksessa *Rikosoikeus*. Toim. Olavi Heinonen ym. Toinen painos. Helsinki 2002, s. 1035–1062.
- Siimes, Toni: Yrityssalaisuuden rikkominen entisen työntekijän tekemänä. *DL* 2003, s. 483–484.
- Tiitinen, Kari-Pekka – Kröger, Tarja: *Työsopimusoikeus*. Toinen, tarkistettu painos. Helsinki 2003.
- Vapaavuori, Tom: *Yrityssalaisuudet ja salassapitosopimukset*. Helsinki 2005.
- Viljanen, Pekka: *Virkarikokset ja julkisyhteisön työntekijän rikokset*. Helsinki 1990.
- Viljanen, Pekka: Vielä yritysvakoilusta ja yrityssalaisuuden rikkomisesta. *DL* 2001, s. 425–434.

Liitteet

RIKOSLAIN TALOUSRIKOSSÄÄNNÖKSIÄ

29 LUKU (24.8.1990/769) Rikoksista julkista taloutta vastaan

1 §. (19.12.1997/1228) Veropetos. Joka

1) antamalla viranomaiselle verotusta varten väärän tiedon veron määräämiseen vaikuttavasta seikasta,

2) salaamalla verotusta varten annetussa ilmoituksessa veron määräämiseen vaikuttavan seikan,

3) veron välttämistarkoituksessa laiminlyömällä verotusta varten säädetyn velvollisuuden, jolla on merkitystä veron määräämiselle, tai

4) muuten petollisesti,

aiheuttaa tai yrittää aiheuttaa veron määräämättä jättämisen tai sen määräämisen liian alhaiseksi taikka veron aiheettoman palauttamisen, on tuomittava *veropetoksesta* sakkoon tai vankeuteen enintään kahdeksi vuodeksi.

2 §. (24.8.1990/769) Törkeä veropetos. Jos veropetoksessa

1) tavoitellaan huomattavaa taloudellista hyötyä tai

2) rikos tehdään erityisen suunnitelmallisesti

ja veropetos on myös kokonaisuutena arvostellen törkeä, rikoksenteikijä on tuomittava *törkeästä veropetoksesta* vankeuteen vähintään neljäksi kuukaudeksi ja enintään neljäksi vuodeksi.

3 §. (24.8.1990/769) Lievä veropetos. Jos veropetos, huomioon ottaen tavoitellun taloudellisen hyödyn määrä tai muut rikokseen liittyvät seikat, on kokonaisuutena arvostellen vähäinen, rikoksenteikijä on tuomittava *lievästä veropetoksesta* sakkoon.

Lievästä veropetoksesta voidaan jättää ilmoitus tekemättä, syyte ajamatta tai rangaistus tuomitsematta, jos veron korotus harkitaan riittäväksi seuraamukseksi.

4 §. (24.8.1990/769) Verorikkomus. Joka hankkiakseen itselleen tai toiselle taloudellista hyötyä jättää muun syyn kuin maksukyvyttömyyden tai tuomioistuimen määräämän maksukiellon takia määrääjassa suorittamatta

1) ennakonpidätyksen, lähdeveron tai tilitettävän varainsiirtoveron,

2) kalenterikuukaudelta lasketun liikevaihtoveron tai vastaavan eräistä vakuutusmaksuista suoritettavan veron,

3) tilitettävän arvonlisäveron tai

4) työnantajan sosiaaliturvamaksun

on tuomittava, jollei teko ole rangaistava veropetoksena, *verorikkomuksesta* sakkoon tai vankeuteen enintään kuudeksi kuukaudeksi. (29.11.1996/934)

Verorikkomuksena ei kuitenkaan pidetä vähäistä laiminlyöntiä, joka on viivyttelemättä korjattu.

Verorikkomuksesta voidaan jättää ilmoitus tekemättä, syyte ajamatta tai rangaistus tuomitsematta, jos veron korotus harkitaan riittäväksi seuraamukseksi.

9 §. (13.11.1998/814) **Määritelmät ja vastuun kohdentaminen.** (19.5.2006/398)
Verolla tarkoitetaan tässä luvussa myös

- 1) veron ennakkoa ja veroon rinnastettavaa julkista maksua ja
- 2) Euroopan yhteisöjen lukuun kannettavaa maksua, joka tilitetään Euroopan yhteisöille sisällytettäväksi Euroopan yhteisöjen yleiseen talousarvioon, Euroopan yhteisöjen hoidossa oleviin tai niiden puolesta hoidettuihin talousarvioihin.

— — —

10 §. (31.1.2003/61) **Oikeushenkilön rangaistusvastuu.** Sellaiseen veropetokseen ja törkeään veropetokseen, joka kohdistuu 9 §:n 1 momentin 2 kohdassa tarkoitettuun veroon, sekä avustuspetokseen, törkeään avustuspetokseen ja avustuksen väärinkäyttöön sovelletaan, mitä oikeushenkilön rangaistusvastuusta säädetään.

30 LUKU (24.8.1990/769) **Elinkeinorikoksista**

— — —

4 §. (24.8.1990/769) **Yritysvakoilu.** Joka oikeudettomasti hankkii tiedon toiselle kuuluvasta yrityssalaisuudesta

- 1) tunkeutumalla ulkopuolisilta suljettuun paikkaan taikka ulkopuolisilta suojattuun tietojärjestelmään,
 - 2) hankkimalla haltuunsa tai jäljentämällä asiakirjan tai muun tallenteen taikka muulla siihen rinnastettavalla tavalla tai
 - 3) käyttämällä teknistä erikoislaitetta
- tarkoituksin oikeudettomasti ilmaista tällainen salaisuus tai oikeudettomasti käyttää sitä, on tuomittava, jollei teosta ole muualla laissa säädetty ankarampaa rangaistusta, *yritysvakoilusta* sakkoon tai vankeuteen enintään kahdeksi vuodeksi.

Yritys on rangaistava.

5 §. (24.8.1990/769) **Yrityssalaisuuden rikkominen.** Joka hankkiakseen itselleen tai toiselle taloudellista hyötyä tai toista vahingoittaakseen oikeudettomasti ilmaisee toiselle kuuluvan yrityssalaisuuden tai oikeudettomasti käyttää tällaista yrityssalaisuutta, jonka hän on saanut tietoonsa

- 1) ollessaan toisen palveluksessa,
 - 2) toimiessaan yhteisön tai säätiön hallintoneuvoston tai hallituksen jäsenenä, toimitusjohtajana, tilintarkastajana tai selvitysmiehenä taikka niihin rinnastettavassa tehtävässä,
 - 3) suorittaessaan tehtävää toisen puolesta tai muuten luottamuksellisissa liikesuhteissa tai
 - 4) yrityksen saneerausmenettelyn yhteydessä,
- on tuomittava, jollei teosta ole muualla laissa säädetty ankarampaa rangaistusta, *yrityssalaisuuden rikkomisesta* sakkoon tai vankeuteen enintään kahdeksi vuodeksi. (25.1.1993/54)

Tämä pykälä ei koske tekoa, johon 1 momentin 1 kohdassa tarkoitettu on ryhtynyt kahden vuoden kuluttua palvelusaikansa päättymisestä. (31.1.2003/61)

Yritys on rangaistava. (31.1.2003/61)

6 §. (24.8.1990/769) **Yrityssalaisuuden väärinkäyttö.** Joka oikeudettomasti

1) käyttää tässä laissa rangaistavaksi säädetyllä teolla tietoon saatua tai ilmaista toiselle kuuluvaa yrityssalaisuutta elinkeinotoiminnassa taikka

2) hankkiakseen itselleen tai toiselle taloudellista hyötyä ilmaisee tällaisen salaisuuden,

on tuomittava *yrityssalaisuuden väärinkäytöstä* sakkoon tai vankeuteen enintään kahdeksi vuodeksi.

— — —

9 §. (31.1.2003/61) **Kirjanpitorikos.** Jos kirjanpitovelvollinen, tämän edustaja, kirjanpitovelvollisessa oikeushenkilössä tosiasiallista määräysvaltaa käyttävä tai se, jonka tehtäväksi kirjanpito on toimeksiannolla uskottu,

1) laiminlyö liiketapahtumien kirjaamista tai tilinpäätöksen laatimista vastoin kirjanpitolainsäädännön mukaisia velvollisuuksia,

2) merkitsee kirjanpitoon vääriä tai harhaanjohtavia tietoja taikka

3) hävittää, kätkee tai vahingoittaa kirjanpitoaineistoa

ja siten vaikeuttaa oikean ja riittävän kuvan saamista kirjanpitovelvollisen toiminnan tuloksesta tai taloudellisesta asemasta, hänet on tuomittava *kirjanpitorikoksesta* sakkoon tai vankeuteen enintään kahdeksi vuodeksi.

9 a §. (31.1.2003/61) **Törkeä kirjanpitorikos.** Jos kirjanpitorikoksessa

1) liiketapahtumien kirjaaminen tai tilinpäätöksen laatiminen laiminlyödään kokonaan tai olennaisilta osiltaan,

2) väärien tai harhaanjohtavien tietojen määrä on huomattavan suuri, ne koskevat suuria summia tai ne perustuvat sisällöltään väärin tositteisiin taikka

3) kirjanpito hävitetään tai kätketään kokonaan tai olennaisilta osiltaan taikka sitä vahingoitetaan olennaisilta osiltaan

ja kirjanpitorikos on myös kokonaisuutena arvostellen törkeä, rikoksentekijä on tuomittava *törkeästä kirjanpitorikoksesta* vankeuteen vähintään neljäksi kuukaudeksi ja enintään neljäksi vuodeksi.

10 §. (31.1.2003/61) **Tuottamuksellinen kirjanpitorikos.** Jos kirjanpitovelvollinen, tämän edustaja, kirjanpitovelvollisessa oikeushenkilössä tosiasiallista määräysvaltaa käyttävä tai se, jonka tehtäväksi kirjanpito on toimeksiannolla uskottu, törkeästä huolimattomuudesta

1) laiminlyö kokonaan tai osaksi liiketapahtumien kirjaamisen tai tilinpäätöksen laatimisen taikka

2) hävittää, hukkaa tai vahingoittaa kirjanpitoaineistoa

ja siten olennaisesti vaikeuttaa oikean ja riittävän kuvan saamista kirjanpitovelvollisen toiminnan taloudellisesta tuloksesta tai taloudellisesta asemasta, hänet on tuomittava *tuottamuksellisesta kirjanpitorikoksesta* sakkoon tai vankeuteen enintään kahdeksi vuodeksi.

11 §. (24.8.1990/769) **Määritelmä.** *Yrityssalaisuudella* tarkoitetaan tässä luvussa liike- tai ammatissalaisuutta taikka muuta vastaavaa elinkeinotoimintaa koskevaa tietoa, jonka elinkeinonharjoittaja pitää salassa ja jonka ilmaiseminen olisi omiaan aiheut-

tamaan taloudellista vahinkoa joko hänelle tai toiselle elinkeinonharjoittajalle, joka on uskonut tiedon hänelle.

12 §. (24.8.1990/769) **Syyteoikeus.** Virallisen syyttäjän on ennen markkinointirikosta koskevan syytteen nostamista varattava kuluttaja-asiamiehelle tilaisuus antaa lausuntonsa asiassa. Tuomioistuimen on markkinointirikosta ja kilpailumenettelyrikosta koskevaa asiaa käsitellessään varattava kuluttaja-asiamiehelle tilaisuus tulla kuulluksi.

Virallinen syyttäjä ei saa nostaa syytettä 2 eikä 4–6 §:ssä tarkoitetuista rikoksista, ellei asianomistaja ilmoita rikosta syytteeseen pantavaksi taikka ellei erittäin tärkeä yleinen etu vaadi syytteen nostamista. (8.6.2006/467)

13 §. (23.6.2005/465) **Oikeushenkilön rangaistusvastuu.** Markkinointirikokseen, kilpailumenettelyrikokseen, yritysvakoiluun, erityssalaisuuden väärinkäyttöön, lahjomiseen elinkeinotoiminnassa ja lahjuksen ottamiseen elinkeinotoiminnassa sovelletaan, mitä oikeushenkilön rangaistusvastuusta säädetään.

32 LUKU (24.8.1990/769) **Kätkemis- ja rahanpesurikoksista** (31.1.2003/61)

6 §. (31.1.2003/61) **Rahanpesu.** Joka

1) ottaa vastaan, käyttää, muuntaa, luovuttaa, siirtää tai välittää rikoksella hankittua omaisuutta, rikoksen tuottamaa hyötyä tai näiden tilalle tullutta omaisuutta peittääkseen tai häivyttääkseen hyödyn tai omaisuuden laittoman alkuperän tai avustaakseen rikosentekijää välttämään rikoksen oikeudelliset seuraamukset taikka

2) peittää tai häivyttää rikoksella hankitun omaisuuden, rikoksen tuottaman hyödyn taikka näiden tilalle tulleen omaisuuden todellisen luonteen, alkuperän, sijainnin tai siihen kohdistuvat määräämistoimet tai oikeudet taikka avustaa toista tällaisessa peittämisessä tai häivyttämisessä,

on tuomittava *rahanpesusta* sakkoon tai vankeuteen enintään kahdeksi vuodeksi.

Yritys on rangaistava.

6 a § on kumottu L:lla 31.1.2003/61.

7 §. (31.1.2003/61) **Törkeä rahanpesu.** Jos rahanpesussa

1) rikoksen kautta saatu omaisuus on ollut erittäin arvokas tai

2) rikos tehdään erityisen suunnitelmallisesti,

ja rahanpesu on myös kokonaisuutena arvostellen törkeä, rikosentekijä on tuomittava *törkeästä rahanpesusta* vankeuteen vähintään neljäksi kuukaudeksi ja enintään kuudeksi vuodeksi.

Yritys on rangaistava.

8 §. (31.1.2003/61) **Salahanke törkeän rahanpesun tekemiseksi.** Joka sopii toisen kanssa sellaisen törkeän rahanpesurikoksen tekemisestä, jonka kohteena on lahjuksen antamisen, lahjuksen ottamisen, 29 luvun 9 §:n 1 momentin 2 kohdassa tarkoitettuun veroon kohdistuvan törkeän veropetoksen tai törkeän avustuspetoksen tuottama hyöty

tai sen tilalle tullut omaisuus, on tuomittava *salahankkeesta törkeään rahanpesun tekemiseksi* sakkoon tai vankeuteen enintään yhdeksi vuodeksi.

9 §. (31.1.2003/61) **Tuottamuksellinen rahanpesu.** Joka törkeästä huolimattomuudesta ryhtyy 6 §:ssä tarkoitettuihin toimiin, on tuomittava *tuottamuksellisesta rahanpesusta* sakkoon tai vankeuteen enintään kahdeksi vuodeksi.

10 §. (31.1.2003/61) **Rahanpesurikkomus.** Jos rahanpesu tai tuottamuksellinen rahanpesu, huomioon ottaen omaisuuden arvo tai muut rikokseen liittyvät seikat, on kokonaisuutena arvostellen vähäinen, rikoksenteikijä on tuomittava *rahanpesurikkomuksesta* sakkoon.

11 §. (31.1.2003/61) **Rajoitussäännökset.** Tässä luvussa tarkoitettu rikoksesta ei tuomita henkilöä, joka on osallinen siihen rikokseen, jolla omaisuus on toiselta saatu tai joka on tuottanut hyödyn.

Tämän luvun säännöksiä ei sovelleta rikoksenteikijän kanssa yhteistaloudessa asuvaan, joka ainoastaan käyttää tai kuluttaa rikoksenteikijän yhteistalouden tavanomaisiin tarpeisiin hankkimaa omaisuutta.

12 §. (31.1.2003/61) **Menettämisseuraamus.** Omaisuus, joka on ollut 6, 7 tai 9 §:ssä tarkoitettujen rikoksen kohteena, on tuomittava valtiolle menetetyksi. Menettämisseuraamukseen sovelletaan, mitä 10 luvun 11 §:n 3 momentissa säädetään.

Muun omaisuuden menettämisen osalta noudatetaan, mitä 10 luvussa säädetään.

13 §. (31.1.2003/61) **Syyteoikeus.** Virallinen syyttäjä ei saa nostaa syytettä kätke-misrikkomuksesta, ellei asianomistaja ilmoita rikosta syytteeseen pantavaksi tai erittäin tärkeä yleinen etu vaadi syytteen nostamista.

14 §. (31.1.2003/61) **Oikeushenkilön rangaistusvastuu.** Kätkemisrikokseen, törkeään kätkemisrikokseen, ammattimaiseen kätkemisrikokseen, rahanpesuun ja törkeään rahanpesuun sovelletaan, mitä oikeushenkilön rangaistusvastuusta säädetään.

— — —

39 LUKU (24.8.1990/769) Velallisen rikoksista

1 §. (31.1.2003/61) **Velallisen epärehellisyys.** Velallinen, joka

- 1) hävittää omaisuuttaan,
- 2) ilman hyväksyttävää syytä lahjoittaa tai muuten luovuttaa omaisuuttaan,
- 3) siirtää omaisuuttaan ulkomaille saattaakseen sen velkojensa ulottumattomiin taikka

- 4) lisää perusteettomasti velvoitteitaan

ja siten aiheuttaa maksukyvyttömäksi tulemisensa tai oleellisesti pahentaa maksukyvyttömyyttään, on tuomittava *velallisen epärehellisyydestä* sakkoon tai vankeuteen enintään kahdeksi vuodeksi.

1 a §. (29.4.1994/317) **Törkeä velallisen epärehellisyys.** Jos velallisen epärehellisyydessä

- 1) tavoitellaan huomattavaa hyötyä,

2) aiheutetaan huomattavaa tai erityisen tuntuva vahinkoa velkojille tai
3) rikos tehdään erityisen suunnitelmallisesti
ja velallisen epärehellisyys on myös kokonaisuutena arvostellen törkeä, rikoksente-
kijä on tuomittava *törkeästä velallisen epärehellisyydestä* vankeuteen vähintään nel-
jäksi kuukaudeksi ja enintään neljäksi vuodeksi.

2 §. (24.8.1990/769) **Velallisen petos.** Velallinen, joka hankkiakseen itselleen tai toiselle oikeudetonta taloudellista hyötyä konkurssi-, ulosotto-, velkajärjestely- tai sa-
neerausmenettelyssä (28.6.1993/610)

- 1) salaa omaisuuttaan,
- 2) ilmoittaa kokonaan tai osittain perusteettoman taikka valeoikeustoimeen perustu-
van velvoitteen,
- 3) antaa muun väärän tai harhaanjohtavan tiedon velkojien kannalta merkitykselli-
sistä seikasta, tai
- 4) jättää ilmoittamatta velan,
on tuomittava *velallisen petoksesta* sakkoon tai vankeuteen enintään kahdeksi vuo-
deksi. (25.1.1993/54)

Jos velallinen oikaisee erehdyttävän tiedon tai muuten ehkäisee tekonsa vaikutuksen menettelyyn, ennen kuin hän vahvistaa pesäluettelon oikeaksi tai erehdyttävä tieto muuten vaikuttaa menettelyyn, ei tekoa pidetä velallisen petoksena.

3 §. (24.8.1990/769) **Törkeä velallisen petos.** Jos velallisen petoksessa
1) tavoitellaan huomattavaa hyötyä tai
2) velallinen vahvistaa väärän tai harhaanjohtavan tiedon tuomioistuimessa oikeaksi
ja velallisen petos on myös kokonaisuutena arvostellen törkeä, rikoksente-
kijä on tuomittava *törkeästä velallisen petoksesta* vankeuteen vähintään neljäksi kuukaudeksi
ja enintään neljäksi vuodeksi.

4 §. (24.8.1990/769) **Velallisen vilpillisyys.** Jos velallinen tekee 2 §:ssä tarkoitetun
teon ilman hyötymistarkoitusta joko tahallaan tai törkeästä huolimattomuudesta, hänet
on tuomittava *velallisen vilpillisyydestä* sakkoon tai vankeuteen enintään yhdeksi vuo-
deksi.

5 §. (24.8.1990/769) **Velallisrikkomus.** Jos velallisen petos tai velallisen vilpilli-
syys, huomioon ottaen velallisen antaman väärän tai harhaanjohtavan tiedon vähäinen
merkitys velkojien kannalta taikka muut rikokseen liittyvät seikat, on kokonaisuutena
arvostellen vähäinen, rikoksente-
kijä on tuomittava *velallisrikkomuksesta* sakkoon.

6 §. (31.1.2003/61) **Velkojansuosinta.** Jos velallinen, joka tietää itsensä kyvyttö-
mäksi täyttämään velvoitteensa, suosiakseen tiettyä velkojaa muiden velkojien kustan-
nuksella

- 1) maksaa ennenaikaisesti velan olosuhteissa, joissa maksu ei ole tavanomainen,
- 2) antaa velkojan saatavasta vakuuden, josta ei ollut sovittu tai jota velallinen ei ollut
luvannut velkasuhteen syntyessä,
- 3) käyttää velvoitteen täyttämiseen epätavallista maksuvälinettä olosuhteissa, jotka
huomioon ottaen maksua ei voida pitää tavanomaisena, taikka
- 4) ryhtyy muuhun sellaiseen velkojan asemaa parantavaan järjestelyyn,

hänet on tuomittava *velkojansuosinnasta* sakkoon tai vankeuteen enintään kahdeksi vuodeksi.

7 § on kumottu L:lla 13.6.2003/515, joka tuli voimaan 1.1.2004.

Aiempi sanamuoto kuului:

7 § (24.8.1990/769)

Velallisen rikoksen tekijä

Joka velallisen puolesta on tehnyt 1–6 §:ssä tarkoitetun rikoksen, tuomitaan niin kuin velallinen.

8 §. (24.8.1990/769) Määritelmä. Mitä tässä luvussa on säädetty ulosottomenettelystä, koskee soveltuvin osin myös ulosottoviranomaisen menettelyä, johon ryhdytään ulosoton turvaamiseksi.

9 §. (24.8.1990/769) Syyteoikeus. Virallinen syyttäjä ei saa nostaa syytettä velallisrikkomuksesta eikä velkojansuosinnasta, ellei asianomistaja ilmoita sitä syytteeseen pantavaksi. (29.4.1994/317)

Velallisen epärehellisyys, törkeän velallisen epärehellisyys ja velkojansuosinnan asianomistajia ovat velallisen teon aikaiset tunnetut velkojat. Velallisen petoksen, törkeän velallisen petoksen, velallisen vilpillisyyden ja velallisrikkomuksen asianomistajia ovat 2 §:n 1 momentin 1–3 kohdassa tarkoitetuissa tapauksissa kysymyksessä olevaan selvitys- tai täytäntöönpanomenettelyyn osallistuvat velkojat ja mainitun momentin 4 kohdassa tarkoitettu tapauksessa mainitussa kohdassa tarkoitetun velan velkoja. (31.1.2003/61)

Jos velallisen konkurssipesällä on konkurssisäännön perusteella määrätty hallinto, se käyttää asianomistajien puhevaltaa velallisen rikosta koskevassa jutussa. Yksittäisellä velkojalla on kuitenkin oikeus itsenäisesti käyttää puhevaltaa omasta puolestaan.

OIKEUSTAPAUSHAKEMISTO

Korkein hallinto-oikeus (KHO)

KHO 1999:17 s. 203 *av.* 43

KHO 1999:71 s. 212 *av.* 61

KHO 1999:72 s. 212 *av.* 61

Korkein oikeus (KKO)

KKO 1935 II 278 s. 237

KKO 1945 II 211 s. 39 *av.* 20

KKO 1950 II 82 s. 40 *av.* 22

KKO 1962 II 61 s. 39 *av.* 20

KKO 1966 II 127 s. 39 *av.* 20

KKO 1970 II 96 s. 39 *av.* 20

KKO 1972 II 32 s. 39 *av.* 20

KKO 1977 II 68 s. 209 *av.* 57

KKO 1983 II 155 s. 179, 179 *av.* 1, 210 *av.* 59

KKO 1984 II 37 s. 35

KKO 1984 II 43 s. 231 *av.* 13

KKO 1984 II 177 s. 231 *av.* 13, 252, 254, 258, 258 *av.* 79

KKO 1985 II 90 s. 43

KKO 1985 II 133 s. 209 *av.* 57

KKO 1986 II 17 s. 36

KKO 1986 II 29 s. 190

KKO 1989:39 s. 231 *av.* 13, 234 *av.* 25

KKO 1991:11 s. 231 *av.* 13, 232, 233 *av.* 21, 252, 254, 258 *av.* 79

KKO 1994:67 s. 60 *av.* 15, 180, 220 *av.* 78, 222 *av.* 85

KKO 1995:64 s. 17, 127, 130

KKO 1995:137 s. 17, 59 *av.* 10, 168 *av.* 68, 180, 220 *av.* 75 ja *av.* 78, 222 *av.* 85 ja
av. 85

KKO 1995:163 s. 17, 109

KKO 1996:35 s. 17, 180, 220 *av.* 75 ja *av.* 78, 222 *av.* 85

KKO 1996:42 s. 59 *av.* 9

KKO 1997:11 s. 168 *av.* 67

KKO 1997:117 s. 60 *av.* 15

KKO 1997:188 s. 81, 90

KKO 1998:10 s. 117

KKO 1998:39 s. 64

KKO 1998:56 s. 104, 106

KKO 1998:82 s. 112

KKO 1998:110 s. 125, 221 *av.* 79

KKO 1998:164 s. 133, 134
KKO 1999:2 s. 71
KKO 1999:51 s. 25
KKO 1999:89 s. 52, 170 av. 70
KKO 2000:39 s. 133, 134, 136
KKO 2000:74 s. 22, 112, 124
KKO 2000:86 s. 56 av. 6, 71
KKO 2000:108 s. 59 av. 10, 136, 168 av. 68
KKO 2000:119 s. 116 av. 26
KKO 2001:80 s. 185 av. 11, 219
KKO 2001:85 s. 17, 22, 65
KKO 2001:86 s. 17, 22, 68, 134
KKO 2001:87 s. 180
KKO 2001:97 s. 159 av. 44
KKO 4.9.2001 nro 1653 s. 219 av. 74
KKO 2002:11 s. 19, 131
KKO 2002:31 s. 40
KKO 2002:46 s. 112, 119
KKO 2002:117 s. 180
KKO 2002:122 s. 139, 140, 140 av. 78
KKO 2003:13 s. 24, 110, 135, 136
KKO 2003:19 s. 234 av. 25
KKO 2003:92 s. 198
KKO 2003:97 s. 138
KKO 27.3.2003 nro 648 s. 168 av. 68, 219 av. 74, 221 av. 80 ja av. 83
KKO 2004:24 s. 154 av. 31, 159 av. 44
KKO 2004:33 s. 61
KKO 2004:41 s. 137
KKO 2004:46 s. 17, 19, 122, 180, 220 av. 75, 221 av. 81
KKO 2004:56 s. 191
KKO 2004:58 s. 215, 216
KKO 2004:64 s. 18
KKO 2004:73 s. 44
KKO 2004:81 s. 18
KKO 2004:86 s. 202 av. 41
KKO 2004:88 s. 131
KKO 2004:89 s. 118, 119
KKO 2004:109 s. 18
KKO 2004:112 s. 133
KKO 2004:122 s. 223 av. 88
KKO 2004:134 s. 223
KKO 2005:17 s. 170 av. 70
KKO 2005:27 s. 19
KKO 2005:53 s. 18
KKO 2005:68 s. 90, 92, 115

KKO 2005:71 s. 44, 45, 170 av. 70
KKO 2005:73 s. 215, 216
KKO 2005:75 s. 46
KKO 2005:76 s. 46
KKO 2005:111 s. 180
KKO 2005:119 s. 90, 92, 103 av. 1, 115
KKO 2005:144 s. 190, 216 av. 67
KKO 2006:9 s. 36, 44, 44 av. 29
KKO 2006:26 s. 187, 188
KKO 2006:39 s. 168
KKO 2006:64 s. 23, 130 av. 57
KKO 2007:1 s. 44
KKO 2007:11 s. 204, 205

Hovioikeuksien (HO) ratkaisuja

Helsingin hovioikeus 27.4.1995 R 95/67 s. 162 av. 51, 166 av. 60
Helsingin hovioikeus 22.8.1995 R 93/1171 s. 244 av. 44
Helsingin hovioikeus 20.5.1997 R 96/1406 s. 230 av. 12, 236 av. 31, 272 av. 121
Helsingin hovioikeus 27.5.1997 nro 1842 s. 190
Helsingin hovioikeus 13.1.1998 R 97/167 s. 260 av. 89, 262 av. 93, 264 av. 105, 272 av. 121 ja av. 122
Helsingin hovioikeus 18.8.1998 R 97/1069 s. 259 av. 88, 274 av. 129
Helsingin hovioikeus 23.9.1999 R 98/138 s. 244 av. 44, 256 av. 76, 271 av. 118
Helsingin hovioikeus 12.10.1999 nro 2971 s. 78 av. 57
Helsingin hovioikeus 22.6.2000 nro 1678 s. 119
Helsingin hovioikeus 6.7.2000 nro 1733 s. 127 av. 53
Helsingin hovioikeus 21.12.2000 R 99/373 s. 163 av. 54
Helsingin hovioikeus 30.3.2001 nro 818 s. 194 av. 29
Helsingin hovioikeus 19.9.2001 R 01/1527 s. 166 av. 62
Helsingin hovioikeus 10.4.2003 nro 1069 s. 66, 94, 222
Helsingin hovioikeus 21.7.2003 R 00/2646 s. 230 av. 12, 234 av. 25, 253 av. 67, 272 av. 121
Helsingin hovioikeus 18.6.2004 nro 2346 s. 95, 123
Helsingin hovioikeus 30.6.2004 nro 2581 s. 67
Helsingin hovioikeus 2005:3 s. 46
Helsingin hovioikeus 29.6.2005 nro 2282 s. 95
Helsingin hovioikeus 15.7.2005 nro 2456 s. 69 av. 32
Helsingin hovioikeus 29.5.2006 nro 1580 s. 152 av. 27

Itä-Suomen hovioikeus 14.10.1994 R 94/290 s. 238
Itä-Suomen hovioikeus 24.2.1998 R 97/365 s. 230 av. 12, 235 av. 30
Itä-Suomen hovioikeus 16.6.1998 nro 715 s. 72
Itä-Suomen hovioikeus 18.5.2004 nro 633 s. 69

Itä-Suomen hovioikeus 17.6.2004 nro 856 s. 75 *av.* 53
Itä-Suomen hovioikeus 14.12.2004 nro 1637 s. 70, 108 *av.* 12
Itä-Suomen hovioikeus 17.5.2005 nro 555 s. 60 *av.* 14
Itä-Suomen hovioikeus 2006:2 s. 46 *av.* 33
Itä-Suomen hovioikeus 2006:5 s. 46 *av.* 33
Itä-Suomen hovioikeus 12.1.2006 nro 30 s. 123, 124

Kouvolan hovioikeus 5.6.1997 R 96/139 s. 230 *av.* 9 *ja av.* 12, 244 *av.* 44, 272 *av.* 121 *ja av.* 123
Kouvolan hovioikeus 23.12.1998 nro 1496 s. 126
Kouvolan hovioikeus 3.7.2001 nro 744 s. 173 *av.* 75
Kouvolan hovioikeus 25.2.2003 nro 226 s. 118
Kouvolan hovioikeus 12.8.2004 nro 965 s. 98, 127
Kouvolan hovioikeus 27.9.2004 nro 1161 s. 127
Kouvolan hovioikeus 30.9.2004 R 03/1364 s. 253 *av.* 67, 254 *av.* 71, 270 *av.* 114, 281 *av.* 142
Kouvolan hovioikeus 12.10.2004 nro 1195 s. 136 *av.* 71
Kouvolan hovioikeus 27.1.2005 nro 112 s. 59
Kouvolan hovioikeus 28.2.2006 nro 305 s. 59

Rovaniemen hovioikeus 26.9.2003 nro 638 s. 129
Rovaniemen hovioikeus 14.1.2004 nro 38 s. 134 *av.* 65
Rovaniemen hovioikeus 17.6.2005 nro 921 s. 98
Rovaniemen hovioikeus 8.7.2005 nro 560 s. 94

Turun hovioikeus 9.1.1995 nro 69 s. 199 *av.* 31
Turun hovioikeus 30.3.2001 R 00/933 s. 154 *av.* 33
Turun hovioikeus 12.4.2001 nro 885 s. 88
Turun hovioikeus 24.4.2001 R 00/829 s. 230 *av.* 12, 238, 240 *av.* 40
Turun hovioikeus 20.6.2001 R 00/11 s. 253
Turun hovioikeus 31.3.2003 nro 978 s. 205 *av.* 50
Turun hovioikeus 4.9.2003 nro 2205 s. 117
Turun hovioikeus 30.10.2003 nro 2808 s. 99
Turun hovioikeus 18.8.2004 nro 2219 s. 75 *av.* 53
Turun hovioikeus 31.8.2004 nro 2312 s. 109
Turun hovioikeus 14.10.2004 nro 2767 s. 128
Turun hovioikeus 2005:28 s. 36, 44 *av.* 26
Turun hovioikeus 19.1.2005 nro 163 s. 136 *av.* 71

Vaasan hovioikeus 14.6.1996 nro 909 s. 121
Vaasan hovioikeus 14.11.1996 R 96/109 s. 239, 271
Vaasan hovioikeus 12.3.1998 nro 291 s. 184
Vaasan hovioikeus 19.3.1998 nro 341 s. 78
Vaasan hovioikeus 28.12.1998 nro 1506 s. 79
Vaasan hovioikeus 30.3.1999 nro 295 s. 218 *av.* 72

Vaasan hovioikeus 19.5.1999 nro 504 s. 78
Vaasan hovioikeus 18.6.1999 nro 680 s. 80
Vaasan hovioikeus 12.7.1999 R 98/400 s. 230 av. 12, 236 av. 33, 243, 273 av. 124, 125, 275 av. 129
Vaasan hovioikeus 28.3.2000 nro 314 s. 105
Vaasan hovioikeus 31.8.2000 nro 886 s. 70
Vaasan hovioikeus 13.6.2001 nro 740 s. 205 av. 48
Vaasan hovioikeus 19.11.2001 nro 1398 s. 218 av. 72
Vaasan hovioikeus 9.9.2003 nro 1112 s. 98
Vaasan hovioikeus 23.3.2004 nro 476 s. 223
Vaasan hovioikeus 25.5.2004 R 03/1074 s. 230 av. 9, av. 11 ja av. 12, 233 av. 21, 264 av. 105, 282 av. 147
Vaasan hovioikeus 7.9.2004 nro 1326 s. 106
Vaasan hovioikeus 9.12.2004 nro 1810 s. 116 av. 26
Vaasan hovioikeus 2005:2 s. 44 av. 26
Vaasan hovioikeus 17.5.2005 R 03/1245 s. 230 av. 9, av. 11 ja av. 12, 240 av. 40, av. 41 ja av. 43, 258 av. 75, 259 av. 88, 260 av. 90, 276 av. 134, 278
Vaasan hovioikeus 24.5.2005 nro 755 s. 63
Vaasan hovioikeus 26.6.2006 nro 896 s. 72

Käräjäoikeuksien (KO) ratkaisuja

Helsingin käräjäoikeus 2.12.1998 nro 6766 s. 162
Helsingin käräjäoikeus 2.12.1998 R 96/858 s. 153, 155 av. 35
Helsingin käräjäoikeus 18.12.2002 R 02/8374 s. 166 av. 63

Tampereen käräjäoikeus 24.8.2000 R 99/3480 s. 156 av. 36
Tampereen käräjäoikeus 29.8.2003 R 01/1372 s. 205 av. 47

Vaasan käräjäoikeus 12.8.1999 R 99/324 s. 166 av. 61

Vantaan käräjäoikeus 18.4.2002 R02/107 s. 155 av. 34

Markkinatuomioistuimen/markkinaoikeuden ratkaisuja

MT 1989:3 s. 231 av. 13
MT 1991:20 s. 231 av. 13
MT 1992:18 s. 231 av. 13
MT 1994:13 s. 231 av. 13
MT 1995:7 s. 231 av. 13
MT 1995:8 s. 231 av. 13
MT 1996:10 s. 231 av. 13
MT 1997:7 s. 231 av. 13

MT 1998:11 s. 231 av. 13

MT 1998:13 s. 231 av. 13

MT 1999:5 s. 231 av. 13

MT 2002:3 s. 231 av. 13

MAO 126/03 s. 231 av. 13, 240 av. 41

Euroopan yhteisöjen tuomioistuimen ratkaisuja

Euroopan yhteisöjen tuomioistuin 12.12.1996 C-74/95 ja C-129/95 asiassa Rikosoikeudenkäynti X:ää vastaan. s. 19 av. 48

Euroopan yhteisöjen tuomioistuin 15.6.1999 C-394/97 asiassa Sami Heinonen. s. 204, 204 av. 46

Euroopan yhteisöjen tuomioistuin 29.6.2002 C-455/98 asiassa Kaupo Salumets ym. s. 201 av. 40, 223 av. 86

Euroopan yhteisöjen tuomioistuin 19.9.2002 C-101/00 asiassa Antti Siilin. s. 215

Euroopan yhteisöjen tuomioistuin 16.6.2005 C-105/03 asiassa Rikosoikeudenkäynti Maria Pupinoa vastaan. s. 19 av. 48

Euroopan yhteisöjen tuomioistuin 28.9.2006 C-434/04 asiassa Ahokainen ym. s. 202 av. 42

Ruotsi

NJA 2001 s. 563 s. 140 av. 78

NJA 2002 s. 449 s. 126 av. 52

NJA 2004 s. 176 s. 126 av. 52

Kirjoittajat

Pekka Koponen

Oikeustieteen tohtori, varatuomari. Valtakunnansyyttäjänviraston valtionsyyttäjä. Väitöskirja: *Talousrikokset rikos- ja rikosprosessioikeuden yhtymäkohdassa* (2004).

Raimo Lahti

Oikeustieteen tohtori, valtiotieteen maisteri, varatuomari. Helsingin yliopiston rikosoikeuden professori.

Klaus Nyblin

Asianajaja, Asianajotoimisto Hammarström Puhakka Partners Oy. Valmistelee väitöskirjaa yrityssalaisuusrikoksista.

Jaakko Rautio

Oikeustieteen tohtori, varatuomari. Oikeusministeriön lainvalmisteluosaston erityisasiantuntija. Väitöskirja: *Hyötykonfiskaatiokanne* (2006).

Ritva Sahavirta

Varatuomari. Valtakunnansyyttäjänviraston valtionsyyttäjä. Artikkeleiden laatimisen aikaan tutkimusvapaalla valmistellakseen väitöskirjaa rahanpesurikoksista.

